

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

I. FÜZET.

Ára 50 kr.

BUDAPEST, 1890.

TARTALOM.

<i>Dr. Munkácsy Bernát: A vogul nyelvjárások szóragozása: II. Középlozvai</i>	
<i>vogul nyelvjárás (nyelvmutatványokkal) --- --- --- --- ---</i>	<i>1</i>
<i>III. Alsólozvai vogul nyelvjárás (nyelvmutatványnyal) --- --- --- ---</i>	<i>53</i>

A vogul nyelvjárások szóragozása.

II. Középlozvai vogul nyelvjárás.

A) Névszó-ragozás.

1. §. Névszó-tő.

A középlozvai, valamint a déli vogul nyelvjárások általában, igen gyakran tüntetnek fel fogyatkozott hangtestű grammatikai végzeteket és szótöket a megfelelő éjszaki vogul alakhoz képest. Mint ilyen körülmények között rendesen történik, föllépnek bizonyos hangtani föltételek mellett a csonka tőalakok eredeti teljesebb másai, illetőleg ezeknek sajátmű elváltozásai is s változatossá teszik a különben egyszerű grammatikai szerkezet képét. Ilyen esetek a névszókra nézve a középlozvai nyelvjárásban a következők:

1. A pusztá (nem mássalhangzóval kapcsolt) tövégi *γ* spirans csupán a nyílt *a*, *ä*, magánhangzós végzetek előtt marad meg föltétlenül ez alakjában, egyébként *i* magánhangzóvá olvad, pl. *jär-*: nom. *jäi* atya, acc. *jäimé*, lat. *jäiné*, birtokosragokkal: *jäim*, *jäin*, de 3. szem. *järä*, plur. 1. szem. *järau*, 2. sz. *järän* | *taγ-*: nom. *ta* ág, loc. *taít*, birtokosragokkal: *taim*, *tain*, *taä*, *tarau* | *säγ-*: nom. *säi* hajfonat; *säim*, *säin*, *särä*. A tőnek hosszú magánhangzója, vagy diphtongusa után megmarad a *γ* az *e* kötőhangzós végzetek előtt is, míg a csonka alakban a nyomába lépő *i* esetleg el is tűnhetik, pl. *woqi* erő (*woqital* erőtlen): lat. *woqn*, instrum. *woqrél*, birtokosragokkal: *woqrém*, *woqrén*, *woqrä*, *woqrau*, *woqrän* || *lū* düh, harag (éjsz. *law*): *lūrém*, *lūrén*, *lūrä* | *nē* nő (*nētal* nőtlen, *nēreñ* nős): *nērém*, *nērén*, *nērät*, *nērau*, *nērän* | *mō* föld (*mōγ-aš* földfelület, *mōreñ* földes): *mōrém*, *mōrén*, *mōrät*, *mōrau*, *mōrän*. Ezekben: *lī* fark, *rī* hőség a csonka tőnek *i* véghangzója elnyeli a

megelőző hosszú magánhangzót (v. ö. éjsz. *lě'i*, *rě'i* s többeli *lěγ-*, *rěγ-* megfelelőiket) s analogia útján átvivődik a teljes töbe is, így: lat. *līnē*, *rīnē*; birtokosragokkal: *līγēm*, *līγēn*, *līγä*, *līγän* (és *līm*, *līn*, *līγä*), szintígy: *rīγēm*, *rīγēn*, *rīγä*, *rīγau*.

2. Az éjszaki vogul *lγ*, *rγ*, *ñγ* mássalhangzó-csoportokon végződő tök (mint *kwälγ-*, *ērγ-*, *jänγ-*: nom. *kwäl'i* kötél, *ēr'i* ének, *jäni'* nagy) középzozvai alakjaiban a *γ* részben *i*-vé olvad, részben a megelőző mássalhangzóhoz assimilálódik s e mellett a többeli hosszú magánhangzó, vagy diphthongus megrövidül. Az előbbi alak alkalmazása az éjszaki vogul csonkább tövével, az utóbbié a teljes tövével egyezik. Példák: *kwogli* kötél: loc. *kwoglit*, lat. *kwoglin*; de instrum. *kwallēl*, plur. nom. *kwallēt*, birtokosragokkal: *kwallēm*, *kwallēn*, *kwallä* | *taḷi* vonó háló (éjsz. vog. *taḷi'*, tö: *taḷγ-*): plur. nom. *tallēt*, birtokosragokkal: *tallēm*, *tallēn*, *tallä* | *jēri* ének: plur. nom. *jerrēt*, birtokosragokkal: *jerrēm*, *jerrēn*, *jerrä* | *jäni* játék (éjsz. vog. *joni'* tö: *jonγ-*): instrum. *jännēl*; *jännēm*, *jännēn*, *jännä* | *woḡni* erdő: loc. *woḡnit*, plur. nom. *wannēt*; *wannēm*, *wannēn*, *wannä*.

3. A középzozvai *löl* láb, *möt* máj, *töt* ruhaujj, *pöt* arcz, *pofa* szóknak magánhangzóval csatlakozó végzetek előtt teljesebb *lail*, *mait*, *tait*, *pait* töveik vannak, melyek az eredetibb éjsz. vog. *la'il*, *majt*, *tajt*, *pajt* alakok maradványai, pl. acc. *lölme*, *mötmē*, loc. *pöttē*, *töttē*; de birtokosragokkal: *lailēm*, *maitēn*, *paitä* (de v. ö. ezek ellenében az éjsz. vog. *ma'il* mell, *ma'ir* tuskó, *ta'il* teli, *ñajt* varázsló szók középzozvai *mail*, *mäir*, *täil*, *ñajt* változatlan tövű megfelelőit). Ugyanígy van a középzozvai *poel* falu (éjsz. vog. *paul*) mellett: *pqiliñ* falusi, *pqilēm* falvam stb. (de v. ö. éjsz. vog. *tqul* szárny, melynek középzozvai alakja szintén *tqul*). — Efféle tögyengülés mutatkozik a *ñol* orr, *jöl* hely (éjsz. vog. *ñol*, *jöl*) szókban is, melyeknek *ñalēm*, *ñalēn*, *ñalä*; *jalēm*, *jalēn*, *jalä* ragozott alakjaik vannak (de v. ö. éjsz. vog. *kwol* ház, *ḡol* reggel = középzozv. *kwäl*, *khwql*). E mellett: *kat* kéz (*kat-poql* fél kéz, *kat-päl* tenyér) a teljes tö *koqt* alakú (v. ö. éjsz. vog. *kāt*), pl. instrum. *koqtēl*, birtokosragokkal: *koqtēm*, *koqtēn*, *koqtä* (de éjsz. vog. *āt* haj, *sāt*, *hēt*, *vāt* harmincz = középzozv. *ōt*, *soqt*, *voüt*).

4. A tövégi *w*, ha csak mássalhangzó nem előzi meg (mint pl. az *oḡkw* nagynéne, *oḡñkhw* anya, *lěkw* férjem bátya, *räḡw* eső szókban) az egyes nominativusban s magánhangzó nélkül kapcsolt végzetek előtt vocalis (*u*) alakot ölt s mint ilyen esetleg a tőnek

u, ʉ magánhangzójával pótló nyújtással egybe olvad, pl. *squ* tör: lat. *squē*, acc. *squē*; de birtokosragokkal: *squēm*, *squēn*, *squā*, *sququ*, *squān* | *kāu* malomkő: dual. nom *kāwi* || *lū* ló: acc. *lūmē*; birtokosragokkal: *lūm*, *lūn*, *lūā*; de *luwou*; dual. nom. *luwi* | *pū* fiú: *pūm*, *pūn*, *pūā* (és *pūyā*); de *jāi-puwińs* (és *-puwińs*) atyafiak. Változatlanul marad meg a tövégi *w* a *jiw* fa szóban: acc. *jiwē*, lat. *jiwē*; birt. *jiwēm*, *jiwēn*, *jiwētā*. — Ha mássalhangzó előzi meg a *w-t*, ez az *é* kötőhangzóval *u-vá* olvad; ellenben megtartja, ép úgy mint a tövégi *ɣ*, eredeti alakját az *a, ā* magánhangzós végzetek előtt, így a fenti példák birtokosragokkal való alakjai: *oakum*, *oakun*, *oakwā*, *oakwu*; *lukum*, *lëkun*, *lëkwā*. Szintígy ragoztatik *jëkwā* asszony: *jëkum*, *jëkun*, *jëkwüt*.

5. A tögyengülésnek gyakori alakja a nasalisnak elenyészte a reá következő mássalhangzó előtt, midőn egyszersmind a teljes *tő* hosszú magánhangzója megrövidül, pl. *khup* hab (éjsz. vog. *ɣump*): plur. nom. *khumpët*; de loc. *khuptë* | *ket* sapka (éjsz. vog. *kënt*): acc. *ketmē*; de birtokosragokkal: *këntēm*, *këntēn*, *këntā* | *khut* hátí batyu (éjsz. vog. *ɣünt*): *khüntēm*, *khüntā* | *jā-sut* folyótorkolat (éjsz. vog. *sünt*): birt. 3. sz. *süntā* | *kwās* köröm (éjsz. vog. *kwons*): birt. 1. sz. *kwāńsēm* | *khuś-wūt* húgy; v. ö. *khuińsēm* hugyozom. Az *ñk*, *ñkh*, mássalhangzó-csoportból ily gyöngülés esetén *ɣ* lesz, pl. *lox* út (éjsz. vog. *lāñɣ*): birt. 1. sz. *lōñkhēm* | *šəɣw* köd (éjsz. vog. *šəñɣw*); v. ö. *šəñkwēñ* ködös | *lɪɣ* szeg (éjsz. vog. *lēñk*): nom. plur. *līñkët* | *lāɣ* beszéd (éjsz. vog. *lāñɣ*): nom. plur. *lāñkhët*. Szemben ezekkel elég gyakori eset a középlozvai vogulban az is, hogy analog hangtani helyzetben nem esik ki a nasalis, pl. *oqmp* eb, *tomp* állatorr, *tump* sziget, *tünt* réczefaj, *tūńs* földi giliszta, *khūńs* bél-giliszta, *tāñkw* gyújtó moszat, *oqñkhw* anya stb. Hogy elvétele az éjszaki vogulban is fölmerül az itt tárgyalt tögyengülés, volt alkalomunk föntebb kimutatni (l. 1. §. c).

6. Mint az éjszaki vogulban úgy itt is gyakori, hogy a többtagú szók utolsó tagjának *a, ā* hangzója a nominativusban *s* a kötőhangzó nélkül csatlakozó végzetek előtt *é-vé* gyöngül, pl. *tqres* arasz: instrum. *tqrasël*, *ostër* ostor: instrum. *ostärel*, *nëpëk* papíros: nom. plur. *nëpäkët*. E mellett *anšux* meglett férfi, öreg (mely *e* helyett való: *anšukw*, t. i. diminutiv képzése az éjsz. vog. *āńs* öreg szónak) a plur. nom. *anšäkwët*, a birt. 3. sz. *anšëkwüt*. Ép így

viszonylanak egymáshoz az éjszaki vogulban: *vāpsukwē* (demin. képzése a *vāps* vő szónak) és birt. 1. sz. *vāpsäkēm*.

7. A második zárt szótag *e* magánhangzójának elisiójával is származnak többször tövátváltozások, pl. *pasén* liszt: loc. *pasént*, birtokosragokkal: *pasnēm*, *pasnēn*, *pasnät*; *pužén* köldök: *pužnēm*, *pužnēn*, *pužnüt*. Megesik ilyenkor, ép úgy mint az éjszaki vogulban, hogy az összetorlódott mássalhangzók elől a teljes tőnek nasalisa elenyészik, pl. *woqantēp* halászó horog: instrum. *woqtpēl*.

2. §. Viszonyragok.

1. Nominativus. — Egyes számi alakja az előbbi pontban előadottak számbavételével egyezik a szótővel. A többes képzése ép úgy történik, mint az éjszaki vogulban. — A kettős szám képzője a teljes tőhöz kapcsolódó *-i*,¹⁾ mely előtt a tövégi egyszerű mássalhangzó néha megnyúlik²⁾, pl. *šūmi* két szem (sing. *šām*), *kwili* két ház (sing. *kwäl*) | *jāri* két folyó (sing. *jā*), *mōri* törmi ég és föld | *jerri* két ének (sing. *jēri*), *kwalli* két kötél (sing.

¹⁾ A kettős szám képzőjének egyéb casusokban való előfordulására csak kevés példát talállok gyűjtéseimben. Ezek: *khät tālitujin šöt šumlēx sār tails* hat télre-nyárra (évre) száz éléskamra alig volt elég (*Tqulēn Paškēr jēri*) | *possä kitān šāmā kwän at väjljā* a két kesztyűről (tkp. a kesztyű kettőről) le nem vette szemeit (*Tōma-jēri*) | *äkw' jartē uttēm kwälän - šumlēkhän nēiles* (a vándor hős) egy helyen épített házhoz és éléskamrához érkezett (*alp-jēri*). Az utóbbi példákban a dualisnak képzője *-ä* alakú, mire az éjszaki vogulban is találunk eseteket (l. Ny. Közl. XXI, 327. l.); v. ö. itt a középlozvai *-ä* translativus ragot, melynek az éjszaki vogulban szintén *-i* felel meg rendesen, de egyes névutókon *-ä* is.

²⁾ L. ugyane hangjelenség példáit alább a translativus ragnál, melynek éjszaki vogul megfelelője ép oly alakú mint a dualis képző, t. i. *-äi*, *-i*. Megjegyzendő, hogy a mássalhangzó megnyúlása rendes eset a praet. dual. 3. személyének középlozvai alakjában, ha az *e* kötőhangzó ki nem esik, pl. *khajtēmlēssi* (ketten) megfutottak, *šorēxtēssi* (ketten) veszekedtek (de: *unēsi* ketten ültek), szintűgy mint az éjszaki vogul változó tövű igéknél: *missi* (ketten) adtak, *vissi*, *tēssi*, *vāssi*, *jissi* (l. fönt 9. §.). V. ö. itt kondai vogul: *lailä öxwtēs äli kerilesya* lábai kőbe botlottak; de *tatsa* hoztak (ketten).

kwoqli) | *jaši* egy pár hótalp (sing. *jašä*) || *šäp* ágas karó (éjsz. vog. *sap*): dual. nom. *šäppi* | *khum* férfi: *khummi* | *šir* rúd: *širri*. A visz onossági dualis képzőjének alakja: -*iňš*, -*iňš*, pl. *oqr* anyai részről való rokon: *oqriňš* ketten rokonok egymáshoz | *min* *nupiňš* *ösmen* mi nászrokonok vagyunk (мы сватовья съ нимъ) | *té kwälte jani jekwä puwiňš öliji* ebben a házban egy öreg asszony és a fia lakik (старуха съ сыномъ). A pluralis -*t* hozzájárultával e képző a visz onossági pluralist (több személynek, vagy dolognak egymáshoz való tartozását) jelöli, pl. *tan jai-puwiňš* ők atyafiak, *man šakha oqriňš* mi mindnyájan anyai rokonok vagyunk.

2. Accusativus. — A középlozvai, valamint általában a déli vogul nyelvjárások különbözően jelzik a tárgyi viszonyt, ha a tárgy határozott, azaz valamely már ismert, bizonyos dolog, vagy ha határozatlan. Az előbbinek ragja a középlozvaiban: -*mé*, -*m* (mely az 1. és 2. személyű birtokosragok előtt esetleg el is maradhat), az utóbbi a nominativus alakjával fejeződik ki. Példák: *uj voltet-kel*, *p ä ñ k ä t ä m*, *k ä t l ä p ä m kwän-qñkhušian* ha medvét (a vogulban tárgyrag nélkül!) ölnek a fejét és kezeit (tárgyraggal!) levetköztetik (Ethnographiai jegyz.) | *uj iltä-poqltän qraqh, noul uttau; mömné purlilau*: «*q r q k h k w é äjin, n o u l tqjin*!» — *qmitentet, p ä ñ k khwaššet* a medve elé pálinka, hús helyeztetik; a néptől megvendégeltetik: «pálinkát igyál, húst egyél!» — szólnak, fejet hajtának (u. o) | *ujmé khat khatel jekwiän*, a medvét hat napig tánczolja (u. o.) | *kätimé kwän-tärtälñ*! ereszd ki a macskát | *oumé jel-päntilém* beteszem az ajtót | *tí jiwmé tarasél mortilém* ezt a fát arasszal mérem || *täu äm koqtém puumtüt* ő az én kezemet fogja | *tüjä woqnit šuorp ülsém-kel, té-urél nukh-töšlilém*: *ñ ē l voqrēm. tarä möt kit š ä p tuštēm, šäppi-tärm ñ ē l - š i r punēm, ñ ē l - š i r -tärm pal-š illem n o u l tärēm*; *ton jel-poqlt toqt paltēm*; *toqt-rññé noul kwän-töši, tül n o u l ä m ju-khuntiäm*: ha tavasszal jávort öltem az erdőben, ilyen módon száritom meg (a húsát): száritó bakot készítek. Szabad helyen két ágas karót állítok föl, a két ágas karóra kereszttrudat teszek, a kereszttrúdra folszeletezett húst akasztok. Az alá tüzet rakok; a tűz hevétől a hús kiszárad, azután húsdarabjaim haza czipelem a hátamon (Ethnogr. jegyz.).

3. Locativus. — Ragja -*té*, -*t* ép oly alkalmazású, mint az éjszaki vogulban. Különös használatára példa: *khöjté puusté* üstöknél fogva ragadta meg.

4. **Lativus.** — Ragja *-né, -n*; de ez egyszersmind mint a *-nél* ragnak kopott alakja a **lativus** értekel is fordul elő; sőt **essivus** s egyébféle viszonyokat is jelezhet. Ime néhány példa változatos használatára: *lūm āk mōn j el-jartk hats, ār in at mini* lovam egy helyben megcsökönyösödött (на мѣстѣ уперлась), nem megy tovább | *āk w' nān nīlā mōn jāytau* egy kenyér négy részre vágatik | *lōlnē lāk wāltēn!* borulj térdre (lábra; надин а ноги)! || *ōp ān nūurā oqēm mātēr u* nincs semmilyen állat erősebb a medvénél (медвѣдя никакой звѣрь не крѣпче) | *ar šinnē āri ōsēn* vastagabb egy rőfnél (еще толще аршины) || *nāu šoqu khum-k h a l nē pērjēn, āk khum-ēs kwān at pērjēn* te sok férfi közül válogatsz (ты изъ много мужиковъ выбираешь), még sem választasz ki egy férfit sem || *nān mē pal-jāytit šim āt ān* a kenyeret közepén ketté vágja (по середкѣ, по поламъ разрѣжетъ) | *jiw mē t i t āt ān j el-šaurēpāslēm* a fát tövénél levágtam || *kat-tinnē joutēm, linnē joutēm* kész pénzen (ткр. kéz-pénzen) vásárlók (на деньги куплю), evetbőrért vásárlók | *āk w'-lē tinnē joutāln!* ugyanez áron vedd meg (за ту-же цѣну купи)! || (**essivus**) *n ā r nē jālili meztelenül* (нагипомъ) jár | *ām ar qakh šoqu ājēm, tok-pēl s ā i n ē ōsēm* én sok pálinkát iszom, de mégis józan (józan ül) vagyok (я все-таки трезвый). V. ö. itt a *-né, -n* ragos mód- és mennyiség-határozókat (l. Éjsz. Vog. Nyj. és ugyanitt 5. §. c)

5. **Translativus.** — Ragja: *-ā*, mely előtt a tövégi egyszerű mássalhangzó esetleg megnyúlik. Példák: *lū l l ā inti* rosszszá (lūl rossz) lesz (худой будетъ) | *khul-jāyēl āk w'-tārm pās kāppā punau* a szárított halszeletek egymás fölé halomba (kāp kуча, бугоръ, тője: kāmp-) rakatnak (Ethnogr. jegyz.) | *wūt pāsēnā inti* a víz tisztává lesz | *ām tāwām jurtā vīlēm* én öt társul veszem | *nān nīlā urtū jāytau* a kenyér négy részre vágatik | *tōšēm khul jāy l ā loytau* a száraz hal jāyēl-nak neveztetik (Ethn. jegyz.) | *ām pūm jā mēs jānitā intenti, khum-poqlā joxtenti* az én fiam jókora nagyságúvá fejlődik, fél férfivá válik (t. i. termetére nézve; мой сынъ ровнинкой, большой ростетъ, полмужика станеть).

6. **Instrumentalis-comitativus.** — Ragja, mint az éjszaki vogulban, kötőhangzóval csatlakozó *-l* s birtokosragok után: *-tēl*, pl. *lū pomēl nukh-tēkti* a ló tele eszi magát szénával | *jāmēs ātēl pāši* jó szaggal illatozik || *jiw jānitātēl mōnē pāts* a fa egész nagyságában földre esett.

3. §. Birtokosragok.

A birtokos személyragozás a középlozvaiban egyszerűbb, mint az éjszaki vogulban. Nincsenek meg ugyanis benne a kettős birtokot jelölő alakok, melyek hangbeli változásukkal jórészt egybeestek a többes birtok megfelelő alakjaival; a mely esetekben pedig ez nem történt, ott az analogia egyenlítő hatása következtében szorultak ki a nyelvhasználatból. Csak némely t. i. páros fogalmakat kifejező szóknál (mint pl. szem, láb) találjuk még nyomát a kettős birtok egykori jelölésének, jelesül az egyes harmadik személyű birtokos (pl. az ő két szeme) külön alakú végzetében. Íme pár tőalkotás tekintetében eltérő példa a birtokos ragok bemutatására:

kwäl ház *lū ló* *jëri ének* *përnä kereszt*

a) Egyes számú birtok

Egyes számú birtokos.

1. <i>kwälëm házam</i>	<i>lūm</i>	<i>jerrëm</i>	<i>përnëm</i>
2. <i>kwälën házad</i>	<i>lün</i>	<i>jerrën</i>	<i>përnën</i>
3. <i>kwälä háza</i>	<i>luä, luät</i>	<i>jerrä</i>	<i>përnät</i>

Kettős számú birtokos.

1. <i>kwäläm kettőnk háza</i>	<i>luäm</i>	<i>jerräm</i>	<i>përnäm</i>
2. <i>kwälän kettőtök</i> «	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>përnän</i>
3. <i>kwälän kettőjük</i> «	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>përnän</i>

Többes számú birtokos.

1. <i>kwälou házunk</i>	<i>luwou</i>	<i>jerrau*)</i>	<i>përnau</i>
2. <i>kwälän házatok</i>	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>përnän</i>
3. <i>kwälän házuk</i>	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>përnän</i>

b) Többes számú birtok.

Egyes számú birtokos.

1. <i>kwäläm házaim</i>	<i>luäm</i>	<i>jerräm</i>	<i>përnäm</i>
2. <i>kwälän házaid</i>	<i>luän</i>	<i>jerrän</i>	<i>përnän</i>
3. <i>kwälän házai</i>	<i>luän</i>	<i>järrän</i>	<i>përnän</i>

*) Némely szón-*qu* alakban is hallható személyrag, pl. *oqkwqu* nénénk, *sawqu* bőrünk.

Kettős számú birtokos.

1. kwälänäm kettőnk házai	luänäm	jerränäm	përnänäm
2. kwälän kettőtök	« luän	jerrän	përnän
3. kwälän kettejük	« luän	jerrän	përnän

Többes számú birtokos.

1. kwälänou házaink	luänou	jerränou	përnänou
2. kwälän házaitok	luän	jerrän	përnän
3. kwälän házaik	luän	jerrän	përnän

c) Kettős számú birtok.

Egyes szám 3. szem. Példák: *sämēñ khum šäm ä kwän at väjljā* szemes férfi az ő két szemét le nem veszi róla (*Tōma-jēri*) | *šämä jīniñi* szemei nagyok || *täu luän jām ē si* az ő két lova jó.

Megjegyzendők:

Az egyes birtokra vonatkozó egyes 3 személyű birtokosrag alakja magánhangzón végződő tőknél: <ät; mássalhangzón végződőknél rendesen -ä; de néha -ät is, pl. *tör kendö* (éjsz. vog. *tār*): *törät kendöje* | *poj, pojlay* gazdagság: *pojät, pojlayät* || *lū lō* (tő: *luw-*): *luä* és *luät* | *nol orr*: *ñalä* és *ñalät*. Néha a teljesebb éjszaki vogul-féle -tä alak is előkerül, pl. *khum férfi*: *khumtä* | *ūp néne*: *ūptä* | *il-pogl* előrés: *uj iltä-pogltän arqkh punau* a medve elé pálinka tétetik (Ethnogr. jegyz.) Ragok előtt rendesen egy még bővebb, -etä alakú 3. személy lép föl, pl. *näm név*: *nämētäm* nevét | *jäit ijj*: *jäitētäm* | *lōz út*: *lōnkhētän* útjára | *oqmp eb*: *oqmpētän* ebének || *päñk fej*: *päñkētäm* és *päñkäm* fejét. Úgy látszik az utóbbi alak a kétféle (-ä és -tä) harmadik személyű rag összetétele és szabályos gyöngülése útján keletkezett a mint a magyarban is alakultak, ilyen módon *szarvája*, *májája* alakok a nyelvjárásokban (l. Nyelvőrkalauz 101. l.).

2. Mint az éjszaki vogulban néha itt is tapasztaljuk, hogy a névutók teljesebb végzettel jelentkeznek a személyragozásban, pl. *mqš-ért*, miatt: *at-khañkha at namsi äm-m q s ä m* (éjszaki vogulul: *am mā'ēslēm*) senki sem gondol én értem (felölem) | *nūpēl felé*: *oqmp nāu nūplän šautēylenti* (éjszaki vogulul: *nañ nūpēlən*) az eb feléd örül (örvendve fut eléd). Itt nyilván a latív -ä végzettel van dolgunk, mely a pusztá szóvégről lekopott. Ugyanígy hangzik: *äm taräm* én felém, *nāu tarän* (nem: *tarēm*, mint pl. *kwälēm*, *përnēm*);

v. ö. éjsz. vog. *tori'* ellen, szembe; felé. — Az éjszaki vog. *voipi* «hasonló, minőségű» szó (l. 3. §., 5.) személyragos *voipilēm, voipilēn* alakjainak megfelelőleg a középlozvaiban is van: *ām uiplām khum* magamféle ember, *nāu uiplān kh.* magadféle e., *tāu uiplā*; *min uiplām khummi* mi kettőnkhez hasonló emberek, *nin uiplān, tin uiplān*; *man uiplau, nan uiplān, tan uiplān*.

4. §. Névmások.

a) Személyi névmások.

Nominativus: Sing. *ām* én, *nāu* te, *tāu* ő
 Dual. *min* mi ketten, *nin* ti ketten, *tin* ők ketten
 Plur. *man* mi, *nan* ti, *tan* ők
 Accusativus: Sing. *ōn, nān, tāwām* (vagy: *tāwētām*)
 Dual. *minām, ninān, tinān*
 Plur. *manau, nanān, tanān*
 Dativus: Sing. *ōn, nān* (vagy: *ōnēmne, nānnē*), *tāwān*
 Dual. *minām, ninān, tinān*
 Plur. *manaun, nanūn, tanūn*

Ablativus: *ām-poqlēm, nāu-poqlēn*; *man poqlau* stb.

Nyomatékosított személyi névmások: *āmēnk* (vagy *āmēk*), *āmki, āmkēm* én magam, *nāñk* te magad, *tākw* ő maga; *miñk* csak mi ketten, *niñk, tiñk*; *mañk* csak mi, *nañk, tañk*; vagy összetéve az egyszerű személyi névmásokkal: *ām-āmēk, nāu-nāñk, tāu-tākw, min-miñk* stb. Viszonyraggal látunk egy ilyfajta névmást e példában: *lāz tākw-tān at tār-ti* szót nem enged magához szólani (слово не допускает до себя).

Külön «ipse» jelentésű névmás: *tākw-qsä*, pl. *khōp tākw-qsä pal khōlps* a ladik maga magától repedt meg (сама собою раскололась) | *ām wūs-kärkēm tākw-qsä* (*tākw urāt*) *jāmi* az én kisdedem maga jár (nem kell neki vezető). Ez az *qsä* nyilván a 3. személyű birtokosragot tartalmazza végzetében; alapszava pedig a «maga» jelentésű finn *itse*, mord. *es*, cser *eške*, zürj. *as*, votj. *as* (tő: *ask-*; a kazáni dialektusban: *askēm, askēd, askēz*) és *ač*: *ačim, ačid* stb. vogul megfelelője.*)

*) Noha nem éppen szorosan egyező «maga» jelentésben, megtaláljuk eme középlozvai *qs*-nak mását az éjszaki vogulban is.

Az önálló birtokos névmások a személyes névmások s a *khār* szó személyragos alakjainak összetételével keletkeznek, pl. *ām khārēm az enyém*, *täu-khārä az övé*, *min-khāräm a mi kettőnké*, *nan-khārän a tietek*. Ez a *khār* egyébként jelző szókhoz (mellékevekhez) szokott csatlakozni, midőn mellőlük a jelzett szó a

Ennek tartom t. i. ama interjectionalis természetű *voss* (szigvai *oss*) szót, mely a *taw voss mini* (ő h a d d menjen), *tan voss mine'it* (ők hadd menjenek) imperativ szólásokban alkalmazódik. Bármily képtelenségnek tessék is első tekintetre ez egybevetés, meg kell engedni valószínűségét, mihelyt a megfelelő déli vogul szólásokat figyelembe vesszük. A középlozvaiban «ő hadd menjen!» így hangzik: *täu t ä k w mini!*; «ők ketten hadd (tkp. m a g a) menjenek!»: *tin t i ñ k miniji!*; «ők (többen) hadd menjenek!»: *tan t a ñ k minēt*. Ugyane kifejezés járja a pelymi és kondai vogulban is; csak a tavadai ban tér vissza az éjszaki *voss* ilyen alakban: *uss* (pl. *tou uss mini!*). A magyar *maga* is használdik a székelységben a vogul *voss*, *täkw* ily módjára, pl. *m a g a hadd el!* «lass es d o c h sein!» (Budenz MUGSz.), *m a g a ne mondja!*: «c s a k ne mondja!» (Simonyi: Kötőszók. 195. l.). Látni való már ezekből is, hogy a *voss*-nak jó okkal vehető fel «maga»-féle alapjelentése; de kétségtelenül erre utal e szónak superlativusi értelme a *voss jui-aul* (alsólozvai *us jol-khar*) legutolsó, *vöss jän'i' p'i'* legnagyobb fiu-féle szerkezetben, melyet t. i. az előrebocsátottak számbavételével csak mint az orosz с а м ъ п о с л ѣ д н и й «maga az utolsó» (= legutolsó) kifejezés mását magyarázhatunk alkalmasan. Magánhangzójának mélységével és zárt hangszínével úgy viszonylik a vog *voss* (*oss*, *uss*, *qs*) az idézett rokon nyelvi magashangú alakokhoz, mint közvogul *pos*- «mosni» az egyjelentésű finn *p-se*-, mord- *peze*-, zürj. *peslal*- és a magy. *fest*- szókhoz. — Alkalmilag megjegyzem, hogy a kimutatott ugor «maga» névmásnak magyar nyomát is találjuk az *öz-vegy* szónak előrésében. A *-vegy* utórész vogul másai: középlozv. *rotép*, alsólozv. *vatép*, tavadai *vatip*, éjsz. vog. *rotép* özvegy, árva (pl. *rotép xum* özvegy férfi, *rotép nē* özvegy nő, *v. nāwrēm* árva gyermek), mely alakilag úgy viszonylik a magy. *vegy*-hez, mint vog. *āntép*, *öntép* agyvelő a magy. *agy*-hoz. A szóközépi vog. *t* ugyanis *nt* helyett való az *at*, *atim* «nem, nincs» szóban is (v. ö. osztB. *ant*, *antom*) s ha a *rotép t*-je esetleg úgy alakult volna, mint pl. a *püti* «kebel» szóé, azaz eredetibb *kt* hangcsoportból (v. ö. osztIrt. *pōros*, osztB. *pūrol* busen): a magyarban így is fejlődhetett belőle *gy*, mint az *egy* «unus» szóban (v. ö. cser. *ikte*, finn *yhte* egy). Az *öz-vegy* etymonja ezek szerint: «maga-árva, magával-árva»; olyan kifejezés, mint, *maga-tehetetlen* (= magával tehetetlen), *maga-bíró*, *maga-gondolt*, *magakellő* stb.

kifejezésben elmarad, pl. *täu jilké-khar* ő az első (= *täu jilké khum* ő az első ember), *wüfiñ-khar koqrēx* nedves kell (t. i. n. fa), *sēmél-khar vōri* feketét kér (t. i. f. kenyeret).

b) Mutató névmások: *tē, tē-lhar* ez, *ān-tē, tē-nāñki* ime ez, *ākū'-tē* ugyanez, *tītāk* itteni, ezen oldalbeli (pl. *täu jā oqlēm-poql tītāk poqlnē šup-unšēs* ő a folyónak túlsó feléről erre a felre ájtött) | *tā, tā-khar* az, *ākū'-tā* ugyanaz, *tālāk* ottani, túlsó (*jā tālāk poql* a folyó túlsó oldala) | *ton* azon, amaz (pl. *khot khatēl jel-mārēn. ton khatēl jiun* a mely napon megszorúlsz, azon napon eljössz | *ton jūi-poqlt* azután, *ton jel-poqlt* azalatt, *ton-mos* azért). — Minőségmutatók: *tim-khar, tim-kharēp* ilyen, *ākū'-tim-khar* ugyanilyen, *tāmli* olyan, *tāmli-khar* id.

c) Kérdő és visszamutató névmások: *khañkhā ki*, kicsoda; *mār mi*, micsoda, *mār-tāmli* micsoda? (pl. *nān mār-tāmli tēls?* téged micsoda lelt; *тѣбѣ что-такое сдѣлалось?*) | *khot* mely? melyik, amelyik, pl. (*khot khum ōls tīt* melyik ember, v. kicsoda volt itt, *которой человекъ былъ здѣсь; khot khatēl jiun?* mely napon jössz?); *mān-mazpā minō* (pl. *mān-m. pasēn visēn?* minő lisztet vettél? *какую муку взялъ? mān-m. khañs?* micsoda ember?) || *mān sāt* hány, mennyi? *tē sāt, tē sāt-si* ennyi, *tā sāt* annyi.

d) Határozatlan névmások: *āl-khāñkhā, khāñkhā* valaki (pl. *khāñkhā khum-pūnē āñk puaum* valamely legény megfog engem, leánykát. *Sint-jā oqi jēri*), *at-khañkhā* senki, *khañs* id. (pl. *khañs tīt at ōls* senki sem volt itt) | *to...to, khot...khot* némely, egynémely... más (pl. *to khum khañsi, to khum at khañsi* némely ember tudja, némely nem; *khot khum khañsi, khot khum at khañsi* id.) | *āl-mār* valami, *at-mār* semmi, *mān^{dér}, mātēr* bármely, valamely (pl. *mān^{dér} vuor-uj pušnē ōli* bármely erdei állat, mind van, *какой-бы звѣрь, все есть; ōpān nāūrā oqlēm mātēr uj* a medvénél erősebb, nincsen semmilyen állat, *ткп. bármely á.*); *ākū'-mātēr* egy valamely, *mātēr-pūt*: *khwašā mini, vōl mini, mātēr-pūt poj khum-poqlnē, tū joxti* hosszú ideig megy, rövid ideig megy *valami* gazdag emberhez, oda jut el (*qlp-jēri*); *mātēr-pūt mātēr tūt lattēs* valamicsodát mondott ott | *māt* valamely, valami (pl. *māt khwašāt at ōls* valami régen nem volt, *не давно былъ; jiwā tarā māt mōnē neilsau* valami fája gyér vidékre érkeztünk. *Sint-jā oqi jēri*); *ākū'-māt* egy valamely (pl. *ākū'-māt tqulēñ uj* valamely szárnyas állat, *ākū'-māt sit* egyszer, valamely időben); *tāmle-māt*

ilyesmi, ilyesféle (*t. m. ūlēm ūlmejāsēm* ilyesféle álmodt; *ān-māt lołtqu mōri-tōrmi khannē titā, (šuorpmē) tot ālāslēm* valami ég és föld egybeérő szélét (torkolatát) emlegetnek, a jávort ott öltem | *āl-mān maɣpā* valamilyen (pl. *āl-m. m. uɣ* какой-то зверь), *at-mān maɣpā* semmilyen | *mōt, mōt-khər* más, másik | *mōtēn.... mōtēn* egyik.... másik.

5. §. Határozók.

a) Helyhatározók.

Névmási többől származottak: *tīt* itt, *tāt*, *tūt* ott, *tīt-tē* íme itt, *tāt-tā* íme ctt, *ākw'-tīt* ugyanitt, *ākw'-tāt* ugyanott | *tāl* innen, *tūl* onnan | *tī* ide, *tū* oda, *tī-tē* íme ide, *tū-tā* íme oda, *tī-tū* ide-oda || *khwt*, *khot* hol, *khwtēl*, *khotēl* honnan, *khwtal'*, *khotal'* hová; *at-khot* sehol, *at-khotēl* sehonnan, *at-khotal'* sehová, *khot-joɣtnā* (pl. *minēn*) meddig (mész)?

Egyéb névszói tövekből valók:

il (*il-qlēl* *quil* v. *il-qlil* *khum* első, elől levő ember, *ilkē* *kwāl* előszoba): *ilēn*, *ilt* valaminek elején, elől (pl. *tāu ilēn tuńsi* ő elől áll, *ilt joɣmi* elől, előre jár) | *ilā*, *ilāl'* előre, *ilāl'-pārāl'*, *ilā-pārā* előre-hátra | *ilēl-ilēl* egymástól kisebb-nagyobb távolságban | *il-poql* előlről (pl. *il-p. tī jājin!* előlről jer ide hátrább). Igeköti alakja: *il*, pl. *il-kharti* elhúz, *il-alti* megtold. Névutói alkalmazása van ez összetételben: *il-poqlt* előtt (pl. *kwāl il-p.* ház e.), *il-poqln* elé, *il-poql* elől.

jūi (*jūi-qlil* utolsó, *jūikē* *kwāl* hátsó szoba): *jūit*, *jūin* hátul, mögött (pl. *j. joɣmenti* hátul-jár), *jūil* hátulról (pl. *j. khajt* utána fut), *jūi-poql* hátulról. Névutós összetétele: *jūi-poqlt* után, *jūi-poqln* utánra, mögé, *jūi-poql* hátulról, mögől.

šiš «hát» határozói alkalmazásban: *šišā* hátra, visszafelé (pl. *š. tqwi* hátra evez, *отрпебаerca*); névutós alakjai: *šiš* mögött, *šišā* mögé, *šiš-poql* mögől (pl. *toqt šišā tuńtau* a tűz mögé állíttatik).

pārā, *pārāl'*, *pār-tari* visszafelé, *pārēn* hátul (pl. *tāu pārēn khqšūt tuńsi* ő hátul messze áll, *онъ далеко стоитъ на задѣ*). Igeköti alakja: *pār*, pl. *pār-jiw* visszajön, *pār-joqñkhsi* visszafordul.

jun benn, a házban, *ju* be a házba, *jūil*, *jūi-poql* belülről, a házból.

kwän künn, kwänäl, kwän-tari ki, kifelé, kwän-poql kívülről. Igeköti alakjai: *kwän* és *kwänél*, pl. *kwän-mini* kimegy, *šuorpmé kwänél-ojtésté* a jávort elszalasztotta, elfutni engedte (отпустилъ. *Tqulēn Pašker jeri.*) || *kwät-pél* kivéve, kívül (кроме; v. ö. éjsz. vog. *kwoni-pāl* id.): *uj älpä nol-tus kwät-pél jel-päntau* a medve teste, kivéve az arczát letakartatik (Ethnogr. jegyz.), | *öpä kwät-pél oqtēm näürä vuor-uj* a medvén kívül nincs erős erdei állat.

nuñ (Nuñ-Törém = éjsz. vog. Numi-T.; *nüñkē* törém felső ég, menny), *nuñen, nuñkēt* fölül, fönt (pl. *nuñen tuñsi* fönt áll, наверху стоит; *tē nuñen unēlpä tul-šup* ezen fönt elterülő felhődarab. *Tqulēn Pašker j.* | *qšjēx mäsēs, nuñkēt sqrēn-khul' mäsēs* subát s fölibe gunyát öltött); *nukhal'* fölfelé. Névutói összetétele: *nuñ-poqlt* fölött, *nuñ-poqln* fölé, *nuñ-poql* fölülről (pl. *tē jāmēs khum, jurtä täu nuñ-poqlä jāmēs* ez jó ember; de a társa ő nála is jobb, т.к. ő fölötte jó). Igeköti alakja: *nukh*, pl. *nukh-khāñghi* fölhág, *nukh-vaxti* feldob.

jol (*jolkē* törém alsó ég, föld): *jalēn* alatt (pl. *kit pišpä kwäl; nuñen kwäl äñši, jalēn kwäl äñši* emeletes ház; felül van háza, alul van háza), *jeläl'* alá. Névutói összetétele: *jel-poqlt* alatt, *jel-poqln* alá, *jel-poql* alól. Igeköti alakja: *jel*, pl. *jel-juntilēm* levarrom, *jel-päts* leesett.

kham arczczal, felső részzel lefelé, pl. *šun kham khuji* a szán tetejével lefelé borítva fekszik (сани навалены лежатъ), *khōpēm kham khamitayts* a csónakom fölfordult; *khammaš khamitayts* teljesen felfordult (навалилась и закрылась вове); *kham-tari khuji* arczczal lefelé (ничкомъ) fekszik.

khanä hanyatt, háttal lefelé (*šišä tärmt* háta fölött), pl. *khanä totēmtayti* hanyatt támaszkodik; *khqñä-tari* id.

äl valamely tárgynak felső része, teteje (pl. *kwäl-äl* háztető, *suntēx äl* láda teteje, *älkē poēl* felső falu): *ällä, äläl', äläl'-tari* a folyón fölfelé, pl. *Luosm-khuošt ällä joami* a Lozva mentében fölfelé halad, *äläl'-tari šunsi* a folyó irányában fölfelé néz.

lui (*lui poql* a folyó alvidéke, *luikē poēl* alsó falu): *lqñkha, lqñkhal', lqñkhal'-tari* a folyón aláfelé, pl. *lqñkhal' khäuli* lefelé evez.

pui (*pui-poql* a folyótól fölfelé eső vidék): loc. *pujin*, abl. *pujil*, lat. *pō, pō-tari*. Az utóbbi alak egyszersmind igekötő is, pl. *pō-kharti* fölhúz a partra, *pō-mini* fölmege a partra.

nal (*nal-poql, nalkē-p.* a folyó melletti vidék): loc. *nalmēn*,

lat. és igekötő alak: *nal*, *nal-tari*, pl. *vōtān nal-tatit* leviszi a parthoz.

khqñkhä, *kwäñkä* át, keresztül, pl. *ur-kh*. a hegyen át, *kwäñkä poql tqwi*, vagy *poräi t.* (a folyón) keresztül (въ поперекъ) evez.

mänti hosszában, mentében, végig, pl. *narmä tok-ti voqrau: nilä šäp šairau, nilä khqut mänti tuštaut* a húsállvány (лабазъ) úgy készítették: négy karót vágnak, négy luczfenyőt rájuk végig (hosszában, keresztben) helyeznek. (Ethnogr. jegyz.)

khwqšä, *khqšä* hosszú: *khwqšät* távolra, távol (pl. *kh. kwän lisēm* távolra dobtam, далеко броенлъ), *khuošt*, *khwqšt* hosszában, mentében, pl. *khuošt širri punwi* hosszában két rúd van helyezve. Az utóbbi alak névutó is, pl. *khul šišä-khuošt pal-šiltau* a hal háta hosszában fölmetszetik, *jā-khwqšt jis* a folyó mentében (по прѣкѣ) jött.

lazw kör: *lazwä* körül, pl. *kēt lazwä jutmätel läp-juntēm öli* a sapka köröskörül le van varrva szegélylyel; *lazwä-tari öliji* széjjel vannak (nem együtt). Névutói alkalmazásra példa: *kwäl-lazwä älēntaxti* a ház körül hurezolja (кругъ избы тащить).

äkwē egy: *äkwät* együtt, *äkwän* együvé, pl. *mōm äkwän ätēxtēt* a nép egybegyűl, *tin äkwät öliji ök* együtt vannak || *äkw'-oqlt pēs* egymás mellett (рядомъ), pl. *tē kwäli ä. o. p. unlji* ez a két ház egymás mellett áll; *äkw'-lält pēs* egymással szemben (друпъ противъ дружкы) | *äkw-jurtel* együtt (pl. *jōxtsi* jöttek).

älä közel, közelbe, pl. *uj-añšuz älä at loqrit joqmuž* a medve tiltja, hogy közelébe menjenek; *äm nän älä tuñšēm kwälnē* én közelebb állok nálad a házhoz. Névutó gyanánt is használatos, pl. *jiw kwäl älä öli* a fa a ház közelében van.

täkwäl: *päsēn t. joqñkhtilēm* felfordítom (переворочу) az asztalt, *sqrēn-khulēm t. joqñkhtilēm* kifordítom (выворочу) a gunyámat.

Csupán névutói, illetőleg igekötői alkalmazásban ismertek a következő helyhatározók:

ültä át, keresztül, pl. *äm läñkhēm ültä-unšäslēn áthágtad* (átgázoltad) az én szavam (мое слово перепибилъ).

(éjsz. vog. *kiwr* belső): *kērt*, *kēt* -ben, *kēn* -be, pl. *äk kwärt -kērt tuñšēn kwän* egy ingben állasz az ucczán, *kuš-kēt* a merőkanálban, *khōp-kēn taltaxti* a ladikba rakódik (складывается въ лодку), *išmit mōt oqñä-kēn jōxtit* a levest más edénybe (въ другую чашку) kanalazza át.

khal köz: *khalt* közben, *khalné* közbe, közé, pl. *mōm-khalné* a nép közé.

jor hely: *jarté*, *jarné* helyett, gyanánt, -képpen; l. alább a módhátározók közt.

jurt társ: *jurtél* együtt, -vel, pl. *uj-jurtél ju-jiut* hazajönnek a medvével, *täu jurtlä* ő vele | *äkw jurtel* együtt.

tar mint igekötő: «át, keresztül», pl. *khqtel tar at uokhti* a nap át nem látszik, *pat tar-khajtém jämés vuol* réceze átfutotta szép folyó szakasz (*Pēršä oqi j.*). Éjsz. vog. *tārä* alakja mint névutó is használatos.

tari, *tarä* (személyragokkal: *taräm*, *tarän*) felé, irányában (= éjsz. vog. *tori'*), pl. *äm-taräm mārux mātītēn?* miért nevetsz felém, *äm-taräm ul khwarkhatēn!* ne káromkodjál reám, *nämiñ glutarä äm šüssēm* híres ezüstre néztem én (*Käsmēx vuor j.*) | *khumtätari latti* férjéhez szól, *kwän-tari* kifelé, *pär-tari* visszafelé, *äläl-tari* fölfelé (a folyón), *kit tari* kétfelé.

tärm fölé, vlminek tetejébe, *tärmt -on* (rajt), *tärm-poql -ról*, vlminek tetejéről, pl. *šun joqñk-tärmt tazätoqlä* a szán a jégen csúszik, *jiw tärm-poql jel-pätsēm* leestem a fáról.

saj (*saj-mō* vlmitől félreeső hely, mög): *sajné*, *sajin* mögé, pl. *räxw-poql jiw-sajné tušpēm* az eső elől a fa mögé állok, *tüli jiw sajın am khññentiäm* rejtő fa mögé búvok el én (medve) ólalkodva rájuk (*Käsmēx vuor j.*)

šim szív: *šimtē* közepén, *šimēn* közepébe vlminek, pl. *kwälkän šimtē hoqklaxtēm* a szobapalló közepén (на середине) topogok, *Tumēn šimän āñk joxtentēm* a *Tumēn* tó közepére jutok el leányka (*Sint-jä oqi j.*).

šup «rész, darab» igekötői alkalmazásban: «át, keresztül, szét, ketté», pl. *šup-jäktit* átvágja, ketté vágja, *jiwmē šup-šaimtit* a fát ketté tőri, *šētēpmē šup-mänitit* szétszakítja a czérnát.

paš: *pašt* táján, vidékén, *pašné -ig*, pl. *mōγi-törmi khannē tit pašt joxtästē šuorpmē* a föld és ég összeérő széle (torkolata) táján érte utól a jávort (*Taulēñ Pqšker j.*).

poql az ablativus-elativus rendes kifejezése a kiveszett -nél rag helyett, pl. *oγwēšmē nukh-oqlmälēm mō-poql* a követ fölemelem a földről, *poql-poql nukh-kwoqls* fölkelt a padról, *wuγirēm koqatēm-poql turri* csurog a vérem kezemből, *wüt-poql pō vñwē* fölvétetik a vizből || *tōn-poql šētēp voqrau* inból czérnát készítenek || *äm-poltēm*,

vagy *äm poqltém* mellettem, *näü-poltént* v. *n. poqltént* melletted, *täu poqltät* mellette stb. | *il-poqlt*, *jüi-poqlt* l. fentebb.

mąš -ig, pl. *taləxä-mąš* a csúcsáig.

tält ellen, szembe, pl. *khatél-tält* a nappal szemben. Igeköti alkalmazása van pl. e mondatban: *täwäm tält-kwoqlépilēm* szembe-megyek vele.

b) Időhatározók.

Névmási alapszóból valók: *tıl* ezután, ez időtől fogva, *tı-mąš* eddig | *tönt* azután | *taxél*, *taxélän* később, azután (послѣ); v. ö. éjsz. vog. *tajəx* id. || *khuñ* mikor, *khuñ-khuñ* bármikor, *khuñté*, *khuñqłté* valamikor (pl. *täu khuñté* v. *khuñqłté* *tıt* őls онъ когда-нибудь здѣсь былъ); *at-khuñ* soha || *khuwəqłtél* egykor, jövőben, később (послѣ; pl. *än mąltép* *ilēm unlau*, *khuwəqłtél* *äšerēm* *inti* most meleg idő jár, később hideg lesz, *khuwəqłtél* *khəls* *äkwı* *jel-khəli*, *kit nat at* *öli* egykor v. idővel úgyis meghal az ember, két életkort nem él); v. ö. éjsz. vog. *χənal* || *molo-khətl* tegnap; v. ö. éjsz. vog. *möl-tı* minap || *äi-mänt*, *äi-mäntän*, *äm-m'int* most, jelenleg; imént, v. ö. éjsz. vog. *an-mönt* imént, előbb | *mäntä*, *m'intél* igei alakokkal összekötve: «közben, vlminek lefolyása alatt», pl. *tömél-oqñkhuwme khüññentilēm* *mäntä* a mint, v. mialatt a jávortehénhez lopózkodom (когда я къ маткѣ подкрадываюсь. *Tqulēñ Paškər* j.), *təlpä joqñ-khəp* *mäntēñ* *soqt artä* minné *mäntél* újhold idejebeli hét idejének lefolyása alatt» (*Luop-tit* j.).

Időt jelentő alapszóból származott határozók: *tē-sit*, *tē-sitän* ekkor, ebben az időben, *tä-sit* akkor, *äkw-mät sit* valamikor, egyszer, *khuwł-sit* reggeli időben; *khətl* *kitä-si*, *khūrēm-si* *khuji* körülbelől két-három napig (дня 2—3) fekszik, *joqñkhəp-si* egy hónapon át, *sqat-si* egy hétig *) | *oqrēm* «idő»: *poñ ilēlən* *oqrēmte* szénahordás idején, *äkw-oqrēmte* egy időben; *mät oqrēmte* *jərmilən*, *vəχəln*

*) A *si* mint az éjsz. vog. *kēm* az időn kívül (pl. *matä-kēm* *qleuw* einige z e i t leben wir hier) minőséget is jelez, pl. *äm-si* *khum* magamféle férfi, *äm siim poj*, *täu siät* p. olyan gazdag mint én, mint te (такъ богатый, какъ я); *äkw-sikwəl* *joqmı* egyformán egyenlő lépésekkel halad; v. ö. éjsz. vog. *am-kēmēm* *χum* magamféle férfi. Úgy látszik a vog. *si* egybetartozik etymologice a mordvin *ši*, *či* «nap» szóval s a magy. -ség képzővel (v. ö. mai *napság*, *mostanság*).

ön! a mikor reám szorúlsz, hívjál engem! | *is «kor»*: *än-të iste* ebben a korban | *törém «ég; idő»*: *pēs is-törém* hajdan, a régi időben, *än törém* mostanság, *khwal-törém* reggeli időben | *šoast, té-š.* rögtön, azonnal (сейчас) | *pēs «régí»*: *pēsne* (essivus) régen, előbb, pl. *khot nāu ōlsēn pēsne* hol voltál te előbb (прежде гдѣ ты жилъ); *pēs-tail* régtől fogva, pl. *p. t. tit ōli* (давно здѣсь живетъ); v. ö. az utóbbi adatra nézve éjsz. vog. *mān-ta'il* kis kortól fogva, *mōnt-ta'il*, *mōl-t.* régtől fogva, *xiūt-t.* vlmikortól fogva || *tē khatēl ma, mōto-kh.* tegnap, *ilnē kh.* harmadnap, *jiñ khatēl* (pl. *ešeltēm*) éjjel nappal (dolgozom), *khatlān* nappal | *khwolt* reggel, *khwoltān, khwolit* holnap | *itā este* | *jī «éj» és «éjjel»* (pl. *ām jī joxtēm* én éjjel érkeztem) | *toql* tél: *toqlū* télen, *tujā-törém* tavasz: *tujā-poqlū* tavasszal, *tui-törém* nyár: *tujā* nyáron, *tākwēs* ősz: *tākwēsā* ősszel; *ilāl toqlēl minēn, pārāl tujil jiwēn* el télen mész, vissza nyáron jössz (*Tau-lēñ Paškēr*). Az időhatár (meddig? mennyi ideig?) kifejezésére *urnā, mulnā* igenévi szerkezetek szolgálnak, melyeknek végzete a transl. -*ā* ragot foglalja magában (= éjsz. vog. *urnāi'* várakozásnyira, *mūlnāi'* elmúlásig), pl. *ātā khūrēm khatēl urnā, tāu pāši* illata három napig szaglik (*Luop-tit j.*), *āt khatēl mulnā mēm poñkhehoqlēt* öt napig részegeskedik a nép (*Sint-jā oqi j.*).

Térbeli fogalmak képes alkalmazásai a következő időhatározók: *jāni* soká (tkp. nagy), *vōt* rövid ideig (tkp. rövid, pl. *jāni mām vōt minēt* soká, vagy rövid ideig mennek); *jānit* régen (pl. *jānit tit ōlsēm, давно быть здѣсь*) | *khwašā* sokáig (tkp. hosszú, pl. *khwašā mūrēm* sokáig merülök a víz alá, долго ныряю); *khwašāt* régen (pl. *māt khw. at ōls* valami régen nem volt, не давно былъ) | *tē khalt* ekközben, ezen idő alatt, *tū-khalt* akközben, azon idő alatt || *ārin* többé, tovább, ezentúl, pl. *ārin at joxti* többé nem jön.

Önálló időhatározó szók: *än* most | *us* már (pl. *us ām kwān-minēm* я ужъ уйду) | *ōs* még (pl. *ōs māmēr vogrēn?* hát még mit fogsz csinálni? еще чего будешь дѣлать?) | *wūiñst, wūšt, än-wūiñst* éppen most, nem régen, (сейчасъ только, pl. *toqt wūiñst nukh-kwāsemlenti* a tűz éppen most gyulad föl; *mār-mas minēn, wūšt joxt-sēn* mért mész el, nem régen jöttél; *än-wūiñst nūplayts* nem régen nősült, не давно тожно женился) | *jatēl* későbben, azután, *jatēn-takh* (éjsz. vog. *jotēl-tay* id., pl. *tai šajimtilēm, at tapi; jatēn-takh šajimtilēm, tolmāti* töröm az ágat, nem török el; azután töröm, leszakad. *Kāsmēx-vuor j.*) | *ānkwānt* (Reg. írása szerint *än-kwānt*) később,

azután, majd (послѣ, pl. *änk-wänt jäni üpén-poglt joxtën, täu änk-wänt nännë kitilit te azután öreg nénédhez fogsz eljutni, ő majd töled kérdezi stb. glp j.)*

Névutói alkalmazású időhatározók:

alu át, pl. *jī-alu unëlsau* az egész éjen át fenn (ébren) ültünk (всю ночь сидѣли).

uīl: *lunt-wognt nukh-tīlém-lūt*; *tīlnēn-u īl* a lúd falka fölrepül, *amint* repült stb.

khqñkhā át, múlva, pl. *sgat-kh. joxti* egy hét múlva jön (черезъ недѣлю будетъ).

kāstēl: *tēnē tīā-kāstēl āritāptsēm* ételt estére (къ вечеру) hagytam.

pālt mialatt, közben, míg (= éjsz. vog. *palit* hosszában), pl. *jāktlayxnāt-pālt* mialatt vágta, *jāim-qū urnēm-pālt* míg bátyám vártam.

mānt id., pl. *sū-khurmē tīn mūltiān-mānt* miközben ők (ketten) a jávorlegelő szélét megkerülték (*Tqulēñ Pqškēr*).

lāpēl -kēnt, pl. *khqtēl-lāpēl, sgat-l.* naponként, hetenként.

c) Mód- és állapothatározók.

Névmási többől eredt alakok: *tok* úgy, *tok-tē* így, *ākū'-tok* éppen úgy, ugyanígy | *khum, khumlē* hogyan, *at-khum, at-khumlē* sehogyan | *khqtēm, khqtēm-šak* valahogyan (pl. *lūm jēl-oqrts, khqtēm-šak jū-joxtilēm* lovam elfáradt, valahogyan haza juttatom, коeкакъ я домой пригоню) | *mānā*: *jāin sāim wūir!* *āi-mānt tī pātkēn kētpulā, pōssā-pulā mānā mānēslēnīlēm!* az apád rothadt vére! ha most ide (kezem közé) jutnál, sapkadarabokká, kesztyűdarabokká, hej h o g y szétszaggatnálak (*Kāšmēx vuor j.*).

Módhatározói ragok:

1. *-is, -s*, pl. *tōsis* tisztán (pl. *t. jālili* tisztán jár; *tōs* tiszta), *šitēñs* gyorsan (*šitēñ lū* gyors ló), *nāürs* erősen, nagyon (pl. *n. šoqul āji* igen sokat iszik; *nāürā* erős), *kinnās* könnyen (*kinnā* könnyű). Néha bővebb *-sā* alakja is előfordul, melynek magánhangzójában nyilván valamely pleonastikus alkalmazású újabb rag lappang (v. ö. az éjsz. vog. *-i* és *-ā* módhatározói ragokat); ilyenek: *ulmēñsā* álmosan, pl. *u. nukh-roxtsēm* álomból (tkp. álmosan) följedtem (со сна заскочилъ) | *nāu ru s n i s ā khōšēn qmiltux, mān s ā at*

wogrēn te oroszúl tudsz beszélni, vogulúl nem értesz. Egybevetve az éjsz. vog. *ulmiñsiñ* (e h. **ulmiñsiñ*), *ruñiñis* megfelelőekkel, látnivaló, hogy a középlozvai *ulmeñsá*, *ruñiñsá* alakok *n*-je a nom. possessor. -*ñ* képző változata. Eltérőleg alakult *mañsá*, mely e h. való **mañsiñsá*, ép úgy mint *jämsok* jól (pl. *añ-té khatélmé jämsok khwoltäslēm* ezt a napot jól töltöttem el, *хорошо проводить*) e h. **jämesiñsákw*; v. ö. éjsz. vog. *jämēšäkw* «jól» s a végzet magánhangzójának változására nézve: középloz. *añsux* öreg és plur. nom. *añsākūēt*.

2. instrum. -*l*, pl. *māñ širēl* mi módon? (*šir* mód, szer), *tē širēl* ily módon, *khumlē urēl* milyen módon | *loq šēl* v. *loq šit unli* lassan, csendesen (Тихонько) ül; *šo qul äji* sokat iszik, *khajjā rēl qmiltēn* hamisan beszélsz, *tōñ šētēp o štēl pal māñitau* az ín czérna vastagságyira (*ošñ* vastag, *ošit* vastagságú) szétfosztatik || *khōp po qzēl* punilēm a ladikot oldalt helyezem, *nār lq m tēl khułtsēm* meztelenül (tkp. meztelen darabbal maradtam); *khwqšā khalēl*, *wēt khalēl* jēlenti ritkán, gyakran (tkp. hosszú közzel, rövid közzel) járogat.

3. -*n* raggal alakultak: *mañ'āñ*, *mañsākūēñ* egy kevéssé (pl. *m. tū jālentēm* egy kicsit odamegyek, не на долго туда хожу), *woan* erővel (pl. *sār w. wogrentēm*, at *postēm* csak nehezen csinálom, nem bírom). Világos essív értékkel mutatkozik e rag e példában: *ām qraqh šoqu ājēm*, tok -*pēl s āñ ē ōsēm* én pálinkát sokat iszom, még s józanon vag^{ok} (v. ö. *sāñ* józan).

4. Az éjsz. vog. -*i*' módhatározó ragnak középloz. -*i* alakja van az *äkwī* «egyre, folytonosan, gyakran» szóban (pl. *ä. khwqrkhatī* folyton haragszik, *ām nāñ äkwī ūšentilēm* én téged gyakran látlak). Más irányú hangfejlődése az -*ä* rag ebben: *sořä* ferdén, görbén (pl. *s. šunši* ferdén v. kancsalúl néz; v. ö. *sō šämpä* kancsal szemű), mely az éjsz. vog. *sqwi* alakhoz ép úgy viszonylik, mint *khanä* «hanyatt» az éjsz. vog. *qanī*-hoz.

A cselekvés módjának, különösen intensív, vagy befejezett voltának gyakori kifejezői itt is az igeekötők. Íme pár példa eféle alkalmazásukra: *lailēm il-khīpsäts* lábam elcsúszott; *toqt il-leštīlēm* megigazítom a tüzet | *kwälä kwāñ tajwēs* háza leégett (tkp. kiégett), *ūsēñ kwāñ-tēlīs* eszed megzavarodott; *wogñit kwāñ-tips* az erdőben eltévedt; *šaurāpēm kwāñ-khwoltitäs*.

*lēm**) fejszém elvesztettem | *j el-qjaum* elalszom, *j el-khqli* meghal, *j el-oqrts* elfáradt, *j el-jarilaxti* elfelejti | *houl n u k h-tōšlēm* megszáritom a húst, *išmit n u k h-ištilēm* fölmelegitem a levest, *aumēn-ōlsēm*, *n u k h-tēlsēm* beteg voltam, fölépültem, *lū pomēl n u k h-tēkti*, *n u k h-ājtilēm* a ló fűvel jóllakik, megitatom, *ām nān n u k h-roqti-lēm* én téged megraklak | *p ā l-khwqrjāytsēm* megharagudtam, *luoptā p ā l-khqlwēs* a levél elhervadt, *ārēs wūt p ā l-sāwi* a kvász megsavanyodik, *nīrel p ā l-sērēytaus* megfenyítettett vesszővel | *l ā p-taūx* betakarni (pl. gödröt földdel), *pāsēnmē lāp-lēpilēm* befödöm az asztalt, *turēm lāp-lāpēps* torkom berekedt | *n a l-pajtilēm* megfőzöm | *š ā m-ālilēm* agyonölöm, *š ā m-roqtilēm* agyonverem, *š ā m-junitilēm* agyonütöm, *š ā m-pasātīlēm* agyonfojtom | *ur š a m-tunši* a hegy meredeken áll (= éjsz. vog. *sama lūli*).

Né v u t ó i alkalmazású módhatározók:

jarnē, jartē gyanánt, képpen (v. ö. éjsz. vog. *jornē* «helyett»), pl. *tēlpā uj-jarnē khummi noss tīlentiji* repülő állatképpen csak úgy repül a két férfi (*Tōyztēn nē-oqi j.*) | *tūjā sōl marēxti marēxtānē jarnē tūpēm marēytoqli* mint tavasszal a csörgökacsa [a vízben] alámerülget, azon alámerülgetéshez hasonlóan merülget alá evezőm (*Sint-jā-oqi j.*) | *nār-oxtwēs jarnē Tumēn-šimūt tū-tē ujtāln!* sziklakő gyanánt súlyeszszed alá a Tumēn tó közepén (u. o.) | *khōpā nāl nūuli tōyzt jartē vqyztēn nāl khūrēm pāltnē noss pōxwtlenti* ladikja nyílt üldözte búvármadár gyanánt, kilőtt nyílnak háromszoros távolságára csak úgy pattan (u. o.)

khajtēl -ként, -képpen, pl. *ōpā-khajtēl kūrili* medveképpen ordít, *ākw'-tē khajtēl voqrēn* ép így cselekedjél!

lāpēl -onként, pl. *kkumit-l. soqt gln pāti* férfianként (minden férfira) hét kopéka esik.

Egyéb különös módhatározó szók és szerkezetek: *šākā* igen, nagyon (pl. *š. rēn* igen meleg) | *tūrēx* (= or. *вдруг*) egyszerre, rögtön (pl. *t. ju-ājist* egyszerre kiitta, *вдруг выпил*) | *ākw'-uil id.* (pl. *līnmē oxtwāšēl ākw'-uil šām-vqyxtāstē* az evetet egy kövel egyszeribe agyonütötte | *mqlēx* gyorsan | *ākw'-ōlpā, jortal, vaškē* (= or. *вовсе*) teljesen, éppenséggel (pl. *lailā ākw'-ōlpā oqtēm*, v. *vaškē*

*) A megfelelő éjsz. vog. *χot* igekötőnek (pl. *χot-tēlīs, χot-tips, χot-χotlīlāslēm*) középlozvai nyoma: *khwqt-jarilaxti* elfelejti (*Tau-lēn Paškēr*) e mellett: *kwān-j.*, vagy *jel-j.*

oßtēm lába éppenséggel nincs, *tujt jortal kwän-tālēs* a hó tökéletesen elolvadt) | *tör-loqmt-t a i l khults* egészben, v. csupáncsak egy rongydarab maradt meg (маленькая лоскутина только осталась) | *noss* hiába, csak úgy, ingyen (pl. *noss-tok loq-i* csak úgy mondja, ok nélkül).

Az állítás bizonyosságát illetőleg valószínűségét jelölő módhatározók: *q-q* igen, úgy van, *tok-tok* úgy, úgy; helyes | *jēriñ* talán (pl. *j. khwqšä jälilēm, j. mqlēx joxtēm* talán soká járok, talán hamar megjövök) | *al* majdnem, csaknem (pl. *tāwām al poq-tentāslēm* őt majdnem meglöttem, *woqñkhä-kēn al pätsēm* csaknem beleestem a gödörbe) | *sār* alig, nehezen (pl. *soqt-sī sār ints* alig van egy hete, *sozl mārānē sār khwōlyati* a mennydörgés alig hallik).

A tagadás kifejezője igei és névszói alakok előtt egyaránt: *at*, pl. *at minēm* nem megyek, *at lülteñ oßēm* ártatlan vagyok, *at-khankhä* senki, *at-khot* sehol, *at-khuñ* soha, *at-khumlē* sehogyan. Az éjsz. vog. *at, atī, ātim* tagadószóknak megfelelőleg itt *oqt, oqlā, oqtēm* alakok járnak, pl. *tē nuñēn unēlpä tul-šup űqwi, män oqt?* ez a fölnt ülő felhődarab mozog-e, vagy nem? (*Tqulēñ Paškēr*); *ām jurtlēm jium, āl oqt* jössz-e velem, avagy nem? *at jium, oqt* nem jövök, nem. | (*šuoipmē*) *māt khwqšāt at ālāslēn? oqlā! āñ-māt loqt-tau mōri-tōrmī khannē titā, tāt ālāslēm* a jávort nem valami messze ölted? nem! valami ég és föld összeérő szélét emlegetnek, ott öltöm (*Tqulēñ P.*) | *tāu tit oqtēm* ő nincs itt. Az *oqtēm* alak, mint egyéb hasonló végzetű nom. verb. fölveszi a személyragokat is, mint pl. *ām jun oqlāmēm* én nem vagyok otthonn (меня дома нѣту), *nāu oqlāmēn, tāu oqtēm; min oqlēmām, nin oqlēmān, tin oqlēmān; man oqlēmāu, nan oqlēmān, tan oqlāmēt.* — A tiltó szó alakja, mint az éjsz. vogulban: *ul*.

Mennyiséghatározók. — Collectiv számnevek: *kitān* ketten, *khūrēmān* hárman, *ñilān* négyen, *ātnē, khatnē, soqtnē, ñol-lounē, ontollounē, lounē; āk-khājp-lounē* tizenegyen, *khūsñē* huszan, *voātñē* harminczan, *šoātñē* százan, *šoqtērnē* ezren | *šoquñē* sokan, *puññē* mindnyájan | *āk-nāxmēt* egyedül, *šakha-tail* mindnyájan (pl. elementek). — A «hányszor» kérdésre megfelelő határozók az alapszámnevek és *por* összetételéből alakúlnak, pl. *āk-por* egyszer, *kit-por* kétszer, *šoqu-por* sokszor. A «hanyadszor» kérdésre felelnek: *mōtētā, kitētā* másodszorra, *khūrmētā* harmadszorra stb.

Egyéb mennyiséghatározók példái: *poqkhuēñ tai ō s tuñsi, ō s khultēm tobzos ág áll fönn még, maradt még. Kāsmēx-vuor j.)* | *mān-šātnē v. mān^aēr nē khoji?* mennyibe kerül? | *āk w' ša ut ēl ōliji* egyenlő számban vannak | *m q r s-š ü s i kharjēs* egy kevésbé megharagudott (немного разсердился) | *ātpēn noxs p ā ñ kn ē āk-mātēr ālsēm, tinū at khañsilem* ötven nyuszt fölibe valamit [még] öltem, értékét nem ismerem (*Vuornē jālēm khum*).

d) Okhatározók.

Névmási tövel való szerkezetek: *māruḡ, mār-mqs, mār voḡruḡ?* miért, mi czélból, mi okból? (pl. *māruḡ osērēñ?* miért lustálkodol? *mār-mqs minēñ* miért mész? *mār voḡruḡ lül voḡri* miért tesz ő rosszat, tkp. mit csinálni tesz rosszat?) | *ton-mqs* azért, azon okból, *ti-mqs* ezért

Névtői okhatározók:

mqs -ért, miatt, végett, pl. *jāmēs voḡrnē-mqs ješšilem* jeles cselekedet miatt dicsérem, *at-khañkhū at namsi ān-mqsām* senki sem gondol én felőlem (tkp. én értem).

riil vminek következtében, hatásától, pl. *rāḡw-riil āñk jāni-māsēm, vuot-riil āñk jānimāsēm* esőtől, szélből növekedtem én fel leányka (*Sint-jā ōi j.*). L. éjsz. vog. *rē'il* id.

ñounē miatt, pl. *pašēm ñounē kharjērtāum* a füsttől ég a torok (от дыму горчить горло), *khōp saḡ-ñounē pal-khōlpēs* a ladik a nap hevétől (от жару солнца) meghasadt. V. ö. *miñk jērptaxtimēñ ñ o w ā m - p ē s* mi szeretkezünk egymással (мы любимся между собою), *tin jērptaxtiji ñ o w ā n - p ē s* ők szeretkeznek egymással.

c) Mondatszerkesztő határozók.

Önálló mondatkötők:

mān vagy, avagy, pl. *jāmēs, mā n oqt?* jó-e, avagy nem? | *tīt-tē ām mān^aēr voḡrēm, jūi-qil mā n tujim tujmaus?* itt én mit csinállok, avagy az én utolsó nyaram állott be? (*Kāsmēx vuor j.*)

āli vagy (= or. или), pl. *tok lālli, āli at lālli?* lehet-e úgy, vagy pedig nem lehet? (льзя-ли такъ, или нѣтъ?); *am jurtlēm jūin, āl' oqt* velem jössz-e, vagy nem?

kwāš 1. «a mint», pl. *il kwāš parrēms, jēr-rāts* a mint előre ugrott, leesett (впередъ скочилъ и палъ), *pār kwāš pērēmtaxti* amint visszafordul (какъ назадъ завернулся); — 2. «habár, noha», pl.

šimné jěrně äkw' jěri kuxr-lokhwně kwäš toxěrsēm : toxruw woqɣēm at joɣts szívnek kellő egy éneket noha visszanyomkodtam keblem zugába : nem tellett erőmből visszanyomni (kitört belőlem az ének). *Khōntēñ q̄tēr j. || tā-kwäs* noha; hiába, pl. *tā-kwäs sērēxtilēm, tāu puj sāñgwi* hiába vagdalom (ostorral lovam), ő hátrarúg (плетью стегая, назадъ лягается).

tē...tē : tul-šup tē ŋāwi, tē oq̄t a felhődarab mozog is, nem is (mozog egy kicsit s meg-megáll, шевелится и не шевелится). *Tq̄lēñ Pāškēr j.*

ām-mānēñ, ām-mälä «ha, hogyha» többnyire a -kel «ha» particulával kapcsolatban (l. alább), pl. *ām soq̄tēltaɣtsēm : ām-mānēñ il-ōlnēm-kel khañsān, soq̄t t̄sri pāñkēnmē khatēl-poqlnē khar-tāln ; ām-mānēñ jūi-qil tujim-kel ti tujmaus, jikē-poqlnē khartāln!* én ráolvastam : hogyha továbbra való életemet tudjátok, hét daru vond fejedet dél felé ; hogy ha pedig utolsó nyaram állott be, vond éjszak felé! (*Kāšmēx vuor j.*) | *ām-mānēñ jūi-qil lil-ätēm ti-kel joɣts, Tumēn-šimāt tū-tā ujtāln!* hogyha most utolsó lélekzetem jött el, süllyessz alá a *Tumēn-tó* közepébe (*Sint-jā oqi j.*) | *khot khōr nān šunšpi, tē khōr pūyēn ; ām-mälä šakha šišā šumēt, ul ŋautān!* a mely csödör reád pillant, azt a csödört fogd meg ; hogyha pedig mindnyájan hátrafelé szöknek, ne bántsd őket! (*qlp. j.*)

Szóhoz simuló kötőszócskák:

-*jā* «és» pl. *wūs khum-jā wūs oqi* legény és leány, *khūs-jā äkwē* huszonegy, *khūs-jā kitā* huszonkettő, *šoät-jā ŋellou* száznolcz.

-*ēs* tagadó állítmányú mondatban: «sem» (= éjsz. vog. *ās* szintén, is; középl. *ōs* még), pl. *nāu šoqu khum-khalnē pērjēn, āk khum-ēs kwän at pērjēn* te sok férfi közül válogatsz, [de] egy férfit sem választasz ki | *poñkēñ uj ām ōšām pušēn tēsān, äkw' ōš-ēs at āritāpts* a farkas az én juhaimat mind megette, egy juhot sem hagyott meg (одну овечку, что есть не оставил) | *tē poēltē äkw' oqi-ēs oq̄tēm* ezen faluban egy leány sincs (ни одной дѣвки нѣту).

-*pēl* «is; sem» pl. *ām-pēl nāu jurtlēn minēm* én is veled megyek; *ām tē-khatēl šoqu jālsēm, tok-pēl jel at oq̄rtsēm* én ma sokat jártam, mégsem fáradtam el.

-*kel* «ha», pl. *kērt-kel khajtuɣ tanjēn : mōɣi-tōrmi khannē tit pašnē ōn tū joɣtāln!* ha igazán futni akarsz, érv engem utól az ég és föld összeérő széléig! (*Tq̄lēñ P.*) | (*poqkhw*) *nān-kel ripitaus : oq̄tēm pāñsā ōn intā* ha (a toboz) neked hajittatott, az ember nyila

az enyém legyen (*Kāsmēχ vuor j.*). Lásd igei alakokkal való használatát alább (30. l.)

B) Igeragozás.

A középzozvai nyelv igeragozásának figyelemre méltó különössége a *con j u n c t i v u* snak külön, azaz a rendes *præsens* alakoktól eltérő megjelölése az alanyi ragozásban. Az itten jelentkező alakok egyrésze, melyek a puszta, azaz módképző nélkül való ige-tőnek és a személyragoknak csatlakozásából keletkeztek, egyszersmind *futurum* beli alkalmazásban is előfordúlnak. A tárgyas ragozásban a kettős és többes tárgyat jelölő végzetek — ép úgy mint a birtokosragozás megfelelő alakjai — hangfejlődésükben egybeestek, csupán a *præsens* és *præteritum* egyes számának harmadik személyében hagyván még meg nyomát az eredeti különféleségnek. — A változatlan tövű igeik ragozásának mintája a következő:

6. §. Alanyi igeragozás.

Igetők: *min-* menni, *joχt-* jönni, *pūχt-* fogózkodni, *χajteml-* futamodni, *pun-* helyezni, *khul-* hagyni, *pānt-* fedni, *nōt-* úszni, *šunšt-* mutatni.

1. Indicativus.

Cselekvő alak.

	Præsens.	Præteritum.
Sing.	1. <i>minēm</i>	<i>minsēm, χajtēmlāsēm</i>
	2. <i>minēn</i>	<i>minsēn, χajtēmlāsēn</i>
	3. <i>mini</i>	<i>mins, χajtāmlēs, pūχtēs</i>
Dual.	1. <i>minimen, minime, minim</i>	<i>minsām, χajtēmlēsmen</i>
	2. <i>minin</i>	<i>minsän, χajtēmlēsän</i>
	3. <i>miniçi</i>	<i>minsi, χajtēmlēssi, pūχtēssi</i>
Plur.	1. <i>miniwen, miniu</i>	<i>minsou, χajtēmlēsau</i>
	2. <i>minin</i>	<i>minsän, χajtēmlēsän</i>
	3. <i>minēt, minit</i>	<i>minēst, χajtēmläst</i>

Szenvedő alak.

	Præsens.	Præteritum.
Sing.	1. <i>khartaum</i>	<i>joχtwäsēm, šunštawäsēm</i>
	2. <i>khartaun</i>	<i>joχtwäsēn, šunštawäsēn</i>
	3. <i>khartau, khulwē, nōtwē</i>	<i>joχtwēs, pāntus, šunštaus</i>

Dual.	1. <i>khartawäm</i>	<i>jojtwésäm, šunštawésäm</i>
	2. <i>khartawän</i>	<i>jojtwésän, šunštawésän</i>
	3. <i>khartawi, punwi</i>	<i>jojtwéssi, šunštawéssi</i>
Plur.	1. <i>khartawou</i>	<i>jojtwésau, šunštawésau</i>
	2. <i>khartawän</i>	<i>jojtwésän, šunštawésän</i>
	3. <i>khartaut, khulwët</i>	<i>jojtwäst, päntust, šunštaust</i>

2. Conjunctivus.

	Cselekvő alak.	Szenvedő alak.
Sing.	1. <i>joxtëm</i>	<i>khartañkwëm *)</i>
	2. <i>joxtén</i>	<i>khartañkwén</i>
	3. <i>joxtä</i>	<i>khartañkwä</i>
Dual.	1. <i>joxtäm</i>	<i>khartañkwäm</i>
	2. <i>joxtän</i>	<i>khartañkwän</i>
	3. <i>joxtän</i>	<i>khartañkwän</i>
Plur.	1. <i>joxtiwen</i>	<i>khartañkwau</i>
	2. <i>joxtän</i>	<i>khartañkwän</i>
	3. <i>joxtët</i>	<i>khartañkwët</i>

3. Conditonalis.

	Cselekvő alak.	Szenvedő alak.
Sing.	1. <i>minnëm</i>	<i>khart naum</i>
	2. <i>minën</i>	<i>khartnaun</i>
	3. <i>minni</i>	<i>khartnau</i>
Dual.	1. <i>minnimen, minnim</i>	<i>khartnawäm</i>
	2. <i>minnin</i>	<i>khartnawän</i>
	3. <i>minniji</i>	<i>khartnawi</i>
Plur.	1. <i>minniwen, minniu</i>	<i>hhartnawou</i>
	2. <i>minnin</i>	<i>khartnawän</i>
	3. <i>minnët</i>	<i>khartnaut</i>

4. Imperativus.

	Cselekvő alak.	Szenvedő alak.
Sing.	2. <i>khartén!</i>	<i>khartaun!</i>
	3. <i>khartä! v. (täkw) kharti!</i>	<i>(täkw) khartau!</i>

*) Az itt mutatkozó *-ñk* képző nem módjelölő értékkel is előfordul reflexiv igéken, pl. éjsz. vog. *nāñki* látszik, középloz. *nāñki* (v. ö. MUGSz. *néz-* cikkét); középloz. *jiñkux* sötétedni, éjjeledni (*törém jiñkés* az ég besötétedett; v. ö. középlozv. *jñ éj*). L. e képző tárgyalását Budenz Alaktanában (98. és 48. l.), a hol az evangéliumfordításokból idézett példák mind conjunctivusok.

Dual.	2. <i>khartän!</i>	<i>khartawän!</i>
	3. <i>(tiñk) khartiĵi</i>	<i>(tiñk) khartawi!</i>
Plur.	2. <i>khartän!</i>	<i>khartawän!</i>
	3. <i>khartët v. (tañk) khartët!</i>	<i>(tañk) khartaut!</i>

Példák a conjunctivus használatára: *pimentux kogreĵ, ti j ä j ä* meg kell izenni, hogy ide jöjjön (заказать надо, чтобы онъ сюда пришелъ), *äm täwäm jolémentilēm, p e n n ä* én őt kérem, hogy varázsoljon (я его прошу, чтобы онъ поворожилъ) | *täu tülments, ti-mqs täwäm séréxtux ĵeri, ul tulmentä* ő lopott, e miatt meg kell vesszőzni, hogy ne lopjon (чтобы не воровалъ), *oumē kwān-pogl ĵivél vortentilēm, pal ul puššēxtä* az ajtót kívülről fával megtámasztom, hogy ki ne nyíljen (чтобы двери не отворились) | *täu ön urit, äm täu poġtän joxtém* ő engem vár, hogy hozzá jöjjen (онъ меня ждетъ, чтобы я къ нему пришелъ); *täu loġi, näu äm-poġtém joxtén* ő azt mondja, hogy te hozzám jössz. — Passiv szerkezetek: *pilēm, wülnē ul joxtqñkwau* felek, hogy a víz eláraszt bennünket; *ujnē mārāu-tail ju tēuñkwēn!* hogy a medve egyen meg szőröstül-bőröstül! *törēm khwqššēm, näu täwän šötēl m i ñ k w ē n* istenhez imádkozom, hogy szerencsét adjon neked (я молюсь, чтобы богъ тебѣ счастье далъ) | *khumlē tē uj-tön pār-khartau: näu koġtän-lailän pār-khartañkwēt* a mint ez a medvein zsugorodik, úgy zsugorodjon össze a te kezed, lábad (Ethnogr. jegyz.).

Hasonló alakok futurum és imperativus jelentésben fordulnak elő a következő mondatokban: *khot-khqtēl jēl-märēn, ton-khqtēl ĵi un* a mely napon megszorúlsz, azon eljössz (когда тебя большая нужда ноимаетъ, тогда придешь; v. ö. az éjszaklozv. *ĵivēm, ĵivēn, ĵiv* jövök stb. alakokat, melyeken szintén nem látszik az egyéb igéken alkalmazott præsensképző); *näu šqurāpēm tulmentäslēn, am uj-tön šär itēm; tont äm lültēñ khummē khantilēm; šqurāpēm pār-mājāln, äm uj-tön tont at šär itēm* te elloptad a fejszemet, én medveinat fogok égetni, akkor majd megtalálom a bűnös embert; add vissza a fejszém, akkor én nem égetek medveinat (Ethnogr. jegyz.) | *tē poqkhw nān-keĵ ripitqus: oqtēm pāñšä ön in t ä; ōs äm-mānēñ ön-keĵ ripitqus: nān ō l ä* ha a czirbolyatoboz neked dobatott, az ember nyila engem érjen; ha pedig nekem dobatott, tied legyen! — A *täkw* használatára való példák: *toulmē*

wül-kën jel-ujtälh, t ä k w p a l - t i t i a bört süllyeszd alá a vízbe, hadd ázzék által (пуннай пазмокхерт); *tösem tön-poql šetép voq-rau*; *tön šgurep-mōñkhwél pal-roqtau*, koaméltä *t ä k w i n t i* száraz inból czérna készítettik; az in fejszefokkal szétveretik, hogy kemény legyen (Ethnogr. jegyz.); *täu tī t ä k w j i w !* ő hadd jöjjön ide!

7. §. Tárgyas ragozás.

Igetők: *roqt- verni, jërpt- szeretni, khwqñit- (szemet) húnyni.*

a) A cselekvés tárgya egyes számú.

(*äm nän jërptilém* : én téged szeretlek).

1. Indicativus.

	Præsens	Præteritum
Sing.	1. <i>jërptilém</i> 2. <i>jërptilén</i> 3. <i>jërptit</i>	<i>jërptäslém</i> <i>jërptäslén</i> <i>jërptästé</i>
Dual.	1. <i>jërptiläm</i> 2. <i>jërptilän</i> 3. <i>jërptiän</i>	<i>jërptesläm</i> <i>jërpteslän</i> <i>jërptésän</i>
Plur.	1. <i>jërptilou</i> 2. <i>jërptilän</i> 3. <i>jërptiän</i>	<i>jërpteslou</i> <i>jërpteslän</i> <i>jërptésän</i>

2. Conditionalis

3. Imperativus

Sing.	1. <i>jërpténilém, roqtnilém</i> 2. <i>jërpténilén, roqtnilén</i> 3. <i>jërpténit, roqtnit</i>	— <i>jërptälh !</i> (<i>t ä k w</i>) <i>jërptit !</i>
Dual.	1. <i>jërpténiläm, roqtniläm</i> 2. <i>jërpténilän, roqtnilän</i> 3. <i>jërpteniän, roqtniän</i>	— <i>jërptälän !</i> (<i>t iñk</i>) <i>jërptiän !</i>
Plur.	1. <i>jërpténilou, roqtnilqu</i> 2. <i>jërpténilän, roqtnilän</i> 3. <i>jërpteniän, roqtniän</i>	— <i>jërptälän !</i> (<i>tañk</i>) <i>jërptiän !</i>

b) A cselekvés tárgya többes számú.

(*äm tanän roqtiäm* : én verem őket, *äm šämäm jel-khwqñitiäm* én lehúnyom szemeim.)

1. Indicativus.

	Præsens	Præteritum
Sing.	1. roḡtiām 2. roḡtiān 3. roḡtiān	roḡtsām, khwǵñitēsām roḡtsān, khwǵñitēsān roḡtsān, khwǵñitēsān
Dual.	1. roḡtinām 2. roḡtiān 3. roḡtiān	roḡtēsnam, khwǵñitēsnam roḡtsān, khwǵñitēsān roḡtsān, khwǵñitēsān
Plur.	1. roḡtingu 2. roḡtiān 3. roḡtiān	roḡtēsngu, khwǵñitēsngu roḡtsān, khwǵñitēsān roḡtsān, khwǵñitēsān

2. Conditionalis

3. Imperativus

Sing.	1. roḡtniām, khwǵñitēniām 2. roḡtniān, khwǵñitēniān 3. roḡtniān, khwǵñitēniān	— roḡtān, khwǵñitān! (tāk) roḡtiān!
Dual.	1. roḡtninām, khwǵñitēninām 2. roḡtniān, khwǵñitēniān 3. roḡtniān, khwǵñitēniān	— roḡtān! khwǵñitān! (tiñk) roḡtiān!
Plur.	1. roḡtningu, khwǵñitēningu 2. roḡtniān, khwǵñitēniān 3. roḡtniān, khwǵñitēniān	— roḡtān! khwǵñitān! (tañk) roḡtiān

c) A cselekvés tárgya kettős számú.

Præsens. sing. 3. sz.: *tāu šāmā jel-k h w ḡ n i t i ā* ő lehúnyja két szemét, *šāmēñ khum šāmā kwān at v ā j l i ā* (v ā j l i j ā) szemes férfi két szemét le nem veszi róla (Tōma-jēri).

Præt. sing. 3. sz. *jašā taulā n ā t ē p ē s ā* hótalpait [oldalára] illeszté szárnyúl (= éjsz. vog. *josāḡā tawli' natépēsāḡā*; *Tqulēñ P. j.*)

8. §. Igenevek és gerundiumok.

1. Infinitivus. — Végzete: *-uḡ, -uḡw*, pl. *joḡmuḡ, joḡmuḡw* jární; *minuḡ, minuḡw*, menni; *pimentuḡ* üzenni.

2. Nomen verbale -nē. — Használatára való példák: *šēmēl uḡ uḡ l e n t ā n ē vuolēm* fekete állat (vidra) úszó folyószakaszon (Pēršā-j.) | *jaḡmēs v o ḡ r n ē-maḡ jēššilēm* jó cselekedet miatt

dicsérem, *soyl mǎrrǎnē khwōlkhati* mennydörgés hallik | *tēnē-khar* étel, *ājnē-khar* ital, *minnē-khar* elmenő. — A translativus -*ā* raggal gerundiumot alkot, pl. *āt khqtēl m ul n ā mōm pōñkhēloqlēt* öt nap múltáig részegeskedik a nép (*Sint-jā oqi j.*); *ātū khūrēm khqtēl urn ā pāši* illata három napig (3 nap várakozásig) szaglik (*Luop-tit j.*); *ām tāwām tā il n ā nukh-tixtāslēm* én öt jóllakásig etettem (*tāilē* elege van, jóllakik), *khōt joxt n ā minēn* meddig (tkp. hol jutásig) mész? — Személyragos alakjaira l. példákat fönnt az időhatározók közt (18. l.).

3. *Nomen verbale -m.* — Példák participiumszerű alkalmazására: *pat tar-khajtēm jāmes vuol* vadkacsától átfutkosott jó folyószakasz (*Pēršā-oqi j.*) | *puššēm poql puššēm nqmt āñk rājlēn* az elszökés felől szökő gondolatot veszek [magamba] menyecske (*Sint-jū oqi j.*); *kwoqlēm-poql kwoqlēm nqmtēm tūt jōñkhtau* elmenés felől való elmenő gondolatom ott megfordíttatik (u. o.) A praeteritum -*s* képzőjéhez is járul s ilyenkor kizárólag part. praeteriti értéke van (l. Éjszaki vogul nyjár. 7. §.), pl. *jāi t ul s ē m lailēn tul* atyám építette lábas hústartó dúcz (v. ö. *tuli: tul-t* épít; *Votēp khum j.*); *narā wūtnē kēl s ē m vōt kwālpā tailēn pqlēm* melynek falai a vízbe látszottak, harmincz házas, teli falum (v. ö. *kēli lát-szik; Luop-tit j.*). — A nom. verb. -*m* és nom. possessoris -*ñ* képző kapcsolatát látjuk e példában: *sēmēl uj tā n t m ē ñ koqtēl ou punsau* menyasszony-díjat nyusztbőrrel fizető kézzel nyitattik meg az ajtó (v. ö. éjsz. vog. *tantē'im, tantēs mījēm* калымъ заплачу, menyasszonyi díjat fizetek; *Tōxtēñ pqlēñ āñk j.*). — Állítmányi alkalmazásban a nom. verb. -*m* a praeteritum jelölésének egy módja, melylyel a birtokosragok az alany személyviszonyát fejezik ki, pl. *šuoṛp-añšuy khūnttē minēm* a jávorbika valamikor elment (*Tqulēn Pqškēr j.*); *ām ulmējāsēm Tqulēñ Pqškārēn nāi lāk w m ē n* én azt álmodtam, hogy Szárnyas-P. hozzád lopózkodott (u. o.); *Tumēn vōtān āñk nē il mēm* a T-tó partjára jöttem ki leányka (*Sint-jā oqi j.*). — A locativus -*t* raggal időhatározó gerundiumot alkot, pl. *lūl nqmtēm pāt m āt tokh jerrentilēm* midőn rossz kedvem jön, úgy énekelem meg (*Tōxtēñ pqlēñ āñk j.*); *ātpēn jēri voqrsēm m ē m t ē šinnē jērnē ākw jēri kuxr-lōkhwnē toxruxw woqrēm at joxts* miután ötven éneket csináltam, szívnek tetsző egy éneket nem volt erőm visszanyomni keblem zúgába (*Khōntēñ ötēr j.*)

Az éjszaki vog. -*imē* gerundiumnak középlozvai alakja szín-

tén -ém, pl. *soqt tömlém olém khumlē intēm* hét jávorünöm levén, [ugyan] hogyan leszek?! (*Tquléñ P.*) | *jā pēr ilēm joqñkhi* a folyó csavarodva fordúl, *jēkwēm kwän-astēt* bevégezték a tánczot (tkp. tánczoiván elkészültek), *khwoitēm intiläsēm* megbetegedtem (tkp. betegedvén kezdettem). Reguly idejében még teljesebb -émé alak járhatta; a tőle feljegyzett *Pēršä* *)-énekekben ugyanis ezt a mondatot találjuk: *añkēr talēkhpä šoqu nūzläsēm pailēm joqñkhēm* (sűrű tetejű sok veresfenyőtől van körülveve falum), melyben az utóbbi szó az eredeti kéziratban így van írva: *jāngammä*.

4. A participium praesentis -pā képzője a beszédben a közép-Lozván sem hallható; de bőségesen található az e vidéken lakott Jurkin közölte Reguly-féle énekekben, pl. *tēlpä jōñkhpē* születő hold, újhold (*Luop-tit j.*), *lailēl minpā lailēñ uj* lábbal menő lábas állat (*Votēp khum j.*), *kwōalpā khatēl* kelő nap (*Sorñi-ötēr kāj-squ*). V. ö. itt e közbeszédbeli szerkezetet: *ākweñ olp jōñkhpē* minden (létező) hónap.

5. Az indicativus praesensének egyes harmadik személyét is alkalmazza néha az ének nyelve participiumnak, pl. *khulmāš iāt* ötér szűrt öltött öt gazda, *noys khāñgh i saxtēñ jiw* nyuszt hágtá sudár fa (*Pēršä j.*).

6. A föltételnek kifejezése az igén részben utána vetett -kel szócskával történik, részben úgy, hogy e szócskának kopott -kē alakja az igető és személyragok közé lép, pl. *jiun-kel, jājēñ!* ha jössz, hát gyere (идешь, такь иди!); *ām šāmāmt qmēltēñ, tēstēñ-kel* a szememben beszélj, ha mersz (говори, если смѣешь); *mätēr visēm-kel, tōrēmne tākw khatqum* ha valamit elvettem, büntessen meg (találjon meg) az isten; *pētēr-poql pal-tōšwēs-kel, wūtñe titēltäñ!* ha a veder kiszáradt, áztasd vízbe! *āšerēm at olkēt: nār pom nukh-jānimēñi* ha nem volna hideg (если-бы стужи не было), a fű (zöld fű) megnőne | *tī-pātēñ: mänä mänešlēñilēm* ha ide esnél, de szét-tépnélek (*Kāsmēx-vuor j.*).

*) Megjegyzendő, hogy az énekekben szereplő *Pēršä* őse az én középzozvai főközlőmnnek, kinek szintén *Pēršä* (oroszúl: Першинъ) a neve s kinek családja egyedül beszél még e vidéken vogulúl.

9. §. Változó tövű igék ragozása.

a) A teljes tö vég-mássalhangzója *γ*:

vōγ- hívni, nevezni (éjsz. vog. *vōw-*): Indic. præs. *vōγēm*, *vōγēn*, *vōγi*; *vōγimen*, *vōγin*, *vōγiji*; *vōγiu*, *vōγin*, *vōγēt* | præt. *vousēm*, *vousēn*, *vous* etc. | condit. *vounēm* etc. | imp. *vōγēn!* *vōγän!* || Passiv alak: *vouwoum*, *vouwoun*, *vouwē*, **vagy**: *vōγoum*, *vōγoun*, *vōγou*; *vouwäm*, *vouwän*, *vouwi*; *vouwou*, *vouwän*, *vouwout* | præt. *vouwäsēm*, *vouwäsēn*, *vouwēs*; *vouwēsäm* etc. | cond. *vounqum* etc. || Tárgyas ragozás: Egyes tárgy, ind. præs. *vōγilēm*, *vōγilēn*, *vōγit*; *vōγiläm* etc. | præt. *vōslēm*, *vōslēn*, *vōstē* etc. | cond. *vounilēm* etc. | imp. *vōγäln!* *vōγēlän!* — Többes tárgy, ind. præs. *vōγiäm*, *vōγiän*, *vōγiän*; *vōγinäm*, *vōγiän*, *vōγiän*; *vōγingu* etc. | præt. *vousäm* etc. | condit. *vouniäm* etc. | imp. *vōγän!* etc. || Inf. *vouγ*, part. *vounē*, *voum* || frequ. képzés: *vōγent-*, reflex. *vouγat-*.

tōγ- öklelni, döfni: Indic. præs. *tōγēm*, *tōγēn*, *tōγi*; *tōγimen* (*tōγim*), *tōγin*, *tōγiji*; *tōγiu*, *tōγin*, *tōγēt* | præt. *tōsēm*, *tōsēn*, *tōs* etc. | condit. *tōunēm* etc. | imp. *tōγēn!* *tōγän!* || Passiv alak: præs. *tōwoum* etc. || Tárgyas ragozás: Egyes tárgy, ind. præs. *tōγilēm*, *tōγilēn*, *tōγit* etc. | præt. *tōslēm*, *tōslēn*, *tōstē* etc. | cond. *tōunilēm* etc. | imp. *tōγäln!* *tōγēlän!* — Többes tárgy, ind. præs. *tōγiäm*, *tōγiän*, *tōγiän* etc. | præt. *tōsäm* etc. | condit. *tōuniäm* etc. | imp. *tōγän!* || Inf. *tōuγ* || *tōγati* öklelőzik.

rōγ- közeledni, hozzámenni (éjsz. vog. *rāw-*): Indic. præs. *rōγēm*, *rōγēn*, *rōγi*; *rōγimen*, *rōγin*, *rōγiji*; *rōγiu* etc. | præt. *rōsēm* etc. | cond. *rounēm* etc. | imp. *rōγēn!* || Passiv alak: *rouwoum*, **vagy** *rōwoum* etc. || Tárgyas ragozás: Egyes tárgy: *rōγilēm*; *rōslēm*; *rounilēm* etc. Többes tárgy: *rōγiäm* etc. || Inf. *rōuγ*, part. *rounē* || frequ. *rōul-* (pl. *šuorpnē älä at rōuloum* a jávor nem engedi, hogy közeledjem hozzá, не допускает меня къ себѣ).

loγγ- mondani, szólni (éjsz. vog. *lāw-*): Indic. præs. *loγγēm*, *loγγēn*, *loγγi*; *loγγim*; *loγγiu* etc. | præt. *lqusēm*, *lqusēn*, *lqus*, **vagy** *loγγēs* etc. | cond. *lqunēm* etc. | imp. *loγγēn!* etc. || Passiv alak: *loγγqum*; *lauwäsēm* etc. || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy: *loγγilēm*, *loγγilēn*, *loγγit*; *lquslēm*; *lqunilēm*; *loγγäln!* — Többes tárgy: *loγγiäm*; *lqusäm*; *lquniäm*; *loγγän!* || Inf. *lquγ*, part. *lqunē*, *lqum* || Reflex. képzéssel: *lquγat-* mondodik | *lquγt-* ígérkezni.

moγγ- dugni, betömni (éjsz. vog. *māγ-*): Ind. præs. *moγγēm*,

moq̄rēn, moq̄ri; moq̄rim, moq̄rin; moq̄riu, moq̄rin, moq̄rēt | præt. m̄q̄isēm, m̄q̄isēn, moq̄rēs etc. | cond. m̄q̄inēm etc. | imp. moq̄rēn! etc. || Passiv alak: moq̄raqum, moq̄raqun, moq̄raqu, vagy: m̄quwēm etc. || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy: moq̄rilēm; m̄q̄islēm; m̄q̄inilēm; moq̄rālñ! — Többes tárgy: moq̄rām etc. || Inf. m̄quz, part. m̄q̄inē || Mom. képzés: moq̄rēmt-.

pūḡ- fujni (éjsz. vog. pūḡ-): Ind. præs. pūḡēm, pūḡēn, pūḡi; pūḡim, pūḡin; pūḡiu etc. | præt. pūsēm etc. | cond. pūnēm etc. | imp. pūḡēn! || Tárgyas ragozás: pūḡilēm, pūslēm, pūnilēm | pūḡiām; pūsām etc. || Inf. pūuz || p̄qlwēs jel-p̄ ū l q u a gyertya elfuvatik.

tāḡ- tömni, dugni (éjsz. vog. tāḡ-): Ind. præs. tāḡēm, tāḡēn, tāḡi; tāḡim, tāḡin; tāḡiu etc. | præt. tāisēm etc. | cond. tāinēm etc. | imp. tāḡēn! || Passiv alak: tāḡaum etc. || Tárgyas ragozás: tāḡilēm; tāislēm; tāinilēm | tāḡiām etc. || Inf. tāuz.

nēḡ- kötni (éjsz. vog. nēḡ-): Ind. præs. nēḡēm, nēḡēn, nēḡi; nēḡim, nēḡiu etc. | præt. nēisēm etc. | cond. nēinēm | imp. nēḡēn! || Passiv alak: nēḡaum etc. || Tárgyas ragozás: nēḡilēm; nēislēm; nēinilēm | nēḡiām, nēisām etc. || Inf. nēuz, part. nēinē || Mom. nēimt-, nēis-.

šēḡ- törülni (éjsz. vog. šēḡ-): Ind. præs. šēḡēm, šēḡēn, šēḡi; šēḡim; šēḡiu | præt. šēisēm | cond. šēinēm etc. | imp. šēḡēn! || Passiv alak: šēḡaum etc. || Tárgyas ragozás: šēḡilēm | šēḡiām || Inf. šēuz, part. šēinē || Frequ. šēḡent, reflex. šēḡat-, mom. šēimt-, šēs-.

b) A teljes tö vég-mássalhangzója j:

uj- látni (éjsz. vog. vaj-; v. ö. középz. uil- lebocsátkozni és éjsz. vog. va'il- id; középz. uin váll és éjsz. vog. va'in id): Ind. præs. ūm, ūn, ui; ujmen, ujne (ujin), ujjī; ujwen, ujne, ūt | præt. ūsēm, ūsēn, ūs; ūsme (usme), ūsne (ūsän), ūssi; ūswen, ūsne (ūsän), ūst | cond. ūnēm etc. | imp. ujin! ujän! || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. ujlēm, ujlēn, ujtē; ujlām, ujlän, ujjän; ujlou, ujlän, ujjän præt. | ūslēm, ūslēn, ustē etc. | cond. ūnilēm etc. | imp. ujlēn! ujlän! — Többes tárgy: ujjām, ujjän, ujjän; ujinām (ujnäm), ujjän, ujjän; ujinou (ujnou), ujjän, ujjän | præt. ūsām stb. | cond. ūniām etc. | imp. ujjän! || Inf. ūzw; part. ūnē, ūm; ūtal láthatatlan || Frequ. ūsent-; ūkt- látszani; ujjat- egymást látni.

tuj- bemenni (зайти; pl. a házba): Ind. præs. tūm, tūn, tui; tujmen, tujin, tujji; tujwen, tujin, tūt | præt. tūsēm, tūsēn, tūs;

tūsmen; tūswen etc. | cond. *tūnēm* etc. | imp. *tujin! tujän!* || Inf. *tūxw*; part. *tūnē, tūm* || Frequ. *tujent-, tuttäl-*; *tül-* bevezetni.

vāj- venni (éjsz. vog. *voj-*): Ind. præs. *vūm, vūn, vij*; *vijme, vijne, vijji*; *vijwe, vijne, vūt* | præt. *visēm, visēn, vis* etc. | cond. *vinēm* etc. | imp. *vājēn! vājän!* || Passiv alak: præt. *vājwäsēm* || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. *vijlēm, vijlēn, vītē*; *vijlām, vijlän, vijän*; *vijlqu, vijlän, vijän* | præt. *vislēm* etc. | cond. *vinilēm* etc. | imp. *vājälñ! vājläñ!* — Többses tárgy, præs. *vijäm, vijän, vijän*; *vijnäm, vijän, vijän*; *vijnqu, vijän, vijän* | præs. *visäm* etc. | cond. *viniam* etc. | imp. *väjän!* || Inf. *vūxw* || Frequ. *visēt-, vājent-, väjł-*.

māj- adni (éjsz. vog. *maj-*): Ind. præs. *mēm, mēn, mij*; *mijme, mijji*; *mijwen, mijne, mēt* | præt. *misēm, misēn, mis* etc. | cond. *minēm* etc. | imp. *mäjän! mäjän!* || Passiv alak: *mūwēm, mūwēn, mūwē* etc. | præt. *mājwäsēm* etc. || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. *mijlēm, mijlēn, mītē*; *mijlām, mijlän, mijän*; *mijlqu, mijlän, mijän* | præt. *mislēm* etc. | cond. *minilēm* etc. | imp. *mäjälñ! mäjläñ!* — Többses tárgy, præs. *mijäm, mijän, mijän*; *mijnäm* etc. | præt. *misäm* etc. | cond. *miniam* etc. | imp. *mäjün!* || Inf. *mizw*; part. *minē, mim* || frequ. *mijlél-*; reflex. *mikt-*.

lāj- dobni, vetni, löni (éjsz. vog. *laj-*): Ind. præs. *lēm, lēn, lij*; *lijme, lijne* (vagy: *līme, līne*), *lijji*; *lijwe, lijne, lēt* | præt. *lisēm, lisēn, lis* etc. | cond. *linēm* etc. | imp. *läjän! läjän!* || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. *lijlēm, lijlēn, lītē*; *lijlām; lijlqu* etc. | præt. *lislēm* etc. | cond. *linilēm* etc. | imp. *läjälñ! läjläñ!* — Többses tárgy, præs. *lijäm, lijän; lijnäm* etc. | præt. *lisäm* etc. | cond. *liniam* etc. | imp. *läjän!* || Inf. *lixw*; part. *linē, lim* || Frequ. *lājent-*; refl. *lixtsaxti* eldobja magát.

taj- enni (éjsz. vog. *taj-*): Ind. præs. *tēm, tēn, tij*; *tīme, tīne, tījji*; *tīwe, tīne, tēt* | præt. *tēsēm* etc. | cond. *tēnēm* etc. | imp. *tajin! tajän!* || Passiv alak: præs. *tēwēm, vagy tēum* etc. | præt. *tajwäsēm* || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy, præs. *tälēm, tälēn, tītē*, etc. | præt. *tēslēm* etc. | cond. *tēnilēm* etc. | imp. *tajälñ!* etc. — Többses tárgy, præs. *tiäm, tiän; tinäm* etc. | imp. *tajän!* || Inf. *tēxw*; part. *tēnē, tēm* || Frequ. *tajent-*; mom. *tajēp-*.

jāj- jönni (éjsz. vog. *jāj-*): Ind. præs. *jium, jiun, jiu*; *jiwme, jiwne, jiwwi*; *jiwwe, jiwne, jiut* | præt. *jisēm* etc. | cond. *jinēm* etc. | imp. *jäjin! jäjän!* || Inf. *jixw*; part. *jinē, jim* || Frequ. *jäjint-, jiss* etc.

c) A teljes tö szóvégi mássalhangzója *w* :

tqw- evezni (éjsz. vog. *tqw-*) : Ind. præs. *tqwēm, tqwēn, tqwi* ; *tqwime* ; *tqwiwe* etc. | præt. *tqusēm, tausēn, tqus* etc. | cond. *tqunēm* etc. | imp. *tqwēn!* etc. || Inf. *tqux* || Frequ. *tqwent-*, mom. *tqult-*.

now- mozgatni, érinteni, bántani (éjsz. vog. *naw-*) : Ind. præs. *nowēm, nowēn, nowi* ; *nowime* ; *nowiwe* etc. | præt. *nousēm* etc. | cond. *nounēm* etc. || Tárgyas ragozás : *nowilēm, nouslēm, nounilēm* | *nowiām* etc. | Inf. *noux* || Mom. *nout-*.

šaw- savanyodni (éjsz. vog. *saw-*) : Ind. præs. *šawi* etc. | præt. *šaus* etc. | cond. *šäuni* etc. || Inf. *šaux* || Frequ. *šäwent-* ; caus. *šäul-* (savanyítani).

d) A tö belsejében történő hangváltozások :

Az igitőbeli *ñk, nt, nš, nš* mássalhangzó csoportok nasalis előrészre el szokott enyészni, ha a ragozásban, vagy képzésben közvetlenül (azaz kapcsoló magánhangzó nélkül) mássalhangzó következik utánuk, pl. *khāñkh-* hágni : præs. *khāñkhēm, khāñkhēn, khāñkhi* ; de præt. *khāxsēm, khāxsēn, khāñkhēs* (v. ö. éjsz. vog. *χāñri* ; *χāxsēm*) ; *khāxmil* hegyorom (hágó) ; *khāyt-* hágatni | int-lesz, válik : præs. *intēm, intēn, inti* ; de præt. *itsēm, itsēn, its*, vagy *intēs* (v. ö. éjsz. vog. *jēmti* ; *jēmtsēm, jēmts*) ; *junt-* varrni : præs. *juntēm* etc. ; præt. *jutsem* etc., *jutne* *tuľä* gyűszű (tkp. varró ujj) | *kwāñš-* karmolni : præs. *kwāñsēm, kwāñsēn, kwāñšēti* (kapirgál) ; *āñš-* habere : præs. *āñsēm* ; præt. *āssēm, part. āšnē*. V. ö. itt *khañsēm* és *khōsēm* «tudok» ; tárgyas alak : *khōsilēm* ; reflex. *khōšyati* (fölsimerszik). Az *nš* mássalhangzó csoportból esetleg *š* az elenyésző rész, pl. *am kēntēm pūm kwān-āñ i s t ē* sapkámam fiam elviselte (*āñsuy* viselni, hordani) | *āñ-tē ešmē pušēn nukh-k h a n ā s lēm* ezt a dolgot teljesen kitudtam (разнозналъ ; *khañši* tud). Az *unl-* «ülni» igének (præs. *unlēm, unli*) präterituma : *unēlsēm, unēlsēn, unēls* ; cond. *unēlnēm* etc.

e) Mint az éjszaki vogulban, úgy itt is a «lenni» igének szabályszerű *ölēm, ölēn* præsensképzése «élni, lakni» jelentésben alkalmazódik ; e mellett a «vagyok, vagy» kifejezései : *ōsēm, ōsēn* ; pl. *ām nān oqrentēñ ōsēm* én neked adós vagyok, *nāu vēr ōsēn* te fiatal vagy ; a præs. harmadik személye itt is : *ōli*.

Középlözvai vogul nyelvmutatványok.

Käšmêχ-vuorjêri.

- 1 *qltên surém-süntémné kwän-kwoqlēm,
sqrñi soqt sūrmémné kwän-kwoqlēm :
ilél-ilél tüjt-loqmtét. —
uj khêrém pätél il-joqmentäsém.*
- 5 *Jäni, män vōt joqmentäsém,
tuñšiñ, tuñšiñ ur-vōtän nukh-joqmäsém.
miném törém soqt laywä šunšém :
khūrém täl khujim wanném,
qwēs-wanném šämnē pāti.*
- 10 *ñäri pū, ñäri oqi ñütép wanném,
ñäri pū, ñäri oqi šūšép wanném,
qwēs-wanném šämnē pāti.
jämés poql sqa-poqlēm,
täu (qrmlī). *)*
- 15 *tīt-tē am män^der voqrēm,
jūj-qil män tujim tujmqus ? !
jämés-poql katlä-poqlél kwän šeimtilēm. —
Jäni, män vōt joqmentäsém,
kēs-pomēñ kēlinē nal-neilēm,*
- 20 *šoqr-pomēñ jāmés kēlinē nal-neilēm.
nal-šunšém :
soqt tōri, tōri-voqnt
nalēm tuñsentēt,*

*) A félkörű zárójel () Reguly vogul hagyományainak átírásaiban azt jelenti, hogy a közéje foglalt szó az eredeti szöveg szerint változatlanul van közölve. Ez t. i. olyan helyeken történik, melyeknek megfejtése vagy éppen nem sikerült, vagy nem eléggé biztos. — A szögletes zárójel [], mint egyik éjsz. vog. közleményekben, itt is azt jelenti, hogy a közéje foglalt szók n i n c s e n e k b e n n Reg. kéziratában, hanem saját magam kiegészítései.

soqt khōr, khōr-voqnt

25 *nalēm šaurenti.*

ām tūli pom sajin, ām khiññentiām,

tūli jiw sajin, ām khiññentiām.

uj khūrēm ātél ām il-voqrilām,

uj pāti jāni turél ām voqriām.

30 *soqt khōrpā khōr-voqnt*

il-šāñghwāsēt,

soqt tōri, tōri-voqnt

nukh-šāñghwāsēt. —

ām soqtéltaytsēm :

35 *ām-mānēñ il ōlnēm-kel khañšin :*

soqt tōri, qlti-tōri

pāñkeñ tōri pāñkēnmē

khqtél-poqlné khartāln !

ām-mānēñ jūj-qıl tujim-kel ti tujmqus :

40 *soqt tōri, qlti-tōri*

pāñkeñ tōri pāñkēnmē

jīkē-poqlné khartāln !

tī tuj tēlēm nūp tōri-pū

pāñkeñ tōri pāñkām

45 *jīkē-poqlné khartitā.*

«jāñ sāim wūir ! āi-mānt tī pātken :

kēt-pulā, pōssā-pulā mānā mānešlénilēm !»

Ju tēné pom-sāxwmē at khāntilēm,

ju tēné nīr-sāxwmē at khāntilēm.

50 *khwqšā joqmentāsēm, ākw'-māt-šit*

vōrēp nē-oqi oqkum

tōrēs pālt khwqšā poqkhw

tāu tīltit.

ām uj kit katlām ākwān roqteltiām,

55 *uj pāti jāni turél tuł voqrilēm.*

tāu tōrēs-pālt khwqšā poqkhwmē kwān-ojtit,

tī ilāñū tū tīliti, tū isāpi ;

mäter-püt-mätärt tüt lumpértents,
mäter-püt-mätärt tüt lattés.

60 am ti-telpä joqñkhëp mântên sôgt,
tê törës-pält khwqşä poakhwë,
âm kinsilëm; nukh-khāntilëm,
lqū nışpā khālên tusnê ju-şumrilëm;
luoptä ost nâinë tüt nâiytaxtqum.

65 vörép-nê üpëm äi-mänt
jämés jämés mätärt täu lumpértents;
âm khwölsäm, täu sujents:
«poqkhwä şästëm poqkhweñ vuor»
näu at khwölëloqlilën, näu at üsintöqlilën?
70 poqkhwä şästëm poqkhweñ vuor,
Käşmëy-vuor!» —
Käşmëy-vuor am ös khañsilëm;
âm ti joqmentäsëm.

Oşin ulpäs-khürnê am joztëm;

75 poqkhw-poqlt, poqkhw-şupët khujjëlöqlentët.
poqkhw-poqlt, poqkhw-şupët äteslëm.
tokh jällëloqlëm nukh-şunşëm:
poqkhwä şästi poqkhweñ ulpä,
törës-pält khwqşä poqkhwët

80 tüt tuñsentët. —

Am khal şolis üpëm khurël
nukh-silätëm, nukh-luşätëm;
poqkhwä şästi poqkhweñ ulpä
poqkhwä roqtëm.

85 şip-qiriñ kit lqñi-pükäm,
tin vajintaxtiji.

mötën latti: «tê poqkhw ön ripitqus»
mötën latti: «tê poqkhw ön ripitqus»
mötën latti: «nān-kel ripitqus,

90 tēpēl tēpēl oqtāmū
täut-pät nqşēñ pāñsā ön intä;

ös am-mänēñ on-ke ripitqus,
tēpēl tēpēl oqtāmā
täut-pät nqseñ pññsä nän ölä! —

95 Jel ujlēm. lqu tulāp kit koqtel
pāl pōkhešliām.
«jāñ säim wūiri! täkw ölpä siñkwēl-kharnē
māruḡ nqḡḡatin?!
täkw ölpä siñkwēl-kharnē

100 māruḡ khāḡḡatin?! —
Nukh-šunēm: poqkhwä šästēm poqkhweñ tai.
ös tuñši, ös khultēm.
ām kha! šöliš ūpēm khurēl
nukh-lušätēm.

105 āñ poqkhwä šästēm poqkhweñ tai
šajimtilēm: at tāpi.
jatēn-takh šajimtilēm: tōlmāti;
lqu tulāp kit kaḡlām kwān-oḡḡḡtēm,
khūrēm tōhh jāḡ-tōkhēmne

110 tūl nopätqum. —
Ī-poql ī-vuotēn tāt-tā vuotqum,
kḡḡtēl-poql kḡḡtēl vuotēn tāt-tā vuotqum;
poj khum oḡi jāḡä-kwāl päḡḡän,
jūil šūsēm mol jāmes paip

115 tāt-tā vuotqum;
nušä khum oḡi oḡñkhwä-kwāl päḡḡän,
jūil šūsēm tattēm jāmes paip
tāt-tā vuotqum.

Añsuḡ vossi vossi pūmē

120 poqkhwä šästi poqkhweñ vuorne
namtä pēritēm.

Añsuḡ vossi vossi pūnē

tē poqkhwä šästēm poqkhweñ vuortē,
tāt-tā joḡmlitqum, tāt-tā khḡḡntqum.

125 mol jāmes, jāmes paip tūt rōḡtaum,

tēp jāmés jāmés paip tūt rōtaum. —

Ańśuʒ vossi vossi pū

ńqu sitpā sitēñ nōp voqri.

ńqu sitpā sitēñ nōpné tāritqum,

130 najim jāmés, jāmés pūné tūt khūtmgum.

najim jāmés, jāmés pūné

mān jāni, mān vōt tatwāsém,

ākwo-māt-sít oqi sūrri khūrné neilimen.

ōtrēm jāmés, jāmés pū

135 tēpā nōlt (ńqalt) sālī kālén voqri.

(most) koqtpā nētā-oqñk šoqul ōli.

wūtte uʒi khōr-lān

min náprājgumen. —

najim jāmés, jāmés pū

140 tākw šaurépoqlēm jāmés kwälne

ōn tūlit.

tāl ōtpā kwälēñ nē tuštēm

qñkh-jiw tumeñ kwälne

tin ōn tūliji.

145 ĩjiñ poql khūrēm khatēl

ārtā mulnā

ńākweñ nuj jāmés pitte

ām unlentesém.

nāmiñ qln-tarā ām šušsém.

150 ńaur-vōj šuñiñ tasné

ĩjiñ poql āt khatēl

ārtā mulnā ām šunštawāsém.

koqtā-pēr jāmés jānin

tūt šunštawāsém,

155 lailā-pēr jāmés jānin

tūt-té ūsém.

A Košmaki erdő éneke.

(Medveének)

- 1 Aranyos szádján házam tető nyílásának (azaz: barlangom-
[ból]) kikelek,
aranyos hét tető nyílásán házamnak kikelek:
messzire egymástól [imitt-amott] hófoltok vannak. —
Medvei három lépéssel eltávoztam [onnan].
- 5 Soká, vagy rövid ideig mendegéltem,
fölmentem egy magas, magas hegyoldalra.
A menő égnek hét környékét nézem:
hol három télen át feküdtem, az az erdőm,
Awés-erdőm ötlik szemembe:
- 10 gyöngéded fiút, gyöngéded leányt szülő erdőm,
gyöngéded fiút, gyöngéded leányt ellő erdőm,
Awés-erdőm ötlik szemembe.
Jobb oldali fél szemem (csillagom),
(ő) könnyezik *)
- 15 «Mit csinálok én itten, [miért könnyezem]?!
Vagy talán utolsó nyaram érkezett el?!»
Jobb oldali fél kezecskémnel [könnyem] letörlöm. —
Soká, vagy rövid ideig mendegéltem,
sásfüves mocsárhoz érkezem,
- 20 kákafüves szép mocsárhoz érkezem.
Letekintek a vízre:
hét daru, darufalka
áll [ottan] a vízben;

*) Reg. az *qrmli* szó fölé ezt jegyzi: «tränen». A szótári jegyzetekben is megvan «*qrmli*: tränen, weinen». Ezt a szót — mely esetleg specialis medveműszó is lehetett — a mai vogul dialektusok alapján nem igazolhatom. Hasonlít hozzá hangzásilag *qremli*; de ez «próbál, kísért» jelentésű, pl. (éjsz. vog.) *tī lū qrmčilēm, žumlē žajti* megpróbálok ezt a lovat, hogyan fut; (kond. vog.) *tēt loqmmē örmčlän* kóstold meg ezt a levest. Nem lehetetlen, hogy a Reguly-féle adat egy kis írás hibából eredt félreértés; igen jól illik t. i. helyébe: *qumli* «folyik»: jobb oldali félszemem folyik = könnyezik.

- hét szarvasbika, szarvasbika-falka
 25 kapar (vagdal) a vízben [ennivaló moszatot fölhányva].
 Én elrejtő fű mögül ólálkodom rájuk,
 elrejtő fa mögül ólálkodom rájuk.
 Medvei három ugrást teszek feléjük, [szem] őket.
 medve támadó (eső) nagy ordítással ijeszttem meg (cselek-
 30 A hét szarvasbikából álló szarvasbika-falka
 eliramodik,
 a hét daru, darafalka
 föliramodik.
 Én [madár-] jósálatot kérdeztem:
 35 «Ha azt tudjátok, hogy továbbra fogok élni,
 hét, daru, fiókdaru-falka
 fejes daru fejedet
 vond déltáj felé;
 ha pedig ím utolsó nyaram érkezett el,
 40 hét daru, fiókdaru-falka
 fejes daru fejedet
 vond éjszak felé!»
 Az ezen nyáron született gyöngéhúsú darufi,
 fejes darufejét
 45 éjszak felé vonja.
 «Apád rothadt vére! hej, ha ide jutnál [kezeim közé],
 sapka-ronggyá, kesztyű-ronggyá de széjjeltépnélek!»

A megenni való fűdarabkát (azaz: a betevő falatot) nem
 találom,

a megenni való ágdarabkát nem találom.

- 50 Soká járkáltam, egyszercsak
 magtörő holló néném-asszony
 arasznyi hosszú czirbolyatobozt
 visz röpülve.
 Én medvei két kezecskémet összecsapom,
 55 medvetámadó nagy ordítással ijeszttem (ott) meg őt.
 Ő az arasznyi hosszú czirbolyatobozt elejti,
 távolabbra repül, oda száll;
 valamicsodákat ott motyogott,
 valamicsodákat ott mondott.

60 Én most egy újholdbeli héten át
 ezt az arasznyi hosszú czirbolyatobozt
 keresem; megtalálom,
 tíz fogas közül számba belegyömöszölöm;
 legott levél vastagságú hájjal (tkp. nedvvel) hájasodom.

65 Magtörő holló néném a minap,
 valami jó jó micsodákat motyogott.
 Én hallot'am [szavait], ő [így] szólott:
 «Czirbolyatobozát termesztő czirbolyatobozos erdőt
 te nem hallottál, te nem láttál?!»

70 Czirbolyatobozát termesztő czirbolyatobozos erdő
 a košmaki erdő!»
 A košmaki erdőt én szintén ismerem;
 én tehát útnak indultam.

Sűrű czirbolyafenyves széléhez érek;
 75 fél tobozok, tobozdarabok hevernek [a földön].
 Én a fél tobozokat, tobozdarabokat összeszedem.
 Így járkálván, [egyszer csak] fölnézek:
 tobozt termelő tobozos czirbolyafenyő,
 arasznyi hosszú czirbolyatobozok
 80 állanak ottan.

Én nőstény hölgymenyét néném módjára
 fölkúszom, fölmászom;
 a tobozát termő tobozos czirbolyafenyő
 tobozát leverem.

85 Nyakörvös két bocs-fiacskám
 civakodik.

Az egyik mondja: «ez a czirbolyatoboz énnekem dobódott»

A másik mondja: «ez a czirbolyatoboz énnekem dobódott».

Az előbbi (tkp. másik) mondja: «ha neked dobódott,

90 a táplálékkal, táplálékkal [élő] ember
 tegezfenekbeli izletes nyílvasa enyém legyen;
 ha azonban nekem dobódott,
 a táplálékkal, táplálékkal [élő] ember
 tegezfenekbeli nyílvasa a tied legyen!» —

95 Leszálllok [a czirbolyafenyőről]. Tíz ujjas két kézzel
 fültövön vágom őket.

«Apátok rothadt vérei! a magának élő ördögbélit (azaz: a
bennünket nem háborgató embert)

miert ingerlitek?!

a magának élő ördögbélit

100 miért bántjátok?!»

Fölnézek: tobozát termő tobozos ág

még mindig van (áll), még mindig maradt.

Én nöstény hölgymenyét néném módjára

fölkúszom

105 Azt a tobozát termő tobozos ágat

töröm: nem törik le.

Később [ismét] töröm: leszakad;

tíz ujjas két kezecském lecsúszik (tkp. leoldódott),

[ág hegyére esve] hármas *) szügyem közepén

110 nyársaltatom föl. —

Éjszak felől az éjszaki szél lenget engem ottan;

dél felől a déli szél lenget engem ottan;

mint [valami] szép nyírhéj-puttonyt, melyben a gazdag
ember leánya atyja házpadlásáról

kelengyekép hozott vagyonát [örzi],

115 lenget engem ott a szél;

mint [valami] szép nyírhéj-puttonyt, melyben a szegény
ember leánya anyja házpadlásáról

kelengyekép hozott kincsét [örzi],

lenget engem ott a szél. —

A gazda legkisebb fiának

120 a tobozát termő tobozos erdőre

keltem föl (fordítom) a kedvét.

A gazda legkisebb fia

ezen tobozát termő tobozos erdőben

(ottan) hozzám jön, (ottan) megtalál.

125 Vagyontartó szép, szép nyírhéj-puttony, (ott) leveretem,

Étektartó szép, szép nyírhéj-puttony, (ott) leveretem.

A gazda legkisebb fia

*) Az állat mellén három részt különböztet meg a vadász-
műnyelv, ezek éjsz. vogul nyelven: *tāχ-sünt* a szügy felső része,
tāχ-tit alsó része, *tāχ-kwołl* közepe.

- rekettyeffüz-keretű keretes battyutartót csinál.
 Rekettyeffüz-keretű keretes battyutartóhoz odaköt,
 130 gazdasszonyom szép szép fia (ott) hátára vesz.
 Gazdasszonyom szép szép fia
 soká, vagy rövid ideig czipel,
 egyszer csak leányok sivitgató helyre (faluszékre) érkezünk.
 Gazdám szép szép fia
 135 étke.....¹⁾ éles hangot ad.
²⁾ kezű asszony nagy számban van (fött)
 Mint vízben úszó hímeket,
 oly lucskosak leszünk (a nyakunkba öntött víztől).³⁾
 Gazdasszonyom szép, szép fia
 140 maga ácsolta szép házba
 visz be engem.
 Ősz hajú házi asszony tüzelte (tkp. álitott, tűzre rakott)
 szurkos fától szurtos házba
 visznek ők be engem.
 145 Három éj, három nap (tkp. éjestől 3 nappal)
 idejének elteltéig

¹⁾ V. ö. e homályos helyre vonatkozólag Reg. egyéb medvénekeiben előforduló, részben teljesebb változatait mint: *naim jommas pi kalnq voqri, tépü nqalt utä nqalt kalnā vōari* (gazdasszonyom szép fia kiáltást tesz, étke.....; vize..... kiáltást tesz. *ül-täläx anšux jéri*) | *tépü nqalt šqalung kalnā, ufe nqalt šqaling kalnā (Jévur jéri)* | *qajeng pucl ping pucl tépü nqalt šqaling kalnā šupel ujän* (lányas falu, fias falu..... éles kiáltásukat felével veszik, fél magasságú hangon kiáltanak. *Réšpoqq jéri*). A *nōlt* értelme ismeretes ezen kifejezésekben: *nōlt žāp* alacsony oldalú ladik, *nōlt sās* alacsony partú folyócska.

²⁾ A nekem megfejthetetlen Reguly-féle *most* szó előfordul ugyane szólásban az *ül-täläx anšux jéri*-ben is, így: *must kätpä šqu qng* (m. kezű sok nő). Reg. ezt jegyzi a közleményünkbeli hely fölé: «die alte, die sie bespritzt». Talán figyelembe jöhet itt a Reg.-féle «Menyből való leszállás» című medvééneknek következő helye: *mo s t a l kayrēp žumitā-ke žāntē'in, mo s t a l kayrēp nēta-ke žāntē'in* ha egészséges mellű férfit, vagy nőt találsz (*mos* betegség, *mostal* betegségtelen, egészséges, ép).

³⁾ Midőn a szerencsés medveadász megérkezik zsákmányával, az asszonyok elébe szoktak menni és üdvözlétül nyakon öntik vízzel.

síma posztóból való jó fészekben

üldögéltem én.

[Szememre rakott] jeles (neves) ezüst pénzen át néztem én.

150 Csikózsírral [telt] boldogságos tálat

öt éj, öt nap

idejének elteltéig mutattak én nekem.

Kézsavargató szép játékot

mutattak ott nekem,

155 lábsavargató szép játékot

szemlélttem én ottan.

Ez ének eredeti alakja Reguly déli vogul hagyományaiból való. Közlőjére nézve nem találunk semmi följegyzést; de az ének nyelve annyit sejtet, hogy Jurkin lakó vidékéről származott. A mai középlozvai nyelvre Michail Grigories *Përsä* (Першинъ) magyarázatai és kiejtése alapján írtam által *Tārēx-poel*-ben 1888, deczember 14-ikén.

2. *Tārēx-pqilēñ jēkwä Përšä-oqi Annä jerrem
jerrä.*

1 *Tārēx-pqilēñ khqšä vuol,*

pat tar-khajtēm jāmēs vuol,

lunt tar-khajtēm jāmēs vuol!

qššä, khwqšä jāni khōptē

5 *untēm Annä Mikhailowna;*

jāneñ khqutpā jāmēs nār-jiwēm

ām poql-koqtēmne vijlēm,

jāmēs pāñkēñ jāni tūpēm

ām poql-koqtēmne vijlēm;

10 *khwqšä vuolēm-khuošt khiulentēm,*

āmki-mqs jēri jerrentēm,

āmki-mqs mojt mojtentēm,

āmki-mqs luñs luñsentēm,

pqšēm tok-lē kharilenti,

15 *ām vuolēm tok khultenti.*

Pēršä leánya Anna, *Persina*-falusi asszony énekelt éneke.

- 1 *Persina*-falubeli hosszú folyószakasz,
vadrécztől átfutott szép folyószakasz,
vadlúdtól átfutott szép folyószakasz!...
Keskeny, hosszú, nagy ladikban
- 5 ülök Anna Michailovna;
nagy lúczfenyőből való jó tolórúdam *)
én egyik fél kezemhez veszem,
szép fejű nagy evezőmet
másik kezemhez veszem;
- 10 hosszú folyószakaszom mentében evezem,
magamról éneket énekelek,
magamról regét regélek,
magamról siralmat sírok;
így tűnik el (alszik el) az [otthoni ház] füstje,
- 15 az én folyószakaszom így marad el.

Följegyeztem az éneket *Tārēx-poel*-ben a szerző Anna Michailovna *Postanozsicha* (*Pēršä* idősb leánya) közlése szerint 1888, június 14-ikén.

3. *Vuorné jājältēm khum jerrä.*

(Tülilép)

- 1 *Vuorné minsēm. khūrēm oqmp äñšēm.*
äkw' oqmpēm: sgr-uilēp. — kiš, kiš, kiš!
mōt oqmpēm: khunnä-lē-tälēx. — kiš, kiš, kiš!
khurt oqmpēm: šuorp-tus-lōkhw. — ej, kiš, kiš, kiš!
- 5 *khūrēm űäžsēm šupiñ khul,*
khwqriñ khul khūrēm űäžsēm
oqmpām tēnē-khar jet-punšēm.
paip-pätne ämkēm tēnē khar,

*) A sebes folyású kisebb vizekben hosszú rúddal tolja ladikját a folyás ellenében előre a benne ülő vogul.

lqiliñ, koqtiñ q̄lti khwq̄r [punsēm].

- 10 *Poau tālēḡ sqat sōjim [jālsēm];*

ātpēn ŋoḡs ālsēm.

ātpēn ŋoḡs pāñknē

āk-mātr; — tinā at khañsilem.

Tuopēl ūšne nal-tatāslem.

- 15 *khūrēm kopēka milqus s deñiški;*

tn jūj-poqlt il-pērtāslēm

khūrēm poluškūt.

pālū khqšā, lēḡā ūñkwā,

šāmā jāniñi:

- 20 *jāni šāmpā khōr šošwā.*

Az erdőből megjött ember éneke.

(Bohózat).

- 1 Elmentem az erdőbe. Három ebem van. [ucczu!

Egyik ebem [neve]: «Lábaszára-ereszkesdő». — Ucczu,

Másik ebem: «Rénszarvas farokvég». — Ucczu, ucczu!

Harmadik ebem: «Jávorszáj-öble». — Ej, ucczu! ucczu!

- 5 Három tokhal-kopoltyút.

három szárított vagdalekhalbeli kopoltyút

magammal viszek (teszek) ebeimnek eledelül.

A nyírhéj-puttony fenekére magamnak eledelül

láb- és kézdarabokból álló szárított csibeaprólékot [teszek].

- 10 *Poau-folyócska (?) forrásánál levő hét mocsaras bozótot*

[jártam be];

ötven nyusztot öltem.

Ötven nyuszt fölibe

[még] egy valamit; — értékét nem ismerem.

Levittem Tobolszk városába.

- 15 Három kopékát ígérték érte pénzértékben;

[olcsóllottam, de] azután eladtam

három poluszkáért (másfél kopékáért).

Füle hosszú, farka rövid,

szemei nagyok:

- 20 nagy szemű k a n n y ű l [volt].

Ez éneknek eredeti alakját Reguly Jeraszim Feodories *Volodkin Táréx-poel*-beli lakostól jegyezte fel; az itteni átiratot Tatjana Alexejevna *Szotyina* magagyarázatai alapján szerkesztettem 1888, december 7-ikén.

Mutatvány a Reguly-féle középlozvai nyelv- emlékekből.

I.

Tat-tit paul -beli Jurkin
közlése 1843-ban Reg. följegy-
zése szerint.

1. *Sqat šoqrp äk läill*
tušts.
(*Tulilp*)

1. *Äm kul älsly minäsım.*
kulpt maytım. pū kwalsem, vanen
joamentäsem, täkus alu täi^{1}*
jommesem.

2. *Äkmätsit tuit² päts. qampn*
mättr uti³ suiti⁴. tu jommesäm.
täutjäl⁵ ŋoys uots.⁶ äm poželtäs-
selm,⁷ täu jerribitayti.⁸ qampn
tū šelkäts,⁹ täu kwen räts,¹⁰ ši-
šqltayts,¹¹ äm tū jāmilitäsem.
jäne¹² simra¹³ mąiting päle nuk
käsärtämän.¹⁴ Äñ mälä pil'lä-
län¹⁵ ät tul¹⁶ täkišsem.¹⁷

II.

E textusnak megfejtése és át-
írása az ugyancsak *Tat-tit paul*-
ból való *Szotyina* közlése
alapján 1888-ban.

- Sāt sārpk akw' la'il [tar-*
mél] lūlsét
(*Tulilép*)

Am xul ališlankwē minäsēm.
xūlpēt maytēm, pā-kwālsēm;
[vānīnē] vōrnē jāmētäsēm, tak-
wēs āluw ta jāmšēm.

Akw'-mat-ért tūjt pats. ām-
pēm matēr ūti, sujtī. tū jāmšēm,
taw tal ŋoys ūts. am pōšeltāslēm,
taw jol-rēpitayti. āmpēm tū sēl-
zats, taw xot-rāyāts. [āmp] šis-
želtaytēs. am tū jāmilitäsēm: jāñi'
simri majtiñ palitā nqñx-časār-
tēmanā, añ-maniñ pēlēliänā. tūl
at-ta kiššem.

*) Reguly vogul kéziratának sorfözlötti jegyzetei: 1. *vso chod-*
jil | 2. *sneg pal* | 3. *lait* | 4. *slišni* | 5. *odnako* | 6. *na sobol lait* |
7. *bužat* | 8. *na zemlu viskočil* | 9. *poimal* | 10. *nazad zog* | 11. *zare-*
vel | 12. *bolšoi* | 13. *okun* | 14. *der spitzige rücken* — felborzasztá |
15. *von den rückenstacheln gestochen* | 16. *ot eto vreme.* | 17. *ne*

3. Tqal vuars tükissem. tqale
 kažän kvenn menäsem. kuoltän
 kurt¹⁸ nuk poaltaut Tobul uoš
 pqšmet¹⁹ jqr gngvält²⁰ tuhišlän-
 tét.²¹ tu ilä lahteltissiu²² mañti²³
 ilkätäntiju.²⁴ kit poal kukqgt²⁵
 lužäntét,²⁶ jer²⁷ qampt utentét.²⁸

4. Tū jū ile lažtsau.²⁹ kulpämne
 menäsem. äimälä äk sämtal kulne
 perilülmt. kren säimt³⁰ uš äk
 poag lušmän³¹ tužžäntét.

5. Sqž katl perr tquentäm³²
 kqntsm. äimälä nqaltp³³ pä kua-
 lem kojänti,³⁴ jql ojqmän.³⁵ Äm
 äk šikväl³⁶ te taulsisselm³⁷ täu
 uitne lagolts,³⁸ äälem poatr³⁹ oli,
 niläli.⁴⁰ Äm tū tqulitässem. nuk
 ti puoselm.⁴¹ tar ufiing kotim
 šag⁴² nuk pätsl.⁴³

6. tam kväs kqntilm, vuoi äm
 vuslm.⁴⁵ puningnä ultä⁴⁶ šupšä-
 misl.⁴⁷ äimant punännä rāga
 imtét. nql⁴⁸ tu voarsl. tu äm
 sqat⁴⁹ petr vuoi tēls.⁵⁰ punužne
 kotäl toäss ätt äšim. äimant kqpn

Täl vārs, ta kišsem. tēli xqšan
 minäsem. — xolitän kurt nqñx-
 pältawēt, Tūpēl-ūs posimēt jar
 ānkvält lūlente'it. tū ilēlažtēltē-
 sūw, man ti ilžatenteuw. kit pāl-
 nēl kukkukēt lužjente'it, jar ām-
 pēt ūtente'it.

Tūl jūw ilēlažtseuw. xulpēmne
 minäsem. aň-maniñ akw' samtal
 žulnē pērilimēt, žot-saimēt, uš
 akw' pāž-lusemanā lūlente'it.

Sažžātēljūw-tqwente'im. xqñt-
 sēm, aň-maniñ nāltēp pā-kwālem
 žujenti jol-qjime. am akw' šikwēl
 ti tqwēslāsēm. taw vitnē lakwāls,
 nalēm pātrāli, nē'ilēli. am. tū
 tqwlitāsēm, nqñx ti pūžāslēm.
 tārwitiñ, žotēm-sqž nqñx-pattās-
 lēm.

Ti am kwōss xqñtilem: vōj am
 vāslēm. puniñ-ta'il, ūltā supi' sa-
 māslem: aň-manin punänā rawi'
 jēnte'it. nal ti vārāslēm. ti ānēm
 sāt pētēr vōj tēls. žotāl punuñkwē
 tas atāñse'im. aň-māniñxapēmjar

lesoval | 18. die ofen heizen | 19. rauch | 20. kak peñ | 21. stoit |
 22. načili taskat | 23. mi | 24. toskamsa | 25. kukuški | 26. kukužut |
 27. kak sabaki | 28. lajut (d. h. es war schon frühjahr geworden) |
 29. domoi taskalis | 30. izgnili | 31. tolko ribronni kosti vesitsa |
 32. nazad jedu lodku | 33. krahal | 34. ležit | 35. usnul | 36. ja
 tihonko | 37. podgrebuvaisu | 38. nernul | 39. potrasatsa | 40. opet
 vichodjit | 41. poimal | 42. na silo, kak to tak | 43. edva podnal |
 44. da | 45. uidjel | 46. poperog | 47. rezal | 48. svaril | 49. sem
 vedro | 50. salo rodjilsa

mostal⁵¹ rəunä⁵² gane. äm te soat
petr vuoi visäm. käpkörn šogš-
säm.⁵³ Tu luil⁵⁴ te tauentasm.⁵⁵
uš kväling⁵⁶ mänä ju kətm tati-
jäm.⁵⁷

7. Mütä tatt kəri äimant kvänt
ols.⁵⁹ intkualitä⁶⁰ äkar⁶¹ käp-
kuortä kvän tataxtem. jāne sgrt⁶²
ti lagolti.⁷³ än toat kurinä ti
šieltaxti, än ämtä roxtäm,⁶⁴ roxt-
tem šitämtel⁶⁵ kəm rəutlayxtsem.⁶⁶
än soat petr vuoi kəm təulayxtsn.⁶⁷
jä poalä vuoi aumuls⁶⁸ šun
kəntiläsem⁶⁹ vislm⁷⁰ kəm šoaš-
selm.⁷¹

8. kotäl lagoltém ténä mättr ätt
imts. äimant kinžem qllsem qš
voqñenti joamentäsem. äkmätsit
oampm karrii suiti. äm tu te ka-
itsm. tu neiläsm.⁷² änmälä soat šo-
qrp äk läl poal tärmelt tuñžüntət.

9. Äm ällä tu te läkkätsem.⁷³
Än läl poalän oampm kortalti,
äm ti šit šqirältém, täu kərtem
jell pəñšem, äm šqirn mäm jell-
pənnšem. täu kortalti. äm ti

mostal ānä. am ti sat pēter vōj
vislēm, žāp-kiwērnē sāsāslēm.
Tūl-ul ti təuentāsēm; uš kwoliñ
mānē žotēm jūw-tatilēm.

Mat ulä-žuri' an-maniñ kwo-
nit āls. ěntēp-kwalitē ulä-kēr žāp-
žürtē kwon tažāt-žtēm. jāni' sort
ti lakwēlti, an ulä-žurinė ti sēl-
taxti. an am ta roxtē'im; roxtēm
jitēmtēl žqmi rəutlayxtsem. an sat
pēter vōj žqmi təulayxts, ja pālā
vōjil qumāls. šun žāntilāsēm, vis-
lēm, žqmi sāsāslēm.

žotāl lakwēltē'im?! tēnē mātēr
at jēmts. an-mōnt kinsim ālsēm,
qš vōrnē ti jāmentāsēm. akw'-
mat-ērt āmpēm žarti, sujtī. am tū
ti žajtsem, tū nē'ilāsēm: an-ma-
niñ sāt šārp akw la'il-pāl tarmēl
lūlente'it.

Am alāi' tū ti lakwžatē'im, an
la'il-pālne āmpēm žartēlti. am ti
ērt sairēltē'im, taw žartimē jol-
pojtēm [jol-ponsēm]. äm sa'irēnē
māmnēl jol-pojte'im, taw žartēlti.

51. celo | 52. kak čaška | 53. vilil | 54. tožno | 55. i pojechal
domoi | 56. domoi | 57. kak-ñibud domoi vezu | 58. ognivo | 59.
iz lodku vesitsa | 60. na pojasu | 61. oder: äjäkär; on ognivo |
62. hecht | 63. hvatilsa | 64. ispugalsa | 65. na to az | 66. um-
geworfen | 67. salo tudo svalil | 68. polovina reka salo plavot |
69. dobro nachodjil | 70. nosit | 71. teper navalil | 72. prichožu |
73. podkralsa.

šit šqirältém, ákmätsit jall tã
pätst.⁷⁴

10. Kven jaytlesäm.⁷⁵ kumle
jũ tqitjäm, kallš ät äñšiem. ngmel-
mätsem. ñilä tqul äkvän juotsäm,
vizäm ñquläm šqkq tũ punsäm.
nung tãn äkvän juotsem, tqn⁷⁶
kven ul pätilt. Korom tqul' ñurr
koale⁷⁷ šiltsäm,⁷⁸ tul äkvän qlt-
säm. ailän tu nesln.⁷⁹

11. Tu juti joamentäsn. ñurr
koali qilän jätt usln.⁸⁰ uslm ju
kqrtseln. jüüm äk poañe kul-
tilš.⁸¹ äñtã poañän ñur koäle qilä
tu neʒselissem. poañem nuk pelm-
täsl. äimañt poañe tajeltaus ñurr
kuale perr šateralts. Äñ šoqrpt
ju kqrteltauast.

Poañe te taius,⁸² kven te ko-
lältš.⁸³ Äkmätsit met suite sum-
mels,⁸⁴ ñäling⁸⁵ vuäršing sui, iu
uť šqilaut.⁸⁶ äñ šoqrpt tok jũ ti
joʒtäst.

am ti-ert sa'irel'te'im; akw-mat-
ert jol ta patsët.

ʒot-jäktlësanëm. ʒumle jüw-to-
tiänëm?! nê-mat-ʒatpã atãñše'im.
ngmelmatsëm; ñilä tqweł akwän
jüntsem; visänëm, ñqwełänëm sãʒã
tũ punsanëm. numiänł akwän
jüntsanëm, tan kwon ul patile'it.
ʒürëm tqweł nur-kwal'ĩ' siltsëm,
tũł akwän äłtsanëm; qulän tũ
nêʒäslëm.

Tul jüw ti jãmentäsem. ñur-
kwäli' qulä jot vislëm. vislëm,
jüw-ʒartäslëm-jãʒëmnël akw'pãñü
ʒultilës. añ ta pãñän ñur-kwäli'
qulä tũ nêʒseläslëm. pãñäm nãñʒ-
pëlëmtäslëm. añ-maniñ pãñãtajël-
tawës, ñur-kwäli' jüw-šakëräls,
añ sãrpët jüw ʒarteltawäst

Pãñä ti tajwës, ʒot ti ʒoläłts;
akw' mat-ert mat suj ta sumlës:
ñäliñ-väršĩñ suj jiwët sa'ilawët.
añ sãrpët tox ti jüw-joʒtäst.

Hét jávor egy lábön állott.

(Bohózat).

1. Én halat fogni mentem. A hálókat kivetettem, fölmentem
a partra; elmentem az erdőbe, egész őszön át ott jártam.

2. Egyszer csak hó esett. Kutyám valamire ugat, úgy hallik.
Oda mentem, [gondolva], hogy ő bizonyára nyusztot ugatott. Én

74. pali | 75. visveʒoval | 76. oni | 77. remen | 78. srezal | 79.
zavezal | 80. soboju vzal | 81. ostalos | 82. abgebrannt | 83. ist schon
zu ende | 84. djelalsa slišno | 85. sući lomaitsa | 86. djereva lomait.

üzni kezdtem [a vélt nyusztot], az leesik [a fáról]. Kutyám hozzája kapott, amaz elugrott. Az eb elkezdett ordítani. Én oda mentem: hát egy nagy sügérhal májabeli sörényét (értsd: tuskés hátszárnyát) fölborzalta s im szúrdal vele. Azután nem mentem többé vadászatra (tkp. nem kerestem).

3. Tél lett, ekkor [ismét] vadászni mentem. Télen messzire elmentem. — Reggel befűtik a kemenczéket, Tobolszk város [házainak] füstje, mint valami fatörzs [oszlopszerűen] áll. Oda kezdtünk hurczolkodni, ime mi hurczolkodunk (czipeljük magunkat). Két felől kakukok szólnak, úgy ugatnak mint a kutyák.

4. Azután haza hurczolkodtunk. Elmentem hálóimhoz. Ime mind egy szemig, hal van [a hálószemekbe] bonyolúlva. Elrothadtak [a hosszú távollét alatt a halak], egyedül csak a bordaszálkák maradtak még meg.

5. Egy verőfényes napon visszavezgetek. Észrevettem, hogy ime egy fűrészorru búvárkacsa kikelvén a partra heverészik s elaludt. Én lassan feléje evezek. Ő a vízbe haladt, eltűnik a vízben s [ismét] előtűnik. Én gyorsan oda eveztem s im megfogtam. [Nagyon] nehéz, csak ügygyel-bajjal (tkp. valahogyan) emeltem föl (juttattam föl).

6. Most a mint nézem: hát zsírt láttam. Tollastúl keresztül-kasúl szeletezem: hát azok a tollai morzsákká darabolódnak (lesznek). Most letettem [a tűzre]. Ime hét akó (vedro) zsír lett belőle. Hogy hová tegyem, nincsen edényem. Ime a ladikom ép olyan mint egy ép csésze. Én fogtam ezt a hét akó zsírt s beleöntöttem a ladikba. Azután [tovább] evezgettem; [gondolván, hogy] majd csak haza viszem valahogy házam vidékére.

7. Valami tűzi szerszám-zacskó künn volt. Az övkötőn [levő] csiholó acél a ladik szélén kicsüngött. Ime egy nagy csuka rohan elő s a tűziserszám-zacskóhoz hozzákap. Erre én megijedek s ijedtemben fölborulok. A hét akó zsír kiömlött, a folyó fele zsírral folyt. Jóságot találtam, vettem s kiöntöttem.

8. Hova menjek [immár]?! Elfogyott (tkp. nem lett) az enni való. Előbb vadászatból éltem, most hát ismét az erdőbe mentem. Egyszer csak hallik, hogy kutyám ugat. Én oda futottam, oda érkeztem: hát hét jávor egy lábon álldogál.

9. Én oda közel lopózkodom, hát arra az egy lábra el kezd kutyám ugatni. Én most elkezdem vágni [mint valami fát azt az egy lábat], ő megszűnik ugatni. Én megszűnöm vágni, ő el-

kezd ugatni. Én ekkor elkezek vágni; egyszer csak ledőltek [a jávorok].

10. Széjjelvágtam őket. Hogyan viszem haza?! Nincs senki sem velem. Rájutottam egy eszmére: négy jávor bőrét együvé varrtam; fogtam s mind oda raktam a mi húsom volt. Fölül [a bőrt] egybevarrtam, hogy [a hús] ki ne hulljon. Három jávor bőrét meg szíjjá hasítottam, azután [a szíjakat] együvé toldottam; a végüket odakötöttem [a húsgöngyöleghez].

11. Azután im hazamentem. A szíjkötélnek [szabad] végét magammal vittem. Vittem, haza húztam. Apámtól egy fürdőkunyhó maradt rám. Ahhoz a fürdőkunyhóhoz kötöttem oda a szíjkötél végét. Fürdőkunyhómat fölgyújtottam. Ez a fürdőkunyhó égni kezdett, a szíjkötél összezsugorodott s azokat a jávorokat [ilyen módon] haza kezdte vonszolni.

12. A fürdőkunyhó im leégett, elpusztult; egyszer csak valami zaj keletkezett: zörgés, ropogás zaja, fák töredeznék. Ama jávorok így kerültek haza.

III. Alsólozvai vogul nyelvjárás.

A középlozvai nyelvjárás megmaradt végső szigetétől, *Tāreypoel*-től aláfelé haladva a Lozván, mintegy 200 versztnyi távolságban kezdődik az alsólozvai vogul nyelvterület. E hosszú folyóvonalat jelenleg összesen három falu népesíti, u. m. Lácsa (vogulúl: *Lāš-tit pōl*), Mitjajeva (*Jew'-tit pōl*) és Uszmánova (*Or-tit pōl*), melyeknek vogul lakossága ma már teljesen eloroszosodott. Nem így volt ez még Reguly idejében sem, kinek hagyatékában két közleményt is találunk, mely határozottan e vidékről ered: a «Mitjajeva falu alapítójától szerzett éneket» (*Ivtitt pōill voarum kum jēri*) és az «Uszmánovai leány, Anna Osipovnáak énekét».

Igen érthető az egykori területi érintkezés alapján, hogy a közép- és alsólozvai vogulság nyelve egyéb nyelvjárásokhoz viszonyítva szorosabb egységet alkot. Ehhez csatlakozik ama kiveszett «felsőlozvai» nyelvjárás is, melynek egyedüli emlékei a Reguly hagyatékában található Jurkin és Pachtjár-féle közlemények. Azon

vonások közül, melyek az alsólozvai vogulság nyelvét különálló nyelvjárássá minősítik, főképpen a *vocalis harmonia* válik ki, melynek a vogul nyelv körén belül itt találjuk meg legtökéte-sebb alakját. Mielőtt a szóragozás tárgyalására áttérnénk, lássuk e fontos hangjelenségnek néhány példáját a szóképzésben:

Az éjsz. vog. *-xat*, középlozv. *-khat* reflex. képző ugyanilyen alakú mélyhangú szókon az alsólozvaiban is, pl. *niultxati* esküszik, *tuitxati* rejtőzik, *laššexati* viszket); de magashangú szókon *-kät* pár-ját találjuk, így: *mäškäti* öltözik, *räxhkäti* rázkódik, *särthkäti* dörgö-lődik, *närkhäti* tolja magát, *šekhäti* törülközik, *jerrehkäti* éneklődik, *ješšekhäti* dicsekedik, *lëpkäti* takarózik, *pal-minkäti* szétterjed, *kilkäti* csiklandik. Ez a *-kät* esetleg a kezdő szótagnak a *vocalisa* után is föllép, mely a vogulban gyakran eredetibb magas hangzónak vál-tozata, pl. *alëmkäti* emelkedik (v. ö. magy. *emel-*), *palkhäti* fűtődik (v. ö. magy. *fűt-*), *talkhäti* fölrakodik (csónakba, szánra), *taškhäti* készül.

Az éjsz. vogul *-taxt* reflex. képzőnek alsólozvai alakja mély-hangú igéken ugyancsak *-taxt*, magashanguakon ellenben rendszeren *-täxt*, pl. *junitaxti* megütődik, *khüteltaxti* hajlik | *piłëmtäxti* megijed, *näüremtäxti* erősödik, *kärseltäxti* javul, gyógyul, *pënteltäxti* cserél-get, *läkweltäxti* indul.

A frequ. *-ent* képző alsólozvai mélyhangú szókon *-ant* alakú, pl. *jämanti* járkál (éjsz. vog. *jämenti*, középloz. *joqmenti*), *taitanti* rágcsál, *junanti* szendereg, *važxätanti* verekedik, *tuñeltanti* hűrt penget, *votanti* szedeget; ellenben: *roššenti* sírdogál, *šinepenti* csó-kolgat, *pätilenti* hull.

Az éjsz. és középlozv. momentán *-äs*, *-ät*, *-ept*, *-em* képzőknek mélyhangú párjaival alkotvák a következő alsólozvai igék (*selëm-üt*) *putasi* (nyálat) köp (éjsz. vog. *pütäsi*), *šoňghasi* egyet rüg (éjsz. vog. *sāñkwäsi*), *khisati* elcsúszik (éjsz. vog. *χisäti*), *losati* reped, (*khör*) *punitapti* (csödört) herél, *pannami* fingik (éjsz. vog. *pannemi*).

Az éjsz. vog. *nūw* comparativ képzőnek alsólozvai mély-hangú melléknévnél *-nu*, magashangúnál *-nü* a megfelelője, pl. *khwašānu* hosszabb, *ōñkwēnü* rövidebb, *ilnü* távolabb.

Az éjsz. vog. *vāñxä* gödör, *lōptä* levél, *loltä* folt, *āpü* bölcső stb. hasonló szóknak megfelelő alsólozvai alakok a magánhang-zóknak egyenlő hangrendűségét mutatják, így: *vāñgha*, *lāpta*, *lāltä*, *āpa*. Ugyanilyen hangalkotásuak: *polta* fajt (éjsz. vog. *poltä*),

khañghwa valaki (éjsz. vog. *χḡñχä*), *pusa* sűrű sör, brága (éjsz. vog. *pusä*), *pora* tutaj, *sāra* ritka sör, *lapant* lapú.

A) Névszó-ragozás.

1. §. Névszótő.

A tövégi *γ* és *w* mássalhangzók elkopásával keletkezett hosszú magánhangzón végződő névszó-tövek, mint *sā* hajfonat, *nē* nő, *rī* hőség, *lī* fark, *vḡ* erő, *lū* ló, *pū* fiú — az alsólozvaiban változatlanok a grammatikai végzetek előtt, pl. birtokosragokkal való alakjai: *sām*, *sān*, *sāät*; *säänäm*; *säänqu* stb. | *līm*, *līn*, *liät* | *rīm*, *riät* | *pūm*, *pūät* | *lūm*, *lūn*, *luät*; *luam*, *luan*; *luqu* stb. || *nēm*, *nēn*, *nēät*; plur. nom. *nēt* | *vām*, *vān*, *vāät*; *vām*; *vāqu* stb. Az utóbbi példák analogiájára a *jāni* játék (éjsz. vog. *jonī*) szó birtokosragos alakjai is: *janium*, *janiin*, *janiät*; míg a *sōri* virág (éjsz. vog. *sōri*) szőé: *sōrim*, *sōrin*, *sōriät*. — Az éjsz. vogul *lγ*, *rγ* mássalhangzó csoportokkal végződő tövek alsólozvai megfelelői egyeznek a középlozvaikkal, pl. *jēri* ének: *jerrēm*, *jerrēn*, *jerrät*; *kwāli* kötél: *kwallēm*, *kwallēn*, *kwallät*; *nōli* kígyó: plur. nom. *nōllēt*. Ugyanígy van e mellett *mēši* folyóforduló: *mēššīn jā* kanyargó folyó | *popi* istenke (éjsz. vog. *pupī*): *poppēm*, *poppät*.

A *lol* láb, *mot* máj, *tot* ruhaujj, *pot* arcz nominativusok mellett itt is teljesebb *lail-*, *mait-*, *tait-*, *pait-* tövek lépnek föl a grammatikai végzetek előtt, pl. *paitēm*, *maitēn*, *lailät*. A *jel* 'hely' szó (pl. *unlénē j.* ülőhely) birtokosragokkal: *jalēm*, *jalēn*, *jalät* stb. éppen így van egymás mellett; *jā-nel* folyóforduló partja, folyófok és *nal* orr (*nalēm*, *nalät*), *nal-täläk* orrezipa. A *pot* kebel szó rövid magánhangzója ugyane végzetek előtt eredetibb hosszúságát viszszenyeri (v. ö. éjsz. vog. *pūti*), így: *pōtēm*, *pōtēn*, *pōtät*.

A szóközépi nasalis elenyésztével is gyakran támadnak tögyengülések az alsólozvaiban, pl. *lāχ* szó: birt. 1. *lāñghēm* | *ket* sapka: *kentēm*; *sqt* szád, nyílás: birt. 3. *sqtät* | *nīs* a hal teje, mája: *nīñšīn khul* tejes hal; *šus* bolha: plur. nom. *šunšēt*; *khuš-ūt* húgy: *khuñši* hugyozik; *lōš-ūt* könny: v. ö. éjsz. vog. *luñši* sír | *khup* hullám: plur. nom. *khumpēt*.

A második szótag *a*, *ä*, magánhangzója gyöngülésének alsólozvai példái: *pūtep* szigony: instrum. *putapēl*, *pōrēn* vájó fejsze:

instrum. *poranél*, *tqrés* arasz: instr. *tqrasél*; *törém* ég; idő: plur. nom. *tqramét* (éjsz. vog. *tārmét*) | *tulä* uij: instrum. *tulél*, *ul'pä* czirbolyaczédrus: plur. nom. *ul'pét*, *vöt* part: loc. *rotat*.

2. §. Viszonyragok.

1. Nominativus. — A kettős szám képzője: *-i*, mely előtt az esetleg változó tö teljesebb alakjában lép fel, pl. *āmp* eb: dual. nom. *āmpi*, *lū* ló: *lūi*; *jəri* ének: *jერი* | *khum* férfi: *khummi*. Ahlqvist szerint: «*lu* pferd: dual nom. *luvvi*, *küäl* haus, stube: *küälli*», mely példákban a tö végmássalhangzónak afféle megnyújtását látjuk, mint ugyanez esetben a fönt (5. l.) idézett középlozvaiban példákban.*) — A pluralis képzése ép úgy történik mint a középlozvaiban, pl. *āmpét*, *lüt*, *jerrét*, *kwält*.

2. Accusativus. — Ragja az alapszó hangrendje szerint: *-ma*, vagy *-mä*, pl. *oš* juh: acc. *ošma*, *lū* ló: *lūma*, *tqr* kendő: *tqrma*, *āmp* eb: *āmpma* | *kwärē* tyúk: *kwärēmä*, *poŋg* fej: *poŋgmä*, *kwärt* ing: *kwärtmä*. A határozatlan tárgy itt is ragtalan, mint a középlozvaiban, pl. *uj šörp* als a medve egy jávort ölt | *päsēn-tqr nartēm* abroszt teríték. Ugyancsak ragtalan a határozott tárgy is az 1. és 2. személyű, továbbá a kettős és többes harmadik személyű birtokosragok alkalmazása esetén, pl. *am nārām* nukh-khapesam én fölrántottam bocskorom, *pat punan pal-šōghörtēsan* a vadkacsa fölborzolta tollát; — de az egyes 3. személyű birtokosrag:

*) Ahlqvist közli a dualis tönek egyéb viszonyragos alakjait is, így: acc. *luvima*, loc. *luvita*, lat. *luvina*, instrum. *luvvi* | acc. *küällime*, loc. *küällite*, lat. *küälline*, instrum. *küällil*. Én ez alakokat, mint egyéb vogul nyelvjárásokban, itt sem hallottam a közbeszédben. Nem igazolhatom a *luvvi* alak végső magánhangzóját sem. A dualis képzője tapasztalatom szerint a Lozva alvidéken mélyhangú szóban is *-i*, ép úgy mint éjsz. vog. *kwāli* kötél, *jon'i* játék is (melyeknek végzete az éjsz. vog. dualis *-i* képzővel azonos alakú) nem *kwāli*, *jāni*, hanem *kwāli*, *jāni* alakot ölt az alsólozvaiban. Megjegyzem ez alkalommal, hogy Ahlqvistnak egy analog adatát az igenél szintén nem igazolhatom, ezt t. i. «*kholim* ich sterbe, *kholin*, *khōli*, *khōlima*; *kholsim*, *kholsin*» stb. e mellett «*pilem* ich fürchte, *pilen*, *pili*, *pilimä*; *pilsim*, *pilsin* stb. E grammatikai alakokat én így hallottam: *khallēm*, *khallēn*, *khāli*, *khālim*; *khālsēm*, *khālsēn* stb. és *minnēm*, *minnēn*, *mini*; *minsēm*, *minsēn* stb. (l. alább. 72. l.)

után föllép a tárgyrag csonkább -m alakban, pl. *nalätam jel-särtöstü* bemázolta orrát.

3. Locativus. — Ragja: -t, -tē, pl. *pānā* fürdőkamra: loc. *pānāt, vōt* part: *vōtat, mō* föld, *mōtē, tāt* tűz: *tāttē, tōrēm* ég: *tōrēmte*. Ahlquist e ragnak -ta, -te alakját ismeri, pl. *«lu* pferd: loc. *luta, küül* haus: *küülte*.

4. Lativus. — Ragja: -na, -nā, pl. *lūna, ošna, āmpna* | *poņgnā, kwārēznā, pāl* fül: *pālñā, khōr* esődör: *khōrnā*. Essivusi alkalmazására példák: *am tašnā lüllüsēm minux* én kész lettem az elmenésre | *ōn vērnā tī khartöstü* erővel vonszolt engem ide.

5. Translativus. — Ragja -a, -ä, esetleg az egyszerű tövégi mássalhangzó megnyújtásával, pl. *tōr sārñia kwän-lätpi* a kendő fehérre fakul, *kwāli lāsta tārtilem* a kötelet lazává ereszttem | *kēr tāt-kēt ōrā sōñiti* a vas a tűzben vörössé izzik, *tat-jiw tāllā nukh-lēki* a tűzi fát öllé (*tāl* öl) rakja.

6. Instrumentalis. — Ragja: -l, birtokosragok után -tē (= éjsz. és középlozv. -tēl), pl. *lū lō*: instr. *lūl, üt* víz: *ütēl* | *pat taqlantē lōpēstenti* a vadkacsa szárnyaival csapdos, *sāmāntē* rápsi szemeivel pillog (глазами мигаетъ).

3. §. Birtokos ragozás.

Mélyhangú példák: *oš* juh, *lū* ló, *kwāli* kötél, *jāni* játék, *jāra* gyalu.

a) Egyes számú birtok.

Egyes számú birtokos.

1. <i>ošēm</i> juhok	<i>lūm</i>	<i>kwallēm</i>	<i>janiūm</i>	<i>jārēm</i>
2. <i>ošēn</i> juhok	<i>lūn</i>	<i>kwallēn</i>	<i>janiin</i>	<i>jārēn</i>
3. <i>ošūt</i> juha	<i>luūt</i>	<i>kwallūt</i>	<i>janiūt</i>	<i>jārūt</i>

Kettős számú birtokos.

1. <i>ošām</i> kettőnk juha	<i>luam</i>	<i>kwallam</i>	<i>janiām</i>	<i>jāram</i>
2. <i>ošan</i> kettőtök „	<i>luan</i>	<i>kwallan</i>	<i>janiān</i>	<i>jāran</i>
3. <i>ošan</i> kettejük „	<i>luan</i>	<i>kwallan</i>	<i>janiān</i>	<i>jāran</i>

Többes számú birtokos.

1. <i>ošqu</i> juhunk	<i>luqu</i>	<i>kwallqu</i>	<i>janiqu</i>	<i>jārqu</i>
2. <i>ošan</i> juhoktok	<i>luan</i>	<i>kwallan</i>	<i>janiān</i>	<i>jāran</i>
3. <i>ošan</i> juhok	<i>luan</i>	<i>kwa'lan</i>	<i>janiān</i>	<i>jāran</i>

b) Többes számú birtok.

Egyes számú birtokos.

1. ošam juhaim	luam	kwallam	janiam	jāram
2. ošan juhaid	luan	kwallan	janian	jāran
3. ošan juhái	luan	kwallan	janian	jāran

Kettős számú birtokos.

1. ošanam kettőnk	} juhái	luanam	kwallanam	janianam	jāranam
2. ošan kettőtök		luan	kwallan	janian	jāran
3. ošan kettejük		luan	kwallan	janian	jāran

Többes számú birtokos.

1. ošanqu juhaink	luanqu	kwallanqu	janianqu	jāranqu
2. ošan juhaitok	luan	kwallan	janian	jāran
3. ošan juháik	luan	kwallan	janian	jāran

Magashangú példák: *kwäl ház, sã hajfonat, jēri ének.*

a) Egyes számú birtokos.

1. kwällēm házam	sām	jerrēm
2. kwälēn házad	sān	jerrēn
3. kwälät háza	süät	jerrät

Kettős számú birtokos.

1. kwälām kettőnk háza	—	jerrām
2. kwälän kettőtök «	—	jerrän
3. kwälän kettőjük «	—	jerrän

Többes számú birtokos.

1. kwälqu házunk	—	jerrqu
2. kwälän házatok	—	jerrän
3. kwälän házuk	—	jerrän

b) Többes számú birtok.

Egyes számú birtokos.

1. kwälām házaim	sääm	jerräm
2. kwälän házaid	sään	jerrän
3. kwälän házai	sään	jerrän

Kettős számú birtokos.

1. kwälänäm kettőnk házai	säänäm	jerränäm
2. kwälän kettőtök «	sään	jerrän
3. kwälän kettőjük «	sään	jerrän

Többes számú birtokos.

1. <i>kwälänqu</i> házaink	<i>säängu</i>	<i>jerränqu</i>
2. <i>kwälän</i> házaitok	<i>sään</i>	<i>jerrän</i>
3. <i>kwälän</i> házaik	<i>sään</i>	<i>jerrän</i>

Ahlqvist a következő paradigmáját közli az alsólozvai birtokosragozásnak: *«lūm* mein pferd, *lūn* dein pferd, *luāt* sein pferd. Dual. und plural: *luām* meine pferde, *luān* deine pferde, *luān* seine pferde.»

4. §. Névmások.

a) Személynévmások:

Nominativus:	Sing. <i>am</i> én, <i>näi</i> te, <i>täu</i> ő
	Dual. <i>min</i> mi ketten, <i>nin</i> ti ketten, <i>tin</i> ők ketten
	Plur. <i>man</i> mi, <i>nan</i> ti, <i>tan</i> ők.
Accusativus:	Sing. <i>ān</i> , <i>nān</i> , <i>tāwām</i>
	Dual. <i>minām</i> , <i>ninān</i> , <i>tinān</i>
	Plur. <i>manqu</i> , <i>nanan</i> , <i>tanan</i> .
Dativus:	Sing. <i>ān</i> , <i>nān</i> , <i>tāwān</i>
	Dual. <i>minām</i> , <i>ninān</i> , <i>tinān</i>
	Plur. <i>manqu</i> , <i>nanan</i> , <i>tanan</i>

Nyomatékosított személynévmások: *añk* én magam, *nāñk* te magad, *tāk* ő maga; *mēñk* csak mi ketten, *nēñk*, *tēñk*; *māñk* csak mi magunk, *nāñk*, *tāñk* | acc. *añkēm*, *nāñgwēn* stb. | dat. *añkēmñā*, *nāñgwēññā* stb.

b) Mutató névmások: *tē*, *tē-ɣar* ez, *ta*, *ta-ɣar* az, *āñ-tē* íme ez, *an-ta* íme az, *ton*: *toni-pālt* azután. — Milyenség-mutatók: *timlēñ* ilyen, *tāmlēñ* olyan.

c) Kérdő- és visszamutató névmások: *khañghwa* ki, kicsoda (*khannā* kinek?) | *mār* mi, kicsoda | *kwāt* melyik (pl. *nāi kwāt rat-pāl ōsēñ?* te melyik rendből vagy?) | *māñ max* minő, milyen (pl. *m. m. tin āñši?* minő ára van?).

d) Határozatlan névmások: *al-khañghwa* valaki, *at-khañghwa* senki, *at-mār* semmi, *māt* valamely (pl. *māt-šit* valamikor, valamely időben), *māter* valami, *mot* más.

5. §. Határozók.

a) Helyhatározók. Névmasi többől valók: *tít* itt, *tāt*, *tūt* ott, *tī* ide, *tū* oda, *ān-tī* emide, *ān-tū* amoda, *tīl-pāl* innen, *tūl-pāl* onnan | *khot* hol, *khat-tā* valahol, *khotēl* honnan, *khwattēl* valahonnan, *khutał* hova, *khwałtā* valahová.

Egyéb helyhatározók közül megemlítjük itt azokat, melyeknek alakjai a középlozvaitól eltérnek, vagy nem fordulnak elő e nyelvjárásban; ilyenek: *kwānt* künn, *puīt* a parton fönn, *nālt* a folyón lenn (középlozv. *kwān*, *pujin*, *nalmēn*); *abl. nāl-pāl*, *puī-pāl*, *kwān-pāl* | *lor* (*loikē pōl ōl* alsó faluvég): *lūn* a folyó alvidékén, *lañgha* aláfelé, *loi-pāl* a folyó alvidéke felől | *jū* be, *khona* hanyatt (pl. *kh. raqlēxti* hátra veti magát), *pōra* keresztül, át (pl. *p. minenti* keresztül megy), *tarra* külön, szét (pl. *am tarra allēm* én külön, szétválva élek | *āk pōž-pēs* egymás mellett (pl. *jāmim* járunk), *lālt-pēs* egymással szemben.

Névutói alkalmazásuak: *kēt* -ben, *kēn* -be, *kēr-pāl* belől, -ből (pl. *is-khar qpa-kēt ŋutqu* a kised a bölcsőben hintáztatik, *khul kātēm-kēr-pāl kwān-pułsāts* a hal kisiklott a kezemből, *āmp kwāl-kēr-pāl kwān-tatētilēm* az ebet kiűzöm a házból) || *khuta* mögé (pl. *jiw-kh. uttēm* a fa mögé ülök) | *šupa* keresztül, át (pl. *ūt-šupa šup-šūsti* keresztül gázoltatja a vizen) | *khañgha* id. (pl. *tēp-kēn-khañgha minentēm* a gabonaföldön át megyek) || *jāt* -vel, együtt (pl. *rāšēž qšlēž-jāt jel-tēlits* a rozs összekeveredett az árpával); *am-jārtlēm* velem, *nāi-jārtlēn* veled | *am-sokhtlam* velem szemben, *nāi-sokhtlan* veled szemben || *tar*, *tari* át, által (pl. *ūt-šurri kwāl-pāntēl-tar* a víz csurog a házfedélen által, *kūs-tari kwān-añgurmāts* az ablakon át tekintett) | *mañtēl* mentében, irányában (pl. *ūt-aš-mañtēl allā minenti* a víz fölszíne mentében a folyón fölfelé megy, рыба по верху въ верхъ идетъ) | *tārmnā* fölé, rá (pl. *jiw-tārmnā mākti* a fára mászik, *sākēt sētēp tārmnā kēri* a gyöngyöket czérnára fűzi). — A *khōšt* hosszában és *ult* által mint önállósított határozók jelzői alkalmazásban is előfordúlnak, pl. *khōšt sētēp* a vászon hosszában menő fonalak, *ult sētēp* a széltében menő fonalak; v. ö. *nat-khōšt na minēs* örökre (tkp. az életkor hosszára, на вѣкъ) elment.

b) Időhatározók. Különös alsólozvai alakok: *khat-tā* valamikor (pl. *kh. ints* valamikor történt, нѣкогда случилось) | *tīt* ma éjjel, *moł-īt* tegnap este, *mał khatēl* tegnap, *khālti*, *khāltān* holnap |

tālā télen, *tuja* nyáron, *tui-poŋkte* tavasszal, *tāxwsä* ősszel | *mał* *tēl-tuj* tavaly || *it-kwätł šit* ejjelkor, *pēs mat šit* valamikor régen, *äkw-šit* egyszerre (pl. *šakh jel-älwēst äkw-šit* mindnyájan egyszerre ölettek le), *täu joxtēm šit* az ő jöttekor | *ti kánt* rögtön, azonnal (tkp. e helyt) || *aimant* előbb, régen (pl. *a. tit ōls* előbb itt volt, *давне здѣсь былъ*) | *önšt* éppen most, nem régen (pl. *tē is-kärkwē önšt jälilux khañštanēxti* ez a kiseded csak most kezd járni tanulni, *khul önšt ngwēnti* a hal éppen most ficzkándozik | *jätēl, āngwält* később, majd (pl. *ä. ān ermitgililēn* később majd megemlékszel rólam, *помянешь меня*) || *āla* (vmely időn) át (pl. *it-āla* eséltettem egész éjen át dolgozom).

c) **Módhatározók:** *tok* így, *ān-tok* emígy *khwatēm-šakh* valahogyan. — A rendes módhatározó rag itt is -*is*, pl. *nāüris muš-taxti* nagyon kínlódik, *tälkwēs toñši* alacsonyan áll, *moteñis* más-képpen. — Különös alsólozvai módhatározó alakok: *tulma kha khañts* lopva, titokban (крадчи) szökött el | *täu am kha itla m ōli* ő ép úgy él, mint én (по моему живетъ) | *am mār šä k ñontesallēm* én egy kevésbé kipihenem magam | *tüssin* amēlti hiában (на-прасно) beszél, *tüssin ešēltāsēm, at-mār.at ints* hiában dolgoztam, nem lett semmi belőle | *jel tal šākepāsēm, sār pō-māktāsēm* csak-nem belefűltam (a vízbe), nagy nehezen másztam ki a partra. — Az «igen, úgy van» kifejezése: *a-ha*. Ige kötéi alkalmazású módhatározókra példák: *khatēl kwat-khwālēlals*, v. *jel-īngils* a nap elfogyatkozott (napfogyatkozás volt), v. elsötétült, *kwat-jarili* elfelejti, *kwat-tips* v. *kwän-t* eltévedt, *kwat-rqxtēs* megijedt | *kwän-tilēmēls* elrepült (улетѣлъ), *nāñ kwän-šailēm* kenyeret megtörök (отломаю) | *kātēm pil-älüslēm* kezem megsértettem (пыку ушибилъ), *pāsēn pil-tāps* az asztal összetörött (изломался), *khul rēñ mōtē pil-khwāli*, *pil-šowi* a hal meleg helyen megromlik, megsavanyodik | *tāñēr pi l-tēstā* szét rágta (ette) az egér, *taul pil-žattēm* szét szakítom a bőrt (кожу издеру) | *āt khatēl tar-muls* öt nap elmúlt (прошелъ), *Lošm tar-pēti* v. *pal-p*. a Lozva (a jégtől) megszabadul, megnyílik (распалится, откроется) | *poñgēm lax-jānghēmlī* fejem forog, szédül (голова кружить), *ulmēl lax-kültertilēm* gyalommal körülkerítem (неводомъ окружу) | *jurtä jä t-ülēm* magammal viszem társul. (L. több példát alább a nyelvmutatványokban közölt példamondatok közt).

d) **Mennyiséghatározók:** *mān-ši* mennyi, hány (pl.

mān-si khals tit? hány ember van itt?), *ti-sāt* ennyi, *at mān-si* semennyi, néhány | *mān-si por* hányszor, *khurēm-por* háromszor | *motēnta* másodszorra (pl. jövök) | *ām n āχ ē m t ē joχtsēm* én egyedül jöttem, *nāi nāχēntē joχtsēn* te egyedül jöttél, *tāu nāχāttē joχts*; *mīn nāχāmtē joχtsam*, *nīn nāχāntē joχtsan*, *tīn nāχāntē joχtsi*; *man nāχqutē*, *nan nāχāntē*, *tan nāχāntē*.

e) Ok határozók: *māruχ?* miért, mi okból? *mār kārēχ* id. (pl. m. k. *joχtsēn* mi végből jöttél, tkp. mi kell jöttél?), *at-māruχ* semmiért | *mas* -ért, miatt (*am-masām* én miattam, *tāu masāt* ő miatta).

f) A mondatkötő határozók közül figyelemre méltó különossége az alsólozvai nyelvjárásnak a magyar -e kérdő szócskának megfelelő -a, -ā? (= éjsz. vog. -ā?), pl. *am jārtlēm iwēn?* jössz-e velem? *am-a?* én-e? | *nās āssēn?* van e csáklád? *nās-ā?* csákllya-e?

B) Igeragozás.

6. §. Alanyi ragozás.

Igetők: *joχt*- jutni, érkezni, *jāl*- járni, *mīn*- menni, *kīt*- kérdezni, *vot*- hívni, *oχt*- oldani, *pātt*- ejteni, *šurtēmt*- vonást húzni.

1. Jelentő mód.

Cselekvő alak.

Præsens.

Sing. 1. <i>joχtēm</i>	<i>jällēm</i>	<i>minnēm</i>
2. <i>joχtēn</i>	<i>jällēn</i>	<i>minnēn</i>
3. <i>joχti</i>	<i>jäli</i>	<i>mini</i>
Dual. 1. <i>joχtim</i>	<i>jälim</i>	<i>minim</i>
2. <i>joχtin</i>	<i>jälin</i>	<i>minin</i>
3. <i>joχtije</i>	<i>jälije</i>	<i>minije</i>
Plur. 1. <i>joχtiw</i>	<i>jäliw</i>	<i>miniw</i>
2. <i>joχtin</i>	<i>jälin</i>	<i>minin</i>
3. <i>joχtēt</i>	<i>jällēt</i>	<i>minnēt</i>

Præteritum.

Sing. 1. <i>joχtsēm</i>	<i>jälsēm</i>	<i>minsēm</i>	<i>oχtäsēm</i> ,	<i>pättäsēm</i>
2. <i>joχtsēn</i>	<i>jälsēn</i>	<i>minsēn</i>	<i>oχtäsēn</i> ,	<i>pättäsēn</i>
3. <i>joχts</i>	<i>jäls</i>	<i>mins</i>	<i>oχtēs</i> , stb.	<i>pättēs</i> stb.

Dual. 1.	<i>joxtsam</i>	<i>jälsäm</i>	<i>minsäm</i>
2.	<i>joxtsan</i>	<i>jälsän</i>	<i>minsän</i>
3.	<i>joxtsi</i>	<i>jälsi</i>	<i>minsi</i>
Plur. 1.	<i>joxtsqu</i>	<i>jälsqu</i>	<i>minsqu</i>
2.	<i>joxtsan</i>	<i>jälsän</i>	<i>minsän</i>
3.	<i>joxtst</i>	<i>jälst</i>	<i>minst</i>

Szenvedő alak.

Præsens.

Sing. 1.	<i>kitwëm</i>	<i>votaum</i>
2.	<i>kitwën</i>	<i>votaun</i>
3.	<i>kitwe</i>	<i>votau</i>
Dual. 1.	<i>kitwäm</i>	<i>votawäm</i>
2.	<i>kitwän</i>	<i>votawän</i>
3.	<i>kitwë</i>	<i>votawë</i>
Plur. 1.	<i>kitwqu</i>	<i>votawqu</i>
2.	<i>kitwän</i>	<i>votawän</i>
3.	<i>kitwët</i>	<i>votaut</i>

Præteritum.

Sing. 1.	<i>kitwäsëm</i>	<i>šurtëmtawäsëm</i>
2.	<i>kitwäsën</i>	<i>šurtëmtawäsën</i>
3.	<i>kitwës</i>	<i>šurtëmtaus</i>
Dual. 1.	<i>kitwäsäm</i>	stb.
2.	<i>kitwäsän</i>	
3.	<i>kitwësi</i>	
Plur. 1.	<i>kitwäsqu</i>	
2.	<i>kitwäsän</i>	
3.	<i>kitwäst</i>	

Futurum.

(az *int-* = éjsz. vog. *jëmt-* «lenni, válni» igével szerkesztve)

Sing. 1.	}	<i>joxtuʒ, jälwʒ, minuʒ stb.</i>	<i>ittëm</i>
2.			<i>ittën</i>
3.			<i>inti</i>
Dual. 1.			<i>intim</i>
2.			<i>intin</i>
3.			<i>intiʒe</i>
Plur. 1.			<i>intiʒ</i>
2.			<i>intin</i>
3.			<i>ittët</i>

2. Feltétes mód.		3. Fölszólító mód.	
Sing. 1. <i>joɣtnēm</i> <i>jälnēm</i>		—	—
2. <i>joɣtnēn</i> <i>jälñēn</i>		<i>joɣtēn!</i>	<i>jälēn! minēn!</i>
3. <i>joɣtni</i> <i>jälñi</i>		<i>joɣtä!</i>	<i>jälä! minä</i>
		v. (uš) <i>joɣti</i>	v. (uš) <i>jäli</i>
Dual. 1. <i>joɣtnim</i> <i>jälñim</i>			
2. <i>joɣtnin</i> <i>jälñin</i>		<i>joɣtan!</i>	<i>jälän! minän!</i>
3. <i>joɣtnije</i> <i>jälñije</i>		(uš) <i>joɣtije!</i>	(uš) <i>jälñije! stb.</i>
Plur. 1. <i>joɣtniw</i> <i>jälñiw</i>		—	—
2. <i>joɣtnin</i> <i>jälñin</i>		<i>joɣtan!</i>	<i>jälän!</i>
3. <i>joɣtnēt</i> <i>jälñēt</i>		(uš) <i>joɣtēt</i>	(uš) <i>jällēt</i>

Mint az előre bocsátott példákból kitetszik a vogul praesens-képző (melynek a kondai és éjszaki vogulból *ɣ* alakját ismerjük) a sing. 1. és 2., úgyszintén a plur. 3. személyében kétféle alakkal jelentkezik az alsólozvai nyelvjárásban, t. i. vagy e ragnak kötőhangzójával hosszú *ē* magánhangzóvá olvadva össze, vagy a tövégző mássalhangzóval assimilálódva emennek megnyújtásával. A praesensképzés előbbi módját az igéknek aránylag csak kis része követi, azok t. i. melyeknek tövei hosszú, vagy kettős mássalhangzón végződnek, pl. (*törēm*) *khwaššēm* imádkozom, (istent) hajlongással köszöntök: 3. szem. *khwašši, unnēm* ülök: 3. sz. *unni, jerrēm* énekelek: 3. sz. *jerri, roɣxēm* röhögök: 3. sz. *roɣxi, (taul') nūjjēm* (bőrt) nyúznak: 3. sz. *nūjji | khuteltaɣtēm* hajlongok, *intēptāɣtēm* övezem magam; (*sełt*) *oɣtēm* (háncsot) hántok; *lauktēm* ígérek, *nēiktēm* hozzákötöm magam; *paltēm* fűtök, *tēltēm* fizetek, *ešēltēm* dolgozom; *šārtēm* sütök; *namsēm* gondolok, *täljēm* öllemérek. A kettős mássalhangzón végződő tövek közül is kiválnak és külön eljárást követnek, a melyekben a mássalhangzócsoport elő része nasalis, továbbá a *-kw* végzetű ige-tövek (l. ezeknek tárgyalását alább 72. l.). Az egyszerű mássalhangzón végződő ige-tövek közül *ē* praesensképzőt vesznek fel, melyeknek magánhangzója diphthongus (pl. *poilēm* fürdök, *paitēm* főzök, *šailēm* török, *jautēm* vásárlók), minthogy e diphthongus utórésze mássalhangzói elemet helyettesít. Valószínűleg ugyanily okra vezethető vissza az *ē* alakú praesens az efféle képzésű igéknél, mint *kitilēm* kérdezgetek, *nāritēm* nyújtok, *khūšetēm* hasítok, *peritēm* forgatok, mely képzések éjsz. vog. megfelelőiben (*kitil-, narit-, khusät-*) az *i, ä* mássalhangzók arra valának, hogy itt a tövégi (képzőbeli) mássalhangzó előtt egy más

mássalhangzó elenyészett. — A praesensképzés másik módja többnyire töváltozással jár, mely töváltozás esetleg az alanyi igeragozás egyéb alakjain is jelentkezik (l. erre nézve alább a «változó tövű igék» 1. és 2. csoportjait). Töváltozás nélkül követik a praesensképzés e módját az egyszerű mássalhangzón végződő rövid magánhangzós képzőtlen igitövek, mint *jäl-, min-, pil-* (félni). Ezekhez csatlakozó képzős igitövek példái: *ñontesallēm* megpihenek, megnyugosom: 3. sz. *ñontesali* | *šokwěrmattēm* markolok: *šokwěrmati*, *khajěrmattēm* ravaszkodom: *khajěrmati*.

Az alsólozvai vogulban, noha figyelmemet a helyszíni tanulmányok alkalmával egészen elkerülte,¹⁾ úgy látszik van *conjunctivus*, ép úgy mint a középzozvaiban. Erre utalnak t. i. a következő példamondatok gyűjtéseimből: *iš- kārkwě jel-pansšilēm, ul roššä* a kisedet lecsillapítom, hogy ne sírjon (маленького за-кликну, чтобы не плакал), *ñāñēl mājāln, uš tāu tīl kwān-m in ā* adj neki kenyeret, hogy menjen ki innen (чтобы онъ отъ сель ушелъ) | *am pillēm, ul ū ñ gh u m* én félek hogy meglátnak (я боюсь, чтобы не видали).

Ahlqvist közlésében az alsólozvai alanyi ragozásnak az itteniektől több tekintetben eltérő alakjait találjuk. Ime példái:

Præsens

Sing. 1. <i>kholīm</i> ²⁾ ich sterbe	<i>pilem</i> ich fürchte
2. <i>kholin</i>	<i>pilen</i>
3. <i>khōli</i>	<i>pili</i>

¹⁾ Alsólozvai tanulmányállomásomra, *Jaul-tit pöl*-be 1888, augusztus elsején, a legnagyobb nyári munka idején érkeztem meg. A népnek rendkívüli türelmetlensége, de meg saját nyomasztó viszonyaim is lehetetlenné tették a hosszabb tartózkodást e vidéken, hol értelmes közlő hiájában amúgy is legfeljebb csak lexicalis anyagom némi gyarapodását remélhettem. Lázás jegyezgetéseim közben (mely hat napon át kora reggeltől estig tartott), mint utólag észreveszem, e grammatika egyes pontjára nézve hézagoss maradt megfigyelésem. Így pl. nem találom jegyzeteim közt a passiv ige-
nek paradigmáját a föltétes és fölszólító módokra, úgy hogy ezen alakokat az igeragozás fönt adott példái közt be sem mutathatom.

²⁾ Ahlq. eredeti följegyzése szerint: *qolīm*, melyben az alúl karikás *i*, mint Ahlq. «Culturwörter d. westfinn. Spr.» művének előszavából (XV. l.) tudjuk «wird wie das russische и (dunkles i) ausgesprochen».

Dual.	1. <i>khōlīma</i>	<i>pilīmā</i>
	2. <i>khōlīna</i>	<i>pilīnā</i>
	3. <i>khōlīi</i> (dr̥isilbig)	<i>pilīi</i>
Plur.	1. <i>khōlīva</i>	<i>pilīvā</i>
	2. <i>khōlīna</i>	<i>pilīnā</i>
	3. <i>kholt</i>	<i>pilēt</i>

Præteritum

Sing.	1. <i>kholśim</i> ich starb	<i>pilsim</i> ich fürchtete
	2. <i>kholśin</i>	<i>pilsin</i>
	3. <i>kholś</i>	<i>pils</i>
Dual.	1. <i>kholśām</i>	<i>pilsām</i>
	2. <i>kholśān</i>	<i>pilsān</i>
	3. <i>kholśii</i>	<i>pilsii</i>
Plur.	1. <i>kholśau</i>	<i>pilsau</i> (nicht <i>pilsāu</i>)
	2. <i>kholśān</i>	<i>pilsān</i>
	3. <i>kholst</i>	<i>pilst</i>

Conditionalis.

Sing.	1. <i>kholnēm</i> ich würde sterben	<i>pilnēm</i>
	2. <i>kholnēn</i>	<i>pilnēn</i>
	3. <i>kholnī</i>	<i>pilnī</i>
Dual.	1. <i>hholnīma</i>	<i>pilnimā</i>
	2. <i>kholnīna</i>	<i>pilninā</i>
	3. <i>kholnīi</i>	<i>pilnīi</i>
Plur.	1. <i>kholnīva</i>	<i>pilnivā</i>
	2. <i>kholnīna</i>	<i>pilninā</i>
	3. <i>kholnēt</i>	<i>pilnēt</i>

Föltűnik ez Ahlqvist-féle paradigmákon mindenelőtt a vocalis harmoniának teljes következetessége, mely nemcsak a præteritum *-sam*, *-sām*; *-san*, *-sān* páros alakú végzeteiben nyilatkozik, hanem a præsens és *-i*, *-i* conditionalis *-nī*, *-ni* képzőiben, sőt a præter. sing. 1. és 2. személyű ragjainak (*-sim*, *-sim*; *-sin*, *-sin*) kötőhangzójában is. *Top-tit pōl* (Tanysina) falu, honnan Ahlqvist vogul közlései származnak, összesen pár óra járásnyira fekszik az én alsólozvai tanulmány állomásomtól s így mindenesetre különös, hogy emitt az Ahlqvist-féle páros alakú, *i*, *i* hangzós végzeteket csak egyféle alakban, jelesen *ē*, vagy *i* hangzóval találtam, a mint a névszói dualis képzőt is csak egyféle (*i*) alakban igazolhatom az Ahlqvist-féle páros

(*i* és *i*) alakkal szemben. Itt meg kell jegyezni, hogy Ahlqvist a tölem *é*-vel jelzett hangot kondai vogul evangeliumátírásában is rendszeren *i* (orosz *и*) betűvel írja, pl. торымъ isten, татым hozott, карых kell; pedig hogy ez nem *i*, hanem *é*, bizonyítja az orosz eredeti is, mely az Ahlqvist-féle *и*-vel szemben *e*-t mutat (Hunf. kiadásában: *torem, tatem, kareh*), holott ha az illetőhang tényleg *i*, mindenesetre *и* jeggyel írta volna az orosz fordító is. Osztják szótárában is *törim* isten, *turiñ* hangos, *leñgür* egér és sok más hasonló alakot ír, midőn a tényleges kiejtésben a második szótag vocalisa *é*. Meglepő az *i*, *i* vocalisoknak kötőhangzói alkalmazása a praet. -*sim*, -*sim*; -*sin*, -*sin* s a tárgyas ragozás *uilm* (látom), *uslim*, *unilm* alakjainak végzeteiben, tudván azt, hogy egyébként *i*, *i* sehol sem ismeretes a vogulságban mint puszta kötőhangzó, hanem, hogy általában más-salhangzói képzőelem (*γ, j*) helyettese ott hol valamely grammatikai végzetben pl. (pl. a praes. *rāti, rātimēn, rātilēm, a* dual. -*i*, -*i*, a mom. -*it*, -*it* képzőkben stb.) előfordúl. A -*ma*, -*mā*; -*na*, -*nā*; -*va*, -*vā* teljesebb alakú igei személyragokat ismerem én is az alsólozvaiban; de csak is néhány töváltoztató igenél, mint *új-látni: ūima, ūina, ūiwa; tuj-bemenni: tuima, tuina, tuiwa; vāj-venni: ūmā, ūnā, ūwā; māj-adni: mīmā, mīnā, mīwā* stb. (l. alább 74. l.); rendes tövű *khāl-*, *pil-*féle igeiken, bármennyi alkalmam is lett volna reá, nem hallottam.

7. §. Tárgyi igeragozás.

Igetők: *rāt-* verni, *āl-* ölni, *tātēlt-* kergetni, *māšep-* felölteni.

a) Egyes tárgy.

1. Jelentő mód.

	Præsens.		Præteritum.	
Sing.	1. <i>rātilēm</i>	<i>ālilēm</i>	<i>rātāslēm</i>	<i>ālāslēm</i>
	2. <i>rātilēn</i>	<i>ālilēn</i>	<i>rātāslēn</i>	<i>ālāslēn</i>
	3. <i>rātit</i>	<i>ālit</i>	<i>rātāstā</i>	<i>ālāstā</i>
Dual.	1. <i>rātilam</i>	<i>ālilām</i>	<i>rātēslam</i>	<i>ālēslām</i>
	2. <i>rātilan</i>	<i>ālilān</i>	<i>rātēslan</i>	<i>ālēslān</i>
	3. <i>rātian</i>	<i>āliān</i>	<i>rātsan</i>	<i>ālsān</i>
Plur.	1. <i>rātilau</i>	<i>ālilau</i>	<i>rātēslau</i>	<i>ālēslau</i>
	2. <i>rātilan</i>	<i>ālilān</i>	<i>rātēslan</i>	<i>ālēslān</i>
	3. <i>rātian</i>	<i>āliān</i>	<i>rātsan</i>	<i>ālsān</i>

2. Föltétes mód.		3. Fölszólító mód.	
Sing.	1. <i>rātnilēm</i>	<i>ālnilēm</i>	—
	2. <i>rātnilēn</i>	<i>ālnilēn</i>	<i>rātāln!</i> <i>ālēln!</i>
	3. <i>rātnit</i>	<i>ālnit</i>	<i>(uś) rātit</i> <i>(uś) ālit!</i>
Dual.	1. <i>rātnilam</i>	<i>ālnilām</i>	—
	2. <i>rātnilan</i>	<i>ālnilān</i>	<i>rātēlan!</i> <i>ālēlān!</i>
	3. <i>rātnian</i>	<i>ālniān</i>	<i>(uś) rātian!</i> <i>(uś) āliān!</i>
Plur.	1. <i>rātnilqu</i>	<i>ālnilqu</i>	—
	2. <i>rātnilan</i>	<i>ālnilān</i>	<i>rātēlan!</i> <i>ālilān!</i>
	3. <i>rātnian</i>	<i>ālniān</i>	<i>(uś) rātian!</i> <i>(uś) āliān!</i>

b) Többes tárgy.

(*āñ ti luam kwān tātēltiam* : ezen lovaimat kihajtom)
 (*am nāram nukh-māšepiām* : felöltöm bocskoraimat)

1. Jelentő mód.

Præsens.		Præteritum.	
Sing.	1. <i>tātēltiam</i>	<i>māšepiām</i>	<i>tātēltēsam</i> <i>māšepēsām</i>
	2. <i>tātēltian</i>	<i>māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i> <i>māšepēsān</i>
	3. <i>tātēltian</i>	<i>māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i> <i>māšepēsān</i>
Dual.	1. <i>tātēltinam</i>	<i>māšepinām</i>	<i>tātēltēsnam</i> <i>māšepēsnam</i>
	2. <i>tātēltian</i>	<i>māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i> <i>māšepēsān</i>
	3. <i>tātēltian</i>	<i>māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i> <i>māšepēsān</i>
Plur.	1. <i>tātēltinqu</i>	<i>māšepingu</i>	<i>tātēltēsngu</i> <i>māšepēsngu</i>
	2. <i>tātēltian</i>	<i>māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i> <i>māšepēsān</i>
	3. <i>tātēltian</i>	<i>māšepiān</i>	<i>tātēltēsan</i> <i>māšepēsān</i>

2. Föltétes mód.

Sing.	1. <i>tātēltaniam</i>	<i>māšepāniām</i>
	2. <i>tātēltanian</i>	<i>māšepāniān</i>
	3. <i>tātēltanian</i>	<i>māšepāniān</i>
Dual.	1. <i>tātēltaninam</i>	<i>māšepāninām</i>
	2. <i>tātēltaninan</i>	<i>māšepāniān</i>
	3. <i>tātēltaninan</i>	<i>māšepāniān</i>
Plur.	1. <i>tātēltaningu</i>	<i>māšepāningu</i>
	2. <i>tātēltanian</i>	<i>māšepāniān</i>
	3. <i>tātēltanian</i>	<i>māšepāniān</i>

3. Fölszólító mód.

Siug. 1.	—	—
2.	<i>tātēltan!</i>	<i>māšepän!</i>
3.	<i>(uš) tātēltian!</i>	<i>(uš) māšepiän!</i>
Dua! 1.	—	—
2.	<i>tātēltan!</i>	<i>māšepän!</i>
3.	<i>(uš) tātēltian!</i>	<i>(uš) māšepiän!</i>
Plur. 1.	—	—
2.	<i>tātēltan!</i>	<i>māšepän!</i>
3.	<i>(uš) tātēltian!</i>	<i>(uš) māšepiän!</i>

8. §. Igenevek és gerundiumok.

1. Infinitivus. — Végzete mint a középzozvaiban: *-už*, pl. *rätuž*, *minuž*, *äluž* | *jēghuž* táncolni, tő: *jēkw-*

2. A participium képzői *-nē* és *-m*, pl. *uj-khul minnē lōž* madár menő út, tejút-csillagzat, *ñol šēinē tōr* orrtörő kendő, *khuin' jol* fekvő hely | *kwän-minēm kit khum* a kiment két ember, *tōšēm pom* száradt fű. — E képzőknek egyéb nyelvjárásokból is ismert másnemű alkalmazására példák: *jāmēs alnē allēm* jó életet élek (добрую жизнь живу) | *kwāš khantilēm: tumēn-sqt sujiñ otēr* . . . *ñiulkäntēnāt* a mint nézem: a *tumēn-tō* torkolatbeli hírneves gazda üldöz (*Sint-jā oqi j.*) | *pēs almēn-añl* előbbi életedben (alsólozvai medveének), *khuñ šēñghwejämēn?* hogyan jöttél ámulatba? (u. o.)

3. Az alsólozvai nyelvjárásnak egyik figyelemreméltó különossége a még élő *-p*, *-pü* participium képző, melyet az előbbi nyelvjárásoknak csak régiebb nyelvemlékeiben találtunk meg. Példák: *khultap mō* rengő, ingó föld: *khult-* inogni | *kärstēp khum* javas, gyógyító férfi: *kärst-* helyreigazít, gyógyít | *sokht ālpā khals* becsületesen élő ember: *āl-* élni, lenni | *lāžpā khōp* könnyen járó, mozgó ladik: *läkw-* mozogni | *jiw nožpā uj* fát kopogtató állat (harkály): *noğh-* orral vagdosni (madárról mondva; picken, клевать) | *šimēm jērpü pū* szívemnek tetsző (kedves) fiú: *jērp-* szeretni, éjsz. vog. *ēr-* kelleni, tetszeni.

4. Az alanyi ragozásbeli ind. præs. egyes 3. személye Reguly alsólozvai énekeiben is többször előfordul participiumszerű alkalmazásban. Ime pár idézet a középzozvai átírásból: *pat kha i ti*

khwašä vuol' vadrécze futó hosszú folyószakasz (Töxteñ poel j.) | náil níuli töxt nyíl üldözte búvárkacsa (Sint-jä oqi j.) | jámés tūpā tūjā-sqrt rqusoali jarnē khum tūpā rqušenāt jó evezője mint tavaszi csuka csapdos (farkával), — férfi evezője úgy csapdos (u. o.).

5. Állapothatározó gerundium. — Példák: *lū šot-la m mini a ló száguldva megy: šottali száguld | roššém jel-panšēs* sírván lecsillapodott | *khujjim tarwinti* fekvén hortyog.

6. Föltételhatározó gerundium. — Példák: *ōšter ŋit qlkhat, ām nān khūtertaniēm* ha itt volna az oroszlán, én rád húznék (если-бы плеть здѣсь была, я-бы тебя шоркнул) | *jāum-pū nqrt šišel lākwsākāt, nqrt khūtsēt* midőn bátyám a falgerendáknak hátával neki megy, a falgerendák meghajlanak (Töxteñ āñk j.).

9. §. Változó tövű igék ragozása.

A tönek változása az alsólozvai alanyi ragozásban igen gyakori jelenség, mely mutatkozik: 1) a tö hosszú magánhangzójának megrövidülésében s esetleg nyíltabb hangszínre való emelkedésében; — 2) a tövégi mássalhangzócsoporthoz egyszerűsítésében; — 3) a tövégi *j*, vagy *w* mássalhangzók elenyésztésében. Lássuk ezen töváltozások eseteit közelebbről.

A tönek hosszú magánhangzója megrövidül s e mellett néha az *ā*, *ō* nyíltabb *a* hangra változik minden egyszerű mássalhangzón végződő töben, midőn eme tövégző mássalhangzó szótagot zár (azaz a ragozásban megnyújtatik, vagy közvetetlenül mássalhangzó következik rája). Ime pár példája az efféle töváltozással járó alanyi ragozásnak:

Igetők: *vār-* készíteni, csinálni, *nāḡ-* sántítani, *tāt-* hozni, vinni, *māš-* ruhát öltetni | *rāt-* verni, *lāp-* férni, *āl-* lenni, *khōj-* érni, érintkezni, *rāw-* legyinteni, lóbálni.

1. Indicativus.

Præsens.

Sing. 1. <i>vārrēm</i>	<i>nāḡēm</i>	<i>tattēm</i>	<i>māššēm</i>
2. <i>vārrēn</i>	<i>nāḡēn</i>	<i>tattēn</i>	<i>māššēn</i>
3. <i>vāri</i>	<i>nāḡi</i>	<i>tāti</i>	<i>māši</i>

Dual. 1.	<i>vārim</i>	<i>nāxim</i>	<i>tātim</i>	<i>māšim</i>	
2.	<i>vārin</i>	<i>nāxin</i>	<i>tātin</i>	<i>māšin</i>	
3.	<i>vārije</i>	<i>nāxije</i>	<i>tātije</i>	<i>māšije</i>	
Plur. 1.	<i>vāriw</i>	<i>nāxiw</i>	<i>tātiw</i>	<i>māšiw</i>	
2.	<i>vārin</i>	<i>nāxin</i>	<i>tātin</i>	<i>māšin</i>	
3.	<i>vārrēt</i>	<i>nāxxēt</i>	<i>tattēt</i>	<i>māššēt</i>	
Sing. 1.	<i>rattēm</i>	<i>lappēm</i>	<i>allēm</i>	<i>khajjim</i>	<i>rawēm</i>
2.	<i>rattēn</i>	<i>lappēn</i>	<i>allēn</i>	<i>khajjin</i>	<i>rawēn</i>
3.	<i>rāti</i>	<i>lāpi</i>	<i>āli</i>	<i>khōji</i>	<i>rāwi</i>
Dual. 1.	<i>rātim</i>	<i>lāpim</i>	<i>ālim</i>	<i>khōjim</i>	<i>rāwim</i>
2.	<i>rātin</i>	<i>lāpin</i>	<i>ālin</i>	<i>khōjin</i>	<i>rāwin</i>
3.	<i>rātije</i>	<i>lāpije</i>	<i>ālije</i>	<i>khōjije</i>	<i>rāwije</i>
Plur. 1.	<i>rātiw</i>	<i>lāpiw</i>	<i>āliw</i>	<i>khōjiw</i>	<i>rāwiw</i>
2.	<i>rātin</i>	<i>lāpin</i>	<i>ālin</i>	<i>khōjin</i>	<i>rāwin</i>
3.	<i>rattēt</i>	<i>lappēt</i>	<i>allēt</i>	<i>khajjēt</i>	<i>raut</i>

Præteritum.

Sing. 1.	<i>vārsēm</i>	<i>tatsēm</i>	<i>ratsēm</i>	<i>khajsēm</i>	<i>alsēm</i>
2.	<i>vārsēn</i>	<i>tatsēn</i>	<i>ratsēn</i>	<i>khajsēn</i>	<i>alsēn</i>
3.	<i>vārs *</i>)	<i>tāts</i>	<i>rāts</i>	<i>khōjis</i>	<i>āls</i>
Dual. 1.	<i>vārsam</i>	<i>tatsam</i>	<i>ratsam</i>	<i>khajsam</i>	<i>alsam</i>
2.	<i>vārsan</i>	<i>tatsan</i>	<i>ratsan</i>	<i>khajsan</i>	<i>alsan</i>
3.	<i>vārsi</i>	stb.	<i>ratsi</i>	stb.	stb.
Plur. 1.	<i>vārsqu</i>		<i>ratsqu</i>		
2.	<i>vārsan</i>		<i>ratsan</i>		
3.	<i>vārst</i>		<i>ratst</i>		

2. Föltétes mód.

Sing. 1.	<i>vārnēm</i>	<i>tatnēm</i>	<i>ratnēm</i>	<i>khajnēm</i>	<i>alnēm</i>
2.	<i>vārnēn</i>	<i>tatnēn</i>	<i>ratnēn</i>	<i>khajnēn</i>	<i>alnēn</i>
3.	<i>vārni</i>	<i>tatni</i>	<i>ratni</i>	<i>khajni</i>	<i>alni</i>

*) A magánhangzó hosszúságát a régibb *vāres* alak első szótagjának nyílt volta magyarázza meg.

Dual. 1.	<i>vgrnim</i>	<i>tatnim</i>	<i>ratnim</i>	<i>khajnim</i>	<i>alnim</i>
2.	<i>vgrnin</i>	<i>tatnin</i>	<i>ratnin</i>	<i>khajnin</i>	<i>alnin</i>
3.	<i>vgrnije</i>	stb.	stb.	stb.	stb.
Plur. 1.	<i>vgrniw</i>				
2.	<i>vgrnin</i>				
3.	<i>vgrnēt</i>				

3. Fölszólitó mód.

Sing. 2.	<i>vārēn!</i>	<i>tātēn!</i>	<i>rātēn!</i>	<i>khōjin!</i>	<i>ōlēn!</i>
3.	<i>vārā!</i>	<i>tātā!</i>	<i>rātā!</i>	<i>khōjä!</i>	<i>ōlā!</i>
Dual. 2.	<i>vāran!</i>	<i>tātan!</i>	<i>rātan!</i>	<i>khōjan!</i>	<i>ōlan!</i>
Plur. 2.	<i>vāran!</i>	<i>tātan!</i>	<i>rātan!</i>	<i>khōjan!</i>	<i>ōlan!</i>

Ezen minták szerint képzik az alanyi ragozás alakjait: *tāχ* - *khwaŋtā tāχ* valahová lesz, jut (куда-нибудь двается): *tāχēm*, *tāχēn*, *tāχi*, *tāχim* stb. plur. 3. *tāχēt*; præt. *tāχsēm* | *šōχ* сирпать. (a társas halászatnak egy módja): *šōχēm*, *šōχēn*, *šōχi*, *šōχim* stb. plur. 3. *šōχēt* || *khāt*- szakítani: *khattēm*, *khāti*, *khātim*; plur. 3. *khattēt*, præt. *khatsem* | *nāt*- segíteni: *nattēm*, *nāti* | *māt*- öregedni: *mättēm*, *māti* | *āt*- gyűjteni, szedni: *ättēm*, *āti* | *vōt*- pflücken: *vottēm*, *vōti* || *pās*- mosni: *passēm*, *pāsi* | *rās*- vetni (pl. gyalmot): *rassēm*, *rāsi* | *khwās*-: *panlā khwassēm* kendert tépek (конопля тереблю), *khwāsi* || *mān*-: *sētēp mānnēm* czernát gombolyítok, *māni* || *nāp*- sülyedni, elmerülni: *nappēm*, *nāpi* | *lāp*- emelkedni: *lāppēm*, *lāpi* | *rēp*- rázni: *reppēm*, *rēpi* || *pūl*- falni: *pullēm*, *pūli* | *šēl*- érteni, tudni: *šellēm*, *šēli* | *khāl*- halni: *khallēm*, *khāli* | *khōl*- hallani: *khallēm*, *khallēn*, *khōli*, *khōlim* etc. plur. 3. *khallēt* | *khūl*- elhagyni: *khüllēm*, *khūli* || *nūr*-: *pom nūrrēm* szénát tépek (сѣно дергаю), *nūri* | *mār*- hinni, bízni: *marrēm*, *māri* | *nōr*- akarni: *nōrrēm*, *nōri* | *sēr*-: *nān serrēm* gazdálkodom a kenyérrel (хлѣбъ береру), *sēri*. — A *kēt* «küldeni» ige megtartja hosszú magánhangzóját zárt szótag esetén is: præs. *kēttēm*, *kēttēn*, *kēti*, *kētīm* stb. plur. 3. *kēttēt*; præt. *kētsēm* stb.

A nasalis előrészű mássalhangzócsoporthozon végződő tők mássalhangzóval kezdődő végzet előtt nasalisukat elenyésztetik, mi mellett esetleg a többeli hosszú magánhangzó megrövidül s az *g*. *a*-ra változik. Az ind. præsensben, ugyanily alkalommal a tövégi -*kw*-ból is *χ* válik. Példák: *khōŋgh*- hágni | *vqñkh*- vágni, ütni, *khañs*- tudni, *khqnt*- találni, *int*- lenni, *válni*, *jēkw*- táncolni.

1. Indicativus.

Præsens.

Sing. 1. <i>khoxxēm</i>	<i>khaššēm</i>	<i>khattēm</i>	<i>jēxxēm</i>
2. <i>khoxxēn</i>	<i>khaššēn</i>	<i>khattēn</i>	<i>jēxxēn</i>
3. <i>khoŋghi</i>	<i>khaŋši</i>	<i>khqnti</i>	<i>jēkwi</i>
Dual. 1. <i>khoŋghim</i>	<i>khaŋšim</i>	<i>khqntim</i>	<i>jēkwim</i>
2. <i>khoŋghin</i>	<i>khaŋšin</i>	<i>khqntin</i>	<i>jēkwīn</i>
3. <i>khoŋghije</i>	<i>khaŋšije</i>	<i>khqntije</i>	<i>jēkwije</i>
Plur. 1. <i>khoŋghiw</i>	<i>khaŋšiw</i>	<i>khqntiw</i>	<i>jēkwīw</i>
2. <i>khoŋghin</i>	<i>khaŋšin</i>	<i>khqntin</i>	<i>jēkwīn</i>
3. <i>khoxxēt</i>	<i>khaššēt</i>	<i>khqttēt</i>	<i>jēxxēt</i>

Præteritum.

Sing. 1. <i>vaxsēm</i>	<i>khašsēm</i>	<i>itsēm</i>	<i>jēxwsēm</i>
2. <i>vaxsēn</i>	<i>khašsēn</i>	<i>itsēn</i>	<i>jēxwsēn</i>
3. <i>vāŋkhēs</i>	<i>khaŋšēs</i>	<i>intēs</i>	<i>jēkwēs</i>
Dual. 1. <i>vaxsam</i>	<i>khašsam</i>	<i>itsām</i>	<i>jēxwsām</i>
2. <i>vaxsan</i>	<i>khašsan</i>	<i>itsän</i>	<i>jēxwsän</i>
3. <i>vaxsi</i>	<i>khašsi</i>	<i>itsi</i>	<i>jēxwsi</i>
Plur. 1. <i>vaxsqu</i>	<i>khašsqu</i>	<i>itsqu</i>	<i>jēxwsqu</i>
2. <i>vaxsan</i>	<i>khašsan</i>	<i>itsän</i>	<i>jēxwsän</i>
3. <i>vāŋkhēst</i>	<i>khašst</i>	<i>itsēt</i>	<i>jēkwēst</i>

2. Föltétes mód.

Sing. 1. <i>vaxnēm</i>	<i>khašnēm</i>	<i>itnēm</i>	<i>jēxwnēm</i>
2. <i>vaxnēn</i>	<i>khašnēn</i>	<i>itnēn</i>	<i>jēxwnēn</i>
3. <i>vaxni</i>	<i>khašni</i>	<i>itni</i>	<i>jēxwni</i>
Dual. 1. <i>vaxnim</i>	<i>khašnim</i>	<i>itnim</i>	<i>jēxwnim</i>
2. <i>vaxnin</i>	stb.	stb.	stb.
3. <i>vaxnije</i>			
Plur. 1. <i>vaxniw</i>			
2. <i>vaxnin</i>			
3. <i>vaxnēt</i>			

3. Fölszólító mód.

Sing. 2. <i>vāŋxēn!</i>	<i>khaŋšēn!</i>	<i>khqntēn!</i>	<i>jēkwēn!</i>
3. <i>vāŋxä!</i>	<i>khaŋšä!</i>	<i>khqntä!</i>	<i>jēkwä!</i>
D. Pl. 2. <i>vāŋxan</i>	<i>khaŋšan!</i>	<i>khqntan!</i>	<i>jēkwän!</i>

Ezen minták szerint ragozódnak: *õngh-* ruhát levetni: *præs. õxxëm, õxxën, õnghi, õnghim* stb. plur. 3. sz. *õxxët | jãngh-* forogni: *jãxxëm, jãxxën, jãnghi; jãxxët | sõngh-* nõr *sõxxëm* czirholya mogyorót török (орѣхъ щелкаю), *sõnghi || nõnt-* pihenni: *nõttëm, nõttën, nõnti; præt. nõtsëm | jont-* varrni: *jottëm, jonti | pãnt-* földni: *pãttëm, pãnti | unt* leülni: *uttëm, unti | a frequ. -ent* képző, pl. *pol-šãm* pãtilenti daraeső hull: plur. 3. *pãttilettët; lû* *vantettëm* lovat vezettek: sing. 3. *vantenti || kańš-* írni: *kaššëm, kańši | pãńš-* nyitni: *poššëm, poššën, pãńši | nonš-* nyúlni, kihúzódni: *noššëm, nonši | šunš-* nézni: *šuššëm, šunši | keńš* ébredni: *keššëm, keńši | kinš-* keresni: *kiššëm, kinši | ańš-* habere: *áššëm, ańši | lõńš-* sírni: *lõššëm, lõńši || lãkw-* mozogni, haladni: *lãxxëm, lãxxën, lãkwi (lãxpã khõp).*

A töváltoztatásnak harmadik módját, a tövégi mássalhangzó elenyésztét s ezzel kapcsolatos magánhangzó-változásokat a következő igéknél tapasztaljuk.

a) A teljes tö vég-mássalhangzója *-j*.

ũj- látni: Ind. *præs. ũm, ũn, ũi; ũima, ũina, ũji; ũiwa, ũina, ũt | præt. ũsëm, ũsën, ũs; ũsma, ũsna* stb. | *cond. ũnëm, ũnën, ũni; ũnim* stb. | *imp. ũjin! ũjan! || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. ũlëm, ũlën, ũtã; ũlam, ũlan, ũjan; ũlqu, ũlan, ũjan | præt. ũslëm, ũslën, ũstã; ũslam, ũslan, ũsan; cond. ũnilëm* stb. | *imp. ũjãln!* stb. — Többes tárgy. *præs. ũjam, ũjan* stb. | *præt. ũsam* stb. — Inf. *ũx, part. ũnë, ũm || Refl. ũkht-* látszani.

tuj- bemenni: Ind. *præs. tũm, tũn, tui; tuima, tuina, tuji; tuiwa, tuina, tũt | præt. tũsëm, tũsën, tũs; tũsma, tũsna* stb. | *cond. tũnëm, tũnën, tũni; tũnim* stb. | *imp. tujin! tujan! — Inf. tũx, part. tũnë, tũm.*

vãj- venni: Ind. *præs. õm, õn, õi; õmä, õnä, õje; õwã, õnä, õt | ũsëm, ũsën, ũs; plur. 3. ũst | cond. ũnëm, ũnën, ũni, ũnim* stb. | *imp. vãjin! vãjän! || Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. ũlëm, ũlën, ũtã; ũlãm, ũlãn, ũjãn; ũlqu, ũlãn, ũjãn | præt. ũslëm* stb. | *cond. ũnilëm* stb. — Többes tárgy. *præs. ũjãm, ũjãn* stb. — Inf. *ũx || Frequ. vãjint-; reflex. ũkt-, pl. am at ũktëm ań-tũ* én nem foglalkozom ezzel (я не занимаюсь этимъ).

mãj- adni: Ind. *præs. mēm, mën, mĩ; mĩmä, mĩnä, mije; mĩwã, mĩnä, mët | præt. mīsëm, mīsën, mīs* stb. | *cond. minëm, minën, mini* stb. | *imp. mãjin! mãjän! — Tárgyas ragozás. Egyes*

tárgy. præs. *mīlēm, mīlēm, mītā* stb. | præt. *mislēm, mislēm, mistā* stb. | cond. *minilēm* | imp. *mājāln!* stb. — Többes tárgy. præs. *mijām, mijān* stb. | præt. *misām* stb. — Inf. *mīx* | part. *minē, mim* || Frequ. *mējint-*

lāj- lőni, dobni: Ind. præs. *lēm, lēm, lī*; *līmā, līnā, līje*; *lāwā, līnā, lēt* | præt. *lisēm, lisēm, lis* stb. | cond. *linēm, linēm, līni* stb. | imp. *lājīn! lājān!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *līlēm, līlēm, lītā* stb. | præt. *lislēm, lislēm, listā* stb. | cond. *linilēm* stb. | imp. *lājāln!* || Többes tárgy. præs. *lijām, lijān* stb. | præt. *lisām* stb. — Inf. *līx* | part. *linē, lim* || Reflex. *likt-*.

sāj- fonni (*sā sājī* hajfonatot fon): Ind. præs. *sāim, sāin, sājī*; *sājim, sājīn, sājīje*; *sājīw, sājīn, sājī* | præt. *sāisēm, sāisēm, sāis* stb. | imp. *sājīn! sājān!*.

tāj- szőni (ткать): Ind. *tejim, tejin, teji*; *tejim, tejin, tejiye*; *tejiw, tejin, tejit* | præt. *tisēm, tisēm, tis* stb. | cond. *tinēm, tinēm, tini* stb. | imp. *tājīn! tājān!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *tīlēm, tīlēm, tītā* stb. | præt. *tislēm* stb. || Többes tárgy. præs. *tijām, tijān* stb. | præt. *tisām* stb. — Inf. *tīx* | part. *tinē, tim*.

tāj- enni: Ind. præs. *tēm, tēm, tī*; *tīmā, tīnā, tīje*; *tīwā, tīnā, tēt* | præt. *tēsēm, tēsēm, tēs* stb. | cond. *tēnēm, tēnēm, tēni* stb. | imp. *tājīn! tājān!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *tīlēm, tīlēm, tītā*; *tīlām* stb. | præt. *tēslēm* stb. | imp. *tājāln!* || Többes tárgy. præs. *tijām, tijān* stb. | præt. *tēsām* stb. — Inf. *tēx* | part. *tēnē, tīm*.

b) A teljes fő vég-mássalhangzója: *γ* ('), illetőleg helyébe lépő *j* (i):

nēj- kötni: Ind. præs. *nē'ēm, nē'en, nēji*; *nējim, nējin, nējiye*; *nējiw, nējin, nē'et* | præt. *nēisēm, nēisēm, nēis* stb. | cond. *nēinēm, nēinēm, nēini* stb. | imp. *nē'en! nē'an!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. *nēilēm, nēilēm, nēit* stb. | præt. *nēislēm* stb. | imp. *nē'āln!* — Inf. *nēux*.

šēj- törölni: Ind. præs. *šē'ēm, šē'en, šēji*; *šējim, šējin, šējiye*; *šējiw, šējin, šē'et* | præt. *šēsēm, šēsēm, šēs* stb. | cond. *šēinēm* stb. | imp. *šē'en! šē'an!* — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. *šēilēm, šēilēm, šēit* stb. | præt. *šēislēm* stb. | imp. *šē'āln!* — Inf. *šēux*.

lāj- mondani: Ind. præs. *la'ēm v. laum, la'en v. laun, lāi*; *lāim, lāin, lāije*; *lāiw, lāin, la'et* | præt. *laisēm, laisēm, lās* stb. cond. *lainēm, lainēm, laini* stb. | imp. *lāj'en! lāj'an!* — Tárgyas

ragozás. Egyes tárgy. *præs. lāilēm, lāilēn, lāit stb.* — *Inf. lāuχ || laukt- igérkezni.*

pūr- fogni; fujni: *Ind. præs. pu'em v. puum, pu'en v. puun, pūi; pūim, pūin, pūije; pūiw, pūin, pu'et v. puut | præt. pūsēm, pūsēn, pūs stb. | imp. pū'en! — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. pūilēm, pūilēn, pūit stb. — Inf. puuχ || Mom. puumt- megfogni, pūl- elfüni.*

māγ- dugni, betömni: *Ind. præs. ma'em v. maum, ma'en, māi; māim, māin, māije; māiw, māin, ma'et | præt. ma'esēm, ma'esēn, ma'es stb. | imp. mā'en! mā'an! — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy. præs. māilēm, māilēn, māit stb. — Inf. māuχ || Mom. ma'emt-bedugni.*

c) A teljes tö vég-mássalhangzója *w*, illetőleg vele váltakozó *j*:

iw- és *jāj-* jönni: *Ind. præs. iwēm, iwēn, iw; iwmā, iwnā, iwi; iwuā, iwnā, iwēt | præt. isēm, isēn, is stb. | cond. inēm, inēn, ini stb. | imp. jājān! — Inf. jij.*

new- tépni (pl. *pom newm* füvet tépek): *Ind. præs. neum, newēn, newi; newim, newin, newije; newiw, newin, neut | præt. newēm, newēn, new stb | cond. neunēm, neunēn, neun stb. | imp. newēn! newān! — Tárgyas ragozás. Egyes tárgy; præs. newilēm, newilēn, newit stb. | præt. newslēm stb. — Inf. neuχ || Frequ. newent-*

tāw- evezni; locsolni: *Ind. præs. tāwēm, tāwēn, tāwi; tāwim, tāwin, tāwije; tāwiw, tāwin, tāwēt | præt. tāusēm, tāusēn, tāus stb. | imp. tāwēn! stb. — Inf. tāuχ.*

Végül megemlítjük itt, hogy az *āl* «lenni, élni» igének *ind. præs. 1. és 2. személye*, a midőn a «vagyok, vagy» jelentésre alkalmazódik, a középlozvaiban is: *āsēm, āsēn*, pl. *Nuñχ-Tārem jāum āsēn* N. T. atyám vagy (imádság).

Alsólozvai vogul nyelvmutatványok.

Példamondatok.

I. Igeképzők. (Frequ.) 1. *jā-vōtat kit is paipkā χantenti: šōrp-pāli* folyó partján két kis nyírhékosár függ: jávorfülek (találós mese) | 2. *tippēt-kēt mātēr nāwenti* въ кустахъ что-нибудь шевелится | 3. *roχχēnē sujāt untenti: слышно что онъ*

хохочеть | 4. *am täwäm eslätuχ toštentilém* я его робить заставляю | 5. *khqtél kwalenti, khulanti* солнце восходить и закатится || 6. *täu am-taram ošetqlenti* онъ на меня сердится | 7. *täu ān sārātentit, ān at kārēχ ō unszol* (навеливается) engem; de nekem nem kell | 8. *tüt sārñi khōl latti* тутъ бѣлая береза бѣлѣтся; | 9. *lān sārñia lōtpi v. lōtpenti* бѣлѣчья кожа бѣла стаеть | 10. *al-khañghwa rōtpenti* кто-нибудь стучаеть | 11. *soχw nukh-além kātenti* туманъ подымается || 12. *āñ-ti lū māršā ilēli* эта лошадь мало возить.

(Мом.) 13. *kiskā šūk-ūt ſālémenti* кошка молоко лыжеть | 14. *āñ-ti kharnā sgrmältén, täu tülémenti* этого примѣчай (не пушай съ глазъ), онъ воруетъ || 15. *kit taul' štép-tärm ākwān kāsilitari, ākwān jotlitari* на одну нитку двѣ кожи вмѣстѣ создѣваетъ, вмѣстѣ сошьетъ || 16. *tī lū šitiñ, mqlēχ kōχtālī* это лошадь бойко бѣгаеть || 17. *vatém-pālté (pot-pālté) va šermatilém v. vašerpilém* ударю по щекѣ || 18. *täu āñ-ti pōl-kēt, tit almajis* онъ въ этой деревнѣ, здѣсь зажилъ (*itt telepedett le állandó lakásra*) || 19. *šōs-pqr ākwān kūšeri v. šukwari* береста скорчится.

(Reflex.) 20. *jiw tū-tari kham-khutēltaxts* деревина туда наклонилась | 21. *kham-lāk wēltāχtsém, jel-pātsém* запнулся, паль | 22. *āmp üt-pāl pō kwalī, rēpēltāχti az eb feljön a vízből a partra, megrázkódik* (стрясется) | 23. *nāi jārtiler lālptāχtēm* мы съ тобою согласимся, изладимся || 24. *šōrp jui-pālt tātēltālēχtēm v. ſiwlālēχtēm* за звѣрьемъ гоняюсь || 25. *āñ-ti jēri āñ-ti khalnel jerrékāti* эта пѣсня этимъ голосомъ поется. — (Denom.) 26. *täu tülémts, am jēsēltāslém* онъ вороваль, я его примѣчалъ (v. *ő. jēs ész*) | 27. *tots khqtél esēltēm* цѣлой день работаю (v. *ő. es dolog, munka*).

II. Igeragozás. (Activ.) 28. *polχēs jel-ōχχém* сапоги скину; *lapšēχ jel-ō ſñghi v. oñsi* лопатину (*ruhát*) снимаетъ, *jel-ōñsaxti* разволочается (*levetkőzik*) | 29. *tuit-kēn jel-napprem* въ снѣгъ завязну | 30. *lapšēχ-pāl tusjēχ kuān-repprem* съ лопатины копотъ (а port) стряхну | 31. *šāmām tū at lāpprem* мои глаза туда не поднимаются, *szemeim nem látnak el (nem emelkednek) oda* | 33. *vōtan pō-khajjim* на берегъ пристанемъ | 32. *am khōp vāruχ šellém* я лодку дѣлать умѣю; *kāñsuχ at šēli* писать не умѣетъ | 34. *am nān at marrēm* я тебѣ не вѣрю | 35. *āñ-ti lāχ*

at *khassēm* не понимаю это слово || 36. *man nārau an-ta mōm pōstsan* нашъ царь побѣдилъ тотъ народъ | 27. *tōrēm mō lās* богъ творилъ (tkp. *mondotta*) землю.

(Passiv.) 38. *tīt lāltaut, mōm lūlt* здѣсь сказываютъ, народъ худой || 39. *šuk-ūt pārsēl taīl kw āššaus* молоко соромъ намѣшаль | 40. *pot sāirnā jel kăn ātaus* v. *jel-nāxwēs* корова траву стончала | 41. *tōšēm turēm ütēl minwēs* въ сухое горло вода пошла, *czigányútra ment a víz a torkomban* | 42. *pisātel at khajwēs* не попалъ ружьемъ, *rosszul czélzott, a puska nem érte*.

III. Ige kötésk. 43. *ūtīñ tōr sokhwēr-kēt kw ān-piskertilēm* мокрый платокъ въ горетѣ выжму | 44. *kwärtēm kw ān-jāt aus* моя рубаха вышита | 45. *kwallēm kw ān-tolpēs* моя веревка прорвалась | 46. *khōp kw ān-khīsats* лодка сгледздала (= скользнула), а *ladik lecsúszott a partól* | 47. *āñ-ti šopla kw ān-talēxtilēm* этотъ колъ заострю | 48. *āñ-ti jiw tāttē kw ān-tixtēm* эту деревину на огнѣ сожгу | 49. *kēr-lēx kw ān-iltux at šēti* гвоздь вытащить не можно | 50. *tus-punam kw ān-jāxtiām* бороду обрѣю || 51. *q̄r-lax šumim! am nāñ kw ān-ēl-šumilēm* въ запуски погонимся! я тебя обогоню стороной.

52. *kw a-t-raxtēs; jel-tāljaxts* испугался и задрожалъ | 53. *šun jel-tāri kwallēl* сани завяжетъ веревкой | 54. *uj tāk ālnē-xarāt jel-rāmentit* медвѣдь свою добычу загребаетъ | 55. *uj-añšux jel-šoškhati, šōrp jel-tīli, sāir jel-khwglili* а *medve aláomlik, a jávor alárepül, a tehén elpusztúl* (умираетъ; *ez állatok halálának kifejezései*) | 56. *rās jel-patértans* покоеъ утопило (tkp. а *fövény-part eltüntetődött, elöntötte a víz*) | 57. *axšerix jel-tārtenexti* мизгирь (рѣк) спускается къ низу | 58. *rāxwnā jel-titēltawāsem* отъ дождя вымокъ | 59. *lailan tarm-pāl jel-liktēs* съ ногъ палъ (tkp. *levetődött lábáról*) | 60. *khātēl jel-ōnmēs* день короче сталъ | 61. *tōrēm jel-māltēppāmēs* тепло стало | 62. *kām-kā-jēñgēm poršēl jel-rarwēs* вороту у морды соромъ занесло | 63. *āñ-ti oх-roñk šqma jel-toñši* этотъ яръ крутой.

64. *ñulmēm ñukh-jāltis* v. *jel-tēlwēs* моя короста зажила, заросла | 65. *išēm ütēl ōñ ñukh-jerreltěstā* чаемъ (tkp. *forró vízzel*) угостилъ меня | 66. *āñ-ti jāpt ñukh-nāltilēm* этотъ ножикъ на черень посажу.

67. *nōram pa-l-khīratāst* мои орѣхи разсыпились | 68. *q̄na*

išem üt-pāl p a l-losats чашка отъ горячей воды лопнула | 69. *šun aṅgwēl-tārmt p a l-sirrematwēs* сани на пнѣ разбились || 70. *taitēm p ā r-sqkhtēm* рукавъ назадъ гибоау (fölgüöröm) | 71. *pōñkhlēm khals ti-tū laχ-pätili* пьяный сюда-туда щепается (валится) | 72. *lūt varēn-kēn ju-tulan!* кони въ дворъ загони.

IV. Név szó - ragozás. 73. *ān-ti pašēmtē at pērmēm* въ этомъ дыму не терплю | 74. *pōñk-ō ttē khatlenti* за волосы теребить || 75. *jēsēm nā at pāti* на умъ не падеть | 78. *ān ti nául n a sār-rarēp sällēs ezt a húst* megköpte a légy | 77. *sētēp popti jontēp-p ā l n ā* нитку вдергиваетъ въ уши иглы | 78. *ān-ti kēr cāntēpna lallī* это желѣзо на удочку удобно || 79. *jā pōñkhtāt khus tāl* ширина рѣки 20 сажень (*pōñkh jā* широкая рѣка) | 80. *mār jāni māt ti!* что-за большой смѣхъ этотъ!

(Határozók) 81. *katšā-kēt üt līχwsi* вода въ кадочкѣ шевелится, болтается | 82. *kwāl-kēn saχ pāts besugárzik* а пар а szobába | 83. *nālēm kēr-p ā l ör turri v. šurri* изъ носу кровь бѣжить (csurog) | 84. *ūt pētēr kēr-p ā l kwān-tqwlilēm* изъ ведра воду вылью | 85. *khqtēl tar-nīli tul kēr-p ā l* солнце выйдетъ изъ подъ морокку || 86. *kēr-lēχ tārmt khanti* на гвоздѣ вѣсится | 87. *pattelim lān jiw-tārmt jel-tāšāps* бѣлку стрѣлили; завязла на деревинѣ | 88. *tāu am-tārmt khalplenti* онъ надо мною смѣется || 89. *nar ilti mō-khwāšt* бревно тащить по землѣ || 90. *tāt-p ōχtē istāyztēm* возлѣ огня грѣюсь | *lūl tōrēm lān gha vati* погода на низъ дуетъ | 91. *tōrēm-mas votanti* по миру собирать, koldúl (tkp. istenért kéreget) || 92. *mōm náuri s rōpi* народъ шибко умираетъ, валится (*jiw rōpi a fa lerogy*) | 93. *ai m a n t nāi mōtēñi s amiltāsēn* давшие ты иначе сказать | 94. *tāu am-pāltēmne ō s jörmi* онъ ко мнѣ еще носъ приткнетъ (még rám fog szorúlni).

2. *J q u l - t i t p q i l ē ñ u j k ē n s ē l t ā n é j ē r i .*

Uj kēnsēmlālēn, uj saṅrēmlālēn!

khuj vōšpentī, khwātāl rāssēn?

saχ minēm kit khum khūñ sēngwejāmēn

pēs ālmēn-gil lamantēñ tōs nāṅgwēn üslēn,

nāngwēn lq m-jejtāsēn;

vōt tōr lāpnē nāj nal-pošentiān.....

Kuzjina falubeli medveköltő ének.

(Töredék.)

Medve ébredj föl, medve serkenj föl
A hajnal kipirúlt, hova késel?!
Béle járós két férfitől hogyan jöttél oly ámulatba?!
Régebb éledkorodban a zelniczés partot magadnak foglaltad
[el (vetted),
magadnak taposgattad;
a kendőt öltött harmincz asszonyt (kik t. i. zelniczebogyót
[jöttek szedni) leüzted a folyóhoz.....

Ez énektöredék közlöje: Jepim Michailics Lachtjin
1888, augusztus 6-ikán.

MUNKÁCSI BERNÁT.

A M. T. AKADEMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 ft 50 kr., XI-től fogva 3 frt.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—86. 8-adrét.

I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Cod. Közzéteszi: Volf Gy.

II. kötet. Wespzémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.

III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.

IV. V. kötet. Érdy C. Közzéteszi Volf Gy.

VI. kötet. Tihanyi C. Kazinczy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld Cod. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulcsár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömöry C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Fesztetics Cod. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolczy töredék. — Közzéteszi Volf Gy.

Ára kötetenként 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. V kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemezs-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. Ára 6 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA. (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.

CODEx CUMANICUS bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kuun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.

UGOR FÜZETEK. Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.

II. sz. Zúrnén nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1883. Ára 60 kr.

III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.

IV. szám. Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. Ára 60 kr.

V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. Ára 60 kr.

VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár 1885. Ára 1 frt 20 kr.

VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. 1886. Ára 60 kr.

IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvtudományok. 1887. Ára 1 frt 20 kr.

REGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy F. 1866. Ára 2 frt.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. Ára 2 frt.

MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz J. 1873—81. Ára 5 frt.

A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor 1872. Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. 1873 Ára 1 frt.

A MAGYAR NYELVUJÍTÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. 1873. Ára 1 frt.

KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.

SIMONYI ZS. A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete.
I. kötet. (A mellérendelő kötőszók.) 1881. Ára 1 frt 20 kr.
II. III. köt. (Az alárendelő kötőszók) 1882—83. Ára 2 frt 40 kr.

KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor.
I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 1875. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 1876.
III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 1877. Egy-egy füzetnek ára . . 1 frt.

ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár.
I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 20 frt 20 kr. — IX. köt. (1—12 sz.) 1882. Ára 3 frt 20 kr. — X. köt. (1—13 sz.) 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. (1—12. sz.) 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt. (1—12. sz.) 1885. Ára 4 frt 60 kr. — XIII. kötet. (1—12. sz.) 1886—87. Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt. (1—12. sz.) 1887—89 Ára 3 frt 80 kr.

SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szótár 1884. Ára 3 frt.

AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA. Irta Budenz J.
Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt.
Második füzet: Névszóképzés. 1887. Ára 80 kr.

A PHONETIKA ELEMEI, különös tekintettel a magyar nyelvre.
Irta Balassa József dr. 1886. Ára 70 kr.

VOTJÁK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK. Gyűjtötte és fordította dr. Munkácsi Bernát 1887. Ára 2 frt.

OSZMAN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY. I. kötet: *Oszmán-török népmesék*. Gyűjtötte dr. Kúnos Ignác. 1887. Ára 2 frt 30 kr.

HÁROM KARAGÖZ-JÁTEK. Török szövegét följegyezte és magyarra fordította dr. Kúnos Ignác. 1886. (Különnyomat a Nyelvtudományi Közlemények XX. kötetéből.) Ára 1 frt.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

II. FÜZET.

Ára 50 kr.

BUDAPEST, 1890.

TARTALOM.

Adalék a jurák-szamojed nyelv ismeretéhez. — <i>Budenz József</i>	81
Kisázsiai török nyelv. I. Brusza-Ajdin vidéki nyelvmutatványok (népdalok). — <i>Dr. Kúnos Ignác</i>	113
Egy vepsz daltöredék. — <i>Dr. Setälä Emil</i>	157

Adalék a jurák-szamojed nyelv ismeretéhez.

A szamojed nyelvek tanulmányának először Castrén Sándor, a híres finn nyelvész-utazó, vetette meg biztos alapját. A negyvenes évek folytán, jelesen 1842—43 és 1845—48 években, az összes szamojedséget látogatta volt meg, kutatásának főczéljául a szamojed nyelvek grammatikai szerkezetének földerítését tűzvé ki, a mely addiglan még egészen ismeretlen volt. Fáradalmas útajról visszatérván, bár megtört egészséggel, hozzáfogott egy nagy grammatikai munka kidolgozásához, mely mind az öt külön szamojed nyelvet ölelte föl; — de ennek teljes befejezését nem engedte meg neki kora halála (1852). E munkát, mely a szamojed nyelvek hangtanát s az alaktanból a névszó- és igeragozást foglalja magában, nem sokára a pétervári Akadémia megbízásából Schiefner adta ki: «M. Alexander Castréns Grammatik der samojedischen Sprachen» St. Petersburg. 1854. Ehhez hozzájárult a szamojed nyelvek szókincséből való följegyzéseinek kiadása: «Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen» St. Petersburg. 1855. E kötetben még az egyes, nem egyenlő terjedelmű, szamojed szójegyzékek össze vannak állítva, egységes német-szamojed szójegyzékké (Deutsch-samojedisches Wörterverzeichniss), mely az egyes szamojed nyelvek szóegyezését s egyes szónak sokféle dialectikus változatait tanulságosan feltünteti. De még fontosabb ennél, hogy legalább két szamojed nyelvből, a jurákból meg az osztják-szamojedből néhány nyelvmutatványt is közölt a kiadó Castrén följegyzéseiből; jelesen: hősi énekeket (311—372. l.) és egyes mondatok jegyzékét (373—400. l.) «Materialien zu einer Syntax» címével.

Egy új tanulmányforrás, az osztják-szamojed nyelv köréből nyílt meg csak 1879-ben a kazáni missionarius-társaság kiadásában

megjelent N a r i m-vidéki szövegekben, orosz fordítással. Megjelent ilyen négy füzet iskolai és egyházi könyv: 1. *Azbuka* (ábécés és olvasókönyv), 2. Bibliai történet, 3. Imádságok, 4. Egyházi ünnepek magyarázata. E szövegek legeslegnagyobb részt ugyan csak fordítások, illetőleg Grigorovszki missionarius szabad szerkesztéséből valók, de van az *Azbuka* cz. füzetben néhány eredeti elbeszélés is közölve (és pedig a többtől valamennyire eltérő, azaz népiesebb nyelvezettel).

A j u r á k sz. nyelv, jelesen ural-vidéki dialectusának, ismeretének szolgálatát még anyagot egy R e g u l y-tól ránk maradt kézirati füzet, melynek ő a «Szamojed tanulmányok» címet adta. Benne van — egy szamojedül jól tudó vogul embertől följegyzett szamojed szók gyűjteménye, többnyire német, sokszor meg vogul értelmezéssel (5 négyhasábos félíven) meg alakítani paradigmák és rövid mondatok (4 félíven).*)

Az eddig rendelkezésünkre levő szamojed nyelvtan némi növelésére, jelesen az alább közlendő jurák nyelvmutatványok följegyzésére akadt alkalmam az 1882. év nyarán, midőn néhány szamojed embert hoztak volt Budapestre, s őket ethnographiai látványul az állatkertben az ő rénszarvasaikkal együtt a közönségnek mutogatták. A kis társaság öt egyénből állott: egy öreg ember és felesége, egy fölött fiatal ember és leány, meg egy gyermekfiú. Az archangeli guberniumhoz tartozó K a n i n félszigetről valók voltak, vagyis a jurák szamojedség legnyugatibb részéből. E váratlan alkalmat fölhasználva vagy tizenkét látogatást tettem náluk, rendszeren egy-egy félnapra, mely időt azonban a közönségnek szóló mutatványok annyiszor-mennyiszor félbeszakítottak. Tanulmányom

*) Reguly a följegyzés körülményeiről is értesít e jegyzetben: «A *Sigma* folyó *Sukerje* nevű helységében aug. 16—29. 1844. *Vojgenpäng* nevű vogul közlései folytán, ki gyermek- és férfikorát az iramtenyésztéssel a szamojedek közt töltötte, maga is szamojed származású levén. Nagyatyját *Szajnahnak* hívták, ki még született szamojed volt s ki csak 1712-ben, midőn megkereszteltetett, telepedett meg *Sukerje* nevű helységben, több más szamojedekkel, kik együtt alapították a nevezett helységet és kiknek ivadékaik most már tökéletes vogulok, de kik közül az iramtenyésztéssel foglalkozók és ennek folytán a hegyeken lakók még szamojedül beszélnek. — Némely pótlékok irattak még Alexej Kasimov sátorában a *kis Gobi* völgyében az Uralon, hol szept. 3—11-ig mulattam.»

ezéljára majdnem egyedül az öreg ember szolgált, kinek neve: Vaszilij Ignatievics Kanyikov; ő ugyanis oroszul tudott s e nyelvet elég helyesen s némely csekély ejtési sajátság mellett egészen érthetően beszélt. De néha megszólalt kérdezgetésem közt az asszony is, ki szintén tudott valamit oroszul. Eleinte szokat kérdezgettem, végig menve a Castrén-féle jurák szógyűjtemény főbb szavain, s a fent említett Reguly-féle szójegyzéket is használva, hogy az ő nyelvüknek ejtésbeli sajátságait tapasztaljam. Későbbben azon voltam, hogy az öregtől néhány összefüggő textusdarabot is szerezzek, s ennek legjobb módjául azt találtam, hogy alkalmas, könnyű nyelvezetű orosz elbeszéléseket az öreggel fordítottam. Mondatról mondatra fölolvastam neki az orosz, ő meg rögtön mondta azt szamojedül; csak hogy szokszor vele ismételtetnem is kellett, hogy a hallottat biztosan leírhassem. Az ily módon nyert fordítást otthon a birtokomban levő segédeszközök fölhasználásával tanulmányoztam (értem: Castrén grammatikáját és szójegyzékét, meg a Reguly-féle szógyűjteményt, melyet már azelőtt is czédulákra kiírtam és rendeztem volt), a szamojed alak pontos megértésére törekedvén. Másnap én olvastam föl mondatonként az öregnek a szamojed textust s ő megtette igazításait, de sokszor merőben változtatott is a textuson. Följegyzéseim alaki helyességét ezen revisio lényegesen biztosította, a mivel korántsem ellenkezik, hogy megmaradtak bennük hangalaki egyenetlenségek és ingadozások, a milyenek tényleg a nyelvben létezhetnek s különben is egyazon beszéllőnek esetleg változó előadásmódjával vele szoktak járni. A mi különben ezen fordított textusok értékét illeti, megjegyzem, hogy az öreg gyakran szabadon bánt az orosz eredetivel, kihagyogatván és változtatván, általában a tartalmi részleteket úgy fogván föl, a mint neki könnyű volt szamojedül elmondani. Ezek tehát bátran eredetiek számába mehetnek, annyival inkább, mert itt-ott bizonyos rhythmikus ismétléseket is alkalmazott, a melyek eredeti népies előadásmódra mutatnak; de még a legsajátosabb szamojed grammatikai alakok is fordulnak elő bennük.

Az ily módon följegyzett textusaim a következők: 1. «Két barát és a medve» cz. kis mese; 2. «A róka és a farkas» mese; 3. «A róka és a daru» mese; 4. «A halásznak nagyra vágyó felesége»; 5. «Három ember az erdőben». Az utóbbi mesének megvan

eredeti osztják-szamojed textusa is, a fent említett 1879-diki kazáni Azbukában, a melyből az orosz szövegét vettem. Ez tehát egyzsersmind megmutatja, mily erősen különbözik a jurák és az osztják-szamojed nyelv egymástól.

Még csak néhány megjegyzést kell tennem a Kanyikov-féle kanini-jurák nyelv egy-két hangalaki sajátosságáról.

A Castrén és Reguly ismertette jurák nyelvben rendesen nincsen tiszta vocalisos szókezdő, hanem a kezdő-vocalis előtt még gutturalis nasalis hangzik: *~ano* csónak, *~amadm* eszem, *~ōka* sok, *~il* al, *~uda* kéz (így írja C., Reg. meg *gn*-vel = *ñ*). De már C. is megjegyzi, hogy ez a kezdő *ñ* tünedező félben van, s a mi kanini nyelvünk csakugyan már nem él vele (*ano*, *amam*, *ōka*, *il*, *uda*); de mégis fölmerül az még, mihelyt a szó nem önálló ejtésű, hanem az előzőre támaszkodik vagy éppen összetételbe lép vele; ha ezenkívül az előszó más nasalison (*n*, *m*) végződik vagy régebben végződött, bizonyos az *ñ*-nek (most már mint szóközépi hangnak) megjelenése: pl. *ñim-ña* nem vagyok (*a*-, *ã*-esse, C. *~a*-) | *hardu-ñōrda* maguk esznek (*-du* ered. *-dun*) | *jañilna* föld alatt (e h. *jan-ilna*, *jan-ñilna*)

Eredetibb szókezdő *k*-ból a jurákban már általában csak *h* van, a mit egyes átvett orosz szók is bizonyítanak (pl. *hōrova* tehén, *hūca* rakás, *huoskamac ska* = *корова, куча, конка*), valamint a többi sz. nyelvek: tavgi *karbutum* akarok (j. *haruam*) | *koba* bőr, (j. *hoba*) | oszt. sz. *kō* fül (*hā*); *kuel* hal (j. *hāle*). A kanini (Kanyikov-féle) nyelvben a valóban külön ejtett szó csakis *h*-val kezdődik, de mihelyt előző szóval szorosabban érintkezik, mintegy neki támaszkodik, a *h* helyett van az eredetibb explosiv hang *g* alakban. Csak azt kell megjegyezni, hogy a szorosb érintkezés föltétele nagyon is a beszéllőnek önkényétől függ, úgy hogy gyakran egyazon esetben *h*-val is *g*-vel is kellett a szót följegyezni, pl. *hājvin harua* v. *garua* menni akarnak | *puedaran gajje* (külömben: *hajje*) | *pirdari gan*, de: *hañ pirdari* stb.

Szintígy válik hozzásimulással a kezdő *t* hang *d*-vé: pl. *tun-deue* (kben *teue*) tűzhöz jött, *tuduj-da* v. *tudujn-da* «adj nekem tüzet». De ez nem oly gyakori, mint a *h*: *g* csere. Még ritkább *p*: *v*, pl. *ñon večalvajse* ne búsulj (or. *pečalovatsa*) | *haudis pergau* megverem és *haudis vergau*. A szövegekben az így előzőjével egybe ejtett szó előtt a *z* jegyet alkalmaztam.

Jurák-szamojed nyelvmutatványok.

1.

Két barát és a medve

Sidi nás néhec nīda jādoptaña hāuider-ñā. hāuider mana'aj, nāju pea-nen tanaj, taian ligaraj. nāj jān mānaj, hābaj-derau haije (v. jūsida). hāuider nānda teui, tuñubaš peāda. jintta matirñāde. pīde teñuvavi: hāuider hābaj huirim nīde masaptāgu. hāuider nīde masapta, pīrdari-gaiji. pīda nāda tasi -gāmij, nānda jundirñā: hāuider ha mase hāot-si? nāju mādna: «hāuider [mās]: nērñau tarce nāana hunuhult añ nūñ un (udn) jāder (v. nūñ udn tñan).»

Két barát (barát-, társ-ember) út közben találkozott medvével. A medvét látván az egyik egy fára mászott, ottan elrejtezett. A másik a földre borult le, halottnak tette magát (halott gyanánt lett, v. jūsida: halottúl feküdt). A medve az egyikhez hozzámert, kezdte megszagolni. Visszatartotta lélekzetét. Ő tudta: a medve nem szokott holt embert érinteni (tkp. mozgatni). A medve nem [is] érintette (mozgatta), elment (visszament). Az ő társa leszállt, a másiktól kérdezi: a te medvéd mit mondott a füledbe (füleidbe)? A másik mondja: a medve azt mondta: «jövőben (tkp. eléfelé, ezentúl) ilyen társsal soha többé ne járj útra (v. ne kelj útra)».

Jegyzetek. 1. sor: nás: «barát, társ, testvér» különben *nā*, v. ö. 6. s. *nāana* e h. *nāhana*: de van Castrén szójegyzékében *nās* is «vetter». | *nīda* «úton, útközben»: v. ö. 5,₂ *nīede mūn*; 2,₃ *nīede*; C. *nēda*, *nēda* «karawanenweg»; *nīda* ragvesztett alak e h. *nīdāna*, *nīdahana* (loc.); v. ö. hogy szintígy a prolat. -*una* h. néha csak -*u* van, pl. 2,₂₃ *sāubou* e h. -*bouna* (=C. *savambouna*); v. ö. alább *nā* | *hāuider*: elöttünt a különben lappangó gen. rag (*n*), a következő *nā*-hoz alkalmazkodva | *nā*=C. *nāna* «bei, mit»; v. ö. 4,₁ *puhuceanda nā* | *mana'aj* és a 2. sorban *tanaj*, *ligaraj*, *mānaj* nyilván præs.-præt.-beli egy. 3. szem. alakok; a -*j*-t bennük új töképzőnek kell vennünk, mert van *mana'a* is, meg C. *tānau*, *tanambūu* «treden» (v. ö. 5,₉ *tanagu* és 5,₁₀ *tanaj*) s másrészt -*ajū* végű

1. szem. alakokat hoz föl C. pl. *mōnajū* «fallen» (v. ö. C. *tarpaǵū* *ausgehen*, *hervorkommen*, *teamdajū* *sich loskaufen* [*teamdāu* *kau-fen*], *puedādm* és *puedājū* *ermüden*, stb.); tképi értéke lehet bár momentán-féle.

2. sor: *pea-nien* «fára», szintígy 5,⁹ *pea-nien*; C.-nál *níine* loc. alak («rajt») úgy mint 5,⁸⁰ *pea-níine* «a fán», de *níi* «-ra, re»; itt tehát *nien*, *nien* a teljesebb *n*-ragos latív (dat.) alak | *hābaj-derau* «halott gyanánt»: v. ö. 3,¹⁶ *hābaj ādera* id., és C. Sprachpr. 313. *níe* *~aedaraha* «einem weibe gleich»; a *-derau* jóformán *āderau* h. való (v. ö. a *horova-s*-féléket az *s*=*ās*, *~aes* levén); *ādera*-ban pedig alapúl van az *ā*, *~ae-* «esse» igének *āde*, C. *~aeda* névszói származéka (v. ö. C. *tukuhana níi* *~aeda* *nicht hier befindlich*), s ehhez járult a *-raha* hasonlító rag.

3. sor: *teui*: másutt *teuvi*, *teuve*; v. ö. Rg. *teui* «ist gekommen, vog. *joyts*, és *teuñudum*=*joytem*, *ich komme*; e szerint *teu-* a *tō*, s a teljesb *teuvi* præt. alak; v. ö. C. *tū*=*tūdm*, *tuñudm* *kommen*, *eingehen*, *tūvi* *gekommen*.

5. sor: *ha mase* «mit mondott»; v. ö. C. Spr. 327. *pudar ha mān* «was sagst du»; ezen *ha* kérdő névmás a különben igen használatos *hu* kérdő névmástövel azon egynek vehető; v. ö. még *szam. oszt. kaj* «mi» | *mase*: közönséges alakja *mās*, *mas* a praeteritum-mutató -*s* raggal, melynek *mase* még a véghangzóját tartotta meg (Reg.-nál az -*s*=*-s* rag még -*ši* is).

6. sor: *hāot-si* «füleldbe»; *hā*-tól van *hāot* úgymint *mea'* (e h. *mead*)-tól *meadot* mint több. gen., egy. 2-dik személyraggal; a *-si* nyilván «be, bele» féle névutó, a melyet a *si* «lyuk» szóval lehet magyarázni. | *mādna* «mond», *mā*-tól -*na* képzővel alakult *tō* (és egy. 3. szem.); v. ö. *parana*-égni (C. *paranādm* *ich brenne*: *parādm* *bin verbrannt*, *paradāu* *ich zünde an*); a *mādna*-beli *dn* hangzóerősbülés, mint a lapp nyelvben, pl. *sadne*=f. *sana* | *ner-nau* kopott végű prolat. alak, e h. *nerñauna*, mely szintén előfordul; v. ö. C. *ner* *das vordere*, *nerñā* *vornhin*, *nerñād* *von vorn*, *nerñāmna* (prol.) *vorn entlang*.

7. sor: *jāder* a verb. neg. mellett álló kopott végű igető (ebből: *jāderña* v. *jāderga*), v. ö. 4,³³ *jir níji jāder*; e szerint *tānak* is a futuralis *tānagu* többől rövidült el.

2.

A róka és a farkas.

Huñāna āvde jiluā vuasako puhuce. vuasako puhucānda lahanā: «rieskāduj tīripta, mañ halīmaš hāntam. halē hādā, halē-vuos minnērie. ādīli, manaāde: tuḡne ārdānda hallīja, nīede mīne hallīja. vuasako handa-nīde hāmij, tḡnen teuī. nī masqptu, jūsida habēj-daraha. vuasako jīnenda lahanā: puhucānda jikēda hām. tuoñemda muede vuosdē-nī macitāde. harta ner-jani jādā. tuoñe tikēndē mōj-poš piejde handa-nīde opoj hālekomna, mālbuju moijeda. harta handa-nīda hāmī, haiji. vuasako meakanda teuī, puhucānda mādna: «tuoña jikodatabt tāmaš. puhucā jundērga: «tuoñer huñāna ā?» «vuosīn-nīne ā.» puhucē vuosīn teuī (v. teuī), amgalt gōsi jāmā. vuaskonda tiādoli: «šuj tiābaran». vuasako [mādna]: «tuoñau hābaj niuki ā, hāuki».

tuoñe opoj hucen māl mallaide, harcinte-nī nāmđi, ōlide. sārmiḡ minhānde mīñe. «tḡrḡue, kuma!» — «tḡrḡu, tḡrḡu, kumanek!» — «mañ hāleduj-dā!» — «harta hāde, harta ōrdan.» — «mañ jiheram hādaš». — «pur jahan ḡaḡ, sañer āderāde niermean, hāle harta sañeta šakeltāda; puon niermeānad āmđedan, tiken hādagun».

sārmiḡ nanda; jahan ḡaije, sañeta niermean āderāde, āmđi. tikene sire-jeuwi. tāsa pi jāmban āmđi, sañeta hañime, sālaban lapciej. sārmiḡ jurkotaḡe, sārmiḡ jurkasi jāmī. pida sīrña: nie niermaš miñā, torinā: sārmiḡ lādīrñāra, sārmiḡ lādīrñāra! tikan šurumbaš teue, lādīrpoš piāda sarmikomda. sārmiḡ nauti, sañeta nīkili; sārmiḡ nautas haije, pirdari sīrgalda nie. — «sāubou šuj šerdan: mañ sajomnojer saldagun».

Valahol élt egy öreg ember [és] feleség. Az öreg a feleségének szól: «süss nekem rieszkat, én elmegyek halászni. Halat fog (öl), egy [egész] fuvar halat szállít. Tova hajt, látja: egy róka hosszant kinyújtva fekszik, az út mellett kinyújtva fekszik. Az öreg leszállt a szánról, hozzámment a rókához. Az nem mozdul, fekszik, mint a halott. Az öreg gondolja magában (eszében szól): a feleségnek gallért (gallérnak valót) találtam. Fogta a rókát, rádobta a [szán] tetejére; maga pedig elül (szán előtt) ment. A róka akkor le

kezdte dobálni a szánról egyenként a halakat, mind ledobta; maga a szánról leszállt, elment. Az öreg haza érkezett, mondja a feleségének: «egy róka gallért hoztam neked» Az asszony kérdezi: «a rókád hol van?». «Rajt van a szánterhen». Az asszony odament a szánhoz, semmit sem bir találni». Az öreget szidja: «megesaltál engem». Az öreg [mond]: «a rókám alkalmasint nem volt döglött, alkalmasint elment.»

A róka egy rakásra gyűjté mind [a halat], a farára ült [és] eszi. A farkas mellette elment. «Üdvöz, koma!» — «Üdvöz, üdvöz, kedves koma!» — «Adj nekem halat!» — «Fogj magad, s magad eszel». — «Én nem tudok fogni». — «Te eredj a folyóhoz, farkadat ereszd a lékbe: a hal maga pedzi (harapja) a farkat; [ha] soká ülsz a lékeden, akkor fogsz [halat] fogni».

A farkas szót fogad; elment a folyóhoz, farkát lékbe ereszti, ül. Akkor tél volt. Egész éj hosszat ül, farka megfagyott, a jéghez ragadt. A farkas föl akar kelni, a farkas nem birt fölkelni. Ő körül néz: asszonyok jönnek a lékből vizet merni, kiáltják: «üssétek a farkast, üssétek a farkast!» Akkor oda futottak, elkezdtek a farkast ütni. A farkas fölszökött, a farkát elszakította; a farkas elszaladt (szökni, szaladni ment), vissza sem tekintett.» — «Ugyancsak rá szedtél engem: [de] én majd visszafizetem neked a kölcsönt».

Jegyzetek. 1. sor: *huñāna āvde* «valahol (рдѣ-то)» — tkp. «hol volta», a mi a magyar mesék «holt volt, hol nem volt» kezdőszólásának felel meg; *āvde* = *ā-*, *ā-* «esse»-től *-vi* (*-va*, *-vā*) képzős præt. alak + *-de* egy. 3. szem. rag | *jiluā*: a *jile-* ige mellett a *jiluā*-beli sajátos *u* a præt. *-vi* (*va*)-ra utal, melynek itt meg dualis alakja kívántatik; ez meg is van C. Spr. 324. l. «die beiden knaben in diesen gruben lebten (*jilevaha'*)»; e szerint *jiluā* van e h. *jilevā*.

2. sor: *rieskādudj tiripta* «rieszkát-nekem süss»: a távolabbi tárgy személyére mutató ragozás, az 1. tárgyszemélyre nézve C.-nál *-du*, itt meg *-dudj* alakja van, mely alább még többször fordul elő, valamint még teljesebb *-dudjn* is: pl. 5,¹⁴ *tududj v. t. -dudjn -da* «tüzet-nekem adj»; 4,²⁶ *hārdadudj* «házat-nekem», *kā-ledudj* «halat nekem»; 4,²⁰ *jāledudjn*, «kegyességet nekem»; de *-dū* is van következő *ni* előtt: *nīlicindū nī -dāmbi* «nyugtót nekem nem ad». | *halīmaš* «halászni»: *-maš* itt azon lativ gerundiumvég

mely C. Spr. 377. *-mant*-nak hangzik : *nohomant* *haije* «er ging beten» ; *halí*-meg denom. ige *hale* «hal» szótól(v. ö. *sira*, *sire* hó : *sira*-, *sirea*- havat ásni) | *halí* : rendesen *hāle* (l. a 4. szövegben).

3. sor : *ārdānda* «hosszant, hosszában», v. ö. C. *ārda* grösse | *niēde miñe* «az út mellett» ; C. *minhanda* «vorbei» ; *miñe* loc. alaknak vehető e h. *minhene* ; v. ö. Reg. *minähän* vorbei durch, s alább 14. sor : *minhānde* «mellette el» | *masaptu* : C. *masabta*- rühren, bewegen ; e mellett *masaptu* e h. *masaptaju* reflexiv tőnek mutatkozik || 5. sor : *-daraha*, l. 1, 2 *hābaj-derau* || 6. sor : *ñer-jani* elül (előhelyen), *впереди* ; a *jani* tehát *jāna*, *jahana* h. való | *mojpos* inf. alak (-s) ; a *mō*- «werfen» tő mellett fölhozza C. e származékokat : *mōje*-, *moje'pi*- «fortwerfen» (szintigy : *tae*- és *taepi*- abwischen, *mī'i*- és *mipi*- geben ; *nikalñā*-, *nikalta*- és *nikalpi*- abbrechen). || 7. sor : *opoj hālekomna* prolat. «egy halszerint, egy halonként=egyenként a halakat ; or. по одной рыбкѣ | *moijeda* «dobta (sc. őket)», C.-nál 4-dik forma ; *mada*-tól *madajeda* v. *madaida* || 9. sor. *jikodatabt* «gallért neked» : a *-tabt* végű alak 2-dik szem. távolabbi tárgyra mutat, úgy mint *-dū*, *-duj*, *-dujn* az 1. személyre ; de C.-nál ez az alak *-damd*, *-tamd*, pl. *lātadamd*, *meatamd* ; ide is illik tehát, a mit C. Gr. 238. l. jegyzett meg, hogy «in einigen dialecten wird *md* in der flexion des affixes zu *bt* ; z. b. *hale'* wallfisch : acc. sing. 2. person *halebt* statt *halend*» ; egyébiránt még van példa *tabt-ra* : 4, 19 *amgatabte* «mit neked [kérsz]» || 10. sor : *gōsi* : az -s, teljesebben -si végű ger. (inf.), *jama*- «nem bírni» mellett rendesen, pl. 2, 20 *jurkasi jāmi* ; 5, 4 *ñisi j.* || 11. sor. *śuj*, teljesen *mañ śuj*, az egy. 1. szem. névmás accusativusa = Rg. *mañ śum*, C. *mañ siem* v. *sim* || 12. sor : *ñiuki* e h. *ñiviki*, azaz a *ñi* verb. neg.-nak -vi-féle praeterituma, meg a dubitativ -ki rag («alkalmasint») : 5, 23 *ām-dedāki* «alkalmasint ül», *junāki* «alk. melegszik» ; meg C. Spr. 389. *jiherau*, *hañenaki* «ich weiss nicht, doch er jagt wol» ; *jilie-naki* «er ist wol am leben» ; 327. *ñiviki tu'* «er kommt wol nicht» | szintigy *hāuki* ebből : *hajviki*.

13. sor : *mallaide* többes tárgyra szól («őket» — a halakat) | *harcinte-ñi* : *harci* «far» olyan *i*-végű tő mint C. *pībñi* «ajak», mely 3. szem. raggal *pībñinda* || 15. sor. *harta* tkp. «maga», pedig itt «magad» ; úgy látszik a majdnem egyenlő hangú (*hart*, *harta*) 2. és 3. szem. alakok összekeveredtek már ; leggyakrabban természetesen a 3. szem. *harta* fordul elé || 17. sor : *sañeta* 3. szem. rag-

gal, a melyet itt egyszerűen determinálónak (articulus-félének) kell érteni | *niermeānad* e h. *niermeahanand*.

19. sor: *sirejeuvi*: így taglalom a a *sirejeuvi* följegyzést, mely ezt jelentené: «tél volt»; *sira*, *sire* «hó (nix) és tél; az *ā-*, a- «esse» igének -*vi* praeterituma *āvi*, illetőleg az eredeti kezdő nasalist megtartva *ñāvi* (C. *ñaevi*) vagy akár *ñāui*, *ñāuvi*, ehhez pedig a *sire jeuvi* utórésze elég közel áll; v. ö. hogy épen az *ñā-* «esse» ige, előszóval egybeejtve -*gā-vé* is vált a -*geš* inf. alakban: 5,¹⁹ *jasnoj-geš* és 5,¹³ *ñeñce-geš* | 21. sor: *ñiermaš*: *ñierma-* mint denom. ige, mintegy «lékelni» = lékből meríteni. | 23. sor: *sirgaldā ñie*: néha hátul áll a verb. neg. *ñi*: 4,⁶⁹ *sīlalde ñi*; 3,¹⁶ *meharaldī ñi* | 24. sor: *saldagun*: itt -*n* végű egy. 1. szem. van, mely különben többesi tárgyra mutat.

3.

A róka és a daru.

Lūca pueḍarāna jām sapkā, ñieru tōndāde: amgari hañerie. pueḍarau tuoñe ñauti, tauña sirña, jāman manām. haṛo tircetq̄, auradimda piurc hām̃; āde ñieron paeḅtajede, tvin-garuaj, jāman manīm. tuoñe jidi jāderña, haṛo q̄pter jidi jāderña; sittā jiheraña,
 5 *husir tarbugvñiñ. tuoñe sidi malhade ñautirña; haṛo ñaj āmda lāterāde, opoj jānda nū, puijimboj jārīm vqubide.*

tuoñe ñautirña, mādna: «mañ jujur jin-uti». haṛo jārīm vqubi, mādna: «mañ opoj jin-u.» tuoñe mādna: «haṛo salla āvdau jārīm vuaubide puijimboj; ja jor-au jiherāde, minhade sici jamāde». tuoñe
 10 *sitña ñautorña, mādna: «mañ jujur jin-uti». haṛo opoj jāna nū, jārīm vqubide puijimboj, mādna: «mañ opoj jin-u.»*

lūcada jāmamda mansirmaš tq̄: jāmanan amgari hañivde. tuoñe namda: hujiri miñe; huñācej ñautali, sidi māl hade ñautorña. oberi-gāuri mādna: «mañ jujur jin-uti». haṛo mūsealma, vauar-
 15 *malda āudaj. tuoñe sirña: haṛo hāudande-ñi mñanaj, āda vuokelaide, meharaldī ñi, hābaj ādera jūsida.*

lūca ñierude jiliede, mana'ā: tuoñe da haṛo jāman manamaj; tuoñe jāmamda ñautirña, haṛo ñi masaptu. «tuoñe, ñena vaevan: haṛou-gādavan (v. hādaver). lūca haṛomda tulgāde jāmādede, māl

horñade (v. gorñade): tamna ājede jiepi. tuoñemda savihajde tie- 20
doli. tuoñe ñautirña, amgalt jim ñamaš jāmā, husir tarbugovnan.
lūca lahanā: «tuoñe atenar, hāudide madiegun hañon jemñe».
hañomda jāman hāuhan macitiāde, tuoñanda hañje. valka šurhañ,
haño tuōda niesimdaide, toriej: «mañ opoj jin-utš». tñ. — tuoñe
harta ji-ukina jikoda aš jirime.

25

Egy ember (tkp. orosz ember) az erdőben vermet ásott, s gallyal befedte: valamit talán fogna. Az erdőn át szaladt egy róka, fölfelé néz: beleesett a verembe. Egy daru röpült, magának eledelet keresni leszállt; a lába beleakadt a galyakba, el akart röpülni, [de] beleesett a verembe. A róka búsul (tkp. esze jár, hánykolódik), a daru szintén búsul: mind kettő nem tudja, hogyan fognak [onnan] kimenni. A róka [a verem] egyik részéből a másikba szaladt (tkp. két végébe sz.); a daru egyik lábát testéhez szorította, egy helyen áll, az orrával csak a földet vagdossa.

A róka egyre szalad, azt mondja: «nekem ezer tanácsom (v. gondolatom, tkp. ész-utam) van». A daru csak a földet vagdossa, mondja: «nekem csak egy tanácsom van». A róka gondolja (mondja): «a daru talán bolond voltában csak a földet vagdossa az orrával; a föld mély voltát nem tudja, [s hogy azt] keresztül fúrni nem bírja. A róka ide-oda (kétfelé) szalad, mondja: «nekem ezer tanácsom van»; a daru meg egy helyen áll, csak a földet vagdossa az orrával, azt mondja: «nekem egy tanácsom van».

Jön az ember a vermét megnézni: fogott-e valamit a veremben. A róka hallja: valaki jön; még jobban kezd szaladni, [a verem] egyik végéből a másikba szalad. Szakadatlanul mondja: «nekem ezer tanácsom van». A daru elhallgatott, megszűnt [az orrával] vagdosni. A róka oda néz: a daru az oldalára esett, lábait behúzta, nem lélekezik, mint a halott [úgy] fekszik.

Az ember fölemelte a galyakat, látja: egy róka meg egy daru beleestek a verembe; a róka a veremben szaladgál, a daru nem mozdul. «Róka, te igen gonosz vagy: megölted a darumat». Az ember a darut kihúzta a veremből, megtapogatja: még meleg a teste. A rókát még jobban szidja. A róka szaladgál, semmi gondolatot nem bír kapni, hogy hogyan fog kimenekülni. Az ember szól: «Megállj (várj) csak te róka, megdöföm az oldalaidat a daru miatt».

A darut letette a verem mellé s oda ment a rókához. Alighogy megfordult, a daru kiterjeszti (egyenésíti) a szárnyait, s kiáltja: «nekem csak egy tanácsom volt». Elrepült. A róka az ő [ezer] tanácsával subagallérrá talált lenni.

Jegyzetek. 1. sor: *ńieru, ńiero* «galy, vessző» (5. 20 23 *ńero, ńeru*), v. ö. C. *ńeru, ńero* weidengebüsch; itt *ńieru* ragtalanul áll, mint szorosabban a *tonda*-igéhez tartozó («galyat fedni»), s az így határozott igének megint «a vermet» a tárgya, melyre *tõndāde* ragja is utal. | *amgari* a *-ri* «csak» raggal, mely után még *casusrag* is állhat: 3, 6 *jārim* «csak a földet» | *hańerie*, a *hańe*-igétől: v. ö. a verb. neg.-tól 5, 9 *ńiriem* «nem talán [én]»; ez a *-rie* tehát potentialis módalak, melyet a C. *-rava* végű optativushoz kell állítanunk (*madarava*, és *ńi*-től: *ńirava* | 2. sor: *manam, manim*: megjegyzendő mint sajátos præt. alak, egy. 3.; jóformán nem más mint a *-ma* végű nom. verbale, melyről Schiefner szól (W.-verzeichnis, Vorwort, XXIII. l.: pl. *mansaramau jau* a dolgoztom helyem (hely a hol dolgoztam), *mań ti teamdamau nienete* én szarvast vettem ember (=ember, a kitől sz. vettem); itt is, bár nem mint v. finitumban, előtűnik a præt. jellem | 3. sor: *auradĩmda*: 3. szem. távolabbi tárgyra mutató alak (v. ö. 1. szem. *-dũ*, illetőleg *-duj, dujn* fent 2, 2); *avar* «das essen» C.; ilyenek még: 4, 2. *hāledamda* 4, 32 *hārdadĩmda*, 5, 49 *umdĩmda*. C.-nél is így van ezen alak: *-damda* | *piurē* «keresni, keresve», *-s* ger. (inf.) ragos alak; v. ö. C. Spr. 334. *piurē* «suchend» | *āde* «lábai, lábait»; de egy 3. acc. *āumda* 5, 80 | *tĩvin*: a *harua*- «akarni» ige mellett *-van* végű ger. használatos C. Spr. 376. *jid hamdūvan haruadm* «ich will wasser ausgiessen»; 4, 60 *āuan ńi harua* «lenni nem akar»; 5, 46 *para-van ńi harua* nem akar égni; úgy mint itt *tĩ-vin* van még 5, 1 *hājvin* e h. *haije-van* || 4. sor: *sittā* jóformán ebből: *sidetā, sidenda* «ketteje» = «mind a kettő» (*side*-nek eredetibb töje *siden* ebben: *siden-tiet* nyolcz (két-négy); v. ö. még C. *sidetānauna* von beiden seiten.

5. sor: *tarbugvniñ*: C. Spr.-ben van egy személyragos gerundium, mely körülményt (időt, föltételt) kifejező mellékmondatban, de tárgyi mondatban is mint állítmány-ige áll: egy. 1. szem. *-banan* (*-bnan*), 2. szem. *-banand* v. *-bat*, 3. szem. *-bnanda* v. *-bata, -bta*; dual. 1. *-banani*?, 3. szem. *-bnandi*?; több. 3. *-batu*?

pl. *jurkabanan* midőn ébredtem, *haroabat* ha akarsz, *haebnand* ha te elmegy; *hōbanan* ha talállok stb.; *hūbea hāvi aebata nūu namd'* nem hallottam, [hogy] ki halt meg; *jiheradm hūbea hādañobata* nem tudom, ki fog ölni; *hūbe jādabata* (v. *jādavī aebata*) *nūu manes* hogy ki lőtt, nem láttam; *teamdañobanan jikar* nem tudom, vegyek-e (v. fogok-e venni). Itt is a *jiheraña* «nem tudják ketten» mellett függő kérdést fejez ki *husir turbugvniñ*, s e gerundium alak, melynek dual. 3. szem.-féle alanya van, C. példái szerint *-bñandi* volna; ennek bátran megfelelhet, bár csonka véggel, a *kanini -vniñ* alakunk. Az ige futuralis *-gu, -go* képzővel való (*tarbugo-*), úgy mint a C. *teamdañobanan* példában (kan. *g=C. ñ*). Alább 21. sorban: *tarbugovnan* van, egy. 3. szem.-re, de a személyrag nélkül (*-vnan-da*). Megjegyzendő, hogy még egyéb nyoma van ily gerundiumnak ezen kanini textusokban: 1. 5,²⁰ *pärtavam*; 4,⁷⁵ *jileaban* és *nandorbātā* | *malhade* e h. *malhanda* | *āmda* «lábát», másutt *āmda*; a C. *ae*-je rendszeren *ā*, de néha *ā* is, pl. az *ā*-meg *ā*-«esse» igében || 6. sor: *puijimboj* «orral»: az *-mboj, -poj* ragot instructivus értékkel találjuk: 5,²⁰ *ñero-poj* vesszővel, 5,¹¹ *udu-poj* kézzel; v. ö. C. Spr. 375. *tubka*-tól *tubkampohon* «mit meinem beil»; de egyenesen az *-mboj, -poj*-t említi C. Gr. 121. l., mint a locativuson kívül eléforduló instructivus alakot.

7. sor: *jin-utī*, alább 10. *jin-u*, 24. *jin-ut-s* (præt. *s*-vel): a *ji* «ész» szó tkp. *jin*, s azért 3. szem. raggal *jide* (4. sor: *jīdi*); *u'* «út» meg tkp. *ud* (*ut*), azért van *ut-s* meg *utī* e h. *utin* «utaim», úgy mint *mea'* (*mead*)-tól *meadon* «sátraim». | 8. sor: *salla āvdan*; az utóbbi szót ugyancsak 3. ragos gerundiumnak tartom: *āvda* = *ābata*, *ābta* (vagy úgy hogy a szintén eléforduló *-b* alakhoz, [pl. C. *tōndab, hāntab*] egyenesen 3. szem. rag járult); a vég *u*-ban még a kérdőszócska ismerhető föl, melyet fordításomban a «talán» fejez ki | 9. sor: *jor-au, jiherāde*: v. ö. C. Spr. 382. *jekar hūbe hāntab* «ich weiss nicht, wer fahren wird», *hāntab* rövid alakú *-b* gerundiummal; ugyanilyen *au*, az *ā*-, *ā*-«esse» igétől, e h. *aeb* | *minhade* = 2,¹⁴ *minhānde*, C. *minhanda* | *sici jamāde*: a *jama-* «nem bírni» ige mellett *-s*, illetőleg *-si* féle ger. (inf.) kell: az igeje *sit*- v. *sid*- «lyukasztani, fűrni» megvan C.-nál: *si'i-* (1. szem. *si'iu*) «aushöhlen, ein loch machen», meg: *sipi-*, *siña-*, *sita*-id., *sī* «loch».

12. sor: *mansirmaš*: 1. 2,² *halīmaš* | *jāmanan*: pótlandó a 3. szem. rag: *jāmananda* | *hanivde*: v. ö. fent 8. *āvda-u*; 2,¹

āvde | *oberi-gāuri*: Kanyikov magyarázata «безпрестанно, szakadatlanúl»; benne foglaltatik *ob* (*opoj*) «egy» és *gāu* (*hāu*) «oldal = oldalon levő, más», mindegyik *-ri* «csak»-val: v. ö. 5, 18 19 *tie-diri, tiederi* | 14. sor: *vauarmalda*: értelmé biztos «vagdosni, кле-вать» [megszűnt, *āudaj*]; a mi a fentebbi *vau*bi igéhez való viszonyát illeti, azt hiszem, hogy először a gyakori *-rāa* képző járult a *vau-* alaptóhoz elváltozva *rma*-vá; ehhez meg *-lda* képző, melyet a következő sorbeli *meharaldi* is föltüntet: C. *meahara*- «atmen»; *vauarmalda* itt a tövel egyező gerundium | *āda* «lábait»: fent *āde* | *ādera*: az *ā-* «esse» igétől *āde* mint nom. verbale (C. Spr. 383. *aeda*: *tukuhana nī aeda* «nicht hier befindlich»; ehhez meg *-ra* (*-raha*) hasonlító rag járult: C. Spr. 313. *nīe aedaraha* «einem weibe gleich».

17. sor: *manamaj*: dualis alak, e h. *manamaha'*; v. ö. fent 2. sor. *manām, manīm* | 19. sor: *hādavan* és *hādaver* a *vi*-féle præt., 2. szem. raggal; a *-ver* alak egyes sz. tárgyra mutató | 20. *savihajde*: képzése v. ragozása nem világos, de a *sava* «jó»-hoz tartozó (v. ö. *sāubou*, C. *savambouna*) | 22. sor: *atenar*: C. precativusa, egy. 2., pl. *mada-har* | *hāudide*: 2. szem. távolabbi tárgyra mutat («az oldalakat neked»): C.-nél *-dad*; v. ö. hogy a *-tabte* 2. személyre mutató ragnak (4, 19) is még végvocalisa van. | 25. *ji-ukina*: az *u'* (*ud*) szónak ugyanaz a ragozása mint a *mea'* szóé: loc. *meakana*, több. *meaka'na*; meglehet hogy *ukina* ugyancsak többes-számi alak.

4.

A halásznak nagyravágyó felesége.

Vuasako harta puhuceanda na jaugāuhana jiliña, jāde mivi bugirakon jiliña, narju nar po jiliña. vuasako pōgana hādabi, hāledamda nākolorña, puhuce pereādegū. opoj mueu pōgomda mōede, pōganda hāpusta tā; naju mueua mōede, tñner tā; narimdej mueua mōede, zolotoj hāleko pōganda tā. — zolotoj hāleda nēnciau vadau⁵ lahanā: «jaugauan šuj-ñādera, mañ šuj-ñādera mirite mirmananda; amgam haruan (v. amgam-garuan), mañ teamdagū». vuasako pissā, vuenali; narju nar po nākolarñas, hāle vādam opgalt nivi namda. hālemde sau'-uadi āderāde: «hañ, jaugauhat hañ, paridienē jaugauhanad jile. pīr tauer nī tārā.»

vuasko *salle*, *puhuceanda mādna*: «*mañ tarcea pissesqđđm*; *mañ hālem nākilgāmas*, *zolotoj hālekom*; *hāle mañe vadaunan lahanaś*, *jori jaugauan haruaś*, *miritea mirmnande hōnajsas*: *śuj-nādera*. *mañ huri sau adimdegum*, *tauan haruaś*. *mañ mueuvan nīneś harua*, *mañ jaugauan āderanes*.» *puhucea tiādoli*: «*pīdar vaeran*! 15 *mueuvan niver harua*: *hōritan mueuver āneres*. *mañe hōritau* (v.=gōritau) *leākaj*.»

vuasako jore jaugauan -gaije. *mana'āde*: *hambāde ādime*. *zolotoj hālemda hālāde*. *hāleda tōriki jān tq*, *hāle junderña*: «*amgatabte hāñen?*» *vuasako āumda ha'orā*: «*jāledujn -da*, *zolotoj hāleko*! *puhu-* 20 *ceau sū teādorña*, *mañ nīlicetu* (v. *nīlicentu*) *nī tqmbi*. *puhuceanen jedaj hōrta tārā*, *hōrtau leādehej*. *zolotoj hāleko lahanā*: «*vuasako*, *nion -večalvajse*; *hartaj tauj num teabceki*. *jedaj hōrta tañegu*». *vuasako puhuceanda haije*: *puhucean jedaj hōrtāde tañā*. — *puhucea neuhaldādinda tiādoli*: «*pīr jir jāgu vaevan*! *pīr hōrtarid opte* 25 *hāñen*; *hōritād amga polžāda?* *hāñ pīrdari*, *āuer ha'ora*, *hārdaduj -gaj*.»

vuasako jaugauan -gaije, *neuhaldādinda hāmbede ārmā*; *añ tiki zolotoj hālemda hāñade*. *hāleko tōriki jān tō*, *jundali*: «*amga tārā*, *vuasako?*» *vuasako āumda ha'orā mādna*: «*hāleko*, *mañ jāle-* 30 *duin -da*! *puhuceau neuhaldāde tiādorña*, *nīlicindū nī -dāmbi*. *puhucea hārdadimda hāñe*, *nīenike puhuce*». *zolotoj hāleko mādna*: «*nūnūn pečalvajse*, *jir nīji jāder*! *hārdēr tañegu*».

Vuasako harta būgeranda haije, *būgerakoda jāgu*, *ārka hārdas adimi*; *puhucea sīderde śieñe āmdī*. *vuaskomda añ tiādoli*: «*vaevan*, 35 *hārdacen* (v. *hāraden*) -gāñen. *añ pīrdari -gāñ*, *hāled āuer ha'ore*; *mañ đerevenskoj habiñie āuan nīm harua*, *jeru-gavedñe āuan haruam*». *vuasako añ jaugauan -gaije*, *jaugau neuhaldādinda hāmba'a*. *zolotoj hālekomda añ hāñada*: *hāleko tōriki jān tō*, *jundali*: «*amga tārā*, *vuasako?*» *vuasko āumda ha'orā*: «*hāleko*, *jāledujn -da*! 40 *puhuceau neuhaldādinda jīsialma*, *nīlicendū nī -dāmbi*; *pīda jeru-gabedñes harua*». *zolotoj hāleko mādna*: «*nūnūn pečalvajse*, *hārdat hāñ*».

vuasako pīrdari -gaije. *amgem mañejāvde?* *ārka'ie hārad*! *puhuce tancindinda neñe nū*, *huñice -ggbom muā*, *udanda zolotoj* 45

ude-jeseade tañā, ādnanda íarjan tobjqu muā. hāuhande ōka mase-rānide nū; haudis pärjada (v. värjade), üöptehatta íuderāde. vua-sako puhuceanda mādna: «tqrque, jeru-gabedñe! pure tieda māl-buju maiś.» puhuce añi toriej, hileuhanda āderāde.

50 sidi íedele vuerana, puhuce íeuhaldādinda jisealma: «vuasako añi hālekonda hañ» — āderāde, mādna: «pírdari -gañ, hālen āuer ha'ora; mañ jeru-gabidñe āuvan íim -garua, pāruxqda habedñes haruam.» vuasako vuenali, mādna: «puhuceau, pírañ jildir jāguma!» puhuce íeuhaldādinda íiensime, vaskomda päedadāde: «husir pori-
65 śan mañ íānen, jeru-gabedñien? añi jaugauhat hañ, íinahanda níhiri sitte hānagu».

Vuasako jaugauan -gaije: jaugau parmij (v.-varmij). añ tiki zolotoj hālemda hāñade. hāleko tōriki jān tō, jundariñā: «vuasako, amga tārā?» vuasako hāleanda tuju'a: «hāleko, jāleduin -da! añi
60 puhuceau vqusi jisealma, jeru -gavidñe āuan íi harua, pāruvada -gabedñes harua.» zolotoj hāleko mādna: «jir ííji jāder, gañ. puhucear pāruvada-gabedñe āgu.»

vuasako puhuceanda -gaije, hāuhanda pāruvada -gārada tañā, puhuceamda pāruvada hāradanda mañijiede. stol -gauhana pār-u-
65 vada -gabedñes āmdi, jeru' gāuhanda nū, māserānas jileā, jau-tani jidm hamdapitq, sauva auar ōriñā; sidimanda jierigōdide nū, mar-éoto-ííñe tucpitq íānda. vuasako mana'āde, vuenali; puhuceanda ānde mānaj, mādna: «pāruvada -gabedñe, tqrque! teda ha maiśi?» puhucea śīlalde íi, maseranāte mādna: «vuenaltāre!» íoana jieri-
70 gōda sappa-haccāde; hujiri pisiñā.

sidi íedele vueres ebea, puhuce íeuhaldādinda jisealma, vasa-komda hāce añi -ñāderāde. vaskomda hāda, vaskomda tāda. vas-konda lahanā: «vuasako purdari -gañ, hālekonda āuer ha'ora; mañ pāruvada -gabedñe āuvan íim -garua, mañ jaugau -gabedñes haruam,
75 jau jierñe jileaban, zolotoj hāleko íen nandorbqtq». vuasako amgalt vādan íimtesi jāmā.

Vuasako jaugauan -gaije, mana'āde: paridieñe pūroj -ñas, hāmba āma, íeuhidí íimñe āma. zolotoj hālemda hālāde; hāleko tōriki jān tā, jundali: «vuasako, amga tārā?» vuasako āumda
80 ha'ora, mādna: «puhuceau pāruvada -gabedñe āuan íi harua, jau-gau -gabedñes haruā: zolotoj hālea íen namdirbqtq.»

hāieko amgalt vāda nī hāji. sañeta (v. jāpcota) sākata, jau-jordan -gaije. vuasako jaugauhana atenā, amgalt alesi jāmāde, puhuceanda pirdari -gaije. mañejāde: ahi űeuhī bugorākoda, pōroga űiñe puhuce āmdī, hāuhanda mallieuvī hōritākoda.

85

Egy öreg a maga feleségével a tengerparton laktak, földi kunyhóban (földbe csinált k.) laktak, harmincz három év óta laktak [ott]. Az öreg hálóval halászott, magának halat fogott [kerítő-hálóval]; a feleség fonni szokott. Egyszer kivetette hálóját, a hálóban [csak] hinár (káposzta, azaz «tengeri k.», oroszúl: *morskaja kapusta*) jött föl; másodszor vetette ki: [csak] tengeri fű (*tāner*) jött; harmadszor vetette ki: egy aranyos halacska jött föl a hálóban. — Az aranyos hal emberi szóval szól: «a tengerbe eressz engem [vissza], eressz engem drága díjért; a mit kívánsz, én váltságul adom.» Az öreg elcsudálkozott, megijedt: harminczhárom éven át halászott volt [kerítő hálóval], de hal-beszédet egyszer sem hallott. A halat kegyes szóval (jót mondva) eleresztette: «menj, a tengeredbe menj, élj a te fekete tengeredben. A te váltságod nem kell.»

Az öreg visszatért, mondja a feleségének: «én ilyen csodát láttam (ilyet csodálkoztam): egy halat fogtam volt [kerítő hálóban], aranyos halat; a hal az én [emberi] nyelvemen szólt, a mély tengerbe kívánczozott, drága váltságdíjáért könyörgött: eressz el engem! A mit csak jót fogok jelölni (mutatni), meg akarta adni. Én [a miket ígért] nem akartam elfogadni (elvenni), én a tengerbe [vissza] eresztettem.» Az asszony rá förmedt: «te bolond vagy! nem akartad elfogadni: fogadtál volna nekem egy teknőt, az én teknőm szétrepedt.»

Az öreg elment a mély tengerhez. Látja: hullámszik (hulláma látszik). Hívja az aranyos halat. A hal följött a száraz földre, a hal kérdezi: «mit kívánsz magadnak?» Az öreg meghajtja magát (a lábát hajtja): «légy kegyes (tkp. adj nekem világot), aranyos halacska! A feleségem engem egyre szid, nem ad nekem békét. Feleségemnek új teknő kell, a teknőm szétrepedt.» Az aranyos halacska szól: «öreg, ne búsulj; maga a felső isten megadja majd. Az új teknő meglesz.» Az öreg elment a feleségéhez. Az asszonynak megvan az új teknője. — Az asszony [most] még inkább rá förmedt: «te esztelen (tkp. eszed nincs) bolond vagy! te magadnak

csak teknőt kértél, a teknőnek mi haszna? Eredj vissza, hajtsd meg magad (hajtsd a lábad), kérj nekem házat.»

Az öreg elment a tengerhez: még erősebben emelkednek hullámai; megint azt az aranyos halat hívja. A hal a szárazföldre jött, kérdezi: «mi kell öreg?» Az öreg meghajtja magát, mondja: «halacska légy kegyes! a feleségem még erősebben szid, nem ad nekem békét. Az asszony magának házat kíván, az a haragos asszony». Az aranyos halacska mondja: «ne búsulj, ne szomorkodjál (tkp. eszed ne járjon)! a házad meglesz.»

Az öreg elment kunyhójához: a kunyhóska [már] nincsen, nagy ház látható; az asszony az ablakban ül. Az öreget megint szidja: «bolond vagy, nekem [csak] házikót (v. házat) kértél. Megint eredj vissza, a hal előtt hajtsd meg magadat; én falusi asszony lenni nem akarok, úr-asszony akarok lenni». Az öreg megint elment a tengerhez; a tenger még erősebben hullámozik. Megint az aranyos halacska hívja: a halacska a szárazföldre jött, kérdezi: «mi kell, öreg?» Az öreg meghajtja magát: «halacska, légy kegyes! feleségem még jobban bolondult meg, nekem békét nem ad; ő úr-asszony akar lenni.» Az aranyos halacska azt mondja: «ne búsulj, menj haza (házadba).»

Az öreg visszament. Mit látott? Egy igen nagy ház! Az asszony a lépcsőn áll, nyestbőrt visel, kezén arany-gyűrű van, lábán piros csizmát visel. Mellette sok szolgálja áll; veri őket, hajuknál fogva húzgálja. Az öreg mondja a feleségének: «légy üdvöz, úr-asszony! te most egészen megelégedtél.» Az asszony megint rákiáltott, elküldte őt az istállóba.

Két hét múlik el, az asszony még erősebben bolondult: «Öreg, megint credj a halhoz» — [úgy] küldi, azt mondja: «eredj vissza, hajtsd meg magadat a hal előtt; én úr-asszony lenni nem akarok, király-asszony lenni akarok». Az öreg megijedt, mondja: «feleségem, neked megint elment az eszed!» Az asszony jobban megharagudott, az öreget fölpofozta; «hogy mersz te ellentmondani én nekem, úr-asszonynak? Megint eredj a te tengeredhez, különben téged erővel visznek.»

Az öreg a tengerhez ment: a tenger megsötétedett (feketedett). Megint azt az aranyos halat hívta. A hal följött a szárazföldre, kérdezi: «Öreg, mi kell?» Az öreg a halhoz imádkozva leborul: «halacska, légy kegyes! megint a feleségem szertelenül megbolon-

dúlt; nem akar [már] úr-asszonynak lenni, királyasszony akar lenni.» Az aranyos halacska azt mondja: «ne szomorkodjál (tkp. eszed ne járjon), menj. A feleséged királyasszony lesz.»

Az öreg elment a feleségéhez: előtte (tkp. mellette) királyi ház van, a feleségét megpillantotta a királyi házban. Az asztalnál ül királyasszonyúl, urak állnak mellette, főszolgálnak (tkp. szolgálú élnek), tengerentúli bort (tkp. vizet, azaz pálinkát) töltegetnek, finom (jó) ételt eszik; jobbra-balra (kétfelé) az ő örei állanak, vállukon fejszékük [van] rajtuk. Az öreg meglátta, megijedt: feleségének lábához borúlt, mondja: «légy üdvöz, királyasszony! most vajjon elég-e? Az asszony rá sem tekint, szolgáinak mondja: «kergessétek el». Az ajtóban az ör csakhogy le nem vágta; az emberek nevettek.

Elmúlt volt két hét, az asszony még erősebben bolondult, az öreget keresni megint küldi [az embereit]. Az öreget megtalálják, az öreget elhozzák. Az öregnek szól: «Öreg, eredj vissza, a halacs-kának hajtsd meg magadat; én királyasszony lenni [már] nem akarok, én tenger-asszony akarok lenni, hogy a tenger közepén lakjam s az aranyos halacska nekem szót fogadjon.» Az öreg egy szót sem bírt kimondani.

Az öreg elment a tengerhez, látta: sötét (fekete) vihar volt, a hullámok emelkednek, az előbbinél magasabbra (régije fölött) emelkednek. Az aranyos halat eléhívta, a halacska följött a száraz-földre, kérdezi: «Öreg mi kell?» Az öreg meghajtja magát, mondja: «a feleségem királyasszony [már] nem akar lenni, tenger-asszony akar lenni, hogy az aranyos hal [úgy mond] nekem szót fogadjon.»

A halacska semmit sem felelt (semmi szót nem hagyott). A farkával csapott (farkát csapta) s elment a tenger mélyébe. Az öreg a tengerparton várt, nem bírta megvárni, elment vissza feleségéhez. Látja: megint a régi kunyhóska van, a küszöbén ül a felesége, mellette az eltört kis teknő.

Jegyzetek. 1. sor: *jāde* e h. *jānde*, dat. alak, 3. személyragal (v. articulussal). | 2. sor: *bugirakon*: az értelem loc. alakot kíván (-kona); egy vég -a-nak hasonló kopása van 5, 10 11. *jam-puona* és *jam-puon*; 5, 17 18. *huñāna* és *huñān* | *hāledamda* l. fent 3, s | 3. sor: *pereādegu*: az orosz *прядать* ige, a -gu (C. -ñu) continuativ (és futuralis) képzővel | *mōede* (nem: *mōde*, *mōda*): a *mōe*-tő = C.

mōje- (*mō-* mellett; 1. szem. *mōjeu*, *mōu*) | 5. sor: *ñeñciau vadau*: az utóbbi szó kopott-végű prolat., *vadauna* helyett (v. ö. fent 1, *ñerñau*); de *ñeñciau* gen. alaknak kell lenni, mely C.-nál (Gr. 134. l.) *niñecea'*; úgy látszik hogy az eltűnt gen. rag helyébe lépett véghehez csak a következő *v* (*vadau*) hatása alatt vált *u*-vá: *ñeñciavadau* | 9. sor: *sau'uadi*: az *uadi* (*vadi*) igető, mely gerundiumúl szolgál; *vada* «szó» mellett van C. *vadie-* ige «sagen» | *jaugauhat* e h. -hand C.; *jaugauhanad* e h. -hanand C.

11. sor: *pissesādām*: v. ö. 7. sor: *pissā*; C.-nál -*sadam* végű az *s*-es präteritumnak egy. 1. szem. kérdő alakja pl. *madāsadam*; l. alább 5, ⁵⁹ szintilyen 2. személyt a kérdő -*u* rag nélkül (*muasīn*); de megjegyzendő, hogy itt a kérdő alaknak erősen bizonyító értéke van, úgy mint a finnben (-*ko*, -*kos*, -*kö*, -*kös* particulával): lásd Budenz, Finn nyelvtan 72. §. 1, b. | 14. sor: *ñiñes harua*: föltűnő *ñiñes* mint a verb. neg. *ñi*-nek præt. (-*s*) 1. szem. alakja, e h. *ñimes* v. *ñims*; talán itt is töismétlés van (5, ¹⁰ *ñi-ñi-ña* «non est»; 4, ⁴² *ñu-ñun*), úgy hogy *ñiñes* e h. való: *ñi-ñem-s* | 16. *ñiver*=*ñivī*, 2. szem. raggal, mely tárgyra mutat; *ñiver harua* «nem akartad» | *hōritan* e h. *hōrita-dan* «teknőt-nekem», l. C. Gr. 337. l. | *āñeres* (*āñer-es*): *ā-* «esse» igétől, -*ñe*, -*ni* képzős modus (C. conjunctivus), 2. szem. -*r* raggal: v. ö. *āñis* «volna» v. *āñeki* id., alább 6, ¹⁵; C.-nál rendesen *aejīs*.

19. sor: *amgatabte* «mit-neked» l. fent 2, ⁹ *jikodatabt* | 21. sor: *sū*=5. *sūj*, l. fent 2, ¹¹ | 23. sor: *tauñ num*: Kanyikov magyarázata: верхний боръ: v. ö. C. *tauñā*, «nach oben» (tője *tau*); a *tauñ* képzésére nézve v. ö. *ahī* «entfernt» (tője *aha*, pl. *ahana* «procul»-ban), *haeuñāñi* «auf die seite gehörend» | *teabceki*: a -*ki* dubitativ rag elhagyásával (l. 2, ¹² *ñiuki*) van *teabce*=C. *tacibte*, a *tā*-igének dim. képzős alakja | 25. sor: *ñeuhaldādinda*; így is *ñeuhaldāde* (alább 31. sor); értelme biztos, az eredeti szerint: *eme nyce* (még inkább, jobban, erősebben), de alakja nem világos; az eleje a *ñeuhī* «régi, előbbi» szóra emlékeztet, a vége meg 3. szem. rag («előbbtől erősen?») | *hōrtarid*: v. ö. *jārim* 3, ⁶; a -*d* nyilván -*md* helyett való: «teknődet», s ezt is úgy lehet érteni, mint a távolabbi tárgyra mutató alakot: «teknőt-neked» | 26. *auer* nom. alak «lábad»; megjegyzendő a tárgynak nom. alakja imperativusi ige mellett (szintígy ³⁶ *auer ha'ore*, ^{51. 73} *auer ha'ora*), míg az indic. *ha'ora* mellett mindig acc. alak van (*āumda*: 79. 80. 40 sor) |

hārdaduj 1. fent 2,₂ *rieskāduj* | 32. sor: *hārdadīmda* 1. 3,₂ *auradīmda*.

34. sor: *hārdas* = *hārda* és *as*, mely az *a*- «esse» igének -*s* ger. (inf.) alakja; *h. adimi* tkp. «ház levén látszik» = ház látható; így kapcsolva az *as* translativus értéket is fejez ki: pl. *hōrovas hāije* tehénné vált (tkp. *vacca- esse abiit* = *in vaccam abiit*) | 36. sor: *hārdačen*: a töje (*hārdače*) dim. képzésűnek látszik, v. ö. *tupče* (4,₆₇ *tupcitq*) «kis fejsze, топорикъ»: *tupka* fejsze | továbbá az -*n* (szintén *hāraden*-ban) nyilván egy. 1. személyt mutat, és pedig mint távolabbi tárgyat, miszerint ez a szokott -*du*, illetőleg -*dan*-nál (C. gr. 335. 337. l.) egyszerűbb alaknak mutatkozik | *hāled*; alább 51. sor *hālen* van, jóformán *hālend* h. való, tkp. «haladnak» | 37. sor: *āuan*: a *van*-végű ger. *ā*-igétől; ez kell a *harua* ígéhez: 1. 3,₃ *tīvin* | 41. sor: *jeru-gabednēs*: -*s* = *as*, 1. fent *hārdas* | 42. sor: *hārdat* e h. *hārdahand*, úgy mint fent *jaugauhat*.

44. sor: *mañejävde*: *mana'a*- mellett van C.-nél még a *manije*-tő is (*manijeu* «ich sehe»; a -*v-de* alak = -*vi* præt. + -*de* 3. szem. rag (a megfelelő 2. szem. -*ver*, pl. 3,₁₉ *hādaver*) | 45. *tancīndīnda*: *tancīn-dī-nda*, az egyik 3. személyrag articulus értékével veendő | 46. sor: *tobjū* szokatlan tőalak volna; azt hiszem, hogy az -*u* csak -*m* acc. rag helyett van, a következő *m* (*muā*) miatt (v. ö. hogy *jam* tőnek accusativusa *jam-m* helyett *jaum*) | 47. sor: *haudis pārjada* «veri őket»; ugyanily szerkezettel még: 5,₄₀ *ñuñjud haudis ver* «ne verd meg őket (kettőt)»; 5,₅₈. *haudis vergajude* «veri őket (kettőt)»; szójegyzékben *haudis pergau* «verem őt». A «verni» fogalom itt két szóval levén kifejezve, az egész csak segédigés szerkezet lehet, a melyet meg is találunk C. Spr.-ban: 322. *mōs paerñada* «macht einen wurf», 335. *mōs paerñada* «er warf [ihn]». A segédige itt *paerña*- s előtte van a főige -*s*-féle ger. (inf.) alakban. Magára a *paerña*- ige a. m. «tun, machen»: C. Spr. 389. *ñar amge paerña* «was macht dein bruder?» (felelet; «ich weiss nicht, doch er jagt wol»), s így a *mōs paerñada* szorosabban így fordítható «er tat ihn werfen». Ezt a *haudis pārjada* stbi példákra alkalmazva, csakis az előszóban kereshetjük a «verni» jelentést, s erre adatúl szolgál C. szójegyzékében: *haudorma* «das prügeln», a mennyiben ebből *hauda*-féle alapige következik, a melytől *haudis* e h. *haudas* igenis lehet -*s*-es ger. (inf.) alak. A «tun» ige kanini alakban (*ñ*: *g* cserével) *pārña*- v. *pārga*- vagy *vārña*-, *vārga*-, s jelesen *pār*-

jada a többesi tárgyra mutató alak (C.-nál 4-dik forma: *madaida* v. *madajeda*), s megmagyarázható előző *pārñajeda*, *pārñjada*-ból. Most úgy látjuk, hogy csak teljes *-rña* v. *-rga* végű tőtől valók a többi alakok is, a *ver*-t sem véve ki, a mely úgy rövidült a verb. neg. mellett, mint pl. *jāder* e h. *jāderña* v. *jāderga* (fent 33. sor: *jir űiji jāder*) | *üöptehatta* több. ablativus, több. 3. szem. raggal; C.-nál ez alak *-hatatu'* végű | 49. *maís*: C. *maes* «genug»: a *pure*-t genitivusnak vevén, szószerint így fordítható: «du hast genug».

53. sor: *pīr añ jildir jāguma*: *jāgu* nincsen-től *jāguma*- ezt teszi «nincsenné lenni» = veszni; meg is van e származék Reg.-nál: *jañuma*- «sterben»; *jildir* nyilván 2. szem.-ragos szó, s kell hogy ezt jelentse «eszed», csak hogy ezen «ész» szóra (? *jilda*) nincs más adatunk; «ész» különben *jī*, 2. raggal *jir* | 55. sor: *ñinahanda* «külömben», a *ñi*- verb. neg.-tól való gerundialis alaknak látszik, v. ö. C. Spr. 384. l. *jurkanahanda* (*jurka*-tól), s így tkp. «ha nem [lesz]» | 56. *sitte* «téged»: v. ö. *śuj* (*siem*, *sim*) «engem»: C. (*pudar*) *siet*, Reg. (*puder*) *sitte*.

60. sor: *vqusi* a következő «bolondult» előtt lehet bár «szertelenül», legalább benne van *-si* «-talan»; de talán a C. *vāñu* «verstand» szót kell látnunk *vqu*-ban, miszerint tkp. «szertelenül bolondult» | 65. sor: *jau tani* «tengeren túli, эамопекиñ»; *jau* gen. alak, *jam*-tól (C. *jam*: gen. *jau'*); *tani*: v. ö. *tahana* «hinten» C. | 68. sor: *ānde*: *ā* (*ae*)-től dativus, 3. szem. raggal, e h. *āhende* | *ha maiši* «vajjon elég-e»; v. ö. fent 1, 5 *ha* «mi» jelentéssel | 69. sor: *vuenaltäre*: *vuenalta*- (C. *vuenolta*-) «ijeszteni»; alakja = C. *madāra* | 70. sor: *haceāde*: a verb. negatívumhoz csatlakozik *hacea*- mint ige, melynek jelentése «csak hogy nem, majdnem» határozóval ér föl; *haceāde* egyszersmind az «öt» tárgyra mutató; l. C. Gr. 437. l. pl. *haceau mada'*.

71. sor: *vueres ebea*: az *ebea* alakot legalkalmasabban *ābeta* (C. *aebata*) h. valónak vehetjük; a «két hét» alany, mint a mely csak összefoglalt két egyesre vonatkozik, nem kívánja meg a dualis alakot | 72. sor: *hāce*: *-s* (*-ši*) ger. *hā*- (= *hō*-) «találni» igétől; a *hā*- tö végén még consonansnak kell lappangania, mely a *c*-t okozta; *q̄* = *ō*-ra nézve v. ö. *māna* = C. *mōna*- «esni» | *hāda* és *tāda*-ban a *-da* többes 3. szem. rag = C. *-du'* vagy *-do'*; a C.-féle egy. 3. *-da* Kanyikov nyelvében többnyire már *-de* | 75. sor: *jileaban* e h. *-banan*, l. fent 3, 5 a *tarbuggvniñ*-hoz való jegyzetet

76. *vādan* e h. *vādam* a következő szó kezdő *n*-je miatt | *nimtesi* tkp. «nevezni» (C. *nimde*-), a «szólni, mondani, kimondani» értelemben használva, a finn Kalevalának e gyakori versére emlékeztet: «*sanan virkkoi, noin nimesi*».

5.

Három ember az erdőben.

N'ar huiři häjvin harua (v. *-garua*) *arka pueðaran. hardam-pognade lähanā: häis tārā. teda pueðaran -gäije, niede mün siega. vi varin teuvi* [v. *teue*], *siegas tārā; sirim sapkambida.*

vasako siecete muede, piebmete tu nesi jamāda (piebme *ní* 5 *para*); *piebmete japtuve. puda lahanā* (v. *lānā*): «*tieci, udin a handa. mañe tu nesi jamau*». *sace tiece-š. aciki ñeñece peamna -dauna. acikarka vuasako ñade siecete muede, tu nesi jamāde optarim, tätq ní erive-ri. aciki ñeñece vuasko-ñāda lahanā* (v. *lānā*): «*mañ pean tanagu, tum manaš ñiriam. huiři okauda töue, häñeueš*». *pea-ñeñ* 10 *tanaj, ñiñiña ādna tum mana'a. puda māna: «jam-puona tu ajdi, jam-puon tu paranā. pure, vuasako, hañ*». *udu-poj -dabetāda. vuasko lambidi sierā, vuasko haije. tiki tun -deue, opoj huiřin teue. harda tuda häuhana opuriš nū.*

vuasko lahanali: tqrgue, ñaju māda: tqrgue. «mañe tuduj -da 15 (v. *tudujn -da*)». *puda māda: «siecisi tösinu?» ñaju māda: «piebmeau japtuviš, paravan ní haruva». «mañ tum -dāgum, pír mñ: ša jivimda?» «huñāna tiecigu, tīrde jāgu». tiki huiři lahanā: «pír husirde tehivan huñan tiecivanda? mañ hardn nūm; tam tiediri mañ husilimueš meanau hānagu, — tam tiederi jasnoj-geš hānagu. mañ* 20 *harn jiheram, amgim pärtavam». vuasakom ñero-poj sakkatāde, horovaš haije.*

ñaju tañāna atennaga. aceki ñeñece lahanā: «tu -gauhana amdedāki, tū -gauhana junāki». ñaji vuasku-jānda lahanā: «pīra -gañ, vuasko, sir; miertäue tönin, mañ handam». vuasko haije, tun 25 *teue; opoj horovq mana'a, ñāda jāgu; opoj huiři tunda häuhana nū. touvi huiři lahanā: «mañ tudujn -dā!» pida māda: huñāna jibiegu, tiecigu?» ñaju māda: «huñan tiecigu, tīrde jāguda». pida māda:*

«*husir pir tehuwan? mañ hardñen nūm, hardñen jiheram*». *ñāmda ñeru-poj lādāda* (v. *sakkadāde*), *horovaś haije*.

- 80 *pea ñiñe āmdivi ñeñec atenna, handa. lambidi sierā: «mañe hardñ hāntām». tun -deuvi, sidea horovam mana'a; ñājun jāgu, opoj hujiri nū. — «mañ tuduin -da». pida māda: «huñāna jibiegu, tiecigu?» ñajū māda: «num -garde (v. harde) teñiva, mañ amgalt jiheram». «pire husirde jiheranda?» pida māda: «num -garde*
85 *teñivā; mañ nūm vq ñim -ñā.» pida mādna: «mañ tūmda mipim», mākin puembide, mām pāndāde. «ober tajleun -da»: obin miil pāndāde. «leda purdari -gañ, tu parinagu. tuku hōrovida hānan». pida mādna: «husir ālamgun hōrovide?» ñaji hujiri mādna. «pur -gāñin tiki jāda horovide; hardu -ñorda vuavamna. horovajud ñāna māsara,*
40 *ñuñujud haudis ver».*

- pirdari -gaije, tum mana'ade, tūda paranā. jiñenda mādna: «sidi vuaskq touga». tikan teuve: vuasakojun jāgu, tu-ri parana. tu ñanda q̄bimda mana'ade: q̄b'de-min ñanaj hq; māda mana'ā: añ ñanaj hq. hanahanda haije, ñanajda ājsinde puembide. jiedimda*
45 *pirie, orñaj, hōnaj.*

- huñāna jālomq, hañeueś haije. meakanda haije. sidi hōrovamda hanehanda puoderñgajde (v. searñgajde). hōrovaj ñūljēde. meakanda teue, hōrovida ta'eda. ñajte ñie jundērga: «mañe vuaskqu huñāna haije?» hōrovanda peādanda teubi, umdīmda teubi, tāsā po (v.*
50 *tāsā -bo) jilie.*

- opoj maua pea minerie hōrouane, meakadanda ādne ñi-mue. tiki jāda (v. tiki jānda) teue, sidi horuāde šitta marije. ñerkom mue, haudis vergajude sidi hōrouamda. horovajuda ñeñce-geś haijā. puidi māmq: «nūm šidin hōrovaś hānā. mañ šidajn muēnaś, maserānaś.*
55 *peādab ñāñin teumbinaś, ūm teumbinaś. tieda nūm šidin -guiriś hānā. mañe -gāiveañ pruoštide. tiki nū taue ñanajna tarkana (v. tars tārā).*

- ñanajda ñar jan tarjeda, hardim -meadimanda haije. hartin -ñiede hōida (v. -gōida), ñiede mādna: «huñāna muasñ, tās po*
60 *jāgun?» puda mādna: «puedaran -gaijiñmaś, nūm -gorovaś šidin -gāñāś, añ šidajn -guiriś hāñāś.»*

Három ember a nagy erdőbe akar menni. Maguk között szólnak: el kell menni. Most elmentek az erdőbe, az úton megháltak. Egy mocsár széléhez érkeztek, meg kell hálni; fölássák a havat.

Az öreg (öregebbik ember) vette tűzütő acélját, taplója meg nem bírt gyuladni (a tapló nem égett); taplója megnyirkosodott volt. Ő szól: «hideg van, kezeim ugyancsak megfagynak; nem bírok tüzet kapni». Nagyon hideg volt. A fiatal (köztük legfiatalabb) ember fáért hajtott. A valamivel fiatalabb öreg társ fogta tűzütő acélját, [de] tüzet kapni nem bírt egyazonképen, a szikra csak nem talált. A fiatal ember az öregnek szól: «én fölmászok egy fára: nem látnék-e talán tüzet; emberek sokan (tkp. ember sokjával) jöttek [erre] vadászni». Fölhágott egy fára, nem messze tüzet lát. Azt mondja: «Valamennyire innen (tkp. földön-túl: bizonyos távolságban) tűz látszik, valamennyire innen tűz ég. Te, öreg, menj el [oda], s kezével megmutatja. Az öreg fölköté hótalpait az öreg elment. Azon tűzhöz érkezett, egy emberhez érkezett: egymaga a tűz mellett egyedül áll.

Az öreg megszólalt: légy üdvöz, a másik mondta: üdvöz! «Nekem tüzet adj!» Ő mondta (felelt): «acél nélkül jöttél-e?» A másik mondta (felelt): «taplóm megnyirkosodott, nem akar égni». «Én adok (fogok adni) tüzet, [csak] mondd meg te: mikor lesz meleg?» «Holnap hideg lesz, felhő nincsen». Azon ember szól: «te hogyan tudod, hogy holnap hideg lesz? Én magam isten vagyok; ime most mindjárt (csak most) borulásra viszem [az időt], ime most mindjárt derüre viszem; magam sem tudom, mit csinállok majd». Az öregot egy vesszővel megütötte, az tehénne vált.

A két társ ottan várakozott. A fiatal ember szól: «alkalmasint a tűz mellett ül, a tűz mellett melegszik». A másik[hoz], az öreghez szól: «te eredj, öreg, nézd meg; [de] kérlek jöjj meg hamar, én megfagyok». Az öreg elment, a tűzhöz érkezett: egy tehenet látott, [de] nincs ott a társa; egy ember áll a tűz mellett. Az érkezett ember szól: «adj nekem tüzet». Ő azt mondta: «holnap meleg lesz-e, hideg lesz-e?» A másik mondta: «holnap hideg lesz, nincs felhő». Ő azt mondta: «hogyan tudod te azt? én magam isten vagyok, magam sem tudom». A másikat megütötte vesszővel, az tehénne vált.

A fán ülő ember vár, fázik. Fölkötötte a hótalpait: «magam megyek el». A tűzhöz érkezett: két tehenet lát; két társa nincsen,

csak egy ember áll [ott]. «Adj nekem tüzet?» Ő azt mondta: «holnap meleg lesz-e, hideg lesz-e?» A másik mondta: «isten maga tudja, én semmit sem tudok». «Te hogyan nem tudod?» Ő felelt: isten maga tudja, én hiszen isten nem vagyok». Ő mondja: «Én adok neked tüzet». Beletett a kebelbe (t. i. a fiatal ember keblébe ajándékot), a keblét megtöltötte. «A keztyűd add ide»: a keztyűbe bele töltötte (t. i. az ajándékot). «Most eredj vissza; a tűz égni fog; ezeket a teheneket vidd el». Ő mondja: «hogyan fogom etetni a teheneket?» A másik ember mondja: «te vidd el oda a teheneket: maguk táplálkoznak faleveleken. A két teheneden (teheneddel) dolgozzál, [csak] ne verd meg őket.»

Vissza ment: látja a tüzet, a tűz ég. Eszében mondja (gondolja): «a két öreg megjött». Oda érkezett: két öregem nincsen, csak a tűz ég. A tűz mellett megnézte a keztyűjét: a keztyűben pénzt talált; a keblét nézte: szintén pénzt talált. Szánjához ment, a pénzt beletette zacskójába. Megfőzte az üstjét (ebédet főzött), étkezett, lefeküdt.

Reggel megvirradt, elment vadászni. [Aztán] haza ment. A két tehenet befogta a szánba; a két tehén húzta. Haza érkezett, elhozta a teheneket. A társainak nejei kérdezik: «az én öregem hova ment el (hova lett)?» A tehenekkel magának fát hordott, fűvet hordott; egy egész évet élt [így].

Egyszer fát szállított a két tehenen, a házatól nem messze. Azon helyre érkezett, a két tehene visszatartja magát (megcsökönnyösödött). Egy vesszőt fogott, megverte a két tehenet. A két tehene emberré vált. Ők [ketten] azt mondják: «Isten minket tehénné változtatott. Minket tartottál (használtál), [rajtunk] dolgoztál. Fát hordottál rajtunk magadnak, fűvet hordottál. Most isten minket emberré tett. A mi hibánkat megbocsátotta. Azon isten-adta pénzünket [most] osszuk el (v. el kell osztani)».

A pénzt három felé (tkp. három helyre) osztották, elmentek kiki a maga házába. Találták a nejeiket, [kinek-kinek] a neje mondja: «hol voltál, egész évig nem voltál?» Ő felelt: «az erdőbe mentem, isten minket (kettőt) tehénné tett, most megint minket emberré tett».

Jegyzetek. 1. sor: *hájvin harua*: l. 3, s *tivin* | *hardam-p.* e h. *hardan-p.*; «maguk» mint gen. C.-nál *hartu'*, melynek volt vég *n*-jét a *hardan* megőrizte | 2. sor: *pogna* között = C. *poňana* |

ńiede mün, az úton, на допору; vélhetnők, hogy a *mün* prolat. végzet *-mana* helyett; de *ńiede-nek* nem is *ńiede-mana*, hanem *ńiedauna* lenne a prolativusa, s a *-mana* rövidülése különben *-mna* szokott lenni. E szerint *mün* külön névutónak veendő = *mińie* : 2, s. *ńiede mińie* «az út mellett» | *sapkambida* : *-da* mint több. 3. = *-du'*, *-do'* C. | 4. sor: *siecete* e h. *siecede*, 3. ragos nom. és acc. *siece'* (*siedace*)-tól | *ńisi*, a *jama-* mellett kellő *-s* (*-si*) ger. alak (3, s. *sici jamāde*); tője *ńi-* (C. 1. szem. *ńi'ídm*) «születni», *tu ńisi* «tűz-születni» mint egységes fogalom «meggyuladni»; ehhez való, alanyúl *piebmete* | *udin a handa*: az *a* = C. *ā* «so, in der tat» | 6. sor: *tu ńisi jamau*: itt a *tu ńisi* «tűz-születni» a *jamau* «nem bírok» mellett alkalmasan így érthető: «tűzet kapni»; szintígy 7. sor: *tu ńiesi jamāde* | *peamna -dauna* «fáért hajtott»; az oroszban ez volt «hordott [tűzi] fát, носилъ дрова», följegyeztem volt pedig így: *peam nadauna*, a miből csak «*peam*, fát» világos, míg a *nadauna*-ból sehogy sem lehet a «hordott» értelmet kiolvasni. Egyébiránt a *peamna -dauna* lectiót sem tarthatom biztosnak; *peamna* több. prolativus volna («fa után, fáért»), a *-dauna*, v. *tauna* præs.-præt. 3. szem. alak, mint igető = C. *tana-*, *tānā-* «fahren, jagen», föltéve hogy az 1. szótagbeli *ā*-nak a kanini nyelvben csakugyan *au* felelhet meg, a mire nincs más példánk. | 8. sor: *ńi erive-ri*: e h. véve: *ńi jerive-ri*, s továbbá: *ńi jerime-ri*, v. ö. C. *jierimea-* «treffen» | *manaś*: az *ś* az eredetibb tőalakhoz való: C. *mana'au*, *mane'eu*, *manau*, *maneu*, stamm: *manes*; v. ö. szintén *s*-vel e származékot: *manserña-* «betrachten» (3, 12. *mansirmaś*) | *ńiriem*: l. 3, 1 *hańerie* | 9. sor: *okauda* kopott végű prolativus (*-una* h. *-u*), 3. szem. raggal; v. ö. a prolativusra nézve C. Spr. *ōkauna jid ambanand* «wenn du viel branntwein trinkst» | *hańeueś*: *hańe*-tól ger. alak, mely C.-nál *-vanś* (*-vant*), C. Spr. *tīm teamdavant hańje* «er ging ein rentier kaufen»; v. ö. *-maś* = C. *-mant* 2, 2. 3, 12 | 10. sor: *ńi-ńiña* = *ńi-ńi* ismételt verb. neg. + *ña* verb. «esse» | 13. sor: *opuriś* «egyedül», *opoj-ri* + *ś*, tkp. «csak egy levén».

15. *tōsinu*: kérdő præt. alak, azon sajátssággal, melyet C. Gr. 438. l. jelez, hogy t. i. a präteritumi *ś* helyett *s* van, mely közvetlenül az igetőhöz járul, pl. *mada*-tól a megfelelő alak; *madāsanu* | 17. sor: *jivimda* «meleg lesz, будетъ тепло»; de talán mégis tkp. ezt teszi: «meleget tesz» (t. i. az ég v. égisten), v. ö. az *-mda* képzést ebben: *ōkamda-* «hinzufigen» vagyis «vermehren» (*ōka* sok) |

tiecigu: a *tiece*, *tieci* «hideg» szó egyszersmind igéül | *tírde jāgu* tkp. «felhője nines» (sc. az égnek, *num-nak*) | *tiecivanda*: a *tieci* szintén igéül; *vinda-ra* nézve l. 3, 5. *tarbugavniñ*-hoz való jegyzetet | 19. sor: *husilimues*: e szónak C. Reg.-nál semmi nyoma; *husili* itt «borús, *nacmypho*», melytől *-me* képzős ige = «borussá lenni, beborulni» (úgy mint *jibi* «heiss»: *jibimea*- «heiss werden»); az *-ues* úgy mint fentebb *hañeues*-ben | *jasnoj-geš*, ebből: *-ñās* (*ñaes* C.) «esse», a kezdő *ñ* a szó közepén *g*-vé válván; l. alább 53. sorban *ñenée-geš* | 20. sor: *pärtavam*: l. 3, 5. jegyz.; megjegyzendő az *m* rag, míg másutt csak *n*-végűek vannak az 1. személyre: *-banan*, *-ban*.

23. sor: *amdedāki*, *junākī*: l. 2, 12. *ñiuki* | *vuasku-jānda* e h. *-ñānda*, a mely megvan *ñāda* alakban fent 7. sor; egyszerű dativus-rag helyett van a *ñān* névutó a személy-névmásoknál: *mañ* *ñān*, *puda* *ñānda* | 24. sor: *tōñin*: C. szerint nevezve, conjunctivus, 1. forma: egy. 2. *madanin*; v. ö. mint *-n* képzős módalakot: 4, 16 *āñerēs*; 6, 15 *āñīs* | 28. sor: *mañ hardñen*: fentebb *hardn* e h. *harn*; talán kettős *n* szem. raggal van a *hardñen*; C. szerint *harn* gen. alak, s C. Spr. van mint nom. *harna* «ich selbst».

31. sor: *ñājun jāgu*: tkp. «két társam nincsen» (t. i. azt mondja magában); *ñājun* e h. *ñahajun* | 36. sor: *mākīn* a locativushoz (*mākana*) csatlakozó dat. alak, a milyen különben a személyrag előtt van: pl. egyszerű dat. *meat*: *-da*-val való dat. *meakan-da* | *tajlcun* «ide»: C.-nál az «ide» *talīā'*, azaz *tal*+*ñā'* lativusi névutó; de a *ñā'* helyett más alkalmas névutó is szolgálhat, jelesen: *ēsond* v. *ēsund* «bis nach, bis zu»: *tal-ēsund* lett végkopással *tal-isun*, *tailsun* alakon át: *tajlcun* | *mīl*: nyilván a C. *mī'* «magen, das innere» szóhoz tartozó, melynek *mīn*, *mīuj* teljesebb töje megvan a loc. *mīuñe* (innen), *mīuimñe* prolat. alakokban; *mīl* alkalmasint dat. alak, e h. *mīujn*: «bele» | 37. sor: *hānan*, több. tárgyra mutató imperativus, egy. 2. szem.: v. ö. C. egy. 2. *madan*, 3. *madai. damda* | 38. sor: *qlamgun*: *qlambi-* (C. *olambi-*) «etetni» igétől, fut. *-gu* alak; *-gun* több. tárgyra mutató 1. szem. | *horovajud* «két tehened» e h. *horovahajud*; v. ö. fentebb *ñājun* e h. *ñahajun* «két társam» | 40. sor: *ñuñujud*: ismételt imperativusi verb. neg. (tiltó ige) *ñu-ñu*+dualisi tárgyra mutató alak, egy. 2. alany *-jud*, e h. *-hajud*; C. helyette az indicativusi *ñihijud* hozza föl, pedig nála is van *ñon* «ne te» = *ñun* | *haudis ver*: lásd fent 4, 47 *haudis pārjada*;

a *ver* pedig *verña* tőnek a verb. neg. mellett vége-kopott alakja (v. ö. 1, 7 és 4, 33 *jāder*).

43. sor: *āb'de-min*: *mīn* szintén *mī'*, *mīuj* «belső»-hez tartozó névutó: e h. *mīujna* «-ben» | 47. sor: *puoderñagajde* dualis tárgyra mutató alak; e h. *-ñājuda*, *-ñahajuda* (pl. C. *madañahajuda*); az *ñg* azért maradt meg, mert az igető is *ñā*-végű, úgy hogy C. szerint teljesen így volna: *puoderña-ñahajuda*; a második *ñ* vált *g*-vé s így maradt *ñg* | *ñuljēde*: itt a *-de* a C. *-di'* dualis szem. rag-nak felel meg | 48. sor: *ñajte*, több. gen. egy. 3. rag (C. *-ita*) | 49. sor: *pēādanda* (e h. *-damda*), *umdīmda* 3. szem. távolabbi tárgyra mutató alak, l. fent 3, 3 *auradīmda* | 51. sor: *ādne ñi-mue* tkp. «procul non est»; *mue*- egy másik «esse» ige, melyet Reg. a vogul *ōl*-igével fordít (*mañ muādem*, *puder muān*, *puda muā*); v. ö. fent 10. sor: *ñiñi-ña ādna* | 52. sor: *marije*: úgy látszik a C.-féle 5-dik vagyis reflexiv formának felel meg (pl. C. dualis 3.: *madañā'*, *madañaha'*); igeje C.-nál *madar*:- *madarñāu*, *madarpīu* «zurückhalten», és *madarīdm* «sich zurückhalten»; hozzá járul még *šitta*, a személynév más accusativusának ragos segédszava (v. ö. *šuj*, *sim* stb.): C.-nál (*puda*)*šile* őt, dual. (*pudi'*) *sieddi'* őket kettőt, több. (*pudu'*) *sieddu'*; Reg. szerint: *pude šitte*, dual. *puđin šitti*, több. *pudu šittu* | 54. sor: *māma*: alkalmasint *māña* h., mint dual. 3. alak, de van C. Spr. 316. a *ma*- mondani igének egy *m* képzős származéka is: *mamonodu'* «[die knaben] sprechen» | *šidin*, *šidajn* «minket kettőt» = C. *siedni'* v. *siedani'* | 56. sor: *ñanajna* tkp. «pénzeink v. pénzeinket»; C.-nál ez alak: *-ina'* | *tarkana*: C. szerint való 4 formában a több. 1. rag *-na'* (*madañina'*, *madañena'*) | 59. sor: *muasīn*: kérdő præt. alak, úgy mint fent 15. sorban *tōsīnu*; de az *-u* el is maradhat: C. Gr. 440. zweite zeit mit fortlassung der fragepartikel) pl. 1. *madasam*, 2. *madasan*, 3. *madasa* stb.

6.

Egyes mondatok.

1. *ñerñauna jir jāderñaje* előre járjon az eszed. — *ñerñauna* = C. *ñerñāmna* «vorn entlang» prolat. | *jāderñaje*: imper. egy. 3., C.-nál *-jea* végű, pl. *madājea*.

2. *pure ñibat puneriu*, *manacākīr* ha nem hiszel, nézz meg [magad]. — *ñibat* a *ñi*- verb. neg.-tól a 2. személyre mutató mel-

lékmondati ger. = C. -bat és -banand | puneriu : a verb. neg. mellett az igének csak töje kell, s így itt a vég *u*-t külön járuléknak kell tartanunk, a milyenül alkalmas az *u* kérdő szócska: «ha nem hiszel-e = ha talán nem hiszel» | *manacākir* : C.-nál a precativus egy. 2. szem. -har (vocalis után: *madahar*), de -kar (eltűnő *s* után: *mi'i*-, *mi*-től *mikar*), vagyis épen úgy lép föl *h* és *k*, mint a névragozásban a loc. abl. ragokban: -hana, -had és -kana, -kad. Az utóbbit veszik föl a -d (-t) végű tők is, pl. *mea'* e h. *mead* (meat). E szerint a *manacākir* lehet akár *manacat*-féle tőtől való. Úgy látszik hogy ilyen alakult a *mana'a*-, *manas*- «látni» igétől azon -set, -sat képzővel, melynek alább (6.) egy példája *tarbesati*- (C. *tarpa-seti*-) «kimenni», (11.) *hōnoseti*- «aludni», s melyet C. frequentativ értékűnek jelzett. C.-nál a *mana'a*-, *mane'e*- ige mellett föl is van hozva ezen alak: *maneleti*-, a melynek *t*-je a *manacākir*-beli *c*-nek felel meg.

3. *jiri* (v. *hajar*) *jāle* a hold (v. nap) süt. — A *jāle* szó különben «nap, világ, világosság», itt meg igéül szerepel.

4. *mañ nau meādaš turñas nieboj puone* (v. *nieboj vuone*) a testvérem meglátogatott (почтилъ, v. былъ въ гости, vendégül volt) a múlt évben. — *turñas*: præt. -š-vel való; C. *tūrña*- «kommen», a rövidebb *tō*- mellett | *meādaš*: -š-es ger. (inf.), de *meada*- «látogatni, vendégül lenni» ige egyébként ismeretlen. Alapját láthatjuk a *mea'* (*mead*) «sátor» szóban, melytől mint denom. képzés tkp. «sátorolni», azaz sátorba járni = látogatni; v. ö. finn *kyläile*- «látogatni (falubelit)», tkp. «faluzni».

5. *tuku jāle tieci ma* (e nap) hideg van.

6. *pin tarbesatina* elmegyünk ki (вонъ уходимъ). — C. *pin* és *pihin* hinaus, *pihiñe* aussen | *tarbesatina*: megjegyzendő a -na (-na') mint több. 1. személyrag, mely C.-nál a 3. 4. és 5. formában szerepel, míg másutt -va' van; az ige C.-nál egy. 1. szem. *tarpa-setiu*, s így egyéb -set képzésű ige is, hozzájáruló *i*-val, miszerint azt lehet sejteni, hogy az ilyen képzésű igéknek csakugyan valami köze van az úgyn. 5-dik (reflexiv) formához.

7. *pure seañok po? nārju po* te hány éves [vagy]? harmincz éves. — Tkp. «hány év», v. ö. C. Spr. *side po nu* «két év[es] fiú».

8. *mañ niñikau sidi pou* (v. *puou*) árka az én bátyám két évvel nagyobb (öregebb). — *pou* prolat. e h. *pouna*.

9. *māsagu, numda tuju'om* mosdom, istenhez imádkozom (az oroszban: моюсь, молюсь богу). — *māsagu*: v. ö. C. -ñu (-gu) képzős igét az 5. (reflexiv) formában, egy. 1. -ñu végű: *tōndañu*.

10. *jāli jerkeñe orcedūa* délben (nap közepén) ebédelünk. — *orcedūa* több. 1. szem., e h. *orcedeva'*; *orced*- igetű *ōrña*- «enni» mellett; v. ö. a -sat, -set-féle képzést.

11. *hōnosetina lakcembej* alszunk egy keveset. — L. fent

(6. mondat) *tarbesatīna* | *lakce* «egy kevés» az oszt. szám. *lakca*-«zerbrechen» igével magyarázható; vagy pedig mint *-ce*-féle dim. alak áll *laga* «stück, bissen» mellett, v. ö. 4, ³⁶ *hārdačen*.

12. *pīr* «a *sidišatīn* te mikor kelsz föl (szoktál fölkelni)? *mañ* *hūmer sidišatīm* én reggel korán kelek. — *hūmer*=C. *hū* «morgens» (s ehhez való: *hūnāna* morgen, holnap)+*mear*, *mēr* «bald, schnell.»

13. *jānālarajine* mi elkéstünk (опоздали). — C. *janalarej*-(egy. 1. *-rejū*) «sich verspäten.»

14. *janoboua jileana* lassacskán élünk (живемъ по-маленьку). — C. *janambouna* (prol. alak) «etwas ruhig» (*jana*).

15. *meakana hävdñe sau' āñiś* (v. *āneki*) jó volna haza mennünk (ha haza mennénk). — *hävdñe*: *haije*-igétől, a *-b*-féle ger. dual. 1. alakja, mely C.-nál *-bnani'* (fent 3, ⁵ jegyz.) | *āñiś*: C. conjunctivusa: *ajñiś* és *aijiś* (Spr. 376. *sava aejiś* «es wäre gut». | *āneki*: v. ö. C. Spr. 386. *hānaki* «ist wol gestorben»; l. még fent 2, ¹² *ñiuki*.

16. *husir jilean* hogy élsz (hogy vagy)? *husir jileade* hogy éltek (vagytok)?

17. *pīr jiedesinu* te egészséges vagy-e? *pīre an jiedesidam* ti megint egészségesek vagytok-e? — A *jiedesinu*-beli *-nu*=egy 2. szem. rag+kérdőrag (*u*); *jiedesidam*: *-dam* több. 2. rag+kérdőrag; l. C. Gr. 439. l.

18. *tauj jileambartje, jēdesivī* hála istennek, egészségesek vagyunk. — *jēdesivī*: e h. *-va'* | *tauj j.*: nem szószerint felel meg a «hála istennek, слава бору» szólásnak, hanem csak ily értelmű invocatio: «felső isten!» Fent 4, ²; van *tauj num* верхній боръ | *jileambartje*=C. *jilibaambaerte*, *-baerta*, *jileumbaerte* «beschützer des lebendigen, d. h. gott» (Castrén, Mythol. 15. «doch dieses wort ist eigentlich nur ein epithet von *num*, und bezeichnet seine eigenschaft als wächter und beschützer der heerden.»)

19. *hūñi huoska haudorña, piseana volnoj āgu* midőn a macskák verekednek, az egereknél szabadság lesz. — *volnoj*=or. вольно, *volno*; talán helyesebben is így írónk: *volno -jāgu*, t. i. ez utóbbi e h. levén *ñāgu*, v. ö. fent 2, ¹⁹ *sire-jeuvi*.

20. *januboj jādagun, akunā hāntān* lassabban jársz, messzire (messzibbre) fogsz menni. — *ākuna*=C. *ahakuna* loc. «weit»; itt inkább prolat. illik, mely C. *ahakumna*.

21. *harña ñāde seu ñide sārdaḡu* holló a másiknak (társának) nem vájja ki szemét (воронъ ворону глазъ не выколетъ).

22. *husovaj huiñi harta -bidamda hauālimbide* minden ember a magáét (ткп. maga magát) dicséri (свое хвалить). — *-bidamda* (*pidamda*): alapúl van azon *pid*, *pud* (v. *pida*, *puda*) szó, mely a jurákban személyragokkal a 2. és 3. személynévmást pótolja: *pudar* (*pur*, *pīr*) «te», *pida* «ő»; följegyeztem 1. személyraggal is: *mañe*

bidu «душа моя, lelkem» és *harn pīdu hadagum* «megölöm magamat». Lásd még C. Gr. 357. 1.: «ausserdem kommen in der bedeutung eines reflexivs einige affixformen von *puda* vor, welche im genitiv u. accusativ gebräuchlich sind: sing. 1. *pudan*, 2. *pudad*, 3. *pudada*, *pudamda*» | *hauālimbi*: az orosz хвали-ть (*χvali-*)+szamoj. -mbi képző, mely frequ. (continuativ, praesens) jellemű.

23. *ñohobīgat masaragun, sat sauā ordan.* работай до поту, лучше покушаемъ (dolgozzál izzadásig, jobban fogsz enni). — Tkp. így van mondva: «fogsz dolgozni izzadvád (úgy hogy izzadsz), igen jót eszel» | *ñohobīgat* e h. *ñohobī-go-vat* (-bat), lásd 3,5 *tarbugavniñ* jegyz.; *ñohobī-* e h. *ñohombī-*; *ñoho* = C. *ñoha* «schwitzen.»

24. *ñeuyi* (*ñeuhī*) *ñau ādna savo-s* a régi barátom sokkal jobb volt (tkp. messze jó volt); — a fordítandó eredeti ez volt: старый другъ лучше новаро (régí barát jobb az újnál).

25. *harne juolcem teñuvāu* tudom a magam mértékét (az én mértékemet). — *juolcem*: *juolce'*-tól, 1. birtokos személyragos egy. nom. és acc. *m*-vel (nem *-u*-val) alakúl a lappangó *n*-en (') végződő tőkön.

26. *mañ ñim sawiligu* én nem leszek gazdag; *mañ ñivie s.* mi nem leszünk gazdagok, *pudu ñie s.* ők nem lesznek gazdagok.

27. *mañ mīrdatau, pīr temda haruavat* én eladom, ha meg akarod venni.

28. *mañe ñenāen tañevu āv* ha pénzem (pénzeim) volt volna.

29. *hunohult-ana ñi sijegu, pīlī jīrde lahana* soha sem hazudik, mindig igazat (egyenest) szól.

30. *mañ vqskou hās; jīheram, hu si ālamgavda* meghalt a férjem; nem tudom, ki fog engem eltartani (etetni).

31. *saua num āgu, huñā mañ tūdam* jó idő [ha] lesz, holnap eljövök.

32. *ñiseau haijeś, puluceanda meakanda haijedaś* az atyám elment, a feleségét otthon hagyta.

33. *pādana śer jāgu* nem lehet írni (írni mód nincsen).

34. *mañ ñiu tāgu, hujalt amgalt ñi dāmpi* [ha] én nem adom, senki semmit sem ad.

BUDENZ JÓZSEF.

Kisászsiai török nyelv.

Az 1886-ik év május első felében kelttem útra Konstantinápolyból és a Mármara tengerén át *Mudániába*, egy kisászsiai kikötő városba jutottam. Szekéren folytattam innen az utam s velem volt *Ömer efendi*, egy magyar eredetű török szofa; úgy érkezünk meg *Brusszába*, a hajdani székvárosba. A *csársi* közelében szállottunk meg, a török *mahalle* (negyed) kellő közepébe, közel ahhoz a nagy térhez, mely a Karagöz játékok ősmesteréről *Küsteri sejh*-ről, *Küsteri teré*-nek (*Küsteri majdané*) van elnevezve. Brussza a *hudavendigjári* kerületnek (vilájet) a főhelye és a *váljához* (kormányzója) *Názif pasához* több rendbeli ajánló leveleim voltak. Az egyik a török kormány hivatalos *bujurulduja* (parancslevele), a másik meg *Áhmed-Vefik pasának* a sorai, a ki a válin kívül, még *Esref bejnek* is írt, Brussza legnagyobb török tudósának. Szívesen fogadtak mindketten és míg az előbbi arról gondoskodott, hogy utazásaimban meglegyen a kellő katonai fedezet, addig az utóbbi a kisászsiai nyelvekről és főleg a brusszavidéki török nyelvjárásról adott becses útbaigazításokat. A török tudósok ugyan nem képesek megérteni, hogy miért érdekelhet valakit a *kaba* (durva, paraszt) népnyelv, és hogy mi célja a népnyelvi adatok gyűjtésének; de több napig tartó vitatkozásunknak még is meg volt az az eredménye, hogy nem ítélte többé utazásom célját nevetségesnek. Sokat támogattott egy brusszai születésű fiatal költő is *Kemaleddin bej*, csak azt az egyet nem tudta elszivelni, hogy a népdalokban még csak metrum sincs, hanem amolyan parasztszótagszám (*parmak hesabi* «ujj-számítás»). — Kettős ok vezetett engem a kisászsiai nagy, és eddigelé ismeretlen nyelvterület eme pontjára. Először a sztambulitól eltérő népnyelve, melyet már Konstantinápolyban is volt alkalmam hallani; másodsor pedig a vidék lakossága, mely

jó részében *zejbek*nek vallja magát. A *zejbekek*nek *Szmirna* meg *Ájdin* ugyan a főfészük, de területük egész Brüsszáig húzódik el és nyelvükben, a mint később meg is állapíthattam, sok a közös vonás. Mudániánál kezdődik el már a nyelvterületük és *Balikeszi*-ren át egész *Ájdinig* húzódik el, Kisázsiaiának a nyugoti részén. Külön faj lehetett valaha a *zejbek*; erre vall egyrészt a többi törökségtől eltérő ruházatuk meg egész megjelenésük, és különös életmódjuk is. Az *ájdini* kerületből azomban elüldözték őket, és így jutottak el valószínűleg Brüssza vidékére, a hol földműveseknek telepedtek le. Ma már csak a hegyi rablót nevezik *zejbek*-nek. Felismerni még őket arasznyi kis *salvárj*ukról, meg jókora hosszú fejviseletükről, melyet gyöngyös kendőkkel csavarnak körül. Külön törzsekre oszlanak, az úgynevezett *ásiretek*re. Egy néhányát meg is látogattam a közeli helységekben és mindenfelé adott a váli *emirnáme*kat (rendeleteket), fedezetnek meg *zaptiét*, hogy nyelvészeti kutatásaimnak mi sem álljon útjában. Kényelmetlen a kisázsiai vidékeken az utazás és fáradságos. Lóhátra kerül az ember, meg oly otrombán készített fanyeregbe, mely minden zökkenésre fájdalmat okoz. Karaván-szerájban kell meg szállani, vagyis oly nyilvános szállóban, a hol se ágy se ágybeli, még kevésbé kiszolgálás. Első utunk *Kirezli* felé vezetett, egy olympusvidéki hegyi faluba. *Zaptie* kísért az úton, meg két *zejbek* fuvaros: *Tahir efe* meg a fia *Mehemed*. *Kirezli*ben a falu vendégei voltunk és minthogy még szerencsénk karaván-szerájuk sem volt, a kávéházban adtak helyet. Oda hozták számunkra az ételt, oda jöttek hozzánk látogatóba, oda tértek meg pihenni és kávézni és ott vetettek ágyat a *zaptiének* is, a fuvarosoknak is. De azért kellemesen teltek el az esték meg hasznosan. A falu népe mind együtt volt ilyenkor és járta a sok nóta, meg a versenydalolás. De tollba mondásra nehezen bírhattam rá őket. Énekelni szívesen énekeltek, de ha arról volt szó, hogy ének nélkül mondanak dalt, megannyi kifogásokhoz folyamodott. Az egyik már elfelejtette volt, a másik meg minden áron tudni akarta, hogy mi czélból irogatok én. De meg legtöbbször úgy jártam, hogy elénekelni tudták ugyan a dalt, de ha az elmondására került a sor, lépten nyomon fennakadtak. Még legtöbbet gyűjthettem az *ásiktól*, a falu lantos költőjétől, a ki a saját szerzeményein kívül jócskán ismerte a népi termékeket is. *Kézél-taşnak* (Veres-kő) hívták azt a

másik helységet, a hol szintén letelepedtem volt egy pár napra. Okúlva a tapasztaltakon, az ifjakhoz (*deli-kanlé*) szegődtem ezúttal és az ő kávéházukban ütöttem tanyát, a hol vidámabb volt az élet és szaporább a dal. Esténként előkerült a *baylama* nevű húros hangszer, és énekeltek sorjába szerelmi dalokat meg rabló énekeket. Ez utóbbiakat ritkábban, csak ha maguk közt voltak. Szöveget annyit jegyezgettem össze, hogy tiszta volt előttem e vidék nyelvjárásának a rajza és csakhamar átláttam, hogy *Szmirna* felé kell innen igyekeznem, meg *Ájdinba*, a zejbekek eredeti fészkébe. *Mihálidson* át *Bandermába* jutottam és tengeri úton kerültem *Szmirnába*, az *ajdini* kerület fővárosába, május vége felé. A milyen európai színezetű a város *frenk* negyede, ép oly zejbekes a hegyekre húzódó török *mahalle*. Anatólia legkülömbözőbb vidékeiről kerülnek ide a *türkök* (kisázsiai parasztok), *karamánlik* ép úgy mint *jürükök*, külömböző tájkiejtésűek és a lehető legtarkább viselettel. Legtöbb az *ajdini* zejbek, mert vasút köti össze a városokat *Szmirnával*. A távollevő pasa helyett a defterdár *Kádri bej* fogadott, a kinek nem régiben meghalt földink, *Stab* kapitány volt szives bemutatni. Meglepett a török bejnek fegyelmezett tudása és az az igazi érdeklődése, melylyel nyelvjárási tanulmányaimat fogadta. Maga is sokat foglalkozott a zejbek kérdéssel és arra az eredményre jutott velük, hogy a rómaiak maradványainak tartotta őket. De csak is a zejbek ásitreteket, a többiekben szeldsuki ivadékokat látott. Ez utóbbiakból még fenn is maradt három nagy törzs. Az egyik az *Akče-koža* törzse, mely *Balikeszir* vidékén tartózkodik; a másik a *Gündüz bej* törzse *Ak-hiszár*, *Bej-olaszê*, *Kézêl-észêklar* és *Denizli* vidékén; végül a *Kara-tiszabeliek*, főleg *Merask* közelében. *Ájdin* vidéke a szeldsukiak főfészke, míg a zejbekek már akkor is itt voltak, mikor a törökök Anatóliába kerültek. Örökös harcban állott egymással e két törzs, sőt önállóságukat az oszmán uralom idejében is meg tudták őrizni. Csak nagy nehezen sikerült a török kormánynak azt a sok vándor törzset legyőzni, melyeknek egyenként külön elnevezésük volt ugyan, de összeségükben *zejbekek* azaz hegyi rablók voltak. Mai nap is vándorolnak még e törzsek, s külön főnökeik vannak, az úgynevezett *efék*; de jó részük letelepedett és békés természetűvé lett. Elannyira, hogy ma csak a rabló vallja magát zejbeknek, meg a messze falubeli nép. Főbb helyeik: *Ájdin*, *Tire*, *Názili*, *Eszki-hiszár*, *Szeraj-kőj*, *Baljan-bol*, *Keles* és *Csine*. Az

utazók személybiztonsága még mindig hiányzik a zejbek vidéken és sok dolgot adnak a szmirnai pasának meg a csendőreinek. Csak a kellő kísérettel indulhattam útnak én is, és mindenek előtt *Ájdinba* igyekeztem, a zejbekek hajdani fővárosába. Ajánlatokkal *Kádri bej* látott el, és egyéb utasításokkal *Rémi* úr, szmirnai főkonzulunk. Junius közepe felé érkeztem *Ájdinba* és egy *hánba* szállottam meg, az úgynevezett *Janék-hánba*. Itt fordul meg a vidéki parasztság jó része, ide hozzák gyümölcseiket és egyéb eladni valójukat és ugyancsak itt tanyázik a török vámhivatal is, hogy megvegye rajtuk a *gümrük* (vám) pénzt. Délelőttöket töltöttem itt e házban és úgy figyeltem meg azt az ember-áradatot, mely Anatólia különböző vidékeiről tódult ide. Ramazán ideje is volt éppen, a legjobb alkalom hozzá. A város előkelőségei közül *Szelah-eddin bejjel* ismerkedtem meg, a vidék leggazdagabb földes urával, *Oszman Zekki* efendivel a város ügyvédjével és a fiatal *Dsemil bejjel*, a kikkel nem egy kellemes estét töltöttünk el, hol a *Csakër-oylu* nevű mulató kertben, hol meg a *Gümrük* tér ramazáni kávéházaiban. Ha beesteledett és kezdték gyujtogatni a ramazáni mecseket, első dolgom volt a kávéházakba való járás. Nem azokat a kávéházakat értem, a hová az efendik járnak, hogy kávéjukat meg nárgiléjukat csendben élvezhessék el, hanem a kis zejbek mulatóhelyeket, a hová efendi-féle ember még csak el se találta. Oda telepedtem le a zejbek legények közé és hallgattam azt a sajtósárga rabló romanticizmust, melylyel telvék a dalaik. A zejbek dicsőségről álmodoznak, a zejbek világ elmúltán keseregnek. Körbe ülnek valamennyien és egymásután kelnek fel a fegyvertánczra, sorban fognak az énekléshez. Közöttük jegyezgettem össze a legszebb zejbek dalokat és azokat a rabló énekeket, melyek nemzeti hőseikről *Dervis eféről*, *Gerekiről*, *Szári-zejbekről*, *Számacliról* és másokról zengedeznek. Itt gyűltek össze a különböző ásiterekhez tartozó türkök, mindegyike máshelyt mulatozott, és más-más árnyalattal mondogatta a dalait. Még érdekesebb e kép hetivásár alkalmával. Ilyenkor a jürükök is megjelennek és többnyire tejfélélt árulnak, a kurbán bajramra kecskéket meg juhokat. A *tahtažéak* törzsének van a legrosszabb híre, *kěžél-başnak* veszik őket és hitetlen számba mennek. *Tahtažénak* azért nevezik őket, mert fát, deszkát (*tahta*) árulnak. Eme törzshez tartoznak még a *čajlak*, *kabakčé*, *imamlar*, *üsküdarčé* és *evži* ásiterek. A jürük

törzsek vezetői nem *efék* hanem *bejek*, és még sokan élik azt a sátoros vándoréletet, melyet a kormány újabb idő óta erőszakkal akar megszüntetni. Régente csak is sátrakban laktak, a tél három hónapján át völgyekben (*dere kēšlasē*), kilencz hónapon át meg hegyek között (*tepe jajlasē*). Ájdin vidékén a következő zejbek ásíreteket jegyeztem össze: *kahan, gubak, kara jajžē, sindel, deriži, ak kožalē, čējan, boz čakal, kara čakal, saraž, hajlamaz, dalžalē, kara kožalē, kušču, abdal v. čingel, čardaklē*. Tire vidékén pedig, a hová szintén kirándultam, a következő ásíretek neveit hallottam: *žerid, kažar, sačē karalē, musažalē, kōtekli, čepni,*) tekeli, kēžēl-čšēklē, arablē,*) sanžaklē, sarē tekeli, toržum, čakal, kara kečeli, būrhan (bulhan), ak dažlē, farsak, sivri külahlē,**) kēžēl kečeli, kēžēl tekeli, havuž, jünžü, pūseli, harmandalē, inželi, narēnžalē, kēssa boj, karaman, elmaz, turaman, sačlē, sarē kečeli, ak kojunlu, kara kojunlu, saz kabaklē, čötel, jeni osmanlē, kara tekeli, sarē kečeli, zembülži, sepetči, gündešli, toyan, zijan, kēbrēzlē, anamaslē*.

Mind ezen ásíretek szétszórta élnek, állandó lakóhelyük csak kevésnek van. De meg a téli tartózkodó helyük sem mindig egyazon. Szedik a sátraikat és míg nyáron át a hegyek közt barangolnak és juhok, kecskét legeltetnek, addig a téli időt más-más városokban töltik el. Legújabb idő óta, mióta állandó lakóhelyre kényszerítik őket, ijesztő mértékben pusztulnak. A hideg láz szedi köztük áldozatait és ma már csak a neve létezik sok oly ásíretnek, melynek azelőtt jócskán voltak tagjai. — Ájdinból, hol vagy két hetet töltöttem, és a hol kétszáz népdalt és öt népkönyvet jegyeztem össze, *Tirēbe* mentem. Egy Mehmed nevű zejbek volt ezúttal a kísérem, egy szudáni arab, a kit az ájdini előljáróság rendelt mellém. *Ali Rizá bej* volt *Tire* városának a kajmakámja, neki szóltak az emir-námeim. Három napot töltöttem e városkában, többnyire a *Beledie hán* nevű szálló udvarában, a hol a zejbekeken kívül jürükek is nagy számmal fordultak meg. Innen rándultam ki egy nap *Čin ovasēba*, egy jürük főnöknek, *Bitti bej*nek a székh-

*) E törzs arról nevezetes, hogy nagyon sok benne a tolvaj; az *arablēk* meg hirhedt lókötők.

**) *Sivri külahlē* (hegyes süvegű); úgy tudják ugyanis az esztendejük számát, hogy minden évben egy-egy új kendőt kötnek a fejükre s az ott marad rajtuk halálig.

lyébe. Lakodalmaztak épp a jürükök és miután előbb kihallgatáson fogadott a bej, kísért adott mellém, hogy végig nézzem a lakodalmat és részt vegyek az ünnepélyen. *) *Bengi ojunuval* kezdték meg az ifjak a mulatozást. E mulatság abból állott, hogy a völegény sátrát, melyet egy vörös zászló díszített, körül tánczolta a sok *deli-kanlı* (ifjú legény), fegyveresen és ének-kísérettel. Néhány dalt itt is jegyezgettem, úgyszólván suttyomban, mert féltek a plajbásztól és riadva menekültek a jegyzés elől. Azt hitték, hogy megbabonázom vele őket. Másnap már *Ödemiş*-ben voltam, egy vasút-menti városkában és onnan *Keleş*-be rándultam át, egy zejбек helységbe. Minél inkább távolodtam *Ájdin*től, annál bizalmatlább volt a nép és annál nagyobb fáradtsággal járt az anyaggyűjtés. Oly primitívek a gondolkodásukban és oly bátortalanak az idegennel szemben, hogy még szóba állani is bajos volt velük. Előljárói rendelettel kellett őket a kávéházakba idézni és parancszoára énekeltek szegények. A napok elnevezéseiről fogalmuk sem volt és arról a városról nevezték el napjaikat, a hol éppen vásárt tartottak. *Ájdin* környékén pl. a keddet *„Dalma pazaré”*-nak nevezik, a szerdát *„Jeñi pazaré”*-nak, a csütörtök neve *„Nazili günü pazaré”*, a pénteké *„Şehir pazaré”* avagy *„Dernek günü”*, a szombaté meg *„Dalma derneji”*. *Keleş* vidékén ez elnevezések ismét változtak. Ott a szombat *„Köşk günü”*, a csütörtök *„Názili günü”*, a hétfő *„Sobêza günü”*; az a nap meg, a mikor *Ájdin*-ban van a vásár: *„Gireji günü”*, avagy *„Giri günü”*. — Jellemzetesek még e törzsbelieknek a neveik. Az iszlám adta arab neveket nem ismerik, hanem török neve van mindegyikének, a mit az apjuk után örökölték. Az *apa* pl. *Fértêna* (vihar) volt, s fiának neve lett *Fértêna oğlu* (vihar fia); egyik ősnek neve: *Čatal baş* (villa fej), az utódoké: *Čatal baş-oğlu* (villa fej fia). E nevek nyelvi szempontból is érdekesek, a mennyiben sok oly török szónak maradt bennük nyoma, a mely a mai közhasználatból kiveszett. Följegyeztem *Ájdin*, *Tire* és *Keleş* vidékén a következőket: *Čakma oğlu*, *Kêrnataş o.*, *Enelbuza o.*, *ženaver o.* (vadállat), *Čakal o.* (sakál), *Koza iri o.* (jó nagy), *Suran o.*, *žend o.*, *Čamaşêrşê o.* (feherruhás), *Taşlı o.* (köves), *Güržên o.*,

*) A zejbekek és jürükök különféle népszokásai és költészetük jellemzése az „Anatóliai képek” cz. munkámban (Szépirodalmi könyvtár VIII. köt.) található.

Kulik o., Biberži o., (borsos), *Külhanžê o.* (hamuházi), *Kestenži o.* (gesztenyés), *Jêlêk o., Appa o., Koža pabuč o.* (nagy papucs), *Kozakê o., Mëzzak o., Okêu o.* (nyilas), *Kiriš o., Kapusuz o.* (ajtótlan), *Almažê o.* (almás), *Asan gavas o., Jajlak o., Portal o., Soran o., Gülsün o., Malêš o., Čibil o., Gajžêm o., Menzilži o.* (örházas), *Serçe o., Ilimanžê o.* (kikötős), *Mažar o.* (magyar), *Kabaklê o.* (tökös), *Kêvêlžêm o.* (szikra), *Koža bėjêk o.* (nagy bajusz), *Koža baš o.* (nagy fej), *Kara kavuk o.* (fekete süveg), *Kösek o., Gedikčinin o., Kurlu o., Kemenk o., Kočaklê o., Sejrekli o.* (ritkás), *Duman o.* (füst), *Ožakê o., Dokanžê o., Šišik o., Jumurtalê o.* (tojásos), *Bejni o., Karžê o., Sačê karalê o.* (feketés hajú) *Uman o., Tarakê o.* (fésüs), *Samanžê o.* (szalmás), *Japužu o., Kakê o., Talênžê o., Salžëlarên o., Kendilži o., Idriš o., Jêrtênžê o., Tuzžalê o., Gaz bojlû o.* (liba termetű), *Kesir o., Koštur o., Rebiš o., Gökžan o., Kêšëmlerin o., Jarêšê ölü o.* (fele holt), *Čečeron o., Bašê boš o.* (feje üres), *Sollu o., Vojvoda o., Kaba sakal o.* (durva szakál), *žerid o., Jandêl o., Hajta o.* (tolvaj), *Gokum o., Kulaksêz o.* (fületlen), *Afažan, Sejrek basan o.* (ritka lépő), *Taktak asan o., Jel alđê o.* (szél elvitte), *Čömen o., Jel govan o., Jalên ajak o.* (meztelán), *Kajgêšêz o.* (gondtalan), *Deve o.* (teve), *Ajgêr o., Jêrtêžê o.* (szakító, vérengző), *Donsuz o.* (bugyogótlan), *Čëlbak o., Et jemez o.* (húst nem eszik), *Geže giden o.* (éjjel járó), *Kuru gôt o.* (száraz far), *Gujruksuz o.* (farkatlan), *žërreêk o., Ažakžê o., Kelleži o., Čallê o.*

Kelesben egy nagy karavánhoz szegődve a *Boz-day* (Jég-hegy) nevű hegység felé tartottam, hogy elérjem a szmirnai vasút másik vonalát, melynek *Ala-šêher* az utolsó állomása. Karavánunk jórészt örmény és görög kereskedőkből állott; a legidősebbik volt a vezetőnk, egy örmény *tüžžar* (kereskedő). Az éjszakát egy kis hegyi faluban töltöttük el, egy rozszant karaván-szeráj szennyes falai közt. A falu emberei mind meglátogattak bennünket és mint-hogy ép a vége felé volt a Ramazán-ünnep, a szokottnál jóval elevenebb volt a társalgás. A karaván-szeráj volt az ünnepség központja, oda hozták el a nép mulattatóit is, és így meg volt az alkalom a jegyeztetésre. Két darab színjátékot gyűjtöttem itt, és másnap kiegészítettem *Ala-šêher*-ben, a hová az *uszta* (mester) is követett bennünket. E városban vártam be a Ramazán végét és úgy indultam el onnan *Manisszába*, egy másik vasútmenti városon,

Kaszabán keresztül. E vidékek nyelve mind az ájdini dialektust tükrözi vissza, de alig volt helység, a melyben egy kis árnyalat-beli különbséget nem találtam volna.

Az ájdini dialektusok részletesebb leírását e tanulmányom végére hagyva, ezúttal azokat a szövegeket közlöm, a melyeket *Brusszában* és a hozzá közellevő falvakban, továbbá *Szmirna* és *Ájdin* vidékén gyűjtöttem. Jegyzeteket csatoltam az egyes dalok-hoz, a nyelvi sajátságokról. Hozzá adom még azt a néhány *láz* dalt is, a melyeket *Sztambulban*, *láz* eredetű hajósoktól gyűjtöttem. E *lázok* a fekete tenger mentén laknak, a *számszuni* és *trapezunti* kikötők között, és nyelvük annyira eltér a többi török dialektusoktól, hogy a sztambuli ember csak ügygyel-bajjal értheti meg őket. Gyorsan, majdnem hadarva beszélnek, idegenes hangzású szavakat oly nagy számmal használnak és a hangrendet is úgy össze-vissza zavarják, hogy szintén romlott töröknek tetszik a beszédjük. Azt tartják róluk, hogy eltörökösödött idegen faj, mely itt-ott még saját nyelvét is használja. A sztambuli *kaikcsik* (csónakosok) többnyire *lázok*, és így bő alkalmam volt már *Sztambulban* is megismerkedni a nyelvükkel. Többnyire dalokat jegyezhettem fel tőlük, részint a csónakosoktól részint pedig tengerész katonáktól. Ez utóbbiak közt egy tengerész-tiszt volt a közvetítőm; *Ali Rizá efendi*. Dalaik különben is híresek és e néhány darabbal csak némi kis mutatóványt akartam közölni. Megannyija négy soros versek, és mindegyik sora 8 avagy 7 szótagú; a melódiajuknak *laz havasé* (*láz ének*) a neve.

A szöveg végéhez csatolt *szójegyzék* Ájdin vidékéről való. Legtöbbjét Ájdinban és Tirében gyűjtöttem, de sok benne a *Murla* vidéki és *kelesi* eredetű is. A szavak jórésze oszmánli szöveggel van megmagyarázva, úgy a hogy a magyarázóktól hallottam, többnyire írástudó bennszülöttektől. Legtöbbjét beszéd közben hallottam és úgy jegyeztem fel mondatostúl és török magyarázatokkal. A *k*-val jelöltek: *Kónia* eredetű szók.

További közléseim abból az utazásomból lesznek, melyet az 1890-ik év tavaszán tettem. A *Hajdar-pasai* állomásról indultam el ez útra és *Izmiden* át folytattam *Eski-séher*-felé, a hol az új vasúti vonal épül. Az *ángorai* útról *Kütárhjá*-ra tértem és úgy érkeztem vissza *Brusszára* és ott fejeztem be kisázsiai utaimat, melyeket három ízben és három irányban tettem. Még csak azt jegyzem meg:

végezetre, hogy kisázsiai szövegeim jó része a szentpétervári császári akadémia kiadásában fognak megjelenni. Legutóbbi utazásomat egyenesen az ő támogatásával tettem meg és első sorban Radloff V. akadémikus buzgóságának és szíveségének köszönhetem, hogy a török nyelvészetnek e téren is tehettem némi szolgálatot.

I. Brüssza-Ajdin.

1.

*Almam nazêχ-têr sojallar,
altên tabaça gojallar;
güzeli žandan seveller,
cirkini baştan savallar.*

Az almám gyöngemeghámozzák,
arany tányérba helyezik el;
a szépet szívből szeretik,
a rúttól szabadulnak.

*Bā'rma: Jaurum gelik geli,
gine dön beri,
ajajêna vurdurajêm cengeli.*

Refrain: A magzatom jövést jön,
ismét fordulj meg,
a lábadra veretem a vafogót.

*Durnam havada sesleni,
bülbül gafeste besleni,
deli ořlannar uslanê.*

A darum a levegőben hangot ad,
fülemülét a kalitkában táplálják,
a bolond legények észre térnek.

*B. Jine gallar jaymêš,
ješil cömel üstüne;
jedi seferim-mar,
moskof gêral üstüne.*

R. Ismét sok hó esett,
a zöld rétre;
hét utam van nekem
a muszka király ellen.

Jegyzetek: *alma*, egész nyugoti Anatóliában így hangzik és nem *elma* | *nazêχ*: a mély hangsor szóközépi és szóvégi *k* (kaf)-ja a nyelvjárás területén *χ*-nek hangzik v. ö. *joçuš* e h. *jokuš*, *čêχar* e h. *čêkar*, *baχêš* e h. *bakêš*, *čaxêr* e h. *čakêr*, *šaχêr* e h. *šakêr*, *čêχ-têm* e h. *čêktêm*, *arça* e h. *arka*. A szóvégen: *joç* e h. *jok*, *čoç* e h. *čok*, *ořax* e h. *ořak*, *buřax* e h. *buřak*, *kuřax* e h. *kuřak*, *čoçuç* e h. *čoçuk* | *sojallar* e h. *sojarlar*. Az *r*—*l* assimilatiójára egyéb példák: *bašlallar* és *bašlar-lar*, *seveller* és *sever-ler*, *savallar* és *savar-*

lar, gideller és gider-ler | *taba* a sztambuli dialektusban *taba'a*. V. ö. *čo*žura szt. *čo*žu'a, *ja*rměš szt. *ja'měš*, *da*řda szt. *dā'da*, *aš*tě-*ja*řem szt. *aš*těža'em, *gu*žarěma szt. *ku*žā'ma | *goj*allar e h. *ko*jar-lar. Mig a mély hangsorbeli szóközépi és szóvégi *k* (kaf) *γ*-vá változik, addig a szókezdő *k* (kaf) *g*-nek hangzik, v. ö. *ga*fes e h. *ka*fes, *ga*llar e h. *ka*r-lar, *ga*ldě e h. *ka*ldě, *g*ěral e h. *k*ěral, *ga*plan e h. *ka*plan, *go*č e h. *ko*č, *ga*n e h. *ka*n, *go*l e h. *ko*l, *gu*žaj e h. *ku*žak, *gu*řun e h. *ku*řun, *ga*ranfil e h. *ka*ranfil | *ge*li e h. *ge*lir főleg Brüssza és Kirezli vidékén, v. ö. lejjebb *se*leni e h. *se*lenir, *be*seni e h. *be*senir, *us*laně e h. *us*laně. A tatáros adakái nyelvjárásban szintén jellemzetes az ilyen hangzás mint *gi*dej e h. *gi*dijor, *ja*paj e h. *ja*pijor, *ba*kaj e h. *ba*kijor | *du*rna e h. *tu*rna, szintén csak a mély hangsorban pl. *do*ušan e h. *to*ušan, *do*prař e h. *to*prak, *da*š e h. *ta*š, inkább kivételesen és csak a szó kezdetén | *č*ömel rét fü, elváltott alakja az oszmáni *č*imen-nek | *se*ferim-mar e h. *se*ferim var, v. ö. *be*nim-mar e h. -var, főleg Brüssza környékén.

E dal a szerelmi versek közé tartozik és különböző *mánik*, négysoros versek összetételéből áll. Csak a refrain a *bā'rma* (*ba-γērma* kiáltás) köti őket dallá össze, és azért oly laza köztük az összefüggés. — Egy-egy verssor nyolcz szótagból áll és ritmikusan csendül 4+4. A rímek *a a a a* képletet mutatnak, de van sok rímetlen sora is. A refrain ríme *a b c b*. A dalt *Kirezliben* jegyeztem föl.

2.

1 *Ben bir Köroğlu-jem*
*da*řda *ge*zerim,
*ese*n *ür*züğjardan
*hi*le *se*zerim ;
*gü*müş *topuz-elan*
*ba*šěň *e*zerim.

2 *Eniše inerken*
*ge*klük *se*kışlüm,
*jo*žuša *č*ęarřan
*do*ušan *bü*küşlüm,
*hi*ddete *ge*linže
*a*slan *ba*řěslüm.

Én *Körölu* (vak fia) vagyok,
a hegyeken járok kelek,
a fuvó szelektől is
ellosem a ravaszságot;
ezüst buzogánnyal
szétzúzom fejed.

A hegyről leszállván
kő tyúk módra ugróm,
a hegyre felmenvén
nyúl módjára hajlóm,
izgalomba jövén
oroszlán tekintetüm.

*Čamlê-belden aştêžayêm
gördüler,
gêr atêmêñ sekişinden
bildiler,
bu geçen-de goê Koroşlu
dediler.*

B. *Üstü gaplan postlu
gêr-atêm benim.*

A mint *Csamli-belt* átléptem, 3
megpillantottak;
pej paripámat az ugrásáról
ismertek meg;
ez az elvágató kos *Körölu* —
azt mondták.

R. Tigris bőrrel fedett
pej paripám.

Jegyzetek: *ürzügjar* e h. *rüzgjar* szél. Anatóliában mindenütt kikerüli a népnyelv az *r*-rel kezdődő szók kiejtését, ezért mond *Ramazán* h. *Iramazan-t*, *Režeb* h. *Irežeb*, *rum* (görög) h. *urum*, *raki* h. *araki*; az *r*-en kezdődő szók különben is idegen eredetűek | *bašêñ*, az eredetibb *ñ* gutt. nasalis hangot egész Anatóliában hallani, pl. *onuñ* (azé), *göñül* (szív), *saña* (neked), *baña* (nekem), *deñiz* (tenger), *beñ* (anyajegy, petty), a genitivusi alak: *kövüñ* (kőv falu), *evimiñ* (ev ház), *beliniñ* (bel derék), továbbá a második személyű igealakok: *nerdejdiñ* (hol voltál), *geljoñ* (*gelijorsun* jösz), *sorarsañ* (ha kérdezed), *jatarsêñ* (fekszel) | *čêžarjan*, a gerundialis *iken* asszimilációjára példák: *baxarjan* e h. *bakar iken*, *dururjan* e h. *durur iken*, *gonarjan* e h. *konar iken*, *umarjan* e h. *umar iken*. Külömben már a sztambuli dialektus is *dururken*, *konarken*, *umar-ken*, *bakarken*-né rövidíti ez alakokat | *goê Koroşlu* kos *Körölu*; a kisázsiai népköltészet a *kos* és *medve* (*ajê*) jelzőkkel tiszteli meg nemzeti hőseit. A «türk» (kisázsiai paraszt) büszke arra ha *ajê*-nak (medvének) szólítják meg, a sztambuli már sértésnek venné.

A dal a híres *Köröluról* szól, a kisázsiai legnépszerűbb rabló-regény hősről. Változata egy népdalnak, mely magában a népkönyvben is megvan. — A szótagszám tizenegy, vagy két részre osztva hat és három. A tizenegy szótagos sor 4+4+3 ütemes részekre oszlik és ily hosszú sorból rendszeren három képez egy versszakot. A dal *Brussza* vidékéről való.

3.

- 1 *Bejler bahçasında bülbüller sa-
çér,
sevdiyim josmanên gözleri çaxér;
ben büjün jarême gördüm, çoç
fükür.* A bejek kertjében fülemülék
szólnak,
a szeretett kedvesnek kékek a
szemei;
ma láttam a rózsámat, Istennek
hála.
- 2 *Evlerim evlerim jümsek evlerim,
ben onuñ içinde gönüm ejnerim;
mefasêz dünjada jarê nejnerim.* Házaím, házaím, magas házaím,
azokban mulatozom én;
hűtlen világban minek nekem a
szerető.
- 3 *Bejler bahçasında bülbül juvasê,
gene jeşillendi Sima ovasê;
beni vuran allahendan vurasê.* A bejek kertjében fülemüle
fészke,
megint kizöldült a Szima sík-
sága;
a ki engem ütött, Alláh üsse
agyon.
- 4 *Gide gide bir meşeje dajandê,
hasa dizlik al gannara bojandê;
seni vuran nasêl saña dajandê.* Menése közben egy tölgyhöz tá-
maszkodott;
a muszlin térdkötő piros vérbe
festődött;
a ki téged agyon ütött, hogy is
tehetette azt.
- B. *Tallasendan geçtijim,
kelemini biçtijim,
coha şaularêna çalêm olmaz,
çalêmêna siçtijim.* R. Az a kinek a tarlóján átkeltem,
a kinek a szőlőtőjét met-
szettem,
annak a csuha bugyogóján
nem lehet vágás,
hogy piszkitanám be azt a vá-
gott részét.

J e g y z e t e k : *bahça* illeszkedett alakja a *bahçe* (kert) szónak.
Nyelvjárásunkat ez illeszkedés különösen jellemzi, pl. *ajna* (tükör)

e h. *ajne*, *enteri* (női felső ruha) e h. *entari*; v. ö. *büjün* (ma) e h. *bu-gün* | *jümsek* (magas) e h. *jüksek* | *ejnerim* (teszem, csinálom) e h. *ejlerim* (ejlemek) v. ö. *nejnerim* e h. *ne ejlerim* | *şaular* meta-thesis-sel = *şalvar* (bugyogó), v. ö. *torpak* (föld) e h. *toprak*, *arvad* (feleség) e h. *avret*.

Ájdin vidéki rablódal, melynek értelme jobbára elhomályosult. Az első három versszakot maga a dal hőse mondja, a negyedikben a meggyilkoltatása van megénekelve. — A szótagok száma tizenhárom, és három ütemes részből áll. Refrainje homályos.

4.

*Berber dükanênda galdêm,
şay golumdan gan aldêrdêm,
meşteri gördüm bajıldêm.*

A borbély boltjában maradtam,¹
jobb karomon eret vágattam,
a kést megláttam s elájultam.

*Berber dükanê buşayta,
gönümü gajnar oşayta,
berber tazesî guşayta.*

A borbély boltja a szegelleten,²
a szívemet forralja a tűzhelyen,
a borbély gyermeke az ölben.

*B. Bir at bir živân ver baña,
atalêm mejden alalêm,
sevdaletêm çoşuy.*

R. Lovat és legényt adj nekem,
ugrassunk a versenytérre hajt-
sunk,
szerelmes gyermekem.

Jegyzetek: *dükan* (bolt) sztambuliasan *dükjan*, déli Anatóliában és a szláv mohamedánok nyelvén *dücsannak* hangzik: *meşter* (finom kés) e h. *neşter* | *berber tazesî* a borbély fiatal, ifjú lánya. A *taze* szó voltaképpen «frisset» jelent pl. *taze simit* friss perecz, *taze ekmek* friss kenyér, de lányokra alkalmazva «fiatalt, üdét» jelent pl. *taze živân üde* ifjú | *mejden* illeszkedett alakja a perzsa *mejdan* (tér) szónak.

A dal egy hős panasza, a ki a küzdő térre menésekor megpillantotta a görög vagy örmény boltjában a fiatal borbély-lányt és inkább eret vágatott magán, csakhogy közelébe juthasson. V. ö. a népkönyvbeli szerelmes hőst *Kerem*-et, a ki örmény eredetű *Aszlija* kedvéért mind a harminczkét fogát kihuzatta. — A szótagok száma nyolcz és két (4+4) ütemes részre oszlik; a rímek képlete *a a a*. A dalt *Csekirgében* jegyeztem fel, Brüssza közelében.

5.

¹ *Deñize daldēm cēytēm,
ževherim aldēm cēytēm;
jar baña jar olmadē,*

gōñümü aldēm cēytēm.

*B. Mor jazmalēm gel,
gužarēma gel.*

² *Deñize dalan ne bili?
dalmajannar ne bili?
gōñül ateşden gölmek,
gijmejenner ne bili?*

*B. Mor basmalēm gel,
gerdanēma gel.*

A tengerbe merültem s kijöttem,
a kincsemet vettem s kijöttem;
a szeretöm nem vált be szere-
tőnek,

szivem vettem s oda hagytam.

*R. Ibolya kendősöm jöjj,
az ölembe jöjj.*

Mit tud az, a ki a tengerbe merül?
mit tud az, a ki le nem merül?
tűzből készült ing a szív,
mit tudja az, a ki fel nem ölti?

*R. Ibolya keszkenősöm jöjj,
a keblemre jöjj.*

Jegyzetek: *jazma* a neve annak a fajta kendőnek, melyre kézzel festik rá (írják) a cifraságot, megkülönböztetve a *basma*-tól, melyre rányomják | *bili* végkopással = *bilir* | *gölmek* e h. *gömlék* (ing).

Brussza vidéki tánczdal, két *máni*-nak az összetétele. A szótagszám hét, mely négy + három részre oszlik, rímei *aa ba*. A refrain sorjai öt-öt szótagból állanak.

6.

¹ *Derviş efem inip gelir inişten,
dört jannarē görünmejer gümüş-
ten,
hej billahi habarēm joz bu işten.*

² *Derviş efem biber kimin beññeri,
al gan olmēş čepkeniniñ ienneri,*

*Dervis efem szállva jön a hegy-
oldalról,
négy oldala ki nem látszik az
ezüsből;
Istenemre mit sem tudok e do-
logról.*

*Dervis efémnek borsónyiak az
anyajegyei,
piros vér lett mentéjének a széle;*

ne kötü-dür zaptijeniñ kinneri. mily gonosz a zsandárnak gyűlölsége.

Derviş efeji Inkajada bastêlar, *Dervis efét Inkajában* fogták a
el,

kellesini dejirmene astêlar, fejét a malomrafüggesztették fel,
gollarêñ gere gere gastêlar. karjait jó hátra szorították.

Inkajanêñ dereleri harlajor, *Inkajának* a völgyei susognak, 4
telli gursun žijerimi daylajor, csikos golyó a belsőmet égeti,
anam bubam aržam sêra aylajor. anyám apám én utánam sírnak.

B. *Jandêm-da allah jandêm,* R. Oda vagyok alláh, oda vagyok,
ne aman gafıl avlandêm. mily könnyen kerültem a
hálóba.

Jegyzetek: *efe*: a zejbek törzs így nevezi a törzs főnökeit s vezereit | *habar* illeszkedett alakja a *haber* (hir) szónak | *kimin* Brussza vidékén = *gibi* (képp, képpen) | *Inkaja*, egy sziklás hegynék a neve Brussza városa megett | *gere gere* hátra, azaz visszafelé, v. ö. *geri* (hátra) | *buba* (apa) e h. *baba*.

Egy híres zejbek rablónak *Dervis efé*-nek a dala, a kit Brussza közelében fogtak meg a zsandárok és nyílt helyen felakasztottak. Az első versszakban a hegyekről száll alá, teljes zejbek díszében, hogy szinte ki sem látszik a sok ezüsből. A másodikban a zsandárok kezébe kerül, valószínűleg véres küzdelem árán, mert piros vérbe festődött a mentéje. A harmadik versszak az elfogatását zengi el, meg gyászos kimultát. Az utolsóban magát a rablót szólaltatják meg, a mint búsan hangoztatja a völgyet, a melyben elfogták, égetőnek mondja a golyót, mely leterítette, és apját anyját emlegeti, kik sírva követelik a koporsóját. A refrainben azon kesereg, hogy mily könnyen fogták el ellenségei a zsandárok. — A szótágok száma, mint minden rabló dalé, tizenhárom. Brussza körüli falvakból jegyezgettem össze.

7.

- 1 *Duman bastê su day-larêñ ba-
şênda,
ahê m galdê toprayênda dasênda,
salt biz dejil, žümle alem ba-
şênda.* Kőd fedte be a hegyeknek te-
tejét,
sóhajom ott maradt a földjében
meg kövében,
nemcsak a mienk, hanem az
egész világa.
- 2 *Dam başênda garanfilim dizili,
aulum ôñünde teneşirim düzüli,
benim çayêrê m garşêda süzüli.* A padlásan a szegfűm felfűzve,
az udvarom előtt a halottmosó
deszkám odatéve;
az én kékszeműm szemköztről
kacsingat.
- 3 *Sujumu çektiler gazan dolunža,
kefinim kestiler bojl u bojunža,
ben jaurumu saramadê m do-
junža.* Vizem merítették a kazán teltéig,
halottas lepedőmet szabták az
egész termetemre;
magzatomat nem ölelhettem ké-
nyemre kedvemre (jóllakásig).
- B. *Gahpe Izmir eli baylê geldî-
mî,
İstambula geçti-mî?* R. Gonosz Szmirna keze kötve,
úgy jött-e,
Sztambulba megjött-e?

Jegyzetek: *çayêr* voltaképp szürkés színt jelent, de átvit-
ten a «kék szemet» fejezik ki vele. — Mint az előbbi, ez is rabló-
dal. Szmirnában jegyeztem fel és az első strófabeli hegyeken a
szmírnai hegyeket kell érteni, a melyekre a hős visszasóhaj-
toz. Maga a rabló beszéli el szomorú halálát és a halottmosó
deszkáját látja meg a kékszemű lánykát, a ki eljött a temetésére.
A *jauru* (magzat) alatt a szeretőjét érti, a kitől idő előtt ragadta el
a halál. A refrain kissé homályos, valószínűleg úgy kell érteni,
hogy összekötözve hozták a rablót Szmirnába, és onnan vitték
Sztambulba, a törvény elibe.

8.

<i>Duman vā-dēr šu Izmiriñ ba- šēnda,</i>	Köd van ennek a Szmirnának a ¹ tetején,
<i>arzum galdē dopraçēnda dašēnda,</i>	vágyam ott maradt a földjében és kövében,
<i>salt ben dejiñ efeleriñ bašēnda.</i>	nemcsak nekem, de az efék- nek is.
<i>Ferhad deller šu daɣlarē delene,</i>	<i>Ferhád</i> nak hívják, a ki e hegye- ² ket átfúrta;
<i>ijid deller dost joluna ölene.</i>	legénynek hívják azt, a ki a sze- retőjéért hal meg.
<i>Alē-veriñ gēr-atēmēñ gemini,</i>	Adjátok csak szürke lovam kötő- ³ fékjét,
<i>üstüne binenner sürsün demini.</i>	hadd mulassanak, a kik ráülnek.
<i>Atēmē çektim ben binek dašēna,</i>	A lovamat a felszálló köhöz ⁴ vontam,
<i>šišanemi astēm ejer gašēna.</i>	a puskámat a nyeregbe akasz- tottam.

J e g y z e t e k : *vā-dēr* : Brüssza és Szmirna között, leginkább *Balikeszir* vidékén nagyon gyakori jelenség az igék folyócsелеkvést kifejező alakjaiból a vég *r* kihagyása, e h. *var-dēr*, v. ö. *geli-vē* e h. *geli-ver* (gyorsan jöjj). Az *r* elveszését az önhangzó nyújtása pótolja, ép úgy mint az *l*-ét is pl. *gēdi* e h. *geldi* (jött), *gādē* e h. *kaldē* (maradt) | *deller* e h. *derler* (mondják), *binenner* e h. *binenler* (binmek ráülni) | *binek tašē* felszálló kő. Minden előkelőbb házban van egy ilyen kő, a lépcsőfő mellett, hogy könnyebben rászállhas-
sanak róla a lóra | *šišane* rövidítve ebből : *šišhane*.

Töredékes dal, szintén rabló ének, *Balikeszer*-ből való. Egy *eŋe* útra keltéről van benne szó, a ki kalandok után jár és kész, épúgy mint a népkönyvbeli *Ferhád*, a szeretőjéért még nagy hegyeket is lerombolni.

9.

- 1 *Evimiz evimiz bizim evimiz,
Balıkesir, Ulu-kırkaç jolumuz,
kim bilir-kin nerde galdê Alimiz.* Házunk, házunk, a mi házunk,
Balıkeszir és Nagy-kirkács az
útunk.
Ki tudja, hogy merre maradt a
mi Alink.
- 2 *Manisadan cêxtêm bajram et-
meje,
üç gün bajram edüp gonup göç-
meje.* Mániszából bajráám ünnepelni
jöttem,
három napi bajrámozás után ide-
oda vendégeskedni.
- 3 *Kırkaçenan Gaja-dibi arasê,
gojgun-êmeş Mustafaneñ jarasê.* Kirkács és Kaja-dibi (Szikla alja)
közötti hely;
fájdalmas volt Musztafának a
sebe.
- 4 *Sêra sêra Deve-köyüñ hannarê,
aytê gitti Mustafaneñ gannarê.* Deve-kőjnek (Teve falu) egy sor-
ban a fogadói,
elfolyt Musztafának a vére.
- 5 *Arnavudlar atar atar vuramaz,
Sinan zejbek eş bayêndan dura-
maz.* Az albánok lönek lönek, de nem
találnak;
Szinán zejbeknek a párja kötelé-
kétől nincs nyugta.
- 6 *Sinan-oylu gule japar daşenan,
gözüm doldu gannê duman jaşê-
nan.* Szinán-fi kőből csinál tornyot;
szemem megtelt véres füst köny-
nyével.
- B. *Aman efem tomruk zinjir
dar gelir,
bu gençlikte ölüm baña
zor gelir.* R. Ugyan efém, a vastag láncz
nagyon szűk,
ily fiatalon bajos nekem a
halál.

Jegyzetek: *kojgun* kisázsiai tájszó, a sebről szólva «met-
szőt, élest» jelent, a hangról pedig «áthatót, messze elhallót». —

Szintén zejbek rablódal, Brussza és Szmirma vidékéről. A dalban levő város- és helységnevek is mind e két város területéről valók. Két utasról van szó *Ali*-ről és *Musztafá*-ról, a kik ünnepelni mentek volna a városba, de útközben albán rablók (arnautok) támadtak rájuk és mind a kettőt megölték. *Szinán-fi* az albán rabló neve, és útfélen a rabló vára, a honnan rá-ráront az utasokra. Ennek szól a refrain is, melyben a fogoly panaszkodik a sorsa ellen és fájlalja, hogy oly fiatalon kell kimúlnia.

10.

Evlerimiñ öñü daşlêj deñil-mi? A mi házunk eleje nem köves hely?

benim saña gösterdijim a mit neked megmutattam
bejaz beşlik deñil-mi? nem fehér öt garasos-é?
salla kıjagülünü, gençlik deñil-mi? libegtesd az üstököd, nem-é ez az ifjúság?

Evlerimiñ öñü Hajdar-dêr gelsin, A házam elején Hajdár hadd jöjjön,

aman geçilsin mençilis gurulsun, óh múltam el s multság rendeződjék,

aman gelsin, raki şarab içilsin. óh jöjjön s pálinkát bort hadd igyunk.

Jalêñêz jatana ben eş olajdêm, Bár lennék párja az egyedül s hálónak,

ela göz üstüne ben gaş olajdêm, bár lennék szemöldök kék szemek felett,

şu fani dünjaja ben baş olajdêm. bár lennék átadva e múltó világnak.

Jegyzetek: *mençilis* népies alakja az arab *meçlis* (gyűlés, gyülekezet) szónak; ezúttal mulatozók társaságát jelenti, mint megfelelője a perzsa *żümbüş*-nek. — Az úgynevezett mulatozó (*köçek*) dalok közé tartozik, melyek melódiájára táncolni szoktak. Erre vonatkozik az első strófabeli *bejaz beşlik* fehér ötös, (öt piaszteres ezüst pénzdarab), melyet a tánczolónak a homlokára szokás ragasztani. A *raki* erős pálinka-féle ital, melyet «mastix» gyökérből szoktak készíteni, innen *masztika* neve is.

11.

- 1 *Evlerimiñ cñü jümsek galdêrêm,* A házaím eleje magas burkolat,
žanfes šelvar sêžmêš bejaz bal- kanavász bugyogó szorította fe-
dêrêm, hér lábikráját;
gêrçač pamurundan bejaz bal- kirkácsi pamuknál is fehérebb a
dêrêm. lábikra.
- 2 *Ibram orlan minareden ünnedi,* Ibrám ifjú a mináréról kiáltott,
Ismahan gêž gulay vêdi dinnedi. Iszmahán leány odafigyelt s hall-
gatta.
- 3 *Hajderinan Mentišeniñ arasê,* Hajdár és Mentise közötti hely,
Ismahanêñ annênda-dêr benneri. Iszmahánnak a homlokán az
anyajegye.
- 4 *Inže tüter Ismahanêñ bažasê,* Vékonyan füstöl Iszmahánék ké-
ménye,
Ali oldu Ismahanêñ gožasê. Ali lett Iszmahánnak a férje.
- 5 *Alcážêž-têr Ibram orlan hêmarê,* Alacsony az Ibrám ifjú számará,
čul pačasê Ismahanêñ dôšêji. nyeregtekáró az Iszmahán ágya.
- 6 *Molla Osman Ismahanêñ dajêšê,* Molla Oszmán az Iszmahán nagy-
bátyja,
Abdull-orlu bojnuzlarêñ gêrmalê. Abdulláh ifjúnak le kell törni a
szarvát.
- B. *Aman Ismahan sevdim seni* R. Óh Iszmahán, el szerettelek
almaja, volna venni,
alup-ta isterim seni gežmeje. elvettelek volna s úgy sétáltam
volna veled.
- Aman Ismahan allê jazmajê sal-* Óh Iszmahán, piros kendőd ne
lama, libegtesd,
jazêž baña sen gendiñe ujdurma. kár én értem, magadhoz ne
csalogass.

Jegyzetek: *jümsek*: Brüssza zejbekejinél *jüksek* (magas)
helyett | *šelvar* (bugyogó) e h. *šalvar* | *kêrkač pamuru'*, a fehérsé-

géről és finomságáról híres pamut | *ünnedi* (kiáltott), kisázsiai tájszó: *ünnemek*. — Szerelmes vers, melynek főhőse egy *Ismahan* nevű asszony, a ki a mináréről lekiáltozó *Ibrámot* szeretete ugyan, de azért a gazdag *Ali*hoz ment nőül. Ily nemű dalok hirtelenjében teremnek és idő multával nehéz bennük az összefüggést megtalálni. Néha egy gyenge gyanu is elég, hogy dalba kerüljön egy férfi vagy egy nő, sőt *desztánok* (dicsőítő és gúnyversek) is terjednek róluk, melyet a helység költője szokott készíteni. De mindig a népdal alapján. — *Ismahan* valószínűleg az *Esma haném* (Eszma asszony) összevonása.

12.

Fadimeniñ tepelikli fesi vā,
derelerde gojaḡ gojaḡ sesi vā,
üč cāldërma fesnen top basma-
sē vā.

Fatmának csúcsoskás feze van, 1
völgyekbe átható hangja van,
három csomó feze s egy vég
vászna van.

Fadimeji ajvalēḡta bastēlar,
šaularēñē gūl dalēna astēlar.

Fatmát a birsalmásban fogták el, 2
bugyogóját rózsa ágra függesztették.

B. Aman Fadmen nerden geljoñ?
gezmeden;
ben-de sandēm telli uçḡur
čözmeden.
aman Fadmen nerden geliñ?
iništen;
Fadme gēžēm šinḡi geldī
žümbüšten.
Aman Fadmen nerden geljoñ?
tarladan;
salē-vēmiš ak gerdana
parladan.

R. Ugyan Fatmám honnan jösz?
sétából;
azt hittem, hogy fonál madzag
oldásból.
Ugyan Fatmám honnan jöttél?
hegyről le;
Fatma leányom most jött meg
a mulatságból.
Ugyan Fatmám honnan jösz?
a mezőről;
leengedte a fehér kebelre a
a csillogó nyakéket.

Jegyzetek: *vā* e *h. var* szintén a zejbekek beszédjét jellemzi | *gojaḡ* e *h. kojak* ugyanazt jelenti, a mit a 9. számbeli *kogun*, zejbek tájszó | *geljoñ* rövidített alakja a *gelijorsun* (jösz) má-

sodik személyű igealaknak. Az egész nyelvjárasterületen használatos, pl. *ne japijoñ?* e h. *ne japijorsun* (mit csinálsz), *ičijoñ* e h. *ičijorsun* iszol. Az első személy alakja szintén rövidített, pl. *japijon* e h. *japijorum*, *gelijon* e h. *gelijorum*, *gidijon* e h. *gidijorum* (megyek) | *geliñ* szintén rövidített alakja a *gelirsin*-nek, v. ö. *gidiñ* e h. *gidersin* (mész) | *Fadmen* az irodalmi *Fatmem* helyett. Az első személyi *m* helyett gyakrabban találkozni Anatóliában az *n* alakkal; v. ö. fentebb *japijon* e h. *japijorum* | *šinži* e h. *šimdi* (most), Brüssza és Szmirna vidékén egyaránt használatos; Brüsszában inkább *šinži*-t mondanak | *vēmiš* e h. *vermiš* (adott).

Az előbbihez hasonló tartalmu dal, csakhogy *Fatme* (tájkiejtéssel *Fadme*) még hirhedtebb, vagyis *fahiše*, *oruspu*.

13.

¹ <i>Feraji dir deli göñül feraji,</i>	Vidám a bolond szív, vidám;
<i>türkmen gēze gatarlamēš deveji,</i>	türkmen leány felnyergelte a
tevét,
<i>čeküp gider jajlasēna Bin-göle;</i>	húzza és megy a rétyére Bingölbe
(Ezertő);
<i>gollarē halhallē türkmen gēzlarē.</i>	a karjai karpereczes türkmen
lányok.
² <i>Geminiñ direji čam-dēr dajan-</i>	A hajó árbocza tölgyfa, nem
<i>maz,</i>	tartós;
<i>tajfamēze gavlet bastē ujanmaz,</i>	legényinket félálom nyomta el,
fel nem ébrednek;
<i>gērķ kiši-jdik hič birimiz ujan-</i>	negyvenen voltunk, egyikünksem
<i>maz.</i>	ébred fel.
B. <i>Garib bülbül ne jatarsēñ ovada,</i>	R. Szegény fülemüle mit fekszel
a fészekben?
<i>jaurularēñ ferjaz eder juvada.</i>	a fiaid siránkoznak a fé-
szekben.

Jegyzetek: *feraji* e h. *ferah* (vidám) | *halhallē* türkmen tájszó, főleg a vándorló жүрүк törzsek használják. Így nevezik ugyanis apró, arany pénzekből álló karékeiket | *ferjaz* e helyett *ferjad*. — Türkmen dal, *Kirezli* mellől.

14.

<i>Gerali dedikleri bir inçeden uşaz,</i>	A kit Geralinak hívnak, nyulánk ¹ egy legény,
<i>başına şal bağlanır beline guşaz,</i>	a fejére sált köt, a derekára övet;
<i>argadaşım sorarsañ barmayşız</i> arab.	ha a társamat kérded: az ujjat- lan arab.
<i>Djaur-Izmire inersem ejlerim</i> harab.	Ha lemegyek Gyaur-Szmirnába, elpusztítom.
<i>Ju-da efeler arçama baytım,</i>	Óh efék, visszafelé néztem: ²
<i>beş жүз atlı үч жүз jajan;</i>	ötszáz lovas, háromszáz gya- logos;
<i>tabançam çektim ateş almadı,</i>	pisztolyom felvontam, nem adott tüzet,
<i>ardema baytım zejbejim galmadı.</i>	hátra néztem: zejbekem nem maradt.
B. <i>Pambuz boçazına geldim</i> <i>gollarım baylı;</i> <i>Ájdin gonazına geldim,</i> <i>arganım jaylı.</i>	R. Pamuk torkolatba jöttem, a karjaim meg vannak kötve; Ájdin konákjába jöttem, a kötelem zsiros.

Jegyzetek: *Gyaur-Izmir*, hitetlen Szmirnának nevezi *Szmirna* városát a török, mert nagyon sok benne a keresztény, főleg a görög. — *Gerali* vagy *Gereli*, híres zejbek rabló, a ki egyszer *Ájdin* városát is elfoglalta volt. Onnan fenyegette a szmirnai pasát és fegyveres zejbekjeivel meg az ujjatlan arab' nevű társával jó sokáig rémítgette a környék lakóit. A refrainbeli 'Pamuk torkolata' egy Ájdin mellett levő helység neve, a hol fogságba került, s innen hurczolták Ájdinba és Szmirnába.

15.

<i>Gereliniñ boju selviden uzun,</i>	<i>Gereli</i> termete hosszabb a czip- ¹ rusnál,
<i>gezelim dayları jazile güzün,</i>	barangoljuk a hegyeket nyáron és ősszel,

- ne ettim, nejledim ballézeñ gëze.* mit tettem, mit műveltem sógor-asszony lánya?
- ² *Izmiriñ içinde oldu bir ojun,* Szmirnában egy játék történt,
kanarije doldu gurbannê gojun. kanári madárral telt meg akár az áldozati bárány.
- želletler geldî-de gāx Alim sojun.* Hóhérok jöttek, kelj fel Alim, vetkezz.
- ³ *Ja Bejdar česmesi harlağêp avar,* Bejdág forrása csergedezve folyik,
Gereli gursunu çoş žannar javar; Gereli golyója sok lelket éget;
atêlmêş gumuşlar şala kim bavar? az odavetett ezüstre és sálra ki tekint most?
- B. Gitti gençlik elden dedî Gereli. R. Elmúlt, oda az ifjúság, azt mondta Gereli.

Jegyzetek: *ballëz*, e h. *baldëz* (sógorasszony) | *žellet* irodalmi alakban: *žellad* (hóhér) | *gāx* népies kiejtése a *kalk*-nak l. 1. jegyz. Az *l* és *r* kihagyása pótló nyújtással, főleg szóközépen, a Kasztamuni és Brüssza vidéki nyelvjárásokban gyakori, pl. *gāx-têm* e h. *kalktêm* (felkeltem), *gōxtum* e h. *korxtum* (féltem) | *gumuş* e h. *gümüş*, ily hangrendi elváltozások a kasztamuni és a kóniai határ felé gyakoribbak. — Az előbbi dalnak egy másik változata.

16.

- ¹ *Gereliniñ boju selviden uzun,* Gereli termete hosszabb a ciprusnál,
čëzalêm dağlara jazêlan güzün, menjünk a hegyekre nyáron és ősszel,
Izmiriñ içinde ballézeñ gëze. Szmirnában van a sógorasszony lánya.
- ² *Urumelinden čëxtêm sükjün ejledim,* Ruméliából eljöttem, megnyugodtam,
indim Ajdin gonayêna mekjam Ájdinkonákjába mentem, tanyát ütöttem;
bağladêm;
jürük Musa ben-de saña nettim jürük Musza mit is vétettem
nejledim? neked?

- Gujužęxtan čęxtęm gollaręm ba- Kujudsikból jöttem, a karjaim s
rle, meg vannak kötözve,
indim ben Ajdine urganęm jayrle, Ajdinba mentem, a kötelem
zsiros;
vuruñ aslannaręm der zejbek Ali. üsséték oroszlánjaim: így szól a
zejbek Ali.*
- Gujužęx čęsmeleri horlajęp aęar, Kujudsik forrásai csergedezve 4
folynak,
efe gursunnarę dařlarę jayar, az efe ólomgolyói hegyeket gyuj-
tanak,
toplare jajęlmęš, šala kim bazar? ágyuik szétszóródtak; ki vet ügyet
a sálra?*

Jegyzetek: szintén *Gereli*-t dicsőítő rablódal. A hagyomány szerint ruméliai eredetű volt; társa, az ujjatlan arab itt már *Alinak* van nevezve. A versszakok egyes részei különben majdnem minden ilyen dalban ismétlődnek és csak egyes viselt dolgaihoz fűződnek újabb verssorok vagy strófák. *Kujudsik* (kutacska) az *ajdini* kerület egyik helysége. *Ajdin* mellett jegyeztem fel e dalt, *Tire* nevű helységben.

17.

- Hamassanęñ ęrmaęlarę aęlesin, Hamassza folyói hadd folyjanak 1
žerrah gelsin jarelerim bajlesin; jöjjön a sebész: hadd kösse a
sebeim;
zarraf gęzę baš uęunda aęlesin. a pénzváltó leánya hadd sirjon
a fejemnél.*
- Hamassadan üč mum aldęm jay- Hamasszából három gyertyátvet- 2
maęa, tem meggyújtani valót,
jayęp jayęp gül žemale baęmaęa. és gyújtva gyújtva hogy a rózsa
szépségre nézhessek.*
- B. *Ben aęamę gurbet ele jolla- R. Az agámat (urámat) idegen
ręm, földre küldöm,
aęam gelir deęe gőñüm ejlerim. és megnyugtatom magam, hogy
majd megjön az agám.*

19.

Jaz gelinže gemilerim jaŷlanêr, Nyár jöttével a hajóim meg-
kenődnek,
güz gelinže tersaneje baŷlanêr. ősz jöttével az arzenálba kö-
tik őket.

žezairiñ harmannarē saurulur, Aszigettermései megcséplődnek, a
sarē saman buɖajinen ajrēlēr, a sárga szalma és a búza szét-
választódik.

<i>Benim gonçe gülüm eller alma-</i>	Az én rózsabimbómat mások el
<i>sên,</i>	ne vegyek,
<i>gardaşêmdan gajri kimse sarma-</i>	testvéremet kivéve más ne ölelje.
<i>sên.</i>	

<p>B. <i>Tunus, Tarabulus, Mēsēr, žezair,</i> <i>soxazlarē mermer daslē,</i> <i>güzelleri kalem gašlē.</i></p>	<p>R. Tunisz, Tripolisz, Egyiptom és Algir, az utczái márványkövesek, a szépei iv-szemöldökűek.</p>
--	--

J e g y z e t e k : *žezair* sziget, átvittén *Algir*-t jelenti. — Töredékes rablódal, *Ödemiş* mellől, *Szmirna* és *Ájdin* közt.

20.

[illegible]

gač geže dir nerdejdiñ, hány éjszaka már hol voltál,
gojnumeñ güjeržini. szivemnek a galambja?

<p><i>Jemenimiñ saçağê,</i> <i>jar beliniñ buçağê;</i> <i>Çekirgede ojnıjor</i> <i>Burusanêñ qöççeji.</i></p>	<p>A kendömnék a rojtja, a szeretöm derekának a kése; Csekirgében szoktak tánczolni Brusszának a tánczosai.</p>	<p>2</p>
--	--	----------

Jemenim jele jele, A kendőmet szellőzgetve, 8
jar gitti qorbet ele; a rózsám elment idegen országba;

*gönder bi top aŝem ŝalê,
sarajê inŝe bele.*

küldj egy vég perzsa sált,
hadd kötöm (göngyölöm) a vé-
kony termetre.

⁴ *Jemenimi jel aldê,
dört janême sel aldê;
gözüm baxop dururzan,
nazlê jarê el aldê.*

A kendömet szél elvitte,
négy felől elvett az ár;
mialatt a szemem bámult,
a hamis szeretőt más vette el.

⁵ *Jemenimiñ alê vâ,
dört janênda dalê vâ;
gelmezseñ gelmeji-vê,
senden kostax jarê-mâ.*

A kendömnnek pirossa van,
négy oldalán ága van;
hogy ha nem jösz, ne is jöjj,
külömb a szeretöm mint te.

Jegyzetek: *çimçim* zejbek tájszó: cifraságot, czafrangot jelent | *nerdejidiñ* összevont alakja a *nerde-idiñ*-nek (hol voltál) | *bucaŝê*: *bucaŝ* e h. *piçak* | *çekirge* (tücsök), *Brussza* egy külvárosának a neve | *Burusa* avagy *Bursa* a népies kiejtése *Brusá*-nak | *göçcek* e h. *köcek* (tánczos) v. ö. *güççük* e h. *küçük* | *gorbet* e h. *gurbet* (idegen), a magánhangzók egy fokkal nyiltabb kiejtése szintén gyakori, v. ö. *baxop* e h. *bakup* (nézvén) | *kostak* *Brussza* vidéki tájszó.

A dal *mánik* összetételéből keletkezett, az egyes versszakoknak összefüggése nagyon laza.

21.

¹ *Karaŝa-oŝlan der jolda bulun-
duŝ,
güzelleriñ teŝterinden silindik,
ah ilen uh ilen ömür geçindik.*

Barna ifjú úgy szól: az úton
voltunk,
a szépek füzetjéből kitörültek
bennünket,
ahhal uhhal (sóhajjal) töltöttük
el életünket.

² *Karaŝa-oŝlan der iŝimiz naçar*

Barna ifjú úgy szól: hiába való
a dolgunk,

ağ-gezen göjsünde beñleri açar, szöke leány kebelén nyílik az
 anyajegy,
açılan gülleri soldurur gaççar. a nyíló rózsákat hervasztja és
 menekül.

B. *Ben-de seni jaradanēñ gulu-* R. Én is annak a szolgálja vagyok,
jum. a ki téged teremtetett.

Jegyzetek: *tefter* e h. *defter* (füzet) v. ö. a *dēšarē* (kint)
 anatóliai *tēšarē* | *gaççar* e h. *kaçar* (fut) l. a 20. jegyz. — Homályos
 és töredékes szerelmi dal.

22.

Köseleniñ kirezleri beñlendi, Köszelének a cserésznýei meg- 1
 pettyesedtek,
Rajbe hanēm bu jellerde dillendi. Rájbe asszony ezen a vidéken
 hírbe került.

Rajbe hanēm gara gomuš ha- Rájbe asszony hóba tette a 2
muru, tésztát,
gojuj-mē-dēr Köseleniñ çamuru. sűrű-é vajjon Köszelének a sara.

B. *Hajdē Rajbem seniñile gaçça-* R. Nosza Rájbem hadd mene- 3
lēm, külök veled,
ova kövlerine bajraz açalēm; a síkság falvaiban bontsuk fel
 a zászlót;
deñiz dalgalanmadan keljünk át túlra, mielőtt még
öte geçelim. meghullámosodik a tenger.

Jegyzetek: *Rajbe* női név, irodalmi alakja *Rahbe* | *jel-*
lerde=*jer-lerde*, v. ö. *deller* e h. *der-ler* | *köv* e h. *köj* (falu),
 l. *Deve-kövü* (Teve-falu). — Ödemis-ben jegyezttem fel, zejbek
 fuvarosomtól.

23.

Kütahja yolunda buldum bi para, Akütähjai úton egy parát leltem, 1
ivtira-dir gara-gözlüm ivtira, rágalom én fekete szemüm, rá-
 galom,

- mevlam bizi bu derdlerden gur-tara.* Isten szabadítson meg bennünket e bajoktól.
- 2 *Kütahjanêñ dejmenneri sêngêldar,* Kütáhja malmai zörögnek,
güccük hanêm altên deje fêngêldar. a lányasszony aranyok után áhitoz.
- 3 *Kütahja jolunda buldum bir in-žir,* A kütáhjai úton találtam egy füget,
ellerim kelepçe bojnum-da zinžir, a kezeim kalodák, a nyakam meg láncz,
zinžiriñ jelleri durmajor sanžër, a láncz helye egyre sajog.
- B. *Amanêñ bişej oldum,* R. Óh jaj valami történt velem,
söjlejiñ lubameñ boržuna jan-dêm. mondjátok meg, hogy az apám adósságára égtem.
žāra benem tütün benim kejf benim, A szivarka az enyém, a dohány az enyém;
kjājam-me oldu el benim. a kedv az enyém, más lett-e a kjájám?
Garpuzê kestim sulandê, Felvágтам a dinnyét, elvizesedett,
jazma bojnuma dolandê. a kendő a nyakam köré csavarodott.

Jegyzetek: *ivtira*: arab alakja *iftira* (rágalom) | *dejmen* összevonva = *dejirmen* (malom) | *sêngêldar* zejbek tájszó, *sêngêldamak* (zúgni, zörögni, dörögni); *fêngêldar* jelentés nélküli szó, a rím kedvéért van az előbbihez hozzáképezve. Ily rögtönzött szók nagyobb számmal vannak a kisázsiai nyelvjárásokban, a mint a szöveg végéhez csatolt szójegyzékből ki fog tűnni.

Kütáhja városáról vagyis inkább a kütahjai asszonyokról szóló dal; híresek a szépségükről és fényüzésükről, amolyan 'uticzif-rák'. Brusszában jegyeztem fel.

24.

<i>Kütahjanêñ onbeş oğax dërmeni,</i>	<i>Kütahjának a tizenöt nagy 1</i>
<i>dar-me geldî ajağena jemeni;</i>	<i>malma,</i>
<i>Zümbül hanem urum deñil er-</i>	<i>szük-é a lábodra a cipő?</i>
<i>meni.</i>	<i>Zümbül asszony nem görög, ha-</i>
	<i>nem örmény.</i>
<i>Ateme bayladem nar ayağena,</i>	<i>A lovamat a gránátfához kö- 2</i>
<i>avropam dolaştê gül ayağena,</i>	<i>töttem,</i>
<i>aman zellet nasê gejdên bu žana.</i>	<i>az üstököm a rózsafára csava-</i>
	<i>rodott;</i>
	<i>ugyan hóhér hogyan ölhetted</i>
	<i>meg e lelket?</i>
<i>Çukur-kövuñ altenda-dër bahca-</i>	<i>Csukur-köj (árok falu) alatt van- 3</i>
<i>lar,</i>	<i>nak a kertek,</i>
<i>seniñ iñün gazan almeş ahçelar,</i>	<i>te miattad kazánt vettek a sza-</i>
<i>Zümbül hanem boyçasene boh-</i>	<i>kácsnak;</i>
<i>çalar.</i>	<i>Zümbül asszony a csomagját cso-</i>
	<i>magolja.</i>
<i>Çukur-kövuñ altenda-dër Kirezli,</i>	<i>Csukur-köj alatt van Kirezli, 4</i>
<i>Zümbül hanemên elinde terezi,</i>	<i>Zümbül asszonynak a kezében</i>
<i>az-me geldî jolladêrem žerezi.</i>	<i>a mérték,</i>
	<i>kevés-e a pénz a mit küldtem?</i>
<i>B. Erisin dağlarên garê erisin,</i>	<i>R. Olvadjon a hegyek hava, ol-</i>
<i>zingir damlarênê seller bürü-</i>	<i>vadjon,</i>
<i>sün.</i>	<i>láncz fedelét hadd fedje be az</i>
<i>Jeşillendi Çamlıžanên dağlarê,</i>	<i>áradat.</i>
<i>içinde oturur ağalarê bejleri.</i>	<i>Kizöldültek a Csámlidsa</i>
	<i>hegyei,</i>
	<i>benne laknak az agák és bejek.</i>

Jegyzetek: zümbül örmény női név, jáczintot jelent: dërmen és dejmen=dejirmen (malom) | avropa, a homlokra lelőggő üstök, épúgy nőknél mint férfiaknál; a hosszú haját maşar biçimi-

bu jël meskjenimiz bura-dêr bura. ez idén a mi tartózkodó helyünk
ittén van, itten.

Dejirmen deresi bir uctan uża, *Malom völgye* egy végtől a má-
sikig,
icinde jatmadêm üç gün üç geže. nem feküdtem benne három na-
pot és három éjjelt;
gurbannar kesejim sardêrêm geže. áldozatot hozok azon éjjel, a
mikor ölelem.

B. Dejirmen deresi bülük-tür bü- R. Malom völgye részekből áll,
lük, részekből,
benim жіjerжіјim delik-tir delik. az én tudóm össze vissza van
lyukgatva.

Jegyzetek: *gerden* e *h. gerdan* (kebel). — Szerelmi dal
Kirezli vidékéről.

27.

Oda avlêşendan çêxtêm başêm se- A szoba előcsarnokán kimentem, 1
lamet, a fejem (egészségem) ép,
çarşêja çêxtêm ben goptu gijamet; a csársiba (vásárba) mentem, ki-
tört az utolsó itélet;
vuruñ argadaşêm allah emanet. üssétek társaim, Alláh tartson
meg.

Jüsežikten götürsünner Salimi, Magas helyről hozzák elő Száli- 2
eşim dostum sejrî etsin halême. társam s barátom hadd szemlélje
a bajomat.

At-pazarênan Tatarlar arasê, *At-pazar* (Ló-vásár) és *Tatarlar* 3
közötti hely,
gojax-mê-dêr telli gursun jarasê, fájdalmas-é a csikos golyó sebe ?
melhem bulêp saramamêş ninesi. irt nem talált s nem köthette be
az anyja.

Üç gêz-dêx göprü altênda sax- Hárman voltunk lányok, a hid 4
landêx, alá rejtőzködtünk,

aramadêx jer galmadê joxladêx. hely nem maradt, a mit nem
kerestünk s nem fürkészünk
volna.

5 *Irmaç kenarênda esbab jujannar,* A folyó partján ruhát mosók,
jujêp jujêp gül dalêna serenner. mosva mosva rózsaagra terítők.

B. *Ben dojdum dünjama Salih* R. Én beteltem a világgal,
dojmasên, Szálík ne teljen be vele,
benžilejin evlad jüzü gormesin. soh'se lásson gyermek arcot
úgy mint én.

Jegyzetek: *avlê* e h. *havlu* (udvar, előcsarnok). A hangrend emilyen alakulása, hogy a mélyhangsorbeli *u* helyett *ê* van, nagyon jellemzetes a kisázsiai nyelvjárásokra, v. ö. *bakêp* e h. *ba-kup* (nézvén), *jatêp* e h. *jatup* (feküdvén), *bulêp* e h. *bulup* (találván), *jujêp* e h. *jujup* (mosván) | *jüsežik* e h. *jüksežik*, még teljebben *jüksekžik* (*jüksek* magas) | *melhem* (ír, kenőcs) e h. *merhem* | *esbab* népies elváltozása az *esvab* (ruha) szónak. — Szerelmi dal, értelme elhomályosodott. Kütáhja vidékéről való.

28.

1 *Paralê göprüden ııradêm geç-* A *parali* hidon jöttem s átmen-
tim, tem rajta,
ežel šerbetini tasênan içtim, a halál italát csészéztül ittam ki,
bir geže içinde guš kimin uçtum. éjszaka idején madár módjára
repültem el.

2 *Jükümü jüklettim gavranêm göç-* A terhemet felrakattam, a kara-
tü, vánom elköltözködött;
jassêja vâmadan guš kimin uçtu. mielőtt mégazestidő eljött volna,
madárként elrepült.

B. *Aylamajêñ gêzlar ablañêz ge-* R. Ne sírjatok lányok, jön a
lir, nénétek;
gajlê gelemezsiz gurban oluruz, ha nem jöttök többé, áldozattá
leszünk,
bir ijid joluna gurban oluruz. egy legény életének leszünk
az áldozata.

Jegyzetek: *kimin e h. gibi* (kép, ként) | *gavran*, metathesis-szel = *kervan* (karaván) | *vāmadan e h. varmadan* | *gajlê* kisázsiai tájszó, valószínűleg a *gajri* mása. — Egy hosszú útra kelt embernek a dala, a kit úton baleset ért. A refrain egy lányé, a ki a keresésére indult és szintén odaveszett.

29.

Penčereji ača gomuš,
čil parajê sača gomuš,
güzelleri seče gomuš.
Emsem ujanmaz ujanmaz.

Az ablakot kinyitotta,
a fénylő pénzt kiszórta,
a szépeket kiválogatta.
Ha csókját szívom is, fel nem
ébred.

1

Penčeresi beš barmaxtan,
öldüm jare jalvarmaxtan,
al janax kirez dudaxtan,
Emsem ujanmaz ujanmaz.

Az ablakja öt ujjnyira,
oda vagyok a rózsámhoz való
rimánkodástól,
a piros arcztól meg cseresznye
ajktól.
Ha csókját szívom is, fel nem
ébred.

2

Penčeresi penčeresi,
bu geže žuma gežesi,
gündüze dönmiş gežesi.
Emsem ujanmaz ujanmaz.

Az ablakja az ablakja,
ma éjszaka péntek éjszakája,
nappallá vált az éjjele.
Ha csókját szívom is, fel nem
ébred.

3

Jegyzetek: mányszerű népdal, melyet a refrain közössége köt össze. Az *em-* (szopni) gyakran használatos a 'csókolni' helyett, vagyis 'a húst mintegy szopva erősen csókolni.' Brüsszai tánczdal.

30.

Samaeli čam dibinde dolašër,
goža bečax al gannara bulašër,
nazlê jarêm arxam sêra ulašër.

Szamaeli fenyves alján kódorog,
piros vérbe ragad oda a nagy kés;
hamis rózsám én utánam sze-
gődik.

1

- 2 *Gitmez oldu şu dağlarêñ du-* Nem mult el e hegyeknek a köde,
manê,
goç jijitler vermez oldu amanê, kos legények nem adnak már
 kegyelmet;
jarên guşlux jine gouga zamanê. holnap reggeli időben megint
 harc ideje.
- 3 *Aştêžayêñ garlê garlê dağ olsa,* Ha nagy havas hegy volna, a
 mit átlépek,
indižejim mor sümbüülü bay olsa, ha viola jáczintos kert volna a
 hova leszállok,
sevdižejim top zülüflü jar olsa. ha göndör fürtű lányka volna, a
 kit szeretek.
- 4 *Duman vā-der̄ şu dağlarêñ ba-* Köd van e hegyek tetején,
şênda,
arzum galdê toprayile daşênda, vágyam maradt a földjében és
 kövében;
bir ijidiñ hal galmasên başênda. legénynek ne maradjon baj a
 fején.
- 5 *Felejiñ sillesi ejledi sersem,* A sors csapása zavarttá tett,
iflah olmaz derler her kime sor- a kit csak kérdek, azt mondja:
sam, nem lesz meg a szerencse,
iflah olmaz ben bu dertten ölü- ha e bajtól meghalok, oda a sze-
sem. rencse.
- B. *Gahpe felek beni eştên ajêrdê.* R. A gonosz sors páromtól el-
 választott.

Jegyzetek: *ulaşêr* zejbek tájszó | *zülf* (haj), kedvelt kifejezése a népdaloknak a köztörök *saç* helyett, perzsa eredetije *zülf*. — Egy híres zejbek rablónak *Szamâclînek* a dala, a ki szintén Ájdin vidékén garázdálkodott. Egyes helyeit v. ö. a *Gereli* énekeivel. Ájdinban jegyeztem fel e dalt.

31.

<i>Sap jüklettim benim kañlēm užu-</i> <i>na,</i>	Tözeget raktam a taligám végire, ¹
<i>felejiñ ettiyi gitti güžüme,</i>	a mit a sors velem tett, nehe-
<i>gēžēñ ninesi aɣlajor sücüme.</i>	zemre esett;
	a lány anyja az én hibámért sír.
<i>Čeker ajrēlēž janarēm elinden,</i>	Bánt a válás, égek én miatta, ²
<i>alērēm dedi-de döndü sözünden,</i>	azt mondta, hogy elvesz s eltért
	a szavától;
<i>ölem gurtulam hovarda elinden.</i>	bár meghalnék s megszabadul-
	nék e kicsapongó keze közül.
<i>B. Elleriñ devesi gelir üzümđen,</i>	R. Mások tevéje jön a szőlőből,
<i>aɣlajē oldum göžümđen.</i>	sírni kezdtem a szememből.

Jegyzetek: *kañlē* két kerekű szekér vagyis taliga | *ölem gurtulam* rövidítve = *ölejim* és *kurtulajēm* | *aɣlajē oldum* dialektikus igealak, az irodalmi nyelvben kevésbé használatos. — Az Olympus-hegyi falvak közt jegyeztem fel.

32.

<i>Sarē-zejbek inip gelir iništen,</i>	Szőke zejbek lefelé száll a hegy- ¹
	oldalról,
<i>her jannarē görünmejor gümüš-</i> <i>ten,</i>	semmi része sem látszik ki az
	ezüstből;
<i>habarēm jož dūn geže-ki žūmbüs-</i> <i>ten.</i>	nincs tudomásom a tegnap éjjeli
	mulatságról.
<i>Sarē-zejbek inip gelir dereden,</i>	Szőke zejbek lefelé száll a ²
	völgyön,
<i>her jannarē görünmejor bereden,</i>	semmi része sem látszik ki a
	sebből;
<i>hekim napsēñ, eji olmadēž jara-</i> <i>dan.</i>	mit tegyen az orvos, ki nem gyó-
	gyultunk a sebből.
<i>Sarē-zejbek šu daɣlarda jaslanēr,</i>	Szőke zejbek ezeken a hegyeken ³
	tartózkodik,

jařmur jařar silahlarē paslanēr, eső esik, a fegyvere megrozsdásodik ;
benim jařēm gücüzükten uslanēr. az én szeretőm kiskora óta eszesedett.

Jegyzetek: *sarē* nemcsak sárgát, hanem szőkét is jelent | *inip* az irodalmi *inüp* helyett; v. ö. *gelip*, *gidip* | *napsēn*, összevonva ebből: *ne japsēn* (mit tegyen); v. ö. *nedežēn* e h. *ne edežeksin* (mit fogsz tenni), *napažžān* e h. *ne japažaksēn* (mit fogsz csinálni). Ájdin vidékén *nedežēn* helyett *nežžēn* is használatos, valamint *nappatērsēn* e h. *ne japarsēn* (*ne japup jatarsēn*). — Rablóének, melynek a ‚szőke zejbek‘ a hőse. Brüssza vidékén jegyeztem fel.

33.

1 *Sijah davux depeli,*
gulažlarē güpeli,
evlen derim evlenmez,
šinži-ki gēžlar šüpeli.

Fekete tyúk búbosan,
a fülei függősen;
mondom házasodjék s nem házasodik,
a mostani lányok kétesek.

2 *Gül gopardēm asmadan,*
fistan japtēm basmadan,
gāχēñ bordan gidelim,
pulis golu basmadan.

Rózsát téptem a lugosból,
szoknyát csináltattam vászonból;
keljetek fel, menjünk innen,
mielőtt a rendőrség el nem fog.

3 *Šu dašē galdēr-saňa,*
jēlanē öldür-señe,
žanēñ gēž istijorsa,
geseñi doldur-saňa.

Ezt a követ emeld fel csak,
a kigyót öld meg csak;
hogy ha lelked lányt akar,
erszényedet töltsd meg csak.

4 *Pembe üzüm saļžēmē,*
jařēm borda saļlē-mē,
ja veriñiz jařēmē,
aldērērēm aylēmē.

Piros szőlő fürtje,
itt van-e rózsám elrejtve?
vagy adjátok a rózsámat,
vagy az eszemet veszttem el.

B. *Allē-da basma nine nine jař,*

R. A pirosas is nyomott vászon,
néne néne lány;

pullu-da jazma nine nine jar,

el oylu benim neme neme jar,

saran-da josma demedim-mi jar?

a pettyes és rajzolt vászon,
néne néne lány;

másnak a fia mire való nekem,
az ölelő is bájos, nem mond-

tam-é lány?

Jegyzetek: *šinži* e h. *šimdi* (mostan) | *bordan* = *burdan* (innen); lejjebb meg *pulis* = irod. *polis* (rendőr). — Mánikból összetett tánczdal, *Kirezli* mellől. A refrainje meglehetősen értelmetlen.

34.

Sular almēš dejirmeniñ bendini,

çoğ aramēš bulamamēš dengini,

tüllü çiçeklerden almēš rengini.

Víz lepte be a malom víztartóját ¹

sokat kereste, nem találhatta a
párját;

különféle virágoktól vette a
színét.

Ajva dibi serin olur jatmaya,

gēzlar gelir sūrū sūrū baymaya ;

*hepsi gitsin, jarēm galsēn jat-
maya.*

A birsalmás töve hűvös a fek- ²
vésre,

a lányok csoportonként jönnek
nézni ;

mind menjen el, a rózsám ma-
radjon feküdni.

Salēm olur šu dereniñ sōvūdū,

*gēz annen joğ kimden aldēñ övü-
dū ?*

onbešinde bir jar sevdim bījūdū.

Nagy fűrtű e völgynek a nyírlája, ³
lányka nincs anyád, kitől kaptál
tanácsot ?

egy tizenöt éves lányt szerettem,
nagyra nőtt.

Iki ördek dağ başēnda gonarğan,

*ujumēš galmēšēm gerden emer-
ken,*

ben bu keremeti senden umarğan.

Két récze volt a hegy tetejére ⁴
szálló félben,

elaludtam a mint a keblét csó-
koltam,

e kegyességet a mint tetőled re-
méltem.

Jegyzetek: *tüllü=türlü | sövüd* (nyirfa=irod. *söjüt*, v. ö. *köv és köj* (falu); meg alább: *övüd* e h. *öjüt* (tanács). — Ájdin vidéki népdal.

35.

1 *Šu garšē-ki jįjla ne güzel jįjla,* E szemközti mező be szép egy
mező,
gįjamet hasrete galęrsa bįjle, a végítélet ilyen;
ölüm-mar dünjada var helal ejle. meghalás van a világban, menj
bűnbocsátani.

2 *Šu garšē-ki daļa gečtim otūdum,* E szemközti hegyre mentem le-
ültem,
Lokman hekim kimin žerrah ge- olyan sebészt hoztam mint Lok-
tīdim, mán orvos;
hič benim halimden bilen olmadē. nem volt a ki bajomat megér-
tette volna.

3 *Aškēm derjasēna attēm ben bir* Szerelmem tengerébe egy követ
daš, dobtam,
ne annem-mar ne bubam-mar ne nincsen apám se anyám se test-
gardaš, vérem,
keskin bēčayilen uįgun argadaš. éles kés és alkalmas társ.

B. *Jürü dilber jürü, sačēñ sürün-* R. Haladj bájos haladj, hadd
sün, kuszálódjék össze a hajad,
ač bejaz gössünü memēñ gö- fedd fel fehér kebled, melled
rünsün, hadd lássék;
evvel benim idiñ šinži kimiñ siñ. előbb enyém voltál, mostan
kié vagy?

Jegyzetek: *ölüm-mare* e h. *ölüm-var* (halál van) | *otūdum* e h. *oturdum*, az olympushegyi falvakban *otōdum*-ot is mondanak, v. ö. *getīdim* e h. *getirdim* (hoztam) | *gössünü* e h. *göjsünü* (göjs mell). — Brüssza vidéki népdal.

36.

*Cëztëm depeniñ bašëna,
alt janëm dere;
dišlemişler alt jañara,
her janë bere.*

Felmentem a domb tetejére, 1
alulról völgy;
megharapták az ajakát,
mindenfelől seb.

*Cëztëm depeniñ bašëna,
alt janëm bostan;
sağ golum joruldu,
sol gola jaslan.*

Felmentem a domb tetejére, 2
alulról gyümölcsös kert;
a jobb karom kifáradt,
a bal karra támaszkodj.

*B. Arabistan gëzlarë,
ne don gişer ne fistan.*

*R. Arábia lányai,
nem viselnek se bugyogót se
köntöst.*

Jegyzetek: *dišlemek* 'megharapni' értelmében tájszó. Itten 'megharapással járó csókolást' jelent; úgy megcsókolta, hogy a foga helye is ott maradt. — Tánczdal *Kirezli* nevű faluban.

37.

*Tovana gorun astëm,
a benim mānet dostum,
ben saña ne söljedim,
sen baña neden küstün?*

Az ereszre dinnyét akasztottam, 1
óh én makranczos szeretöm;
mit mondtam én neked,
miért haragudtál meg rám?

*Bahçalarda güz bülüžü,
mānet-mi-siñ jüz gülüžü,
ben seniñ-im dep dep,*

A kertekben őszi csirke, 2
makranczos vagy-é arcz nevető?
én a tied vagyok, ezt mondo-
gatva

elleriñ olužu.

a másoké levő.

Jegyzetek: *tovan* e h. *tavan* (eresz), és utána *gorun* e h. *karun* (dinnye); szokatlan zártabb kiejtések *Keleş* zejbekjei közt, *Ájdin* és *Ala-šeher* környékén | *dep-dep* összevonva = *dejüp-dejüp* (mondván).

38.

- ¹ *Ülkerinen doyar sabah jêldêzê,* *Ülkerrel kél fel a reggeli csillag,*
bizi jaytê janzerdê gêral gêzê. *megégetett meggyulasztott a ki-*
rálylány.

- ² *Jêldêzlarêñ şahêşê,* *A csillagoknak sáhja,*
alemner patsahêşê, *a világok pádisáhja,*
barmaçênda hatem jüsük, *az ujján pecsét gyűrű,*
golunda altun bilezik, *a karján arany karperecz,*
gêzçarêz orlana janêç. *a lányka az ifjúba szerelmes.*

- ³ *Şavak attê deller,* *Azt mondják: a hajnal pirkadt,*
ülker battê deller, *azt mondják: az ülker szállt le;*
şavak atmaz ülker batmaz, *a hajnal nem pirkad, az ülker*
anaslê-da benden gaçmaz. *nem száll le,*
nem kerül el ő sem engem.

- B. Doya doya sabah jêldêzê doya,* *R. Felkél a reggeli csillag, felkél,*
kjauran gêran gannê olur, *a kerván girán véres lesz,*
doya doya sabah jêldêzê doya. *ha felkél a reggeli csillag, ha*
felkél.

Jegyzetek: *ülker* egy csillagzat neve (plejádok) | *janzerdê* e h. *jandêrdê* (megégetett) | *şahêşê*, *patsahêşê*, ragbalmazással e h. *şahê*, *patsahê*, v. ö. a sztambuli *kimi-si* e h. *kim i* | *alemner* e h. *alem-ler* (*alem* világ) | *jüsük* e h. *jüzük* (gyűrű) | *janêç* dialektikus szó a 'szerelmes' kifejezésére (*janmak* égni) | *şavak* e h. *şefak* (hajnal).

Régi jósdal töredéke, nagyobbára értelmetlenné vált. Egy brusszai öreg embertől jegyeztem fel, a ki azt mondta róla, hogy a csillagokról ezzel a verssel szoktak volt jósolgatni.

39.

- ¹ *Üc gêz-êdêç Ibrailden aldêlar,* *Hárman voltunk lányok, Brajlá-*
ikimiziñ jolda bojnun vurdular, *ból vittek el;*
birimizi baş gêrala verdiler. *kettőnknek az úton ütötték le a*
fejét;
egyikünket a főkirálynak ad-
tak el.

- Ibrailden haŝ Ahmedin gēzē-jdēm,* *Brajlából* Hadsi Ahmed leánya ²
voltam,
ak hahat üstünde gara jazē-jdēm, fehér papiroson fekete írás
voltam,
anam bubamēñ gējmatlē gēzē-jdēm. apámnak anyámnak drága
leánya voltam.
- Čēxa bilsem šu bajērēñ düzüne,* Bár fel tudnék szállni e hegy- ³
oldal síkjára,
ujma dedim ujdē eller sözüne, mondtam: ne higj s hittél a más
szavának;
mail oldēm jaurum ela gözüne. megszerettem a galambom kék
szemét.
- Ibrailin česmeleri harlajor,* *Brajlának* a forrásai cserge- ⁴
deznek,
jaylē gursun ŝijerimi daɽlajor; zsíros golyó a bensőmet égeti;
annem gadēñ sijim-sijim aɽlajor. anyámasszony el-elzokog ma-
gában.
- Varēñ sōjleñ garib annem ajle-* Menjetek mondjátok: szegény ⁵
sin, anyám hadd sírjon,
allarē čēxarsēñ gara bajlesin, piros ruháit vesse le és feketét
öltön,
oɽlum geležek-tir gōñün ejlesin. vigasztalódjék, hogy megjön a
gyermeke.

Jegyzetek: *kahat* e h. *kjād* (*kjaɽēd* papír) | *gējmatlē* e h. *kijmetli* (értékes, drága) | *sijim-sijim aɽlajor* keservesen, könnyhul-
latva sír | *ajlesin* e h. *aɽlasēñ* (sírjon), *bajlesin* e h. *baɽlasēñ* (kös-
sön). — Balladaszerű dal a három oláhországi testvérről, a kiket
Brajlából raboltak el. A két ifjút az úton ölték meg, a lányt elad-
ták a „főkirálynak”. Szomorú fogságából énekeli a lány e dalt,
mely egy másik változata szerint, azzal végződik, hogy visszakerül
anyjához. Ájdin vidékéről való.

40.

1 *Varēñ sōjleñ anama,*

*sandēřēmē ačmasēn,
čuha šaularlarēmā
tel učxuru daxmasēn,
Arifim gelir deje
bu jollara baymasēn.*

2 *Ak-isarēñ zejbeji üstüm atlade,*

*gelen gečen ažeб Arif bu-mē-dēr
dedi.*

*B. Arifim Arifim
jangēn bajgen Arifim,
bir josma joluna ölüp
giden Arifim.*

Menjetek, mondjátok meg
anyámnak:

a ládámát ne nyissa ki,
a posztó bugyogóimra
finom madzagot ne illesszen;
azon hitben hogy Árifja jön,
ezen utakra ne nézzen.

Akiszárnak (Fehérvár) zejbekje
sodromból kivett,
a járókelők azt mondták, vajjon
ez-é Árif.

*R. Árifom Árifom,
heves méla Árifom,
egy bájos miattmeghaló Árifom.*

J e g y z e t e k: *šaular* metathesissel = *šalvar* (bugyogó). — Töredékes dal egy Árif nevű rablóról, a ki elkerült otthonról és úton érte utól szomorú sorsa.

Dr. KÚNOS IGNÁCZ.

Egy vepsz daltöredék.

Ahlqvist Ágost, kinek korai elhunytát a finn tudomány csak imént siratta meg, azt mondja «Muistelmia matkoilta Venäjällä» (Úti emlékek Oroszországból) című könyvében, hogy a vepszek-től nem hozott dalokat azért, mert vepsz dal egyáltalán nincs. Határozottan állították előtte, hogy ott emberemlékezet óta kizárólag orosz a dal nyelve és senki sem tud arról, hogy ott valaha vepszül daloltak volna. Ebből ő azt következteti, hogy a vepszeknek soha sem is voltak dalaik és — teszi hozzá — «nyelvük rendszere is olyan, hogy a runóalkotásnak az a módja, melylyel a mi nyelvünk (a finn nyelv) él, ki van és ki volt belőle zárva.»

Habár ez az állítás nincs minden alap nélkül, mégis túlságosan merevnek bizonyul azzal szemben, a mit alúlirott az 1889. év nyarán a vepszeknél tapasztalt. Az csakugyan áll, hogy a vepsz ember mai napság munka és multság közben mindig oroszul dalol, oroszul reczitálják lakodalom, temetés stb. alkalmával a sirató verseket, oroszul mondják a ráolvasó igéket is, de azért szó sincs róla, hogy vepsz dal egyáltalán ne léteznék. Igaz, hogy ha vepsz dal felől tudakozódunk, majdnem mindenütt az az első felelet, hogy ilyen dal egyáltalában nincs, hogy ilyent soha senki se tudott, és így tovább; de némi idő múlva, a bizalom növekedtével, a gyermekek lassanként mégis eszmélnek egyre-másra s utóvégre akad valami vén asszony, a ki előáll azzal, hogy tud ő egy «igen-igen régi dalt.»

Kétségtelen, hogy azok a dalok, melyekhez ily módon juthatunk, nem valami nagy becsűek. Jó részük gyermekdal és versike. Természetes egyébiránt, hogy épen a gyermekdalok vepsz nyelvűek, mert a gyermekek általában még nem értik az orosz nyelvet, míg a felnőttek ma már csaknem mindnyájan. De azért van még néhány szerelmi dal is, melyekben az ifjú megénekli epedését a «piros, csinos arcz, a lenolajtisztza szem, a tejfölszínű nyak és a fekete, csinos szemöldökök» után, vagy melyekben a leány megcsalt szerelméről dalol, vagy igéri, hogy levelet ír a fehér czárnak, hogy fogadja el testvérét katonának és engedje haza érte a kedvesét. Azomban oly dalaik, melyekben bármi csekély mythosi vonás jelent-

keznék vagy a régibb kornak valamely ismertető jele tűnnék föl, jóformán alig léteznek. Csupán egyetlenegyre akadtam ilyenre, de ez aztán ismeretes a vepsz lakosságnak egész területén s belőle több változat van gyűjteményemben följegyezve. Legyen szabad ezt itt bemutatnom úgy, a mint az Ojat folyó partján levő Ladv nevű egyházközségben dalolják és alább mellékelnem hozzá a szó szerinti finn és a magyar fordítást.

Vepszül:

*Joksiñ, joksiñ jogut mö,
Ülez katsuiñ: päivöi paštab,
Aléz katsuiñ: kudmoi kuštāb,
Jogoiđ mö katsuiñ: venoi ajab.*

«Kenēn ietse venēhut?»

Tatoihudēn venēhut!

«Ota tatoim venoihe!»

«Ei le tütöim sijaštaiž:

Itše istun peraižes,

Jougaižed nē nenaižes,

Kādudēd nē melaižes.

*Andan minä sinun, tütöi, Päivöin
taga mehelē.»*

«En mäne minä Päivöin taga

Pitkiķš päiviķš pašmaha.»

«*Andan minä Kudmoin taga.»*

«*En mäne minä Kudmoin taga*

Pitkiķš üiķš kuštmaħa,

Viluikiķš zoriķš kištmaħa.»

«*Andan minä sinun Tähthöin
taga.»*

«*En mäne minä Tähthöin taga*

Pitkiķš zoriķš pilkiķštumaħa.

*Mänēn minä lesk'akan poigan
taga*

Krestjanskiad radod radmaħa,

Magedad lounat šömaħa,

Kanzad zavodmaħa

Lapsid tehmaħa,

Peřemenoid kazvatamaħa.

Szószerinti szuomi-finn foraitás.

Juoksin, juoksin jokea myöten,

Ylös katsoin: päivä paistaa,

Alas katsoin: kuu kumottaa,

Jokea myöten vene ajaa.

«*Kenen tuo venonen?»*

Taattosen venonen!

«*Ota, taatto, venehesen!*

«*Ei ole tyttöni sinulle sijaa:*

*Itse istun peräisessä (s. o. pe-
rässä).*

Jalkaiset ne nenäisessä,

Kätöset ne meläisessä.

*Annan minä sinut Päivälle
vaimoksi.»*

«*En mene minä Päivälle*

Pitkiķsi päiviķsi paistamaan.»

«*Annan minä Kuutamalle.»*

En mene minä Kuutamalle

Pitkiķsi öiķsi kumottamaan

Viluikiķsi koiteajoikiķsi loistamaan.»

«*Annan minä sinut Tähdelle*

«*En mene minä Tähdelle*

*Pitkiķsi koitteikiķsi pilkiķstele-
mään.*

*Menen minä leskiaank pojalle,
Talonpojan tytöä tekemään,
Makeata lounatta syömään,*

*Perhettä hankkimaan,
Lapsia synnyttämään,
Sukupolvia kasvattamaan.*

Magyar fordítás:

Futok, futok a folyó mellett,
Fölnézek: a nap süt nagyban,
Lenézek: hát holdvilág van.
Nézem a folyót: csónak megy
rajta.

«Kie ez a csónak?»
Apámé a csónak!
«Végy apám a csónakodba!»
Nincs leányom itt helyed.

Én ülök a farában,
Lábacsám az orrában,
Kezecsém a kormányon.
Od'adlak én téged leányom fe-
ségül a naphoz.
«Én biz a naphoz el nem me-
gyek,

Hogy naphosszat sütkérezzek.»
Odaadlak hát a holdnak.

«Én biz a holdhoz el nem me-
gyek,

Hogy éjtszaka fényeskedjek,
Hús hajnalban ékeskedjek.»

Od'adlak hát a csillaghoz.
«Nem megyek én a csillaghoz
sem,

Hajnalhosszat pislákolnom.
Özvegy asszony fiához mék,

Mezei munkát művelnem,

Jóízű ebédet ennem,

Házi népet alkotnom,

Magzatokat szülnöm,

Nemzedéket fölnevelnem.»

Ilyenféle, habár némileg eltérő szavakkal, ezen dálnak valamennyi variánsa, melyek nálam jegyzékbe vannak véve. Néhányszor azt is mondták, hogy ez csak töredéke egy igen hosszú dálnak, mely már feledésbe merült és már a gondolat homályossága is bizonyítja a darabnak töredékes voltát. A finn költészetnek minden ismerője észreveszi, miből ered ez a homály, nevezetesen, hogy itt tulajdonkép két ballada van összekeveredve.

A finn nép lyrai runói gyűjteményének, a Kanteletarnak III. részében van egy ballada, a «megszabadítandó leány» (Lunastettava tyttö), melynek egyik változata (Kanteletar III: 31.) összevág töredékünk kezdetével. Ott egy leányról van szó, a ki

Föltekinte az egekre,
Fönn az égen nap süt szépen,
Letekint a föld színére,
A föld színén csónak mégyen.

Apja csónakja ez, s a leány kéri apját, vegye föl a csónakjába, de az apa nem teszi meg. Következik azután az anyja, leánytestvére, bátyja csónaka, de közülük egyik se hajlandó a leányt csónakjába fogadni, míg végre jön a vőlegény, a ki teljesíti kérését. Mily csekélyre s értelmetlenre száradt le a vepsz runóban ez a ballada!

E dal, mely a csónakba kéretőző leányról szól, csak Karjalában és Ingermanlandban ismeretes. Meglehet, hogy eredetileg más ballada ez,

mint azon Európaszerte elterjedt költemény a «megszabadítandó leányról», vagyis az elrabolt leányról, a ki hiába kéri apját, anyját, férfit és leánytestvérét, hogy váltságdíjjal megmentse, míg végre a vőlegénye váltja ki. Messzire vezetne, ha a balladatárgy eredetét és viszontagságait akarnók fejtegetni, legyen szabad e tekintetben csak a bold. Krohn Gyula professzornak a Virittájá II. részében közölt becses dolgozatára utalnom.

A dal utórésze, hol a leánynak a naphoz, holdhoz vagy a csillaghoz meneteléről van szó, szemmel láthatólag egészen más balladakörbe tartozik. Egy kissé lazán is függ össze az előzővel, noha majd mindig annak folytatásaként dalolják. Talán a dal kezdetén említett nap és holdvilág hatott ez eredetileg teljesen különálló balladatárgyak összevegyítésére. A dalnak ez a fele összevág ama régi finn balladával, mely a Kanteletarban «Suometar kéri» (III: 6.) czímen található. Ebben sokkal bővebben elé van adva, hogy miképen jönnek a Snometar kéri különféle helyekről:

Kérőket a hold is küldte,
Kérő jött a naptól szinte,
Harmadik a sarkcsillag volt.

A hold kosarat kap, mert a leány nem akar a «holddal együtt éjjeleni»; de nem hajlik a leány a naphoz sem, a ki tavaly nyáron leégette hevével a gabnavetéseket; hanem az a boldog, a kihez a lány elmegy, a csillag, mert az «nem kering és nem kanyarog, sem alakját nem cseréli.»

Sajátságos, hogy ez a Holdról, Napról és Csillagról mint kérőkről szóló ballada egész teljességében csupán az észteknél van meg, s a Kanteletarban található finn dal, úgy látszik, csak fordítás az észtből. Nyugati Ingermanlandban, melynek runótárgyai általában egyeznek az észtekéivel, sőt Karjalában is megtaláljuk e dalnak némely változatait, habár azok, a melyeket ismerünk, alakjukra nézve meglehetősen romlottak. Hogy vajjon az észtek és a vepsz alakoknak e párhuzamossága egységük idejéből való emlék-e, vagy csak egy közös (orosz?) forrásból ered, annak vizsgálatába ezúttal nem bocsátkozhatom.

Mindenesetre ily töredéknek létezése a vepszek között, a kiktől eddig egy sornyi runó sem vala ismeretes, igen figyelemre méltó. Egészen más következtetésre indít ez bennünket, mint a melyre Alqvist jutott, nevezetesen arra, hogy egykor a vepszek népköltészete is gazdagabb volt, épúgy, mint egyéb finn népeké. Az eloroszosodásnak hatalmas ereje, mely a vepszek szokásaira, világnézetére s nyelvére is hatott, elpusztította, elnémította népdalukat is. Nem telik bele igen nagy idő, s a vepsz nép megszűnt létezni, úgy hogy majd csak egyes vidéknek fenmaradó finn helynevei, mint megannyi sírkő, fogják bizonyítani, hogy ott valaha finn nép lakott.

SETÄLÄ EMIL.

A M. T. AKADEMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva 3 frt.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—86. 8-adrét.

I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Cod. Közzéteszi: Volf Gy.

II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.

III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.

IV. V. kötet. Érdy C. Közzéteszi Volf Gy.

VI. kötet. Tihanyi C. Kazinczy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld Cod. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulesár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömör C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Fesztetics Cod. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolci töredék. — Közzéteszi Volf Gy.

Ára kötetenként 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csesesz-törelék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. Ára 6 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA. (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.

CODEx CUMANICUS bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kuun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.

UGOR FÜZETEK. Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.

II. sz. Zűrjén nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1883. Ára 60 kr.

III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.

IV. szám. Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. Ára 60 kr.

V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. Ára 60 kr.

VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár 1885. Ára 1 frt 20 kr.

VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. 1886. Ára 60 kr.

IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvtudományok. 1887. Ára 1 frt 20 kr.

(Különnyomatok a »Nyelvtud. Közlemények«-ből.)

RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy F. 1866. Ára 2 frt.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. Ára 2 frt.

MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz J. 1873—81. Ára 5 frt.

A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor 1872. Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. 1873. Ára 1 frt.

A MAGYAR NYELVUJÍTÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. 1873. Ára 1 frt.

KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.

SIMONYI ZS. A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. I. kötet. (A mellérendelő kötőszók.) 1881. Ára 1 frt 20 kr. II. III. kötet. (Az alárendelő kötőszók) 1882—83. Ára 2 frt 70 kr.

KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 1875. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 1876. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 1877. Egy-egy füzetnek ára . . 1 frt.

ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65 kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. — X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt. 1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886. Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt. 1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.) . . . Ára 4 frt 65 kr.

SIMONYI ZS. A magyar határozók. I. köt. 1. és 2. fele 1888 és 1890. Ára 3 frt 20 kr.

SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szótár 1884. Ára 3 frt.

AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA. Irta Budenz J. Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt. Második füzet: Névszóképzés. 1887. Ára 80 kr.

A PHONETIKA ELEMEI, különös tekintettel a magyar nyelvre. Irta Balassa József dr. 1886. Ára 70 kr.

VOTJAK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK. Gyűjtötte és fordította dr. Munkácsi Bernát 1887. Ára 2 frt.

OSZMAN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY. I., II. köt.: *Oszmán-török népmesék és népdalok*. Gyűjtötte dr. Kúnos Ignác. 1887—89. Ára 5 frt 10 kr.

HÁROM KARAGÖZ-JÁTEK. Török szövegét följegyezte és magyarra fordította dr. Kúnos Ignác. 1886. (Különnyomat a Nyelvtudományi Közlemények XX. kötetéből.) Ára 1 frt.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

III. ÉS IV. FÜZET.

Ára 1 frt.

BUDAPEST, 1891.

TARTALOM.

A svédországi lapp nyelvjárások. — <i>Halász Ignác</i>	161
Az <i>n</i> egyes-számi 2-dik személy-rag a zürjénben. — <i>Budenz J.</i> ..	260
Kisázsiai török nyelv. II. Brüssza-vidéki szólások. — III. Láz dalok. — Szójegyzék. — <i>Dr. Kúnos Ignác</i>	261
Kisebb Lule-lappmarki nyelvjárások <i>Halász Ignác</i>	299
A magyar szókincs eredetéhez. — Imeg. ing. — <i>B. J.</i>	319

A svédországi lapp nyelvjárások.

Székfoglaló értekezés.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1889. márczius 4. tartott ülésén.)

Régóta hálával vagyok eltelve a Magy. Tud. Akadémia iránt, mely szerény működésemet figyelemmel kísérve törekvéseimben mindig gyámolított, megkezdett utamon folyton buzdított, serkentett. Ha valamely tudományos célzt sikerült elérnem, azt csak a Magy. Tud. Akadémiának köszönhetem, mely az ugor nyelvek részletes kutatásának fontosságától áthatva célom elérésére erkölcsi és anyagi támogatásban részesített. Csakis az Akadémia segélyezése tette lehetővé a lappokhoz való utazásaimat, s midőn utazásaim eredményének egy része ugyancsak az Akadémia kiadásában megjelent, a legnagyobb kitüntetésben részesített, mely magyar tudóst érhet: körébe fogadott, levelező tagjául választott.

A megválasztást szívem mélyéből köszönöm és buzdításul veszem jövődő munkálkodásomra. Nem tudom e kitüntetést más-kép meghálálni, mint hogy azt tűzöm ki élttem feladatává, hogy azon tudományágot, melyet eddig műveltem, t. i. a magyar és ugor összehasonlító nyelvészetet, tölem telhetőleg mennél nagyobb virágzásra segítsen s általában az Akadémia tudományos törekvéseiben tehetségemhez képest mennél hathatósabban közreműködjem.

Engedje meg a mélyen tisztelt Akadémia, hogy jelen székfoglaló értekezésemnek tárgyát azon tudománykörből válasszszam, melylyel az utóbbi években leginkább foglalkoztam, t. i. a lapp nyelv köréből. A svédországi lapp nyelvjárásokat, melyekről eddig úgyszólván semmi tudomásunk sem volt, szándékozom röviden

ismertetni: ki akarom mutatni azon viszonyt, melyben egymással vannak és milyen nyelvészeti tanulságokat szolgáltatnak.

* * *

BEVEZETÉS.

A lapp dialektusok általános felosztása. A svéd-lapp könyv-nyelv. Az eddigi népnyelvi följegyzések.

Ha azon segédeszközöket, melyekkel az indogermán nyelvészet rendelkezik, a mieinkkel összehasonlítjuk, elszomorító tapasztalásra jutunk. Amott gazdag irodalmú, ezer sőt több ezer éves múlttal bíró nyelvek kész anyagában búvárkodhatik a kutató s csak arra szorítkozik, hogy a meglevő anyagból vonjon le akár egy szűkebb nyelvindividuumra, akár az összes rokon nyelvekre vonatkozó összehasonlító következtetéseket. Az ugor összehasonlító nyelvészet terén búvárkodó ellenben mindössze csak két olyan nyelvet talál, mely az anyagot nagy terjedelemben, majdnem készen bocsátja rendelkezésére, t. i. a magyart és a finnt, a finnek egy dialektusát, az észti nyelvet is ideértve. Csak e kettőnek van számbavehető irodalma, s különösen a magyarnak, jelentékeny multja is s csak e kettőnél van a nyelvi anyag meglehetősen teljességgel feldolgozva. E két nemzet az csupán, melynek nyelvét saját fiai művelik, melynek nyelvtörvényeit saját fiai kutatják. A többi ugor népek nyelvéről ahhoz képest, a mire szükségünk volna, igen csekély adataink vannak. Ezeknek nem hogy irodalmuk, nem hogy multjuk volna, hanem a legnagyobb részének még a szókincse, nyelvtana is hiányosan van földolgozva és az élő nyelvet minden tekintetben híven föltáró adataink csak elenyésző csekély számmal vannak. Az ugor nyelvészettel foglalkozónak nemcsak építenie kell, hanem az emelendő épülethez a köveket is magának kell összehordania.

Az ugor nyelvészet történetét kezdettől fogva ez a két irányú munkásság jellemzi. Hunfalvynak és Budenznek az elvek megállapítása közben folyton az anyag összehordására is tekintettel kellett lenniök s midőn az egyes nyelvek grammatikáját megírták, midőn összehasonlító tanulmányokat tettek, egyúttal szövegeket is kellett közleniök, magyarázniök. De most is, midőn az épület

már nagyjában föl van emelve, sem mondhatjuk, hogy e föladat megszűnt volna, sőt követelőbben lép föl mint valaha.

A részletekben való bűvarkodás jellemzi ma korunk minden tudományát, ez jellemzi nyelvészetünket is. Különösen az ugor nyelvészettel foglalkozók érzik nagyon élénken, hogy az ugor nyelvek részletes kutatására, az egyes nyelveknek a helyszínén való tanulmányozására és minél több népies szöveg és minél terjedelmesebb szókincs gyűjtésére égető szükség van. A rokon nyelvek bővebb bűvárlásának szükségét érezte a finn tudományos világ, mely egész társaságot, a *Suomalais-ugrilainen seura*-t, alakította külön e célra és érezte már régtől fogva Magy. Tud. Akadémiánk, mely évtizedekkel azelőtt Reguly utazásainak előmozdítója és újabban Munkácsi Bernát s saját csekélységem e célra irányuló törekvéseinek hathatós támogatója lett.

Saját részletes tanulmányom a lapp nyelv, különösen a svéd-lapp nyelv felé vont, melyről csak nagyon fogyatékos ismereteink voltak. Pedig több fontos nyelvészeti kérdésnek megfejtése függ e nyelv alapos átbűvárlásától. Hogy mást ne említsek, csakis a lapp nyelv teljes szókincsének összegyűjtése és összes dialektusainak részletes kutatása vethet élénkebb világot azon kérdésre, vajjon a lapp nyelv csakugyan dialektusa-e a finnek, akár az észti, vót vagy liv nyelv, mint Castréntól Donnerig majdnem minden finn nyelvész véli, vagy pedig Budenznek van-e igaza, a ki a lapp nyelvnek közép helyet jelöl ki az északi és déli ugor ág között és a finnel való nagy hasonlóságát nem dialektusi viszonyból, hanem a finnségnek a lappra aránylag újabb időben gyakorolt nagy hatásából magyarázza.

Az összes lappságot eddigelé négy fő nyelvjárásra szokták fölosztani: a finmarki vagy norvég, az Enaretó melléki vagy finnországi, a kóliai félszigeti vagy oroszországi és a svéd-lapp nyelvre. Saját tapasztalásom szerint azomban még egy ötödik, eddig teljesen ismeretlen fő nyelvjárással toldhatjuk meg az eddigieket, t. i. a déli lappal, szorosabban jemtlandival, és egy hatodikkal, az északi svédországi dialektussal, melyekről értekezésem folyamában bővebben fogok szólni. E hat fő nyelvjárás mindegyikében annyi speciális hang- és alaktani, sőt mondattani sajátosság is fejlődött ki, hogy ma már teljesen külön nyelvekként tekinthetők és sokkal nagyobb a különbség közöttük mint a svéd és dán nyelv

vagy az egyes szláv nyelvek között. A mellett mindegyik fő nyelvjárásban egész sereg egymástól többé-kevésbé eltérő alnyelvjárás van, melyek, habár egy jelleműek, mégis annyi különös sajáttságot fejtettek ki, hogy egy-egy ilyen alnyelvjárásbeli sem képes már megérteni a másik dialektusbelit. Genetz a kólai lapp nyelvben öt egymástól igen eltérő dialektust említ, a finmarki lappságnak is számos aldialektusát sorolja föl Friis, az Enaretó melléki lapp nyelvről szóló közlemények szintén két eltérő dialektussal ismeretnek meg bennünket, a svéd-lapp nyelvben pedig, mint látni fogjuk, szintén vannak egymástól igen elütő jellemű nyelvjárások, a melyek mindegyikében több igen különböző alnyelvjárás is él. Mielőtt azomban ezeknek leírására áttérnék, ismerkedjünk meg azzal a nyelvvel és annak a nyelvnek történetével, melyet eddig svéd-lapp név alatt ismertünk.

Nem mondhatjuk, hogy a svédországi lappok nyelvének ismertetése teljesen el lett volna hanyagolva. A skandináv népek azon igyekezete folytán, hogy a pogány lappokat a keresztény hit számára megnyerjék, magát a lapp nyelvet is kezdték művelni és ha egészen a legújabb korig valamit a lapp nyelvről tudunk, azt legnagyobb részt a hittérítő buzgalomnak köszönhetjük. A XVII. századtól fogva s különösen a mult században a svédek minden erővel rajta voltak, hogy a keresztény hitet az országukban élő lappok között terjesszék. Belátták, hogy egy népet a saját nyelve segítségével téríthetnek meg leginkább, tehát olyan papokat neveltek, a kik a nép nyelvét tudták és az élő szó hatalmával gyökerezíthették meg a vallás eszméit a nomád lappok szívében. A lappmarki papok számára készültek a mult században a nyelvtan- és szótár-kiséreletek, melyeknek segítségével e nyelvben tovább képezhettek magukat és a lappok vallásos érzetének emelésére készültek a különböző káték és az Ujtestamentom s a zsoltárok fordítása. A legelső lapp könyv 1619-ben jelent meg és svéd-lapp nyelven van írva. Szerzője Andreä Miklós piteái pap. Norvég-lapp nyelven több mint száz évvel később, 1728-ban, jelent meg Lundtól Luther kátéjának fordítása.

Eleinte a lappul írók Svédországban annyiféle nyelvjáráson írtak, a hányféle vidéken laktak. Tornæus János torneái pap «Manuale Lapponicum»-ját *torneái*, Ole Steffenson Gran *lyckselei*, egy másik Gran *piteái*, Angurdorff *åselei* dialectusban adták ki lapp

könyveiket. Fjellström Péter, a ki a mai svéd-lapp könyvnyelvnek a tulajdonképpeni megalapítója, első művében szintén tartózkodása helyének, Lyckselének, dialektusát használja és ennek a leírását adja az első lapp grammatikai vázlatban és az első lapp-svéd szó-tárkísérletben, melyek 1738-ban jelentek meg.

Ezen lapp könyvekkel azomban úgy jártak, hogy a délebb vidékeken szerkesztetteket néhány mérfölddel északra már nem értették és viszont, úgy hogy Ganander 1743-ban egy másik svéd-lapp nyelvjárásnak, a torneáinak grammatikáját írja meg. Csak-hogy nagyon csalódunk, midőn e könyveket lapozva azt hisszük, hogy akár az egyik, akár a másik nyelvjárásnak hű képét, pontos leírását kapjuk. Mindegyik a saját dialektusa leírásán kívül egy más czélt, a svéd-lapp irodalmi nyelv megalapítását is szem előtt tartotta. Egy kisebb terület nyelvét véve alapúl, a lappság egy nagyobb körét is akarják ismertetni és épen ezért egyet sem ismer-tetnek pontosan, de ekkor még az irodalmi nyelvet sem sikerül megteremteniök.

Nem csoda, hogy a lappok közt élő papok és tanítók e zavar-ból ki akartak bontakozni. A múlt század közepe táján, 1743-ban és 1744-ben a szerepvivők Umeåban gyűlést tartottak, hogy a lapp könyvekben addig uralkodott önkényes és zavaros orthographia helyett egységes helyesírást állapítsanak meg és a dialektusok mí-velése helyett egységes irodalmi nyelvet teremtsenek. Az egyházi hatóság Fjellström Pétert, mint a lapp nyelvben legjártasabb papot, bizta meg egy káténak, egyházi kézi könyvnek, zsoltároknak és az Új testamentomnak fordításával, melyeknek nyelve lehetőleg az összes svéd-lapp nyelvjárások vegyüléke legyen, hogy mindenütt lehessen használni. Midőn ez munkájával készen volt, az előbb említett gyűléseken a kész könyveket előbb az Ume és Pite, aztán a Lule lappmarkbeli papok nézték át és javítgatták s miután a saját nyelvjárásaik sajátságait belekorrigálták, 1744-ben megjelen-tek az első egységes nyelvű lapp könyvek. A svéd-lapp könyvekben ma is használatos, végleges lapp helyesírást azomban teljesen csak a múlt század vége felé állapították meg és ebben a helyes-írásban jelent meg 1780-ban Lindahl és Öhrling érdemes lapp szótára és azután a legújabb időig a svéd-lapp nyelven írt könyvek-nek nem valami nagy sorozata.

Az utóbbi években ismét vissza kezdenek térni azon irány-

hoz, melyet a lapp nyelven írók kezdetben követtek, t. i. az általános nyelvet közelebb akarják hozni a dialektusokhoz, mert a tapasztalat azt mutatta, hogy a lappok a nyelvjárások nagy eltérése folytán nem mindenütt boldogulnak az általános nyelvvel. Így a jokkmokki vagy Lule lappmarki nyelvjárás több sajátosságát tünteti föl Laestadius Máté evangéliumának és egy bibliai történetnek fordítása és némileg a délibb lapp dialektusok több sajátosságát Svédország rövid története, melyet Mörtzel stenseleri pap fordított lapp nyelvre. Ezek az újabb fordítások azomban nyelvjárásuknak inkább csak néhány főbb alaktani sajátosságát viszik be az eddig szokásos irodalmi nyelvbe, de a mi a nyelvjárást a nyelvjárástól első sorban megkülönbözteti, t. i. a hangtani sajátosságokat mindegyik igen tökéletlenül vagy éppen nem tünteti föl. Általában azon csekély számú művek, melyek svéd-lapp nyelven megjelentek és melyek legnagyobb részének létezéséről is csak legújabb utazásaim óta nyertünk tudomást, nemcsak az által nem elégitik ki a nyelvészettel foglalkozót, mert mind fordítás, hanem azért sem, mert az élő lapp nyelvről nagyon halovány és hiányos képet nyújtanak.

Éppen azért a lapp nyelv megismerésében valóságos esemény számba ment, hogy Budenznek az 1874-ben Budapesten járt svédországi lappoktól mintegy nyolcz lapnyi szöveget sikerült gyűjtenie, melyek először tüntetik föl az élő svéd-lapp nyelvet, még pedig ennek Malå egyházkerületi dialektusát, a nép ajkáról gyűjtött eredeti szövegekben. E nyelvjárás volt éppen az, mely a svéd-lapp irodalmi nyelvnek alapul szolgált. Mind a mellett azomban, hogy e csekély terjedelmű közlemény nyelve igen közel áll a svéd-lapp irodalmi nyelvhez, már ebben is igen fontos hangtani jelenségeket és több érdekes új alaktani tüneményt találhatunk.

1876-ban Donner Otto finn nyelvésztől egy új gyűjtemény jelent meg *Lappalaisia lauluja* és németül is *Lieder der Lappen* cím alatt, mely először mutatja be a lapp népköltészetet az eredeti nyelven és lehetőleg kiejtés szerint is leírva. Donner gyűjteménye azomban aránytalanul fontosabb a folklóre és a lapp nyelv általános ismerete, mint a dialektus-tanulmány szempontjából. A nyelvész ugyanis e kiejtés szerint leírt szövegekből csak azt tanulhatja, milyen volt Fjellner sorselei papnak a kiejtése, kitől Donner e dalok legnagyobb részét leírta, de hogy melyik nyelvjárás az,

melyen Fjellner beszélt, azt nem tudjuk meg belőle. Nem felel meg ez átírás sem a könyvnyelv, sem valamely határozott dialektus kiejtésének, és a mint saját kutatásaim alapján meggyőződtem, hangtanilag, sőt alaktanilag is ez épp oly keveréke a különböző svéd-lapp nyelvjárásoknak, mint maga az irodalmi nyelv. Fjellner Herjedalban, a legdélibb lappmarkban született, a legészakibb svéd-lapp vidéken, Karesuándóban és Jukkasjärviben káplánkodott és Sorseleben, a lappmarkok középső részében töltötte mint pap az életét; nem csoda tehát, ha nyelvében is megtaláljuk e különböző helyek nyelvének vegyülékét. Az átírt szövegek természetesen azért így is igen becsesek, még a hangtan szempontjából is, az alaktan terén pedig több addig ismeretlen új nyelvtény nyel ismertetnek meg bennünket.

Az a körülmény, hogy Budenz és Donner csekély terjedelmű közlései is mennyi új adattal gazdagították a lapp nyelvről való ismereteinket, érlelte meg bennem azon elhatározást, hogy a lapp nyelvet ott a hely színén tanulmányozzam és minél több vidékről gyűjtsék pontos följegyzésű, közvetetlenül a nép ajkáról eredő szövegeket. Följegyzéseimben arra ügyeltem, hogy az élő kiejtést minél hívebben jelöljem, és valamint a leírt szövegeken semmit sem módosítottam, a följegyzett hangokon sem változtattam. A gyűjtöttem szövegek és nyelvtani s szókincsbeli följegyzések, továbbá a múltból fönmaradt, dialektusokra vonatkozó adatok alapján most már a Svédországban élő lappok összes fő nyelvjárásait ismerjük és még a földrajzi határt is meglehetősen pontosan megjelölhetjük, a meddig az egyes fő nyelvjárások terjednek.

A svéd-lapp nyelvjárások általános osztályozása.

Svédországban a lappok mintegy 2300 □ mérföldnyi területen élnek svéd és finn lakosság közé beékelve, az északi szélesség 62. fokától kezdve a 69. fokon túl, de a számuk ezen a nagy területen mindössze sem rög többre 7000 léleknél. Közigazgatásilag nyolcz úgynevezett lapmark-ra osztják föl Svédország azon részeit, a hol lappok laknak, ugymint Tornio, Lule és Pite lappmarkokra, melyek Norbotten, — Ume és Åsele lappmarkokra, melyek Vesterbotten — és Fölinge, Undersåker és Herjedal lappmarkokra, melyek Jemtland länben

(megyében, tartományban) vannak. Az utóbbi három azomban politikailag már nem szerepel lappmark név alatt, az itt élő lappok közigazgatásilag a hozzájuk legközelebb eső svéd kerületekbe (distrikt) vannak beosztva.

Nagyon természetes, hogy e nagy területen számos nyelvjárás fejlődött ki. A nyelvjárások fejlődését előmozdítja a lappok életmódja, a rénszarvasnyájakkal való folytonos költözködés, mely megakadályozza a tömeges együttélést, falvak és városok alapítását. A lappok csekély számmal, legfőlebb két, három család együtt, mindig egy bizonyos meghatározott területen belül költözködnek és az ezen területen kívül élő lappokkal alig érintkeznek. Innen van, hogy nemcsak Svédországban, hanem, mint már említettem, az egész lappságban mindenütt valósággal burjánzik a sok dialektus. Úgy szólván mindegyik család egy külön nyelvjárásnak a képviselője. Magam egyszer három egymás mellett levő sátor családtagjaitól, melyek egymással szoros rokonsági viszonyban is voltak, jegyezgettem föl egyet-mást, és még itt is azt tapasztaltam, hogy ugyanazt a szót, ugyanazt a nyelvtani alakot következetesen elütő alakban használta mindegyik. Csak ott találunk a lappság területén nagyobb körben élő dialektusegységet, a hol a lappok sűrűbben találhatók együtt és állandó lakóhelyhez kötött foglalkozásuk van, mint a finmarki lappság legnagyobb részének, mely tengeri halászattal keresi kenyerét.

Eddig azt hittük, hogy a svéd-lapp könyvnyelvet épp úgy megértik a Svédországban élő összes lappok, mint a finmarkit a Finmarkban élők. Saját tapasztalatom azomban egészen másra tanított. A svéd-lapp könyvnyelvet csak az Ume- és Pite-lappmark legnagyobb részében bírják kellően megérteni, de itt is mindenütt máskép ejtik az egyes szavakat, mint a hogy a könyvben van; a Lule-lappmarkban már nehezen boldogulnak vele és azért, mint említettem, újabb időben a Lule lappmarkiak számára külön könyvnyelvet teremtettek; a Lule lappmark északibb részeiben, az egész Tornio lappmarkban, az Ume lappmark déli részeiben, továbbá egész Jemtlandban és Herjedalban pedig már egyáltalában nem boldogulnak vele. Ebből a körülményből is következtethetjük, hogy a svédországi lappok nyelve legalább is három fő dialektusra oszlik. Az egyik az, mely a könyvnyelvhez közel áll, a másik az, mely e nyelvterülettől északra, és a harmadik, mely tőle

délre él. E három fő nyelvjárás mindegyikének megvannak a határozott jellemvonásai, melyek egymástól élesen megkülönböztetik, mindegyikben annyi egyéni sajátság fejlődött ki, hogy akár külön nyelvekként is tekinthetők, mert e három fő nyelvjárásbeli egyáltalában nem érti meg a másikat és épp úgy külön nyelvek ezek, mint akára a finmarki vagy Enaretó melléki vagy a kólai lapp nyelv.

Vizsgáljuk most, hogy a svédországi lappok nyelve, melyet ily különböző dialektusokra oszolva találunk, minő alapon osztályozható legbiztosabban. Csakhogy ezt az alapot megtalálni nem a legkönnyebb feladat. A nyelvjárások, mint mindenütt, a lapp területen is átmennek egymásba és nehéz kiválasztani éppen azokat a sajátságokat, a melyek egy bizonyos nyelvterületnek a többitől megkülönböztető közös jellemző tulajdonságát képezik. A hang-, alaktani és szókincsbeli sajátságokon keresztül haladva, végre azon eredményre jutottam, hogy a svédországi lapp dialektusok általánosságban legbiztosabban egy hangtani sajátság, a mássalhangzók időmértéki változásának, az úgynevezett mássalhangzóerősbülés és gyengülés rendszere ssége alapján osztályozhatók.

E fontos hangtani tüneményt valamennyi többi fő lapp nyelvjárásban megtaláljuk. Nézzük tehát először, hogyan jelentkezik ezekben.

Mind a finmarki, mind az Enaretó melléki és a kólai lapp nyelvben a többeli mássalhangzók rendszeres változás alá esnek, t. i. a névragozás bizonyos eseteiben, az igeragozás alkalmával pedig bizonyos időkben és személyekben a többeli mássalhangzó majd erősbül, majd gyöngül, t. i. a hosszúból rövidevé, rövidebből hosszúvá, zöngétlen hangból zöngéssé, vagy zöngésből zöngétlenné válik. A mássalhangzók erősbülése és gyengülése majdnem ugyanazon törvények szerint történik a lappban is mint a finnben. Erősbülés akkor van, ha a hangsúlyos szótagra nyílt szótag következik, gyöngülés pedig akkor, ha a rákövetkező szótag zárt; pl. a lpF.-ban *jokka* «folyó» nyílt, ennek locativusa *jořast* zárt; *goatte* «ház» nyílt, locativusa *goađest* zárt; lpK. *kietta* «kéz» nyílt, locativusa *kiedast* zárt; *kocca*- «fölebredni» nyílt, *kocam* «fölebredek» zárt; lpK. *kütt* «kéz» nyílt, comit. *kidijn* zárt; *mikke*- «eladni» nyílt, *mārij* «eladott» zárt. Ezen nyelvjárásokban a gyöngülés és erősbülés annyira fejlődött, hogy ma már értelemmódosító ereje is van. Így

pl. lpF. és lpE. *kietta* «kéz», genitivusa *kieda*, a lpK. *kütt* genitivusa *kid*. A genitivus és accusativus, valamint az igeragozásnál az imperativus egyes sz. 2. személye csak a gyengült alakkal különbözik a nominativustól, illetőleg az igetőtől.

Az említett három fő lapp nyelv ezen általános hangtani törvényét ilyen rendszerességgel hiába keressük a lpS. könyvnyelvben. Azért írtam 1884-ben, még mielőtt a lapp nyelvet a helyszínen tanulmányoztam volna, egy értekezésemben a következőt: A svéd-lappban is megtaláljuk ugyan a mássalhangzók efféle változását, de e változás nem rendszeres és egészen más természetű. Itt is megvan a mássalhangzó erősbulése, de csak annyiból áll, hogy az *m* elé gyakran *b*, az *n* elé gyakran *d* szokott járúlni. A szótag nyíltságának és zártságának semmi befolyása sincs reá. Épp úgy használatos az egyik mint a másik esetben. A svéd-lappban egyformán mondható a nominativusban *olma* v. *olbma* «ember, férfi», *pärne* v. *pärdne* «gyermek», valamint zárt szótagú genitivusban *olman* v. *olbman*, *pärnen* v. *pärdnen*. Az egész ragozáson végig használható mind a két alak.

Az 1884-ig megjelent svéd-lapp könyvek és népnyelvi közlemények alapján ilyennek hittük általában a lpS. nyelvet s bár nem egész joggal, csakis így ítéltettem róla. Az azóta gyűjtött népnyelvi adatok alapján azomban más képet kaptam a Svédországban élő lappok nyelvéről.

Midőn a Lule-lappmarkban gyűjtöttem nyelvmutatványaimat, mindjárt az első kérdések alkalmával, a mint lappomtól azt tudakoltam, hogyan mondják az ő nyelvén «írni» és mit tesz az «írok» és a *cálliet* «írni» és *mon čālau* «én írok» feleleteket hallottam, azonnal tisztában voltam vele, hogy ebben a nyelvjárásban ugyanannak a hangtani törvénynek kell uralkodnia, mely a lpF., lpE. és lpK. fő nyelvekben él, t. i. a mássalhangzó-erősbulésnek és gyöngülésnek. És csakugyan a legnagyobb rendszerességgel fejlődött ki további kutatásaim folyamában e hangtani tünetény itt is. Későbbi tanulmányaim arra a meggyőződésre juttattak, hogy a svédországi lappságnak legnagyobb, jóval több mint fele része, épp oly következetességgel és rendszerességgel használja e jellemző hangtani tünetényt, mint az említett fő nyelvek.

Éppen azért a svédországi lapp nyelv osztályozásának legalkalmasabb alapjául a mássalhangzó-erősbulés és gyöngülés szol-

gálhat, melyet nem mindenütt találunk úgy alkalmazva, mint a Lule-lappmarkban. Vannak területek, melyekben már kevésbé rendszeresen és olyanok is, a hol már egyáltalában nincs használatban. A svédországi lapp nyelvjárásokat tehát a szerint fogjuk osztályozni, mily mértékben és mily rendszerességgel uralkodik bennük e hangtani jelenség.

Azon nyelvterület, melyen e különös hangtani tünemény teljes rendszerességgel él, Svédország legészakibb részéből húzódik dél felé és az északi szélességnek körülbelül 69. fokától kezdve valamivel a sarkkörön (66°, 30') alul terjed. Ide tartozik a Tornio lappmark mintegy 1700, és a Lule lapmark talán 2000 lappal. A legészakibb határ a karesuandói, a legdélibb a jokkmokki egyházkerület. Ide tartoznak azonkívül a norvégiai partokon Tromsötől a Salten fjordig élő dialektusok is s ezen nyelvjárásokat közös névvel északi svéd-lapp nyelvnek nevezhetjük.

Mennél jobban haladunk dél felé, e hangváltozás annál inkább vesztí rendszerességét. Mind sürűbb lesz azon szók száma, melyek nem követik az északi lapp nyelvek jellemző hangtörvényét. A legtöbb szó töve ingadozni kezd, erősbült és gyöngült alakban egyképpen használatos kezd lenni, és a szókincs egy másik nagy része egy tőalakban állapodik meg. Azon nyelvjárások, melyekben e nagy hangtani átalakulást észlelhetjük, képezik a svéd-lapp középnyelvet. Ezek azon dialektusok, melyek legközelebb állnak a lpS. irodalmi nyelvhez és ezek is alkotják a tulajdonképeni svéd-lapp nyelvet. Ide tartoznak azon nyelvjárások, melyeket a Pite és Ume lappmarkok legnagyobb részében beszélnek északnyugatról rézsút vonalban délkelet felé haladva az északi szélességnek körülbelül 66°, 30'-tól kezdve egész a 65. fokig és ennek megfelelően a norvég Helgeland északi és Salten legnagyobb részében élő dialektusok.

A 65. foktól dél felé haladva lassanként egészen más jellemű nyelvjárás fejlődik, melyet déli lapp nyelvnek nevezhetünk. Itt már teljesen megszűnt a mássalhangzóerősbülés és gyöngülés ragozásbeli tényező lenni, a szótag nyíltságának vagy zártságának semmi befolyása sincs a tő változására. Helyette, mint majd a részletes ismertetés alkalmával látni fogjuk, egész más hangtani jelenségek lépnek föl. A déli lapp nyelv meglehetősen nagy területen uralkodik. Jemtlandban és Herjedalban mintegy 400, Åsele lapp-

markban 125 □ mérföldön beszélik, és ha a hasonló terjedelmű Stensele és hatfjelddali egyházkerületekben használatos átmeneti dialektusokat is ideszámítjuk, körülbelül 600 □ mérföldnyi területen él e nyelv, de összesen legfőlebb 1500-an beszélik. Azonkívül csekély számú déli lapp van még Norvégiában Trondhjemtől délre Røraas és Aalen vidékén is, melyek a jemtlandival megegyező dialektust használnak.

Ezen általános külső felosztás után térjünk át a lpS. nyelv fő nyelvjárásainak részletesebb ismertetésére és kezdjük mindjárt az északi svéd-lapp fő dialektusokkal.

I. Az északi svéd-lapp nyelvterület.

E nagy területű nyelvjárás alapos megismeréséhez mindaddig igen csekély adataink vannak. A meglevő adatok azonban azt bizonyítják, hogy e nagy területen igen különböző jellemű alnyelvjárások élnek, melyek bár több közös pontban találkoznak, egész alkatukban, hang-, alaktani és szókincsbeli sajátágaikban lényegesen eltérnek egymástól. Az északi svéd-lapp nyelv elnevezést nem is egész jogosan használjuk az egész nyelvterület közös elnevezéséül, csak annyiban jogosan, hogy földrajzilag Svédországhoz tartozik. Külömben a legészakibb rész és részben a középső vidék is inkább finmarki lapp jellemű és sokkal alaposabb okokkal sorozható oda, mint a tulajdonképpeni svéd-lappság körébe.

Mindamellettt vannak e nyelvterületnek egyes közösen jellemző sajátosságai, melyek nemcsak az eddig ismert lpS., vagy a mint én nevezem közép lpS. nyelvtől választják el, hanem a finmarkihoz viszonyítva is különálló dialektusegységnek tüntetik föl.

Az északi svéd-lapp nyelv közös sajátága, mellyel a három északi fő lapp nyelvhez, a finmarkihoz, Eneratő mellékihez és kóliai lapphoz csatlakozik és mely által a többi svéd-lappságtól különbözik, az idő mértéki törvény, meg pedig első sorban a fentebb említett mássalhangzó-erősbulés és gyengülés hangtörvénye. Ez ezen nyelvterület legdélibb részén, a Lule lappmark jokkmokki egyházkerületében épp oly rendszerességgel van meg, mint legészakibb felében, a Tornio lappmark karesuandói egyházkerületé-

ben. A karesuandói *kullat*, *kulloht* «hallani» igének jelen időbeli első személye *kulōn*, a jokkmokki *kullat* igéé *kulān*; a karesuandói *mannqht* (*manq̄n*) «menni» Jokkmokkban *mannat* (*manāu*); a kares. *taħkqt* (*tagān*) «tenni» Jokk-ban *tahkat* (*takāu*); a kares. *jahkkieht* (*jāhkan*) «hinni» Jokkm.-ban *jahkkiet* (*jāhkau*); a kares. *kāhččat* (*kēhčan*) «nézni» Jokkm.-ban *keāhččat* (*keāhčau*); a kares. *pidđat* (*pijān*) «tenni, helyezni vmire» Jokkm.-ban *pidđat* (*piejau*); a kares. *ālččeht* (*alkkan* v. *alkan*) «kezdeni» Jokkm.-ban *ālččiet* (*alkkau*); a kares. *atniet* (*anān*) «birni» Jokkm.-ban *atniet* (*anāu*); a kares. *japmiht* (*jāman*) «meghalni» Jokkm.-ban *japmiet* (*jāmau*). Szintígy a névszóknál is. Karesuandói *stāllu* «óriás», melynek egyes számú genitivusa *stālu*, Jokkmokkban szintén így gyöngül *stālluo* (genit. *stāluo*). A karesuandói *mānna* (*māna*) «gyermek» Jokkm.-ban *mānnā* (*mānā*); a kares. *hēdđa* (*hēja*) «lakodalom» Jokkm.-ban *heđđa* (*heāja*); a kares. *sāpmi*^e (*sāmie*) «lapp ember» Jokkm.-ban *sapmie* (*sāmie*); a kares. *talēvi* (*talvvi*) «tél» Jokkm.-ban *tālēvie* (*tālvie*); a kares. *vihtta* «öt», *viđāht* «ötödik» Jokkm.-ban *vihtta* (*vitāt*).

A mássalhangzóknak ezen rendszeres időmértéki változása aztán az északi svéd-lapp nyelvterületen a magánhangzókra is viszszahatott és ezeknél is idézett elő időmértéki változásokat. A magánhangzóknál uralkodó időmértéki törvényt a karesuandói és lulei nyelvjárásokon végzett tanulmányaim alapján főbb vonásai-ban a következőkben foglalhatom össze:

1. Ha a név- és igeragozásnál s a szóképzés némely alakjainál úgy gyengül a tö, hogy a hosszú mássalhangzóból rövid vagy az aspiráltból aspirálatlan lesz és ezen mássalhangzók előtt *a*, *o*, *u* és *i* rövid magánhangzók vannak, akkor a következő szótagbeli rövid *a*, *o*, *u* magánhangzók rendszerint megnyúlnak; pl. Kar. *taħkqt* «tenni» igének jelen időbeli első személye *tagq̄n*, a jokkmokki *tahkat* igéé *takāu*; kar. *lohkoht* «olvasni» jelen időbeli első szem. *logōn*, jokkm. *lohkot* igéé *lokōu*; kar. *kulloht* «hallani» jelene *kulōn*, a jokkm. *kullat*-é *kulān*; kar.-jokkm. *tollo* «tűz» genitivusa *tolō*; kar.-jokkm. *nisū* «asszony» genitivusa *nissuna* stb. Szintígy nyúlik meg ugyanazon törvény alapján a kar.-jokkm. *nalā* «-ra, -re», a kar. *lusō*, jokkm. *lusā* «-hoz, -hez» viszonyszók második szótagjának magánhangzója is.

2. A rövid magánhangzó megnyulása másként alakul az

északi svéd-lappságban akkor, ha a gyöngült mássalhangzó nem lesz egész rövid, hanem csak kevésbé hosszú mint az erős töben (például ha *hkk*, *htt*, *hpp*, *hčč*, *hcc* mássalhangzók *hk*, *ht*, *hp*, *hč*, *hc*-re változnak), vagy ha a megrövidült mássalhangzó mellett még egy másik mássalhangzó marad (pl. ha *ssk*: *sk-ra* gyöngül), vagy ha a második szótagban *ie*, *uo* diphthongusok vannak. Ilyenkor nem a második szótag magánhangzója nyúlik meg, hanem az első szótag rövid *a*, *u*, *e*-je, ritkábban *o*-ja; pl. kar. *sehkká* «zsák» genitivusa *sēhka*; *nahkkie* «bőr» gen.-a *nāhkie*; *jahkkieht* «hinni» jelene *jāhkan*; *sahttieht* «bírní, tudni» jelene *sāhtan*; *uksa* «ajtó» gen.-a *ūssq*; *lassku* «üveg» gen.-a *lāsku* lesz stb. — Szintígy Jokkmokkban *jahkkiet* jelene *jāhkau*; *mahttiet* «bírní, képes lenni» jelene *māhtau*; *nahkkie* «bőr» genitivusa *nāhkie*; *sahppie* «epe» gen.-a *sāhpie*; *uksa* «ajtó» gen.-a *ūksa* v. *ūhsa*; *hukksuo* «gond» gen.-a *hūksuo* v. *hūhsuo*; *patnie* «fog» gen.-a *pānie*; *keāhččalepmie* «kísértés» gen.-a *keāhččalēmie* lesz.

Az időmérték e változásának azomban még számos jelenségei és szabályai vannak, melyeket e helyen szükségtelen fölemlíteni és valamely dialektus részletes tárgyalásának keretébe való. Itt elégséges magának a tüneménynek előfordulására rámutatni. Hogy megvan-e és mily mértékben van meg a magánhangzók ez időmértéki változásának törvénye a lpF. nyelvben, azt az eddigi adatok alapján nem mondhatjuk meg biztosan, csak sejtethetjük, hogy kisebb-nagyobb mértékben itt is megvan. Saját tapasztalatom szerint mind a kettő előfordul még a közép svéd-lappságban is, de már csak szórványosan és nem rendszeresen, a mássalhangzók időmértéki változásának szüntével ez is szünőfélben van.

Egy másik közös hangtani sajáttsága az északi svéd-lapp nyelvterületnek egy magánhangzóilleszkedés-féle tünemény, melyet sem az északi fő nyelvekben, sem e nyelvterülettől délre a közép svéd-lappságban már nem találunk. E magánhangzóilleszkedés abban áll, hogy különösen az első szótagbeli rövid *o* hatása alatt a következő szótag eredeti *a* vagy *e* magánhangzója *o*-ra változik. A következő szótagot megelőző sva-féle hang ebben az esetben szintén *ö*-nak hangzik. Pl. a lpF. *borrat* (*bora*m), a közép lpS. *porret* (*porra*b) «enni» Karesuándóban *porrōht* (*porōn*), Jokkmokkban *porrot* (*porōu*); a lpF. *lokkat* (*loq*am), közép lpS. *lohket*, *lokkat* (*loh*kab) «olvasni» Kar.-ban *lohkot* (*loq*ōn, *log*ōn),

Jokkm.-ban *lokkot* (*lokōu*) ; lpF. *golbma*, *golma*, közép lpS. *kolbma*, *kolbme* «három» Kares.-ban *kolōmo*, Jokkm.-ban *kolōmō* ; a lpF. *dolla* (*dola*), a közép lpS. *tolla* «tűz» Kares.-ban *tollo* (*tolō*), Jokkm.-ban is *tollo* (*tolō*) stb. Hogy mennyire uralkodik ez a magánhangzó-illeszkedés az egész északi svéd-lappságban, azt nem tudjuk biztosan meghatározni, csak sejthetjük, hogy mindenütt megvan, mint-hogy legészakibb és legdélibb részeiben, a honnan népnyelvi közleményeink vannak, rendes tünetény. Ez a hangváltozás azonban, úgy látszik, mégis csak újabb keletű lehet, mert Ganandernek múlt századbéli torniói nyelvtana még mit sem tud róla és Karesu-andóban, Jokkmokkban is több szó illeszkedett és nem illeszkedett alakban egyaránt előfordul. Mint általában a hangtani tünetények, ez sem szűnik meg egyszerre, a mint a Lule lappmark határát elhagyjuk, hanem megtaláljuk szórványosan, elvértve délebben is, csak-hogy már nem mint rendszeres hangtani sajátyságot.

Az időmértéki változás és magánhangzó-illeszkedés tünetényeinek rövid tárgyalása után, melyek nézetem szerint legjellemzőbbek az egész északi svéd-lapp nyelvterületre és már a közép svéd-lappságtól is élesen elválasztják, áttérhetünk az ezen nyelvterületen élő dialektusok bemutatására. Bármily csekély adataink, különösen népnyelvi adataink, vannak is az északi lpS. nyelv megismerésére, ez adatok futólagos áttekintése mellett is azonnal láthatjuk, hogy e nagy nyelvterület legalább is két, egymástól igen lényegesen különböző dialektusra oszlik, t. i. a Tornio és a Lule lappmarkbelire. Igyekezzünk e két nyelvjárás sajátosságait, a mennyire a források megengedik, külön-külön összefoglalni.

A) A Tornio lappmarki nyelvjárás.

A Tornio lappmarki dialektusnak ismertetését találjuk Ganandernek már említett nyelvtanában, mely a múlt században, 1743-ban jelent meg, és ugyanezen a nyelvjárásról írta Tornäus János *Manuale Lapponicum*-ját, melyet 1648-ban bocsátott közre Stockholmban. Aztán majdnem másfél századon keresztül senki sem foglalkozott e dialektussal. Végre 1886-ban magam gyűjtöttem ezen a nyelven néhány lapra terjedő szöveget, 1888-ban pedig Qvigstad K. J. közölt a Finn-ugor társaság évkönyvében egy-két népnyelvi mutatót. Ennyi az egész, a mit eddig e nyelvjárásról

tudunk ; ennek alapján kell, a mennyire lehetséges, sajátságait megállapítanunk.

Ha összevetjük a Ganander nyelvtanában közölt adatokat azon szövegekkel, melyeket Qvigstad és én közöltünk, arra a következtetésre jutunk, hogy a Tornio lappmarki nyelvjárás maga is több aldialektusra oszlik. A Tornio lappmark nagy földrajzi kiterjedése és a lappságnak egymástól való nagy elszigeteltsége mellett ez nem is lehet máskép. Sajnos azonban, hogy a nyelvjárási átmeneteket a népnyelvi adatok csekélysege folytán nem állapíthatjuk meg kellően és meg kell vele elégednünk, hogy az itt élő nyelvjárásokat csak töredékesen mutassuk be. A Tornio lappmarknak legészakibb dialektusa a Karesuando egyházkerületi, mely a finmarki lappsággal határos. Ettől délre van a Jukkasjärvi egyházkerületi, melyről azonban belső Svédországból semmi adatunk sincs és csupán az Ibbestad norvég tengerparti szigetről való hat lapnyi mutatványból ismerjük, mely Qvigstad állítása szerint megegyezik a jukkasjärvi lappok nyelvével. Az északiból a déli Tornio lappmarki dialektusba való átmenetet tünteti föl a norvég L e n w i k szigetről való csekély, két lapra terjedő szöveg.

a) A karesuandói nyelvjárás.

Valamely dialektus sajátságainak megállapításánál kettőre kell ügyelnünk, először, melyek a hozzá legközelebb eső nyelvjárással közös és másodsor, melyek az ettől megkülömböztető sajátságok. A karesuandói dialektus közvetlen folytatása a finmarki lapp nyelvterületnek, tehát ezzel kell összevetnünk és megvizsgálnunk, milyen hangok, hangváltozások és egyéb jellemző tünetmények találkoznak bennük és melyekben válnak el egymástól.

Ha magukat a hangokat vizsgáljuk, itt is találunk már különbséget a két nyelv között, mind a mással- mind a magánhangzórendszerre vonatkozólag, mely Karesuandóban sokkal gazdagabb, mint a mit a lpF. könyvnyelvben találunk. Karesuandóban nemcsak azon mássalhangzókat találjuk, melyek a lpF. könyvnyelvben fordulnak elő, hanem azokon kívül még félig zöngés *k*, *t*, *p*, *č*, *č*, hangok is előfordúlnak, melyek azonban valószínűleg a lpF. élő nyelvben is találhatók, csak hogy mivel a *k*, *t*, *p* a norvég fülnek inkább *g*, *d*, *b*-nek hangzik, inkább

annak is írják. Ismeretes még Karesuandóban egy \dot{c} = svéd tj és \dot{z} (középhang d' és \dot{z} között), továbbá Ganander szerint szó elején és közepén magában használatos χ hang is, melyek a lpF. nyelvben már egyáltalában nem találhatók. Hallottam még egy sajátos, félig zöngés s hangot is, de ez lehet, hogy csak az illető lappnak egyéni sajátága volt. A karesuandói dialektus mássalhangzóit teljességükben a következően állíthatjuk össze:

	Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés	Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés	Orr- hangok	L hangok	R hangok
Gutturales				h					
	k	\dot{k}	g	χ	—	(γ)	(\tilde{n})		
Palatales			d'			j	\acute{n}		
	\dot{c} (\dot{c})	\dot{c}	\dot{z} (\dot{z})	\dot{s}					
Dentales	c	\dot{c}	\dot{z}	s	(\dot{s})	(z)			
	t	\dot{t}	d				n	l	r
				ϑ		δ			
Labiales				f		v			
	p	\dot{p}	b			(w)	m		

A zárójel alatt levő (z) hangot szintén följegyeztem ilyen szókban mint $iz\bar{a}$ e h. $is\bar{a}$ és $\bar{e}zola\dot{s}$ e h. $\bar{e}\delta ola\dot{s}$ szavakban. Valószínű, hogy mind a két esetben rosszul hallottam. Az (\tilde{n}) és (w) hangok csak Qvigstad szövegeiben fordulnak elő. Magam az \tilde{n} -t nem hallottam és a lpF. \tilde{n} -nek mindig \acute{n} megfelelőjét jegyeztem föl, a w -t pedig u hangnak fogta föl a fülem.

A magánhangzók is változatosabbak Karesuandóban mint a lpF. könyvnyelvben és a következők:

	Ajakzárás nélkül						Ajakzárással	
	Mély		Vegyes		Magas		Mély	
Felső nyelvállással					i	ī	u	ū
Emelkedett nyelvállással					e		(o)	(ō)
Középső nyelvállással					e	ē	o	ō
Alsó nyelvállással	a	ā	ä	ā	ä	ā	ą	ę
	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú

Az (o) hangot csak Qvigstad szövegeiben találtam, a hosszú ō-t magam jegyeztem föl ugyan, de nem vagyok biztos benne, nem uo diphthongust értettem-e félre. Qvigstad még ö hangot is ismer, de ez magánosan nem fordul elő, hanem csak u társaságában, mellyel diphthongust alkot (uö, ūö).

E nyelvjárásban a következő diphthongusok fordulnak elő :

a) ereszkedők : ai, āi, äi, äi ; ei, ēi, ēi ; iⁱ ; oi ; ui.

ie, i^e, ī^e ; iē.

eä.

oa, oq.

uo, u^o ; uö, ūö.

au (aw), āu, qu, äu, (äu) ; eu, iu ; ou, (ow).

b) emelkedők : ^ee, ⁱe (ié) ; ^ää, ⁱä ; uo (uó) ; uö.

Triphthongusok pedig ezek : iei, iēi (iⁱei) ; oai, oqⁱ ; ūoi, uóⁱ ; uöi ; — ieu, i^eu, (i^eew) ; uou (uow).

Jellemző hangváltozások.

Nemcsak a hangok mennyisége és minősége által tér el e dialektus a finmarkitól, hanem még inkább az által, hogy számos olyan magán- és mássalhangzóváltozás van benne, mely a könyvnyelvben nem található. E változások részint csak a ragozás és szóképzésnél, részint ettől függetlenül lépnek föl. Minthogy a mássalhangzóváltozástól függ, mint már fentebb tárgyaltuk, néhány magánhangzóváltozás is, tehát lássuk először a mássalhangzóknál történő változásokat, még pedig mindenekelőtt azokat, melyek e dialektust általánosságban jellemzik és különböztetik meg a finmarki lappságtól.

1. A mássalhangzók általános változása. — Jellemző a karesuandói nyelvjárásra a spirans inhangoknak fölcserélődése vagy más természetű spirans inhanggal vagy spirans foghangokkal. Ugyanis szó elején és közepén, néha végén is a *c* hang egy és ugyanazon beszélőnél igen gyakran majd félig zöngés *ç*-re, majd zöngés *ž*-re, majd zöngétlen *c* vagy zöngés *z*-re változik és szintúgy hallható a hosszú palatalis spirans *žž* helyett is *zz*. Így mondják a *čōskies* «hideg» helyett a *žōskies* v. *cōskies* v. *žōskies*; az *āhcie* «atya» helyett *āhcie*; *kihčči* «hétser» helyett *kihcci*; *āddačan* «öregapácskám» helyett *āddačan*, *-čan*, *-žan*, *-can*, *-zan*; *viežžat* «hozni» helyett *viezzat* stb. — Ez a sajátság úgy látszik, az egész Tornio lappmarkban uralkodik, mert Ganander nyelvtanában szintén föltaláljuk.

A lpF. palatalis *š* spirans helyett szintén igen gyakran találunk dentalis *s* spiranst, még pedig leggyakrabban a szó végén, ritkábban az elején; pl. *āddas* «atyuska» = lpF. *agjaš*; *ies* «maga» = lpF. *ješ*; *olmus* «ember» = lpF. *olmus*; *tolus* «hajdani» = lpF. *doluš* || *saddaht* (de *šaddaht* is) «lenni valamivé» = lpF. *šaddat*; *saht* v. *sah* (de *š.ih* is) «többé» = lpF. *šat*.

A lpF. *š* az igeképzésnél más természetű átalakuláson megy keresztül Karesuandóban; itt t. i. a *-še* igeképzőből *-he* lesz; pl. a lpF. *huomaše*- v. *fuomaše*- «észrevenni», *darbaše*- «szükségelni», *nardaše*- «élvezni» stb. igék Karesuandóban *huomahe*-, *tärpahe*-, *nāutahe*- alakban élnek és innen délre az egész északi és a közép svéd-lappságban csupán a *h*-s alakot találjuk.

A palatalisok között jellemző még a karesuandói dialektusra a szóközépi *dd*-nek *žž*-re változása; pl. *midđa* vagy *mižža* «mi»; *vuodđa*- vagy *vuožža*- «hajtani»; *pidđa*- v. *pižža*- «tenni, helyezni». Ez a változás azomban, úgy látszik, nem az egész karesuandói területen, hanem csak a délibb részén fordul elő. Megvan, mint Qvigstad közleményeiből láthatjuk, az ibbestadi dialektusban is.

A *k* (*hk*) mint képző és rag szó végén igen gyakran *t* (*ht*)-val váltakozik és viszont eredetibb *t* (*ht*) mássalhangzó *k* (*hk*)-val; pl. *aktak* v. *aktat* «egyedül» = Lul. *aktak*; *allāht* «magas» = lpF. *allak* || *ilulaččaht* v. *-laččahk* «vigan» = lpF. *ilolažat*; *kahččat* v. *kahččaht* v. *kahččahk* «esni» = lpF. *gáččát*; *taht* v. *tahk* «ez, az» = lpF. *dat*. — A névszók többes képzőjéül, az igeragozásnál pedig

a jelen és mult idő egyes sz. 2. személyének és a jelen idő többes sz. 3. személyének ragjául a lpF. *k*-nak váltakozva *k* (*hk*) vagy *t* (*ht*) megfelelőjét találjuk; pl. *piktasahk* v. *-saht* «ruhák» = lpF. *bivtasak*; *olómuhk* v. *olómut*, *-uht* «emberek» = lpF. *olbmuk*; *to pōdahk* v. *pōdahk* «jössz» = lpF. *boadak*. A jelen idő többes sz. 3. személyében inkább *-t* (*ht*) van használatban: *sij pōhtet* «jönnek» = lpF. *bottek*.

A *k* hang azonkívül a *kt* kapcsolatban szó közepén gyakran *p*-vel váltakozik és viszont a *pt kt*-vel; pl. *akta* v. *apta* «egy» = lpF. *akta*, *okta*; *äktulaš* v. *äptulas* «önkéntes» = lpF. *äktodatolaš* || *tiktie*- «hagyni» = lpF. *dikte*-, *difte*-, lpS. *tipte*-; *ruoptuo't* v. *ruoktuot* «vissza» = lpS. *ruoptuot* (lpF. *ruoktod*). — Szintígy váltakozik a *b-d* *g-d*-vel; pl. *tobōdo*- v. *togōdo*- «ismerni» és ugyanazon szó ragozott alakjában *pt kt*-vel (*toptōn* v. *toktōn* «ismerek») = lpS. *tobde*-, lpF. *dobda*-, *dogda*-, *dovdda*-. — Ezen hangváltozásokban tehát a karesuandói dialektus inkább a lpF. főnyelvvél egyezik meg és ezen hangcseréket megtaláljuk még a Tornio lappmark délibb részein és a Lule lappmark legészakibb felén,*) de majdnem az egész Lule lappmarkban és tovább délre az egész lappságban ismeretlenek.

Említettük már, hogy az *ñ* torokhangú nasalis helyett a karesuandói lappságban palatalis *ń* van használatban és éppen azért a sajátóságos, általános lapp *gñ* orrhang is különös átváltozáson ment keresztül. Helyette e nyelvjárásban *dñ* v. *tñ* kapcsolatot találunk; pl. a lpF. *čagñat* (*čañam*) «mászni» itt *čätñgñt* (*čañgn*), a lpF. *soagño* «leánykérés» itt *suodñuo*; a lpF. *goargñot* (*goarñom*) «mászni» itt *goarädñuohk* (*goarñuon*).

A foghangok közül legföltűnőbb a finmarki *t* változása. Ez ugyanis mint igeképző két magánhangzó közt Karesuandóban *h* lesz; pl. *keäsehe*- «huzatni» = lpF. *gäsete*-; *pullehe*- «meg- v. fölgújtani» = lpF. *buollate*-; *vuolkahe*- «vezetni» = lpF. *vuölgate*-; *vasuhe*- «gyűlölni» = lpF. *vašote*-; *vāruhe*- «örizni, óvni» = lpF. *varote*-; *logohalla*- «olvasatni, begyakorolni az olvasásba» = lpF. *lořatalla*-; *sardnohalla*- «rábeszélni» = lpF. *sardnotalla*-; *čalmuhuvu*- «megyakulni» = lpF. *čalmetuvva*-. — Ugyancsak a névszók

*) Lásd Wiklund: Lule-lappisches Wörterbuch.

végén levő karesuandói *t* (*ht*) is átváltozik *h*-ra, ha ragozás közben két magánhangzó közé kerül; pl. *helēvit* «pokol»: gen. *helēveha* (lpF. *helvet*); *p^eärpmi^eht* «fatuskó»: gen. *p^eärpmieha* (lpF. *bärmed v. bärmet*, gen. *bärmeda*) és így változik át Karesuandóban a lpF. *-tak* névszóképző is *-haht*-ra; pl. *vuoinahaht* «lélek» = lpF. *vuoiñatak*. — Az *e* fajta *t*-nek *h*-ra változása nem tisztán karesuandói sajáttság, megtaláljuk a lpF. nyelv kautokäinói dialektusában is.

A lpF. *d* a *de*- igeképzőben, továbbá a lpF. *d* sorszámnév képző a *-das* alakban Karesuandóban *ð*-vel váltakozhatnak; pl. *karruode v. -de* «káromkodni» = lpF. *gärrode*; *čičuhčade v. -de* «rugdalózni» = lpF. *čievčade*; *rokkodalla v. -dalla* «imádkozni» = lpF. *rokkodalla* || *koalmādas v. -das* «harmadrész» = lpF. *goalma-das*. — A lpF. *d* Karesuandóban némely szó elején is váltakozik *ð*-vel; pl. *tahkāt v. ðahkāt* «csinálni» = lpF. *dakka*; *taht v. ðaht* «ez, az» = lpF. *dat*; *toht v. ðoht* «az, amaz» = lpF. *dot*. — A lpF. *d* ezen kívül mint a névszók többes számának accusativusi és allativusi ragja két magánhangzó közt nemcsak *ð*-re, hanem *j*-re is változik; pl. *mānaije* «gyermekeknek» e h. *mānaide*; *manaijasā* «gyermeküket» e helyett *mānaidasā v. -ðasā*; *suttuijasā* «bűneiket» e h. *suttuidasā v. ðasā*; *rihpaijen* «úrvacsorákhoz» e h. *rihpaiden, -ðen*.

Jellemző még a karesuandói lappságra az *m* ajakhangú nasalisnak *n* foghangú nasalissal való váltakozása szó végén, mikor az *m* rag vagy képző; pl. *suddodan v. -dam* «olvasztok»; *pōdan* (lpF. *boadam*) «jövök»; *len v. lām* «vagyok»; *tan v. tam* «azt» || *ēllin* «élet» = lpF. *ällem*; *oaden* «alvás» = lpF. *oaddem*; *mō len suddodan* «olvasztottam» = lpF. *mon läm suddodam*. — Az *n*-es alak majdnem kizárólagos használatú közép és déli Karesuandóban, az *m*-es alak pedig a finmarki lappsághoz közelebb eső részekben.

Északi Karesuandóban ered. *v*-nek *f*-vel való föleserélődése is előfordul néhány szóban, mint *fānemahk* e h. *vānemahk* «szülék»; *fālde* e h. *valde* «venni»; *fīdni* e h. *vīdni* «bor» stb. E hangcsere általános a lpF. nyelvben, de Karesuandótól délre tudtommal már nem található.

2. A mássalhangzók időmértéki változása e dialektusban, mint már említettük, épp oly rendszerességgel él, mint a lpF. főnyelvben. Csakhogy a mássalhangzókön végbemenő változások nem történnek egyforma módon, tehát tájékozásul min-

denek előtt ide iktatjuk, miként érvényesül e hangtani törvény az egyes mássalhangzókon a lpF.-ságban, hogy annál jobban lássuk az ettől való eltérést a karesuandói nyelvjárásban. A lpF. mássalhangzók erősbült és gyöngült alakjukban a 183. lapon levő táblázatban feltüntetett változásokon mennek keresztül.

A táblázatban összeállított változáson kívül az egyszerű *k* hang, midőn *t*, *s*, *c* fog-, vagy *š*, *č* inhangok elé kerül, a ragozás alkalmával *v*-re változik, tehát a *kt*, *ks*, *kc*, *kš*, *kč* hangkapcsolatokból *vt*, *vs*, *vc*, *vš*, *vč* lesz. Mivel pedig a *k* ugyanezen kapcsolatban némely szónak már tőalakjában *f*, *g*-re változott, Friisnél az *f*, *g*-nek *v*-re változása is szerepel. Egyéb összetett hangok: *gñ*, mely *ñ*-re, *dn*, mely *n*-re és *bm*, mely *m*-re gyöngül.

A karesuandói mássalhangzók ezzel szemben a 184. lapon levő táblázatban feltüntetett változásokon mennek keresztül.

Ezen kívül a *t*, *c*, *č* kapcsolatában álló rövid *k* a *t*, *č*, *c* előtt *uh*-ra, néha pedig csak erősen aspirált *h*-ra változik, a *ks*ből pedig *ss* lesz. A *k* mássalhangzónak *g*-re, a *t*-nek *d*-re változása a *g-d* : *k-t* mássalhangzó-kapcsolatokban fordul elő. Egyéb kapcsolatok közül a *tn*-ből *n*, a *tn*-ből *n*, a *pm* és *bm*-ből pedig *m* lesz.

Láthatjuk tehát, hogy a mássalhangzóerősbulés és gyöngülés tüneménye sok tekintetben másként jelentkezik és változatosabb Karesuandóban mint a lpF. nyelvben. A lpF. könyvnyelv és talán az élő nyelvnek is egy része nem ismeri az aspiratiót, holott a karesuandói táblázatból az aspirált hangoknak nagy szerepét láthatjuk. Ismeretlenek a könyvnyelvben a *gg—kk*, a *dd—tt* és a *bb—pp* változások is és nincsenek meg az *ññ—ñ*, a *d—t*, *tt*, a *p—b*, a *gd—kt*, a *bd—pt*, a *pm—m* gyöngülések sem és a mint láttuk a rövid *k* is egészen másképp alakul át a *t*, *s*, *c*, *č*, *š* hangok előtt mint a lpF. nyelvben. — Viszont Karesuandóban nem találunk sem *ñ* hangot, sem ennek folytán *ññ—ñ* gyöngülést, hanem helyette *ññ—ñ* szerepel és lpF. *gñ—ñ* változás helyett is *tn—ñ* lép föl. — Valószínű azonban, hogy a karesuandói ragozásbeli mássalhangzó-változások legnagyobb része, épp úgy mint a következő pontban tárgyalandó jelenség az élő nyelvben a finmarki lappság jó nagy részében is előfordul.

Karesuandóban és az egész északi nyelvjárasterületen általános használatú az erősbulésnek és gyöngülésnek egy neme, mely

A finmarki lapp mássalhangzóerősbulések és gyöngülések táblázata.

Torokhangok	Erösbült alakban :	<i>kk</i>	<i>gg</i>	<i>hh</i>					<i>ññ</i>		
	Gyengült alakban :	<i>k, r</i>	<i>g</i>	<i>h</i>					<i>ñ</i>		
Ínyhangok	Erösbült alakban :			<i>šš</i>		<i>gj</i>	<i>čč</i>	<i>žž</i>			
	Gyengült alakban :			<i>š</i>		<i>j</i>	<i>č</i>	<i>ž</i>			
Foghangok	Erösbült alakban :	<i>tt</i>	<i>dd</i>	<i>ss</i>	<i>ðð</i>	<i>ðð</i>	<i>cc</i>	<i>žž</i>	<i>nn</i>	<i>ll</i>	<i>rr</i>
	Gyengült alakban :	<i>t, ð</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>ð</i>	<i>ð</i>	<i>c</i>	<i>ž</i>	<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok	Erösbült alakban :	<i>pp</i>	<i>bb</i>			<i>vv</i>			<i>mm</i>		
	Gyengült alakban :	<i>p, b, v</i>	<i>b</i>			<i>v</i>			<i>m</i>		

A karesuandói mássalhangzóerősbulések és gyengülések táblázata.

Torok- hangok	Erősbulált alakban:	<i>kk</i>	<i>hkk</i>	<i>hk</i>	<i>k</i>									
	Gyengült alakban:	<i>gg; k</i>	<i>hk</i>	<i>g, (k, r)</i>	<i>g</i>									
Íny- hangok	Erősbulált alakban:					<i>šš</i>		<i>đđ</i>	<i>čč</i>	<i>hčč</i>	<i>hč</i>	<i>ńń</i>		
	Gyengült alakban:					<i>š</i>		<i>j</i>	<i>šž; š(s)</i>	<i>hč, č</i>	<i>č, ž, č</i>	<i>ń</i>		
Fog- hangok	Erősbulált alakban:	<i>tt</i>	<i>htt</i>	<i>ht</i>	<i>t</i>	<i>ss</i>	<i>ðð</i>	<i>ðð</i>	<i>cc</i>	<i>hcc</i>	<i>hc</i>	<i>nn</i>	<i>ll</i>	<i>rr</i>
	Gyengült alakban:	<i>dd; t, d</i>	<i>ht; ð</i>	<i>ð, d</i>	<i>d</i>	<i>s</i>	<i>ð</i>	<i>ð</i>	<i>žž</i>	<i>hc</i>	<i>ç, ž</i>	<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajak- hangok	Erősbulált alakban:	<i>pp</i>	<i>hpp</i>	<i>hp</i>	<i>p</i>			<i>vv</i>				<i>mm</i>		
	Gyengült alakban:	<i>bb</i>	<i>hp</i>	<i>p, b (bb)</i>	<i>b</i>			<i>v</i>				<i>m</i>		

a tö változása alkalmával *i*-re végződő di- és triphthongusoknál, továbbá nagyobbrészt *l* és *r*, kivételesen pedig más mássalhangzók után is föllép, midőn utánuk még egy mássalhangzó következik. Ilyenkor ugyanis egy *sva*-féle hanggal (*ä, ö, ü, ë, ä, ̃*) erősbül a tö, mely a ragozás egyes alakjaiban hol eltűnik, hol újra föllép; pl. *sijēta* (genit. *sijta*) = lpF. *sida* (gen. *sida*); *pajēhki^e* (gen. *paihki^e*) = lpF. *baikke* (*baike*); *parāku* (gen. *parkku* v. *parku*) = lpF. *barggo* (*bargo*); *bu^oläva* (g. *buolva*) «térd» = lpF. *buolva* (*buolva*); *tobōtu* v. *togōdu* (gen. *toptu* v. *toktu*) «megismerés» = lpF. *dovdo* (*dovdo*) stb. — Ez a jelenség ismeretlen a finmarki könyvnyelvben és sem nyelvtanokban, sem Friis szótárában nincsen jelezve.

A *sva* erősbülésnek ezen kívül még egy szerepe van a karesuandói nyelvjárásban, t. i. *n* előtt föllépő *d* (*t*)-t és *m* előtt föllépő *p* (*b*)-t pótolhat. Pótolja pedig akkor, midőn a *t* és *p* erősbülés hosszú *i*-re vagy *i*-vel végződő di- és triphthongusra vagy *l*, *r*-re következnek; pl. *viđni* v. *viđeni* «pálinka»; *pārdni* v. *pārēni* «elegény» || *vāibmu* v. *vājēmu* «szív», *olmaj* (gen. *olōma* v. *olbma*); *su^orpmas* (gen. *surōmasa*). — A *sva* hang némely esetben a *d* eltüntével sem lép föl, mint *oqidniet* v. *oqiniht* «látni»; *kāudnaht* v. *kāunaht* «találni». — A finmarki lappságban a *d* és *b* erősbülés a felsorolt alkalmakkor soha sem tűnik el; de mennél jobban délre haladunk az északi svéd-lapp nyelvterületen, annál inkább kiszorul ilyenkor a *d*, *b* erősbülés és annál rendszeresebben lép föl helyette a *sva*-féle hang.

3. Magánhangzóváltások. — Az egyszerű magánhangzók általában megfelelnek a finmarki lappságban levőknek; mert hogy szó közepén és végén a lpF. *e* helyett többnyire *ie*, *i^e*, *i^e-t* vagy csak *i*-t, és lpF. *o* helyett *uo*, *u^o* v. *u*-t találunk, ezt nem vehetjük tisztán karesuandói sajátásnak. Az egész északi svéd-lapp-ságban ugyanezt a változást találjuk és az élő nyelvben valószínűleg a lpF. nyelv területének legnagyobb részben is előfordul.

Jellemző azomban a karesuandói nyelvjárásra az allativus *i* ragjának *e*-vel való váltakozása; pl. *sāuca-huotnehe* «a juh-akolba»; *pāhkare* v. *pāhkari* «a péknek»; *čalmide* v. *-idi* «a szemekbe».

Még jellemzőbb az *e* és *a* magánhangzók elnyelése egyes *h*-val kezdődő ige- és névszóképzők előtt; pl. *veāhkehe* v. *veāhkehe* «segíteni» = lpF. *vākete*; *vuolkahe* v. *vūlkhe* «vezetni» = lpF.

vuõlgate-; *viečchalla-* v. *viecchalla-* «valamiért menni»; *aikhas* = lpF. *aiggasaš*; *onhas* «rövid» = lpF. *oanekaš*.

A legtöbb és a finmarkitól megkülömböztető változás azomban a diphthongusok terén lép föl. A lpF. nyelvben általános törvény, hogy az *oa*, *uo*, *üö*, *ie* diphthongusok, ha a következő szótagban *u* vagy *i* van, a ragozás közben elváltoznak; nevezetesen az *oa*-ból *o*, az *uo*, *üö*-ből *u*, az *ie*-ből pedig *i* lesz, vagyis a diphthongus másod tagja elesik; pl. *goatte* «ház» többes accusativusa *gođid*; *juõkke-* «inni» imperfectum egyes sz. 1. személye *jukkim*; *gietta* «kéz» egyes sz. allativusa *gitti*. — Ugyanezen alkalommal az *æ*-ből is *e*, és az *æu* diphthongusból is *eu* lesz; pl. *allo* «nyáj» egyes sz. allativusa *ellui*; *alle-* «élni» imperfectuma «*ellim*». — Az igeragozás több alakjában a második szótagban levő *e*-nek is ugyanez a hatása van a megelőző szótagbeli említett diphthongusokra és *æ* hangra.

A karesuandói dialektusban *e* hangváltozást szintén megtaláljuk, de már nem ily rendszeresen és nem csupán ott alkalmazva, a hol a finmarki lappságban.

Az *oa* diphthongus egyáltalában nem követi a fõntebbi szabályt, mert pl. a *koakte* «ház» főnévnek egyes sz. genitivusában, vagy a *poares* «öreg» melléknév comparativusában is *õ* lesz az *oa*-ból: *kõdie*, *põrrasep*, holott a lpF. nyelv törvénye szerint az *oa* megmaradásával így kellene lenni *koadie*, *poarrasep*. Szintígy lesz pl. az igéknél is az *oasstie-* «vásárolni» jelen időbeli első személye is *õstan* és az *oqhppa-* «tanulni»-é *õhpan* stb.; ott pedig, a hol a lpF. nyelv törvénye szerint *õ*-t várnánk, az igeragozás alkalmával igen gyakran *uo*-t találunk helyette; pl. *poaltie-* «égetni»: præt. s. 3. *puoltih*.

Szintígy vagyunk az *ie* diphthongussal. Ez is nemcsak az említett magánhangzók előtt rövidül *i*-vé, hanem más alkalommal is. P. *kieča* «hét»-nek nemcsak allativusi alakja *kihčči* «hétszer», hanem sorszámnévi alakja is *kihčeht* «hetedik»; *vierēhca* «kos» egyes sz. genitivusa *virhca* vagy *vi^rhca*; *vi^rrāva* «apálykor száraz tengerpart» sing. gen.-a *virvva*; *vi^rrēmi* v. *vierēme* «háló» sing. gen.-a *virpmi*. — Az igeragozásnál jobban megmaradt a lpF. szabály, *viehka-* «futni», *ciella-* «ugatni», *riepma-* «kezdeni», *čierru-* «sírni» igék például csak *i*, *u*, *e* előtt rövidülnek *i*, *ü*-vé: *vi^rhki* «futnak»; *čille* «ugatnak»; *ri^rpmet* «kezdenek»; *čirūn* «síroknak»; de

már pl. *tiehtie*- «tudni» jelen idejének egyes sz. első személye kétféleképpen van *tiedan* v. *tiðän*; mult időbeli egyes 3. sz. alakja azomban rendesen: *tiðij*.

Az *uo* diphthongus általában ugyanazon törvénynek hódol itt is, mint a lpF.-ban; pl. *muorra* «fa» sing. allat.-a *mürri* v. *murrih*; *ruossa* v. *ru'ssa* «kereszt» sing. allat.-a *russih*; *ku'ddie*- «hagyni, elhagyni» præt. s. 3. sz. *küðih*; *vu'legie*- «menni» præt. s. 3. sz. *vülkij* stb. Azomban ennél is megtaláljuk már az előbbi diphthongusokhoz hasonlóan az alkalmazásnak nagyobb terjedelmét; mert pl. *vu'legie*- igének jelen időbeli egyes sz. első személye nemcsak így van *vu'lkkan* v. *vuólkkan*, hanem így is *vülkan*; a *pu'llie*- «égni»-nek pedig csak *bulän* alakját hallottam a præs. s. 1. személyében.

A lpF. *æ*-nek a karesuandói dialektusban többféle hang felel meg, nevezetesen rövid *ä* és hosszú *ä*, *ē* egyszerű hangzók, továbbá *eä* (*ēä*, *ēe*) diphthongus. Ezek a főttebb említett esetekben úgy változnak, hogy a hosszú *ä*-ből *ē*, az *eä* (*ēä*, *ēe*) és *ē*-ből pedig *ie* lesz; pl. *ällie*- «élni»: *ällin* «élet»; *p'ässa*, *p'essa*- «szabadulni»: dual. 1. sz. *moi piessse*; *mërra* «tenger» sing. allativusa *mierrih*. Külömben, épp úgy mint az eddig tárgyalt diphthongusok, az *eä*, *ēä* nemcsak a lpF. nyelv törvénye szerinti esetekben, hanem másokban is átváltozik zártabb *ē* hangra vagy *ēe* diphthongusra, pl. *keärëga*- v. *k'ärëga*- «elkészülni vmivel»: præs. s. 1. *kërkan* v. *k'erkan*; *kähëä*- «nézni»: præs. s. 1. *këhcan*; *m'ädduo* «bűn» sing. gen.-a *mëttu*; *k'ässta* «ló» sing. gen.-a *hësta*.

Megemlítendő még az *ai* diphthongusnak több szóban *ei*-re való változása, mint: *ein* «még» = lpF. *ain*; *keiht* v. *kaiht* «minden» = lpF. *kaik*; *teina*, *teist*, *teit* = lpF. *daina*, *dain*, *daid* (a kar. *taht*, lpF. *dat* mutató névmástól): *meina*, *meit* = lpF. *maina*, *maid* (a *mi* névmás alakjai); *meit* «is» = lpF. *maida*, *maid*.

A diphthongusoknak e dialektusban végbemenő egyéb változásait most mellőzve, csak még azt említjük föl, hogy az *u*^o ikerhangzó, melyet a nyílt tövekben úgy ejtenek, hogy az *u* röviden, az *o* pedig alig hallhatóan hangzik, a ragozás és képzés zárt alakjaiban mindkét részében majdnem egyforma hosszúsággal kiejtett *uo* diphthongussá lesz; pl. *ku'llie* «hal» genitivusa *kuoli^e*; *mu'dda* «bunda» gen.-a *muotta*; *stu'rra* «nagy» comparativusa *stuorap*; *ču'htie* «száz»: *čuodaht* «századik» stb. A diphthongus *u*-ja ez

utóbbi esetekben csak egy kissé nyúlik meg. — Ezzel a jelenséggel és hozzá hasonlókkal délebben majd a jokkmokki dialektus tárgyalásánál is találkozunk még s úgy látszik, hogy ez közös sajáttság az egész északi lappságban és épp úgy összefüggésben van a más-salhangzók erősbulásával és gyöngülésével, mint a hogy főntebb az északi svéd-lappság általános jellemzése alkalmával az egyszerű magánhangzók időmértéki változásánál láttuk.

Az északi lpS. nyelvterület általános jellemzésénél a magánhangzóilleszkedés-féle tünemény azon közös nemét is említettük, hogy a tőszótagbeli *o* hatása alatt következő szótag eredeti *a* v. *e* magánhangzója is *o*-ra változik. A karesuandói nyelvjárásban nemcsak az *o*-nak, hanem az *u*-nak is ugyanez a hatása van; pl. *suhkot* «evezni»: jelen idő egyes sz. 1. személye *sukōn* = lpF. *sukkat* (*suŕam*); jokkm. *suhkat* (*sukāu*); kares. *suhthtoht* (*suh-tōn*) «haragudni» = lpF. *suttat* (*suttam*); kares. *kurōhpōht* (*kurh-pōn*) «göngyöliteni» = lpF. *gurppāt* (*gurppām*); kares. *jurtō* «gondolat» (gen. *jurdogq*) = lpF. *jurda* (*jurddaga*); kares. *lusō* «-hoz, -hez» = lpF. *lusa*, jokkm. *lusā*. — Ugyanez történik az *-us* végzetű többtagú főneveknél is, mint: *heāvastus* (gen. *heāvastusō*) «pusztítás»; *purādus* (g. *purāduso*) «javulás»; *juhkomus* (g. *juhkomusō*) = lpF. *jukkamuš* (-*muša*) «ital»; *muhtolus* (g. *lusō*) = lpF. *muittalus* (-*lusa*) «elbeszélés». — Több szó még nem állapodott meg ez illeszkedett alakban, hanem az *o* mellett az ered. *a* is használatos; pl. *kullat* v. *kullōt* «hallani» = lpF. *gullat*; *kuhtta* vagy *kuhtto* «hat», de: *kudōht* «hatodik» = lpF. *gutta* (*gudad*); *oudol* v. *oudal* «előtt, elé» = lpF. *ouddal*; *juhkat* «inni» jelene *juŕan* v. *juŕon* = lpF. *jukkat* (*juŕan*) stb.

4. Alaktani sajátságok. — Ezekről elégséges adatok híján csak igen röviden szólhatok. Annyit azonban a csekély adatokból is láthatunk, hogy a karesuandói dialektus alaktanilag is inkább lpF. jellegű, bár sok tekintetben különbözik a könyvnyelv től. A könyvnyelvben a névragok a következők:

Egyes szám	Többes szám
Nom. —	- <i>k</i>
gen. -(<i>a</i>)	- <i>i</i>
acc. -(<i>a</i>)	- <i>id</i>
com. - <i>in</i>	- <i>i gujm</i>
ess. - <i>n</i>	- <i>n</i>
iness. - <i>st</i>	- <i>in</i>
elat. - <i>st</i>	- <i>in</i>
illat. - <i>i</i> ,	- <i>ide</i> , - <i>idi</i> , - <i>ida</i> .

Karesuandóban pedig

Egyes szám	Többes szám
Nom. —	—, <i>hk</i> , ' <i>k</i> , <i>ht</i> , ' <i>t</i>
gen. -(<i>a</i> , <i>o</i> , <i>ō</i>), <i>n</i>	- <i>i</i> , - <i>it</i>
acc. -(<i>a</i> , <i>o</i> , <i>ō</i>), <i>n</i>	- <i>it</i> , - <i>id</i> , - <i>it</i>
com. - <i>in</i>	- <i>i kuim</i>
ess. - <i>n</i>	- <i>n</i>
iness. - <i>n</i> , <i>s</i> (<i>st</i>)	- <i>in</i> , - <i>ist</i> (<i>ist</i>)
elat. - <i>n</i> , <i>s</i> (<i>st</i>)	- <i>in</i> , - <i>ist</i> (<i>ist</i>)
illat. - <i>i</i> , - <i>e</i> , - <i>ij</i> , - <i>ih</i> , - <i>in</i>	- <i>ide</i> , - <i>ide</i> , - <i>idi</i> , <i>iōi</i> , - <i>iden</i> , - <i>ije</i> , - <i>ijen</i> .

Mint e táblázatból láthatjuk, Karesuandóban a névragok aránytalanul változatosabbak és teljesebbek. Itt az egyes sz. genitivusában kivételesen már *n* ragot is találunk és az accusativusban is *n*-t eredetibb *m* helyett. Az inessivus ragja a lpF. könyvnyelvben az egyes számban -*st*, a többesben pedig -*in*, míg Karesuandóban az egyes számban rendszeren -*n*, a többesben pedig -*in* a ragja és *s* (*st*) ragos alak ritkábban fordul elő. A hajdani illativus teljesebb alakját tartotta fenn a karesuandói -*n* végű egyes és többes számú illativusi rag és a többes genitivusban itt sokkal gyakoribb a hajdani partitivust megőrzött -*it*, -*id*, mint a genitivusi *i* rag. Érdekes többes genitivusi alakok Qvigstadnál *julkidenalde* «a lábakon», *min gēnohemidenala* «ránk szegényekre».

Az igeragozásnál is több eltérést találunk a lpF. könyvnyelv és a karesuandói nyelvjárásközt. Az egyes sz. 1. sz. ragja rendszeren *n* a lpF. *m* helyett; a 2. személyben a lpF. *k* megfelelőjéül nemcsak *hk*-t, hanem -*ht*, -*t*, -*t* ragot is találunk; a dual. 3. sz. -*ba*

ragja mellett teljesebb *-ban* is előfordul. A többes 3. sz.-ben a lpF. *k* helyett *t* van, de ez a legtöbbször elmarad, a lpF. *-bättet* helyett pedig Qvigstad szövegeiben *-bättek* rag fordul elő. A præt. dual. 3. sz.-ben *-ga* mellett teljesebb *-gan*, a præt. többes 1. sz.-ben lpF. *-mek* helyett *-men*, a 2.-ban lpF. *-dek* helyett *-den*, a 3.-ban pedig lpF. *-e*, *-gje* helyett *-en*, *-in* rag van használatban.

A módbeli kifejezés inkább a lpF. nyelvvel egyezik meg; van külön conjunctivus (*bōdičan*), külön optativus (*bōdāsin*), de ezek mellett külön conditionalis is *bōdalèn* alakban, melyet a finmarki lapp könyvnyelv nem ismer, Karesuandótól délre azonban az egész északi lappságban és a közép lpS. nyelvterület legnagyobb részében általános használatú. A Qvigstadnál található *borjösteket* többes sz. második személyű imperativusi alakból sejthetjük, hogy a *-ke* imperativusi képző Karesuandóban épp úgy előfordul mint a lpF. vagy lpK. nyelvben.

Az alaktannak egyéb, sok tekintetben jellemző tűneményeire e vázlatos összefoglalásnál nem terjeszkedve ki, áttérhetünk az ibbestadi dialektus rövid bemutatására. A lenvikit, minthogy igen csekély mutatványunk van belőle, nem tárgyaljuk külön, hanem jellemző sajátosságait az ibbestadiakkal együtt említem föl.

b) Az ibbestadi nyelvjárás (Jukkasjärvi dialektus).

Ibbestad a norvég partokon van ugyan, de azért az itt élő nyelv mégis az északi svéd-lappság területébe tartozik és, mint már említettük, Qvigstad tanúsága szerint Ibbestadban a Tornio lappmark jukkasjärvi egyházkerületi dialektusával megegyező nyelven beszélnek. Az ibbestadit tehát mint a közép és délibb tornioi nyelvjárás képviselőjét tárgyalhatjuk. Kár azonban, hogy Qvigstad, ámbár phonetikailag igyekszik közölni a szövegeket, sem az aspirált mássalhangzókat nem jelöli, sem a magánhangzók időmértékét nem veszi tekintetbe és úgy látszik az összes diphthongusokat sem veszi számba. A csekély adatok alapján a következő képet kapjuk e nyelvjárásról.

A mássalhangzók közül sokat nem találunk a karesuandói táblázatban felsoroltak közül. Nevezetesen a szövegekben teljesen hiányzanak a félig zöngés *k*, *ç*, *c*, *t*, *p* hangok, továbbá a *č* és *t* közti *č* és a *š* és *d* közti *š* hang. E hangok közül azonban a félig

zöngések még valószínűleg megvannak e dialektusban is, csak hogy Qvigstad nem jelöli és szó kezdetén a *k*, *t*, *p* helyett *g*, *d*, *b* zöngés hangokat ír. Az egész északi lappságra annyira jellemző *ð*, *ð* és *ɣ* hangok sem Ibbestadban, sem Lenvik-ben már nem fordulnak elő és tovább délre sem találhatók. Az ibbestadi és egyuttal a lenviki dialektus mássalhangzóit Qvigstad szövege alapján a következő táblázatban állíthatjuk össze :

	Zön- gétlen	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr- hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok			<i>h</i>				
	<i>k</i>	<i>g</i>			(<i>ñ</i>)		
Ínyhangok		<i>ɕ</i>		<i>j</i>	<i>ń</i>		
	<i>č</i>	<i>š</i>	<i>s</i>				
Foghangok	<i>c</i>	<i>š</i>	<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>d</i>			<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok			<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>b</i>		<i>w</i>	<i>m</i>		

Az *ñ* hang csakis *ñk* kapcsolatban van meg, különben épp úgy mint Karesuandóban a lpF. *ñ* helyett *ń* fordul elő. A *w* eredetibb *k* helyett való vagy diphtongusokban *u* helyett lép föl.

A ma g á n h a n g z ó k általában ugyanazok, mint Karesuandóban, csak az *q*, *q̄*-t nem találjuk jelölve.

A diphtongusok a következők :

a) Ereszkedők: *ai*, *aⁱ*, *āⁱ*, *ai*, *äi*, *ei*, *ui*, *oi*, *oi* ; — *ie* ; — *oa* ; — *uo*, *uö* ; — *ou*.

b) Emelkedők: *ié*, (*i^e*, *i^ē*) ; *oá* ; *uö*.

Triphthongusok: a) *oai*, *uoi*, *uöi* ; — b) *i^ei*.

1. Általános mássalhangzóváltozások. — A karesuandói nyelvjárásra annyira jellemző palatalis spiransoknak

dentalis spiransokkal való fölcserélődését Lenvikben egyáltalában nem, Ibbestadban is csak az *s*-re szorítkozva találjuk. Ez ugyanis szó végén rendszeren, szó elején pedig ritkábban *s*-vel váltakozik; pl. *sabmelas* «lapp» = lpF. *sabmelaš*; *dakkaras* «ilyen» = lpF. *daggaraš*; *vuomalas* «erős» = lpF. *vuomalas* || szó elején: *saddat* «történni, lenni» = lpF. *šaddat*.

Lenvikben nem fordul elő, de Ibbestadban rendes tünetny a *dd*-nek két magánhangzó közt *žž*-re változása, épp úgy, mint a karesuandói nyelvjárásnak déli felén. Itt is azt mondják *midđa* v. *mižža* «mi»; *dadđa* v. *dažža* «mond»; *ledđe* v. *ležže* «voltak» stb.

A karesuandói dialektusban olyan gyakori *t* (*d*)—*h* változás Lenvikben nincs meg, Ibbestadban pedig mind a két hang egymás mellett el: pl. *bäljedes* v. *bäljehes* «siket»; *vuojede* v. *vuojehē* «hajtani» stb.

Megvan mind Lenvikben mind Ibbestadban a *pt*—*kt* csere is; pl. *ruöktöt* «vissza» = Lule *ruoptuot*; *loákta* «végez» = Lule *loapta*; *voktait* «hajakat» = Lule *vuoptait* stb. Arra nincs adatom, hogy *kt* viszont szintén fölcserélődik-e *pt*-vel, mint a hogy Karesuandóban láttuk, de valószínű, hogy ez is rendes tünetny. E hangtani jelenség tehát az egész Tornio lappságnak közös sajátossága.

Ibbestadban előfordul az *m*—*n* csere is, de úgy látszik, már nem olyan általános, mint Karesuandóban. Példák e cserére: *viëkkalan* e h. *-lam* «futott» és *n* accusativusi rag *äkkeden* «estét», *gorödan* «testet» stb. szókban *äkkedem*, *gorödam* helyett.

Nincs meg azomban már sem Lenvikben, sem Ibbestadban a *k*-nak *t*-vel és a *t*-nek *k*-val való váltakozása és a *k*—*h* cserére sem találunk példát.

Új jelenség Lenvikben és Karesuandóban, hogy sok magánhangzóval kezdődő szó elé parasitikus *h* járul; pl. *hain* «még» = lpF. *ain*; *hollo* «sok» = lpF. *ollo*; *hädnag* (comp. *häneb*) «sok» = lpF. *ädnap* (*äneb*); *hallakas* «magasság» = lpF. *allagas*.

A mássalhangzók időmértéki v. ragozásbeli változásáról csak igen keveset szólhatunk, mert a rendelkezésünkre levő szókincs csekélyisége folytán nem állíthatjuk össze a ragozásbeli változásoknak teljes táblázatát. Csak arra szorítkozunk, hogy a meglevő adatokból a karesuandóitól való különbséget mutassuk ki. E különbség a *kk* (Kar. *hk*), *tt* (kar. *ht*), a *čč* (Kar. *hč*)

és *cc* (Kar. *hc*) hangok változásánál mutatkozik. Ezek ugyanis nem *γ*, *δ*, *č*, *c*-re változnak mint a lpF-ban, vagy *γ*, (*k*, *g*)-re, *δ* (*d*)-re *č*, (*č*, *ž*)-re, *c* (*ž*)-re mint Karesuandóban, hanem mind Lenvikben, mind Ibbestadban a *kk*-ből *g*, a *tt*-ből *d*, a *čč*-ből *ž*, a *cc*-ből *ž* lesz. Különösen kiemelendő a *kk*(=*hk*)-nak *g*-re, a *tt*(=*ht*)-nek *d*-re való gyöngülése, mert tovább délre már mindenütt ugyanezt, illetőleg a *k*, *t*-re való gyöngülést találjuk.

2. A magánhangzók változásának tüneteiből is csak a két legfontosabbat emeljük ki, t. i. a magánhangzóilleszkedést és a diphthongusoknak egyszerű hangokká válását.

A magánhangzóilleszkedést Lenvikben egyáltalában nem és Ibbestadban is csak igen fogyatékos alakban találjuk. Ebben a tekintetben tehát e két dialektus közelebb áll a lpF.-hoz, mint a lpS. északi nyelvjárásokhoz. Nagyon valószínű azomban, hogy bent Svédországban a jukkasjärvi kerületben e tünetény épp oly rendszeresen él mint Karesuandóban vagy Jokkmokkban. Az ibbestadi szövegekben csak a *lusō* szón találtam az illeszkedést, a hol úgy mint Karesuandóban a megelőző *u* hatása alatt változott át az eredeti *ā* *ō*-vá.

Qvigstad szövegei az *oa*, *ie*, *uo* diphthongusoknak és *oai*, *uoi* triphthongusoknak a rövidülését a főntebb tárgyalt lpF. nyelvi törvénynek megfelelően tüntetik föl. Ibbestadban és Lenvikben az *oa*-ból mindig *o*, az *ie*-ből *ī*, az *uo*-ból *u*, az *oai*-ből is *oi*, az *uoi*-ből is *ui* lesz; pl. *boátte* «jönni»: præt. s. 3. *bodi*; *čiekka* «sarok»: sing. allat. *čikki*; *vüžje* «hajtani»: præt. s. 3. *vüji*; *buöre* «jó»: *buris* «jól»; *oai'ne* «láttni»: præt. s. 3. *oini*; *luoi'te* «ereszteni»: præt. s. 3. *luiti*. — Az *ä*-nek *e*-re változására csak Lenvikben találtam példát: *gär'ge* «kő»: sing. comit. *gerkin*.

Az ibbestadi és lenviki alaktani sajátságok tárgyalását mellőzhetjük, mert a csekély szövegek igen fogyatékosan mutatják be. E helyett áttérhetünk az északi svéd-lapp nyelvterület második fő nyelvjárásának a Lule-lappmarkinak ismertetésére.

B) A Lule-lappmarki nyelvjárás.

E dialektusról eddigelé csak annyit tudunk, a mennyit az Ugor füzetek hetedik számában közöltem róla. Az ott levő szövegek és a hozzájuk való szótár elégséges anyagot szolgáltatnak e

dialektus fő sajátosságainak megállapítására. Az én közleményeimnek az a bajuk, hogy a nagy kiterjedésű Lule lappmarknak nem összes vidékeit tüntetik föl, hanem csupán a jokkmokki egyházkerület nyelvét és ennek is jobbra északi tájbeszédét. Az a lapp ember ugyanis (Per Pålsson Sjoloso), a kitől a Máté evangélium átíratát, az elbeszéléseket és néhány mesét jegyeztem le, a jokkmokki egyházkerület északi részéből, Sjokksjokk by-ből, való volt. Mintegy tíz mese a jokkmokki középső dialektust tünteti föl, egy pedig a Jokkmoktól délre esőt. Ezek azonban mind igen közel esnek egymáshoz és alig van közöttük csak valamicske lényegesebb különbség is. Öreg lappom szerint a Gellivare egyházkerület déli részein, a hol ő gyakorta megfordult, szintén körülbelül ugyanolyan nyelven beszélnek, mint a melyet ő használt. *) A jokkmokki dialektus főbb sajátosságainak fölemlítésénél tehát az egész déli Lule lappmark jellemző tulajdonságaival ismerkedünk meg.

A jokkmokki nyelvjárás.

E dialektus hangjai már több tekintetben eltérnek a tornióbeliektől. A mássalhangzók körében itt már teljesen megszűntek a félig zöngés *k*, *t*, *p*, *č*, *c* hangok, melyek a karesuandói nyelvjárás ingadozó kiejtését okozták és helyettük szó elején csak zöngétlen *k* (még pedig mély hangok előtt a nyelv hátuljával, magas hangok előtt a nyelv közepével képezve), *t*, *p*, *č*, *c* mássalhangzók fordulnak elő. A *đ*, *ŕ*, *γ* hangok is teljesen hiányoznak. Viszont azomban találunk a jokkmokki dialektusban olyan mássalhangzókat, melyek Karesuandóban nem fordultak elő; ilyen az *ñ*, mely helyett ott *ñ* volt használatban és *β* (*b* és *v* közti hang), mely itt a *v* változatoképpen lép föl. E nyelvjárás mássalhangzói a következők:

*) E sorok írása óta jelent meg K. B. Wiklund-nak Lule-lapp szótára. Erre azonban a dolgozat keretében nem terjeszkedem ki, mert hangtani tekintetben nagyon meg kellene zavarnom tárgyalásom menetét. Itt csak annyit említek meg, hogy Wiklund a Lule lappmarkban négy nyelvjárást különböztet meg: 1. a Jokkmoktól délre, 2. a Jokkmoktól északra, 3. a Gellivaretől északra és 4. a Gellivaretől délre esőt.

	Zön- gétlen	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr- hangok	L hangok	R hangok
Gutturales			<i>h, '</i>				
	<i>k</i>	<i>g</i>			<i>ñ</i>		
Palatales		<i>č</i>		<i>j</i>	<i>ń</i>		
	<i>č</i>	<i>š (dč)</i>	<i>š</i>				
Dentales	<i>c</i>	<i>š (dc)</i>	<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>d</i>			<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Labiales			<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>b</i>		<i>β</i>	<i>m</i>		

A magánhangzók változatosabbak, mint Karesuandóban, csakhogy nem minden rövid hangzónak van megfelelő hosszúja. A jokkmokki dialektus magánhangzói a következők:

	Ajakzárás nélkül						Ajakzárással					
	Mély		Vegyes		Magas		Mély		Vegyes		Magas	
Felső nyelvéllással					<i>i</i> <i>ī</i>		<i>u</i> <i>ū</i>	(<i>u</i>)			(<i>ü</i>)	
Emelkedett nyelvéllással					<i>é</i>		(<i>o</i>)					
Középső nyelvéllással					<i>e</i> <i>ē</i>		<i>o</i> <i>ō</i>					
Alsó nyelvéllással	<i>a</i>	<i>ā</i>	(<i>a</i>)		<i>ä</i> <i>ǣ</i>	<i>q</i>						
	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú

Az *o* hangot csak néhány szóban jegyeztem föl, mint *tuotak* v. *tuotak* «támasz»; *tuotie*- v. *tuote*- «támasztani»; *täute*- v. *täpte*- «megtölteni»; *vuotie* v. *vuoutie* «erdő»; de könnyen meglehet, hogy nem helyesen fogtam föl azt a hangot, melyet *o*-val jelöltem. Az

u hangot csak egy esetben hallottam, t. i. a *rujāhta* «fazék» többes számában, mely *ruikhta* v. *ruikhta* v. *ruiikhta*-nak is hangzik. Az *ü* hangzót a *ruiikhta*-n kívül még a *līēhku* «tetszeni» mellett előforduló *lūjōhku* alakban jegyeztem föl. Az *ā* is igen ritkán fordul elő s többszóban csak ez egyben jegyeztem föl: *tājēvuo* v. *tājēvuo* «sajtformáló edény». Külömben csak mint *sva*-hang található megelőző vagy következő *j* (*i*) hang kapcsolatában, mint *vajāpa* v. *vājāpa* «elfáradni»; *vajāmuo*, *vajāmuo* v. *vājēmuo* «szív»; *svāinas* «szolga» gen.-a *svajānasa* v. *svajānasa* v. *svājēnasa*. Az *o* hang csak az *oq* diphthongusban van meg és azon kívül mint *sva*-hang fordul elő.

Az *o*, *u*, *ü*, *ā* hangokat, minthogy igen kivételesen fordulnak elő és kivételes voltak azt a kételkedést támasztja bennem, hogy jól hallottam-e őket, egyelőre nem számítom a jokkmokki dialektus igazi magánhangzói közé. Mivel azomban szövegeimben előfordulnak, zárójel között mégis idézem.

A jokkmokki nyelvjárásban a következő diphthongusok fordulnak elő:

a) ereszkedők: *ai*, *āi*, [*āi*], *āi*, *ei*, *oi*, *ui*, *ūi*, *üi*.

ie, (*ie*, *i^e*), *i^e*, *ue*; *iē*.

eä (*ēä*), *eä*, *iä*, *uä*.

ea, *ia*, *oa*, *oq* (*ōq*, *o^q*), *ōq*.

uo (*ūo*, *u^o*), *ūo*, [*uo*].

au, *āu*, *äu*, *ēu*, *iū*, *ou*.

Az ereszkedőkhöz számíthatjuk még az önmagukkal diphthongizálódó *i^e*, *o^o* és *ū^u* hangokat, melyek ezen nyelvjárásban ritkábban fordulnak elő, és az *iä*, *iā*, *iē*, *iē*, *uq*, *ōq* hangkapcsolatokat, melyeknek második tagja *sva*-féle hang.

b) Emelkedők: *iē*, (*i^e*), *uē*, *eä* (*e^ä*), *eä*, *iä*, *oq*, *uó*.

Triphthongusok a következők: *iei*, *uei*, *uäi*; *uoi*, *oqi*; [*iäo*], *ieu* (*i^eu*), *iäu*, *eäu*, *uou* (*uo^u*, *ou*).

Ide számíthatók az *auä*, *auq*, *āuä*, *äuē*, *äuä*, *ouä*, *ouq*, [*iūo*], *aiē*, *āiē*, *oiē*, *eiē*, *iüē*, *iä*, *äiē*, *diē*, *uiē*, *āiä*, *uiä*, *üo*, *oiö*, *üio*, *üio* kapcsolatok, melyeknek végén *sva*-féle hang van és ha a *sva* hangot tekintetbe vesszük, akkor a jokkmokki dialektusban négyes hangkapcsolatokat is találhatunk, mint *ieuē*, *iäuä*, *eäuä*, *uouq*; *oiäē*, *uoiē*, *uiē*, *uäiē*, *iäiē*, *iēiē*, (*i^eiē*); *oqiä*, *oqiä*, *uoiä*, *ueiä*, *ueiä*, *uoiä*.

1. Általános mássalhangzóváltozások. A Lule lappmarki nyelvjárás jokkmokki dialektusát az eddig tárgyalt

Tornio lappmarki és a lpF. nyelvvel összehasonlítva, mind a más-sal- mind a magánhangzótváltozások terén több igen fontos eltérést találunk.

Külön jelleművé alakítja mindenekelőtt az a körülmény, hogy számos olyan magánhangzótváltozás, mely Karesuandóban általános volt, mint a spirans inyangoknak egymás közt vagy spirans foghangokkal, a *k* (*hk*)-nak *t* (*ht*)-vel, a *kt*-nek *pt*-vel, a *gd*-nek *bd*-vel való fölcserélődése, a *dd*-nek *šš*-re, a *t*-nek *h*-ra, a *v*-nek *f*-re, a *m*-nek *n*-re való változása itt teljesen ismeretlen. Jokkmokkban változatlan marad az eredeti *č*, *c*, *š*, *k*, *t*, *kt*, *pt*, *b-d*, *dd*, *v* és csak a ragozás és képzés alkalmával megy át a szabályos változásokon.

A felölőbb jellemző mássalhangzótváltozások a következők:

A lpF. *k*, Kar. *k* (*hk*) v. *t* (*ht*) mint többes szám képzője vagy a jelen s mult idő egyes sz. 2. és a jelen idő többes 3. személyének ragja teljesen eltűnik, illetőleg mint gyenge aspiratio mutatja nyomát. Ez a jelenség már Karesuandóban is megvolt, de ott a kopott és teljes alakok váltakoztak egymással.

A lpF. *š*, Kar. *š* (*s*) szó végén levő képző mindig *č* alakban fordul elő Jokkmokkban, pl. *olmuč* »ember« = kar. *olmus*; Jokkm. *ieč* »maga« = kar. *ies* (lpF. *ješ*); Jokkm. *toluč* »hajdani« = kar. *tolus* (lpF. *doluš*).

A lpF. és Kar. *d*-nek, mely Kar.-ban mint ige- és szorszám-névképző, néha mint rag is *o*-vel, *j*-vel is váltakozott, Jokkmokkban mindig *t* felel meg; pl. Jokkm. *karrüte* = Kar. *karruode*, *-de* »káromkodni, átkozni«; Jokkm. *kočlmätäs* = Kar. *koalmādas*, *-das* »harmadrész«; Jokkm. *mānaite* = Kar. *mānaije* (*mānaide*) »gyermekeknek«.

A lpF. és karesuandói szóközépi *ö*-nek szintén *t* a megfelelője; pl. lpF. *oaöde*, Kar. *ödde* »alunni« = Jokkm. *oqtie*; lpF. *oöda*, *oöas*, Kar. *oödo* »új« = Jokkm. *otö*, *otös*; lpF. *giöda* »tavasz« = Jokkm. *kitä*; lpF. *guödde*, Kar. *kuödde* »hátrahagyni« = Jokkm. *kuotie*; lpF. *noaöde* »teher« = Jokkm. *noqtie*.

Az egyes szám comitativusában és a többes szám inessivusában és néha másutt is az *i* után levő szóvégző *n* *é*-re változik; pl. *vatnasiñ* »csónakkal« és »csónakokban«.

Ha az *n* egyes határozó szókban *l*-vel, *s*-vel kerül össze, ezekkel *nn*-be olvad; pl. *nannä* »rajt« = közép lpS. *nalne*; *sinne* »bent«

lpS. *sisne*; *konne* «hol» = lpS. *kusne*. Karesuandóban ezen határozó szók így hangzanak: *nalte*, *siste*, *koste*, a lpF. nyelvben pedig *alde*, *siste*, *gost*. — Evvel az assimilatióval Qvigstad ibbestadi szövegeiben is találkozunk, tehát úgy látszik, már a Tornio lappmark délibb részein is előfordul és megvan az egész Lule lappmarkban és a Pite lappmark északi felében is.

Az északi lpS. nyelvterület egyik különbsége a lpF.-tól, hogy a lpF. *ala* «-ra» *ald* «-n» viszonyzók eltérő alakot tüntetnek föl. A Tornio lappmarkban *alā* és *alt* (*aldi*) alakok *nalā*, *nalt* (*naldi*)-val váltakoznak s ez utóbbiak valószínűleg úgy keletkeztek, hogy az előttük levő névszóhoz tartozó genitivusi *n* ragot, mely az északi lapp területen elveszett, lassankint a viszonyzóhoz tartozónak érezték. A Lule lappmarkban és innen délre mindenütt csak az *n* prothesis-sel való alakok használatosak, Jokkmokkban *nalā*, *nannā*. Ilyen parasitikus *n* járúl még a jokkmokki dialektusban az *ihkeven* v. *niškeven* *ajakai* «örökre» és az *ouhton* v. *nouhton* *oaiwie* *japmiet* «meghalni» szólásokban az *ihkeven* és *ouhton* szavak elé.

Hasonló változáson mentek keresztül az északi lpS. nyelvterülettől kezdve a lpF. *adde* «adni», *oaidne* «látni» igék is. Ezeknek a Tornio lappmark Karesuandói egyházkerületében még szintén csak *adde*-, *oaidne* alakjuk van, de Ganander szerint e lappmark délibb részén már *vadde*-, *vaidne* alakok is lépnek föl. A Lule lappmark legnagyobb részében és innen délre az egész svéd-lapp-ságban csupán csak a *v*-vel kezdődő alakokat ismerik.

2. A mássalhangzók időmértéki változása. — A ragozás és szóképzésben fellépő időmértéki változás a Lule lappmarkban, nevezetesen a jokkmokki egyházkerületben is ugyanazon rendszerességgel történik mint Karesuandóban, azomban van a rövidülésnek egy pár módja, mely a két dialektusban különféleképpen esik meg. Ez eltérés nagyobbára a két nyelvjárás hangjaiban mutatkozó különbségen alapszik. Nevezetesen minthogy Jokkmokkban nincsenek meg a γ (*k*), δ , hangok, tehát a *hk*-nak γ -re, a *ht*-nek δ -re változása sem fordulhat elő, hanem e helyett a *hk* *k*-ra, a *ht* *t*-re változik s mivel a ϑ hang is ismeretlen, a $\vartheta\vartheta$ — δ , $\delta\delta$ — δ gyöngülések sincsenek meg. Jokkmokkban a félig zöngés hangok is teljesen hiányzanak s azért mint gyöngült hangok ezek sem találhatók itt úgy mint Karesuandóban. Karesuandóban a *hc* nemcsak *c*-re, hanem *ç*, *ž*-re is változott s a *hc* is félig zöngés *ç* vagy *žön*-

gés *3*-re, míg a jokkmokki dialektus a *hē—ē, he—e* gyöngülésekben állapotodott meg. Karesuandóban, mint láttuk, az *ññ—ñ* változás is ismeretlen volt, Jokkmokkban azomban általános. A jokkmokki dialektus mássalhangzóinak időmértéki s egyéb ragozásbeli változásait a 200. lapon levő táblázatban tüntetjük föl.

A felsorolt változásokon kívül a *k* mássalhangzó a *kt, ks, kš, kē* kapcsolatokban a gyengült alakban épp úgy mint Karesuandóban vagy *uh*-ra változik, vagy többeli *u* után és *s* előtt néha csak *h*-ra. Az *ñ* kapcsolatában a *k* rendszerint elesik, mint *jiēña* : *jieña* «jég» vagy *g-re* gyengül, mint *tuokñas* : *tuogñasa* «folt». Az *n* előtt levő *t* is vagy *d-re* változik, vagy viszont a *d t-re* mint *satnies* «igaz», *sadnan* «igazán»; *iédnie* : *ietnie* «anya», vagy eltűnik, mint *patnie* : *pānie* «fog»; *čatna-* : *čanāu* «kötni»; *puoldna-* : *puolnau* «fonnyadni». A gyöngült alakban az *i* előtt levő *t* is elesik, mint *latña* : *lañā* «hasadék». A *p* szintén csak az *m* mássalhangzó kapcsolatában változik át vagy *b-vé* vagy esik el egészen, mint *sapmie* : *sāmie* «lapp ember» | *cabmie* : *capmau* «ütni».

Jokkmokkban is él a *sva* erősbülés és ugyanolyan körülmények közt fordul elő mint Karesuandóban, t. i. nagyobbbrészt *i* és *u* végű diphthongusok és *r, l* és *b* mássalhangzók után, midőn utánuk még egy mássalhangzó következik; pl. *ājēkie* : *āikie* «idő»; *sāuāca* : *sāuca* «juh»; *parāka* : *parhka* «dolgozni»; *palāva* : *palva* «felhő». Csakhogy ennek a jelenségnek e nyelvjárásban még kiterjedtebb alkalmazása van, mint a karesuandóiban. Ez utóbbiban ugyanis még találkoztunk a teljesebb töveknél a lpF. nyelvben általános használatú *d, b (p)* erősbülésekkel, de már *sva*-féle hanggal váltakozva, mint *pārdni* v. *pārēni* «fiú»; *olmaj* (gen. *olōma* v. *olbma*) «ember», a jokkmokki dialektusban azomban *i* és *u* végű diphthongusok és *l, r* után teljesen eltűntek a nominativusi vagy az infinitivusi alakban és helyettük ezekben a lpF. *d, b* helyett csak *sva* hang él; pl. *korēnie* = lpF. *gordne* «gabona»; *sarēnie* = lpF. *sardne* «beszéd»; *sarōno-* = lpF. *sardno-* «beszélni»; *torōnuo* = lpF. *dordno* «torony»; *pierēna* = lpF. *bedna* «medve»; *vuorōnuo-* = lpF. *vuordno-* «eskünni» || *alēmie* = lpF. *albme* «ég»; *čalēmie* = lpF. *čalbme* «szem»; *vierēmie* = lpF. *šierbme, vierbme* «háló» stb.

Az erősbülés és gyöngülés tüneteinek részletes fejtegetése azomban nem ide való, a nyelvjárási különbségek feltüntetésére

A jökkmokki mássalhangzóerősbulések és gyengulések táblázata.

Torokhangok	Erösbült alakban :	<i>kk</i>	<i>hkk</i>	<i>hk (kk)</i>	<i>k</i>						<i>ññ</i>		
	Gyengült alakban :	<i>gg</i>	<i>hk</i>	<i>k</i>	<i>g</i>						<i>ñ</i>		
Ínyhangok	Erösbült alakban :					<i>šš</i>	<i>đđ</i>	<i>čč</i>	<i>hčč</i>	<i>hc (čč)</i>	<i>ńń</i>		
	Gyengült alakban :					<i>š (hš)</i>	<i>j</i>	<i>šš [dč]</i>	<i>hč</i>	<i>č</i>	<i>ń</i>		
Foghangok	Erösbült alakban :	<i>tt</i>	<i>htt</i>	<i>ht</i>	<i>t</i>	<i>ss</i>		<i>cc</i>	<i>hcc</i>	<i>hc</i>	<i>nn</i>	<i>ll</i>	<i>rr</i>
	Gyengült alakban :	<i>dd</i>	<i>ht; t</i>	<i>t</i>	<i>d</i>	<i>s</i>		<i>žž [dc]</i>	<i>hc</i>	<i>c</i>	<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok	Erösbült alakban :	<i>pp</i>	<i>hpp</i>	<i>hp (hpp)</i>	<i>p</i>	<i>ff</i>	<i>vv (ββ)</i>				<i>mm</i>		
	Gyengült alakban :	<i>bb</i>	<i>hp</i>	<i>p</i>	<i>b</i>	<i>f</i>	<i>v (β)</i>				<i>m</i>		

elégsegesek az eddig fölhozottak is és áttérhetünk a jellemzőbb magánhangzóváltozásokra.

3. Általános magánhangzóváltozások. — A rövid magánhangzók mind a hangsúlyos mind a hangsúlytalan szótagokban általában ugyanazok mint a lpF. nyelvben vagy a karesuandói nyelvjárásban. A lpF. *e*, *æ*, *o* egyszerű hangoknak azomban a jokkmokki dialektusban is épp úgy mint Karesuandóban többnyire *ie* (*ʲe*), *ä* (*ʲä*), *uo* diphthongusok felelnek meg.

Az egyszerű hangzók között legjellemzőbb változásokon az *a* megy keresztül, mely sok szónak második vagy harmadik tagjában *i* (néha *ē*, *e*)-re változik, mint *makkar* v. *-kēr*, *-kīr* «milyen» (plur. *makkāra*); *takkir* (acc. *takkārau*) «ilyen»: lpF. *taggar*; *eäbbar* v. *ieppir* «dézsa, vödör»; *konōkas* v. *-kes* v. *-kis* «király»; *talvatis* «vásárhely»; L. *talvatas*, *-tes*; *pahākis*, *-ēs* (gen. *pahākhasā*) «gonosz»; *rohkolvas* v. *-vis* «könyörgés»; *čuoukutač-* v. *-tičkoqhtie-* «fényleni» stb.

Az utolsó vagy utolsó előtti szótagbeli *a* ezenkívül gyakran váltakozik *e* (*ä*) vagy *ie*-vel, az *e* pedig rendszeren *ē* v. *i*-vel; pl. *kiäura* v. *kiewre* «erős»; *vāna* v. *vāne* «nélkül»; *šadda-* v. *šaddä-* «lenni»; *juhkam* v. *juhkem* «ivás»; *puoldna-* v. *puoldne-* «hervadni»; *jadda-* v. *jadde-* «elaludni (tűzről)»; *čoghkane-* v. *čoghkene-* «össze-gyűlni»; *čuolastie-* v. *-lestie-* «vágni, hasítani»; *pāhtarem* v. *-terem* «futás» | *čuohppa-* v. *čuohppie-* «vágni»; *suhitta-* v. *suhittie-* «hara-gudni»; *vadca-* v. *vadcie-* «mennni»; *viedča-* v. *viedčie-* «hozni»; *vuohča-* v. *vuohčie-* «lőni»; *viħpa-* v. *viħpie-* «maradni»; *rāinas* v. *rāinies* «tisztá»; *rubma* v. *rubmē* v. *rubmie* «test» || *kuhte* v. *kuhti* «a ki»; *kutātās*, v. *-tis* «hatodik»; *iehkietes* v. *-tis* «esti»; *kīlahtepmie* v. *-tēpmie* v. *-tipmie* «néma»; *pä'ttuokes* v. *-kis* «csalárd»; *kah-tet* v. *kahtit* «örizni».

Eredeti *a* szó elején, mikor utána következő *u*-val diphthongust alkot, a lpF. nyelvben és az északi lpS. dialektusokban *o*-ra változott, mint lpF. *ouddi*, Kar. *oudi*, Lule *ouōtoi* «elé»; lpF. *ovto*, Kar. *ouhta*, Lul. *ouhto* (akta «egy»-nek az egyes sz. genitivusa). A jokkmokki nyelvjárásban ezen *o* mellett az eredetibb *a* is kezd előtűnedezni és *ouōtoi*, *ouhto* mellett *auōtoi*, *auhto* is előfordúl. Szintűgy váltakozik *outuhe-* «csodálkozni»-val *autuhe-* (lpF. *ovduše*). Ezen *au* diphthongussal való alakok átmenetet képeznek a közép lpS. nyelvbe, melynek legtöbb dialektusában már csak az *au* szó-

kezdet fordul elő. Ezen lpF. alakok *okta* «egy», *oktag* «egyedül» már az egész északi sved-lappságban is csupán a szókezdettel találhatók.

A hosszú *ī* (lpF. *ī*, *i*) többször *ie*-re diphthongizálódik, mint *riet-* «nyargalni» (lpF. *ridi-*, L. *ride-*); *liekie* (l. *namma* «mellék-név») = lpF. *lāge*, L. *like*; *sviehkul* «kisértet» (L. *svikol*); *riētuo*, *riētuo* «pör» = lpF. *riċdo* (*riċo*), L. *rito*; *rietale-* «veszekedni» = lpF. *riċdale*, L. *ritele-* | *kiehtiet* v. *kīhtiet* (præs. s. 1. *kīhtau*) «köszönni» = lpF. *gittet* (*gitam*); *kīhtuo* v. *kīhtuo* (gen. *kīhtuo*) «köszönet» = lpF. *gitto* (*gito*); *kiesa* v. *kijēsa* (gen. *kīhša*) «teher-tartó» = lpF. *gissa* (*gisa*); *fiehkun* v. *fīhkun* «füge» = lpF. *fikun*; *sienakōka* v. *sinakōka* «zsinagóga» = lpF. *synagoga*; *sieratit* v. *sirātīt* «elválni» = lpF. *sirdde-* (*sirdam*). — A hosszú *ī*-nek a ragozásban *ie*, *ie*-vel való váltakozására még visszatérünk.

A magánhangzóilleszkedés a jokkmokki nyelvjárásban a kétféleképpen jelentkezik:

1. Előrehatóan, még pedig, mint már az északi lpS. nyelvterület fejtegetésénél említettük úgy, hogy az első szótagbeli *o* hatása alatt következő szótagokbeli ered. *a*, *e* magánhangzók szintén *o*-ra változnak, mint *ohcot* (*ocōu*) = lpF. *occat* (*ocam*), L. *ācet* «keresni»; *kopēot* = lpF. *gokēat*, L. *kāpēt* «befődni»; *kopēos* = lpF. *govēas*, L. *kāpēas*, *kāpēas* «takaró»; *johko* (*jokō*) = lpF. *jokka* (*joja*), L. *jokka* «folyó»; *čohkkohet* = L. *čākkahet* «ülni»; *morroha* = lpF. *moraš* (*morraša*), L. *mārraha* «gond»; *porrot* = lpF. *borrat*, L. *pārret* «enni». Ezeknek nagy része azomban nem illeszkedett alakban is előfordul, mint *ohciet*, *kopcet*, *čohkkahet*, *morraha*.

Ez az illeszkedés kiterjed a sva-féle hangokra is, csak hogy itt a magánhangzó színezetére nemcsak a megelőző, hanem a következő magánhangzónak is van befolyása. A sva-féle hangok illeszkedését a jokkmokki dialektusban a következő szabályok szerint foglalhatjuk össze:

a) Megelőző és következő szótagbeli *a* magánhangzó között a sva hang is *ā*, mint: *kalāka-* «fog, akar»; *arāpāč* «özvegyasszony»; *parākat* «dolgozni»; *pālākā* «ösvény».

b) Megelőző *ū* vagy *u* végű di- és triphthongusok után is *ā*, *ā* a sva hang, ha a következő szótagban *a* a magánhangzója; pl. *kūāh kalit ku-t* «kiáltani»; *jāuālat* v. *jouālat* v. *jouālat* «mon-

dani»; *kuouqlat* «nézni»; *piuäta* «ő fog». Sőt néhány szóban az *au* diphthongus után kivételesen még akkor is *ä* a sva hang, ha a következő szótag magánhangzója *ie*, mint *lauqhkiet* «lépni»; *šauq-riiet* v. *šauäriat* «rázni, lerázni». Külömben a második szótagbeli *a* előtt nemcsak ezen esetben, hanem akkor is *ä* a sva hang, ha bármiféle magánhangzó van is a megelőző szótagban. Ilyenkor azomban, különösen ha *i* (*j*) végű di- v. triphthongus van előtte, *ē*, *q̄*-val váltakozik; pl. *keäräkat* «elkészülni vminek tevéseére»; *kogräda* «kosár»; *tuöläva* «szenny»; *siläpa* «ezüst» || *čuojahka* v. *čuojëhka* «szunyog»; *skieräma* v. *skieräma* «sánta»; gen. s. *sväjänasa* v. *sväjänasa*, *sväjänasa* «szolga».

c) A második szótagbeli *uo* is rendszeren *q̄*, *ä* sva hangot követel maga elé; pl. *teäränuo* «szolgáló»; *torq̄duot* «kormányozni»; *peärähtuo* «csapda»; *nälq̄kuot* v. *neälq̄kuot* «éhezni». Ha azomban az első szótagban *i* (*j*)-vel végződő diphthongus vagy *r* van, akkor *ē*-vel is váltakozhatnak, mint *kogjēvuo* v. *kogjāvuo* «lapát»; *vierähtuo* v. *vierēhtuo* «szép idő»; *arēduot* «kimélni».

d) Bármilyen magánhangzó van a megelőző szótagban, mindig *ē* lesz a sva hang, ha a következő szótagban *ie* van: pl. *ājēkie* «idő»; *kirēdie* «könyv»; *korēnie* «gabona», *pulēhkie* «szán»; *siejētie* «bálványúl imádott kő»; *huolēhkie* «nép».

e) Ugyancsak *ē* a sva hang az első szótagban levő magashangú *äi*, *ij* és *iei* di- és triphthongusok után is, bármilyen magánhangzó van is a következő szótagban, mint *kājēnuo* «út»; *hājēma* «ház, otthon»; *sijēta* «lapp falu». A többi *j*-re végződő diphthongus után is többnyire *ē* van, de *ä*, *ä* is többször előfordul mellette vagy helyette.

f) *ö* sva hang fordul elő: 1. első szótagbeli *o* után, mint *jorökolit* v. *jorökelit* «fordítani»; *hojökotit* v. *hojökätit* «dobni». — 2. *o* és *uo* közt, mint *kobötuot* «uszni»; *körötuot* «lesülni» (de *körätiet* «a nap erősen süt»). — 3. Két *uo* közt: *čuoörövuot* «kiáltani»; *vuojönuot* (de *vuojēnut*) «látszani». — 4. Első szótagbeli *oq̄* és második szótagbeli *uo* közt: *toqlövuot* «üldözni». — 5. Első szótagbeli *üi* és második szótagbeli *uo* között: *lujöghkuot* «szeretni». — 6. Kivételesen *ä* és *uo* közt, mint *särönuot* «mondani» és két *a* közt e szóban *tarövat* «kátrányozni». — A második szótagbeli *u* visszahatása folytán keletkezik az *ö* sva hang ebben *ajökuo* «szándékozik» (de: *ajēkuot* «szándékozni»).

g) Az *u* sva hangot egyetlen egy szóban jegyeztem föl s ott megelőző *u* hatása alatt keletkezett: *purüsa* «erszény», mely azomban *puräsa* alakban is előfordúl.

A karesuandói nyelvjárás azon illeszkedési sajátosságát, hogy a megelőző szótagbeli *u* után is *o* van, a Lule lappmarkban nem találjuk.

2. A magánhangzóilleszkedésnek egy másik neme mutatkozik az *ie* diphthongusnak *ä* (*ä*)-vel, az *iei* triphthongusnak *äi* (*äi*, *ei*)-vel és az *ieu*-nak *äu*-val való rendszeres fölcserélődésében is. Itt nem a tőszótag magánhangzója befolyásolja a második szótagét, mint az eddigiekben, hanem mindig a második szótag magánhangzója a tőszótagét. A legtöbbször ugyanis, mikor a ragozás alkalmával vagy a szóképzésnél a második szótagban *ie* v. *i* (ritkán *e*) magánhangzó van, akkor a tőszótag diphthongusa *ie* és a triphthongus alkotó része is *ie*; mikor pedig a második szótagban mély magánhangzó lép föl, a tőszótag di- és triphthongusában az *ie*-t *ä* (*ä*, *ä*) váltja föl. Pl. *iédnie* (gen. s. *ietnie*, allat. s. *ädnai*) = lpF. *ädne* «anya»; *kiehcie* (gen. s. *kiecie*, allat. s. *keähcai*) = lpF. *gäcäe* (*gäcäe*) «vég»; *kiessie-* (*mon keäsau*) = lpF. *gässet* (*gäsam*) «húzni»; *kiehppis*, de *keähppat* = lpF. *geppis*, *gäppad* «könnyű»; *kiehčiet*, de *keähčeat* «nézni»; *kierčket* v. *keärakat* (*mon keärhkau*) = lpF. *gärggat* (*gärgam*) «elkészülni vmivel»; *čiepiet* «nyak» allat. s. *čiepietä* v. *čäpohitä*; *ieppir* v. *eäbbar* «dézsa» = lpF. *äbber*, *äbbar*, *miehccie* (allat. s. *meähccai* v. *mähccai* v. *mähccai*) «erdő»; *niēde* «négy»: *neälduk* «négyen», *näldüt* «negyedik» | *pieučtie* «asztal» (allat. s. *peäučtai*); *lieiēhkit* (*mon leäjähkau*) = lpF. *läikkot* (*läikkom*) «önteni»; *hiejęhtiet* (*mon häihtau* v. *heihtau*) «elhagyni»; *pieiēvie* (all. s. *pejjevai* v. *pejevai*) «nap». — Megtörténik azomban elég gyakran, hogy ez a hátraható illeszkedés nem minden szóban és alkalommal érvényesül, vagyis hogy a következő szótagbeli mély magánhangzó hatása alatt nem találunk *ie* helyett csupán *ä*-t, hanem mind a két színezettü diphthongus egymás mellett él, épp úgy mint a tőszótagbeli *o* hatása alatt sem változott a második szótag magánhangzója mindig *o*-vá, hanem többször az eredeti *a*, *e* is megmaradt mellette. Így élnek egymás mellett *mon peähtau* v. *piehtau* «megesalok» (a *piehtiet* igétől); *son hiejęhta* v. *häihtä* «ő elhagy» (a *hiejęhtiet*-től) stb. — Ezen *ie*, *ä*-nek a lpF. nyelvben *a*, *e* felel meg, itt azomban

a töszótagbeli *ä* csak akkor változik *e*-vé, ha az utána levő szótagban *u* v. *i* magánhangzó van.

A jokkmokki *ie* diphthongusnak a lpF. nyelvben még egy megfelelője van és ez ott is *ie*. Ez az *ie* pedig, mint már említettük, a lpF. nyelvben mindig és Karesuandóban is a legtöbbször *i*-vé lesz rákövetkező *i*, *u* előtt. Jokkmokkban *e* változásnak nyoma sincs, az ilyen *ie* itt változatlanul megmarad; pl. lpF. *gietta* (all. s. *gitti*) «kéz» = Jokkm. *kiehta* (all. s. *kiehtai*, gen. plur. *kietti*); lpF. *diettet* (præt. s. 1. *dittim*, præs. dual. 1. *ditte*, præs. plur. 3. *ditték*) = Jokkm. *tiehtiet* (*tiehtiu*, *tiehtin*, *tiehti*) «tudni»; lpF. *nieida* (all. s. *nijdi*) = Jokkm. *niējēta* (all. s. *niējētai*, gen. plur. *nieiti*) «leány»; lpF. *viellja* (allat. s. *villji*) = Jokkm. *viēllda* (allat. *viēlldai*) stb.

Találunk azonban a jokkmokki nyelvjárásban egy másik *ie*-t, mely vagy eredetibb *i*-ből lett és a lpF.-ben is tiszta *i* alakban van meg, vagy a melyben az *e* a lpF. eltűnt *d* erősülés hatása alatt keletkezett. Az ilyen *ie* az erősült alakban az eredetibb *i*-vel is váltakozik, a gyengült alakban azonban csak az *i* használatos; pl. *kiehtiet* v. *kīhtiet* «köszönni» (præs. s. 1. *kīhtau*) = lpF. *gīttet* (*gitam*); *kīhtuo* v. *kīhtuo* «köszönet» (gen. s. *kīhtuo*) = lpF. *gītto* (*gito*); *kiesa* v. *kijēsa* «tehertartó» (gen. s. *kīhša*) = lpF. *gissa* (*gisa*) || *viena* v. *vīna* v. *vijna* «pálinka» (gen. s. *vīna*) = lpF. *vidne* (*vīne*); *svienie* «disznó» (gen. s. *svīnie*) = lpF. *spidne* (*spine*); *lienie* «vászon» (gen. s. *līnie*, *lijnie*) = lpF. *lidne* (*line*).

A többi, nevezetesen az *oq* és *uo* diphthongusok, melyek, mint tudjuk, a lpF. nyelvben és bár kissé másképpen, Karesuandóban is rendszeresen változnak, a Lule-lappmark jokkmokki dialektusában alig esnek változás alá és ha változnak is, a változás egészen más természetű mint az említett nyelvterületeken.

Az *oq*, melyből a lpF. nyelvben a következő *i*, *u* hatása alatt *o*, Karesuandóban pedig *ō* és *uo* lett, Jokkmokkban már általában nem változik. Csak néhány szó tartotta fönn *e* változás nyomát, illetőleg az ered. *ō* hangot. Szójegyzékemben előforduló ilyen szók például *oqtie*- «aludni», melynek präter. sing. 3. sz.-e *oqtī* v. *ōtī*; *oqlēkie* «váll», melynek többes gen.-a *oqlhkij* v. *ōlhkij*; *poqhtie*- «jönni», melynek präterituma: *mon pōhtiu*, *ton pōhti*, *son poqtīj* v. *pōtīj*; *poqtie* «égetni», melynek præt. s. 3. sz.-e *pōltij* v. *pōltij*. Egyik-másik szó már infinitivusában is kettős alakú, mint *koqrrit*

v. *kōrrit* «fölmenni»; *hoallat* v. *hōllat* «beszélni»; *poqhtiet* v. *pōhtét* «jönni».

Az *uo* diphthongus rendesen szintén változatlan marad vagy pedig más természetű változáson megy keresztül mint az északibb dialektusokban. Egyik változása az, hogy némely szókban és alakokban e diphthongus második tagja igen rövid ejtésű lesz vagy egészen el is tűnik. Rendszerint azomban a teljes és rövidült ejtésű hangok ugyanazon alakokban egymás mellett élnek; pl. *puorrie* v. *pu^orrie* v. *purrie* «jó»; *vuosstai* v. *vu^ossai* v. *vu^ossai* v. *vusstai* «ellen»; *huonnaha* v. *hu^onnaha* v. *hunnaha* «ház»; *huolēkie* v. *hulēkie* «nép»; *juolēkie* v. *julēkie* «láb»; *ij son vuolhkie* v. *vu^olkie* v. *vulhkie* «nem megy».

Másodszor az *uo* gyakran váltakozik *uä* v. *ue*-vel és az *uoi* triphthongus is *uäi*, *uei*-vel; pl. *kuoktāstalla*-v. *kuäktāstalla*- «kételkedni»; *vuolēke*, *vuelēke*-, *vuälēke*- «menni»; *kuokte* v. *kuekte* «kettő»; *juolēkie* v. *juelēkie* «láb»; *čuojekāt* v. *čuejekāt* «hótalpon menni»; *luojēhtie*- v. *luejēhtie*- «ereszteni»; *vuojēniet*, *vuejēniet*, *vuäjēniet* «látni».

Az *uoi* triphthongus ezen kívül többször *ui*-vá rövidül és itt is a rövidült és teljes alakok egymás mellett is élnek, a rövidült alak azomban mégis inkább a gyöngült tövekben fordul elő. A *vuojēniet*-nek ilyen alakja is van *vujēniet* (præs. s. 1. *mon vuinau*, de *vuoinau* is); *luojēhtiet* mellett van *lujēhtiet* is (præs. s. 1. *mon luoihtau* v. *lu^oihtau* v. *luihtau*); *kuojēmie* v. *kujēmie* «társ» (gen. s. *kuimie* v. *kuiemie*); *čuojēhka* «szúnyog» (gen. s. *čuihka* v. *čuihka*).

Van a jokkmokki dialektusban olyan *uo* is, melynek a lpF. nyelvben *uv* felel meg. Ez az *uo* diphthongus *ū*, *uu*-val váltakozik és a gyengült töben *ū* lép föl helyette; pl. nyílt alak: *suorā*, *suorāsē*, zárt alak: *sūries* «savanyú» = lpF. *suvrra*: *suvras*, *suvres*; *suotiet* v. *sū^utiet* v. *sūtiet* «túlsó partra szállítani»; præs. s. 1. *mon sūtau* = lpF. *suvddet* (*suvdam*); *tuotet* v. *tu^otet* v. *tuutiet* «támasztani» (*mon tuutau*, de: *son tuotā*) = lpF. *duvddet* (*duvdam*). — Egy esetben az *uo*-nak *o*-ja eredeti eltűnt *d* erősbulés helyett való. A gyengült alakokban ez alkalommal is hosszú *ū* lép föl helyette. Ez a szó *kuonā* (gen. s. *kunā*) «hamú» = lpF. *gudna* (*guna*). — V. ö. *i* és *ie* váltakozását (205. lap).

Szólnom kell valamit a diphthongusok egyes tagjain levő hangsúlynak ragozás közben való különböző eloszlásáról is, miről

néhány szóval a karesuandói dialektus tárgyalása alkalmával már megemlékeztünk. Ott láttuk, hogy az *u^o* ikerhangzó több szónak gyengült alakjában mind a két részében majdnem egyforma hosszúsággal kiejtett *uo*-vá lett. Evvel a tüneménynyel Jokkmokkban is találkozunk és szintén a mássalhangzók időmértéki változásától függ. Ez kétféleképpen jelentkezik: vagy az *u^o*, *i^e*-nek első részükben hangsúlylyal, de röviden ejtett *u*, *i*-je válik a gyengült alakban valamivel hosszabbá és *o*, *e* is teljes ejtésűvé, mint *ku^ollie* (gen. s. *kuolie*) «hal»; nom. gyengült tő: *suoluo* (gen. teljes tő *su^ollu*, *sullu*) «sziget»; *vi^erra* (gen. s. *viera*) «tekercs»; — vagy pedig ugyanezen diphthongusoknak az erősült töben a második tagon levő hangsúlya tér át a gyengült alakban vagy néha máskor is, az első tagra, a mely ez által igen keveset meg is nyúlik; pl. *tuóläva* (gen. s. *túolva*) «pizsok»; *luösska* (g. s. *lúoska*) «ruhaszegély»; *kuóddiet* «vinni» (imperat. plur. 2. *kúoddet*) | *čuóíčkät* (præs. s. 1. *mon čuioikau*) «hótalpon futni» || *niějēta* (gen. s. *nieita*) «leány»; *viéllda* (gen. s. *viélđa v. viélja*) «fivér»; *iédnie* (g. s. *ietnie*) «anya» || *seđňka* (gen. s. *séäňka*) «ágy»; *čedřēta* (g. s. *čéarta*) «faj».

Az utóbbi esetekben majdnem tisztán a hangsúly különböző eloszlása okozza a jelentéskülömbiséget is.

Az időmérték néha az egyszerű magánhangzókknál is különböző szótagokra szokott némely ragozási és szóképzési alakokban oszlani és ilyenkor a megelőző és következő mássalhangzók időmértékére is befolyással lehet; pl. *oqhpies* (gen. s. *oqhppāsa v. oqhpasā*); «jártas, tudós»; *varries* (gen. s. *varresū v. varrāsa*) «egészséges»; *räddai v. radāi* «-ig» || *vihtenus* «tanuság» (essiv. sing. *vihtenussan v. vihtenūsan*).

4. Alaktani sajátságok. — Az alaktanban előforduló eltérő sajátságok szintén jellemzők lehetnek valamely dialektusra, de korántsem olyan jellemzők, mint a hangtaniak. Különösen a jokkmokki nyelvjárásról mondhatjuk ezt, melyben a név- és ige-ragozásban mutatkozó eltérés szintén leginkább hangtani, maguk a ragok pedig nagyjára ugyanazok mint az északi lpS. nyelv torniói területén.

A névszóhoz járuló ragok itt a következők:

Egyes szám	Többes szám
Nom. —	—
gen. —	-i, ī, īj
acc. -u, v	-it
com. -in, iñ, ijñ, ina	-i kuim
essiv. -n	-ñ
iness. -n (sne)	-iñ, -ijñ, -jñ, isne, īsne, ijsnā
elat. -s (-st)	-is, -ist, -ijs, -ijst
illat. -i, -ih	-ita, -ijta, -itā

A névragozásnál tehát, mint láthatjuk, minden egyes casusra külön alak s a genitivust kivéve külön rag is van. Az egyes számi accusativus a karesuandói nyelvjárásban még megegyezett a genitivussal (az *n* rag csak kivételesen fordult elő mind a kettőben), Jokkmokkban pedig az accusativust külön *u* v. *v* rag jelzi. Az összes többi északi lappságban egyforma rag jelölte az inessivust és elativust és csak Ganander nyelvtanában találunk az elativusban csupán *st* ragot, mely azonban az inessivusban is előfordul az *n*, *sn* mellett, míg Jokkmokkban e két eset mindig egészen különböző ragokkal van jelölve. Az egyes szám comitativusa csak az *n* jésitlése vagy a ritkábban használt magánhangzós végű *-ina* alak által különbözik a torniótól. Az északi lapp nyelvek a többes szám nominativusában mind *-k* (kares. *-hk*, *-’k*, *-ht*, *-’t*) képzőt tüntetnek föl, mely azomban a Tornio lappmarkban nyomtalanúl el is kophatik. Ez a *k* a jokkmokki nyelvjárásban már egyáltalában nincs meg és helyette csak gyenge aspiratio vagy semmi sem hallható. A többes szám genitivusában Tornióban az *i* mellett *-it* is szerepelt, Jokkmokkban azomban ennek sincs nyoma. Ezen most felsorolt sajátosságok által a jokkmokki nyelvjárás a névragozás terén a közép lpS. nyelvhez szolgál átmenettül.

Az igetőhöz járuló ragok sem különböznek alapjában sokat a lpF. nyelvétől vagy a karesuandóbeliektől és ha mégis nagyon eltérőknek látszanak, az csak a rajtuk végbement hangtani változásnak tulajdonítható. A lpF. egyes 1. sz. *m*, kares. *m* (*n*) helyett Jokkm.-ban *u*, *v*-t találunk, a lpF. *k* pedig a jelen idő egyes sz. 2., a többes sz. 3. és mult idő egyes sz. 2. személyében épp úgy elkopott mint a névszóknál a többes-képző. A jelen idejű dual. 1. személyben Karesuandóban még *e* vagy semmi rag volt, Jokkmokk-

ban azonban *-in* (*-n*)-t találunk. A dualis 3. személyének ragjai csak annyiban különböznek a karesuandóiaktól, hogy itt csupán a kopottabb *-pa*, *-ka* alakúak fordulnak elő. A jokkmokki nyelvjárásnak igéhez járuló ragjai a jelen és mult időben a következők:

Praesens	Praeteritum
Sing. 1. <i>-u, v</i>	<i>-u, v</i>
2. <i>-'</i>	<i>-'</i>
3. —	—
Dual. 1. <i>-n</i>	<i>-me</i>
2. <i>-pihttie, -ppie</i>	<i>-te</i>
3. <i>-pa, pā</i>	<i>-ka</i>
Plur. 1. <i>-p</i>	<i>-me</i>
2. <i>-pihtit, -pit</i>	<i>-te</i>
3. <i>-(i, -ie, ē)'</i>	<i>-n (-ń)</i>

A módbeli kifejezés már több tekintetben eltérő. Nevezetesen az imperativusban a Lule lappmarktól északra még nem fejlődött egészen külön a magasabb és mélyebb hanggal való vocalisatio, a mi Jokkmokkban tapasztalatom szerint már megtörtént. Itt ugyanis ugyanazon igénél pl. a következő ragok élnek egymás mellett az imperativusban:

I. Imperativus	II. Imperativus
Sing. 1. —	<i>-(u)m</i>
2. <i>(a, -ie)'</i>	<i>-(u)'</i>
3. <i>-(e)s, (i)s</i>	<i>-(u)s</i>
Dual. 1. <i>-(a)pie</i>	<i>-(u)peä</i>
2. <i>-(e)n</i>	<i>-(u)n</i>
3. <i>-(e)ska</i>	<i>-(u)ska</i>
Plur. 1. <i>-(a)p, (ie)p</i>	<i>-(u)p</i>
2. <i>-(e)t, (a)pet</i>	<i>-(u)t, (u)pät</i>
3. <i>-(i)sa.</i>	<i>-(u)sa</i>

Megvan e dialektusban a lpF., Kares. *-ča*, *-iča* képzős conjunctivus (illetve potentialis is), de a lpF. *š*, Kares. *s* (*š*) képzős optativus teljesen hiányzik és helyette *tietäli* v. *tietalulu* alakok fordulnak elő.

Az alaktan egyéb sajátosságait mellőzve még egy körülményt kell kiemelniünk, a mely leginkább befolyt a jokkmokki dialektus-

nak a tornióitól és még inkább a lpF. nyelvjárásoktól való nagy eltérésére, és ez szókincsének nagy különbsége. A legközelebb rokon torniói és lpF. nyelvjárásokra ugyanis részint a norvég, részint a finn nyelv igen nagy hatással volt, a jokkmokki dialektusban ellenben a finn nyelvnek ezen ujabbkori nagy hatása majdnem teljesen hiányzik. A norvég nyelv hatását is a svéd váltotta föl, de ennek ujabbkori hatása igen csekély a töle délebbre eső lpS. dialektusokra tettezh képest. A jokkmokki nyelvjárásban pl. hiányzanak ilyen Karesuandóban használt finn eredetű szók, mint *pälävaledde* «szolga», *vānemahk* v. *fānemahk* «szülék»; *audugas* «boldog, selig»; *lōðoduš* «vigasztalás», vagy ilyen norvég eredetűek, mint *kjehmanni* «kereskedő»; *pāhkar* «pék»; *mānka* «sok» stb. és helyettük részint eredeti lapp, részint svédből került szavak vannak használatban. Azonkívül a lapp eredetű szókincs is nagyon eltérő a többi északi dialektusokétól. Számos közönséges fogalomra egészen más szavakkal él a jokkmokki mint a lpF. vagy a torniói nyelvterület és e tekintetben inkább a közép lpS. nyelvhez közeledik. Hogy csak egy-két példát említsek, a magyar «mondani» lpF.-ságban *cielke-*, Karesuandóban *ṭadda-*, Jokkmokkban pedig *jouḍla-*, *jahtte* v. *hoalla-*; Kares. *jërra-* «kérdezni» Jokkm.-ban csak *kahča-*.

II. A közép svéd-lapp nyelvterület.

A közép lpS. nyelvről a legtöbbet tudunk, mert ez a tulajdonképpen i könyvnyelv. Ennek a szókincsét találjuk összegyűjtve *Lindahl* és *Öhrling* 1780-ban megjelent szótárában s ennek a nyelvtanát dolgoztam ki a megjelent nyomtatványok alapján 1880-ban. Mindamellet azomban dialektikus szempontból éppen a közép lpS. nyelvről tudunk legkevesebbet, mert a népnyelvről, úgy a mint a Pite- és Ume-lappmarkokban beszélik, eddigelé alig van valamicske adatunk. Ezt a nyelvterületet még bővebben át kellene kutatni, mert mostanáig csak egyes szigetekcskéket ismerünk belőle, de a különböző vidékek nyelve közötti összefüggést, az északi dialektusokból a közép lpS.-ba és közép lpS.-ból a déli nyelvbe való átmeneteket még nem láthatjuk tisztán. Különösen a Pite-lappmark északi részéből, az arjepluogi egyházkerületből, hiányzik minden adatunk. Pedig ezen a vidéken igen nagy átala-

kuláson megy keresztül a lapp nyelv, itt kezd valószínűleg eltűnedezni az acsodálatos rendszeresség, mely az északi lpS. nyelvjárásokban a mássalhangzóerősbülés és gyengülés tűneményében uralkodott, és kezdenek előtűnni a kettős tőalakok, melyekkel egy-két szónál a jokkmokki dialektusban is találkozunk már. Összes népnyelvi adataink, melyekből e nagy terület dialektikus viszonyait nagyjában meghatározhatjuk, alig néhány lapra terjednek. A Pite-lappmark arvidsjauri kerületéből én közöltem három mesét, de nem a legmegbízhatóbb forrásból, mert a kitől e szövegeket és néhány nyelvtani adatot följegyeztem, született lapp volt ugyan, de már annyira elsvédeseedett, hogy anyanyelvét nem bírta teljesen s különben is tanítói működésének legnagyobb részét a Lule-lappmarkban töltötte. Nyelve tehát, úgy látszik, több tekintetben keverék. Az Ume-lappmark északi részéből, a malái egyházkerületből, mint említettem, Budenz gyűjtött szintén csak csekély számú, nyolcz lapra terjedő szöveget. Ezen kívül Donner O. «Lieder der Lappen» cz. művében is találunk két nagyobb epikus költeményt közép lpS. nyelven írva, de mint már fentebb mondtam, e szövegek, mind a mellett, hogy kiejtés szerint vannak közölve, még sem használhatók a dialektologia szempontjából, mert nem valamely határozott nyelvjárást, nem a tulajdonképpeni népnyelvet, hanem Fjellner sorselei pap nyelvét tükröztetik vissza, vagyis a lpS. könyvnyelvet különböző vidékek dialektikus sajátosságai szerint kiejtve. Ez a nyelv nem a sorselei, nem a déli, sem az északibb lappoké, hanem mind a háromé összevegyítve, úgy hogy mégis a közép lpS. nyelv sajátosságai az uralkodók benne.

A közép lpS. nyelv legjellemzőbb sajátossága, mint már az általános osztályozásnál is említettük, a mássalhangzóerősbülés és gyöngülés rendszerességének megbomlása. E megbomlás abból áll, hogy az északi nyelvekben felsorolt legtöbb ragozásbeli változás a közép svéd-lapp nyelvben vagy teljesen megszűnt, vagy az erősbült és gyöngült alak jelenteskülömbőség előállta nélkül él egymás mellett és a szóknak csak csekély számán maradt meg e tűnemény olyan rendszerességgel, mint az északi nyelvjárásokban.

E háromféle elváltozásra a lpS. könyvnyelvben is találunk már elégséges példát. Rendszeres időmértéki változás van például e szókon: *sittet* «akarni», melynek jelen időbeli egyes sz. 3. személye *sodn sitta*, mult időbeli ugyanazon személye azomban már

sodn siti, negatív alakja pedig *idči sita* (Jokkm. : *sihtat* : *son sihta*, *son sitäi*, *ičči sitä*) ; *sämäs*, plur. *säbmaseh* «valamely, némely» (Jokkm. *soqmies* v. *sōmies*, plur. *soqpmāsa'*) stb. — Más szók hol erősbülten, hol gyöngülten fordulnak elő ugyanazon alakban, mint *vaimo* v. *vaibmo* «szív», gen. s. *vaibmon*, gen. plur. 3. sz. birt. raggal *vaimoisä* (Jokkm. *vajǧmuo*, gen. s. *vaimuo*, gen. plur. 3. sz. b. r. *vaimoisä*) stb. — A legtöbb szó azomban csupán csak egy, még pedig vagy erősbült vagy gyengült alakban található a könyvnyelvben, mint *takket* «tenni, csinálni» : præt. s. 3. *takkai* (Jokkm. *tahkat* : *takäi*) ; *kullet* «hallani» : præt. s. 3. *kullai* (Jokkm. *kullat* : *kuläi*) ; *vaddet* «adni» : præt. s. 3. *vaddi* (Jokkm. *vaddiet* : *vatti*) stb.

A közép lpS. nyelvben általában az erősbülés és gyöngülés legtöbb formája megszűnt. Nem található itt már, legalább az eddigi népnyelvi adatok tanúsága szerint, sem a zöngétlen *k*, *t*, *p*-nek zöngés *g*, *d*, *b*-re, sem a *kk*, *tt*, *čč*, *cc*, *pp*-nek zöngés *gg*, *dd*, *žž* (*dě*), *žž* (*dě*), *bb*-re változása. A *hkk*, *htt*, *hčč*, *hcc*, *hpp* hosszú aspirált mássalhangzók is teljesen hiányoznak és csak gyöngült *hk*, *ht*, *hč*, *hc*, *hp* alakjukban élnek. A többi hosszú mássalhangzók közül is alig egy pár van még, mely gyöngülni szokott, de nincs már egyetlenegy sem, mely az összes hasonló hangtani helyzetben levő szókon egyformán változik, hanem csak kivételesen egy-két szón. Ezekről majd az egyes nyelvjárások tárgyalása alkalmával emlékszem meg bővebben.

Közös sajáttsága a közép lpS. nyelvnek, hogy, legalább az eddig gyűjtött szövegek tanúsága szerint, a *sva*-féle erősbülés sem fordul elő benne. A jokkmokki *ajēkie* (*āikie*) «idő» itt csak *aikē*-nak, a jokkm. *jorōkole*- «fordítani» itt *jorkole*- *jorgele*-nak hangzik stb. Ott azomban, a hol az északi lpS. nyelvben lpF. *d*, *b* erősbülések helyett találtunk *sva* hangot, a *sva* hang helyett a közép lpS. nyelvben újra föllép a *d*, *b*, illetőleg nyelvjárás szerint *t*, *p* erősbülés. Pl. lpF. *gavdna*-, Lul. *kāuāna*- «találni» a közép lpS. nyelv arvidsjauri dialektusában *kautne*-, a maláiban *kaudne*-; lpF. *harbmad*, Jokkm. *harāmat* = arvidsjauri *harpmat* «felette, nagyon»; lpF. *golbma*, Jokkm. *kolōmo* = malái *kolbma* «három» stb.

Az északi lpS. nyelvterület közös jellemzése alkalmával fejtgettük, hogy a mássalhangzók rendszeres időmértéki változása a magánhangzókra is visszahat s ezeknél is idéz elő időmértéki változásokat. Ott említettük a többi közt, hogy a többeli mássalhangzó-

megrövidülésénél a rákövetkező szótag rövid magánhangzója megnyúlik. A közép svéd-lappságban e helyett kétféle eset áll be: vagy csak a gyöngült (rövid mássalhangzós) tő maradt meg és akkor az első szótag magánhangzója nyúlik meg (Arvidsjaurban nem mindig), vagy pedig az erős (hosszú mássalhangzós) töben állapodott meg a szó és akkor mind a mássalhangzó előtti mind pedig az utána levő magánhangzó rövid marad. Pl. Lul. *iu sitā* «nem akarok» = Arv. *ip sīta*, Mal. *ib sīta*; Lul. *sisā* «be» = Arv. *sisa*, Mal. *sīsa* || Lul. *tasā* «ide» = Arv. *tasa*, *tassa*, Mal. *tassa*; Lul. *takā* «csinálsz» = Arv., Mal. *tahka*; Lul. *kulā* «hallasz» = Arv., Mal. *kulla* stb.

A közép lpS. nyelv e rövid általános jellemzése után áttérhünk az egyes dialektusok ismertetésére.

A) Az arvidsjauri nyelvjárás.

E nyelvjárás hangjai nem sokban térnek el a Jokkmokkban előfordulóktól. A mássalhangzók közül teljesen hiányzik a *d'* és általában az egyszerű és összetett zöngés hangok legnagyobb része. A *d*-t, a *ǵ*-t, a *ǵ*-t nem jegyeztem föl olyan szókban, a hol a lulei dialektusban megvoltak s úgy látszik, Arvidsjaurban teljesen ismeretlenek. A rövid *g*-t egyszer sem hallottam, a hosszú *gg*-t is csak egy szóban. A *b*-t csak a szó végén jegyeztem föl, mint egyes számi első személyű ragot és szó közepén az igék jelen idejének többes 2. személyében, de lehet, hogy nem jól hallottam. A jokkmokki rendes *β* sem fordul elő; csak ezen szóban *tibβās* hallottam valami hasonlófélét. Ezek szerint az arvidsjauri dialektus mássalhangzói a következők volnának:

	Zön- gétlen	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr- hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok			<i>h, '</i>				
	<i>k</i>	<i>(g)</i>			<i>ñ</i>		
Ínyhangok				<i>j</i>	<i>ñ</i>		
	<i>č</i>		<i>š</i>				
Foghangok	<i>t</i>				<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
	<i>c</i>		<i>s</i>				
Ajakhangok			<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>(b)</i>			<i>m</i>		

A magánhangzók pedig ezek:

	Ajakzárás nélkül					Ajakzárással		
	Mély		Vegyes		Magas	Mély		Magas
Felső nyelvállással				<i>i</i>	<i>ī</i>	<i>u</i>	<i>ū</i>	<i>(ü)</i>
Emelkedett nyelvállással				<i>é</i>		<i>(o)</i>		
Középső nyelvállással				<i>e</i>	<i>ē</i>	<i>o</i>	<i>ō</i>	
Alsó nyelvállással	<i>a</i>	<i>ā</i>	<i>(ä)</i>	<i>ä</i>		<i>q</i>	<i>(q̄)</i>	
	Rövid	Hosszú	Rövid	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid

Ezek közül az *q̄*-t és *q*-t csak egy, az *o*-t csak két szóban jegezttem le s könnyen meglehet, hogy ezen hangok elő sem fordulnak az arvidsjauri nyelvjárásban s hibás hallás folytán kerültek a szövegeimbe. Az *ü*-t is csak egy szóban, a svéd eredetű *kürko*-ban

hallottam és eredeti lapp szavakban valószínűleg épp úgy hiányzik mint az északi nyelvjárásokban.

Diphthongusokat következőket jegyeztem föl:

a) Ereszkedők: *ai, ei, ei, oi, ui*; *ie* (ⁱe); *eä*; *oä, uä*; *uo* (^uo); *au, iu, ou*.

b) Emelkedők: *ié* (ⁱe); *eä* (^eä), ⁱä; *uó*; ⁱu, ⁱü.

A hallott triphthongusok a következők:

iei, oäi, uoi; *ieu* (ⁱeu), *uou*.

1. Má ss al hang z ó v á l t o z á s o k. — A szövegek csekély-sége folytán az általános változásokról igen keveset szólhatunk. Legnevezetesebb jelenség, hogy a lulei zöngés hangoknak itt kevés kivétellel zöngétlenek felelnek meg; a lulei *sagga* «nagyon» itt *sagka, sakka*; a lulei *obbo* «egész» itt *oppo*.

Néhány má ss al hang z ó v á l t o z á s mint átmeneti dialektust jellemzi. Jokkmokkban például *konnä* «hol», *tannä* «itt» alakokat találunk, melyeknek Arvidsjaurban is *konnä, tannä* felelnek meg. De már a jokkm. *sinnä* «-ben, bent» Arv.-ban *sinnä* alakban él, az *sn* tehát épp úgy nem assimilálódott, mint tovább délre a többi szavakban sem.

Legjobban föltüntetik azomban mint átmeneti dialektust a má ss al hang z ó k o n r a g o z á s k ö z b e n v é g b e m e n ő v á l t o z á s o k. 1. A Jokkmokkival megegyező rendszeres változást már csak kevés szón találunk. Ilyenek: *porrot* «enni»: præt. s. 3. *poröi* (Jokkm. *porrot*: *poröi*); *varrie* (de *värie* is), gen. s. *värie* «hegy» (Jokkm. *värrie*: *värie*) | *atne*- «bírní», præt. s. 3. *anä*, præt. plur. 3. *atnin* (Jokkm. *atne*:- *anä, atnin*); *sapmie*, gen. s. *sämie* «lapp ember» (Jokkm. *sapmie*: *sämie*) | *piejjet*, præt. s. 3. *pieji* (Jokkm. *pieddat, piejai*).

2. Ingadozók vagyis ugyanegy ragozási alakban erősült és gyöngült má ss al hang z ó v á l t o z á s o k egyaránt használatosak: *kautnät* v. *käunet* «találni» (Jokkm. *käunät* (præs. s. 1. *käunau*); *vuoinät* v. *vuoinät* «látni», præt. s. 3. *vuoinä*, præt. plur. 3. *vuoinin* (Jokkm. *vuojäniet*: præt. s. 3. *vuoini*, plur. 3. *vuojänin*); *heipma* v. *heima* «ház» (Jokkm. *hejēma*: gen. s. *heima*); *pöhtit* v. *pötit* «jönni».

3. Csak erősült alakban használatosak: *vättiet* «adni», præt. s. 3. *vätti* (Jokkm. *vaddiet*: *vätti*); *heägka, heäkka* «élet» (Jokkm. *heägga*: *heäkka*) | *viehkät*, præt. s. 3. *viehkki* «futni» (Jokkm. *viehkät*: *viekai*); *tahkat*, præt. s. 3. *tahkai* «tenni» (Jokkm. *tahkat*: *takäi*); *vuohcet*, præt. s. 3. *vuohci* «lőni» (Jokkm. *vuohcat*: *vuocai*);

pahc'et, præt. s. 3. *pāhcij* «maradni» (Jokkm. *pāhcie*: *pācij*); *mannat*, præt. s. 3. *mannai* «menni» (Jokkm. *mannat*: *manāi*).

4. Csak gyöngült alakban élnek: *eäluo* «nyáj» (Jokkm. *eälluo*, gen. *eäluo*); *nahkie*, gen. *nahkie* «bőr» (Jokkm. *nahkkie*: *nāhkie*); *mahtit*, præs. s. 3. *mahti* «képes lenni» (Jokkm. *mahttiet*: *māhtij*); *pājet*, præt. s. 3. *pājai* «hagyni» (Jokkm. *pāddat*: *pājai*).

2. Magánhangzóváltozások. — A magánhangzók általában megfelelnek a Lule lappmarkbelieknek. A változások közül leginkább említésre méltó, hogy a jokkmokki *o* helyett gyakrabban *u*-t találunk; pl. *uit* «valóban» = Jokkm. *oit*; *ulkos*, *ulkus* «ki» = Jokkm. *olhkus*; *kū*, *ku* «midőn, mint» = Jokkm. *kō*, *ko*. Ez a változás jobban délre még általánosabb lesz.

A diphthongusok közül feltűnő, hogy a jokkmokki *ie* helyett igen sokszor csak *e* s az *oq* helyett is többször *o* fordul elő; pl. *herkie* = Jokkm. *h'erēkie* «rénökör»; *keres* = Jokkm. *kieris* «kedves, drága» | *oçcut* v. *oqçcut* = Jokkm. *oqçduot* (*oqçduou*) «kapni». Jellemző azonban, hogy szőkezdő *ou* diphthongust találunk az *outon*, *outost*, *outol* adverbiumokban úgy mint az északi nyelvekben, holott a többi közép lpS.-ságban már *au* szőkezdet él.

A magánhangzók időmértéki áthelyezkedését már fentebb (213. lap) említettük. Arvidsjaurban háromféleképpen történik: 1. Az első és második szótag magánhangzója *s* a mássalhangzó is rövid marad; pl. *sisa* (= Jokkm. *sisā*) «-be, bele»; *tasa* «ide» (= Jokkm. *tasā*). — 2. A magánhangzó rövid, de a mássalhangzó hosszú: *tassa*, l. *tasa*. — 3. A tölszótag magánhangzója hosszú, de a mássalhangzó rövid: *ip sīta* «nem akarok» (= Jokkm. *iu sitā*). — A *nalā* viszonyaszt azomban olyan alakban jegyeztem föl mint a hogy Jokkmokkban él.

3. Alaktani sajátságok. — Az éjszaki nyelvjárásoktól a már említett hangtani eltéréseken kívül egyes alaktani sajátságok is megkülönböztetik. A névragozásnál megemlítendő, hogy az egyes és többes szám accusativusának gyakran hiányzik a ragja, és vagy a nominativussal egyezik meg, mint az egyes számban *almok* «nép» és «népet»; *härra* «pap» és «papot», a többes számban *ciukā* «madárfiak» és «fiakat». Külömben az egyes sz. accusativusában *-u*, és a délibb *b*, a többes számában pedig *-it* rag is van használatban. A többes accusativusi *-it* partitivusi értelemben is előfordul; pl. *vaja stalpit ja eäca uruotasait eäh kalkin porrot vies-*

suje pohcuit «hogyan farkasok és más vadállatok eleven rénszarvasokat ne egyenek»; *kaihka sāmītt kalkin hauhtetuvvq̄t helviti* «valamennyi lapp a pokolba fog temettetni». Az egyes szám genitívusában itt már *n* rag, az inessívusban pedig az *n* mellett *sn*, *sne* fordul elő mint a délibb nyelvjárásokban.

Az igeragozásnál a jelen idő egyes sz. 1. szem.-ben már többnyire *b*, többes 2. személyében *-bet*, a dual. 2. személyében *betin*, a dual. 3. sz.-ben pedig *-pen*, *-ben* ragokat használják a jökmokki *-u*, *v*, *-pihtit*, *-pihttie*, (*pihttien*), *-pa* ragok helyett. A múlt idő ragjai nagybőrára megegyeznek.

A többi alaktani különbségeket az adatok nem nagy megbízhatósága folytán nem tárgyalva, a másik ismert közép lpS. dialektus ismertetésére térünk át.

B) A malái nyelvjárás.

A *malái* az egyedüli a közép lpS. dialektusok közül, melyről teljesen megbízható adataink vannak s mely úgy szólván egyedül alkalmas arra, hogy a közép svéd-lappság jelleméről kellő képet alkothassunk magunknak.

A malái nyelvjárás hangjai, különösen mássalhangzói és diphthongusai között több van, melyet Arvidsjaurban nem találunk. Malában már általánosak a zöngés *ḡ*, *ḡ* és *a* *g*, *d*, *b* hangok, melyek Arvidsjaurban egyáltalában nem, vagy egyik-másik, mint pl. *b*, igen ritkán fordultak elő. Azon kívül itt *k*, *t*, *χ* (*χ?*), *δ* hangokat is találunk följegyezve; az északi lpS. *d'* hang azonban itt is hiányzik s mint a *j*-nek erősülése a déli és közép lpS.-ságban sehol sem található. A malái nyelvjárásban a következő változatos mássalhangok fordulnak elő:

	Zön- gétlen	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok			<i>h, 'h</i>				
	<i>k</i>	<i>g</i>		<i>χ</i>	<i>ñ</i>		
Ínyhangok	<i>t</i>		<i>(ç)</i>	<i>j</i>	<i>ñ</i>		
	<i>c</i>	<i>ç</i>	<i>š</i>				
Foghangok	<i>c</i>	<i>ç</i>	<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>d</i>			<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
				<i>ð</i>			
Ajakhangok			<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>b</i>			<i>m</i>		

A *k* valószínűleg præpalatalis $k + j = kj$.

A magánhangzók az *a*-t és a kétesnek jelölt hangokat kivéve ugyanazok mint Arvidsjaurban. Csak a diphthongusok- és triphthongusokban fordul elő egy új hang, az *ö*.

	Ajakzárás nélkül				Ajakzárással		
	Mély		Magas		Mély	Hosszú	Magas
Felső nyelvállással			<i>i</i>	<i>ī</i>	<i>u</i>	<i>ū</i>	
Emelkedett nyelvállással			<i>e</i>				
Középső nyelvállással			<i>e</i>	<i>ē</i>	<i>o</i>	<i>ō</i>	<i>ö</i>
Alsó nyelvállással	<i>a</i>	<i>ā</i>	<i>ä</i>	<i>ǣ</i>			
	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	Rövid

A diphthongusok sokkal változatosabbak, mint az arvidsjauri dialektusban:

a) Ereszkedők: *ai, äi, ei, ěi, oi, ui; iä, ie, ue; uo (úo), uö; äu, eu, öu.*

b) Emelkedők: *‘ä, ‘e, uö.*

Triphthongusok: *uei, uou, uöu; — ‘ei, ‘äu.*

1. Más salhangzóváltzások. — A szókezdő más salhangzók a malái nyelvjárásban is ugyanazok, mint a jokkmokkiban, csak hogy a zöngétlen *k, t, p* explosiv hangok mellett néhány szónak elején zöngés *g, d, b* hangok is előfordúlnak. Ilyen szók: *gumpe* v. *kumpe* «farkas»; *gläs* «üveg, ablak» | *devva* «halom» | *biergete-* «boldogúlni vmivel»; *birre* v. *pirre* «medve»; *bonda* v. *ponda* «gazda, gazdag».

A szó közepén e dialektusban a jokkmokki *k, t* helyett már igen gyakori a zöngés explosiv hang és a szó végén sem ritka; a jokkmokki *tn, pm* kapcsolatok helyett pedig mindig *dn, bm* fordul elő. Pl. *jorgele-* (Jokkm. *jorókole-*) «fordítani»; *almug* (Jokkm. *älämuk*) «nép»; *čoi gate-* (Jokkm. *čuejčkäte-*) «hótalpon futni»; *raike* v. *raige* (Jokkm. *rajčkie: raikie*) «lyuk»; *rāde-* «tanács» = Jokkm. *rätie*; *valde-* (Jokkm. *váltie-*) «venni»; *‘ehked* (Jokkm. *iehkiet*) «este» | *ädna* (Jokkm. *äätna*) «sok»; *jabme-* (Jokkm. *japmie-*) «meghalni». A malái szóközépi *b* egyébként Jokkmokkban is *b*.

A jokkmokki *i* végű diphthongus vagy *l, r* után levő olyan sva hangnak, mely eredetibb lpF. *d, b*-ből támadt, Malában ismét *d, b* erősítő hang felel meg; pl. *aibmote-* (lpF. *aibmote-*, Jokkm. *ajčmute-*) «bírní, képes lenni»; *albme* (lpF. *albme*, Jokkm. *älčmie*) «ég, cölum»; *čorbmo* (lpF. *čorbma*, Jokkm. *čorčmo*) «ököl» | *vuoidne-*, *voidne-* (lpF. *oaidne-*, Jokkm. *vuojčne-, vujčne-*) «látni»; *kaidne-* (lpF. *gavdna-*, Jokkm. *kāuāna-*) «találni».

Azon jokkmokki szóközépi *t*-nek, mely lpF. *đđ-* helyett való, Malában néhány szóban eredeti *đ* v. *d*, néhány szóban pedig *dd* felel meg, mint: *ode-* v. *ođe-* (lpF. *oadda-*, Jokkm. *oqte-*) «aludni»; *kode-*, *kode-* (lpF. *godđa-*, Lule *kotie-*) «szőni»; *kuede-* (lpF. *guödde-*, Jokkm. *kuotie-*) «hátrahagyni»; *node* (lpF. *noadda-*, Jokkm. *noqtie*) «teher» | *oddo* (lpF. *oödo*, Jokkm. *otö*) «új»; *iddiet* (lpF. *iöed*, *iöded*, Jokkm. *itiet*) «reggel».

Az *sn* és *ln*-nek *nn*-vé való összeolvadása itt már nem fordul elő és a jokkmokki *sinnä, tannä, konnä, nannä* alakoknak *sisne, tasne, kusne, naldne* felelnek meg.

A rendszeres időmértéki változásnak már csak kevés mássalhangzó van alávetve és ezeken sem megy végbe a változás minden szónál és nem is mindig úgy mint a Lule lappmarkban. A szövegekben és szótárban előforduló időmértéki változások a következők:

Toro khangok	Erősbült alakban:	<i>hk</i>						
	Gyöngült alakban:	<i>k, g</i>						
Inyhangok	Erősbült alakban:		<i>jj(ij)</i>		<i>hē</i> (<i>ēē</i>)			
	Gyöngült alakban:		<i>j</i>		<i>ē</i>			
Foghangok	Erősbült alakban:	<i>ht</i>		<i>ss</i>	<i>hc</i>	<i>ʒʒ</i>	<i>rr</i>	<i>ll</i>
	Gyöngült alakban:	<i>t</i>		<i>s</i>	<i>c</i>	<i>ʒ</i>	<i>r</i>	<i>l</i>
Ajakhangok	Erősbült alakban:	<i>hp</i> (<i>pp</i>)	<i>vv</i>					
	Gyöngült alakban:	<i>p</i>	<i>v</i>					

Ezeket kívül még egy pár összetett mássalhangzócsoporthoz is van, mint *gñ, dn, bm*, melyek úgy rövidülnek a ragozási alakokban, hogy az első mássalhangzó elmarad és csak az *ñ, n, m* marad meg (v. ö. *jokkm. kñ* v. *gñ—ñ, tn—n, pm—m* változásokat). A *kt, kc, ks, kš* csoportokban a *k* a malái dialektusban soha sem változik.

Mind ezen kimutatott mássalhangzóváltozások közül a legnagyobb rész ingadozik s csak a következő szókon találunk rendszeres átalakulást:

1. *hk—g*: *sühke* «evezni» (præt. dual. 3. *sūgiken*); *viähke* «futni» (præt. s. 3. *viägi*).

2. *hē—ē*: *vuohē* (præt. s. 3. *vueēi*, dual. 3. *vuočikan*) «lőni» (= *Jokk. vuohcat*; *vuočau*).

3. *jj(ij)*: *j*: *raije* (imperat. s. 2. *rāje*) «küldeni» (= *Jokkm. rādā* : *rājau*).

4. *ss—s*: *k^hesse* v. *k^sesse* (præt. s. 2. *k^hessi'*, dual. 3. *k^ssiken*) «húzni» (= *Jokkm. kiessie* : *kiessi'*, *kiesika*).

5. *vv—v*: *tierva*, de *tievas* «tele»; *pivve-* «melegen lenni», de *pivales* «meleg».

6. *rr—r*: *čierro-* (præs. 3. *čerro*, præs. s. 1. *čierob*) «sírni» (= Jokkm. *čierru^o*: *mon čieruou*, *son čierro*); *morra v. muorra* (gen. s. *mōren*; allat. plur. *mōrite*) «fa» (= Jokkm. *muorra*: *muora*, *muorait*); *nuorra* (nom. plur. *nōre'*) «fiatal» (= Jokkm. *nuorra*: *nuora'*); *merra* (gen. s. *mieran*, allat. s. *merraje*) «tenger» (= Jokkm. *meärra*: *meära*, *meärrai*).

7. *ll—l*: *stallo* (elat. s. *stālost*, nom. plur. *stālo'*, gen. plur. *stāloi*) «óriás» (= Jokkm. *stālluo*: *stāluo*, *stālui*); *puölle-* (præt. s. 3. *pueli*) «égni» (= Jokkm. *puöllie-*: *puolij*); *kalle-* «átgázolni»: *kālete-* vb. caus. «átkeltetni».

8. *gñ—ñ*: *čagñe-* (præt. dual. 3. *čañiken*) «bemenni» (= Jokkm. *čākñu-*: *čañai*).

9. *dn—n*: *ädna* «sok»: compar. *änab* «több» (= Jokkm. *eätna*: *eänab*).

10. *bm—m*: *olbma* (acc. s. *olmab*) «ember» (= Jokkm. *olmaj*: *olāmau*); *heibma* (gen. s. *heiman*, allat. *heibmai*) «ház, otthon» (= Jokkm. *hājēma*: *hāima*, *hājēmai*); *sabme* (nom. plur. *sāme'*) «lapp ember» (= Jokkm. *sapmie* (*sāmie*); *sōmes* (nom. plur. *sobmase'*) «valamely, némely» (= Jokkm. *soqmies*: *soqpmāsa*); *jabme* (præt. s. 3. *jāmi*) «meghalni» (= Jokkm. *japmie-*: *jānij*); *kabmak* «czipó»: *kāmate-* «lábbelit fölhúzni».

E most felsorolt szókról sem mondhatjuk azomban teljes biztossággal, hogy az egész ragozáson végig mindenütt teljes rendszerességgel történik-e a gyöngülés, mert erre nincsen elégséges adatunk.

Valamennyi a táblázatban föltüntetett erősbülés és gyöngülés, a föntebbi esetek kivételével, ingadozóan is előfordúl, vagyis ugyanazon szónál mind a két alak használatos. Így *hk v. k*: *vuohke v. vuoke* «forma» | *hč, čč—č*: *čičče* (acc. s. *čiččeb*, allat. s. *čiččai*; azomban birt. raggal: *čiččam v. čiččam*) «anya»; *kčēče v. kīēče* «vég, extremitas»; *kahčate- v. kačate-* «kérdezni» | *kūhto v. kūto* «köszönet»; *pōhte-* (præt. s. 3. *pōhti v. pōti*) «jönni» | *hc—c*: *čahce* vagy *čāce* (s. gen. *čācen*; allat. s. *čācai*) «víz» = Jokkm. *čāheie* (*čācie*, *čāhcai*) | *žž—ž*: *vážze-* (præt. s. 3. *vāži v. vazzi*; p. præt. *vazam v. vazzam*) «menni» = Jokkm. *vazžie-* (*vacci*, *vazžam*) | *rr—r*: *pōres v. porres* «öreg»; *pirre v. pīre* (acc. s. *pirreb v. pīreb*) «medve»;

ll—l: küllet (præt. s. 3. küllai v. küli) «hallani» = Jokkm. kullat (kulāi); talak v. tallak «azonnal» | lahpe- (præt. s. 3. lähpi, dual. 3. lähpiken v. läpiken) «hagyni» | 'ädno v. 'äno «folyó»; kaudnete- v. kaunete- «találkozni vkivel» | čaimete- v. čaibmate- «nevetni»; öme v. obme «holmi».

A legtöbb szó azomban már csak egy alakban állapodott meg az egész ragozáson és szóképzésen végig, még pedig vagy csupán az erősült vagy csupán a gyengült alakban.

Csupán erősült alakban használatosak például: tahke- (præt. s. 3. tahki) «tenni» = Jokkm. tahka- (takāi); lohka- (præt. s. 3. lohki) «olvasni» = Jokkm. lohka- (lokōi); ohce- (præt. s. 3. ohci) «keresni» = Jokkm. ohce- (ocōi); kosso «hová» = Jokkm. kosō; passa- (passab) «mosni» = Jokkm. passa- (pasāu); kočče- «urinare» = Jokkm. kodčuo- (koččuō'); manne- (præs. s. 1. mannab, præt. s. 3. manni) «menni» = Jokkm. manna- (manāu, manāi); orrot (præs. s. 1. orrob) «lenni» = Jokkm. orruo- (oruou); tollo (gen. s. tollon, acc. s. tollob) «tűz» = Jokkm. tollo (tolō, tolōu); adne- (præs. s. 1. adnab, præt. s. 3. adni) «bírní, tartani» = Jokkm. atnie- (anāu, anī); čadne- (præt. s. 3. čadni) «kötni» = Jokkm. čatna- (čanāi); vaibmo «szív» = Jokkm. vajēmuo (gen. s. vaimuo).

Csupán gyöngült alakban használatosak: 1. A közép lpS.-ság általános jellemzése alkalmával említett esetek. — 2. hājo «szegény» = Jokkm. heädduo (gen. s. heäjuo); pajē- (præs. s. 2. paja') «hagyni» = Jokkm. pādda- (pāja') | āča (acc. s. āčaseb) «más» = Jokkm. iečā (acc. iehčāsau); lāče- (præs. s. 2. lāča') «ágyat vetni» = Jokkm. lāhčie- (lāča') | pōco (gen. s. pōcen) «rénszarvas» = Jokkm. poacuj (pohccu) | tiēte- (præs. s. 2. tiēta') «tudni» = Jokkm. tiehtie- (tiēta') | ose (gen. s. osen) «rész» = Jokkm. oqssie (oqsie); vieso- (præs. s. 1. viesob) «élni» = Jokkm. viessuo- (viesuou) | māna (gen. s. mānan) «gyermek» = Jokkm. mǎnnā (mǎnā) | avo (gen. s. avon) «öröm» = Jokkm. āvvuo (āvuo) | käre (gen. s. kǎren) «edény» = Jokkm. kǎrrie (kǎrie); pīra «körül» = Jokkm. pirra | kuele (gen. s. kuelen) «hal» = Jokkm. kuōllie (kuolie); čāle- (præs. s. 2. čāla') «írni» = Jokkm. čǎllie- (čāla') stb. — A kk, tt, pp, čč, cc zöngétlen hosszú mássalhangzók, melyek Jokkmokban rendszeresen zöngés gg, dd, bb, žž (dč) és žž (dc)-re változtak és Arvidsjaurban csupán csak a zöngétlen alakban állapodtak meg, Malában viszont csak a zöngés gg, dd, bb, žž, žž alakokban használatosak. A hāgga «lélek,

kadde «part»; *obba* «nőtestvér»; *oŕŕjo-* «kapni» stb. szók mássalhangzója a ragozás minden alakjában változatlan marad.

Összefoglalva a malái szövegekben és szójegyzékekben mutatkozó mássalhangzóváltozásokat, úgy találjuk, hogy 1. rendszeres erősbülés és gyöngülés leginkább a rövid magánhangzóra következő *bm*-es, továbbá az *rr* és *ll* tőhangzós szavakban maradt meg. 2. A *dn* és *hk* csak kivételesen gyöngülnek *n*, illetőleg *g*-vé v. *k*-vé és a legtöbb szóban változatlanok. 3. Ingadozók a *h*-val való többi erősbülések (*ht*, *hc*, *hč*, *hp*) és a hosszú mássalhangzók, de az utóbbiaknak nagy része vagy csak a gyöngült vagy csak az erősbült alakban állapodott meg.

2. A magánhangzóváltozások közül mint e nyelvjárást jellemzőket a következőket említjük föl:

Az északi nyelvjárások szókezdő *ou* diphthongusának *o*-ja helyett Malában már kizárólagosan *a*-t találunk, tehát a lulei-arvidsjauri *outon*, *outost*, *outol* szók itt csak *auten*, *autest*, *autel* alakban élnek és tovább délre is leginkább ezen szókezdet van használatban.

A jokkmokki egyszerű hangok egyébként, némi csekély kivétellel, ezen nyelvjárásban is ugyanazok.

Nagyobb változás alá esnek azonban a jokkmokki diphthongusok. A jokkm. *ä*-nek itt *ä*, *ä* v. *ä* felel meg szó elején épp úgy mint szó közepén; pl. *älo* (Jokkm. *eälluo*: *eälluo*) «nyáj»; *ädna* v. *ädna* (Jokkm. *eätna*) «sok»; *hãjo* (Jokkm. *heüdduo*) «szegény»; *sãngo* v. *s'ãngo* (Jokkm. *seäñkuo*) «ágy».

A jokkm. *ie* (*i*e)-nek hangsúlyos szótagban *ie*, *i*e, *i*ä, *ē* v. *e* felelhet meg, hangsúlytalan szótagban azonban mindig csak *e*; pl. *tiete*- v. *tēte*- (Jokkm. *tiehtie*-) «tudni»; *ehked* v. *ehked* (Jokkm. *iehkiet*) «este»; *viähke*- (Jokkm. *viehka*-, *viähka*-) «futni»; *k'äce* v. *k'ēce* (Jokkm. *kiehčie*) «vég» stb.

Jokkm. *og*-nak hosszú consonans és csekély kivétellel aspirált mássalhangzó előtt is rövid *o*, rövid mássalhangzó előtt pedig hosszú *ō* felel meg; pl. *ohpe*- (Jokkm. *oghppa*-) «tanúlni»; *obba* (Jokkm. *ogbba*) «soror»; *korro*- (Jokkm. *koqrruo*-) «varrni»; *poššo* (Jokkm. *poqššo*) «lapp sátor legbelseje» | *obme* v. *ōme* (Jokkm. *ogpmie*: *ogmie*) «holmi»; *porres* v. *pōres* (Jokkm. *pogries*) «öreg»; *ōses* (Jokkm. *ogsies*) «árú»; *hōle*- (Jokkm. *hoalla*-) «mondani» stb.

A jokkmokki *uo*-nak hangsúlyos szótagban *uo* v. *o*, *ō*, hang-

súlytalan szótagban pedig mindig *o* felel meg. Az *uo* helyett levő rövid *o* két mássalhangzó vagy hosszú consonans, a hosszú *ō* pedig rövid mássalhangzó előtt fordul elő; pl. *roptot* (Jokkm. *ruoptuot*) «vissza»; *tuohkai* v. *tohkai* (Jokkm. *tuohkai*) «mögé»; *storra* v. *stuorra* (Jokkm. *stuorra*) «nagy»; *tobbele-* (Jokkm. *tuohppele-* v. *tuobbele-*) «megfogni»; *morra* v. *muorra* (gen. s. *mören*; all. plur. *mōrite*) «fa» (Jokkm. *muorra*: *muora*); *nuorra* (nom. plur. *nōre'*) «fiatal» (Jokkm. *nuorra*: *nuora'*) | *kahto-* v. *kāto* (Jokkm. *kāhtuo-*) «eltűnni»; *stallo* (Jokkm. *stálluo*) «óriás»; *kerhko* (Jokkm. *kirōhkuo*) «templom» stb. — Van az *uo* dipthongusnak még egy változása, de erről majd később emlékszünk meg.

Az *uoi* triphthongus helyett is többnyire *oi*-t találunk, mint *čoigete-* (Jokkm. *čuojēkäte*) «hókorcsolyán menni»; *voiñaste-* (Jokkm. *vuoiñaste-*) «lelekezni, pihenni»; *loihte-* (Jokkm. *luojēhtie-*) «ereszteni»; *vuoidne-* v. *voidne-* (Jokkm. *vuojēnie-*) «látni». — Lásd alább egyéb változását.

A jokkm. *uou* triphthongusnak itt gyakran *uov*, *uöv*, *ov* megfelelője is van, mint *kuovle-* v. *kovle-* (Jokkm. *kuouŋla-* «tekinteni»; *kuövtelen* v. *kuötelen* «közepett» (Jokkm. *kuoutiel*); *vovdnai* (Lindahl *vuoudnai*) «rettenetes».

Az északi lpS. területen általános előreható magánhangzóilleszkedés-féle tüneménynek a malái dialektusban is van még nyoma, de már csak szórványosan; pl. *oddo* (Jokkm. *otō*, lpF. *oðða*) «új»; *kosso* (Jokkm. *kosō*, lpF. *gosa*) «hová»; *tollo* v. *tolla* (Jokkm. *tollo*, lpF. *dolla*) «tűz»; *porre-* «enni», de: *porrejes* v. *porrojes* «nagyevő», *porrostuče-* «megéhezni» stb. Ezek közül a legtöbbször úgy látszik az *o*-s alak megmaradt az egész közép, sőt néhány szón az egész déli lappságban is. *Oddo*, *tollo* pl. a déli lappságban leginkább *urru*, *ŋullu* alakban élnek.

A hátraható illeszkedésnek azon neme, mely Jokkmokkban és részben Karesuandóban, sőt az összes északi lapp területen uralkodik, hogy t. i. a következő szótag mély magánhangzójának v. *ie* (*i, e*) vokalisának hatása alatt a tőszótagbeli *ie* (= ered. *ē*) *eä* (= ered. *ǣ*)-vel váltakozott, az eddigi adatok szerint a malái dialektusban nem mutatható ki.

A ragozás alkalmával azonban a hátraható illeszkedésnek egy új jelenségével találkozunk a malái nyelvjárásban. Ez pedig nem egyéb mint a ragozásban v. képzésben föllépő *i*-nek hatása a

töszótagbeli *a*-ra, *uo* v. *uoi*-ra. Ezen *i* hatása alatt ugyanis a töszótag *a*-ja gyakran *ä*, *ä*-re, a töszótag *uo*-ja, (melyből egyébként is gyakran *ue* lesz) *ue*, *ui*-ra változik vagy *u*, *ü*-ra rövidül; pl. *sahme* (gen. plur. *sämi*) «lapp ember»; *lahpe*- (præt. s. 3. *lähpi*, dual. 3. *lähpiken* v. *läpiken*) «hátrahagyni»; *läse*- (præt. s. 3. *läsi*) «bezárni»; *jahme*- (præt. s. 3. *jämi*) «meghalni»; *takte* (acc. plur. *täktite*) «csont»; *valde*- (præt. s. *välldi*, dual. 3. *väldiken* de van *valdiken* is) «venni»; *päldi* «mellé»: de *paldesne* «mellett»; *vazze*- (præt. s. 3. *väzi*, de *vazzi* is) «menni»; *mahte*- (præt. s. 3. *mäti*, de van *mahti* is) «bírní, képes lenni»; *kalke*- (præt. plur. 3. *kälgen* v. *kalken*; — a *kalken*-beli *e* eredetibb *i* helyett való) «fogni, akarni» || *vuolge*- (præt. s. 3. *vuelgi* v. *vulgi*: præs. s. 1. *vuolgab*) «menni»; *puokte*- (præt. s. 3. *puekti* v. *pukti*) «vinni, hozni»; *muerje* (acc. plur. *murjit*) «bogyó»; *kuoce*- (præt. dual. 3. *küciken*; de præt. s. 3. *kuoci*) «mászni»; *kuedde*- (præt. s. 3. *kueddi* v. *kuiddi*) «hordani»; *kuele* (acc. plur. *kuiltide*) «hal»; *vuorde*- (præt. s. 3. *vuerdi*) «várni».

Az *uoi* (*oi*) triphthongus a következő *i* hatása alatt többször *ui* diphthongussá rövidül; pl. *voidne*- (præt. s. 3. *vuini*, dual. 3. *vuinigen*; de præt. s. 3. *voidni* is van) «látni»; *loihte*-, ered. *luoihte*- (præt. dual. 3. *luihtiken*) «ereszteni».

Mint a fölsorolt példakból is láthatjuk, e hangtani jelenség még nem állapodott meg egész rendszerességgel és többször egymás mellett használatosak az eredeti és az *i* hatása alatt átváltozott hangok. Ugy látszik, ez az egész hangváltozás újabb keletű. Alább a stenselei nyelvjárásnál még találkozunk vele, de már nagyobb terjedelemben alkalmazva.

3. Az *a l a k t a n i s a j á t s á g o k* lényegesen nem térnek el az északi nyelvjárásokéitól és szintén inkább hangtani természetűek.

A névragozásban használt ragok majdnem ugyanazok, mint a melyek a könyvnyelvben előfordúlnak. Az egyes sz. genitivusában itt mindig *n* van, az accusativusban rendszeren *b* (ritkábban *v*, *u* is), az egyes és többes szám inessivusában kizárólag *-sne* rag használatos. Az egyes sz. allativusában a rendes *i* mellett teljesebb *-je* is előfordul már, mely tovább délre általánosan el van terjedve. Megemlíthetjük még, hogy az abessivusban *-apta* rag van az északibb *-takā*, *-tak* helyett, a többes accus.-ban pedig a rendes *-it* mellett teljesebb *-ite* is használatban van.

A névszóhoz járuló ragok a következők:

Egyes sz.	Többes sz.
Nom. —	—
gen. -n	-i
acc. -b (v, u)	-it, -ite
com. -in	-i koim
ess. -n	-n
iness. -sne	-isne
elat. -st	-ist
allat. -i, -je	-ite

A névmások sorából különösen megemlítendő az északi rendes *soi* 3. személyű dualisi alak mellett előforduló *sōnoi* vagy *sonnoi*. Ez az alak átmenetül szolgál a délibb lappságba, a hol csupán csak a teljesebb alakok élnek. Malában a *sōnoi*, *sonnoi* mellett valószínűleg a *mōnoi* v. *monnoi*, *tōnoi* v. *tonnoi* teljesebb alakok is előfordulnak a közönségesen használt *moi* és *toi* mellett.

Az igeragozásnál az egyes sz. első személyének ragja kizárólag -b. A többes 1. személyben már valószínűleg -be a rag az északibb -p helyett, mint a könyvnyelvben, de ez a népies szövegekben nem fordul elő. A többes 2. személynek -behte v. -bete, a praet. többes 3. személynek -(e)n, -(ije)n, -(eje)n, a dual. 3. személynek pedig -(i)kan, -(i)ken, -(i)ka a ragja az északi -pēhtet, -pihtit, -(i)n és (i)ka helyett. Az igéhez járuló ragokat adatok hiányában nem állíthatom teljesen össze.

A szókinés is több tekintetben eltér a jokkmokkitól. Van sok szó, mely Jokkmokkban általános, de Malában ismeretlen, viszont több, mint *cičče* «anya»; *alke* «fiú», *ača* «hogy», *koik* -hoz stb., melyek Jokkmokkban nem használatosak, de Malában és Malától délre rendszeren előfordulnak. Erről azonban az összehasonlítás céljából rendelkezésünkre levő szókinés fogyatékosága folytán nem szólhatunk bővebben.

Ennyi az, a mit a mai anyag alapján a közép lpS. nyelvről mondhatunk. A két alldialektus tárgyalása alkalmával láthattuk, hogy az arvidsjauri még sok sajátyságot őrizett meg az északiakból, a malái pedig egyes hangtani és alaktani sajátyságaival és szókinésé egy részével a déli lapp nyelv felé közeledik. Kár, hogy itt újra hiányzik néhány átmeneti dialektusnak ismerete, hogy pontosan

megállapíthatnók, miként változik át lassankint a közép lpS. nyelvjárás déli lappá. A déli lapp nyelvterületnek azon dialektusa, mely legközelebb áll a maláihoz, már annyira távol áll tőle, mint a malái a jokkmokkitól.

III. A déli-lapp nyelvterület.

Erről a nagy és nyelvészeti tekintetben igen érdekes és tanulmányos nyelvterületről csak a legújabb időben nyertünk tudomást azon szövegek által, melyeket az Ugor füzetek 8. és 9. számaiban én bocsátottam közre. Futólagos áttekintés után is meggyőződhetünk róla, hogy ha már éppen lapp nyelvekről akarunk beszélni, a déli-lapp nyelv annyira elüt a közép lpS. ismert népnyelvtől és könyvnyelvtől, hogy épp oly külön nyelvnek tartható mint a lpF., lpE. vagy lpK. nyelv. Mielőtt a déli lapp nyelvet dialektusaira osztanók, ismerkedjünk meg mindenekelőtt azon sajátosságokkal, melyek a déli-lapp nyelvet mint déli nyelvet különösen jellemzik.

A többi összes lapp nyelvjárásoktól a következő sajátosságok választják el:

1. Jellemző mássalhangzóváltozások. — Mint már a svédországi lapp-nyelvjárások általános osztályozásánál említettük, a déli lappság első sorban abban különbözik a többi északra eső nyelvjárásoktól, hogy alig van benne olyan szó, melyen tisztán kimutatható a zártság vagy nyíltság hatását a szótó változására, holott a lpS. közép nyelvben ez még gyakran előfordult. A lulei *kačca*- (præs. s. 1. *kačāu*) «kérdezni» itt *kihče*- (*kihčem*); a lulei *atne*- (præs. s. 1. *anāu*) «bírní, tartani» itt *utne*- (*atnam*); a lulei *kiehta* (gen. s. *kieta*) «kéz» itt *kieta* (*kietan*); a lulei *kierhka* (gen. s. *kierāhkama*) «bölcse» itt *ki^rrhkoma* (gen. s. *ki^rrhkoman*) stb. — Találunk ugyan egyes szokat, melyeken úgy látszik, mintha rendszeres erősülés és gyengülés menne véghez, de ha közelebből vizsgáljuk őket, látjuk, hogy csalódtunk. Így a *kuppa* v. *källe* «házas ember» szók egyes számi accusativusa így van *kupm* v. *kälm*, *kälm*; *oqšestejjä*, melynek a ragozás alkalmával csak rövid *j*-s alakja fordul elő (gen. s. *oqšⁱestejen*); ebből azonban még nem szabad rendszeres gyöngülésre következtetnünk, mert

mellettük egyformán vagy még inkább használatosak a *kuppum* és *küllem* alakok is; az *oşestejā* pedig a többi hasonló képzésű participiumok mintájára bizonyára *oaşestejā* alakban is él a nominativusban. Idézhetnék hasonló számos példát, a hol ilyen látszólagos gyöngülések fordulnak elő, mint pl. *stuorra* v. *stuora* «nagy», melynek comparativusát csak rövid *r*-rel: *stuorapa*; *moussa* v. *mūsa* «cunus», melynek fosztó képzős alakját csak rövid *s*-sel *mūsats* jegyeztem föl, de ezzel sem mutathatjuk ki a rendszeres időmértéki változást.

Az északi lpS. nyelvben erősült és gyöngült alakban használt szók a déli lappságban általában egy alakban állapodtak meg: vagy az erősültben, a hol rövid magánhangzóra hosszú vagy két mássalhangzó következik, mint *arra-* (Lul. *orruo-*: *oruo*) «lenni»; *kihče-* (Lul. *kahča-*: *kačā*) «kérdezni»; *pille-* *pelle-* (Lul. *palla*: *palā*) «félni»; *pījēne* «fönt», *pejjise* «föl» (Lul. *paddien*: *pajās*) stb.; — vagy a gyengültben, a hol hosszú magánhangzó után rövid mássalhangzó maradt meg, mint *kārie* (Lul. *kārie*: *kārie*) «edény»; *kiesie* (Lul. *kiessie*: *kiesie*) «nyár»; *koqtie* (Lul. *koqhtie*: *koqtie*) «ház»; *āne-* (Lul. *ātnuo-*: *ānuo*) «kérni»; *sāmie* (Lul. *sāpmie*: *sāmie*) stb.

Ingadozó alak csak kevés van és ezeken sem a szótag zárt vagy nyílt volta idézi elő az ingadozást. Egy és ugyanazon ragozási alakban majd röviden, majd hosszan ejtik főképp az *l* és *r* hangokat, mint *alēkie* v. *alēkie* «fiú»; *kiēla* v. *kiēlla* «nyelv»; *kurēke-* *kurrēke-* «önteni»; *oarī'* v. *oarri'* «aludni»; a többi mássalhangzókat ritkábban és csak helyenként használják ily kettős alakban, mint *ije* v. *ijje* «nem»; *poaccās* v. *poacās* «mezítelen» stb.

Ezen már magában is eléggé jellemző hangtani jelenségen kívül a déli-lapp nyelvben még több más jellemző közös mássalhangzóváltozás is fordul elő, melyek közül legfeltűnőbbek a következők:

Sok szó elején parasitikus *j* fejlődött; pl. *jalla*, *jēlle* «magas» = Lul. *alla*; *jillie* «nyugati» = Lul. *alle*; *jallōse*, *jellōse* «nyugatra» = Lul. *alās*; *jeača*, *jieče* «más» = Lul. *iečā*; *jeana*, *jeānuo* «folyam» = malái *ādno*, *āno*, L. *āno*; *jāhte-*, *jēhte-* «megjeleni» = Lul. *ihtie-*; *jēne*, *jēne* «sok» = Lul. *eātna*; *jiele-* «élni» = Lul. *iellie-* stb.

Szóközépi *jv* hosszú *jj*-re változik; pl. a lulei *ogjēvie*, a malái

oive «fej» a déli lappban *oajje* v. *oijje*; a lulei *čojjēvie*, malâi *čoive* «has» a déli lappban *coajje*, *coijje*; a lulei *piejēvie*, malâi *peive* «nap» itt *piejje* v. *pijje*.

A lpF. szóközépi *ðð*, *ð*, melynek a Lule lappmarkban rendszeren *t*, a közép lappságban pedig *dd*, *d* (néha *ð*) felelt meg, a déli lapp nyelvben *rr*, *r*-vé változik; pl. lpF. *oaðða*-, Lul. *oqtie*-, malâi *ode*-, *ode*- «aludni» itt *oare*-; lpF. *oððo*, Lul. *otō*, M. (=malâi) *oddo* «új» itt *orro*, *urro*; lpF. *giðða*, Lul. *kitā*, L. *kidda* «tavasz» itt *kīre*; lpF. *goððo* (*goðo*), L. *kodho* «halívás» itt *karra*; lpF. *saðða*-(*saða*-), L. *sadhe*- «fujni, szuszogni» itt *sāre*; lpF. *čaða*, Lul. *čatā*, M. *čāda*, *čada* «át, keresztül» itt *čirra*, *čerra*; lpF. *čaðða* (*čada*), L. *čadd* «szén» itt *čerra*, *čirra*; lpF. *radðe* (*rade*), Lul. *rātie*, M. *rāde* «tanács, mód» itt *rāre* stb. — *r* felel meg azonkívül gyakran olyan közép lpS. *d*-nek is, mely nem ered. *ðð*, *ð*-ből származott és svéd eredetű szavakban is többször találunk *r*-t *d* helyett; pl. *taire*- «tudni» = L. *taide*-; *raire*- «dörögni» = L. *raide*- | *trogrq* «czérna» = sv. *tråd*; *prū^{re}* «menyasszony» = sv. *brud*.

Az északibb svédországi lapp nyelvjárásokban is találkoztunk ugyan már a *d* (*t*)-nek *r*-re változásával, de ez csak szórványosan történt és csupán *k* előtt fordult elő mint lulei *k^{ie}tkie* v. *kierēkie*, malâi *kedge*, *k^{ie}edke* v. *kerge* «kő». Mennél délebbre haladunk a déli lapp nyelvjárásokban, annál gyakoribb lesz a *ð* (*t*, *d*)-nek *r*-re változása és még az igeragokra is kiterjed, míg aztán Herjedalban megállapodik és ismét az eredeti *t* (*d*) kezd előtűnni.

A karesuandói dialektus tárgyalásánál említettük, hogy a lpF. *-še* igeképző az egész északi és közép lpS. nyelvterületen *-he* alakban fordul elő. A déli-lapp nyelvben újra az eredeti *š* mássalhangzó lép föl; pl. Lule *tārhpähe* = *tarēpäše* «szükségelni»; Lul. *čohkkahe* = *čahkāše* «ülni».

2. Jellemző magánhangzóváltozások. — A mássalhangzóváltozásoknál sokkal elütőbbé teszik a déli-lapp nyelvet a többi lappságtól a nagyszámú magánhangzóváltozások. A legjelentékenyebbek a következők:

Számos, többnyire kéttagú szónak első szótagbeli eredeti *a* magánhangzója a déli-lappságban *i*, *ē*, *e*-re változik; pl. *kihče*- «kérdezni» = Lul. *kahča*-; *kisse* «vastag» = L. *kassa*; *kihpa* «tejföl» = L. *kappa*; *jirōka* «fordítani» = L. *jorgete*-; *jirroma* «velő» = L. *addam*; *jillie* v. *jēllie* «nyugati» = L. *alle*; *tihte*

«ez, az» = L. *tatt*; *sějje* «hely» = Lul. *saddie*, M. *saije*; *nille*, *nëlle* «-ra, -re» = Lul. *nalā*, M. *nalla*; *tištie* «többé» = Lul. *tast*; *jih*, *ih* «és» = Lul. *ja*, *jah*; *viht* «ismét» = Lul. *vast*, *vass*; *minne*- v. *menne*- «menni» = Lul. *manna*-; *minne* «bátsó» = L. *mange*; *rihče*- «igyekezni» = Lul. *rahča*-; *rihpste*- «kinyitni» = Lul. *rapāste*-; *lihka* «közel» = Lul. *lahka* stb.

A többi lpF. és lpS. dialektusok első szótagbeli *o* v. *u* magánhangzója igen gyakran *a*-ra változik; pl. *anneče* «egy kicsit» (v. ő. L. *unna* «kicsiny, kevés»); *aļāmā* «ember» = Lul. *olmāj*; *kahkše* «messzire» = Lul. *kuhkās*; *kahče*- «parancsolni» = Lul. *kohčēuo*-; *kačče* «húgy» = L. *kādcā*; *kattie* «vad rénszarvas» = L. *kādde*; *kapče*- «befödni» = Lul. *kopče*-; *jakše*- «utolérni» = Lul. *jokše*-; *čahka* «csúcs» = Lul. *čohkko*; *čahkaše*- «ülni» = Lul. *čohkkahe*-; *tatna* «te» = Lul. *ton*, M. *todn*, *todne*; *satna* «ő» = Lul. *son*, M. *sodn*, *sodne*; *ļāttie* «madár» = Lul. *lodde* stb. — Sőt e változás még a svéd nyelvből került szókra is kiterjed. Így lesz a svéd *ås*-ból *āsie* «sziklás hegy»; a sv. *gås*-ból *kāse* «lúd»; a sv. *lās*-ból *lāsie* «zár»; a sv. *låft*-ból *lapta* «padlás, emelet»; a sv. *korn*-ból *karēnie* «rozs»; a sv. *doktor*-ból *taktare* «orvos» | a sv. *ung*-ból *an-kana* «kölyök»; a sv. *kung*-ból *kanakā* «király»; a sv. *klubb*-ból *klāppā*, *klāppuo* «tuskó»; a sv. *ull*-ból *allā* «gyapjú» stb.

Az északibb *o* helyett ezen kívül igen gyakran zártabb *u*-t találunk a déli-lapp nyelvben; pl. *uhce*- «keresni» = Lul. *ohcie*-; *urrie* «evet» = L. *ārre*; *urries* «hím» = Lul. *orries*; *kukka* «merre» = Lul. *kogguo*; *kuhce*- «virrasztani» = Lul. *kohcie*-; *kull'e* «arany» = Lul. *kollie*; *juhka* «folyó» = Lul. *johko*; *jurpu* «gömbölyű» = *jorōpo*; *munnie* «tojás» = Lul. *monnie*; *luhkie* «tíz» = Lul. *lohkīe*; *luhke*- «olvasni» = Lul. *lohko*-; *luhpīe* «enge-delem» = Lul. *loqhpie* stb.

E magánhangzováltozások az előbbi mássalhangzováltozásokkal kapcsolatban oly eltérő alakot adnak az egyes szóknak, hogy hamarjában alig jövünk rá, vajjon ugyanazon szók-e, mint a többi lappságban más alakban élők. Ha például ezen déli-lapp szókat halljuk: *čerra* «szén», *čirra* «át, keresztül», *ńirra* «nyél», *ńirroma* «velő», *tamāte*-, *tapte*- «érezni», jól kell ismernünk a lapp nyelvben uralkodó hangváltozásokat, míg rájutunk, hogy ezek ugyanazon szók, mint a többi lappságban *čadd*, *čatā*, *nadd*, *addam*, *tobde*- (*dovdde*-, *dogde*-) alakban élők.

A déli lappságnak egy másik jellemző sajátága, hogy a névszók és a névszóképzők kevés kivétellel magánhangzóra végződnek. A közép lpS.-ságban használatos *ekked*, Lul. *iehkiet* «este» itt *ehkede*; Lul. *ciekñal* «mély» itt *kienq̄la*; L. *agg*, *vuogg* «horog» itt *ho^okka*; L. *kuop* «penész» itt *kuohpa*; L. *aret* «reggel» itt *ärete* || Lul. *kakeāt* «nyolczadik» itt *kakcaṭa*; Lul. *koqlmatūs* «harmadrész» itt *koqlmatasa*; Lul. *kāmas* «lábra való bőr» itt *kāmasa*; L. *čakček* «őszszel» itt *čakček̄a*; Lul. *ielliem* «élet» itt *jielema*; Lul. *puoriep* «jobb» itt *puorepa*. — S ugyanígy több rag is magánhangzóval végződik, melyeknek végén a többi dialektusokban mássalhangzó van. Az *essivus* ragja másutt mindenütt *n*, itt *-na*, *-ne*; az elativusé *st* helyett *ste* stb.

Ezzel szemben aztán egy másik éppen ellenkező sajátág uralkodik a déli lappságban, t. i. a magánhangzók elnyelése egyes, különösen *s*, *n*, *t*-vel kezdődő ragok és képzők előtt; pl. *aileks* «ünnepi» = L. *ailekes*; *autste* «elől, -től, -ért» = Lul. *oudost*; *aktsne* «együtt» = L. *aktesne*; *kackls* «harapós» = L. *kaskales*; *puorems* «legjobb» = Lul. *puoriemus*; *jū^ukste* «inni» = L. *juk-keste*; *kuokts*, *kuékts*, *kuks* «ketten» = Lul. *kuouhties*; *ķō^ots* «hatan» = Lul. *kutas* | *aut^enā* v. *autne* «elő, elől, előtt» = L. *auten*, Lul. *outon*; *aktene* v. *akt^ene*, *aktne* «együtt» = Lul. *aktan*; *kuék^eln*, *kuék^eln* «két felől» = L. *kuehtelen*; *poñte*: gen. *poñtn* «gazda» | *kihč^etemie* v. *kihč^etemie* F. «kérdés»; *jatteti^t* v. *jatt^ei^t* «hálót kivetni» = L. *jāddetet*.

Ilyenkor rendszeren még más hangtani változás is történik, t. i. a többeli hosszú *ā* magánhangzó rá következő *s*, *t* előtt néhány ragozási alakban vagy rövid *a*, *e*-vé lesz vagy egészen elmarad. Szintúgy a rag vagy képző előtt levő *ie* diphthongus (ered. *ē*) is vagy egészen eltűnik vagy rövid *e*-vé válik. Pl. a momentán *alkieste* «kezdeni» ragozása a jelen idő egyes számában: 1. *alikstam*, 2. *alikst'*, 3. *alkste*; a *piäsieste* «megölni» igének jelen idejű egyes sz. 3. személye *piässte*; az *āhčie* «atya» egyes sz. inessivusa *āhčsne*, elativusa *āhčste*, illativusa *āhčse* | a *viehkichte* «segíteni» ige egyes sz. 3. személye *viehkete* v. *viehk^ete*; a *järēkichte* «megfordulni» igéé *järēkte*; a *makšichte* «enni»-é *makštā* v. *makš^etā*; a *juhtiete* «elszállítani» jelen idejű egyes sz. 2. személye *juhtet'* || a *čahkāše* «ülni» jelen ideje az egyes számban 1. *čahksam*, 2. *čahks'* v. *čahkas'*, 3. *čahkasa* v. *čahksa* v. *čahkše*; *māihtäje* «emlékezni» egyes

sz. 3. személye *mqihtje*; *wartäse*- «nézni» igéé *wart^{te}še*, *wartäse*; *källäse*- «feküdni»-é *källäse* stb.

A déli-lapp nyelvnek e sajátosságán alapszik a névszóknál a többes nominativusnak, az igeragozásnál pedig a jelen idő egyes szám 2. és a többes szám 3., valamint az imperativus egyes sz. 2. személyének és a negatív alaknak különös jelölése. Az említett alakok legtöbbszörben ugyanis, mint tudjuk, a lpF. nyelv és a Tornio lappmarki nyelvjárások *k*, *χ* ragot függesztenek a tőhöz és *k* volt valamikor, mint egyes dialektusok most is tanúsítják, az imperativus egyes 2. személyében és a negatív alakban is, mely délebben a svéd-lappság legnagyobb részében alig hallható aspiratióvá gyöngül. Ezen *k*, *χ* végzet, illetőleg aspiratio előtt a többi dialektusokban mindig van magánhangzó. A déli lappságban ellenben az *a* és *e* magánhangzón végződő fő- és melléknevek, valamint a legtöbb ige is, az említett alakokat úgy képezik, hogy a tőnek véghangzója az aspiratio előtt elkopik. A lpF. *gietta* «kéz» többese *giēdak*, a lpS. *kiäta* többese *kiäta'*, a déli lapp *kiäta* pluralisa ellenben *kiet'*. A lpF. *ibmel*, Lul. *jupm'äl* «isten», melyeknek többese *ibmelak*, *jupm'äla'*, a déli lappságban megfordítva az egyes számban *jupmele* és a többesben *jupmel'*.

Az igéknél csak a jelen i. egyes sz. 2. személye és a negatív alak rövidül meg mindegyik ilyen rövidülésre alkalmas szónál, a jelen idő többes sz. 3. személyének megrövidülése pedig csak többtagú, többnyire *t*, *st*, *s*, *n* képzős igéknél fordul elő. Így lesz a *kū^ule*- «hallani» igének a jelentő mód jelen időbeli *s* az imperativus egyes sz. 2. személyében, valamint a negatívusban *kū^ul'*, a *kihče*- «kérdetni», *kaune*- «találni», *minne*- «menni»; *čuolpa*- «vágni» igéknek ugyanott *kihč'*, *kaun'*, *minn'*, *čuolp'* alakjuk; a *tolvöte*- «üldözni», *jū^ukste* (e helyett *jū^ukeste*-) «meginni», *hajēpane*- «eltűnni», *čüöčēle*- «fölkelni», *jaräkse*- «átváltozni» igéknek pedig nemcsak ott, hanem a jelen idő többes sz. 3. személyében is *tolvol'*, *hajēpan'*, *čüöčēl'*, *jū^ukst'*, *jaräks'* alakjuk lesz.

Ezen most felsorolt hangtani tüneményeken kívül még egy, a déli-lappságra különösen jellemző hangváltozásról kell megemlékezni, mely ragozás és részben képzés közben egész rendszeresen lép föl az egész területen. E változás némileg az indogermán nyelvek ablaut-jához hasonlít és abból áll, hogy egyes magánhangzók ragozás közben egészen más természetű hangokká vál-

toznak. Nem csupán a következő szótagbeli magas és mély magánhangzótól függ e változás, mint eddigi tárgyalásunk alkalmával az északibb dialektusokon láttuk, hanem a legtöbbször egyéb okok folytán keletkezik.

Sajnos, e jelenséget nem vizsgáltam egész terjedelmében s így egyelőre biztos törvény alá nem foglalhatom. A mostanig rendelkezésünkre levő adatok alapján mint biztos szabályt csak azt állapíthatjuk meg, hogy az ablaut mindig föllép a változásnak alávetett igék jelen idejű egyes sz. 3. személyében és a főnevek egyes számú allativusában. Azon kívül az igék tőhangzója gyakran változik még az egész mult időben, a jelen időnek egész egyes számában és a mult idejű igenévben, szintűgy több ige és névszóképzőnek a tőhöz járulása alkalmával. Változásnak leginkább az *a*, *i*, *ī* (*ī*), *u*, *ū* (*ū*) egyszerű és *oa*, *uo* kettős hangok vannak alávetve, még pedig a következőképpen:

Az *a* magánhangzó *o* és *u*-ra változik; pl. *sarne*- «mondani»: præs. s. 3. *sorna*, *sorne*; partic. præt. *sornoma*; — *taite*-H., U. (a., u., tr.) «tenni, csinálni»: præs. s. 3. *toite*; p. præt. *toitama*; — *farhmā* «öl»: *formstalle*- «ölelni»; *maisā* «teher»: *moisete*- «teherrel megrakodni» | *kaihku*- (St.) «letördelni»: præs. s. 3. *kuihka*. — Ezen szavakban a többi lapp dialektusok tanúsága szerint az *a* az eredeti magánhangzó, tehát az *a*-nak valóságos elváltozásával van dolgunk. Nem úgy a következőkben: *arra*- «lenni»: præs. s. 3. *orra*; p. præt. *orroma*; — *taraje*- «tenni, csinálni»: præs. s. 3. *toroja*, *toroje*, *турује*; præt. s. 3. *toroji*; p. præt. *torojoma*, *турујума*; — *kahče*- «parancsolni»: præs. s. 3. *kuhče*, p. præt. *kuhčema*; — *hajēke*- «dobni»: præs. s. 3. *hujuka*, præt. s. 3. *hujukuji*. — Ezekben a többi lapp dialektusok tanúsága szerint nem *a* az eredeti hang, hanem az *o* (*u*), mely aztán ragozás közben csak az említett alakokban maradt meg.

Az *i* tőhangzó *a*-ra, néha *e*-re változik: pl. *tikkie* «törvényszék, pör»: allat. s. *takkān*; *cičče* «anya»: allat. s. *čacčān* v. *čēcčān*. Ezekben *i* az eredeti hang. A következőkben pedig: *minne*- «menni»: præs. s. 3. *mannū* (*mennā*); *rihče*- «igyekezni»: præs. s. 3. *rahča*; *šitte*- «lenni vmivé»: præs. s. 3. *šattū*; *sijje* «hely»: allat. s. 3. *sajjan*; *jillie* «nyugati»: *jallōse*, *jellose* «nyugatra»; *nille* «-ra»: *naļēnie* «-n (on, en)» stb. tulajdonképpen az eredeti *a* hang lép föl.

Az eredeti *i* (*i'*) tőhangzó *ei*, *ai*-ra változik, mint: *tīpe*- «megfogni»: præs. s. 3. *teipā*; *sīhte*, *sīte*, *sī'te*- «akarni»: *seitā*, *sīhtā*, *sājēhtā*, *sajētā*; *jēhte*- (*jēikhte*-) «megjelenni»: præs. s. 3. *jēihtā* v. *jaihtā*; *svīnie* (St.) «disznó»: allat. s. *svājē-nān* stb.

Az *u* tőhangzó *a*-ra változik; pl. *kukkie* «messze»: *kahkse* «messzire»; *nuppie* «másik»: allat. s. *nappan*; adv. *nappadest* «másodszor»; *hukhte*- «ugatni»: præs. s. 1. *hahtam*, 3. *hahtā*; p. præt. *hahtama*. Az első kettőben és valószínűleg a *hukhte*- igében is az *u* az eredeti tőhangzó. A következőkben pedig: *utne*- «bírní»: præs. s. 1. *atnam*, 3. *atnā*; p. præt. *atnama* az *a* eredeti hang tér vissza. A *jukhte*- «költözni, haladni» szóban, melynek præs. s. 1. *jahtam*, 3. *jahtā*; p. præt. *jahtoma* az *a* a többi lapp nyelvjárások tanúsága szerint eredeti *o* helyett való, mely mint föntebb láttuk, a déli lappságban gyakran váltakozik *a*, *u*-val.

Az eredeti *ū* (*ū'*) tőhangzóból *au* lesz; pl. *sū'ke*-, *ū ske*- «vezetni»: præs. s. 3. *saukā*; *jū'ke*- «inni»: præs. s. 3. *jaukā*, tovább képzéssel: *jaukastahka* «ital», *jaukalos* «iszákos»; *kū'le*:- præs. s. 3. *kaulā*, *kaulōlā*, tovább képzéssel: *kaulahka* «híres»; *kaulasīte*-, *kaulasjūowe*- «tudakolni»; *pū'we*-, *pūwe*- «megölni»: præs. s. 3. *pauwā*, p. præt. *pauwoma*; *lūlie* «keleti»: *laulose* «keletre» stb. Szintígy svéd eredetű szavakban: *trūe*- «hinni»: præs. s. 3. *trauwā*; *prū'ke*- «szokni»: præs. s. 3. *prauhka*.

Az *oq* ikerhangzó több szóban *o*-ra rövidül vagy *ō* egyszerű hang lesz belőle, mint: *koqjēvu*- «kimerni»: præs. s. 3. *koivū*, *kojōvū*, p. præt. *koivuma*; *koqsku*-, *koqske*- «fölkelteni»: præs. s. 3. *koska*, *koske*; *koqre*- «varrni»: præs. s. 3. *kōrra*, p. præt. *kōōruma*, *kōōruma* stb.

Az *uo* igen sokféle változáson megy át ragozás közben, majd *oq*, majd *ea*, *ui*, majd csak rövid *u* stb. lesz belőle. A föltünőbbeket majd az egyes dialektusoknál említem meg.

Ezekon kívül egyéb egyszerű és ikerhangzókon is a legsajátosabb átalakulásokat találjuk, így pl. a *čiero*-, *č'āre* «sírni» igének præs. s. 3.-ja *čōrō*, *čōre*, inchoat. alakja *čōrōje*-, a stenselei *kārhhkuq* «templom» egyes sz. allat.-a *kārhhkuse* mellett így is van *kjūrhhkuse*; a stenselei *viaju*- «megrészedni» præt. s. 3. sz.-e: *vōōji*, p. præt.-a: *vōōjuma* stb. Mindezek bővebb tárgyalása azomban

nem ide, e kis összehasonlító vázlatba, hanem a nyelvjárások részletes leírásába való.

Megvan ezen kívül a déli lappságban a következő szótag mély vagy magas hangja folytán keletkező umlaut-féle változás is, de minthogy dialektusonként más és másképpen jelentkezik, tehát az egyes helyeken szólunk róla.

3. Alaktani sajátságok. — A milyen eltérő a többi lapp dialektusoktól a déli lappság hangtana, több tekintetben épp oly eltérők a szótesthez járuló ragok és képzők is, melyek a többi nyelvjárásbeliekkel összehasonlítva rendesen teljesebbek, eredetibbek. A névragozásnál a többi lapp dialektusokban vagy *b* (*p*), *v*, *u* vagy semmi ragot sem találunk az egyes szám accusativusában, a déli lapp nyelv legnagyobb része ellenben az eredeti *m* ragot őrizte meg, melynek a főntebb említettek csak változatai. Az egyes szám dativusában a többi lappságban majdnem kizárólagosan uralkodó *i* rag helyett itt eredetibb *-s*, *-sa*, *-se*, sőt a finn **sen* (*h—n*) raggal teljesen egyező *-san*, *-sen* ragot is használnak, melynek vidékenként vagy ugyanazon vidéken is, hol első *-s*, *-se*, hol *<an*, *<ān* utótagja, vagy mindkettő fölváltva van alkalmazásban. A többi lappságban mindenütt *-n* raggal végződő essivus itt magánhangzóval van megtoldva és *-na*, *-ne* az alakja, az északibb *-takā*, *-tak*, *-ta* abessivusi ragok helyett pedig itt *-t*, *-apt*, *-tapot* ragok használatosak.

Az igeragozásnál nem annyira eredeti, mint eltérő ragokat találunk. A többi lappságban mindenütt egy *p* erősítő rag járul a jelen idő többes számának első, második és a dualis második és harmadik személyében a tulajdonképpeni személyrag elé, mely dialektusonként magát a személyragot is kiszorítja és fölveszi a funkcióját. A déli lapp nyelv legnagyobb részében nem ismerik a *p* (*b*) nyomósító ragot és a hol elő is fordul, inkább kivételes alakképpen használják. Csak a többes szám első személyében fordul elő nagyobb területen is. Minthogy a ragok nyelvjárásonként különböznek, majd az egyes dialektusok tárgyalásánál emlékszem meg róluk bővebben.

A déli lapp nyelv őrizte meg legteljesebben a személyes névmásokat is. Az első személyű névmás egyes számi nominativusa például majdnem mindenütt *mon* alakban él, a déli lappságban ellenben *manna*, *monna* formája van. A többi nyelvjárásokban az

accusativus *mū*, az inessivus *musne*, *mūⁿnä*, az elativus *mūst*, az allativus *muñi*, a déli lappságban pedig az acc. *mannum*, *monnom*, az inessiv. *monnesne*, elat. *monneste*, illat. *munñⁿen*, és ugyanilyen alakúak a többi egyes számi névmások is. A dualis nominativusa a többi lapp területeken *moi*, *toi*, *soi*, csak Malában találtunk a harmadik személyben kivételesen *sōnoi* alakot is, itt ellenben a legdélibb részen, Jemtlandban mindig *mannah*, *monnā*, *tatnāh*, *sotnā*, jobban északra pedig *monnuoh* v. *monnoi*, *totnuoh* v. *totnⁿoi*, *sotnuo* v. *sotnui* alakok járnak és épp oly teljesek a többes számi névmási alakok is.

A többi névmások körében is találunk tetemes eltéréseket. E helyen csak kettőt említek föl. Az északibb lpS. nyelvjárásokban csupán háromféle mutató névmás van: *tat*, *tāt*, *tuot*, a déli lappságban azonban négyféle: *tāⁿta* «ez, emez», *tihte* «ez, az»; *tuhte* «az», *tuota* «amaz». Csak itt ismerik a *namhtemese* «ilyen», *numhtemese* «olyan» névmásokat, melyeknek dialektusonként *taptema*, *tuptema* stb. változatai is előfordulnak (v. ö. finn *tämä* : *nämä*; *tuo* : *nuo*). A határozatlan névmásoknál itt egy *akt* szócska felel meg a többi lappságbeli *-ke* particulának: *kī-akt*, *mī-akt* «valaki, valami»; *kusn-akt* «valahol»; *koašš-akt* «valamikor» a másutt járatos *kāke*, *mike*, *kusnek*, *koassek* helyett.

A szóképzés terén is csak néhány fontosabb különbséget említek föl: A mult idejű igenév képzője, mely a többi lappságban *-m*, itt *-ma* (*-amma*, *-omma*), a jelen idejű igenév pedig a rendes *-je* mellett *-(e)jā*, *-(e)jjā* alakban is él. A szenvedő alak képzője másutt *-tove*, *-turve*. Ez a déli lapp nyelvben is előfordul ugyan, de nem oly gyakran és helyette *-lke*, *-lkuowe* vagy csak *-kuwe*, a legészakibb részeken pedig *-suwuu*- képző is használatos.

4. Szókincsbeli sajátságok. — A déli lapp nyelvet az északibb nyelvjárásoktól nemcsak a hang- és alaktani eltérések választják el, hanem a szókincs nagy különbsége is. E különbséget először a svéd nyelv okozza, mely rendkívüli hatással volt az összes déli lappságra és nemcsak fölöslegesen tarkította a szókincsét, hanem számos igen fontos eredeti lapp szót is kiszorított. Az eredeti lapp *āne*-, *āno*- «kérni» mellett a svéd *pirre*-, *pitte*, a lapp *sappie* «epe» mellett a skand. eredetű *kallasa*, a lapp *neita* «leány» mellett a skand. *taktara*, a lapp *alāmuče* «ember» mellett

a sk. *männeske*, a lapp *arra*-, *orro*- «lenni» mellett a sv. *wäräde*-, *vearäde*-, a lapp *käinä* «út» mellett a sv. *väjje* is használatosak. — Hiába keressük a déli lappság legnagyobb részében az ilyen szókat, mint *ädnam* «föld», *hägga* «lélek, élet», *ece*- «szeretni», *erit* «el», *mece* «erdő», helyettük ma már skandináv eredetű szókat használnak, mint *lan̄ta*, *joqrete* «föld, ország» (sv. *land*, *jord*), *liewa* «élet» (sv. *lif*), *älskade*- «szeretni» (sv. *älska*), *porta* «el» (sv. *bort*), *skogka* «erdő» (sv. *skog*) stb.

Másodszor számos szó van olyan, mely az összes többi lappságban általános, de a déli lapp nyelvben egyáltalában nem fordul elő. Ezek helyett más eredeti lapp és északon ismeretlen szavak vannak használatban. A többi összes lappságban előforduló ezen szavak például *tahka*- «tenni», *pahta* «alfel», *takte* «csont», *šeuñäs* «sötét» itt teljesen ismeretlenek és helyettük *taraje*- v. *taite*- «tenni, csinálni», *rauwa* «alfél», *moarä*, *muqruo* «csont», *jamkelta* «sötét» vannak használatban. Ilyen az északibb dialektusokban nem ismert eredeti déli lapp szók még: *källe*-, *källäše*- «feküdni», *kakties* «közel»; *miekce*- «korhadni», *äinakan* «mindig», *käutela* «hóhatáron fölül emelkedő hegy», *čiehte*- «kelleni», *makše*- «enni», *warjaše*- «nézni», *māja* «föld, ország», *waļowe*- «haladni», *moskse*- «megfuladni», *čatamade*-, *čammade*- v. *čarnestalle*- «alábukni», *watna* «dolog, munka», *jiällie* «ló» stb. Ezen szók között több az összehasonlító nyelvészet szempontjából is érdekes új adatot találunk. Ilyen pl. *puhke*- «bújni», mely a magyar *buj*-, *talowe*- «jönni», mely a finn *tule*- és magy. *tal-ál*, *k^oaksie* «csillag», mely a régi magyar *húgy*, *kieskie* «közel», mely a magy. *köz-el* szónak felel meg.

Harmadszor nagy különbséget okoz az északi és déli nyelv szókinése között sok szó jelentésének lényeges módosulása. A déli lapp nyelvben a *čüvulka* csak «hegyhát»-at jelent, a lulei *čavⁱelk* pedig emberi hátat. A déli lappságban a *ručče* szó jelent hátat, míg jobban északra a *ročos* Lindahl szerint csak «pars tergi collo proxima»; *hirkie* a déli lapp nyelvben «ló», a többi lappságban pedig «rangifer castratus»; *warjā* a déli lapp nyelvben «ruha», L.-nál *varjo* «arma»; déli lapp *wuona* «falu»: L. *Vuona* «Norvégia»; déli lapp *lāwie* «vőlegény»: L. *lave* «consobrinus»; déli lapp *wuorñese* «farkas»: L. *vuorojñes* «animal carnivorum»; déli lapp *näipe*- «parancsolni»: L. *neipe*- «svadere» stb.

A déli lapp nyelvnek ezen általánosan jellemző bemutatása után áttérek az ide tartozó nyelvjárások egyenkénti ismertetésére. A déli lapp nyelvet legalább is három fő dialektusra lehet osztani, melyek egymástól szintén nagyon eltérnek, még pedig a köztük levő távolság szerint néha annyira, hogy egymást csak igen nehezen vagy egyáltalában nem bírják megérteni. A legészakibb nyelvjárás az Ume lappmark stenselei egyházkerületében él, melyhez a norvég Hatfjelddal egyházkerületi dialektus is hozzátartozik. Erről csak a legújabb időben szereztünk tudomást azon gyűjtemény által, melyet az Ugor füzetek 9. számában bocsátottam közre. A második az Ásele lappmarki, melyet azonban népnyelvi közlemények alapján eddigelé egyáltalában nem ismerünk és csak Fjellström már említett mult századbéli nyelvтанának néhány adata alapján alkothatunk magunknak róla némi halvány képet. A harmadik nyelvjárás, a tulajdonképpeni déli lapp nyelv, Jemtland és Herjedal länekben, valamint az ezekkel szomszédos norvég hegységekben él. Ezen nyelvjárásról az egyedüli mutatóványokat az Ugor füzetek 8. számában bocsátottam közre. Lássuk őket röviden egyenként.

A) A stenselei és hatfjelddali nyelvjárás.

A stenselei nyelvjárás hangjai már sok tekintetben különböznek a maláiaiktól. A mássalhangzók közül több hiányzik, a mi ott megvan, különösen a zöngés hangok, viszont itt Stenseleiben több olyan mássalhangzó van, a mely Malában nem fordul elő. Ilyenek a félig zöngés *k*, *t*, *p* explosivák, melyek szó elején is, meg szóközepén sokszor előfordulnak és annál általánosabbakká lesznek, minél délebbre haladunk a nyelvjárások területén. A zöngés *g*, *d*, *b* hangok előfordulnak ugyan szövegeimben, de mindenütt helyesebben jelelhetők az említett félig zöngésekkel. Mint szókezdő hanggal gyakran találkozunk itt egy zöngés bilabialis *w* hanggal is. A *ç* (*t* és *c* közti hang) és *š* (*s* és *ž* k. h.) itt még ritka, de jobban délre ez is általános lesz. Az *š* és nagyobbára a *ç*-t is mint hosszú mássalhangzót jegyeztem föl. Előfordul egy gutturalis *ʔ* és palatalis *ʔ'* is, melyek közül az elsőnek szintén a délibb dialektusokban van kiterjedtebb használata. A stenselei nyelvjárás mássalhangzóit a következő táblázatban állíthatjuk össze:

	Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok				<i>h</i>				
	<i>k</i>	<i>ḳ</i>	<i>(g)</i>			<i>ñ</i>	<i>ḷ</i>	
Ínyhangok					<i>j</i>	<i>í</i>	<i>l'</i>	
	<i>č</i>			<i>š</i>				
	<i>č̣</i>			<i>ṣ̌</i>				
Foghangok	<i>c</i>			<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>ṭ</i>	<i>(d)</i>			<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok				<i>f</i>	<i>v</i>			
	<i>p</i>	<i>p̣</i>	<i>(b)</i>		<i>w</i>	<i>m</i>		

A magánhangzók sokkal változatosabbak mint a többi északi lapp nyelvjáráásokban. Az *ö* és *ü* itt magánosan is gyakran előfordulnak (igaz hogy többnyire idegen szavakban), azonkívül a vegyes *u*, *ö* és az észti *o* sem ritka hangok. E dialektus összes magánhangzóit a következő táblázatban tüntethetjük föl:

	Ajakzárás nélkül				Ajakzárással			
	Mély	Vegyes	Magas		Mély	Vegyes	Magas	
Felső nyelvvállással			i ī		u ū		ü ű	
Emelkedett nyelvvállással			é ē		o ō			
Középső nyelvvállással			e ē ë ě		o ō ā (ā)	ö ő		ö ő
Alsó nyelvvállással	a ā	ā (ā)	ä ǣ		q (q)		o	
	Rövid Hosszú	Rövid Hosszú	Rövid Hosszú		Rövid Hosszú	Rövid Hosszú	Rövid Hosszú	

eredeti *a* az egész ragozáson végig meg is maradhat meg el is változhatik. A közép lpS. *šadde-* «lenni vmivé» pl. a jemtlandi lappságban *šitte-*, Stenselében *sette-*, s e mellett *šätte-*, *šatte-* alakok is élnek.

A déli lapp nyelvben, mint láttuk, a tőszótagbeli *u* igen gyakran *a*-ra változik. A stenselei dialektusban ez szintén rendes tünemény, csak hogy több szóban az elváltozott alak mellett az eredetibb *o*, *u* tőhangzós is fönmaradt. A lulei *kohččuo-* «nevezni, parancsolni» az egész déli lappságban *kahče-*, de Stenselében *kohče-*, *kohču-* is.

A közép lpS. szóvégző *o* (lulei *uo*, Donner *u*) a déli lappság legnagyobb részében *ā*-re változott, a stenselei dialektus azonban mindig az északibb *uo* végzetet őrizte meg; pl. a lulei *stálluo*, mely Jemtlandban *stālā*, Stenselében *stāluo*.

A közép lpS. nyelv malái dialektusának tárgyalásánál találkoztunk egy umlaut-féle hangváltozással, mely azonban ott még meglehetősen korlátozott alkalmazású volt. A stenselei nyelvjárásban ez a hangtani sajáttság már egész rendszeresen uralkodik és abból áll, hogy a név- és igeragozásnál a következő szótagbeli *i* (*e*) hatása alatt az *a* magánhangzó *ä* (*ē*)-re, az *u* néha *ü*-re, az *ie* diphthongus *i* v. *ī*-re, az *oa* diphth. *ō*^o v. *ō*^u v. *ö*^a-re, az *uo* pedig *ū*-ra változik. Ez a hangváltozás a névragozásnál az egyes sz. comitativusában, a többes számban a nominativust és essivust kivéve minden esetben, az igeragozásnál pedig a präteritum minden számában és személyében előfordulhat. A *kuolie* «hal», *sämie* «lapp ember», *koqtie* «ház» főneveknek egyes sz. com.-a így lesz: *kū^uline*, *sēmīne*, *kō^otīne*, többes számuk pedig:

Nom.	<i>kuolie'</i>	<i>sämie'</i>	<i>koqtie'</i>
gen.	<i>kū^ulij</i>	<i>sēmij</i>	<i>kō^otij</i>
acc.	<i>kū^ulite</i>	<i>sēmīte</i>	<i>kō^otīte</i>
com.	<i>kū^uli kuima</i>	<i>sēmī k.</i>	<i>kō^otī k.</i>
ess.	<i>kuolene</i>	<i>sāmene</i>	<i>koqtene</i>
iness.	<i>kū^uline</i>	<i>sēmīne</i>	<i>kō^otīne</i>
elat.	<i>kū^uliste</i>	<i>sēmīste</i>	<i>kō^otīste</i>
allat.	<i>kū^ulite</i>	<i>sēmīte</i>	<i>kō^otīte</i>

Az *uo* végzetű főnevek ugyanezen alkalmakkor az *u*-t *ü*-re változtatják; pl. *pähtuo* : com. s. *pähtüine*.

A *kiese-* «húzni», *poqte-* «jönni», *vuoče-* «lőni» igéket következőkép ragozzák a mult időben:

Egy. sz.	1. <i>kī'sip</i>	<i>pō^otip</i> v. <i>pō^otip</i> v. <i>pō^otip</i>	<i>vū^ucip</i>
	2. <i>kī's</i>	<i>pō^ot</i>	<i>vū^uci'</i>
	3. <i>kī'si</i>	<i>pō^oti</i>	<i>vū^uči</i>
Dual.	1. <i>kī'simien</i>	<i>pō^otimien</i>	<i>vū^učimien</i>
	2. <i>kī'sitien</i>	<i>pō^otitien</i>	<i>vū^učitien</i>
	3. <i>kī'sikan</i>	<i>pō^otikan</i>	<i>vū^učikan</i>
Több. sz.	1. <i>kī'sim</i>	<i>pō^otim</i>	<i>vū^učim</i>
	2. <i>kī'sitie</i>	<i>pō^otitie</i>	<i>vū^učite</i>
	3. <i>kī'sin</i>	<i>pō^otin</i>	<i>vū^učin</i>

Az *a* töhangzó néhány főnévnél és igénél ugyanezen alkalmazkor *i*-re is változik; pl. *lattie* «madár» acc. plur. *lāttite* v. *lītite*; *kalēme-* «fagyni»: præt. s. 3. *kilēmi* stb.

A jemtlandi lappságban is előfordul még ezen hangtani sajáttság, de már nem oly rendszeresen s nem is úgy alkalmazva, mint Stenselében. Magában a stenseliei dialektusban sem kell az umlautnak okvetetlenül beállni, csak beállhat; a *sāmie* többes gen.-a nemcsak így van pl. *sēmi*, hanem így is lehet *sāmi* v. *sāmiei*; *koqtie* többes gen.-a *kō^otij* v. *koqtiei*; *kiese-* praeterituma *kī'sip* helyett *kiesip* is lehet.

Az ablaut-féle tünemény is több tekintetben eltér a jemtlanditól, de ennek tárgyalásába ezúttal nem ereszkedem, szintűgy mellőzöm a mássalhangzóváltozásokat, melyek a magánhangzókéihoz képest csekély fontosságúak.

2. Alaktani sajátságok. — Az alaktan terén is több átmeneti jelenséget találunk. A névragozás egyes sz. accusativusában *p* (*b*), néha *v* van, mint a közép svéd-lappságban, a malái dialektusban, is láttuk, holott a jemtlandi nyelv *m* ragot ismer. Az egyes sz. allativusában is találunk a délibb dialektusokkal való megegyezésen kívül a közép lpS.-sághoz való közeledést is. Az allat. ragja ugyanis *-se*, *-ān* mint a jemtlandi nyelvben, de *e* mellett egy a *-se* ragból keletkezett *-je* rag is általános használatú, melylyel egy-két példában már a malái nyelvjárásban is találkozunk. Ez a *-je* az északi lappság *i* allat. ragjának teljesebb alakja.

Az ígéhez járuló ragok köréből kiemeljük a jelen és mult idő egyes sz. 1. személyének a lpS.-val megegyező *p* (*b*) ragját a dé-

leben kizárólagos használatú *m* helyett, továbbá a dual. jelen idejű 3. sz.-nek *-pa* és mult időbeli *-kan* ragját, melyek a svéd-lappban általánosak, de a jemtlandi nyelvben ismeretlenek.

3. Szókincsbeli sajátosságok. — Jöcskán eltér továbbá a stenselei nyelvjárás a jemtlanditól szókincse által is. Itt még számos olyan szó van használatban, melyeket a közép lpS. vagyis a könyvnyelv alkalmaz, de jobban délre már nincsenek használatban. Csak egy kettőt említünk ezek közül az óvatosság kedvéért, bár egész sereget lehetne elsorolni. Ilyenek: *äihce*- «észrevenni», *ävu* «öröm», *jatnemä* «föld», *kärävu* «ruha» stb.

B) Az Åsele lappmarki nyelvjárás.

Erről, mint említettem, csak igen keveset tudunk, és azt sem népnyelvi adatok alapján. A mennyire a földrajzi elterjedéséből meg lehet itélni, e nyelvjárás északi része főbb vonásaiban a stenselei, déli része pedig a jemtlandi nyelv Fölinge lappmarki dialektusával egyezik meg. Fjellström nyelvtanában az åselei és a közép lpS. nyelv tüneményeinek fejtegetése össze van keverve, de azért kiböngészhetünk belőle egy pár hang- és alaktani sajátyságot, melyek csak az åselei déli dialektusra vonatkozhatnak.

Fjellström fölemlíti a törszótagbeli *a*-nak *i*-re változását és példának több szót sorol föl, mint *mingel* «után» = lpS. *mangel*; *kittiede*- (ejtsd: *kihčede*-) «kérdezni» = lpS. *kaččate*-; *viššode*- «gyülni» = lpS. *vaššote*- stb. — Az eredeti *o*-nak *a*-ra változására csak ezt a példát hozza föl Ol. Steph. Gran fordításából: *čakašemen* «ülve» = lpS. *čokkahemen*.

Fjellströmnél csak a *-sač*, *-lač* melléknévi és a *č* kicsinyítő képző magánhangzós végzetű: *-sače*, *-lače*, *-če*; pl. *aikesače* «temporalis», *hweineläče* «spiritualis», *nipače* «cultellus», *barnekuče* «filiolus», míg a többiek már mássalhangzós végzetűek mint az északi dialektusokban.

A névragozásnál nincs meg az *s*, *n*-vel kezdődő ragok előtt a mássalhangzók elnyelése s a többes szám képzése is megegyezik a közép lpS.-ságével, t. i. a *tő* nem rövidül, hanem bővül; pl. *gät* «kéz», plur. *gäteh*. — Az igeragozásnál azonban megvan a végmagánhangzó elhagyása, még pedig a jelen idő egyes sz. 2. és 3. s az imperativus egyes sz. 2. személyében, pl. *dakk* = facis, facit

és *fac*. Mint látjuk ebben is eltér némileg a többi déli nyelvjárástól. — Elmarad a magánhangzó a lpS. *-kas*, *-kes*, *-tes* melléknévi képzőkben is, mint *armoks* «clemens»; *čalmets* «coecus».

A névragok különben általában olyanok mint a déli lapp-ságban, szintűgy személynévmasok is. Az igeragok inkább a közép lpS.-ban levőkkel egyeznek meg. Különös alakúak a jelen idő többes 1. sz.-nek *-ve* (*-we*), a 2.-nak *-vet*, a dual. 2. sz.-nek *-bet* és a 3.-nak *-van* (*-ovan*, *-uvan*) ragja, melyekben a közép lpS. *-b*-t találjuk *v*-re változva. A *-kan* rag itt nemcsak a múlt, hanem a jelen idő dual. 3. személyében is előfordul.

Az Ásele lappmarki dialektus e rövid érintése után áttérhetünk a tulajdonképpeni déli lapp nyelvnek, a jemtlandinak, tárgyalására.

C) A jemtlandi lapp nyelvjárás.

Ez mindenekelőtt magán- és mássalhangzóinak rendkívüli gazdagsága által tűnik ki. Már a stenselei nyelvjárásban is megvan a hangoknak, különösen a magánhangzóknak túltengése, a jemtlandiban pedig ez még nagyobb lesz és a stenseleihez képest főleg a mássalhangzók sorozata bővül. A *w* hang szó elején, továbbá a *t* és *č* (= sv. *tj*), az *š* és *ž* közti hang általánossá lesz. Nemcsak a *k*, *t*, *p*, hanem a *č*, *č*, *ž* (= félig zöngés *č*) félig zöngés hangok is rendszeren előfordulnak. Szóközepén a *χ* és *ž* hangok önállóan is használatosak. Azon kívül vidékenként négyféle *l* és négyféle *r* hang is él. Az összes jemtlandi nyelvjárásokban közösen előforduló mássalhangzók a következők:

	Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés	Zön- gétlen	Zöngés	Orr hangok	L hangok	R hangok
Torokhangok				<i>h</i>				
	<i>k</i>	<i>k̥</i>	(<i>g</i>)	[<i>χ</i>]		<i>ŋ</i>	<i>l̥</i>	<i>ʀ</i>
Ínyhangok	[<i>t</i>]	[<i>t̥</i>]	[<i>d̥</i>]	(<i>ʃ</i>)	<i>j</i>	<i>ɲ</i>	[<i>ʈ</i> , <i>ʈ̥</i>]	
	<i>č</i>	<i>č̥</i>	(<i>ǰ</i>)	<i>š</i>				<i>ʀ̥</i> , <i>ʀ̥̥</i>
	<i>č̥</i>	[<i>ʃ̥</i>]		<i>š̥</i>				
Foghangok	<i>c</i>	[<i>ç</i>]	(<i>ʒ</i>)	<i>s</i>				
	<i>t</i>	<i>t̥</i>	(<i>d</i>)	[<i>θ</i>]		<i>n</i>	<i>l</i>	<i>r</i>
Ajakhangok				<i>f</i>	<i>v</i>	<i>m</i>		
	<i>p</i>	<i>p̥</i>	(<i>b</i>)		<i>w</i> [<i>β</i>]			

E mássalhangzók számát még szaporíthatjuk. Az egész déli lappságban közös még az aspirált *kh*, *th*, *ph*, de csak szó elején és csakis újabban átvett svéd és norvég szavakban. Azonkívül általános egy palatalisan ejtett *k*, *t*, *k̥*, *n*, *l* (*kj*, *k̥j*, *tj*, *nj*, *lj*), melyek közül a *tj*, *nj*, *lj* majdnem olyan ejtésűek, mint a magyar *ty*, *ny*, *ly*. Ezek rájuk következő rövid *i* hatása alatt keletkeznek és nem egyszerű, hanem összetett hangoknak tekinthetők.

Dialektusonként (Herjedálban) félig zöngés dentipalatalis *t̥'* is előfordul. A [] zárójel alatti hangok nem az egész déli lappságban közösen, hanem csak egyes nyelvjárásokban fordulnak elő. A zöngés explosiváknál használt () jellel azt akarom mondani, hogy ezek eredetileg zöngétlen, illetőleg félig zöngés hangok, de egyénenként és a pillanatnyi kiejtés minősége szerint teljesen zöngéseknek is hangozhatnak.

A jemtlandi nyelv magánhangzói nem igen térnek el a sten-seleiektől. Csak az *ō* nem fordul elő, e helyett azonban egy másik

hasznoló, valamivel nyiltabb *o* lesz általánossá, mely magánosan ritkán hallható s rendszeren az *uo* diphthongusnak alkotó részét képezi. Mint e diphthongus alkotó része kivételesen Stenselében is előfordult már. Azonkívül némely mássalhangzók kapcsolatában, igaz hogy ritkán, egy vegyes ejtésű *i*-t találunk, mely az orosz *и*-hoz hasonlít; több szóban pedig különösen az *l* előtt és után egy igen zárt *u* hang is van, melyet azonban alább a svéd-lapp hangok összefoglalásánál külön nem jelöltem.

1. A mássalhangzóváltozások terén a jemtlandi lappságnak legjellemzőbb közös sajátsága az eredeti *m* hangnak megőrzése néhány szóban és ragban, a hol a stenszelei dialektus is és az egész közép lpS. nyelvterület *b*, *v* mássalhangzókat tüntetnek föl. A lpS. *kobdok* «széles» Jemtlandban *kamäta*, *komöta*; a lpS. *tobde*- «ismerni, érezni» itt *tamäta*- (= finn *tunte*-); a lpS. *labce* «fék» itt *lamčie*; a lpS. *skäbces* «beteg» itt *ski^emc* (*ski^emcs*). Stenselében az ezek közül előforduló szavaknak ilyen alakjuk van: *tapte*- «ismerni», *skiebut*s «beteg», *lawčie* «fék». — Szintúgy őrizte meg a jemtlandi lappság az eredeti *m* ragot a névragozás egyes sz. accusativusában s az igeragozásnál a jelen és mult idő egyes sz. 1. személyében, melynek Stenselében és a közép lpS. területen szín tén *p* (*b*), *v* felelnek meg.

2. A magánhangzóváltozások között legfeltűnőbb e nyelvterület azon közös sajátsága, hogy egyes magánhangzók ugyanazon szónak ugyanazon alakjában és ugyanazon beszélőnek ajkán is többszörös változásnak és ingadozásnak vannak alávetve; pl. a magyar «te» névmásnak egy frostvikeni leánytól a következő lapp alakjait jegyeztem föl: *tatna*, *tätne*, *tätna*, *tätnq*, *tätnd*, *totna*, *totnq*, *totne*, *tötne*, *totno*, *todno* (rövidülve így is: *tatn*, *tätn*, *totn*).

Ezen ingadozó kiejtésnek leginkább a nem eredeti *a* van alávetve s ez a hangsúlyos szótagban *a*, *ä*, *o*, *o*, *u*-val (ritkábban *a*-val is), a szó végén pedig *a*, *ä*, *e*-vel váltakozhatik; l. föntebb *tatna*.

Igy váltakozik az *u* többször *u*, *ü*-vel; pl. *juhti'*, *juhti'*, *jühti'* «költözni»; az *o* magánhangzó *o*, *u*-val *čompa*, *čompa*, *čumpq* «csapat», az *i* hangzó *é*, *e*-vel, az *oa* diphthongus *uq*, *uo*-val és viszont.

A jemtlandi lapp nyelvjárás maga is legalább három aldia-

lektusra oszlik: a Fölinge lappmarki vagy északi, a Undersåker lappmarki vagy középső és a Herjedal lappmarki vagy déli jemtlandi dialektusokra.

a) A Fölinge lappmarki nyelvjárás.

E dialektust Jemtlandnak legészakibb részein beszélik és a stenselei nyelvjárásnak közvetetlen folytatása. Magam csak a Frostviken kápolnához tartozó lappok dialektusát vizsgáltam és egyedüli mutatóványunk róla, a mit az Ugor füzetek nyolczadik számában közöltem.

A mássalhangzókat nem állítom újra össze, csak annyit jegyzek meg, hogy a [] alá tett hangok közül itt csupán a *t* és *ʟ* fordulnak elő, de ezek is igen ritkán. A *t*-t csak ebben a szóban jegyeztem föl *kuktimtie* és lehet, hogy ebben sem helyesen. A *č* és *ç* hangokat nem hallottam ugyan, de azért valószínűleg megvannak e dialektusban.

Az egyszerű magánhangzók megegyeznek a többi déli nyelvjárásokéival.

Mivel a Fölinge lappmarki (illetőleg frostvikeni) nyelvjárás a stenseleivel határos, ennek folytán több olyan sajátága van, mely ezzel közös és a délre eső dialektusokban nincs már meg.

Ilyen közös hangtani sajáttság például, hogy azon szavakban, melyekben a déli lapp nyelv *a*-ja eredetibb *o*, *o*, *u* helyett való, a frostvikeni dialektus is megtartja az *a* mellett az eredetibb *o*, *u*-s töveket, némely szókban pedig csakis az eredetibb *o* hangzót őrizte meg a többi déli lapp *a* ellenében. Pl. *ħamma*, *ħommā*, *ħumma* «asszony, feleség» délebben csak *ħamma* (= sv. *gumma*); *korroŧe*-, *kārroŧe*- «kötni, megkötni» délebben csak *kārroŧe* (= L. *kårrete*); *ħattie*, *ħottie* «madár» délebben *ħattie* (= Lul. *loddie*) | *ħlappā* «tuskó» = H. *ħlappā* (L. *klubbo*); *oššolmose* «gondolat» = U. (sk.) *aššalomsa* (L. *uššolmes*).

A tőszótagbeli eredeti *uo* diphthongus sem itt, sem Stenselében nem megy át olyan változásokon, mint a két délibb jemtlandi nyelvjárásban. Frostvikenban csak *ue*, *uo*, *uö*-vel váltakozik, nagy ritkán pedig *u*, *o*-vá rövidül. — A malái szóvégző *o* azonban, melynek Jokkmokkban és Stenselében *uo* felelt meg, Frostvikenban kétféle alakban található: legnagyobb részt megmarad az *uo* (*uq*, *u^q*) diphthongus, vagy *oq*-val váltakozik, több szóban azonban

már *ā* kezd helyette vagy mellette föllépni és mennél délebbre megyünk, ez az *ā* annál általánosabbá válik; pl. *štāluq* = St. *stāluo* «óriás»; *airuq* = Lul. *ajēruo* «evező»; *keihtuq* = Lul. *kīhtuo* «köszönet» | *keinoq* v. *kāinā* «út» | *koaikā* = St. *koaiķu* «-hoz, -hez»; *kļoppā* = St. *kļoppuo* «tuskó»; *tahkā* = St. *tahkuo* = «ide» stb.

Azon alaktani sajátságok, melyek a stenseleivel közősek, főképpen az igeragozás terén találhatók. A jelen idő többes sz. első személyében épp oly általánosan *-pe*, *-pie* rag van használatban, mint a stenselei dialektusban. Ezt a ragot ebben az alakban csak még az Undersåker lappmark skalstugani dialektusában találjuk, egyebütt ezen alakban más ragot használnak.

A jövő idő és fölszólító mód kifejezésére a többi jemtlandi nyelvjárások kizárólag a *kalāka*- segédigét használják, a frostvikeni és stenselei pedig e mellett túlnyomóan az *ača*-szót.

Az infinitivus képzője az eddig tárgyalt dialektusokban mindenütt *t*. Ugyanez a képző maradt meg Stenselében és Frostvikenben is és ezen *t* előtt itt megmarad a tőnek *a*, *e*, *o*, *u* véghangzója is, mint *kqunqt* «találni», *kacket* «harapni», *arrat* v. *orrot* «lenni». Frostvikenben azonban kezd már az infinitivus *t*-je elkopni és helyette néhány szón aspiratiót találunk; pl. *oaret* v. *uori* «alunni»; *nuowih* «levágni (állatot)». Az infinitivusi *t*-nek ezen elkopása annál általánosabb lesz, mennél jobban délre haladunk és Undersåker és Herjedal lappmarkokban a kéttagú szökon majdnem kivétel nélkül eltűnik a *t*.

A tagadó imperativusban *ko* járul az igéhez; pl. *ietie kqļk ko warretet* «ne fussatok»; *al'e' ko seik kāinosta* «ne térj le az útról». Egyébként *kennā*, *konn* stb. szerepel a tagadásnál. Igen sokszor csupán e *kennā* particulával van kifejezve a tagadás és maga a tagadó ige elmaradhat; pl. *monna mielh kanā* v. *im monna mielh kannā* «nem tudom».

b) Az Undersåker és Herjedal lappmarki nyelvjárásvidék.

A Fölinge lappmarktól délre eső Undersåker és Herjedal lappmarki nagy nyelvterületet több közös sajáttság jellemzi, melyek által a többi déli lapp dialektusoktól eltér. Mielőtt tehát külön-külön szólnánk az undersåkeri és herjedali nyelvjárás-

sokról, előbb e közös sajátságokkal ismerkedjünk meg. A legszembeszökőbbek a következők:

A magánhangzók között a legjellemzőbb változásokat az *uo* diphthongus tünteti föl. Ez a szerint a mint a hangsúlyos szótagban vagy szó végén van, más és másképpen változik.

A hangsúlyos szótagban az *uo*, mint már említettük, igen sokféle változásnak van alávetve, váltakozhatik az egész déli lappságban hol *uo*, *uö*, *uö'*, *üö*, *ue*, *oq*, néha *ui* stb. diphthongusokkal; a délibb jemtlandi területen azonban ezeken kívül még *ea*, ritkábban *eä*, a legdélibb részén *ié* is lesz belőle, még pedig részint szótagokban, részint pedig csak egyes névszók és igék meghatározott ragozási és képzési alakjaiban. A névszóknál az *uo* helyett *ea* csak az egyes sz. allativusában, az igéknél pedig többnyire a jelen idő egyes sz. 3. személyében lép föl. Pl. F. *tuokān* «mögé» = U., H. *teukān*; *čuohpa-* «vágni» præs. s. 3. F. *čuohpā*, U., H. *čeahpā*; *kuoce-* «mászni» præs. s. 3. *keacū* U. (sk.); *ku'tte-* «vinni»: præs. s. 3. *keatta* H.; *skuokie* «erdő»: allat. s. *skeakan* U. (a., u.), H.; *jilkie* (ered. *juolkie*) «láb»: allat. s. *jealkan* U., H.; *siuora* «nagy»: comparat. plur. *stearp*, *steär^ap* U. (a., u.)

A szóvégző frostvikeni *uo*, *oq*, mely már ott is váltakozott *ā*-val, itt majdnem kizárólagosan *ā* alakban állapodott meg; a frostvikeni *stāluq* itt csak *stālā* «óriás»; a *keihtaq* itt *keitā* «köszönet»; a *keinoq* v. *keinā* «út» itt csak *keinā* stb.

Jellemző még e nyelveterrületre, hogy némely mássalhangzók, különösen *k*, *p* és *f* után parasitikus, igen röviden ejtett *u* lép föl, ha az említett mássalhangzókra némely szóban *a*, *q*, *ä*, *e* következnek; pl. *k^uappara* «paraszt» U. (u.); *k^uäih^ute-* «vigyázni» U. (sk.) = Lul. *kahte-*; *p^uaktie* «szikla» U. (sk.) = Lul. *paktie*; *p^uäšše-* «megvigyázni» H. = sv. *passa*; *f^uäle-* «menni, elmenni» U., H. = sv. *fara* stb. — Ezen *u* dialektusonként néha el is marad. Ugy látszik, hogy e tűnemény Frostvikenben, s e szerint egész Jemtlandban is megvan, azonban Frostvikenből csak ez egy példát találtam rá: *k^učhts* «figyelmes».

A mássalhangzóbeli eltérések közül a következőket emelhetjük ki:

Az erősítő *h* aspiratio különösen *t* előtt számos olyan szóban eltűnik, melyben a frostvikeni dialektusban és általában az egész északi lappságban kiejtik. A F. *äih^hteka* (St. *eihteka*, Lul.

ajēhtiek) «szülő» U., H.-ban *äiteka*; F. *keihte-* (St. *kīhte-*) «megköszönni» = U., H. *kīte-, keite-*; F. *kōhta* «hat» = U., H. *küte*; F., St. *vīhta* «öt» = U., H. *vīta* stb.

A közép lpS. *s* mássalhangzó a frostvikeni dialektusban is *s* és legfőljebb szó elején váltakozik más mássalhangzó (*k, t, s, n, m, v*) kapcsolatában *š-vé*. Szó közepén csak *n* és *t* előtt lesz belőle ritkábban *š, š*. A délibb jemtlandi területen a magánosan álló *s* is gyakran *š, š-vé* válik. A F. *seike-* «letérni» itt *šeike-*; a F., St. *sikke-* «húzni» itt *šikke-*; a F., St. *šīhte-* «akarni» itt *šīte-*; a F. *sisnie* «bent, -ban, -ben» itt *šišnie* | a F. *kiesie* «nyár» itt *kīeše*; a F. *kiese-* «húzni» itt *kīeše*. — A frostvikeni *-sna, -sne* inessivusi és *-sta, -ste* elativusi ragok itt többnyire *sne, šne, šn* és *šte, štie* alakban fordulnak elő. Megjegyzendő azonban, a legtöbb szó az eredet, *s-es* alakban is használatos a délibb jemtlandi nyelvjárásokban.

Némely szóban a közép lpS. szóközépi *sk* helyett a frostvikeni és stenselei dialektusokban *ck-t* találunk, mint *kacke-* «harapni» = közép lpS. *kaske-* (Lul. *kasske-*); *käckane-* «közeledni» = közép lpS. *käskane-*. A délibb jemtlandi lappságban e *ck* helyett *kc, kč-t* találunk: *kakce-, ħakčē-* «harapni»; *kiäckišne* «közel» U. (sk.), *kiäckiepäsan* «közelebbre» U. (sk.).

Sok tekintetben eltér e délibb terület a Fölinge lappmarkitól alakta ni sajátosságaira nézve is.

A névragozásnál az egyes szám allativusában csak itt találjuk megőrizve a déli lapp általános *-sa, -se, -an, -ān* ragnak teljes *-san* alakját. — A legtöbb változás azonban az igeragozás terén lép föl. A frostvikeni jelen idejű többes szám 1. személyű *-pa, -pie* rag helyett itt általánosan *u' ū'* van használatban, mely mellett azonban dialektusonként a frostvikenire emlékeztető formák is élnek. Ugyanezen *ū* megvan egyéb alakok mellett a mult időben is. A mult idő képzésénél feltűnő e területen, hogy a rendes *i*, frostvikeni *i, ije* mellett igen szereti a *-jijje-, -jeje* stb. úgy látszik inchoativ eredetű képzőt; pl. F. *arrajim* «voltam» itt rendesen *arrajijim*.

A *lie-* «lenni» ragozásának jelen idejű *liekum* «vagyok», *liek* «vagy», *leaka, l'eka* «van» alakjai csakis a délibb jemtlandi területen találhatók.

A jövő idő és conjunctivus kifejezésére Frostvikenban és Stenselében a *kalāka-* és *ača-* segédigék szolgáltak. A délibb terü-

leten az *ača-* ismeretlen és csakis a *kaláka-* van használatban. Éppen azért a *kaláka-* itt igen kopott alakokban fordul elő, mint *kalákum* helyett *kam* v. *kum*; *kaléku'* helyett *kū'* stb.

A tagadó igének egy sajátos alakját: *k-im* «nem én», *k-ih* «nem te», *k-allie* «hogy ne» csak ez a terület ismeri, szintúgy a tagadó igének *immuč*, *ižič*, *ijjič* «hogy ne én, hogy ne te, hogy ne ő» stb. conjunctivusát is, melynek *-uč*, *-ič* képzőjében, úgy látszik, az északibb *ača-* segédige maradt fenn.

Ennek kapcsolatában említhetjük meg azt is, hogy a délibb jemtlandi terület a Fölinge lappmarkitól szókinése által is nagyban különbözik. A svéd szók itt még gyakrabban fordulnak elő és mennél délebbre jutunk, annál nagyobb számmal. Itt általános el vannak terjedve ilyen szók, mint *kähte-* «kelleni, müssen» = jemtlandi svéd *gett*, imperf. *gatt*; *pⁿelle-*, *pⁿeļe-* «-hat, -het, bírni» = jemtlandi *bäll*, *bälla*; *kleine* «beteg» = sv. *klen* stb., melyek Frostvikenban ismeretlenek. Szintúgy ismeretlenek a következő eredeti szavak is: *taļowe-* «jönni»; *walowe-* «haladni»; *taite-* «tenni»; *taire-* «legeltetni»; *tiþe-* «megfogni»; *warjase-* «nézni»; *äinakan* «mindig»; *tapa*, *tāhpā* kezdődő cselekvést kifejező ige, és számos más, melyek helyett a frostvikenai dialektus más szavakkal él. Nézzük most e két nyelvjárást külön-külön.

α) Az Undersåkeri nyelvjárás.

Az undersåkeri dialektust magát is több, egymástól meg lehetősen eltérő nyelvjárásra lehet osztani, tapasztalatom szerint legalább is négyre: úgymint a Fölinge lappmarkival határos északi undersåkerira, melyet az Old, Sörsjö, Kålås és Sjäkker fjällekben beszélnek, a nyugati Undersåkerira, melyet a Middag, Skurdal és Snasa hegycsoportokban használnak, a keleti undersåkerira, mely Oviken hegységben él és a déli undersåkerira, mely az Undersåker lappmark legdélibb részein: a Tranris (v. Undersåker) és Anaris fjällekben van elterjedve. Többé-kevésbé mind ezeket ismerem, de szorosabban csak a nyugati, főleg Skaltugani lapp és a déli Anaris és Tranris fjälli dialektusokat vizsgáltam. Ez utóbbi nyelvjárás azonban több sajátosságánál fogva már inkább a herjedalioz csatlakozik s azért ott fogok róla szólni.

Az undersåkeri nyelvjárást legbővebben azon alakban ismer-

rem, a mint a Skalstugani (Middag) hegységben beszélük. Leginkább a következő sajátságok választják el a tőle délre eső lappságtól:

1. Magánhangzóváltozások. — Az egész déli lappságnak közös sajátsága, hogy több szóban az eredeti *a* magánhangzó némely főnévnek nominativusában és némely igék infinitivusában is *ä*-re változott. Stenselében ez ritkább, de Jemtlandban gyakrabban előfordul. A Lul. *ajēhtiek* «szüle» például Stenselében *ēihtek*, F.-ban *äihteka*, U., H.-ban *äiteka*; Lul. *čälēmie* «szem» = St.-ben, J.-ban *čälēmie* stb. A legtöbb szóban azonban az eredeti *a* meg szokott maradni. — A nyugati dialektusban az *a* (különösen a hosszú *ā*) számos olyan szóban is el szokott *ä*, *ä*-ra változni, *a* hol a többi dialektusokban *e* hangot megőrizve találjuk. A többi jemtlandi nyelvjárások *āhcie* v. *ācie* «*atya*», *jāhket*, *jāhki* «*hinni*» szava például itt *äc^{ie}e* v. *āhcie*, *jāhki* v. *jāhki* lesz. A ragozás alkalmával az ilyen szavakban a stenseleihez hasonló umlaut áll be. Mindazon ragozási alakokban ugyanis, a hol a tőszótagra *i*, *ie*, *e* hangzók következnek, *ä*, *ā* a tőhangzó, a mélyhangú vagy mássalhangzóval kezdődő rag hatása alatt pedig az eredeti *a*, *ā* lép föl újra: pl. *äc^{ie}e* «*atya*»: gen. s. *äc^{ie}en*, com. s. *äc^{ie}nä*; gen. plur. *äc^{ie}ei*; ámde: iness. s. *äcsne*, elat. s. *äcste*, allat. s. *äčan*; — *a jāhki* «*hinni*» praes. dual. 1. sz. *jāhkien*, 2. *jāhketn*, 3. *jāhkie*, praeterituma: *jāhkiejijim* stb.; azonban praes. s. 1. *jāhkam*, 2. *jāhkā*, 3. *jāhkā*. Megjegyzendő azonban, hogy ugyanezen dialektusban egyénenként, többször ugyanazon egyénél is, az umlaut nélkül való alakok is előfordulnak, vagyis *ācie*, *āchcie*, *jāhki*, *jāhki* helyett *āhcie*, *jāhki* alakok is használatosak.

A hosszú *i*, *i* a déli lappságban többször váltakozik *ei*-val. A nyugati undersäkeri nyelvjárásban ezen *ei* helyett *ejje*, *ijje*, *ijji*-t is találunk; pl. *hejjere* «*tavas*» = *kire*; *täjjepä* «*megfogja*» = *teipä* (*tipe*- igétől); *ijjice* «*maga*» = *iče*, *iče* stb.

2. A mássalhangzók terén legszembeszökőbb egy parasitikus szókezdő *h*-nak gyakori előfordulása. A többi jemtlandi *anne* «*még*» itt *hannä*; az *alovas* «*igen, nagyon*» itt *halovas*; az *uhce*- «*keresni*» itt *huhce*-, *hohce*-; a St. *urries* «*hím*» itt *hurries*; lpS. *aipane*- «*eltűnni*» itt *hajēpane*- stb. — E parasitikus *h* több szón különben egész Jemtlandban, sőt még Stenselében is megvan, mint J. *hoqkke*-, St. *hoqku*- «*horgászni*» = L. *äggo*-; J. *hoise*- (de már St. *oise*-, *oisu*-) «*bírni, képes lenni*» = L. *oiso*-;

U., H. *huitskap*, U. (sk.) *huit* «csakugyan» = Lul. *oiht*, *oit*; de legelterjedtebb használata a nyugati undersåkeri nyelvjárásban van.

Az eredeti *c* az egész Jemtlandban, különösen pedig a délibb jemtlandi területen gyakran váltakozik *č*, *č*-vel, mint *čäcie* v. *čäčie* v. *čäčie*. Vannak azonban egyes szók, mint *wacce*- «menni», *kakce*- «harapni», *cäke*- «dugni» stb., melyekben a *c* megmarad. A nyugati nyelvjárásban ezen szavak *c*-je is *č*, *č*-re változik: *wačce*-, *kahče*-, *čäke* stb.

3. Alaktani sajátságok. — Különösen kiválik azonban e nyelvjárás a többi közül alakjainak gazdagsága által, főképpen az igeragozás terén. A jelen idő dual. 3. személyében ez őrizte meg az összes lapp nyelvjárások között a legteltesebb alakot a *-pank*, *-ponk* végzetben: *čöčtea-ponk* «fölszállnak ketten». A praet. egyes sz. 3. személyében itt általános egy *n* rag, mely egyebütt, talán Frostvikent kivéve, sehol sem fordul elő: *lin* «volt», *wuélkin* «ment» stb. — A többi délibb jemtlandi dialektusoktól az által is különbözik, hogy a jelen idő többes első személyében az *u'* mellett inkább az északibb területekkel közös *-pe* ragot használja. Ragjainak alakja egyebkent rendkívül változatos. A múlt idő többes 1. személye pl. a következő ragokkal fordul elő: *kitiĵmie* v. *kitiĵimū* v. *kitiĵijjū* «köszöntünk», a praet. dual. 2. személyében pedig ilyen ragbokrót jegyeztem föl *julkuĵititēn* «ti ketten illettetek». Azt nem dönthetem el, vajjon ugyanezek a ragozási alakok a többi dialektusokban is megvannak-e.

Csak a nyugati undersåkeri dialektusban jegyeztem föl ezen megengedő alakokat: *ēmnom poasket* «hisz kimehetek», *iĵām poasket* «hisz kimehetsz» stb. és ezen tagadó alakú, de fölszólító értelmű kifejezéseket: *tällöm eän waččie'* «menjünk ketten», *tällöm iepeu' waččie* «menjünk!» stb.

β) A Herjedal lappmarki nyelvjárás.

Ide sorozzuk, mint említettük, az Undersåker lappmark déli részén, az Anaris és Tranris hegységben élő nyelvjárást is, mely a Herjedal lappmarkival több közös sajátsgot tüntet föl.

A magánhangzóváltások sorozatából a töszótagbeli eredeti *uo* diphthongusét emeljük ki, mely itt gyakran *ie*-re változik s nemcsak *ea*-ra, mint általában a délibb jemtlandi nyelv-

járásokban; pl. F. *čuočcele*-, U. *čuöčcele*- «fölkelni» itt *ciecele*-, *čičcele*- is; *čuohpa*- «vágni» præs. s. 3. személye itt nemcsak *čeahpā*, hanem *čiehpā* is stb.

A mássalhangzóváltozások közül legjobban jellemzi e dialektust a szóközépi *tn*-en végbemenő változás. Ebből t. i. az eredetileg erősítő *t* kieshetik és helyette ilyenkor az előtte levő magánhangzó ismétlődik, még pedig úgy, hogy élesen elválasztható külön szótagként hangzik. Az *utne*- «bírní» ige itt így is hangzik *u'une*- (ragozva: jelen i. egyes sz. 1. *a'anam*, 2. *a'ana*, 3. *a'anā*, plur. 1. *u'uñū*' stb.); *satna* «ő» helyett rendesen azt mondják *sa'ana*; *lotni*' «fölemelni» helyett *lo'oni*'; *vitni*' «győzni» helyett *vi'ini*' stb. Ebben a szóban *ietnie* «anya» a *t* kiesése alkalmával az előtte levő diphthongus válik külön szótaggá: *i'enie* v. *i'enie* (allat. s. *e'anan*).

A *t*-nek egy másik változása a névragozás többes allativusában és az igeragozás jelen idejű többes és dual. 2. személyében lép föl. Ezekben ugyanis a többi nyelvjárásokkal ellentétben a *t* *r*-vé változik. A névragozásnál csak ilyen kifejezésekben: *heimere*, *koatere* «haza» = éjszakai *heimata*, *koatete*; az igeragozás említett alakjaiban azonban rendesen: *taļevere* «jöttök», *taļeveren* «jöttök ketten».

Alaktani sajátságok. — Az igeragozás terén különösen a múlt idő dual. 3. személyének *-ves*, *-vēs*, *-v'es* ragja feltűnő, mely csakis e dialektusban fordul elő, de közösen csak *liesegédigēn*: *li:vēs*.

Még megemlíthetjük az Anaris és Tranris fjälli *jihte*, herjedali *ihte* «a ki, a mely» relativ névmást, melyet tudtommal a többi jemtlandi dialektusok nem ismernek. Ennek ragozása: sing. gen. *an*, *jan*, acc. *am*, *jam*, plur. nom. *ah*, *jah* stb.

A tulajdonképpeni herjedáli dialektus már több tekintetben különbözik az Anaris és Tranris fjällben használt nyelvjárástól. Azért egy pár szóval külön is megemlékezünk róla.

A hangtani sajátságok közül kiemelhetjük e dialektusnak a jésítés iránti hajlamát. A többi dialektusok *t*, *n*, *l*-je rákövetkező *i* hatása alatt itt majdnem teljesen *t*, *'n*, *l*-nek hangzik. Azon kívül a félig zöngés hangokat jobban használja a herjedáli mint a többi dialektusok s a félig zöngés *ç* is majdnem kizárólag itt hallható. A többi jemtlandi nyelvjárások gutturalis *l*-je itt többször közép-

hang ezen hang és palatalis *ʔ* között. Mássalhangzórendszere a leggazdagabb s a jemtlandi nyelv általános jellemzésénél a táblázatban összeállított mássalhangzók (talán *ð* és *β* kivételével) itt mind előfordulnak.

Jellemzi e dialektust az eredetibb *ð*, *d*-ből származó *t*, *d*-nek megmaradása ott, a hol a többi déli lapp nyelvjárások mind *r*, *rr*-t tüntetnek föl; pl. *oade*- «alunni» = déli lapp *oare*-; *söude* «juh» = déli lapp *söure*; *riede*- «nyargalni» = *riere*-; *taite*- «legeltetni» = *U*, *taire*-; *nidda* «nyél» = déli lapp *nirra* stb.

Az alaktani sajáttságok közül mint jellemzőt fölemlíthetjük hogy a mult idejű dual. 3. személyű *-vēs* ragja Herjedalban már nemcsak a *lie*, hanem a többi igéken is rendszeren előfordul, mint *jarkajēvēs* «visszatértek ketten»; *vūečejēvēs* «löttek ketten»; *pielljāvēs* «megijedtek ketten».

BEFEJEZÉS.

(Összefoglaló áttekintés.)

Az eddigiekben végig kísértük a Svédországban élő lapp nyelvjárásokat legészakibb pontjuktól a legdélibb vidékig, a meddig egyáltalában lappok találhatók és igyekeztünk a rendelkezésünkre levő adatok segítségével e nyelvjárásokat osztályozni. A dolog természeténél fogva több tekintetben fogyatékos, hiányos lehet az osztályozás, talán nem mindig a valóban jellemző adatok vannak felsorolva, de a lapp dialektusoknak ezen osztályozása az első kísérlet és majdnem kizárólag azon adatok alapján történt, melyeket magam gyűjtöttem. Elhamarkodott dolognak is látszhatik ez az osztályozás, de csak látszhatik, mert a valóságban szükség van rá. Csak így láthatjuk tisztán, hol hiányoznak még az egyes adatok, mely területek nincsenek még átkutatva és a már ismerteknél is mire kell a szorosabb vizsgálatnak kiterjeszkednie.

A tárgyalásunk folyamán kifejtett különböző hangtani jelenségek alapján a svédországi lapp nyelvjárásokat most már egy

kissé szabatosabban is jellemezhetjük és a ragozásbeli hangtani sajátságokat a következőkben foglalhatjuk össze:

I. Az északi nyelvterület sajátságai:

1. A mássalhangzóknak ragozás- és szóképzésbeli változása, az úgynevezett mássalhangzóerősbulés és gyengülés épp oly rendszerességgel él, mint a lpF., lpE. és lpK. területeken.

2. A mássalhangzók időmértéki változásával kapcsolatban a magánhangzóknál is fejlett ki időmértéki változás, még pedig részint a megrövidülő mássalhangzó előtt, részint az utána levő szótagban. A gyengülő mássalhangzó előtti szótagban akkor, ha a rövidülés nem teljes vagy a következő szótagban diphthongus van: pl. *nahkkie* : *nāhkie* «bőr» és a második szótagban, ha mássalhangzó gyengülése teljes és a megelőző szótag magánhangzója rövid; pl. *tahka* : *takā* (l. 173—4., 197., 206—7. lap).

3. A tőszótagbeli *o*-nak (és vidékenként a tőszótagbeli *u*-nak) előreható illeszkedése (l. 174., 188. és 202. lap).

4. A hátraható illeszkedésnek jórészt a finmarki lappal megegyező módjai (l. 186—7., 193. és 204. lap).

II. A közép lpS. terület sajátságai:

1. A mássalhangzóerősbulés és gyengülés rendszerességének megbomlása. E hangtani jelenség szűnő félben van és csak kevés mássalhangzóra terjed ki. A legtöbb szó vagy csupán erősbul, vagy csupán gyengült alakban állapodott meg (l. 213., 215. és 220—22. lap).

2. A magánhangzóknak a mássalhangzóváltozástól függő időmértéki változása csak az első szótagban található. Még pedig rendszerint hosszú a magánhangzó a rövid mássalhangzós gyenge töben és rövid a hosszú vagy összetett mássalhangzós erősbulben (l. 212—3., 216. lap).

3. A tőszótagbeli *o*-nak előreható illeszkedése megszűnik.

4. A hátraható illeszkedésnek azon jelenségei, melyek az északi területen uralkodtak, eltűnnek és helyettük az illeszkedésnek egy új neme lép föl, t. i. a ragbeli *i*-nek hatása a tőszótagban levő *a* magánhangzóra és *uo* diphthongusra (l. 224—25. lap).

III. A déli lapp terület sajátságai:

1. A mássalhangzóerősbulés és gyengülés nem ragozásbeli tényező többé, bár maga e hangtani jelenség nem tűnik el teljesen (l. 227—228. lap).

2. A ragozásbeli mássalhangzóváltozások helyett a legkülönbözőbb magánhangzóváltozások lépnek föl, melyek által e nyelvterület a többtől igen elütő jelleművé lesz. Uralkodik az egész területen a) az umlaut-féle hangváltozás, mely vidékenként hol az *i*-nek a megelőző *a*, *o*, *u* egyszerű és *uo*, *oa*, *ie* diphthongusokra való hatásában nyilvánul, hol pedig csak az *a*-ra szorítkozik és más és más alakokban jelentkeznek (l. 241—42. és 252. lap).

b) Fő jellemvonása azonban e területnek az indogermán nyelvek ablautjához hasonló változás (l. 332—34. lap).

Végezetül a hangok képzése módjának megismerésére és a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a svédországi lapp nyelvjárásokban előforduló összes magán- és mássalhangzókat a következő táblázatokban tüntetjük föl:

I. A magánhangzók táblázata.

		Ajakzárás nélkül						Ajakzárással					
		Mély		Vegyes		Magas		Mély		Vegyes		Magas	
		rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú	rövid	hosszú
Felső nyelvválással	I.			ĩ		í	ĩ	u	ũ	u	ũ	ü	ü
	II.					ē	ē	o	ō				
Középső nyelvválással	I.					e	ē	o	ō	ō	ō	ö	ö
	II.					ē	ē	ā	(ā)	œ			
Alsó nyelvválással		a	ā	ā	ā	ä	ä	a	ä			ø	

II. Az egyszerű mássalhangzók táblázata.

		Pillanatnyi (explosiv) hangok			Folytonos (spirans) hangok			Orr- hangok	L hangok	R hangok
		Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés	Zön- gétlen	Félig zöngés	Zöngés			
Gégehangok					h,					
Torokhangok (gutturales)	Hátsó	k	ḳ	g	χ		(ɣ)	ñ	ɭ	ʀ
	Elülső	<u>k</u>	<u>ḳ</u>	<u>g</u>				<u>ñ</u>		
Ínyhangok (palatales)	dorsalis	t	t'	d'	ʒ		j	ɲ	ɭ, ɭ'	
	coronalis				ʃ ʃ̣					ʀ ^δ ʀ ^{δ̣}
Foghangok (dentales)	dentipalatalis				s	(s)				
	alveolaris	t	ṭ	d				n	l	r
	interdentalis				θ		ð			
Ajakhangok (labiales)	dentilabialis				f		v			
	bilabialis	p	p̣	b			w β	m		

A *w* gutturalis színezetű.

Összetett mássalhangzók: *kh, th, ph* (aspirált hangok); — *kj, kj* = præpalatalis *k, k + j*; — *č* = postalveolaris *t + š*; — *č* = postalveolaris *t + š*; — *č* = postalveolaris *t + š*; — *ž* = postalveolaris *d + ž*; — *c* = alveolaris *t + s*; — *c* = alveolaris *t + s*; — *ž* = alveolaris *d + z*; — lulei *dč (žž)* = postalveolaris *d + t + š*; lulei *dc (žž)* = alveolaris *d + t + s*. (A *t* a két utóbb összetett hangban igen rövid, a *d* pedig a rendesenél valamivel hosszabb). — A *č* és *c* összetett mássalhangzók második része az *š* és *s* valószínűleg szintén félig zöngés. — Az egyes hangokat különben bővebben magyaráltam az Ugor füzetek 7—9. számainak és a Déli lapp szótár előszavában.

A lapp nyelvjárások általános osztályozásáról szóló fejezethez pótlólag megemlíthetjük, hogy a lappságot újabb időben ketten osztályozzák dialektusai szerint, nevezetesen Friis A. J. nagy lapp szótára előszavában és Setälä N. E. «Om de Finsk-ugriska språken» (Upsala 1888) cz. felolvasásában. Friis az összes lappságban következő négy fő dialektust különböztet meg: 1. a nordlandit a norvég és svéd Nordlandban; 2. a finmarkit és torneóit, a norv. Finmarkenben és svéd Tornia lappmarkban; 3. az Enare tó mellékit északi Finnországban és Oroszországban az Imandra tótól nyugatra és 4. a Ponoí vidékit, az Imandra tótól keletre. — Sokkal szabatosabb a Setälä fölosztása, a ki a következő fő nyelvjárásokra osztja föl Wiklund útbaigazítása alapján a lappságot: 1. a déli, 2. a közép, 3. a torneói, 4. a finmarki, 5. az Enare melléki és 6. a kólai dialéktusokra. — Mind a két fölosztás azonban csak földrajzi és a legesekélyebb nyelvészeti adatot sem említ, melynek alapján az osztályozás történt.

HALÁSZ IGNÁCZ.

Az *-n* egyes-számi 2-dik személyrag a zürjénben.

Csak mint alanyi rag szerepel a zürj. *-n* személyrag az igeragozásban: pl. præs. 1. *seta* adok, 2. *setan* adsz, 3. *setas* ad; præt. 1. *seti*, 2. *setin*, 3. *setis*; de birtokos ragúl szolgál *-d*, pl. 2. *vokid* testvéred, 3. *vokis* testvére. Tudván, hogy a zürj. szóközépi (és végi) *d* általában régibb *nd* helyett való, íziben azt sejtjük, hogy az *-n* alanyi rag ezen régibb *nd*-ből keletkezett, természetesen olyan korban, midőn a nasalis + explosiv hangcsoportokban a nasalis-vesztés még nem hatott teljesen keresztül, úgy hogy egyes esetben akár az explosiv hang is enyészhetett el. Ilyen eset pl. az *ng*-re nézve: zürj. *zin*, votj. *ziñ* = m. *szag* (l. MÜg. Sz. 364 l.) | zürj. *pon*, *pom* vég, votj. *puñ* = vog. *poñ*, *ponk* (*pāñ*, *pānk*) fej (MÜg. 503 l.). Hogy jelesen a zürjénben a 2. személyrag hajdan *-nd* volt, bizonyítja még a legközelebbi rokona, a votják, mely csakis *-d*-vel él, épen úgy alanyi mint birtokos-ragúl: zürj. 2. *setan*, 3. *setas* ellenében, votj. 2. *šotod*, 3. *šotoz*. A többesi 2. személyrag is *d*-vel való a votjákban: *-di* (pl. *šotodi*), s ennek megfelelő még a zürjP. *-t*, *-tő* (pl. *setat*, *setatő*), míg a többi zürjénségben a raghalmozással alakult *-nnd* (*setannid*) már nem igen világos, vajjon = *setan-nd* v. *setad-nd* (e h. *setand-nd*).

Azt tartjuk, hogy szintily módon, azaz teljesb *nd*-ből vált a vogul és osztják-ban is az *-n* mint egyes sz. 2. személyrag (egyaránt alanyi és birtokos rag), pl. vog. *lū* : *lūn* lovad, *min*-menni: 2. *minēn* v. *minēin* te mégy (1. *minēm*, *mineim*); oszt. *pox* : *pogen* fiad, *mansen* mentél (1. *mansem*). Mert hogy itt is eredetibb *nd* ragalak szolgált alapúl (melyben *d* a tulajdonképi személymutató, az *n* pedig másutt is föltűnő segédrag), abból kell következtetnünk, hogy legalább az osztjákban még megvan dentalis explosiv hangon kezdődő 2. többesi rag, pl. *manseta* mentetek.

Érdekes analogiául felhozható a szamojed nyelvekből is *-nd* meg *-n* 2. személyrag, az alanyi igeragozásban: pl. osztják-szamojed *čōndand* betakarsz = jurák-szam. *tōndan* (míg az eredetileg csak *-d*-vel volt 2. szem. a tárgyi igeragozásban: oszt. *čōndal*, jur. *tōndar*); a jensiszej-szam. *-ddo* 2-dik alanyi rag is *ndo* h. való (*motaddo* = jur. *madan* vágsz); ellenben tárgyi alakban: *motalo* = jur. *madar* vágod). Megjegyzendő hogy más szóvégi *-n* is akad, melynek *nd*-ből való eredése kimutatható, pl. az *n* mint dativusi casusrag a jurákban: pl. *ñuda* kéz-től *ñudan* = oszt. sham. *udond* (erről bővebben szól: «Alaktani egyezés az ugor és a szamojed nyelvekben: a localis casusragok» cz. cikkem, a Hunfalvy-Alumban).

BUDENZ J.

Kisázsiai török nyelv.

II. Brüssza vidéki szólások.

1. *Ayağa çeşsam pabužlarēm jerde galmaz.*
Ha a fára mászok, nem maradnak a papucsaim a földön.
2. *Aylarsa anam aylar, kusuru jalan aylar.*
Ha sír valaki, akkor csak anyám sír, a többi tettetve sír.
3. *Ayalék vermejinen, ijdlik gačmajēnan.*
Az uraskodás adással (jár), a legénykedés futással.
4. *Azē ejri gözü šašē, ešesinden belli dir.*
Szája görbe, szeme kancsal, tarkójáról is megismerhető.
5. *Ahmak göppeji yol gožadēr.*
Az ostoba kutyát az út véníti meg.
6. *Ahmak göppek hisse umar baklavadan.*
Az ostoba kutya részt remél a rétesből.
7. *Aj ešējēna zejtin silkiyorsun.*
A hold fényébe olajbogyót rázogatsz.
8. *Ak göppejiñ pambuz tarlasēna zararē olur.*
A fehér kutya kárára van a pamuk (termő) mezőnek.
9. *Azēl Selanik, fikir gajdērak.*
Az esze Szalonik(ban van), gondolata a játékon.
10. *Azēllē sinek jourda gonur, šehre gelir; azēlsēz sinek žihere gonur, göve gider.*
Az okos légy savanyu tejre száll, a városba jön; az ostoba légy májra száll, a faluba jön.
11. *Aksar seker, soj-dur čeker.*
Sántikál ugrál, ilyen a fajtája, kibírja.

12. *Al gašajê gir ahêra, jayrê olan gêžênsên.*
Vedd a lókefét, menj (vele) az istállóba, a kinek baja van vakaródzék.
13. *Altên araba gümüš tekerlek.*
Arany kocsi, ezüst kerék.
14. *Annadêx jêl dejmeni, suju nerden gelir ?*
A szélmalmot megértettem, de honnan jön a vize ?
15. *Ardê galkan ôñü jêlken, jat oylum jat, taha erken.*
Hátul támaszték elöl vitorla, feküdj fiam feküdj, még korán van.
16. *Aslan eniji aslan olur, sêcan eniji çul kesen olur.*
Az oroszlán kölyke oroszlán lesz, az egér kölyke meg zsákrágó.
17. *Aš biširenîñ, iš bašaranêñ.*
Az étel azé a ki megfőzi, a dolog pedig azé a ki megkezdí.
18. *Aš dašarsa kepçeje baha olmaz.*
Ha kifut az étel, nagy az ára a meritő kanálnak.
19. *Aç göppek fêrên deler.*
Az éhes kutya kemenczét fúr át.
20. *Açma gutuju, sôjletme kütüjü.*
Ne nyisd ki a skatulyát, ne beszéltesd a rosszat.
21. *At alêrsañ tavladan, göppek alêrsañ mandradan.*
Ha lovat veszel, az istállóból (vedd) ; ha kutyát veszel, a juh-akol mellől.
22. *Ateš demeknen dil janmaz.*
Azzal hogy tüzet mondasz, nem ég meg a nyelved.
23. *Bahalêdan uşuz şej joy-tur.*
Nincs olcsóbb dolog a drágánál.
24. *Başêñ göl, ajaarêñ bênar.*
Fejed tó, a lábad kút.
25. *Bekle ešşejim bekle, jaz gele, sâbêñ saña jonža vere.*
Várj szamaram várj, hadd jöjjön a nyár, gazdád majd akkor lóherét ad.
26. *Ben derim Abdi Gâzi, sen dersiñ : bardax bozazê ; ben derim ilmi-hikmetten, sen dersiñ : kilimi kim çaldê mektebden.*

- Én azt mondom Abdi Gázi, te azt mondod „pohár szája”; én
 „ilmi hikmetet” (filozófiát) mondok, te meg azt, hogy ki
 lopta el a szőnyeget az iskolából.
27. *Ben derim paskalja haftasê, sen dersin: mangal tahtasê.*
 Én husvét hetét mondok, te azt mondod hogy a tűzhely
 deszkája.
28. *Ben cêraşê oldem, aj aşşamdan doşê.*
 Én tőzeg árus lettem, azóta este kel fel a hold.
29. *Benden cêşteñ, baña-mi jüzmek öjredijoñ?*
 Tőlem származtál, engem akarsz úszni tanítani?
30. *Beni soymajan jêlan biñ jaşasên.*
 Az a kigyó, a mely engem meg nem harap, akár ezer évig
 éljen.
31. *Benim adem Ireşeb, üzüm aldem bir şeb.*
 Az én nevem Redseb, egy zseb szőlőt vettem.
32. *Bezir bardaşenda zambax jaxêşmaz.*
 Az olajos pohárba nem illik bele a lilium.
33. *Biber-de gara-dêr amma bejler aşasê garşêşena cêşar.*
 A bors is fekete, de azért a bejek ura tiszteleg neki.
34. *Bilmediñ atêñ ardêna gitme, ja gapar ja deper.*
 Ne menj a ló után ha nem ismered, vagy harap vagy
 rüg.
35. *Biñ işci, bir başcê.*
 Ezer munkás, egy felügyelő (főnök).
36. *Bir aşş suda cöz turursa olur abanos, bir müsafir cöz turursa
 olur babañêz.*
 Ha soká áll a fa a vízben, ébenfa lesz belőle; ha soká marad
 a vendég, apátok lesz.
37. *Bir deli gujuja bir daş atmêş, gerk aşêllê cêşaramameş.*
 Egy bolond követ dobott a kútba, negyven okos ki nem
 húzhatta.
38. *Bir gulaşêñ At-bazarê, bir gulaşêñ bit-bazarê.*
 Egyik füled At-bazárban, másik füled Bit-bazárban.
39. *Boş bulsa balaban jer.*
 Ha ganajt talál

40. *Dağ jürü dağ jürü, dağ jürümezse abdal jürü.*
 Hegy lépj, hegy lépj; ha a hegy nem lép, remete lépj.
41. *Damna damna göl olur, azar gider sel olur*
 A cseppekből tó lesz, folyik halad, rohanó ár lesz.
42. *Daş daşenan baş başenan, kel davuz kel horozenan.*
 Kő a kövel, fej a fejjel, kopasz tyuk a kopasz kakassal.
43. *Dauşan daya küsmüş, dağêñ habarê joz.*
 A nyúl megharagudott a hegyre, a hegynek nincs tudomása róla.
44. *Deli gëz düjün etmiş, eñ başa kendi geçmiş.*
 Bolond lánynak volt a lakodalma, a legfőbb helyre maga ült.
45. *Deñizi geçenedek şeñtanenan gardaş olmalê.*
 Mig át nem keltünk a tengeren, az ördöggel kell barátkoznunk.
46. *Deveji handeñtan atladan bir dutam ot olur.*
 A mi a tevét az árkon átugratja, az egy marok fű.
47. *Dilêñ kemiji joz, ujdur ujdur sôjle.*
 A nyelvnek nincsen csontja, hazudj hazudj beszélj.
48. *Dimjata pirinçe giderken evde-ki bulgurdan olur.*
 Damiettbe rizsért menvén, otthon a főtt zab is kifogy.
49. *Doğurdum oylum oldu, everdim goñşum oldu.*
 Szültem, fiam lett; házasodtam, szomszédom lett.
50. *Dolmajê jut, dilini dut.*
 Nyeld le a tölteléket, fogd a nyelved.
51. *Donsuzuñ göjñünden günde gërk arşen bez geçer.*
 A kinek alsó ruhája nincs, annak negyven rőf vászon fordul meg naponként az eszében.
52. *Düjün geçtikten soñra, gënajê götüñe goñ.*
 Ha elmúlt a lakodalom, a henna festéket akár a fenekedre teheted.
53. *Düjün iki gişşije, bi-de deli goñşuja.*
 A lakodalom két személynek szól, meg a bolond szomszédnak.
54. *Düjün kemijinden göppek davlanmaz.*

A lakodalmi csonttól a kutya meg nem hizik.

55. *Düşman evinde dërnak kes, dost evinde üst degiş.*

Az ellenség házában körmöt vágj, a barát házában tiszta ruhát válts.

56. *Ehtijar gözinen gëz al, genë gözinen bez al.*

Öreg szemmel lányt végy, fiatal szemmel vásznat.

57. *Ej felek, kimine garun jedirir kimine kelek, kimine börek jedirir kimine kürek.*

Óh sors, kivel sárga dinnyét etet, kivel éretlent; kit rétesssel tart el, kit meg veréssel.

58. *Ejlik et kele, övünsün ele.*

Tégy jót a tarfejűvel, hadd dicsekedjék más előtt.

59. *Ekmedim bostan, bitmedi şalgam.*

Nem vetettem be a veteményes kertet, nem nőtt benne répa.

60. *Ekmek bulduñ giriş, dajaz bulduñ siviş.*

Kenyérre találtál, siess vele; verésre akadtál, fuss.

61. *Ekmek hëdrën su Bedrin, jeñ jeñ gudruñ.*

A kenyér a prófétáé, a víz Bediré; egyetek egyetek, vesszettek meg.

62. *El elibe jëlan dut.*

A más kezével kigyót fogj.

63. *Ele şelled ilazim, benim olmam ne ilazim?*

Másnak hóhér kell, mért legyek éppen én?

64. *Elinnen ver-de ajaşënnan al.*

A kezeddal add, a lábaddal vedd.

65. *Eşşeje dellalleş, deveje gazzazleş,*

A számárhoz a házalás, a tevének a gombkötés (nem illik).

66. *Eşšek derisinden post olmaz, urum ermenije dost olmaz.*

A számár bőréből nyeregtakaró nem válik, görög az örmény-nyel barátta nem válik.

67. *Eşşekten düşmüş, cüş cüşü elden braymaz.*

Leesett a számárról, de azért egyre nógatja.

68. *Evden eve ev dayëlër, kövden köve köv dayëlër.*

Az egyik háztól a másikig ház pusztul el, az egyik falutól a másikig falu pusztul el.

69. *Galkêñ gidiñ müsafirler, ev sâbê jatažay.*
Keljeteek fel és menjeteek el vendégek, le akar a házi gazda feküdni.
70. *Gapêñê kitli dut-ta goñşuñu hêrsêz dutma.*
Az ajtódat zárva tartsd, és ne tartsd a szomszédodat tolvajnak.
71. *Gar-da bejaz amma üstüne göppekler sijer.*
A hó is fehér, de azért rá vizelnek a kutyák.
72. *Gavgada jumruy sajlêmaz.*
A verekedésben nem számlálják az ökölcspást.
73. *Gavux büjûk amma efendisi jož.*
A süveg ugyan nagy, de nincsen hozzá való gazdája.
74. *Gelin gaçtê mahalleli şaştê.*
A menyasszony elfutott, a násznép elámult.
75. *Geželer gebe dir, neler dorurur.*
Az éjjelek vemhesek, miket nem szülnek.
76. *Gerêk jaşênda güveji, dêp-dêp eder jüreji.*
Negyven éves vőlegény, tip-tipet mond (dobog) a szíve.
77. *Gêžê kendi göjñüne braxêrsañ, çalgêžêja varêr.*
Ha a maga eszére hagyod a lányt, a zenészhez megy férjhez.
78. *Goñşunuñ daşşayê şışmîş, gajgêşê goñşuja düşmüš.*
Megdagadt a szomszéd hólyaga, fájása a szomszédnak jutott.
79. *Gök jüzünden semer jaysa, paldêmə boyazêma geçmez.*
Ha az égből nyereg hullana, hevederhez még se jutnék.
80. *Göppejiñ ilenži geçse, ne ekmekçi galêr ne gasab.*
Ha a kutyának megvalósulna az átká, se pék se mészáros nem maradna meg.
81. *Göppek barsax ile bařlanmaz.*
Kutyát nem lehet béllal megkötni.
82. *Göppeksiz köv bulmuş-ta çomayşêz geziyor.*
Kutyátlan falura talált, furkós nélkül járkál.
83. *Görüñ bayêñ, žingeneniñ pejnîr ekmeji var.*
Lássátok nézzétek, sajtja kenyere van a cigánynak.

84. *Guju gazarsaň bojuňža gaz.*
Ha kutat ásol, termetedre mérten ásd.
85. *Gül dalêndan odun olmaz, žingeneden gadê olmaz.*
Rózsaağból nem lesz fa, a czigány nő nem válik be asszonynak.
86. *Gün doymadan neler doyar.*
Nap jötte előtt, mik nem jönnek elő.
87. *Güneş olsa kendi tarlasına doyar.*
Ha nap volna, a maga mezején kelne fel.
88. *Güççük tavuk, hergün piliž.*
Kicsiny tyúk, mindennap csirke.
89. *Hab der-ki hubda-dêr, hub der-ki habda-dêr, bilmen gožam ne boxta-dêr.*
Háb azt mondja hubnál van, hub azt mondja hábnál van, nem tudom hol az ördögben az uram.
90. *Halajêxtan hanê m olan hamamê jêžar tasênan, çingeneden mejzin olan žamiji jêžar sesinen.*
Rabszolgából lett asszony a fürdőt a mosdó tállal pusztítja, a czigányból lett müezzin a dsámit a hangjával pusztítja el.
91. *Hamamda gurnaja, düjünde zurnaja.*
A fürdőben a kádhoz, lakodalomban a zenéhez.
92. *Hamarat-ê m Ajse gadê, takranajê gêsa goduň.*
Fürge vagyok Ájse asszony, tarhonyából keveset tettél be.
93. *Havada bulut jož, Kostantiji sel almêš.*
Nincs a levegőben felhő, Kosztántit mégis elvitte az áradat.
94. *Hem pilav jařlanêr, hem šamdan paklanêr.*
A piláfot is zsirozzák, a gyertyatartót is tisztítják.
95. *Her ažel bir gafada durmaz.*
Minden ész nem lehet egy fejben.
96. *Her ažel bir olsa, Biležikte bazar olmaz.*
Ha minden ész egyforma volna, Biledsikben nem eshetnék vásár.
97. *Her horaz kendi küllüjünde üter.*
Minden kakas a maga szemétdombján szól.

98. *Hillebazêñ feneri jassêja gadan janar.*
A csaló lámpája csak alkonyadtig ég.
99. *Iki elim ganda, bozazem urganda.*
Két kezem vérben, torkom a kötélén.
100. *Imam evinden aş, ölü gözünden jaş.*
Az imám házából eledel, a halott szeméből könny (nem jön ki).
101. *Insan bir gemi, azel jelkeni, fikir dümeni, gullan kendiñi, görejim señi.*
Az ember egy hajó, esze a vitorla, gondolkozása a kormány; használd magad, hadd lássalak.
102. *Insaneñ sofsusu sejtaneñ maszarase.*
Az emberek bölcse az ördög gúnytárgya.
103. *Ip goptu, deli gurtuldu.*
A kötél elszakadt, a bolond elmenekült.
104. *Işine göre pişir aşeñ, goşaña göre bayla başeñ.*
Magadhoz mértén főzd az ételed, uradhoz mértén kösd be a fejed.
105. *Jalan var ev japar, jalan var ev jêzar.*
Van olyan hazugság hogy házat épít, van hazugság hogy házat pusztít.
106. *Jangêna maşallah inan sejirdir.*
A tűzhöz az siet, a ki elhiszi.
107. *Jeñ gêrêlêr gol icinde, gol gêrêlêr jeñ icinde.*
A ruha széle a karban, a kar a ruha szélén törik meg.
108. *Jerseñ gabažêx, jemezseñ gapê acêx.*
Ha eszel, tököcske; ha nem eszel, nyitva az ajtó.
109. *Jolşunuñ geležeji, çoşuruñ doyağarê belli olmaz.*
Hogy az utas mikor jön, és hogy a gyermek mikor születik, sohse bizonyos.
110. *Jorgan gitti, gouga bitti.*
Oda a paplan, vége a czivódásnak.
111. *Jorgun adam dargên olur.*
A fáradt ember haragos (szokott lenni).
112. *Jumurtaje seven, davuklarêñ patêrtêsêna gatlanmalê-dêr.*

A ki a tojást szereti, annak a tyukok kodácsolását is el kell tűrni.

113. *Kel başa şimşir daray.*

Kopasz fejnek réz fésű.

114. *Gilavuzumuz garga olduğa, burnumuz boxtan eğmaz.*

Mig varju lesz a kalauzunk, orrunk ki nem mászik a mocokból.

115. *Kişi doğduyu jere baymaz, doğduyu jere bayar.*

Az ember nem azt nézi hogy hol született, hanem hogy hol lakott jól.

116. *Kör bazara varmasên, bazar körsüz galmasên.*

A vak ne menjen a vásárra, a vásár ne maradjon vak nélkül.

117. *Kör görmez sezer, sayr iştmez ujdurur.*

A vak nem lát, csak sejt; a siket nem hall, csak kitalál.

118. *Küreji japmalê amma sapênê orta jere getirmeli.*

A lapátot ugyan meg kell csinálni, de a nyelét a közepére kell elhelyezni.

119. *Laf ile pilav bitse, deñiz gadan jay benden.*

Hogyha szóra nőne a piláf, tengernyi zsírt én adok hozzá.

120. *Leblebi gojdum tabaya, laf etti bal gabaya.*

Leblebit (pergelt borsót) tettem a tálba, beszélgetett a sárga tökkel.

121. *Lengeže sormuşlar : niçün jan jan gidiyoñ? Her ijidiñ bir sağısê var demiş.*

Kérdezték a ráktól: miért mész oldalvást? Azt mondta rá: minden legénynek meg van a maga baja.

122. *Mal janêñ jongasê-dêr.*

A vagyon a léleknek forgácsa.

123. *Minareji çalan gëlêfêñ hazêrlar.*

A ki minárét (tornyot) lop, tartót készít hozzá.

124. *Mühür kimde ise, Sulejman o-dur.*

A kinél a pecsét, az a Szulejmán.

125. *Müsafir umduyunu jemez, bulduyunu jer.*

Nem azt eszi a vendég a mit reméll, kanem a mit talál.

126. *Nargileje ateşiñ küllüsü, erkeje garênêñ dillisi.*
Nárgiléra (vizi pipára) a tűznek hamvassa, férfinak az asszonyok nyelve (kell).
127. *Ne satarêm ne trampaja goşarêm.*
Sem el nem adok, sem nem csereberélek.
128. *Neler geldi neler geđti felekten, un elerken deve geđti elekten.*
Mik meg nem történtek e világon, lisztet szítálván tevé ment át a szítán.
129. *Oylan jedi ojuna gitti, çoban jedi gojuna gitti.*
A fiú evett, játszani ment; a pásztor evett, juh őrízni ment.
130. *Ojnamajan gêz jerim dar der.*
A nem tánczó lány azt mondja: szűk a helyem.
131. *Onnarê hamamjê japan bizi-de külhanjê japar.*
A ki belőlük fürdőszöket csinált, bennünket is majd megtesz fürdő szolgának.
132. *Paj edene gaz galdê, nejnejim az galdê.*
Az osztozóra liba maradt; mit tegyek, kevés maradt.
133. *Sahabêndan evvel ahêra girme.*
Ne menj elébb a gazdájánál az istállóba.
134. *Saman ejî amma eşşejîñ gujruşu gêsa.*
A szalma jó, csak a szamár farka kurta.
135. *Sarê saman altêndan sarê sular jürüdü.*
Sárga szalma alól sárga vizet folyat.
136. *Sejis döşşejinde jatêp şejislam rüjase görür.*
A kocsis ha ágyában fekszik, a sejhizslám álmát látja.
137. *Serhoşuñ nektubu zehendemde.*
A részeg levele a pokolban van.
138. *Serçe-de geçinir amma baldêrêndan belli dir.*
A veréb is megél, de meglátszik a csüdjén.
139. *Sivrilttiñîñ gazêx kendi götüñe batar.*
A karó, melyet meghegyesítettél, a saját fenekedbe fúródik.
140. *Sêrtêñê kürke alêştêrma, gapuñu türke.*
Ne szoktasd a hátad a bundához, sem ajtódat a törökhöz.

141. *Softaneñ hevengi garnênda-dêr.*
A szoftának a gyomrában van az eltenni való étke.
142. *Soña galan dona galêr.*
A ki utoljára marad, fagyva marad.
143. *Söz sözü açar, oylava baylavajê.*
Szó szavat ad, nyújtófa meg rétest.
144. *Čevir, gaz janmasên.*
Forgasd, hogy oda ne égjen a liba.
145. *Čoban armayê čam sazêzê.*
A pásztor ajándéka mézga (szokott lenni).
146. *Čoru goğaña, azê čožurufña gösterme.*
Sokat az uradnak, keveset a gyermekednek ne mutass.
147. *Čox laf guranda jazêšêr.*
Sok beszéd a koránba (szent könyvbe) illik.
148. *Čox mejve veren ayaža čox daš atêlêr.*
A sok gyümölcsöt adó fára sok követ dobnak.
149. *Tazêja gač davšana dut.*
Az agárnak: fuss, a nyulnak: fogd meg.
150. *Tef jêrtêldê, ajê joruldu.*
A csengős dob elszakadt, a medve elfáradt.
151. *Tekkeji beklejen čorbajê ičer.*
A ki a klastromnál várakozik, levest kap (iszik).
152. *Teratura salata olmaz.*
Mártásból nem lesz saláta.
153. *Terlemeden gazanmak, solumadan jan vermek.*
Fáradozás nélkül pénzt keresni (nyerni), annyi mint lélegzés nélkül meghalni.
154. *Tilki ne gadan gačsa, geležeji kürkžü dükjanê.*
Akármennyit fut is a róka, előbb utóbb a szűcs boltjába kerül.
155. *Türk ne bilir ajranê, zêr-zêr ičer ajranê.*
Mit ért a török az ünnephez, csak szűresölgeti a savót (írót).
156. *Ürümesini bilmejen göppek, gojuna qurd getirir.*
A melyik kutya ugatni nem tud, farkast visz a juhra.
157. *Üç gün oldu gajnadêrêm, gaz galdêrdê başênê.*

- Három napja lett hogy forralom, a liba még mindig eleven
(felemelte fejét).
158. *Varê-ver geli-ver Gartat dört sahat.*
Jöjj és menj, négy órányira van Kartal.
159. *Verdi kürkü gitti gorku.*
Oda adta a bundát, elmúlt a félelem.
160. *Veriñ jesin, örtüñ jatsên, beklejiñ žanê čekmasên.*
Adjatok neki, hadd egyen; takarjátok be hadd aludjék; őriz-
zék hogy meg ne haljon.
161. *Vurursañ dujur, jedirirseñ dojur.*
Ha ütsz, éreztesd; ha etetsz, lakass jól.
162. *Zengin arabasênê daydan aşêrêr, züjürt düz ovada jolu şa-
şêrêr.*
A gazdag a hegyen is átviteti a kocsiját, a szegény a sima
síkon is eltéveszti az utat.
163. *şifiti dövmédense gorçutmasê eji dir.*
Jobb ha a zsidót megijeszted, sem mint megvered.
164. *şin dutana bir muska jeter.*
A ki meg van babonázva (kit a dsin megfogott), annak elég
a varázsvers.
165. *şingene evinde musandara-mê ariyôn?*
A cigány házában akarsz fali szekrényt keresni?

JEGYZETEK.

A fent közölt szólások, itt-ott közmondások, Brüsszáról és közel vidékéről valók. Nagobbára Brüssza városából származnak, és Kirezli falu környékéről. A brüsszai csársiban (bazárban) jegyez-
gettem őket össze, egy ruhakereskedő örmény üzletében, a hol, főleg a hetivásárokon, a környék zejbekjei szoktak volt leginkább megfordulni. A szájukból lestem el úgy szólván e mondásokat, és közöltem belőlük azokat is, melyeknek némileg homályos az ér-
telmük. Homályosak pedig az által, hogy összefüggő beszédből mintegy kiszakadtak, és elmaradt mellőlük a magyarázat, mely őket okvetetlenül kíséri. Némelyike Áhmed Vefik pasa 'Atalar sözü' (Atyák szava) című példabeszéd-gyűjteményében is megvan, de

vagy hiányos feljegyzéssel, vagy pedig más variációban. Az előbbi szövegek módjára, e szólások is a brusszavidéki nyelvjárást tükrözik vissza, de minthogy többnyire városi emberektől hallottam őket, közelebb állanak a sztambuli nyelvjáráshoz, mint a fentebb közölt népdalok. Az egyes szólásokhoz fűzött jegyzeteink inkább tárgyi természetűek.

1. E szólást egy Hodsa Naszreddin-féle adoma (latife) magyarázza meg, melyben az van elmondva, hogy hogyan akarták a gyermekek a hodsza papucsait ellopni. Fára mászották fel a hodsát, de ez élven a gyanuperrel, magával vitte a papucsait is.

5. *Göppeji* (kutyát) és *göppek* az irodalmi *köpek* helyett, olyasféle hangnyújtások, mint *eşşek* (szamár) e h. *eşek*, *uşşax* (szolga) e h. *uşak*, *gişşi* (személy) e h. *kişi*, *güccük* (kicsiny) e h. *küccük*, *daşşax* e h. *taşak*.

9. *Gajdërak*, vagyis anadóliasan *gajdërax* zejbekek tájszó, megfelel az oszmanli *oĵun* (játék) szónak.

13. A következő *alanënan*, *gelininen* alakok e helyett valók: *alan ile* (a vevővel), *gelin ile* (a menyasszonynyal). V. ö. *demeknen* (mondással), e h. *demek ile* 22; *daşënan* e h. *taş ile* (kövel), *başënan* e h. *baş ile* (fejjel), *horozënan* e h. *horoz ile* (kakassal) 42; *şejtanënan* e h. *şejtan ile* a sátánnal 45; *gözënen* e h. *gözü ile* (szemével) 56; *elinënen* e h. *elinile*, *elinle* (kezeddél), *ajayënnan* e h. *ajayën ile* (lábaddal) 64 stb.

14. Tréfás szólás, mikor hosszas magyarázat után épp annyit tud az ember, mint annak előtte. A *dejmen* alak össze van vonva a *dejirmenből* (malom).

17. A *başaranëñ* alakból egy *başarmak* (kezdeni) ígére lehet következtetni, v. ö. az irodalmi *başlamak*-kal. Épp úgy van képezve a 49-ik szólásbeli *everdim* (házasodtam) alak, az irodalmi *evlendim* mellett.

26. Ezt és a következő szólást akkor alkalmazzák, ha félreérteneek valamit és más, de hasonló hangzású alakokat használnak. Az ily szó-félreértésekre első sorban az arab, tehát a török nyelv természetére nézve idegen alakok adnak alkalmat. Százával ismeretesek az ily módon keletkezett nép-etymológiák.

31. *Ireşeb* személynév e h. *Reşeb*. R hanggal kezdődő török szó tudvalevőleg nincs, és az ilyen hangon kezdődő idegen (arab és perzsa) szókon úgy segít az anatóliai, hogy magánhangzót

illeszt elibe. V. ö. *Iramazan* e h. *Ramazán*, *irast* gelmek e h. *rast* g. (találkozni), *ürzügjar* e h. *rüzgjar* szél stb.

38. *At-pazar* (Lóvásár) és *Bit-pazar* (Zsibvásár) városrész nevek Stambulban.

41. *Damna* e. h. *damla* (csepp).

46. *Handêx* az irodalmi *hendek* (árok) szónak mélyhangú párja.

48. *Damiette* egyiptomi város, és a törökök előtt főleg kitünő minőségű rizséről ismeretes.

61. A mondás második része: *jen jen gudruñ*, ebből van összevonva: *jejin jejin kudurun* (egyetek egyetek, vesszetek meg).

63. Az *ilazim*-ra nézve e h. *lazim* (kell, szükséges) v. ö. *iliman* e h. *liman* (kikötő).

80. E közmondásnak sztambuli változata így van: *köpejin duasê kabul olsa, gökten ekmek ja'ar*: ha a kutya imája meghallgatnának, az égből kenyér hullana le.

89. Akkor alkalmazták e mondást, ha egymásra fognak valamit, a *hab* és a *hub* körülbelül a mi Pál és Péterünknek felel meg.

92. *Tahrana* metathetikus alakja a *tarhana* (tarhonya) szónak.

97. *Horaz* e h. *horoz* (kakas).

110. *Hodsa Naszreddin*-féle adoma az alapja.

121. *Lengeç*, irodalmi alakja *jengeç*. E szót a népies etymologia a *jan-geç* (oldalvást menj) összetételből fejti meg.

134. Alaptalan kifogásokra használt gúnyos mondás.

137. A *žehendem* alak *žehennem* (pokol) helyett van.

144. A 'Zsivány és a rabló' című népies elbeszélésből való mondás. Értelme kiviláglik sz. Oszm. T. Népköltési Gyűjtemény 2-ik kötetének 79-ik meséjéből.

151. A török *tekke* (dervis klastrom) ama hagyományos szokására vonatkozik, hogy est idején levest meg piláfot osztogatnak benne a szegényeknek.

152. *Teratura*, oszmanliasan *tarator*, összetört dióból és fölibe öntött olajból meg ecetből álló mártás.

155. *Zêr-zêr içmek*: szüresölgetve inni.

158. *Gartal*, vagy *Kartal* város a kisázsiai Mármara partján, híres bortermő vidék.

159. *Hodsa Naszreddin*-féle adomán alapszik.

III. Láz dalok.

1.

*Geldi kojınlar jedi
kujuda ašlamajẽ,
alsan peni a hanum,
pilirdim jašamamẽ.*

*Pejaz ajazlaruna,
japturajẽm jemeni ;
haçan öperdim hanum,
iki putkal memeni ?*

*Doynu sõiyle a hanum,
alažaymusun peni ;
o muratsẽz otanda,
öper tišlerdim seni ;
konuřlarzan gülersin,
vereme kojıdun peni.*

*Pelimde-ki kẽvralẽz
tolduram onu fiřek ;
indir peřtamal kalsun,
pensiz jatarun döřek.*

Jöttek a juhok és elfogyaszták 1
a kútbın levő kihült vizet;
ha elvinnél engem, oh asszony,
tudnám az életmódomat.

A fehér lábaidra 2
cipőt csináltatok ;
mikor is csókoltam volt, óh
lány
két gömbölyded melledet ?

Igazat szólj, óh lány : 3
elveszel-e engem ?
ama vágya nem ért szobádban
csókolnálak harapnálak ;
a mikor beszélgetzz, nevetsz,
sorvadásba juttattál engem.

Az övemben levő sodrott dolog, 4
pisztollyal töltöm meg azt ;
vesd le csak, a lepedő maradjon
meg,
nélkülem matrác az ágyad.

5 *Jaşmarunun altında,
saçlarê jumaş jumaş ;
ikimiz pir jastêxta
nerde kaldê ujumaş?*

A fátyola alatt
finomak a hajai;
ha ketten vagyunk egy ágyban,
hol marad az elalvás?

J e g y z e t e k: *peni* e h. *beni*. A lázok a szókezdő *b*-t gyakran keményítik *p*-vé, pl. *pilir* e h. *bilir*, *pel* e h. *bel* (derék), *pejaz* e h. *bejaz* (fehér), *pir* e h. *bir* (egy); ép úgy a mélyhangú szóknál is, pl. *paşlamak* e h. *başlamak* (kezdeni), *paş* e h. *baş* (fej) | *hanum* e h. *hanem* (nő). A hangrendbeli illeszkedés a lázok dialektusában nagyon meg van zavarva, leginkább az *ê* helyén, melyet rendszeren *u*-val cserélnek fel, pl. *ajazlaruna* e h. *ajaklarêna*, *japturajem* e h. *japtêrajem*, *alaşajmusun* e h. *alaşakmêşen*, *kalsun* e h. *kalsên*, *jaşmarunun* e h. *jaşmarênên*, *kêlmadum* e h. *kêlmadem* | *putkal* láz tájszó: «gömbölyű» | *kêvralêş* e h. *kêvralêk* tájszó: «akármilyen sodrott dolog» v. ö. *kêvrêk* | *dolduram* e h. *doldurajem*, a szókezdő *d* szintén *t*-vé keményedik sok esetben, pl. *tolu* e h. *dolu* (tele), *tiş* e h. *diş* (fog), *tôşek* e h. *dôşek* (ágy), *têşarê* e h. *dêşarê* (kifelé), *turmak* e h. *durmak* (állani).

A láz dalokat mind jellemzi ez a könnyed mániszertű forma. A verssorok rendszeren hét szótagból állanak, melyek 4+3 ritmusra oszlanak. Az egyes versszakok úgyszólván összefüggéstelen kis külön dalok, melyekben még az első sor is inkább csak a rím kedvéért van odamondva. A rímek néha párosak, néha keresztések, szintén a legtarkább változatban,

2.

1 *Jaydanêmdan jay aldum,
pêçaşumu jayladum ;
ah hanum senin iêün,
karib karib ayladum.*

Zsírtartómból zsírt vettem,
a késemet megkentem;
óh leány te miattad
szegény fejem úgy sírtam.

2 *Geşti sabah namazê,
ja pen galşup kêlajem ;
gürzû güzeli hanum,
o gözlere gülejim.*

Elmúlt a reggeli imaidő,
felkelek s imádkozom;
georgiai szép leány,
hogyan nevessek szemeidbő.

*Geſti ſabah namazê,
ja pen. kalzup kelmadam;
pejaz janazlaruna,
pir kusur bulamadum.*

*Keminin içinde-jim,
pir su verin içejim;
kêz senden ajrêlâlê,
ateſler içinde-jim.*

*Öte kosun fereže,
etraje jeſil jeſil;
gel gidelim ej kuzum,
malêm sen evde piſir.*

Elmúlt a reggeli imaidő, 3
felkelvén nem imádkoztam;
az ő fehér orezáján
egy hibát sem találhattam.

A hajóban benn vagyok, 4
vizet adjatok hadd igyak;
leány, mióta elváltam tőled.
tűz közepette vagyok.

Tegye odebb felöltőjét, 5
csupa zöld az oldala;
rajta menjünk bárányom,
árum otthon te főzd meg.

Jegyzetek: *jaɾdan* (zsirtartó), a *ɾ* nem olvad az előtte levő magánhangzóba, mint az oszmánli dialektusnál, és erősebben ejtődik ki mint a *zejbek* nyelvjárásban is, majdnem *g*-nek, pl. *aɾladum* e h. *âlâdêm* (sírtam), *daɾda* e h. *dâda* (hegyen) stb. | *karib* e h. *garib* (idegen, szegény) a szókezdő *g*, épúgy mint explosiva társai a *d* és *b*, szintén megkeményedik, de ennél nem oly általános a szabály mint az előbbieknél, v. ö. *körmek* e h. *görmek* (látni), *kemi* e h. *gemi* (hajó) | *janazlar* e h. *janaklar*, a *k* szóközépén és végén szintén *χ*-vé lesz, mint Brüssza és Ájdin vidékén.

3.

*Jol üstünde ejeler,
göjsün tolu düjmeler;
terzi göziün kör olsun,
hapus oldu memeler.*

*Gijdim çaruzlarumu,
toptum topuzlarumu;
o süt pejaz memelere,
sürsem pujezlarumu.*

*Hajde çêxalum tara,
karêſalum japraya;*

Az út mentén *eje* (?) van, 1
melled tele gombokkal;
szabó legyen szemed vak,
fogoly lett a két mell.

Felhúztam a saruimat, 2
összeroptam sarkaimat;
ama tej fehér mellekhez
kenném oda bajuszom.

Rajta menjünk a hegyre, 3
elegyedjünk a falevelek közé;

*tarǵa olan kojunnar,
hep kurban olsun sana.*

a hegyen levő juhok
mind legyének áldozataid.

4 *Čęxtum tarun pašēna,
kar jaymaǵa pašladu;
el atēnǵa učǵura,
aǵlamaǵa pašladu.*

Felmentem a hegy csúcsára,
hó kezdett el esni;
kezet vetve a nadrágszíjhoz,
elkezdett sírni.

5 *Dere kumsuz olur-mu,
göl balıxsuz olur-mu?
gündüz pır hal ederuǵ,
geǵe jarsuz olur-mu?*

Völgy lehet-e homok nélkül,
tó lehet-e hal nélkül?
nappal majd csak elleszünk,
éjjel lehet-e szerető nélkül?

Jegyzetek: *ederuǵ* e h. *ederiz*. A pluralis *z* képző mellett a lázok beszédjében gyakran hallható a *k* is (*ederik*), ép úgy egyéb kisázsiai dialektusokban, v. ö. *japaruz* e h. *japarék* (*japaréz* teszünk), *gideruǵ* e h. *giderik* (*gideriz* meggyünk) | az *ederuǵ*-ban levő hangrendi zavar a lázok beszédjében egész közönséges, tehát magashangú hangsorban is pl. *gelin-mu-sun* e h. *gelin-mi-sin* (menyasszony vagy-e), *sevdiǵurum* e h. *sevdiǵijim* (szeretettem), *ölürmusun* e h. *ölürmüsün* (meghalsz-e) stb.

1 *Kar jayajır jayajır,
tēšarē čęǵelmajır;
sevdiǵurum pek güzel,
jüzüne paǵelmajır.*

4.

A hó esik egyre esik,
nem is lehet kimenni;
a szeretőm nagyon szép,
nem lehet az arcába nézni.

2 *Kafulǵurun tibinde,
konuštıǵ bir azaǵuǵ;
nasıl tujurdu pizi,
o kajbana puzauǵuǵ.*

A csalitnak tövében
beszélgettünk egy kissé;
hogyan tudta ezt meg
az a gonosz borjucska.

3 *Zejtin japraǵē dört-tür,
penim tertlerim čoǵ-tur;
gidijorum a kuzum,
dahha kavušma joǵ-tur.*

Négy az olajfa levele,
sok az én fájdalomam;
megyek én óh bérányom,
viszontlátás nincs többé.

*Jaŕmur jaŕajir jaŕmur,
var al pašena pašluŕ;
senden sevda luŕ geçti,
gel olaleŕm kardaş luŕ.*

Eső esik, az eső,
menj végy fejedre fejkötőt;
elmúlt tőled szenvedélyem,
jőjj legyünk hát egytestvér.

4

Jegyzetek: *jaŕajir*, a folyó cselekvést kifejező időnek ilyen alakja a trapezunti lázoknál járatos, v. ö. *čekelmajir* e h. *čekelmajor*, *paŕelmajir* e h. *bakelmajor*, *jaŕajir* e h. *jaŕijor*, *vurijir* e h. *vurijor*, *gelijir* e h. *gelijor*, *gidijir* e h. *gidijor* | *kafulŕuk* (csalít) láz tájszó, nem különben *kajbana* (gonosz).

5.

*Kara-dur kapaluŕum,
kefkirli dir janaŕum;
alıp itene kadan,
geçmez senden meraŕum.*

Fekete a fejfödöm,
fénylő-köves az arczom;
mig engem el nem veszél,
mindig reád gondolok.

1

*Kara kaşun üstüne,
kermalarun pajelur;
ne güzel-sin ej hanum,
seni kören pajelur.*

Fekete szemöldök felett,
szemíveid terjednek;
milyen szép vagy óh leány!
a ki meglát, elájul.

2

*Taş attum derin göle,
güle penzersin güle;
ne tatlı konuşursun,
gidejim pen o tile.*

Követ dobtam mély tóba,
rózsához hasonlitasz, rózsához
mily édesen beszélgetsz,
enném meg a nyelvedet.

3

*Düştü jere fêrladê,
kermanên kanadlarê;
haçan öperdim hanum,
o güzel dudaylarê.*

Elesett a földhöz vágódott,
kermán (?) szárnyai;
mikor csókoltam, lány,
ama szép ajkadat?

4

*O gemiler gemiler,
kêrêlsun direklerin;
taha hoşkun söjlerdim,
haşlandê jüreklerim.*

Óh hajók, hajók,
árboczaid törjenek szét;
még erősebben szóltam volna,
a szívem felforrott.

5

Jegyzetek: *kapaluk* fejre való, fejfedő | *kadan* e h. *kadar* (-ig); *gidejim ben o dile* (hogy mennék rá arra a nyelvre, vagyis: hogy csókolnám meg a nyelvét).

6.

1 *Kemenčemin jajê,*
gel dolajê dolajê ;
ej kěz seni almazsam,
mushajle dir kolajê.

Hegédücskémnek az íve,
jöjj titokban titokban ;
óh lány, hogy ha el nem veszlek,
talizmán után látok.

2 *Hêdêr-nebi kajasê,*
sen pazijorsun pana ;
orajên jedisinde,
pen-de gelirim sana.

Hidir próféta sziklája,
te viseled gondomat ;
Orak hava hetedikén,
én is eljövök hozzád.

3 *Ej kěz kimin kêzê-sun,*
elmadan kêrmêzê-sun ;
sabahdan gördüm seni,
patışah kêzê-mu-sun ?

Hej lány, kinek vagy a lánya,
pirosabb vagy az almánál ;
reggel láttalak téged,
pádisah lánya vagy-é ?

4 *Koç kojun meler gelir,*
taýlarê deler gelir ;
vaj anasêz kuzuja,
paşêna neler gelir.

Kos és juh bégetve jön,
hegyeket átfúr és jön ;
jaj az anyátlan báránynak,
mi nem éri a fejét.

Jegyzetek: *dolajê dolajê* láz tájszó, megfelel az oszm. *gizlije-gizlije* (titkosan) jelentésének | *Hêdêr-nebi kajasê*: *bir mahallên ismi olup Anadolda panajêrlarê ile meşhur-dur* (Kisázsziának egy helyneve, mely vásárjairól híres) | *Orajên jedisinde*: *Orak* Anadolda *temuz ajê demek dir* (*Orak* Anatóliában augusztus havát jelenti).

7.

1 *Kemileri jürüten,*
jelken ile seren dir ;
o kězlarun ejusu,
istemeden veren dir.

A mi a hajókat jártatja
az a vitorla és vászon ;
az a java a lányoknak,
a melyik kérés nélkül ad.

*Silahumun kajêşê,
meşinden dir meşinden ;
hanum gider önümden,
pen giderim peşinden.*

*Karşu beru pazarsun,
jese püskül tazarsun ;
sankê penim jarêm joş,*

sen-de peni jazarsun.

*Pir taş attum geline,
gitti vurdu peline ;
gelin kurban olasun,*

pujêrunun teline.

*Ne alcaşuñ erim var,
tütün çêzmaz başadan ;
Allah kurtarsun seni,
hau miskin koşadan.*

*Taşıannarun semizi,
izi bellu-dur bellu ;
çekü-ver-sene bana,
gönnüm sevduñu kêzê.*

*Kêz-mu-sun gelin-mu-sun,
pir öpsem ölürmusun ?
pulsam senu tenhada,
ninene söljermusun ?*

*Paşa gelijir paşa,
dalga vurijir taşa ;
gidijirem kurbete,
jaşa a kuzum jaşa.*

Fegyveremnek a szijja,
bőrből van, bőrből;
lányka megyen előttem,
én megyek a nyomában.

Szemköztről nézesz,
a fezre bojtot illesztesz;
mintha nekem nem is volna
szeretóm,
te is szerelemre gyujtasz.

Követ dobtam az arára,
ott érte derekán;
menyasszony legyen az áldo-
zatja,
a bajuszom szálának.

8.

Mily alacsony házam van,
füst nem száll a kéményből;
Alláh szabadítson meg,
rest nyomorult férjedtől.

A nyulaknak kövérje,
biztos a nyoma, biztos;
húzódj hát ide mellém,
szivem szerette lánya.

Lány vagy-é menyasszony-é,
ha egyet csókollak meghalsz-e?
ha egyedül találalak,
anyádnak majd szólasz-é?

A pasa jön, a pasa,
hullám verődik a köhöz;
megyek én idegenbe,
élj boldogul bárányom.

Jegyzetek: *kau* láz tájszó: *tembel* (rest) | *tafsan* e h. *tausan* (nyúl).

1 *Pen nasil čęza.ĵarum,*
keminin direĵune ;
mevlam saburlar versun,
validem jüreĵune.

2 *Derede pir gül pitti,*
Tuna jolunu tuttu ;
penim karib validem,
nasil peni unuttu.

3 *Ahurda pir çift tosun,*
pahalarę pir olsun ;
gine geldi kuraĵę,
iki gözü kör olsun.

4 *Trapezan dir jolumuz,*
akçe görmez elimiz ;
bu yol ĵamsu čęzmazsa,
neje varur halimiz.

5 *ĵamsu koĵdum tavaja,*
paşladu oĵnamaĵa ;
geldim paĵtum ĵamsu joĵ,
paşladum aĵlamaĵa.

Jegyzetek: *Trapezan* vagy *Trapzan* (Trapezunt), a lázok főfészke | *ĵamsu* vagy *hamsę balęę* egy halfajta, a lázok kedvelt eledele.

1 *Samsun iskele paşę,*
ĵaręn hilal dir kaşę ;
čirkin ile bal jeme,
güzel ile taş taşę.

9.

Hogyan megyek én majd fel,
a hajó árboezára ;
teremtőm türelmęt adjon,
az én anyám szivének.

A völgyben egy rózsza nőtt,
Duna útját követte ;
az én szánalmas anyám,
hogyan felejtethet el.

Istállóban egy pár ünő,
egy legyen az értékük ;
megint jött a sorsoló,
két szemére legyen vak.

Trapezunt a mi útunk,
pénzt nem látnak kezeink ;
ha az idén nem lesz hal,
milyen lesz majd a dolgunk.

Halat tettem serpenyőbe,
mozgolódni kezdett el ;
jöttem, láttam nincsen hal,
sirdogálni kezdtem el.

10.

Számszun fő kikötőhely,
lányinak ív a szemöldöke ;
rúttal mézet ne egyél,
a széppel követ hordhatsz.

*Kapu paştan araluz,
ne pazarsun analuz;
sen gül-te kēzēn gelsun,
sarēlup-ta jataluz.*

*Tükendi tütünşurum,
anşaz kaldē bir lule;
hej kēz sēşum ananē,
jüzüme güle güle.*

*Tüfeşimin kursuni,
pen pilirim işimi;
o kērmēzē janaşa,
geçirejim tişimi.*

*Pen paşēma kojamam,
miralajēn fesini;
işitmemiş turamam,
Eminenin sesini.*

Az ajtónál üres hely,
mit nézegetsz anyóka;
menj te, jöjjön a lányod,
ölelés és fekvőke.

Elfogyott a dobánykám,
egy pipányi maradt csak;
hej leány az anyádat. . . ,
az arczomba nevetve.

Pisztolyomnak az ólma,
tudom én a dolgomat;
ama piros arczába,
mélyítem a fogamat.

Fejemre nem tehetem,
az őrnagynak sapkáját;
nem nyugszom míg nem hallom,
Eminének a hangját.

Jegyzetek: Számszun, a fekete tenger partján, török kikötő város | *araluz, analuz, jataluz* e h. *aralēk, analēk, jatalēk*; e fajta képzések igen gyakoriak és szokottak a lázoknál; inkább kicsinyítő értékük van, v. ö. *kardaşlēk* testvérke, *babalēk* apácska | *o kērmēzē janaşa geçirejim dişimi* (ama piros arczba hadd keritem a fogam), azaz úgy csókolom meg, hogy a fogam helye meglátszik az arczán.

11.

*Tur-ki sōjlejeşeyim,
pen utana utana;
aldēn peni a hanum,
o muratsēş otana.*

*Ah derelerin buzu,
memen keçi bojnuzu;
pir otanēn iēinde,
görüştürdüler pizi.*

Várj csak, hadd mondanám el,
szégyelve én szégyelve;
befogadtál engem lány,
vágya nem ért szobádba.

Óh a völgyeknek jege,
a melled kecske szarva;
bennünket egy szobában,
találkoztattak össze,

3 Güneş attê Fêrata,
sandê mîkîndî oldu;
hanum senin sözlerin,
jüreyime derd oldu.

Nap süttött Eufratesre,
délután lett, azt hittem;
leány, a te beszéded
a szívemnek búbanat.

4 Güneş attê Fêrata,
payên nêrden tulunur;
öjle pejaz memeler,
hanumlarda pulunur.

Nap süttött Eufratesre,
nézzétek honnan kél a nap;
olyan hófehér mellek,
lányokon találhatók.

5 Jenîzara tüfengim,
geziyir elden ele;
ne pejaz-sun ej hanum,
penim gönünme göre.

Jenihara (?) fegyverem,
kézről kézre járdogál;
be fehér vagy óh leány,
az én szívemhez képest.

Jegyzetek: *tulunur*: *güneş doğar* (a nap felkél); *tulunigé*hez megjegyzendő, v. ö. *güneş tulusu* (nap kelte) | *jenîzara* értelmét nem tudhattam meg, valószínűleg helynév.

SZÓJEGYZÉK.

Aban-: *koşmak, jaslanmak* (futni, támaszkodni); *abanneji ver*: *koşu ver* (fuss); *üstüme abanma: jaslanma* (ne támaszkodj rám).

abdestlik: *şüppe, hoşalarên gejdîji ruba* (kaftán, a milyent a hodsák viselnek; olyan ruha, a melyben *abdestet* szokás venni, vagyis a rituális kéz- és arcmosakodást elvégezni).

ablak: *iri bejaz bir çozuk* (nagy, fehér testű gyermek); *top suratlı* *ablak jüzlü* (gömbölyű képű, fehér arcú).

adêmla-: *koşmak* (szaladni). V. ö. *adêm*: lépés.

afatla-: *sörmek* (szidni); *ne afatlijoñ* (mit káromkodol).

a çartê: *jourt* (savanyú tej).

aj ajdên: *mahitab* (holdvilág); *aj ajdên hesab belli* (világos a számítás mint a holdvilág). V. ö. *aj ajdênlerê*: a hold világa.

ajakêê: *eskîja, hajdut* (rabló); *ajakêê-başê* (rabló vezér).

ajgêt: *alet* (szerszám); *at ajgêtê* (lószerszám).

ajkêrê: *ejri, ejri-böjri* (görbe, girbe-görbe); *ajkêrê-jol*: *ejri-jol* (görbe út); *ajkêrê gitmek: jan gitmek* (oldalt menni); *niçün hûjle ajkêrê-ajkêrê-jol jûrijoñ* (mért mész ily girbe-görbén); *ajkêrê* *söz* *söjlemek* (görbe azaz rossz szót szólni).

ajlak: *işsiz, boş* (dologtalan, foglalkozás nélkül); *ajlak gidijor*: *eli boş gezijor* (munka nélkül, üres kézzel csavarog); *hizmetisz ajlak-ajlak gezijor*: *szolgálat nélkül csavarog*.

ak-pambul: *bejaz bir çozuk* (fehér testű gyermek); *ak pambul güzêl bir çozux* (fehér testű szép gyermek). V. *tombul* (pamuk puha); *tombul hanêm, elleri tombul-tombul*.

akêa: *armudun bir jînsî* (egy körte faj); *akêa armudu*.

ala: *alaşa, alaşalê* (tarka); *ala ököz* (tarka ökör).

anaka dos olmak: *mükedder olmak* (búsulni, aggódni).

arokla-: *zaiiflamak, zaiif olmak* (soványodni).

andêz: *oruspular mahallesî* (a rossz erkölcsű nők negyede; *andêz kâjasê*: felügyelője. V. ö. *andêz ayažê*).

añarê-beñeri: *ufak-tefek* (apró-cseprő).

añêr-: *eşek gibi bağırma* (szamárként ordítani); *eşejin çağırmasê* (szamár ordítás). k.

armayan: *hedije, jadigjar* (ajándék, emlék).

azêk: *jol jemeji, nafaka* (útra való eledel, táplálék).

aždamê: *mutjak* (népiesen: *mutlak* konyha). V. ö. *aš-damê* (étel-ház); *êşê-dam*: fürdő.

aukla-: *inžitmek* (valakit megbántani).

avur-zavur: *ufak-tefek* (apró-cseprő). V. ö. *añarê-beñeri*, továbbá a hasonló jelentésű *hüt-züt* és *hürt-zürt* szokat.

avurt atmak: *bilgiçlik atmak* (tudákoskodni, valamivel nagyra lenni); *avurt atêp durma*: *bilgiçlik taslama*; *avurt kurmak*, *avurt şişirmek*: *büyük göstermek, tosunluk etmek* (fennhíjázni); *avurt kuralêm*. *söjleşelim*. V. ö. *avurt* (arcz, pofa). K.

Bağlama: *saz gibi bir nev çalgı* (tambura).

bağžek: *tozluğu bağlarlar* (a zejbekek térdkötője).

bağrağ: *bakêrdan tenğere* (réz edény); v. ö. *bogrács*. k.

bangêr-bangêr aqlamak: *bağêra-bağêra, höngür-höngür aqlamak* (keservesen sírni).

baê: *gömrük resmi* (vámpezs); *geçidden yol parasê vermek*.

bağê: *abla, kâzkardaş* (néne); *karêşêna sôjler eri* (a feleségének mondja az ura).

bazlama: *bir nevi ekmek* (kenyér fajta).

bezirme: *bazlamadan inçe ekmek* (az előbbinél vékonyabb kenyér). V. ö. *bezleme*: *pideje benzejen ekmek* (pitéhez hasonló kenyér).

beked-: *kapatmak* (bezárni); *kapêjê bekedi vê*: *kapuju kapajê ver* (zárd be az ajtót).

beleñ: *tepe, ufak dağ* (domb, kisebb hegy).

bereñ-arê: *oldukêa eji, ne eji ne kötü, orta* (meglehetősen jó, se jó se rossz, középserű).

bezen-: *sürmek, kendini süslemek* (felcziczomázkodni); *üzendi-bezendi* (felczifrázkodott).

betime gitti: *hoşuma gitmedi, hoşlanmadım* (nem volt tetszésemre, nem kedveltem meg).

bindeşi: *nufus memuru, vergi memuru* (adóhivatalnok); *binde dört vergi alan* (a ki négyet vesz ezerből).

bişik: *bir tane* (egy darab). V. ö. *birşik* (egy darabka).

bêdêr-: *söjlemek, konuşmak* (beszélgetni); *bêdrêjalêm*: *konuşalêm* (beszélgessünk).

bêlla: *abla, bûjük hemşire* (néne, idősb testvér).

bêzêk- pl. *şêzêm bêzêktê*: *şanêm şêkêldê* (unatkoztam, rosszul éreztem magam); *tokmak bêzêktê*: *ajkêrê gitti, aksine oldu* (a mozsártörő rosszul tört, oldalvást ment, nem sikerült).

buba: *peder, baba* (apa).

bull: *abla, hanêm efendi* (néném asszony). V. ö. *bêlla*.

burgaê: *girdab* (örvény), *Muğla* vidékén: *düden*.

bürgü: *karêlarên bejaz örtüsü, çarşaf* (női fehér felső ruha). V. ö. *bürümek* (befedni).

dağar: *küllük, su küpü* (viztartó edény); *karanos şeklinde aŗzê geniş, dibi darže bir küp* (agyagból készült széles szájú és keskeny edény).

dahha: *işte* (íme).

dajêşa: *güzelşe, erşe doŗruşa* (szépen, férfiasan, egyenesen). V. ö. *kaba dajê* (erős, markos legény).

dak-: *bağlamak* (kötni); *hajvan dakmadêm* (a lovat nem kötöttem meg). V. ö. *takmak*.

dam: *hajvanê bağladêklarê jer, ufaşêk kulibe, jer odalarê, ahêr, hapus hane* (a hová az állatokat kötik, kis kunyhó, földszinti szobák, istálló, fogház). V. ö. *aş-damê* (konyha), *êşê-dam* (fürdő). «Ej tahtadan pabuçlu, keçeden kapulu êşêdam sahibî, aç kapujû şêzêm bêzêktê.»

dangalak: *ahmak* (ostoba). V. ö. *hêmbêl, mankafa*.

dazlak: *ejî* (jó); *kejjîñ nasl? dazlak* (hogyan vagy? jól). V. ö. *taslak, taslamak*: *taur atmak*.

debildek: *çalgênên bir nevi* (zene eszköz).

deñe-: *bakmak* (nézni) k.

deñli: *kadar; budeñli*: *bukadar* (ennyi). k.

deştemen: *bekçi, bağ bekçisi* (őr, szőlős kert őre). V. ö. *çestemen* és *teştamal*.

dik me: *cadlêr direji* (sátor oszlopa). V. ö. *dikmek*.

diñel: *ajakda durmak* (lábon állani); *diñelijor*: *ajak üstünde durijor*; *diñel ajak üstü*.

dip: *panjar* (répa).

dirgen: *ekin aleti* (gereblye).

dişehli: *karê žinsi* (asszony nép). V. ö. *dişi-ehli* (nőstény nép).

dêgan: *el dêgênê, tava, uzun kurklu*.

dêmêş da mlê: *jarê soruk jarê sêžak* (fele hideg fele meleg).

dêrlêk: *geçinme* (boldogulás, elézés); *kimsejle dêrlêrê jok, dêrlêk-sêž, geçimsiz, kimsejlen geçinmez* (senkivel se tud boldogulni, senkivel se fér el).

dolak: *kuşak* (zejbek öv); *çarêrên icinde bezden sararlar* (saru alatt a lábat göngyölik be vele).

dögu: *kêjmak*; *döguja ver*: *kêj-sana* (kinozz).

doruhunda: *üstünde* (rajta); *dayên doruhunda* (a hegy lapos tetjén). V. ö. *doruk*: *tepe, uş* (csúcs, vég).

dömel: *ejinmek* (négykézláb lehajolni); *dömeldi cömeldi*: *ejildi döruldu* (összekuporodott, négykézláb lehajolt).

döşme: *kaldêrêm* (burkolat), v. ö. *döşeme*.

düjlek: *dayda biten çalê* (hegyen termő csalit).

dülek: *olmadêk kavun, kêş kavunu* (éretlen sárga dinnye, téli dinnye).

düven: *üç arşên bojunda iki arşên eninde, altêna sêkêa çakmak taşlarê konulmuş bir tahta olup bu tahtajê ekim üzeline jürütêrek bujdajê samandan ajêrmak icün kullanêlêr* (négy rőf hosszú, két rőf széles s az olyan kova kövekkel sűrűn kirakott egy deszka, mely arra való, hogy a búzát a szalmától elválassza).

eber: *getirmek* (hozni); *bir kajve eberejim-mi?* (hozzak egy csésze kávét). V. ö. *aparmak*.

ede: *baba, peder* (apa). V. ö. *ebe*: *nine, bûjûk ana* (nagyanya).

eleti vermek: *göndermek, veri-vermek* (küldeni, adni). V. ö. *ilet*: *vardêrmak* (menesztetni).

elinkörü: *insan bir kêzdêrê vakêt sôjler* (dühében mondja az ember). V. ö. *elünin körü, ölinün körü*.

elmalêk: *raf* (polcz).

enki laf: *şu laf* (ez a szó).

enkürlü: öjle (így); *enkürlü deme*: öjle sөjleme (így ne beszélj).

erkeč: teke, *erkek keči* (hím kecske) k.

eže: baba (apa).

evinsiz: bir insanen lakêrdêşenda ehemmiyet olmazsa, ona evinsiz derler (arra mondják, a kinek a szavában nem lehet bízni); *evinsiz buřdaj*: zaiř (sovány búza).

ev ři, *imam ev ři*: kadênlaren hapus-hanesinin sahibi (a női fogházak felügyelőnője); *imam evi*: kadênlaren hapus-hanesi (női fogház). — Rendesen az imám felesége házában.

fêmine, fermene: sêrmalê entari, mintan (hímzett női felöltő). — , *Ha ři Memmê*, řü fêmene amêş guru řa jarā-mê ba ř? *Ja'a ja'a geti götü vê*. (Hádsi Mehemmed, ez a felöltő megéri-e a hatvan garast? nem nem, vidd vissza).

filik: tiftik keči, keči jaurusu (fiatal kecske).

fêrêldak: dōner řejler (forgó dolgok).

fêşkê: peřgir boku, göbre (ló ganaj). — Mugla vidékén *tulumba* (fecskendő) jelentése is van.

fêşkêrtê vermek: êkarmak (kihúzni).

fodime: řizme (csizma).

fodul: lař annamaz, so řuk kanlê, řüzü gülmêz adama derler, ki-birli (a tréfa nem értő, hideg vérű, komoly arcú, büszke emberekre mondják).

gaga: efe (zejbekek főnöke).

gajêd: řej (dolog).

galan: gajri, artêk (többé, hát); *kač galan kač*: fuss csak fuss.

gangal: halka, kulp, simit (gyűrű, edény füle, perecz).

ga ñêr-: koparmak, kuvvetlen êekmek (kitépni, erővel kihúzni).

gap-ka řak: bakêr takêmê, mut řak takêmê (réz edény, konyha edény).

garagaspann êk: zor, zorlan (erőszak, erőszakkal).

gazêttêr-: tra ř ettirmek (beretválkozni). V. ö. kazmak.

gejin: ičün (ért, miatt).

geren: hatêl, mertejin ufa řê (kisebb gerenda).

gezekêi: êski řa (rabló).

ge ř gir l. ke ř gir.

gile, gilde, gilden: beraber (együtt); *gildejdk*: beraber idik (együtt voltunk); *gildejdlim*: beraber idim (együtt voltam); *Derviş efe gilde*: *Derviş efeile beraber* (Derviş efével együtt) | *Ali gile*: *Alije, Alinin janına* (Álihoz, Áli mellé); *Ali gilde*: *Ali ile-beraber, Alida* (Álival együtt, Alinál); *Ali gilden*: *Aliden* (Álitól).

gêražêk: *čabuk* (gyorsan).

gêzan, kêzan: *ufak çožuk* (kis gyermek). V. ö. *oçlan*.

gölük: *eşek* (szamár).

gönendir-: *sevindirmek* (megörvendeztetni): *Allah gönendisin*: *mubarek ejlesin, gün göresin* (Isten örvendeztessen meg).

guma, kuma: *ortak* (társ). *Bir adamın iki üç karış olursa, bir birine ,guma' derler* (Ha egy embernek két-három felesége van, ezek gumának nevezik egymást).

gurt, kur-: *hava guralım*: *türkü söylejelim* (énekeljünk).

gürak basmak: *gêvrak basmak, çabuk gitmek* (gyorsan menni).

günnük: *şemsije, çadêr* (napernyő).

gür: *saçê çok adama ,gür saçlê' derler* (sok hajú emberre mondják).

güzlü: *kuvvetli* (erős). V. ö. *güç. k.*

hajdala-: *öküzleri ve sair hayvanlarê gütmek* (ökröket és egyéb állatokat nógatni). V. ö. *hajdê* (nosza, rajta).

hajlamaz: *dinlemez* (nem hallgat, nem figyel).

hajme: *çadêr* (sátor); *hajme gurmak*: *çadêr kurmak* (sátrat felállítani).

hampa: *arkadaş* (pajtás). V. ö. *hem-pa*.

hanajev: *jüksek ve önü açêk olan ev* (magas ház, melynek eleje nyitott); *hanaj hanaja garşê*.

hangêrdan, hangêrdan: *nerden* (honnan); *hangêrdan gelijoñ*: *nerden gelijorsun* (honnan jösz).

haranê: *büyük tenjere, kazan* (nagy tál, kazán).

harêm: *ev önünde-ki bahçe* (a ház előtti kert).

hemüžük: *şimdişik* (most, mostanság).

hêşêr: *ezilmiş ve ziyade olmuş jemiş* (összetört és túlságosan érett gyümölcs); *ham hêşêr*: *olmamış ve ezilmiş karpuz* (összetört és éretlen dinnye).

hōda: *şurda* (itt).

h o r a n t a familja (család) k.

h ü t - z ü t l. avur-zavur.

i l i k m e n : *čëragma, lamba zejtin jařile, kandil* (lámpa, mécses, olaj mécses).

i l k i n : *ibtida, evvel, errela* (kezdetben). V. ö. *ilk.*

i ñ : *delik* (lyuk). k.

i ñ i ž i k : *šurda* (ittén); *dükjan hañgërda?* *i ñ i ž i k* : *dükjan nerde?* *šurda* (hol a bolt? itt).

i š l i k : *ufak hërka* (kis felöltő). V. ö. *iš-lik*, a mit a *fermene* felett szokás viselni.

ė m ě z g a n : *ujuklamak, dalgën ujumak* (szunyókálni, félálomban lenni).

ė m z ě k : *fena koku* (rossz szag); *ė m z ě k - ě m z ě k kokijor* : *fena kokijor* (rossz szaga van); *ė m z ě k m ě š* : *ekšimiš jemek* (megsavanyodott étel).

ė n g ě r - j a n g ě r : *šojle-bojle* (össze-vissza); *ne ě ng ě r - j a n g ě r edüp-patëršën* : *ne šojle-bojle čok šojlijorsun* (mit beszélsz oly sokat öseze-vissza).

ė r ě b ě n ě : *kolajěně, jolunu* (az útját módját, könnyebb végét); *her šejin ě r ě b ě v ě* : *her šejin kolajě var* (minden dolognak meg van a maga útja módja); *ė r ě b ě n ě bulduž* : *kolajěně bulduk* (megtaláltuk a könnyebb végét).

ė r ě m, j ě r ě m : *sokak, küčük sokak* (utca, kis utca); *højle højle git-te ě r ě m ě z ě b ě t ě v ě* : *šojle šojle git-de sokař ě sap ě ver* (így és így menj és aztán térj le az utcáról).

ė r g a t : *hizmetçi, ě ifçi* (szolga, napszámos).

ė r l a : *türkü ě a ř ě r mak* (énekelni) k.

ė s ě d a m : *hamam* (fürdő); v. ö. *ė s ě - d a m*.

ė s s ě : *sěžak* (meleg, forró). V. ö. *sěžak e h. ě s ě žak*.

j a b a : *dört parmaklě kürek* (négy ujjú lapát).

j a ř ě r : *jara* (nyereg okozta seb).

j a l : *köpeklere verilen bir hamur suju* (kutyáknak való téstás víz).

j a l a k : *dařar ufař ě, ě anak* (edény, kisebb a ,dařar'-nál).

j a l ě m : *galiba* (talán); *øjle olmalě jal ě m* : így kell tán lenni.

j a m a ž ě m a, *j a m ě ž ě m a*: *janěma* (mellém); *jamažěma gel*: *jane bašěma*, *janěma gel* (mellém, hozzám jöjj).

j a m a k: *birinin janěnda hizmet eden cĕrak* (valaki mellett szolgálatot tevő inas).

j a ñ š a n : *seslenmek*, *söjlemek* (hangot adni, szólni).

j a r: *bir tepenin en uçurum olan jeri* (egy dombnak a legmeredekebb helye).

j a r a k: *bĕčak* (kés). V. ö. *jarmak* (hasítani).

j a r a k: *hazĕr* (kész).

j a r a k l a n : *hazĕr olmak* (elkészülni); *jola gitmek iĕün jaraklandĕ* (útra készülődött).

j a s t ě g a š: *hamur aĕmak iĕün jastĕ ayaž* (tészta gyúró fa). V. ö. *oszm. jassĕ ayaž* (gyúró fa).

j a t: *jabanžĕ* (idegen).

j e l e: *bir dařĕn üstü, jelesi* (egy hegynek a csúcsa); *hajvanĕn jelesi* (az állat szőre).

j e r e v i: (földszintes ház).

j e š: *ekši hamurdan japĕlan bir nevi jemek* (savanyú tésztából készülő kenyér fajta).

j i l l e n : *usurmak* (szelet eresztetni) *k*.

j i t m e k: *kajb etmek* (elveszni); *param jitti*, *parajĕ jitirdim* (elfogyott a pénzem, elköltöttem a pénzt).

j o n g a: *ayaž parĕasĕ, odun jahod tahtanĕn ufak parĕalarĕ* (apró fadarabok, szilánk). „*Ala ĕam dibinde jonga jonarken*“ (a mint a tölgyfa tövéen szilánkot hasogattam).

j ö n t e m: *münasibetsiz* (alkalmatlan, illetlen ember).

j ö n t e m n i: *herne edersen kabul eder bir adam* (olyan ember a kivel bármit lehet tenni).

j ö n t e l : *ĕok söjlemek*, *serbest söjlemek* (sokat beszélni, szabadon beszélni).

k a b a l a k: *su testinin ufařĕ* (kis vizes korsó).

k a j a f: *pazaržĕ, satĕžĕ* (vásáros, árus).

k a l a k: *karĕlarĕn sarĕřĕ* (asszonyok turbánja).

k a l e n d e r: *fukara, zühürt bir adam* (szegény, nyomorúságos egy ember).

k a l i j e t: *gelin rubasĕ* (menyasszony ruhája).

k a ñ ĕ: *iki tekerlekli araba* (két kerekű kocs). V. ö. *kanlĕ*: taliga.

k a r g a ċ: *kara ayağ* (fekete fa).

k a š m e r: *šejtan* (ördög).

k a t ě k l ě: *karēšek* (össze-vissza kevert).

k a u š ě r -: *kapatmak* (befedni).

k a v u s a r a: *küfe, sepet* (kosár). K.

k e b e: *aba* (guba).

k e l e k: *ermemiş olmamēš kavun, tatsēz susuz kavun* (éretlen, izetlen sárga dinnye).

k e l e š: *ujsal, budalamsē, kimseje sōjlemez adam* (együgyű, buta ember, a ki senkihez sem szól).

k e š: *sersem, gözü boz, avanak* (együgyű, féleszü). *Anadolda, keš birde jourt kurusu* (Anatóliában a szárított savanyú tejet is jelenti).

k e v g i r, g e v g i r: *hamuru sudan ajērmak iēün kullanēlan bir süzgeč* (olyan szűrő, mellyel a vizet választják el a tésztától).

k i n d i l i p a r m a k: *serče parmak*.

k ě r a ģ ě: *čij* (dér); *k ě r a ģ ě ja ģ m ē š* (dér esett).

k a r a ñ ě n a: *karšusēna* (szembe vele).

k ě r t l a k: *bo ģ az* (torok).

k ě š s a: *šej* (dolog, izé); *uzun k ě š s a adam* (hosszú féle ember).

k ě v ě r -: *aramak* (keresni); *k ě v ě r d ě m k ě v ě r d ě m d a p a m a d ě m*: *arad ě m arad ě m b u l a m a d ě m* (kerestem, de nem találhattam).

k o m p u r: *potates* (krumpli).

k o r: *ateš, eji janmēš ateš* (tűz, jól égő tűz, parázs).

k o s t a k: *güzel* (szép, csinos). Pl. *,senden kostak ja r ě m - m a r* (külömb szeretöm van náladnál).

k ö k l e n -: *oturmak* (leülni, letelepedni); *k ö k l e n e j i m - m i, c ö z ü l e j i m - m i*? : *otura ģ ě m - m ě ģ i d e j i m - m i*? (leüljek-e avagy elmenjek).

k ö n ģ ü l l e m i š: *ehtija r l a m ē š* (megöregedett, pl. ember).

k ö z: *küllenmiş ateš* (hamuvá lett, hamvas tűz).

k u b a t: *fena* (rossz) k.

k u d ü b e t: *čirkin* (rút); *ne kudübet adam* (mily rút ember).

k u s k u n (a zejbe k hátsó nadrágtartója, az elülső *u ċ k u r*).

k u š: *rēzk, jeježek ičežek šejler* (vagyon, enni inni való dolgok).

k ü p p e d e k: *birden bire, apansēz* (egyszerre, hirtelen); *küppedek ģ eli kodu*: *apansēz ģ eldi* (hirtelen jött meg). *,k ě m ě z ě d o n n u F a d i m e m, ģ e l e ģ o d u k ü p p e d e k* (a piros bugyogójú Fatmám hirtelen jelent meg).

kütük: eski defter (régi könyv, füzet).

lenger: kervan (karaván).

löngez (esővíz okozta kis tó).

mafut, mahut: ehtijar, avanak (félesztő öreg).

maja: dişi deve (nőstény teve). „Türkmen gèze katarlamêş majajê”.

mačekak: bulanêk lakêrdê eden adam (ostoba beszédű ember).

mekik: bez dokurken iplîji ajrê geçirijorlar (mikor a vásznat szövik, külön eresztik át a fonalat).

meles: burdaj arpa çaudar hepsi beraber (búza, árpa, rozs mind együttvéve).

mukava: kalên kjarêd (vastag papír, a zejbekek a fezbe teszi, hogy a fegyver ne fogja).

mušta: jumruk, köseleji inžiltmok içün pirinžden japêlma (mossártörő).

mutlu: eji, mübarek (jó, áldott) k.

nalêa: pabužun altêna konulan demir, kônduranên ôkêesine koduklarê demir (a lábbeli talpa alá elhelyezett vas).

nažak: baltamsê bir šej (baltához hasonló dolog).

nimenim: 25 dirhen (25 dragma).

nimete: kabalažên ufažê (kis vizes edény, kupa).

nižab: nasêl (hogyan); nižab edelim: nasêl edelim (hogyan csináljuk).

oftu: üstü (felé); akšam oftu: akšam üstü (este felé).

omža: jerde-ki asma (szőlőtő, ha a földön van).

orata: šaka (tréfa); oratažê (tréfacsináló).

önge: 100 dirhem (száz dragma).

özele: arzulamak, özlemek (kiváncozni vmi után, áhitozni).

övendere: ôküžleri dürtmek içün, užunda sivri bir demir olan uzun dejnek (hosszú vashegyű bot, mellyel az ôkröket nôgatják).

öväürü: akranê, misalê (párja, hozzá fogható); öväürü jož-tur: akranê jok (nincs hozzá fogható).

p a l a s k a: čanta gibe fišek içün; askerlerin beline taktëklarê pëçak (táskaszerű fegyvertartó; a katonák derekukra kötik).

p a m b u l: böžek (bogár).

p a š a l ě: uzun entari (hosszú felöltő, pasás, nagyúri).

p e š t a m b a l: peštemal (törülköző, kendő) k.

p o s t a l: askerlerin evvel gejdikleri kondura (lábbeli, a mit ezelőtt a katonák viseltek).

p u r p u t, *p ě r p ě t*: kēldan japēlma don, šalvar (szőrből készült nadrág vagy bugyogó).

p u s a t: elbise, esvab (ruha).

p ü ě ü k l ü: havuž, jer otu (sárga répa).

r e š m e: hajvan jüzüne takarlar gümüšten para gibi šejler (az állat arczára teszik, ezüst pénz féle dolgok).

s a h a t: čožuklarēn fesini tutan ip (a gyermekek sapkáját összehajtó fonál).

s a j ě m, *k a f a s a j ě m ě*: jol tezkeresi (útlevél).

s a l g ě n: adam bašēna dūšen hisse, vergi (az egyes emberekre eső adó, fejadó).

s a m u t: dilsiz, az sōjlejen adam (szótalan, kevés beszédű ember).

s a p a: kestirim, kestirme, en jakēn jol (a legrövidebb út, letérő).

s a r m a l a k, pl. sarmalak geldim: kužakladēm (átöleltem).

s e d i r: minderlik (párna).

s e n e k: čam aḡažēndan ojma testi (tölgyfából kifaragott korsó).

s i j i r t m a ž, *s ě ḡ ě r t m a ž*: sēḡēr čobanē (ökörpásztor).

s i n:- gizlenmek (elrejtőzni); sinnenijor: gizlenijor, saklanijor (elrejtőzik).

s i t i l: čadērlarēn kenarēna koduklarē čul (zsák, a melyet a sátrak oldalára tesznek).

š ě n d ě: makas (olló).

s ě n:- korkmak (félni).

s ě r ě m: ip gibi inže kajēš (fonál vékonyságú szíj).

s o r g u: sual (kérdés) k.

s u - b a š ě: zaptije memuru (rendőrhivatalnok) k.

s ü r t ü v e r ě j i m: annadajēm (megértessem).

š a b a n n a n m ě š: kalajlanmēš (kivasalt).

š a k l a b a n: šen adam, maskara (vidám ember).

ş a l a f: *ateş gibi* (mint a tűz).

ş a p l a k: *tokat* (nyakleves); *saña bir şaplak vurursam görürsün* (meglátod ha egyet ütök rád).

ş a p ş a p: *su içilejek kab, maşraba* (vizivó edény).

ş a t ê r: *güzel* (szép).

ş e v i k: *fürge*; *şevik gëzan* (fürge gyermek).

ş ê l l ê k: *aşâlek, pis, bajayê* (alávaló, közönséges). Használatos a mire az *oruspû, postal'* (rima) szók is járatosak.

ç a γ: *vakit* (idő); *çayê geçti*: *vaktê geçti* (kora lejárt); *tam çayê*: *tam vaktê* (épp az ideje).

ç a j k a l a:- *çalkalamak, sallamak* (mozogni, inogni, hastánczot járni); *çajkaşê*: *sallajêşê* (rázogató).

ç a l a b: *allah* (Isten): *„Jok-tur tapaşak, çalab-dêr arzâk”* (nincs más imádni való, csak az Isten).

ç a l ê k a k a n: *ufak hajdut, hêrsêz* (kisebb rabló, tolvaj).

ç a p ş a k: *su kupasê* (viz edény). Bolu vidékén *çamsak*.

ç a p u t: *paçavra, eski ruba* (rongy, ócska ruha).

ç a t l a k: *fışek* (pisztoly).

ç e p e r l e:- *kêrpmak* (kiszakítani); *çepêleji vëdim*: *kêrptêm* (kiszakítottam).

ç e p i ş: *kecinin jaurusu* (kecskének a kölyke).

ç e p k e n: *kollarê acêk bir mintan* (köntös, melynek az újjai nyitottak).

ç e r i b a ş ê: *çingeneler başê* (cigány főnök). V. ö. *çeri* (sereg).

ç e r ç i: *attar* (pamukverő) k.

ç i l t i m: *salkêmên bir parçaşê* (a szőlőfürt egy darabja).

ç i m e n d e r: *eşek* (szamár). V. ö. *çimen-dar*.

ç i r i ş (csiriz).

ç ê γ: *çadêrlarên kenarêna koduklarê kargêlar* (az a rúd, melyet a sátrak oldalaira tesznek).

ç ê r a k m a, *ç ê r a γ m a*: *kandilin ufaγê* (kisebb lámpa). V. ö. *çêrak*.

ç ê t l ê: *sade* (puszta, magános); *çêtlê gajve*: *sade kahve* (czukor nélküli kávé).

ç o v a ş, *ç ö v e ş*: *güneş* (nap); *çovaşa oturma* (ne ülj a napba).

ç ö m e l:- *ejilmek* (hajolni); *çömel-de bir parça solu* (kuporodj le és pihenj meg egy kissé).

čomez: bir hožanên janênda oturan küçük telebe, şajird (a hodsá oldala mellett ülő tanítványa).

žariz: edebsiz, kougažê (szemtelen, veszekedős).

žatta: büjük sokak (nagy utoza). V. ö. *žadde*.

žavur: gjaur (hitetlen); *žavuruñ eššeji*: šimindifer (a gyaurok szamara, vasút). Ájdinban.

žibar: čožuk (gyermek); *žibarlar*: čoluk-čožuk (gyerek sereg).

žibindirik: širpintilik, gelin čadêrê (menyasszonyi sátor). Mugla vidékén.

žibinlik: karjolanên üstünde olan perde (az ágy felett levő függöny).

žip-žip olmazsa: hič olmazsa (legalább).

žékžék: čok lakêrdê sôjlejen (a sokat beszélő); *žékžéklanma*: čok lakêrdê sôjleme (ne beszélj sokat).

žêz: žêžem bêžêktê l. bêžek.

žêžek: ažêmak (sajnálni); *žêžêktê*: ažêdê (fájlalta).

žürpedek: birden bire, hepsini birden (egyszerre, mind egyvêgből); *žürpedek içi verdi* (egyszerre mind kiitta). V. ö. *küppetek*.

zejrek: akêllê (okos, eszes); *zejreklik* (eszesség) k.

zibidi: kijafetsiz, bičimsiz, pis esbablê (formátlan, esetlen, szennyes ruházatú).

zibin; *rubá, eshab* (ruhadarab, v. ö. *zubbony*) k.

žêbêťê-vermek: sapmak (letérni). L. *êrêm*.

zêngêlda- (nagy zajjal, hühóval megérkezni); *zêngêldadê geldi* (dérrel durrall megjött).

zorbaz: kuvvetli güzel bir adam (erős szép egy ember).

zumara: dudaklan čačêlan zêbêr (hangszer, melyet az ajakkal játszanak).

zûlam: zühürt, fukara (nyomoruságos szegény).

tak-tuka, tak-a-tuka: tütün tablasê, čibuk tablasê (dohánytartó, csibuk tartó).

tañrêgün: hergün (minden nap). V. ö. *tañrêñên güñü* (Istennek a napja).

teke: büjük keči (nagy kecske); *teke kečisi*: filik keči jaurusu (*filik kecske kölyke*).

- teştamal*: *bağ bekcileri* (gyümölcsös kert őrei). L. *deştemen*.
tezek: *inejin kurumuş pislîji* (megszáradt tehén ganaj).
tezkin şîi: *ajakta gezen, eşkîja* (rabló, gyalogjáró).
tevek: *flîz* (galy).
tingildivermek: *gidi vermek* (elmenni).
tingoz: *sefil, zühürt* (ágról szakadt szegény).
têknaz: *şişmanşe* (jó húsban levő, kövéres).
têrkala-: *kapuju sürgelemek* (az ajtót kapargatni).
tofur: *mahsul* (termény).
tokač: *čamašêrê tokmaŷa* (fehérruha sujkoló).
tokat: *aŷêl, kojun aŷêlê* (ól, akol, juh akol).
tolašêr: *tabaklarên derîjêkadêklarê jer*.
tongordak: *ufak čengêrak* (kis csengő forma hangszer). L. *don-gurdak, debildek*.
torluk: *čadêr* (sátor).
tosun: *öküzlerin kücûjü* (tinó); *ejî delî kanlê, jakêşêklê* (bátor, derék fiatal ember); *tosun gibi şüsseli kuvvetli* (bátor akár egy tinó); *gara tosun*: hős, bátor ifjú.

tura, emik turasê: *karêlarên alnêna kojduŷu altun dizisi* (arany czifraság, a melyet nők a homlokukon szoktak viselni).
tülbaş: *karê* (asszony). V. ö. *tül-baş* (fátyol-fej). Jürük kifejezés.
tümbek: *bir ufažêk tepe* (kis domb).
tüppür-: *tükürmek* (köpni).
unki: *şurda-ki, bu* (ez itt, ez). V. ö. *en-ki*.
ünle-: *čayêrmak, hajkêrmak* (kiabálni); *ünnerim*: *hajkêrêrêm* (kiáltozok).
üre-: *gelmiş üremiş, çoyalmış* (megsokasodott).
ürüz-küttüz: *hep beraber, şümlemiz* (mind együtt, megannyian).
Jürük kifejezés.
üşküre: *tas, bakêr tas* (edény, rézedény). K.

Dr. KÚNOS IGNÁCZ.

Kisebb Lule-lappmarki nyelvjárások.

Az 1891 év nyarat a M. T. Akadémia támogatásával ismét a lappok között töltöttem és ezen idő alatt hosszabban csupán egy dialektussal, a közép svéd-lappság körébe tartozó arjepluogival foglalkoztam. Utazásom alatt azonban a Lule-lappmark néhány kisebb nyelvjárását is alkalmam nyílt rövidebb vagy hosszabb ideig tanulmányozni, nevezetesen a Folden-fjordit, melyet egy napon át vizsgáltam egy véletlenül Bodöbe jött igen értelmes lappal és a Qvikkjokk vidékét, melyet a Sulitelma hegység tövében levő Furulund bányában való tartózkodásom alkalmával kutattam. Egy ottani lapp asszony, a ki egy bányafőmunkásnak egyenesen lapp sátorból hozott felesége volt, vállalkozott egy-két napig a mester szerepére, de nem sokra mentem vele, mert igen nehéz felfogású volt, a kinek a legelemibb nyelvtani dolgok kisütésére neha órákra volt szüksége. A Folden-fjordi lapptól néhány átdolgozáson kívül eredeti szöveget is bírtam gyűjteni, a qvikkjokki lapp asszonnyal azomban három nap alatt csak nagy nehezen bírtam egy kisebb és egy nagyobb hét év előtt gyűjtött mesét az ő dialektusában földolgozni.

Első olvasásra is föltűnik, hogy a két nyelvjárásból közlött szövegek nyelve mind egymáshoz, mind pedig a lpS. szövegek I. részében közlöttekhez igen közel áll, úgy hogy itt alig is lehet külön dialektusokról szólni. A Folden-fjordi és qvikkjokki már azért is nagyon megegyeznek egymással, mert lappom vallomása szerint a Norvégiában, Folden-fjordban élő lappok a svéd Qvikkjokk vidékéről költöztek ide.

Függelékül néhány sor mutatványt és egy két nyelvtani jegyzetet az Ofoten-fjorból is fogok közleni. E rövid mutatványt egyszer a hajón jegyeztem le vagy másfél óráig velem utazó ofoti lappoktól.

1. A Folden-fjordi nyelvjárás.

Ez a Lule-lappmarki területbe tartozik és főbb sajátásaival megegyezik. «A svédországi lapp nyelvjárások» című értekezésben (lásd fent 194 s. köv. lapokon) mint Jokkmokk egyházkerületit ismertettem. Azon rövid idő alatt, melyet Bodöben lappommal eltöltöttem, főleg arra ügyeltem, hogy a hangtani és alaktani különbségeket jegyezzem le.

Hangtani sajátságok.

Az egyes magánhangzók ugyanazok, mint a jokkmokki nyelvterületen, a mássalhangzók körében azonban több eltérés található. Nevezetesen nem fordul elő sem a *c*, sem a *z* mássalhangzói diphthongus, hanem e helyett *č*-t, illetőleg *ž*-t ejtenek. Ugy látszik e dialektusban nincsen teljesen zöngés *g*, *d*, *b* hang sem, legalább nekem úgy tűnt föl, mintha helyettük félig zöngés *k*, *t*, *p* hangzottak volna. Ugyanezt a félig zöngés mássalhangzót hallottam szó elején is többször *k*, *t*, *p* helyett, holott Jokkmokkban csupán ez utóbbiak voltak hallhatók. A szó közepén eredetibb *ng*, *nd*, *mb*-ből származó *gg*, *dd*, *bb* sem teljesen zöngések a Foldenfjordban, hanem úgy mint az egyszerű hangok, ezek is inkább félig zöngéseknek hangzanak. A *ž* sem *d's* (*dč*) mint Jokkmokkban, hanem *ttš*, sőt a *dd* helyett is *t't*-t ejtenek, pl. *saddē* helyett *saťt'ē* «hely» (gen. s. *sajjē*). A szövegekben e kiejtésbeli eltéréseket nem jelölöm, ott a félig zöngés hangok helyett mindig a teljesen zöngéseket írom.

A magánhangzós diphthongusok meglehetősen nagy számmal vannak. Ezek közül az *ie* (*iē* stb.)-t egyszerű *ē*, az *ēä*-t *ā* hanggal jelölöm, a melyektől többször nehéz őket megkülönböztetni, a hangsúlytalan szótagokban levő *uo*-t pedig *ū*-val; pl. *rēpi* helyett tehát *rēpi* «róka», *veärält* helyett *vārält* «világ», *ävvuo* «öröm» helyett *āvū* stb. alakokat írok.

Hangváltozások.

A jokkmokki dialektustól a legfontosabb eltérések a következők:

1. Töszótagbeli *ā* és *ā̃* a névragozás és igeragozás változó alakjaiban rendszerint *ē* v. *ē̃*-vé változik; pl. *hässta* «ló»: gen.

sing. *hēsta*; *hāiēma* «lakás»: gen. s. *hēima*; *kāhčēt* «nézni»: præs. s. 1. *kēhčau*. — Ugyane változással találkozunk a qvikkjokki nyelvjárásban is s ez úgy látszik az egész nyugati Lule-lappmarki nyelvjárasterületnek közös sajátása. E jelenség azonban nem szorítkozik pusztán erre a vidékre, hanem igen kiterjedt használatú. Találkoztam vele Karesuandóban is és legrendszeresebben alkalmazták a Pite-lappmak arjepluogi egyházkerületében.

2. A tőszótagbeli *oq* (*ōq*, *°q*) a névszóknál az egyes szám comitativusában, a többes számban pedig a nominativust kivéve minden esetben *ō-vá* változik a következő szótagbeli *i* hatása alatt; pl. *koqhte* «sátor»: com. s. *kotiñ*, gen. plur. *koti* stb.; *č°qrēvē* «szarv»; acc. plur. *čōrvit*. — Az igeragozásnál kétféle csoport van. Azon igék, melyeknek infinitivusában a *-t-t* a v. *e*, *ē* előzi meg, mint *poqhtēt* «jönni», *oqtēt* «alunni» csak a mult idő egyes sz. 3. személyétől végig változtatják az *oq-t* *ō-vá*; pl. *oqtiet* præt. s. 1. *oqtiu*, 2. *oqti'*, 3. *ōti*, plur. 1. *otīma* stb. — Azon igék ellemben, a melyeknek infinitivusában a *t-t* *u* (*ū*) előzi meg, az *oq-t* a jelen idő egyes sz. 3., a plur. 3., a dual. 1., a präteritum sing. 1. és 2. s a plur. 3. személyében valamint a partic. präteritiben változtatják *ō-vá*; pl. *koqrrūt* «varrni»: præs. s. 1. *koqrūw*, 3. *korru*, plur. 1. *koqrrūp*, 3. *kōrru'*, dual. 1. *kōrrun*, præt. s. 1. *korrūw*, 2. *kōrru'*, 3. *koqrūi*, plur. 3. *korrūn* stb. — Ugyanezen jelenséggel találkozunk a qvikkjokki dialektusban és teljes rendszerességgel az arjepluogi nyelvjárásban is. Hogy mily terjedelemben él e hangtani tűnemény a nyugati lulei területen, azt az idő rövidsége folytán természetesen nem állapíthattam meg.

3. Az *uo* tőszótagbeli diphthongus *ū*, *u*-val, az *uoi* triphthongus *ui*, *ūi*-val váltakozik a ragozás bizonyos alakjaiban; hogy melyekben, azt nem tudtam határozottan megállapítani.

A mássalhangzó-változások terén szintén vannak különbségek ezen és a többi Lule-lappmarki nyelvjárások között. A kiejtésbeli eltéréseket említettük már és ezen alapszik a ragozásbeli mássalhangzó-változásoknál mutatkozó különbség is. Minthogy e dialektusban nincsen *c* és *š* hang, tehát sem *hec* : *hc*, sem *hc* : *c*, sem *šš* : *cc* változások sem fordulhatnak elő.

A Folden-fjordi nyelvjárás ragozásbeli mássalhangzó-változásait a következőkben tüntethetjük föl:

a) Torokhangok: 1. *kk* : *k̄k̄* (*gg*); pl. *hägga* (*hāk̄ka*) «lélek»,

gen. *hēkka*. — 2. *hkk* : *hk*; pl. *ēohkko* «csúcs», gen. s. *ēohko*. — 3. *hk* : *k*; pl. *lohkot* «olvasni»: præs. s. 1. *lokōu*. — 4. *ññ* : *ñ*; pl. *allat*. s. *maññai* «után, mögé»: *maññen* (iness. s.) «után, mögött». — 5. *kñ* : *ñ*; pl. *suokñat* «bújni»: præs. s. 1. *suoñau*.

b) Ínyhangok: 1. *šš* : *š* (erre nincs példám, de bizonyosan előfordul). — 2. *ďď* (*t't'*) : *jj*, *j*; pl. *sadďē* : *sajjē* «hely»; *paddēn* «fönt»: *pajās* «föl». — 3. *čč* : *žž*; pl. *vāžža* «fal»: gen. s. *vēcča*; *oažžut* «kapni, -hat, -het»: præs. s. 1. *°qēcūw*. — 4. *hēc* : *hē*; pl. *kāhēcēt* «nézni»: præs. s. 1. *kēhēau*. — 5. *hē* : *ē*; pl. *ohēot* «keresni»: præs. s. 1. *oēōu*. — 6. *ín* : *í* (erre nincs példám, de bizonyosan előfordul). — 7. *tú* : *ú*, pl. *potñot* «fonni»: præs. s. 1. *poñōu*.

c) Foghangok: 1. *tt* : *ďď* (*t't'*): pl. *tuottar* «magas hegység»: gen. s. *tuoddara*; *koddēt* «megölni»: præs. s. 1. *kottau*. — 2. *htt* : *ht* (erre sincs példám, de bizonyosan előfordul). — 3. *ht* : *t*; pl. *sihtat* : *sitāu* «akarni». — 4. *tt* : *t*; pl. *siñētū* «oldal»: gen. s. *sittū*. — 5. *t* : *d* (*t*); pl. *ēdnē* : *ētnē* «anya». — 6. *ss* : *s*; pl. *pēsset* : *pēsau* «szabadulni»; *nasstē* : *nāstē* «csillag». — 7. *nn* : *n*; pl. *mannat* : *manāu* «menni». — 8. *tn* : *n*; pl. *patni*; *pāni* «fog». — 9. *ll* : *l*; pl. *ēuollat* : *ēuolau* «vágni». — 10. *rr* : *r*; pl. *porrot* : *porōu* «enni».

d) Ajakhangok: 1. *pp* : *bb* (*pp*); pl. *oqbba* : *oappa* «húg». — 2. *hpp* : *hp*; pl. *tāhppūt* : *tāhpūw* «odatapadni». — 3. *hp* : *p*; pl. *rēpi* : *rēhpeha* «róka». — 4. *p* : *b* (*p*); pl. *koaptēs* : *koabāta* «várásdob»; *pēbmū* : *pēpmū* «étel». — 5. *ff* : *f* (erre nincs példám). — 6. *vv* : *v*; pl. *āvū* : *āvū* «öröm». — 7. *mm* : *m*; pl. *namma* : *namā* «név». — 8. *pm* : *m*; pl. *jāpmēt* : *jāmau* «meghalni».

Megvan itt ezeken kívül épp úgy mint a többi északi lapp-ságban a *k*-nak a *kt*, *ks*, *kē* kapcsolatban *uh*-ra változása is; pl. *akta* «egy»: acc. s. *ouhtou*; *paktē* : gen. *pāuhtē* stb.

Alaktani sajátosságok.

Névragozás.

Azon rövid idő alatt, a míg a Folden-fjordi dialektussal foglalkozni alkalmam volt, figyelmemet csak a főbb névragozási alakokra terjeszthettem ki.

A névszók töve kétféle: vagy az egész ragozáson végig kéttagú vagy pedig kéttagú alakokkal háromtagúak váltakoznak. E dialektusban, úgy mint általában a lappságban közönségesen a következő esetek fordulnak elő: nominativus, genitivus, accusativus, comitativus, essivus, inessivus, elativus, illativus és abessivus. — Viszonyzókon, névmásokon és néhány kifejezés-módban egyéb esetek nyomai is meg vannak őrizve, de ezekkel most nem foglalkozom.

Mint föntebb láttuk, a szók tömássalhangzója e dialektusban is rendszeres változás alá esik. A kéttagú tövűeknél a mássalhangzógyöngülés és az ezzel kapcsolatos magánhangzói időmértéki változás (l. 173—74. lap) az egyes szám genit., accus., comit., iness., elat. és abessivusában, továbbá az egész többes számban, az egyenlőtlen vagy változó tövűeknél pedig az egyes sz. nominativusában és essivusában lép föl.

A névszókhoz járuló esetragok a következők:

Egyes szám	Többes szám
Nom. —	-', -a'
gen. —	-i, -ī
acc. -u, -w	-it
com. -in, -iń, -ń	-ī
ess. -n	-n
iness. -n	-iń
elat. -s	-is
illat. -i	-it
abess. -ta	-ita

A névmásoknál az egyes szám genitivusában -n rag van, az accusativusban a w rag ū-végű tövekhez járul. Az elativus s végzete birtokos személyragok előtt -st lesz, az egyes sz. illativusi i helyett pedig ugyanekkor s (se) rag lép föl. — A többes számban a genitivus szolgál comitativusul is, az essivus pedig megegyezik az egyes számmal.

Paradigmák.

Egyenlő (kéttagú) tövek.

Egyes sz.	Többes sz.
Nom. <i>hässta</i> «ló»	<i>hēsta'</i>
gen. <i>hēsta</i>	<i>hēstai</i>
acc. <i>hēstau</i>	<i>hēstait</i>
com. <i>hēstain, hēstañ</i>	<i>hēstai</i>
ess. <i>hässtan</i>	<i>hässtan</i>
iness. <i>hēstan</i>	<i>hēstain</i>
elat. <i>hēstas</i>	<i>hēstais</i>
illat. <i>hässtai</i>	<i>hēstait</i>
abess. <i>hēstata</i>	<i>hēstaita</i>
Nom. <i>čalēmē</i> «szem»	<i>čalmē</i>
gen. <i>čalmē</i>	<i>čalmī</i>
acc. <i>čalmēu</i> v. <i>čalmiu</i>	<i>čalmīt</i>
com. <i>čalmiñ</i>	<i>čalmī</i>
ess. <i>čalēmēn</i>	<i>čalēmēn</i>
iness. <i>čalmēn</i>	<i>čalmiñ</i>
elat. <i>čalmēst</i>	<i>čalmis</i>
illat. <i>čalāmai</i>	<i>čalmīt</i>
abess. <i>čalmēta</i>	<i>čalmīta</i>
Nom. <i>mānnū</i> «hold»	<i>mānū</i>
gen. <i>mānū</i>	<i>mānui</i>
acc. <i>mānūw</i>	<i>mānuīt</i>
com. <i>mānuin (mānuñ)</i>	<i>mānui</i>
ess. <i>mānnūn</i>	<i>mānnūn</i>
iness. <i>mānūn</i>	<i>mānuin (mānuñ)</i>
elat. <i>mānūs</i>	<i>mānuis</i>
illat. <i>mānnui</i>	<i>mānuīt</i>
abess. <i>mānūta</i>	<i>mānuīta</i>
Nom. <i>johko</i> «folyó»	<i>jokō</i>
gen. <i>jokō</i>	<i>jokōi</i>
acc. <i>jokōu</i>	<i>jokōīt</i>

com.	jokōin	jokōi
ess.	johkon	johkon
iness.	jokōn	jokōin
elat.	jokōs	jokōis
illat.	johkoi	jokōit
abess.	jokōta	jokōita

2. Egyenlőtlen tövek.

Nom.	rēpi «róka»	rēhpeha
gen.	rēpeha	rēhpehi
acc.	rēpehau	rēhpehit
com.	rēpehin	rēhpehi
ess.	rēhpehen	rēhpehen
iness.	rēpehen	rēhpehin
elat.	rēpehes	rēhpehis
illat.	rēpehe	rēhpehit
abess.	rēpehahta	rēhpehita.

Nom.	koaptēs	koabāta'
gen.	koabāta	koabātai
acc.	koabātau	koabātait
com.	koabātain	koabātai
ess.	koabātan	koabātan
iness.	koabātan	koabātain
elat.	koabātas	koabātais
illat.	koabātai	koabātait
abess.	koabātata	koabātaita

Számnevek.

1. Alapszámnevek.

1. akta	8. kakēe
2. k ^u okta	9. akēe
3. kolōmo	10. lokiu
4. nilēje	11. akta lokī nen v. lokiu jah akta.
5. vihta	12. k ^u okta lokī nen stb.
6. kuhta	20. k ^u okta lohkē
7. kīēčau	

30. kolómo lohkē	1000. thuhsan
100. čuohťē	2000. k ^u okta thuhsana.
300. kolómo čuotē	

2. Sorszámnevek.

Vuostas = első; *nuppāt* = második; *koalmāt* = harmadik; *nālĵāt* = negyedik; *vitāt* = ötödik; *kutāt* = hatodik; *kehčēt* = hetedik; *kauhčāt* = nyolczadik; *auhčāt* = kilenczedik; *lokōt* = tizedik; *vūostas lokī nen* = tizenegyedik; *nubbē v. nuppāt lokī nen* = tizenkettedik; *k^uokta lokōt* = huszadik stb.; *čuotāt* = századik.

Gyűjtő számnevek: *kuouhtēs* ketten; *kolmos* hárman; *neljes* négyen; *vitās* öten; *kutās* hatan.

Ilyen képzésű számneveket is jegyeztem föl: *k^uoktakis*, *kolómokis*, *nelĵakis*, *vittakis*, *ku'ttakis*, *kēhčakis*, *kakčēkis*, *akčēkis*, *lohkēkis*; de jelentésükkel nem vagyok teljesen tisztában, gyűjtő vagy szorzó számok-e. Az arjeplusoï dialektusbn̄n ugyanezen alakok gyűjtő számnevek. Ebben a példában *son takāi tau kolómokisau* «ő ezt háromszor tette», a *kolómokis* szorzó számnév.

Megjegyzendő a következő alak: *thūhsanēk*, *thūhsanēkkē* ezren, ezer.

Névmások.

Személynévmások.

Ezek a következők: *monno*, *mon* én; *mōdĵa* mi ketten; *miĵa*, *miĵĵa* mi; *totno*, *tonno*, *ton* te; *tōdĵa* ti ketten; *tiĵa*, *tiĵĵa* ti; *sotno*, *sonno*, *son* ő; *sōdĵa* ők ketten; *siĵĵa* ők.

Ragozásuk:

	Egyes sz.	Kettős sz.	Többsz. sz.
Nom.	<i>monno</i> , <i>mon</i>	<i>mōdĵa</i> , <i>moĵi</i>	<i>miĵĵa</i> , <i>miĵa</i> (<i>miĵ</i>)
gen.	<i>mū</i> , <i>muĵva</i>	<i>munnu</i>	<i>mijā</i>
acc.	<i>mū</i> , <i>muĵva</i>	<i>munnut</i>	<i>mijāu</i>
com.	<i>muńna</i>	<i>munnuń</i>	<i>mijāń</i>
ess.	—	—	—
iness.	<i>muńna</i>	<i>munnun</i>	<i>mijāń</i>
elat.	<i>musta</i>	<i>munnus</i>	<i>mijās</i>
illat.	<i>muńē</i> , <i>muńi</i>	<i>munnuĩ</i>	<i>miĵĵi</i>
abess.	<i>mūhta</i>	—	—

Egészen ennek a mintájára ragoztatnak a többi személynévmások is.

Birtokos személyragok.

Egyes szám 1. személy: -*m*, 2. -*t*, 3. -*s*; többes sz. 1. sz. -*me*, -*ma*, 2. -*te*, -*ta*, 3. -*sa*, *sā*; dual. 1. és 2. = plur. 1. és 2., 3. sz. -*ska*, *skā*. — Paradigmát nem adhatok.

Visszaható névmás.

Alakja az egyes szám nominativusában *ēč*, a többesben *ēča*. Csak néhány alakját jegyeztem föl személyragokkal: *ēčat ahčēč* a te anyád; *ēčas čōivn* a maga hasában; *ēčasēs* «magának».

Mutató névmások.

Csak kettőt jegyeztem föl: *tat*, *tāt*, *tata* v. *tahta* «ez», *tōt* «az». Valószínűleg a többi Lule-lappmarkban használatos *tuot* is előfordul. Itt csak ezen adverbialis alakban találtam *tuōnna* «ott». A *tat*, *tāt* névmást a következő alakokban hallottam:

Egyes sz.	Többes sz.
Nom. <i>tat</i> , <i>tata</i> , <i>tahta</i> , <i>tāt</i>	<i>ta'</i> , <i>tā'</i> , <i>taha</i>
gen. <i>tan</i> , <i>tān</i>	<i>tai</i>
acc. <i>tau</i> , <i>tarva</i>	<i>tait</i>
com. <i>taina</i>	—
ess. —	—
iness. (<i>tān</i>), <i>tanna</i> , <i>tannā</i> ,	<i>tain</i>
elat. <i>tassta</i>	<i>tais</i>
illat. <i>tassā</i>	<i>taita</i>
part. <i>tat</i>	<i>taita</i>

Ezen alakok közül az egyes sz. inessivusa, elativusa és illativusa adverbiumként használatosak «itt v. ott, innen v. onnan, azért, ide v. oda» jelentésben.

A *tōt* névmásnak csak többes sz. nominativusát jegyeztem le *to'*, *tō'* és *tōa* alakban. Azonkívül mint adverbium használatos *tōgna* (inessiv.) «ott», *tohku* (prolativus) «oda» jelentésben. Ragozása egyébiránt valószínűleg olyan mint a *tat* névmásé.

Kérdő és visszahozó névmások.

Ezek közül csak a *kē* és *mī* «ki, mi, a ki, a mi» névmásokat jegyeztem föl. Mint adverbium egy *ko-*, a magyar *ho-* tőnek megfelelő névmás is él. A *kē*-t a következő alakokban hallottam.

Egyes sz.	Többes sz.
Nom. <i>kē</i>	—
gen. <i>kēn</i>	<i>kei</i>
acc. <i>kēu</i>	<i>keit</i>
com. <i>keina</i>	—
ess. —	—
iness. —	—
elat. —	—
illat. <i>kēsi</i>	—
A <i>mī</i> ragozása:	

Egyes sz.	Többes sz.
Nom. <i>mī</i>	<i>ma'</i>
gen. <i>man, manna</i>	<i>mai</i>
acc. <i>mau, mavva</i>	<i>mait, maitē</i>
com. <i>maina</i>	—
ess. —	—
iness. —	—
elat. <i>maste</i>	—
illat. <i>masā</i>	—

A *ko-* névmásnak adverbialis alakjai: *konno* «hol, a hol», elat. *kosto* «honnan, a honnan», *kosō* «hová, a hová»; *kokto* v. *kouhto* «hogyan».

A *kuhte* «a ki, a mi» névmás valószínűleg szintén előfordul. A quikkjokki dialektusban följegyeztem a kérdő *kuhtes* «melyik?» és *koqbbās* «melyik» a kettő közül) névmásokkal együtt.

Határozatlan névmások.

A következőket jegyeztem föl: *ēča*, plur. *ēčata* v. *ēčasa* «más»; *nākin* «valamely, némely»; *muhtēm* «némely, némi, vala-

melyes»; *säbma* «ugyanaz»; *aktak* «valaki», *ī* . . *aktak* «senki»; *mī-ke* «valaki, valami»; *ī* . . *mī-ke* «senki, semmi» (acc. *maitek*); *kuhtik* «mindegyik»; *ētna*, *ētnak* (comp. *enēp*) «sok, sokan»; *moaddē*, *moadda* (*moattē*, *moatta*) «sok»; *tiuna*, *tiun* «minden»; *kāik* *tiuna* id.; *tiun kāihka* id.; *jūoka* «valami» (acc. plur. *j^uoiētā*).

Igeragozás.

Az igékhez járuló személyragok a következők:

	1. Jelen időben	Mult időben
Sing.	1. <i>-u</i> (<i>w</i>)	<i>-(i)u</i> (<i>iw</i>)
	2. <i>-'</i>	<i>-(i)'</i>
	3. <i>-</i>	<i>-(i, ī)</i>
Dual.	1. <i>-in</i> , <i>-n</i>	<i>-(i)ma</i>
	2. <i>-pihttē</i> , <i>-ppēt</i> , <i>-hpē</i>	<i>-(i)ta</i>
	3. <i>-pa</i>	<i>-(i)ka</i>
Plur.	1. <i>-p</i>	<i>-(i)ma</i>
	2. <i>-pihtit</i> , <i>-hpit</i>	<i>-(i)ta</i>
	3. <i>e</i> , <i>i</i>	<i>-(i)n</i>

1. *Vaddēt* «adni» ragozása:

Jelentő mód.

	Jelen idő	Mult idő
Sing.	1. <i>vattau</i>	<i>vaddiw</i>
	2. <i>vatta</i>	<i>vaddi'</i>
	3. <i>vadda</i>	<i>vattī</i>
Dual.	1. <i>vaddin</i>	<i>vattīma</i>
	2. <i>vaddapihttē</i>	<i>vattīta</i>
	3. <i>vaddapa</i>	<i>vattīka</i>
Plur.	1. <i>vaddap</i>	<i>vattīma</i>
	2. <i>vaddapihtit</i>	<i>vattīta</i>
	3. <i>vaddi</i>	<i>vaddin</i>

Potentialis

Conditionalis

Sing.	1. <i>vattičau</i>	<i>vattaliu</i>
	2. <i>vattiča</i>	<i>vattali'</i>
	3. <i>vattič</i>	<i>vattali</i>

Dual. 1. <i>vattičín</i>	<i>vattalima</i>
2. <i>vattičippē</i>	<i>vattalita</i>
3. <i>vattičín</i>	<i>vattalika</i>
Plur. 1. <i>vattičíp</i>	<i>vattalima</i>
2. <i>vattičihpit</i>	<i>vattalita</i>
3. <i>vattiči.</i>	<i>vattalin</i>

Imperativus.

Sing. 2. <i>vattē</i>	Dual. 2. <i>vaddē</i>
3. <i>vaddes, vaddus</i>	3. <i>vaddeska</i>
Plur. 1. <i>vaddet</i>	
3. —	

De az imper. helyett potentialis is állhat: *kalle moqi vattičín* adjunk ketten; *vülhkičén mōdda írta* menjünk el ketten! A *kožrrūt «varrni»* ige ragozása:

Indicativus.

Præsens	Præteritum
Sing. 1. <i>kožrūw</i>	<i>kōrrūw</i>
2. <i>kožrū'</i>	<i>kōrru'</i>
3. <i>kōrru</i>	<i>kožrūi</i>
Dual. 1. <i>kōrrun</i>	<i>kožruima</i>
2. <i>kožrrūpihtē</i>	<i>kožruita</i>
3. <i>kožrrūpa</i>	<i>kožruika</i>
Plur. 1. <i>kožrrūp</i>	<i>kožruima</i>
2. <i>kožrrūpihtit</i>	<i>kožruita</i>
3. <i>kōrru'</i>	<i>kōrrun</i>
Potentialis	Conditionalis
Sing. 1. <i>kožručau</i>	<i>kožruliū</i>
2. <i>kožruča'</i>	<i>kožruli'</i>
3. <i>kožruč stb.</i>	<i>kožruli stb.</i>

Imperativus.

Sing. 2. <i>kožrū</i>	3. <i>kōrrus</i>
-----------------------	------------------

Több személyt nem jegyeztem le.

Participium præsentis: *vaddē* «adó»; *mannē* «járó»; *kožrrū* «varró», *toalēvū* «vezető». — Partic. præteriti: *vaddam*, *mannam*, *kōrrum*, *tožlēvum*.

A *lē*-ige ragozása.

Præsens.	Præteritum.
Sing. 1. <i>lāu</i> , Fold. <i>lqu</i>	<i>liddiū</i>
2. <i>lē'</i>	<i>liddi'</i>
3. <i>lā</i> , <i>lä</i> , <i>lē</i> , <i>le</i> , <i>-l</i>	<i>lij</i> , <i>li</i>
Dual. 1. <i>lēn</i>	<i>līma</i> (<i>liddin</i> Qvikkj.?)
2. <i>lēppe</i>	<i>līta</i>
3. <i>lāpā</i>	<i>līka</i>
Plur. 1. <i>lep</i>	<i>līma</i>
2. <i>lēhpit</i>	<i>līta</i>
3. <i>lā</i> , <i>lē</i>	<i>liddin</i>

Más alakokat nem jegyeztem föl.

A tagadó ige ragozása

Præsens.	Præteritum.
Sing. 1. <i>iū</i> ,	<i>iččiū</i>
2. <i>i'</i>	<i>ičči'</i>
3. <i>ī</i> , <i>i</i>	<i>ičči</i> , <i>ičči</i>
Dual. 1. <i>ān</i>	<i>iččiima</i>
2. <i>āhppē</i>	<i>iččita</i>
3. <i>āpā</i>	<i>āikā</i>
Plur. 1. <i>āp</i>	<i>iččiima</i>
2. <i>ēhpit</i>	<i>iččita</i>
3. <i>ā</i>	<i>iččin</i> , <i>ēčin</i>

Az adverbiumok, postpositiók, particulák és conjunctiók tárgyalását a kevés adat miatt abbahagyom és áttérek a qvikkjokki nyelvjárásnak néhány szóval való jellemzésére.

2. A qvikkjokki nyelvjárás.

Ez közel áll a foldenfjordi dialektushoz, de azért több tekintetben különbözik is tőle, mind a mellett, hogy mint már a bevezetésben is említettem, e két nyelvjárásvidék eredetileg egészen egy és ugyanaz volt. Idő folytán azomban egyes sajátságok fejlődtek ki

a Folden-fjordiak között, melyek az östelepen, Qvickjokk vidékén nincsenek meg. Így Qvickjokkban, a többi Lule-lappmarki nyelvjárásokkal teljesen megegyezően, ismeretlen a *c*-ből vált *č*, a *z*-ből vált *ž*, hanem a *c* és *č*, a *z* és *ž* között pontosan különbséget tesznek.

Megegyezik azonban a qvickjokki a Folden-fjordival azon nevezetes hangtani jelenségben, a melyet főntebb tárgyaltunk, hogy a név- és igeragozás egyes alakjaiban az *oa*-ból *ō*, az *ā*-ból pedig *ē* lesz.

Alaktanilag, a mennyire a kevés adatból megítélhetem, alig van valami különbség a két tájszólás között. A személynévmások Qvickjokkban inkább rövidebb *mon*, *moi*, *ton*, *toi*, Foldenban inkább hosszabb *monno*, *mōddā* stb. alakjukban használatosak. — Az egyes szók és ragok a végzete helyett Qvickjokkban *e*-t mondanak; pl. *akte* «egy», *koqrume* «varrtunk», *koqrute* «varrtatok» Folden-fjordi *akta*, *koqruma*, *koqruta* stb. helyett.

I. Foldenfjordi nyelvmutatványok.

1.

monno kuočatam muorit a fákra mászom. — *poatam vuolus muoras lejövök a fáról.* — *muotta kahčča vuolus muoras a hó lehull a fáról.* — *lasta le ruotnat a levelek zöldek.* — *mōddā kuouhtēs važžin sijātai mi ketten haza megyünk.* — *totna vaččali' irita, jus to' olmuča' vaččali' irita te elmennél, ha azon emberek elmenének.* — *son vadda muñē j^ooiētā* ad nekem valamit. — *muñna lā nījēpē van* késem, nálam a kés. — *son hoallā muñña* (v. *mujña*) velem beszél. — *mānna le japmam*; *ēdnē čirru mānau* a gyermek meghalt; az anya siratja gyermekét.

Jegyzetek: *kuočatet* vb. frequ. «mászni» | *ruotnat* «zöld» prädicativ alak; attrib. alak: *ruotna* | *sijēta* : *sijta* «lapp falu (olyan hely, a hol két-három sátor van együtt)»; all. sing. *sijātai* «haza» | *čirru* (recte: *čirru*?) «siratja»; közönségesen = «sír».

2.

Kauānu Faltan aktak, mī mahtta spōvvat? — Tān ī Faltan aktak kāunu, mī mahtta spōvvat (spō"vvat), men Ūfoqhtan kāuenu, ma' mahtti spōvvat.

«maina ta' spōvvi?» — «im mon tau tietē, maina ta' spōvvi, men toluš vārālten atnēn koabātau.»

«mī lā koaptēs?» — «lā tat littē, maina noajātu. halava kuhkqk sēhkē, il'a jorhpuk.»

«maitē spōvvati almača?» — «te maitē ēcū sihti spōvvatet, tavva spōvve. jus lā aktak skipās, te v"elēke n"ajātai ja kulltalet tanna, jus kalēke varrosmuvvqt.»

«kouhto n"qjētē v"ojēnū at tat kalākū varrosmuvvqt?» — «v"ojēnū ko tannā-l n"qjētūmen tāit ilmē nīrit.»

«Van valaki Folden-fjordban, a ki tud jósolni?» — «Itt Foldenben senki sincs, a ki tud jósolni, de Ofotenban vannak, a kik tudnak jósolni.»

«Mivel jósolnak azok?» — «Én nem tudom, mivel jósolnak ők, de a hajdani világban varázsdobjuk volt.»

«Mi az a varázsdob?» — «Edény az, a melylyel jósolnak. Majdnem hosszúkás féle, nem gömbölyű.»

«Mit jósoltatnak az emberek?» — «A mit maguk akarnak jósoltatni, azt jósolják. Ha valaki beteg, elmennek a táltoshoz, hogy meghallják ottan, vajjon meg fognak-e gyógyulni.»

«Hogyan látja a táltos, hogy az meg fog gyógyulni?» — «Látja, a mint éppen jósol, a túlvilági dolgokat.»

Jegyzetek: *spōvvat* «jósolni» = sk. *spá, spå* | *koaptēs* : *koabāta* «varázsdob»; *noajētut* (*noaitūw*) «jövendőt mondani, varázsolni»; *sēhkē* (*sēhkē*) = -féle, -szerű (casusaiban: iness: *sēh-ken* «között», illat. *sāhkai* «közé» | *varrosmuvvqt* «meggyógyulni» | *kouhto* = *kokto, kokte* «hogyan» | *ilmē* : *ilmē* «világ» | *nīra* «ember», ebben: *ilmē n.* «túlvilági ember, lény».

3.

«Konno tidda orrūpit kăcū jakēu?» — «midda orrūp sijttan, mu'tti manātip t'onna-tanna reinei mañēn ja orrūp koqivui paihkēn. kēsēn johtēp vārit, men tālvēn orrūp vuoutiñ.»

kitān (ketān) lahppi reiña čorvit, kēsēn šatje sijā čorvē vuora-
cis mănūs kitta jūli mānnui.

«Hol tartózkodtok egész esztendőn át?» — «Mi a tanyán tartózkodunk, néha ide-oda járunk a rénszarvasok után és nyírfás helyen tartózkodunk. Nyáron hegyekre költözködünk, de télen lombos erdőkben maradunk.

Tavasszal a rénszarvasok elvesztik szarvaikat, nyáron meg-
nőnek a szarvaik április hónaptól kezdve egész június hónapig.

4.

«mī lā tū namma?» — «Vadnēm Antares lā mū namma. mū toluč ahčēē lā koddūm tiuriu, kēn namma li vaddnēm ja tasta °ažžun vaddēt naptas namāu.»

«Mi a te neved?» — «Vadnem Antares (Hód András) az én nevem. Az én ösatyám egy állatot ölt meg, a melynek a neve hód volt és ezért adhatták (neki) a melléknevet.»

5.

Maste jauēli, att ulmuča lē mănūn.

Aki liđđin muhtēma ulmuča. ta sihtin sirādet ja mānnū-tihpē lij. v^uerētīn tāita, at mānnū kalhkai kăhtūt, atta mahttē puorēput sirādet. mānnū icēi sitā kăhtūt (icēi kătū). te vāčēi akta ja anī tarēvē-kouhpačau ja kalhkai tarāvat mānūw, at i kalhka čoukat. te tāhpui ehča mānnui aktan tarēvē-kouhpočīn ja taina, maina kalhkai tarāvat mānūw. ja tat rājēs jauēle, at ulmuča le mānūn.

tahta lē supčas toluš rājēs.

Jegyzet: E mese a lpS. szövegek I. kötete 78. lapján közölt mesének átdolgozása. Fordítását lásd ott.

6.

Stalēpi ja rēpi (rēpi).

Toluš vārāalten akte kotti stalēpi reiṇau pēbmūn ēhcāses olōkūn tʰoddaren ja porrom li muhtēmau jāpma korūtes ; tau muhtēmau tiptī jalākait. āvūtalai rēktaka ja manāi kuhkēpu. son sitāi kauānat vā-lom-sājjiu ēčas tievva čōiviṇ ja sitāi ohčot enēpu' olōkun ātnamen, tuta očōi ja očōi (vūlki ja vūlki), mān ičēi kāuna nākin sējjiu, konno kalhkai vʷoiṇētet. te ālhki vitē nālākūt. te pōti mujōtui, at son ani muhtēmau sūbma sējjiṇ at porrot. tat vaččai tohku, konno son kalh-kgi porrot kauānat, mān ičēi kauna maitek (māitek), tē porōi muh-tēm rēpi tau pʷoitēs stihkeu tat sājjes. rēpi kauni stalhpē porromu-sau ja porōi ja kuottadi kaik tiuna mähēčai. tē kačāt stalēpi rēhpe-hes : «mait ton vielāja poro?» — rēpi jquālā : «no, monno porōu pʷoitēs stihkeu.» — «konno vielājam le tau kauānam?» kačāt sta-lēpi. — «tōgnna akta hāssta jalākaj, kokto ton tavva voʷinā», — jauālā rēpi, «te mon čuolāstiu hēsta olhkučis stihkiu, men ičēi son sitā raddēt : te son čʷožžili ja vʷelleti paddēli tan sittū, kosto monno lqu stihkiu čuolāstam.» stalēpi lij so nālākūmen, ko son lij lahpam ēčas porromuhau, te jaulai rēhpehe : «ihkap monno ai vaččau tohku ja ai vallhtau stihkeu tassta?» — rēpi jauālā ; «vaččē par vielā-jam!» — tē stalēpi suoṇai hēsta sisā ja kāskēsti son hēsta čor-pāllai ēčas pānij, hāssta čʷožželi ruvva pajās, men rēpi kūočati stalhpē maṇēn so sʷojāma ja lij so āvūn. hāssta vūlhki ruvva kūohčat ja stalēpē stāhkar tāhpui sū cor-pāllai ja tanna son kahčahi. ičēi son astūw ʰaččui olhkus pānit ʰažžut. te sotno ollu lij forrūtas (knāhpa sinnā). te kūohčali rēpi sijētui stalhpē ja te čaʷimai suṇe. «manna vʷolhkā vielājam sījētai, jauālā sotno?» — «im mon tietē «kērēs vie-lājam, maṇīna hāssta vʷolāka sījētai (v. maṇīna hāssta sījētai vʷu-lākā)», jauālā stalēpē ; «monno lokōu čalmij nāsiti, men juolhki čuuh-častau šelmā (šielma) vʷossti.»

Jegyzet: E mese fordítása a Qvigstad «Lappiske eventyr og folkesagn» (Kristiania 1887) gyűjteményében Ulven og rāven ezímen megjelent mesének.

A farkas és a róka.

A hajdani világban egy farkas megölt magának egy rénszarvast ededelül künt a hegységben és némelyest evett a megholt testből; a többi ott hagyta fekünni. Hát örült nagyon és tovább ment. Nyugvóhelyet akart keresni a maga tele hasával és többet akart keresni künt a földön. Ez keresett és keresett (ment és ment), de nem talált semmi helyet, a hol pihenhessen. Ekkor ismét kezdett éhezni. Aztán eszébe jutott, hogy ő neki van valamije ennivaló ugyanazon a helyen. Odament, a hol enni valót kellett volna találnia, de nem talált semmit sem. Hát valamely róka elette azt a kövér falatot arról a helyről. A róka megtalálta a farkasnak ededelét s megette és mindent elvitt az erdőbe. Hát kérdezi a farkas a rókától: «mit eszel, testvér?» — A róka azt mondja: «no, én kövér darabot eszem.» — «Hol találtad azt testvérem?» kérdezé a farkas. — «Amott egy ló fekszik, a mint te azt látod» — mondja a róka — «aztán én levágtam a ló külsejéből (czombjából) egy darabot, de nem akarta odaadni; aztán fölkelt és ráfeküdt arra az oldalra, a honnan én azt a darabot levágtam.» A farkas olyan éhes volt, mivel eleresztette a maga ededelét, hát azt mondta a rókának: «talán én is odamegyek és én is elveszek abból egy darabot?» — A róka azt mondta: «menj csak bátyám!» — Ekkor a farkas odabujt a lóhoz (tkp. a lóba) és a fogaival bele harapott a lónak czombjába. A ló hamar fölkelt, a róka pedig csöndesen a farkas után futott és nagyon örült. A ló gyorsan elszaladt és a szegény farkas a czombjához tapadt és ott lelógott; nem ért rá a fogát kiszabadítani, tehát egészen benne volt a bajban (kelepczében). Ekkor a róka a farkas mellé szaladt és mosolygott rá: «miféle helyre mész, testvérem?» — mondja ő. — Én nem tudom, kedves öcsém, miféle helyre megy a ló, mondja a farkas; én a szemeimmel a csillagokat olvasom, a lábaimmal küszöböket rugdalok.

7.

Kullu akta sapmē pōhten rēvvāra sū hāiēmai ja koddin varāka tiun ulmučit ja kūotin ouhtou, mait kalēkin vāžža-tōalēvūn. tan ulmuča namma lij Āhti. te toaltvui tait karējelit muhtēm čohko nalā ja anī pēssē-lōakau (v. lōkau) owōtolin, māina owtolin vāčēi, te karē-

jēle čuovvu mañēt. te pōti muhtēm vārē nalā, te kohčui karējēlit kuh-tik pēssukau čuollet ja kohčui potñot ja čanāti akti tiun kähikait ja te č"oičkālin tassta. te pōhtin varrē-rabātai. no te hoajēkoti pēssē-lōgkau paddēl pāuhtē ja kohčui čovvūt, kosō son č"ojēkā. te v"elēkin toqrrētet pēssē-lōgkau ja te pōhtin pāuhtē v"ollāi ja tassā tiuna jā-matin. kolōmo pēssin pēllē-hēkkāñ.

na te vülki Āhti toālārū sijātai ja supčasti, mait son tahkam. ja to kačātīn: «mait ton lū tahkam?» te supčasti, at: «tijā hēkkau liddīu varājelam karējēlis. ta v"elēkin itēs tohku kēhčacēt, jus la sat-nēs. te v"oiēnin toa, at satnēs lij. te liddīn kolōmo karējēla vēssū, te joulīn taha karējēla: «jus liddīn iau tiehtēt, te liddīn tū koddēt lanka.» tōt jaulai: «tāla kalākapihitit palhkau "ažžut.» te č"okki si-jāu "ajāvai ja no te jāpmin. tannā lē utnais rāžžui (rāddai) jalā-kahimē tauhti. tan pauhtē namma-l karējēl-paktē ja tāt paktē lē R"otna vūonan.

Hallatszik egy lapp(ról szóló történet), rablók jöttek a laká-sára és majdnem minden embert megöltek és egyet meghagytak, a kit útmutatóul (tkp. vezetőül) akartak használni és ő ajánkozott (kész volt) kalauzúl. Ennek az embernek a neve *Ahti* volt. Hát a karjeleket egy csücsra vezette és volt egy nyirfáfáklyája maga előtt a mivel elől ment, aztán a karjelek hátulról követték. Hát eljött egy hegyre, és megparancsolta a karjeleknek, [hogy] mindegyik vágjon egy füzvesszőt s parancsolta, [hogy] fonják meg, aztán ösz-szekötötte valamennyit és elkoresolyáztak (hókoresolyán) onnan. Eljutottak egy hegy szélére (meredek részére). No [itt] lehajította a nyirfahéjfáklyát a sziklán és parancsolta, hogy kövessék, a merre ő koresolyázik. Hát elindultak követni a nyirfahéjfáklyát és aztán leestek (tkp. jöttek) a szikla alá és ott mind meghaltak. Háromban maradt még egy kis élet (tkp. fél életben maradtak).

No ekkor *Ahti* kalauz elment a faluba és elbeszélte, mit cse-lekedett és azok kérdezték: «mit tettél te?» Hát azt mondta: «a ti életeteket mentettem meg a karjelektől». Ezek reggel odamentek megnézni, vajjon igaz-e. Hát látták azok, hogy igaz. Három karjel még életben volt és azt mondták ezek a karjelek: «ha ezt tudtuk volna, tégedet régen megöltünk volna!» Ez azt mondta: «most meg fogjátok béreteket kapni!» Avval fejükbe szúrt és no aztán

meghaltak. Ott feküsznek csontjaik mai napig. Ennek a sziklás hegynék a neve karjel-hegy és e hegy a Skjärstad-fjordban van.

II. Qvikkjokki nyelvmutatványok.

1.

Koktes mon vuinau, almač lã mănũn.

Akti lidin kalle almača. ta' sihtin suolätit ja lei männũ-tip. tā almača v"orētin, atte männũ kalhkai kãhtũt, vai puorēput suolätit ožžu. valla mannũ ičēij kãtũ. ja te vũlhkiĵ akta tarēvẽ-kakkain, maina kalhkai mănũv v"oiētãt, vai i tãt kalhkiĵ čuoukat. valla tãt tãhpui aktan tarēvẽ-kakkain, maina son kalhkiĵ mănũv v"oiētãt ja tat aikẽs čohkkoha mănũn.

Jegyzet: Lásd lpS. szövegek I. köt. 78. lap.

2.

Mon kalhkau supcastēt kũuras svaiēnasa jah stãlũ pirra.

Tuluč aikēn ku lidin ětna stãlũ, lãi nũorra olmoĵ, mi vũlhki stallui svãinan. tat olmoĵ kehthu iēčas kũuras. tẽ vũlhkiĵ stallũ aktan svaiēnasin v"opmai mũorait viežžat. valla stallũ ičēij akšũw anē mañēn, valla anĩ pattĩũ, maste nuppiu kēčiu palhkēstĩ pajās mũora pirra ja nouh kēsiĵ ja vĩrhtij mũoraw vũolus aktan r"ohccasin. te jgualã svãinas stallui: «ton, kut lã mēskap mũhste, k"ottã kĩrrakau ja mon, kut le kũuras, kalhkau k"oddēt r"ohccasau (mãddakau).» ja nou kēsi stallũ sōŗvai aktan ouhsij ja r"ohccasin, valla svãinas čohkkitij mãddaka nalã ja tiptij stãlũw aktu kēssēt. ku pōhtin hãižmai, te li stãllũ pivvasin (te kolhkoi pivãs stãlũ mũotũs). te svãinas jauãlã: «vuinã-k man kũuras lãu mon? mon iu pivãstuvã ihke mon maddakau kēssiu (kēssiu) ja ton mĩĵ kērrakau kēssi', ton pivãstuvã.»

te alhki stallũ uššutit (ãĵãhtallat), kokte son kalhkiĵ svaiēnasau koddēt. te kohčui vellitit k"ossē-toĵpoi ja piejai puorēmũs oĵtãta kait. valla svãinas ičēij vellete sãññkai, mãn piejai mũorau (jorhpukau) kopčosa v"ollai ja kopčoti, ja kirhkẽu piejai "qivẽ-vuolẽ nalã ja

ēs sūoņa sēnka v^uollai. te kohčui stallū k^uokte iēčā stālu vēhkētīt, vai kalēkin koddēt svaiēnasau ijan. te pōhtin ta kolōmo stālu ijan ja kuhtik anī stūorra r^uouētē mēhčērau ja alēkin cabmit kaiāhkā fāmust tau kirhkēu, mait jāhkkīn lei svaiēnasa ^oqivēv, jut tollo-čūona hālēhtin (ōšsun) pajās. te jaulin stālu iēčas kaskan: «te lep koddom tau kīuras svaiēnasau.»

ko itiet sattai, te č^uōžžili svāinas ja vūlhkij stālū almācētā, (almači lusā). te alvahtuvvin stālū, jut ij lem japmam ja kahčīn jus le puora'kit oatām. te jauālā svāinas: «ēčān ōtiu pūorakit, mān lāfēs č^uoggī k^uokti, kolēmi ^oqivēu.» te jaulin nuppē stālū svaiēnasa p^oqnnū radđat svaiēnasau īrin, juhte tāt ij pūorahkau takā tiđđai. te jauālā stallū svainasi v^uolēkit īrit, valla svāinas jauālū: «im mon vūlhkē (v^uolhkē), outol ko mon palhkau ^oqžžūw.» te vieččai stallū k^uokte kistū svaiēnasa auōtoi ja kačāi: «k^uappau tāist kistuist sitā ton pālāhkan?» nubbē lei čāppa kistū silhpast ja nubbē kistū lei mūoras. te svāinas lījhkui silāpa-kistūw ja sitāi taw. te pōti kahttū ja sēiēveli m^uorra-kistū nalū ja kohčui svaiēnasau valltēt tau. tatt li tievas pietnikis, valla tatt silēpa-kistū lei tievas tolōst. jus lij svaina tau valltam, te lij iēčas p^oalltam.

Jegyzet: E mese a lpS. szöv. I. köt. 88—90. lapon «Kiäura svājenasa ja stāluo pirra» cz. mesének átdolgozása. Fordítását l. ugyanott.

HALÁSZ IGNÁCZ.

A magyar szókinsz eredetéhez — szóegyezési adatok — (l. NyK. XX, 147 sk.)

M. imeg, ing (v. ümög, üng) «indusium, hemd.» — A mongolból magyarázza, szófejtéssel (üm-eg) Bálint (Párh.), vele szembe állítván: mong. ümös-, ömös-, (üm-ös-), «magára venni, fölölteni» meg: ümöd «nadrág». Sőt még a mandsu umjesun «öv, gürtel» szót is foglalja hozzá; «a gyökértelem a körülvevés, övedzés» levén. Mint kész szó, mely alakilag nem nagyon távol esik az ümög-től, s egyszersmind ruha-félének megállapodott elnevezése, legjobban ajánlkozik mg. ümöd «nadrág»; nem is szükséges, hogy ez még az ümös- «induere» igével egybe tartozzék (Kowalevski szerint különböznek alapvocalisukban: ümüdün, ümüdü «pantalon, chausses» és

emüs-«*induere*»). Még kevésbé kell a mandsu *umijesun*-t «gyökértelem» szerint a *mg. emüs*- igével összeférteni.

De a török ségben is van, a mi a *m. ümeg*-vel egybevetethető; ugyancsak «*indusium*» jelentésű szó: oszm. *gömlék*, kaz. tat. *külmäk*, csag. *köjnek*, alt. *künäk* (kondom. *künäk*). Eredetibb az *l* és *m*-vel való alak, a melyből *m-n*-en át (**kümnäk*) a csupa *n*-es lett. A mi a *m. ümög*-vel való alaki egyeztetést illeti, ez, elfogadva hogy a tör. szónak kezdő *k*-ja nyomtalanul elveszett, legkönnyebben úgy esnék meg, hogy a kaz. tat. *külmek*-féle alak a magyarba átvéve úgy lett *kümek* (ill. *'ümek*)-vé, mint pl. *szeme* az ugor *selme*-ből. Vámbéry (Magy. ered. 308) a t. *külmäk* (e h. *kümläk*), *künäk* szót «*induere*»-féle igéből származtatja, t. i. *kij* (*gij*)-tól, olyformán, hogy *kijim* (*indumentum*) a *küm*-nek felelne meg, vagy *kümläk* épen = *kijimlik* volna. De figyelembe veendő a hangalaki különbség, mely több török dialectusban mind a kétféle szóban mutatkozik: oszm. *gömlék* és *gij*- (refl. *gijin*-) «*induere*», alt. *künäk* (e h. *kümnäk*) és *kij*-, kaz. *külmäk* és *kej*-; kazáni *kejem* «öltöny, ruha» *kejemnek* (= *kijimlik*) öltönyre való, stoff zu einem kleide» — Megjegyzendő a tör. «*ing*» szónak (*kümläk*) különösen eltérő alakja a *c s u v a s*-ban, t. i. *kibä* «*ing*»; mert mégis csak ez lehet a specialis jelentést is tekintve, mása a *kümläk*-nek, s nem Munkácsi sejtelve szerint (Nyelvőr XIII, 263) a *csuv. jim*, mely «gatyát» jelent; ha ez legalább még *jimä* volna, inkább vehetnők föl hajdani *jimel*-féle alakját. A szókezdő *k:j* változást meg, úgy látszik, a *csuv. nyelv* csak *ka*-val kezdődő tör. szókon mutatja: *kar* hó, *kan* vér, *kanat* szárny = *jor*, *jon*, és (*jonat*-ból) *sonat*. Másrészt *kibä* amúgyis *kibäk*-féle alakra utal, meg közvetlenül előző *kimä*-ből válhatott (vö. *amış* anyja: *abaj* anyám, *abu* anyád).

Van azonban a *m. ümög* szó eredetére nézve még egy harmadik lehetőség; mint kész szó megfelelhet neki ez a *mongol* szó: *ürmüge* gyapjuszövet (Kov. 589. «*tissu de laine, drap grossier*»; Schmidt 74 c. *örmüge* «*grobes graues tuch*»). S csakugyan, alak tekintetében, ez még a legjobban fér össze a *m. ümeg* (*ümege*)-vel, a mely mindössze csak az *rm* csoportot egyszerűsítette *m*-vé. A mi meg a jelentést illeti, a «*ruha-anyag* (kelme)»-féle értelem «*bizonyos formájú ruha*»-vá való szorosbítása semmivel sem nehezebb, mint egy «*bizonyos rendeltetésű ruha*»-féle értelem más ilyennel való fölcserélése.

B. J.

A M. T. AKADEMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva 3 frt.

NYELVEMLEKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—86. 8-adrét.

I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Cod. Közzéteszi: Volf Gy.

II. kötet. Wessprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.

III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.

IV. V. kötet. Erdy C. Közzéteszi Volf Gy.

VI. kötet. Tihanyi C. Kazinczy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld Cod. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulesár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömöry C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Fesztetics Cod. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolczy töredék. — Közzéteszi Volf Gy.

Ára kötetenként 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLEKEK. V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csesmesz-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. Ára 6 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA. (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.

CODEX CUMANICUS bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kuun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.

UGOR FÜZETEK. Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.

II. sz. Zűrjén nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1880. Ára 60 kr.

III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.

IV. szám. Máté evangélioma moksá-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. Ára 60 kr.

V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. Ára 60 kr.

VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár 1885. Ára 1 frt 20 kr.

VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. 1886. Ára 60 kr.

IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. 1887 Ára 1 frt 20 kr.

- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZÉK Erdősitől Tsétsüig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta T o l d y F. 1866. Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. Ára 2 frt.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHAONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz J. 1873—81. Ára 5 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor 1872. Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. 1873 Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJITÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. 1873. Ára 1 frt.
- KALEVALA. A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- SIMONYI ZS. A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. I. kötet. (A mellérendelő kötőszók.) 1881. Ára 1 frt 20 kr.
II. III. köt. (Az alárendelő kötőszók) 1882—83. Ára 2 frt 70 kr.
- KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 1875. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 1876. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 1877. Egy-egy füzetnek ára . . 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65 kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. — X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt. 1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886 Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt. 1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.) . . . Ára 4 frt 65 kr.
- SIMONYI ZS. A magyar határozók. I. köt. 1. és 2. fele 1888 és 1890 Ára 3 frt 20 kr.
- SZINNYEI JÓZSEF. Finn-magyar szótár 1884. Ára 3 frt.
- AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHAONLÍTÓ ALAKTANA. Irta Budenz J. Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt. Második füzet: Névszóképzés. 1887. Ára 80 kr.
- A PHONETIKA ELEMEL, különös tekintettel a magyar nyelvre. Irta Balassa József dr. 1886. Ára 70 kr.
- VOTJÁK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK. Gyűjtötte és fordította dr. Munkácsi Bernát 1887. Ára 2 frt.
- OSZMAN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYÜJTEMÉNY. I., II. köt.: *Oszmán-török népmesék és népdalok*. Gyűjtötte dr. Kúnos Ignác. 1887—89. Ára 5 frt 10 kr.
- HÁROM KARAGÖZ-JÁTEK. Török szövegét följegyezte és magyarra fordította dr. Kúnos Ignác. 1886. (Különnyomat a Nyelvtud. Közl.-ből. Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVJÁRÁSOK OSZTÁLYOZÁSA ÉS JELLEMZÉSE. Irta Balassa József 1891. Ára 1 frt 80 kr.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

V. FÜZET.

Ara 1 frt.

BUDAPEST, 1891.

TARTALOM.

Jurák-szamojéd szójegyzék. — <i>Budenz József</i> ...	321
Az ugor nyelvek összehasonlító alaktanához. <i>Budenz József</i> hagyatékából	
<i>a)</i> Többses és kettős szám	377
<i>b)</i> Collectiv számnevek	399

Ismertetések és bírálatok.

Munkácsi B. Votják Szótár. <i>Szmírnov Iedn</i> (oroszból)	404
Egy osztják nyelvemlék. <i>Simonyi Zsigmond</i>	408

Kisebb közlések.

A magyar szókinsz eredetéhez — szóegyeztési adatok: <i>kutya, hoddly.</i>	
<i>Budenz József</i>	409
Egy homályos vogul szó. <i>Budenz József</i>	413
Van-e «senki» jelentésű középlozvai vogul <i>khals</i> ? — Kérdés a felsőlozvai vogul nyelvjárásra vonatkozólag. <i>Vasverő Rajmund</i>	415

Jurák-szamojed szójegyzék.

A jelen szójegyzékhez szolgáltak anyagforrásul 1. azon szók, melyeket 1882-ben a Budapesten megfordult szamojedektől, főképen az öreg Kanyikov-tól jegyeztem föl, illetőleg vele igazoltattam és a melyek nagy része egyszersmind az ugyanakkor följegyzett textusokban is előfordul (lásd ezeket fent 85 stb. lapokon: «Jurák-szamojed nyelvmutatványok» 1—6. sz.). — 2. Regulynak az Uralon följegyzett szógyűjteménye az 1844. évből (l. fent 82. l.). Mind e két forrásból való szókat egyazon írásmód alkalmazásával, megfelelésük szerint cikkekke szerkesztvén, még hozzá csatoltam, a mennyire megvolt, Castrén szamojed szójegyzékeiből is a jurák-szamojed alakot, egyrészt ez új közlésem igazolására, másrészt meg az esetleges hangalaki eltérés alkalmas föltüntetésére. Mert észrevehető még elég ilyen eltérés, noha Castrén is már az ő jurák szójegyzékeben több aldialectusnak szavait egyesítette. De meg az is kiténik, t. i. a «C.» (= «Castrén»)-val jelzett adat hiányából, hogy mely szók kerültek csakis a Kanyikov vagy Reguly-féle forrásból vagyis merőben új adatok.

A fölvelt szóalakokra nézve megjegyzem, hogy a névszót az egyes-sz. nominativus-alakban hozom föl (néha valamely ragos alakot mellékelve, melyből teljesb tö következik); az igéket töalakban a Castrén fölhozta praes. 1. személy helyett, a mely C szerint -dm, -m vagy a tárgyi ragozásban -u végű; tőül pedig tekintem az ennek elhagyásával fönmaradó alakot, csakhogy ennek netán hosszú vocalisa helyett a vele váltakozó rövidet veszem föl, mely úgyis rendesen rövid, Kanyikov és Reguly szerint; csak egytagú igéknek mutatkozik a vocalisa K. szerint is hosszúnak. Az 1-ső személybeli -dm végzetnek egyébiránt K.-nál is van nyoma, voca-

lisált *-dam* alakban (pl. *tū-dam*) és R.-nál a *-gu* (*-ñu*) végű igéknek rendszeren *-gudum* (*ñudum*) a végzetük. Itt megemlítem még, hogy a C.-nél gyakran előforduló *-jū* végű 1. személyek, Schiefner megjegyzése szerint, rövid *u*-val valókká igazítandók.

Mind Castrénál, mind Regulynál szerepel szóelején a gutturalis nasalis *ñ* (C. csak *ñ*-vel írja, R. meg *gn*-vel), oly szókbán, melyeket K. csupa kezdő vocalissal ejtett (kivéve, hogy *ji*-ből összevont *i* van C.- R.-nál is). Castrén csak azért jelölte e hangot nem teljes betűvel, mert annak egyes vidéken beálló elmaradását vette észre; az ő jelölését fölcseréltem a teljes alakú *ñ* betűvel, mert hangoztatva bizony csak így hangzik.

Reguly az ő szavait szamojedül jól tudó vogul embertől jegyezte föl (l. fent 82. l.). Ennek ő gyakran a vogul nyelvű magyarázatát is közölte, a melyet szintén megtartanom nem csak általában érdekesnek, de néha a jelentés megvilágítása szempontjából fontosnak is tetszett.

A szócikkek külön forrásból való rovatainak elválasztására szolgál a | jegy; a forrás jelölésére, a rovat végén R. = Reguly, C. = Castrén; nincs külön megjelölve a kanini (Kanyikov szavait közlő) rovat; az ebben előforduló idéző számok (pl. 4, 2 5, 26) a fent (85 stb. lapokon) közölt hat nyelvmutatvány számaira és sorszámaira vonatkoznak. — C. *Spr.* = Castrén, *Sprachproben aus dem Jurakischen* (a 'Wörterverzeichnisse aus den Samojedischen Sprachen' függeléke, 309—339. l.).

A szójegyzékben követett betűsor: *a, ae, ä* (illetőleg *ñā, ñä*) | *i, i* (*ñi*) | *e* (*ñe*) | *o, a* (és *ö*) | *u* (és *ü*) || *h* (és *χ*), *j* | *t, s* (és *š* R.), *ñ* | *t* (*d*), *s* (és *z*) *n* | *p* (és *b*), *v, m* | *r, l*.

Különös jegek: *z* jelenti a szónak, a mely előtt áll, az előzővel való szorosabb egybeejtését (illetőleg az ez által okozott változást a kezdőhangban: pl. *z-g*, mely különben *h* volna): — ' jelent dentalis (*t, d, s* helyébe lépett hehezetet); — ' meg nasalis hehezetet.

BUDENZ JÓZSEF.

JURÁK-SZAMOJED SZÓJEGYZÉK.

a ugyancsak: *udin a handa* 5, 6 | *ña ja* R. | *ña'* so, in der tat C.

ā-, *ā-* lenni (esse): *kuñāna ā* hol van? *as'* lenni 3, 25; *āgu* lesz 4, 62; *āñis'*, *āneki* volna 6, 15; *āñeres'* 4, 16; — gerundialis alak: *āv* 6, 28; *āvde* 2, 1; *āvda-u* 3, 8; *ebea* 4, 71. — *ñā-*: *ñim=ñā* nem vagyok 5, 35; *ñiñi=ña* non est 5, 11. — *ges'* = *as'* (= *ñas'*, *ñäs'*) 5, 53 | *ña-*, *ñaj-*, *ñae-* esse C.: *ña* est, *ñaj's* esse | *ñä* R. (pl. ger. *ñeptü* = C. *ñae'bata*).

ae, *ā* láb: *āmda* lábát 3, 5; *āumda* id. 4, 20; *äuer* lábad 4, 26; *āde* *āda* lába, lábait 3, 15; *ānde* lábához 4, 68; *ādnanda* lábán 4, 46.

ñē (1. raggal *ñēu*) fuss R. | *ñae* fuss C.

aeva fej | *ñaeva* C. | *ñevua* kopf (1. rag. *ñevuau* fejem) R.

ājvaj nyers, főtlen (pl. *amsa* hús) | *ñājebaej* roh C.

ājsie, *ājsē*, *ājsi* zsák, zacskó (*ājsinde* 5, 44) | *ñae'se'*, *ñae'si'* sack C.

ajdi látszik, látható 5, 11 (1. *adime-*) | *ñadi* ist sichtbar C.

ā'u, *āgu* kacsá | *ñāñu*, (Kan.) *āñu* kleine ente C.

auar étel, eledel 4, 66: *auradimda* eledelt magának 3, 3 | *ñauer* essen R. | *ñavar* das essen C.

āudaj- megszűnni (*āudaj* megszűnt 3, 16) | *ñae'vadaj-* ledig sein, aufhören C.

(*aha*): *ādna*, *ādne* messze (procul) 5, 11. 51. — *ākuna* id. 6, 20. | *ñahanna*, *ñahkunne* weit; *ñaha* weithin; *ñahad* von weit R. | *ñahana*, *ñāna*, *ñahakuna* weit; *ñaha'* weit hin; abl. *ñahad*, *ñahakud* von weit C.

āje test: *ājede* teste 3, 20; *ajen hobo* test bőre | *ñaja* Körper: *ñajen hobo* haut R. | *ñāja*, *ñaija* Körper C.

aciki, *aceki*, *atiki* fiatal, gyermek (*a. néneć* fiatal ember); — *aci-*

karka valamivel fiatalabb 5, 8. | *ñaciki* kind R. | *ñateki*, *ñaceki* jung, kind C.

ateua adósság; adós (*mañe ateuam* adós vagyok) | *ñättibe* schuldig R. | *atíbea*, (Kan.) *atevea* schuld C.

ate- várni, megvárni (*atesi jāmūde* 4, 88) | *ñettie-* warten R. | *ñate-* id. C.

atena-, *atenna-* várni, várakozni 4, 88. 5, 28.; *aténar* várj csak 3, 22 | *ñatiena-* C.

(*ada*) : *adan* el, ki : *adan -gañ* eredj el, menj ki | *ñadan* weg, прощ R. | *ñadan* in die ferne, fort C.

āda- löni | *ñede-* (*ñedeñu*) schiessen, auslassen; — *ñedepta-* schicken R. | *ñaedabta-* schicken C.

ādera- eresztteni, eleresztteni, küldeni; *śuj -ñādera* eressz engem 4, 6. | *ñaedara-* fahren lassen, schicken C.

ādera gyanánt (= *āde-ra* levő-ként, l. *ā-* esse) : *hābaj ādera* 3, 16.

ñadara- reissen, zerreißen R. | *ñad'arta-* zerreißen C.

adarabaj hajnal | *ñadarabaj* ostén C.

ādelaua verszt (берста) | *ñaedalava* werst C.

ādīli- tova menni, hajtani (fahren) 2, 8. | *ñaedalaj-* fahren C.

adime-, *ādime-* látszani, láthatónak lenni 4, 18. 85. | *ñadimea-* sichtbar sein C.

adimde- mutatni, jelölni 4, 14. | *ñadimde-* zeigen C.

ñādjer kahl, bloss R.

āsie húgy, моча : *āsieu hamdaqum* мочыць; — *āsa-* hugyozni (*mañ āsam* hugyozom) | *ñanči-* (*ñančiñu-*) pissen R. | *ñānsa-* pissen C.

āñi más : *ā. jahana* más helyen, másutt; *āñi-jeler* idegen ember, másunnan való; — *añi*, *añ* megint 4, 28. 49. | *ñañi* mancher; *ñañ-sir*, *ñañin-sēr* anders; — *ñañi* und R. | *ñāñi*, *ñāñi* ein anderer : *ñāñi-jandier-*, *jatier* auswärtiger; *ñañin-sier* anderswie; — *ñāñi'*, *ñāñi* wiederum C.

ano csónak, kis hajó | *ñanno* R. boot | *ñano* boot, fahrzeug C.

aple, *aptie* szag; — *aptie* : *aptie* bűz, fojtós levegő van (душно) | *ñabta*, *ñabta* geruch; — *ñābtie-* riechen, stinken C.

ama- enni | *ñamta-* schlucken (befalni, vog. *ju-teilem*) R.

āmea- szopni; — *āmetāla-* szoptatni | *ñameptañu-* saugen R. | *ñamea-* saugen; *ñameta-* säugen C.

amge mi (*amgam* mit 4, 7); *amgari* (csak-mi), valami 3, 1.; *am-galt* (+ neg.) semmi [nem] | *amke*, *āmke* mi; *amki jāmñe* für was;

āmkārti jañu nichts, gar kein (semmi sincs) R. | *ñamge* was; *ñamgeri*, *ñamgari* etwas; *ñamge-jemñe* weshalb; — *ñamgeher*t, *ñamgart*, *ñamgalt* nichts C.

āmdī- ülni 2, 18. 4, 65.; *leülñi* (= *ñāmdī* *leül* 2, 13); *āmdivi ülb* 5, 30. — *āmdeda- ülni* 2, 17. 5, 24. | *ñamtada-* sitzen R. | *ñāmdī-* sitzen C.

amñili édes : *ñi-a* (nem édes) *keserü* | *ñamñili*, *ñamñali* süss C.

ārka nagy (*arka* 5, 1), öreg (*sidi pou ārka* két évvel öregebb 6, 8); — *ārka'ie* igen nagy 4, 44. | *ñarka* R. | *ñārka*, *ñarka* gross; — *ñārka**jaja*, *ñārka**jaje* sehr gross C.

ārma- emelkedni, nőni K. 4, 28. 78.; *ārmi* fölnőtt | *ñarma-* wachsen R. | *ñārma-* gross werden, wachsen C.

ārdānda hosszant, hosszában [fekszik] 2, 3. | *ār* gross, *ārda* gröss C., v. ö. *ārka*.

ēso íz, csukló (glied, gelenk) : *udi-ñēso* kézcukló | *ñuda-ñēsu* handglied C.

ēsond -ig (bis) | *ñēsond* bis C.

edennä : *jur e. pilu* biene R. (tkp. *zsír* [méz] -eresztő bögöly 1. *āda-* alatt : *ñede-* R.).

iute- (*iuteñu-*) enyvezni R. | *jīute-* leimen C.

iterma meghalt sámánnak (*tadibe*) lelke (rossz szellem) | *ñi-tarma*, *itarma* geist (sámán-lélek) C.

idi-, *idi-* (*idigu-*, *idigu-*) akasztani, fölakasztani; — *idebi-* id. | *ñidea-*, *ñidambi-*, *ñidebi-*, *idebi-* aufhängen C. | (*ñidōda* hangen, *ñitan* hängen; vog. *tāgetem* R.).

in ij | *ñin*, *ñen*, *ñin* bogen C. | *ñin* R.

iñi balra [menni] R. | *jīñeñāñi* bal C.

inub, *inub* (1. szem. raggal: *inubu*) ip, após | *ñinab*, *ñinab* schwiegervater; mann der älteren schwester C.

il al : *ja-ñila* föld alá, *ñilna*, *ñilne* alatt; *ilmna* alatt el | *ñil-naña* unten am fluss (vog. *luon*), *ñilnade* von unten R., *pāen* *ñilne* abwärts den berg R. | *ñil* unter, boden, grund : loc. *ñilna*, abl. *ñild*, prol. *ñilmna* C.

ñilik teufel R.

o sziget | *ño* Insel R. C.

ōka, *oka* sok 4, 46. 5, 10. | *ñuka*, *ñoka* viel (*ñ. ñeñča*, *ñ. jender* volk [sok ember]) R. | *ñōka* viel C.

ojiliko szegény | *vojile* arm R. | *vajiliko* C. — l. *voevo*.

ñoho нецѣхъ [steinfuchs] R. | *noho* steinfuchs C.

ñoner gebirgsspitze (vog. *šahl*) R. | v. ö. (Kam. szam.) *ñer* spitze C.

opoj egy 2, 7. 3, 8.; *ob-* : *ob-jegné* tizenegy | *ñopoj*, *ñobo*, *ñob* egy : *ñob-jeññe* tizenegy ; — *ñobo ñañi* der eine den andern R. | *ñopoj*, *ñob* eins, *ñob-jeñña* elf C.

ñopomke irgend jemand v. etwas R. (l. *amge*, *amke*).

opuriš egyedül 5, 14 (= *opoj-ri-š*).

ōberi-gäuri egyfolytában, szakadatlanúl 3, 14.

ñobotaune gleich, одинако R. | *ñōbtamña* einerlei C.

op-galt egyszer [sem] 4, 8. | *ñob-kerte* (*ñieriu*) nicht ein einziges mal R.

ñob-kene együtt (zusammen) [sein] R. | *ñob-kana* zugleich, auf einmal C.

qpte egybe, össze [vegyíteni] | *ñobte* zusammen [kommen] R.

opte egyedül, csak 4, 25.

opterte egyféle, mindegy (всѣ равно) | *ñōb-taritea* ebensolch C.

optarim egyazonképen 5, 8. | *ñoptare* ebenfalls, gleichfalls ; *ñob-täriu* ebenso ; *ñoptärem* gleicher weise R. | *ñobtare* ebenso C.

ñop-tolaha gleich (vog. *äk kuripä*) R.

ñob-šer ganz R. (de vog. : *äk mos* ; tehát tkp. egymód, egyaránt : *ñob-šer sau* alles eins [tkp. egyaránt jó] ; — *ñob-šer-darim* ganz so ; — *ñōb-šer jañu gar* nicht (vog. *äk mos atim*) ; — *ñobn-šür* gänzlich, *совсемъ* (vog. *äk piss*).

ñop-pirsaha gleich gross R.

ñob molinkana auf einmal (vog. *äk šos*) R. | *ñob maleñana* plöztlich C.

ōba, *āba* keztyű (*ōbin* keztyűbe, *ābimda* keztyűjét, *ōber* keztyűd) 5, 36. 43. | *ñōba* handschuh C.

omsa, *amsa* hús | *ñomsa* fleisch R. | *ñamsa* id. C.

ōrña- enni, étkezni 5, 45. 4, 66. | *ñōrña*-, *ñavarña*- essen C.

ōrda- enni (*ōrdan* eszel, fogsz enni 2, 15.; *hardu* *ñorda* maguk táplálkoznak 5, 39.)

orced- ebédelni 6, 10.

őrej ősz (herbst) | | űeru herbst, im herbst R. | űőroj, űőroj, űē-
roj herbst C.

őrm hideg, холодно | űärm : ű. merće nord R. [merće szél] | űörm,
ēärm (űörm, űerm) nord C.

olipe festék | űolepea farbe (zum malen) C. | = or. олифа
firniss.

ōlovq czin, ón | = or. олово.

oloko kicsiny, kevés | űōloko, űōluku, űōlu wenig C.

ōla- enni (ōlide eszi — őket, a halakat 2, 13.).

ālambi- etetni, eltartani (ālamgun 5, 38. ālamganda 6, 30) | űō-
lambi-, űavalambi- füttern C.

ū sátorpózna | űu dachstange R., stange, leiste (am zelt) C.

uőpte haj (haar) : uőptehatta hajuknál fogva 4, 47 | űäpt haar R. |
üöbta, űöbt, ēäbt C.

uoma- verderben R. | v. ö. C. vuoma- schlecht machen, ver-
derben.

u' út : un (udn) útra [kelni] 1, 7. jin-u (ész-út), gondolat, ta-
nács : jin-uti, jin-ut-s 3, 14. 24. | űu' weg, spur. (gen. ud) C. | űun :
jali-űun tagreise R.

utto sátor-szállító szán | űuttu zeltschlitten R. | űutu' schlitten
für zeltstangen C.

uda kéz : udanda 4, 45. ; ude- jesea gyűrű 4, 45. ; udu-poj kézzel
5, 12. ; udin kezeim 5, 6. | űuda hand ; űudeši félkezű (tkp. kéztelen)
R. | űuda hand.

űude bogyó (beere) R. : űē-űudī, черемуха (faulbeere, else-
beere) | űodea wasserbeere C.

ubija, ubeja ujj (mutató ujj) | űumbijea fingerglied, űumbija
daumen C.

ūm, um fű 5, 55. : umdimda magának füvet [hordott] 5, 49. | űum
gras R. C.

umie gyűszű | űumbie fingerhut R.

uriah szamojed R.

ha mi? (ha mase mit mondott 1, 5.) ; — vajjon 4, 68. | ha was? C.
(Spr. 327. pudar ha mār was sagst du?)

hā fül (hāon füleim ; hāot-si füleidbe 1, 6.) ; — hāsi siket | ha
(hau fülem) R. | hā ohr, hāsi taub C.

hā- halni, meghalni (*hās* meghalt 6, 30) | *ha-* sterben R. | *hā-* C. *haije-* menni, elmenni (*haijes* elment, elutazott; *pirdari gajji* visszament 1, 5.; *han* menj, eredj 2, 16. 4, 9. *hān* 4, 26.; *hāis tārā* menni kell; *hājvin harua* menni akarnak 5, 1.: *hāukī* alkalmasint elment 2, 12.; *hāvdne ha* mennénk 6, 15.); — *vmivé* lenni, válni, változni 1, 2. 5, 21. (*horovaš haije* tehénné vált) | *haijea-*, *hajea-*, *haje-* gehen C.

hājvea hiba, véték 5, 56.; *hāvea* : *mañ hāveasavem* bűnös vagyok, én vagyok az oka | *haebee*, *haevea* sünde; *haevea-savaej* sündig C.

ha'ora- hajtani, meghajtani, lehajtani (niederbeugen: (*āumda haorā* lábát hajtja = meghajtja magát 4, 20. 30.; *āuer ha'ore* hajtst meg magadat 4, 36.).

hāu oldal (*hāudande-ni mānāj* oldalára esett 3, 15.); *hāuhana* mellett 5, 14 (*hāuhande* mellette 4, 46.); *gauhana* (*tū g.* a tűz mellett, a tűznél 5, 23.; *stol g.* az asztalnál 4, 64.) | *heu* seite: *heuhanan* neben [tkp. mellettem]; *hāudā* : *nabe h.* halb [egyik oldala, fele] R. | *haeu* seite, hälfte : *haeuhana* nahebei, neben C.

hāuci oldalborda (*vardi h.* крайное ребро); v. ö. *hāu*.

hauālimbi- dicsérni 6, 22 (or. хвали-ть).

hāuwic, *hāiwic* rövid, kurta | *hābičaku* kurz R. | *haebit*, -ic, *haevit*, *haem* kurz C.

hāuide, *hāvide* medve 1, 1. | *haibide* bär R. | *haebidea*, *haevidea* C.

hāuta (füles) : *h.* hōr veder (ведро) | *hāvuta* hōr gefäss mit ohren C.

hauda- verni : *haudis* (e *h. haudaš*) pärjada megveri őket 4, 47. *hūhujud haudis ver* ne verd meg őket [kettőt] 5, 40.; *haudis pergauverem* (öt). — *haudorña-* verekedni 6, 19. | *haudorma* das prüfen C.

hāuwa velő | *haeva* knochenmark C.

haura- elvenni (*hājvean haure* vedd el vétkeimet) | *haurañu-* : *pujān nad h.* schnäutzen [tkp. taknyot elvenni] R. | *haura-* fortnehmen, abnehmen C.

hāhā bálvány, götze (ruhaféléből készült: v. ö. *šadej*); *hāhāmuno* donnern [tkp. *h.* hangzik v. szól]; *hāhāntu* blitzen [tkp. vilám, *hāhān-tu* «h. tüze»] R. | *hahe* götterbild von holz, gott C.

hajar nap (sonne) 6, 3.; *hājar*, *χajar* | *hajer* napfény (vog. åter) R. | *hājar*, *hājer* sonne C.

hāje-, haije- hagyni 4, 82. 6, 32 (*haijedaš* hagyta) | *hai-*, *hajuda-* bleiben, überbleiben R. | *hāje-* zurücklassen; *haji-*, *hajoda-* zurückbleiben C.

hajel, =gajel könny | *hājel, hajal* träne C.

hāña-, hāñe- hívni (4, 29.), kérni, kívánni 4, 20. 32.; imper. 2. *haj (=gaj)* kérj 4, 27. | *hāña-, hānda-* fordern, verlangen, rufen C.

hacea- (ige alakjában) «csaknem, majd nem»: *sappa-haceāde* majdnem levágta, csakhogy le nem vágta 4, 70. | *hacam* fast (vog. *ale* v. *aleg*, pl. *pätsem* bin fast gefallen, чуть не упалъ); *hačče* kaum (vog. *ale*, pl. *joxti* er kommt kaum) R. | *haci* beinah, fast; *hacea-* (ige), pl. *haceau* «ich . . . kaum». C.

hada köröm: *hadin* körmeim, *hadida* körmei | *hada* (*hadau* nagel [köröm], *hadin* [körmeim], *hadida* krallen [körmei]; *hadetta-* kratzen R. | *hada* fingernagel C.

hāda nagyanya (1. szem. rag. *hādau*) | *hāda, hada* grossmutter C.

hāda ölni, megölni 3, 19. fogni (vadat, halat) 2, 2. 17. (*hāde* fogj [halat] 2, 15.); — *hādabi-* v. frequ. 4, 2. | *hadi-* (*hadañu-*) fangen R. | *hāda-* tötten C.

hāda havazás, hózivatar | *hadoma-* schneien (*sire hamurña* v. *hadoma* [hó esik v. havazik] R. | *hāda, hād* schneefall mit unwetter C.

hade harz R. | *hade, hāde* theer C.

hadi ёлка R. | *hādi* tanne (ёлка) C.

hasava (*hasava*) ember, férfi | *hasau* mensch; — *hazauju* kilencz R. | *hāsava* mann; Jurak, Samojede; — *hāsavaju'* neun C.

hazia arbeitsam R. | v. ö. *hāsia-*, *hāsaja-* kühn sein C.

hasuj száraz | *hasuj* trocken, seicht (vog. *təsim*) R. | *hāsuj, hasuj* trocken C.

han szán 2, 4. (*hanahanda* szánjához 5, 44.); *hanehanda* 5, 47.) | *han* schlitten R. C.

hāna- elvinni, odavinni (*hanagu* oda visznek 4, 56. 5, 20.); *vmivé vinni* = változtatni 5, 54. | *hāna-* forttragen, rauben C.

hañe- fogni (vadat), vadászni (*hañerie* talán fogna 3, 1. *hañivde* 3, 12.; *hañeues* 5, 46. *hāñeues* 5, 10. vadászni [ment] | *haña-, hañeña-* fangen C.

hañe hideg, fagy | *hañea, hañe* kälte C.

hañime- fagyni 2, 10.: *jaugau hañime* das meer gefriert | *hañime-*

frieren (1. szem. *hañimedom* = vog. *poñaum*); *hañimta* es friert R. | *hañimea*- frieren C. (Spr. 377.).

handa- fagyni, fázni 5, 7. 30.

hanta- rufen, bitten (*hantau* : vog. *vouilm*) R. | *hānda*- fordern, rufen C. — l. *hāña*-.

hānta- menni akarni v. fogni (*hāntam* akarok menni 2, 2. *hāntām* 5, 31. *hāntān* fogsz menni 6, 20.) | *hānta*- id. (*hāntam* : vog. *mi-nēm*) R. | *hāntadm* ich werde gehen C. — l. *haije*-.

hanžari «kist» R. | v. ö. *handāri*, *hanteri* ring, grosser ring (am gurt) C. (E szerint a R. «kist» vog. szó, a *kis* «abroncs» pluralisa, nem pedig az or. *кисть* «quaste»).

hanžibej lau R. | v. ö. *hansibte*-, *handibte*- kalt machen C.

hāpusta hinárféle tengeri fű 4, 4. | = or. *капуста* (azaz: морская капуста.)

habart-, *habeart*- nyúzni, lehántani (*tāmda*, *hobomda* h. héját, bőrért lenyúzni) | v. ö. *habbarpi*- schinden C.

hābartq jávorszarvas | *habārta* elentier; *habartañ* hore : vog. *šorp* [elentier-stier].

hābaj halott, holt 1, 2. 2, 11. 3, 16. *haběj* 2, 4. | *hābaej* sterblich (!) C.

habej mansi (vogul); *habi* : *habiu* vadaune vogulúl, vogul nyelven (pl. *lahanam* beszéllek) R. | *habi* ostják; knecht C.

habēju kilencz (azaz: *habej-ju* = h.- tíz); *habijudimdej* kilenczedik | *habejju'* neun C. (és: *hāsavaju'* = R. *hazaujju*); *hāsavajudemdiej* der neunte C.

habiñie, *habedñe*, *habidñie*, *havidñe* asszony 4. (*jeru-gavedñe* úr-asszony 4, 37. *pāruvada* *habedñe* királyasszony, királyné 4, 52.; *jaugau-gavedñe* tenger-asszony).

hābce halál; *habcesi* halhatatlan | *hābcea*, *hābce'*, *hāb'e'* tod; — *hābcensi* unsterblich C.

haptie herélt rén, rénökör | *hapt* id. R. | *hābta*, *haptie* rentier-ochse C.

haptenta- castriren R. | *hābda*-, *hābtaña*- verschneiden C.

hāmadī- : *mañ* *hāmadīm* kész vagyok (я готовъ) | *hāmedī*- fertig sein C.

hāmadañu- anfangen R.

hāmadasa- : *hāmadasau* verbessern R.

hāmi- leszállani (*hāmi* leszállt 3, s. 2, s. *hāmij* 2, 4. *gāmij* 1, 5.) |

gamt- fallen R. | *hāmju*, *hāngu* (1. szem.) sich herablassen, herabkommen, fallen C. (*hāmañuna* 'wir lassen uns herab Spr. 322).

hāmerga- esni (esö : *sārda hāmerga esö esik*) | *hamurña-* : *sire hamurña* schneien [es schneit] R. | *hamurña-* niederfallen C. (pfeile : Spr. 323).

hamka seiden R. (*ngj* «tuch» mellett, tehát tkp. «seidenzeug»; = or. *камка*).

hamda- (*hamdagū*) kiönteni, tölteni (edénybe); *hamdapi-* töltegetni (bort) 4, 66. | *hamtuñu-* schütten R. | *hamda-* ausgiessen C.

hāmba hullám, hab 4, 78. (*hāmbāde*, *hāmbede* *hulláma*, *hullámai* 4, 18. 28. | *hāmba*, *hamba* welle C.

hāmba'a- *hullámzani* (*jaugau hāmba'a* 4, 37.).

hambojdarga- görgetni, hengergetni (катать, ваять) | *hamboila-* rollen, wälzen C.

har kés | *har* messer R., C.

har : *harda*, *harde* ő *maga* 6, 18. 38.; *harta* *maga* 2, 6. (mint gen.) 3, 25.; *hartaj* *maga* (*nūm* az isten) 4, 23.; *harta* *magad* 2, 15.; *hardu* *maguk* (*hardu=ñorda* *maguk* esznek) 5, 39.; *harda* id. (*hardam=pognade* *maguk* közt) 5, 1. (*hardim=meadimanda* az ő házaik szerint = kiki a *maga* házába 5, 58.); (*hartin=ñiede* az ő nejeiket = kiki a *maga* nejét 5, 58.); — (*mañ*) *hardn*, *harn* (én) *magam* 5, 19. 21. *hardñen* id. 5, 23.; *harne* (*harne juolcem* a *magam* mértékét = az én mértékemet 6, 25.). | *mañ hardn* ich selbst (vg. *amki*); *puder hart* du selbst (vg. *nanki*); *pude harta* er selbst (vg. *täki*); *mañi harñi* wir zwei selbst; *puderin hartin* ihr zwei s. (*nenki*); *puđi hartin* sie zwei s. (*tenki*); *mañe harna* wir selbst (vg. *manki*); *pudere harta* ihr s. (*nanki*); *pudu hartun* sie selbst (vg. *tanki*) R. | *har* pron. reflex.: nom. és gen., sing. 1. *harn*, 2. *hart*, 3. *harta*; dual. 1. *harni'*, 2. 3. *harti'* (*harti'*); plur. 1. *harna'*, 2. *harta'*, 3. *hartu'* C. gr. §. 449.

hārad ház (*pāruvāda hārada* király háza, királyi ház 4, 63.; *p. hāradanda* a királyi házban 4, 64; *hārdēr* házad 4, 33.; *hārdat* házadba (*hāñ* menj) 4, 42.; *hārdaduj* házat nekem (= *gañ* kérj) 4, 26.; *hārdadimda* házat magának 4, 32.; *hārdaś* ház gyanánt, házúl, ház-levén 4, 34.); — *hārdaće* kis ház 4, 36. | *harad* stadt R. | *hārad* haus C.

haŕo daru 3, 2. | *haŕo*, *haŕu* kranich C.

haru лиственникъ R. | *hāru*, *haru* lärchenbaum C.

harua- akarni, kívánni 4, 7. 37. *haruva- 5, 17.* | *harua- R.* | *harua-*, *haroa-* wollen, wünschen C.

harjoj krumm, gebogen | *harra* krumm (vg. *squi*) R. | *hara* schief (?-jeggysel) és *jaŕo* schief, schräg C.

harña (6, 21.), *zarña* holló | *harona*, *harna*, *harña* rabe C.

harcí far (*harcinte-ni farára*) 2, 13. | *harci* arsch (*harciu* 1. szem. raggal) R. | *harci* hinterteil C.

hārba északi fény | *harp* nordlicht R.

hāla- hívni (*kālāde hívja* 4, 19. 79.).

hālea hal, piscis 4, 81. (*hāleanda a halnak* 4, 59.); *hāle* 4, 5. (*hāleduj* halat nekem 2, 15.); *halē* 2, 2.; *hāle* (*hāleda a hal* 4, 5.); — *hāleko*, *hāleko* kis hal 4, 5. 2, 7. | *hale* fisch R. | *hālea*, *hāle'*, *hāle* id. C.

halī- halászni, fischen (*halimas* 2, 2.).

halin allein od. einzeln (vg. *amkem* v. *voloxen*) R.

halta- (*haltañu-*) waschen R. | *halta-*, *haltambi-* id. C.

hālmir halott, holt test | *hālmer*, *halmer* todter, leichnam C.

hallija kinyujtva fekszik 2, 3.

hēñu still R. | *heaño'*, *heañu*, *hēñu* id. C.

zem vér | *hēm*, *höm*, *zeam* blut C.

zide schüssel R. | *hidea*, *hidi*, *hidea* schaaale, tasse C.

hideñ abgrund (vog. *kusäp*) R.

hino-, *zino-* énekelni (*hīnodam*) | *hino'a-*, *hinua-* singen C.

hinoc ének, dal | *zinopse* lied R. | *hīnabc'*, *hīnabs*, *hīnc* gesang C.

hibiä wer (*hibiän* wem, *hibiäd* von wem) | *hubea*, *hübea* C. || 1. alább *hu*.

hibiri jemand (vg. *katpä*) R. | 1. alább *huiri*.

hibärt : *hibärt jañu* niemand (tkp. senki nincs) | *hubeahart*, *hübehart* keiner C.

hīle mony, here (пулята).

hileu istálló : *hileuhanda* 4, 49. | (= or. хлѣвъ).

ho birke R. | *hō*, *ho* id. C.

ho möve R.

hō-, *hā-* találni (*hām* találtam 2, 5. *hōida* megtalálták 5, 59.; *-gōsi jāmā* nem bír találni 2, 10. | *ho-* (*hoñu*) finden R. | *hō-* id. C.

hoj (vog. *ñarr*) : *tuu hoén* (v. *paen*) aufwärts (berg aufwärts : vg. *pä ñarn* v. *urn*). R. | *hōj*, *hoj* hügel C.

hohorei schwan R. | *hohoraej*, *hohoraj* C.

hodarī úr, gazda (v. ö. or. государь).

hodorña-husten R. | *hō'*, *ho'* husten (tussis): *hōdombi*-husten C.

hōni-aludni (*hōni* alszik, *hōnomás* alszom vala, aludtam; *hōnaj* lefeküdt [aludni] 5, 45.) ; — *hōnosetina* alszunk 6, 11.; — *hoñigim* alhatnám, спать хочется | *hōni*- (*hōnidem*) liegen, *hoño*- (*hoñodam*) (vg. *kujingve*) R. | *hōni*-, *hōni*-schlafen; *hoñoseti*- id. frequ.; *hōni'ña*- id. desid. C.

hōnajsá- : *hōnajsás* könyörgött 5, 13. (= or. конаться).

hōndje куропатка R. | *hōndie*, *hōnde* schneehuhn C.

hobo, *hābo* bőr (*ajen* hobo testbőr; *hunice-gābo* 4, 55) | *hobo* haut, fell (*ñajen* h.) R. | *hōba* rinde, haut C.

hōrita, *hōrta* teknő, корыто 4, 16. 22.; *hōritāko* id. dim. 4, 85. = or. корыто.

hōrova, *hōroua* tehén 5, 21. 53. (*hōrvoide* 5, 38.) | *horej* jur коровье масло [butter] | *hōroua* rindvieh C. — = or. корова.

hōrie rentier (mann); *horä* id.; — *habartañ* hore vg. *šorp* [elentier-stier]; *hore* sarmik bär (mann) R. | *hōrie* rentiermännchen, *hōra* rentierochse C.

horko veder | *hor* wasser-eimer R. | *hor*, *hōr* gefäss, eimer C.

hōrña-megtapogatni 3, 20. | *hōrña*-prüfen C. — v. ö. *hō*-finden.

hornš kahl (der kopf) R.

holkivi érett | *holkavi*, -vuj reif (maturus) C.

hu úsztatott fa (schwemmholz) | *hūko* flossholz C.

hu löffel R. | *hu*, *hubacea* schöpfgefäss aus holz, löffel C.

1. alább: *lusu*-ku.

hu ki (quis) 6, 30.; — *huri* a mi csak (*h.* *saua* a mi jó csak 4, 14.

huoska macska 6, 19. (= or. кошка).

huka torok (1. szem. rag.: *hukau*, *hukgu*) | v. ö. *huño* kehle C.

hujalt senki [sem] | *hibärt* niemand (*jañu* non est) | *hubeah* art, *huvealt*, *huvehalt* keiner C.

hutimalik knospe R.

hujiri valaki, egy ember, egyén 3, 13. 4. 70. *hური* 1, 4. 5, 1. | *hibiri* jemand (vg. *kətpä*) R. | *hüberi*, *hüveri* jemand, mensch C.

huce rakás 2, 13. (= or. куча).

husir mikép, hogyan 3, 5. 4, 54.; *husirde* id. 5, 19. | *huńsär* wie (vg. *kumle* v. *kumle mäs*); *hunšer-ñede* was für ein (vg. *kotm qlpe* [*kum*]) R. | *hunder*, *hunsier*, *husier*, *huter* wie C.

[*husili* borus, *насмупно*] : *husilime-* borus lenni, borulni (*husilimeš hānagu* 5, 20.).

husovaj minden (*h. hui* minden ember) 6, 22. | *husuvaj* jedermann C.

huńācej még jobban, erősebben 3, 18

huńāna holnap, reggel 5, 18. 46.; *huńā* 6, 31. | *huńāna* morgen (vg. *kolitān*) R. | *hūńāna* morgen C.

huńāna hol 2, 9.; *hova* 5, 48.; *h. āvde* valahol 2, 1. | *huńāna* irgendwo; — *hunńāda*, *huńād* woher (*hunńāda ñejdā ñenč* von wo ist der mensch, vg. *kotl qlne kum* [*tkp. honnan való ember*]); — *hunuva* wo (vg. *kqt*) R. | *huńā* wohin, *huńāna* wo, *huńād* woher C.

huńi mikor, midőn 6, 19. | *hune* irgendwann (vg. *kuńt*); — *hunāri* immer (vg. *ākmōs*) R.

hunukult soha [*ne*] 1, 7; *hunohultana* soha [*sem*] 6, 29. | *huna* *hunnañu* niemals (vg. *nem kuńt*) R. | *hunnahart*, *huńānahart* nie C. (Gr. 597); *hunnahuhurtana* nimmer mehr C. (Spr. 313).

huńertahana nirgends (vg. *nem kqt*) | *huńāhartana* id. C.

huńingärt keiner (vg. *nem kot* [*añim*]) R. | *huijumgart* keiner von beiden C.

huńice nyest (= or. *куница*) : *h. gqabo* nyestbőr 4, 45.

hubasi hiába, *напрасно* | *humpanši* umsonst R. | *humbandī* vergebens C. (meg.: *humbāndī*, *humbānzi* «weglos, öde; lüderlich C.)

hūpt ólom, *свинецъ* | *hupte* blei R. | *hūbt'* blei, zinn C.

huvice meritő kanál | *hubacea* schöpflöffel, grosser löffel C. | — 1. fent : *hu*.

hūmer reggel korán 6, 12.

kuma, *kumanek* koma (= or. *кума*, *куманекъ*).

hurke was für ein (vg. *mānār* [*kum*]) R. | *hurka*, *hurkka* wie beschaffen C.

hurei csendesesen, hallgatva | *hursi* still (*hursidm* ich bin still) C.

hūlurga- hajón menni | *hulañu-* schiffen R. | *hūli-* schiffen, schwimmen, stromabwärts fahren; *hūlañu-* id. C.

jā föld, hely : *opoj jānda* egy helyen; *jā-ri-m* csak a földet 3, 6.; *jān földre* [esett] 1, 2. | *ja* erde R. | *ja, jea* erde, stelle C.

ja liszt | *ja* R. | *jea'* mehl C.

ja russ (v. *vuar*) R. | *jā'*, *ja'* russ C.

jaugau, *jaugäu* tenger : *jaugauhana* tengerben 4, 9.; *jaugauan* tengerbe 4, 6.; *jaugäuhana* tengerparton 4, 1. | *jauñaeu* ufer (tkp. «meer-seite») C. — lásd alább : *jam*.

jāke füst, дымъ | *jake* rauchig; *jakke* dampfen, rauchen (vg. *sengtili*, *pəsimli*) R. | *jāke* rauch (im zelt), *jāki* rauchig C.

jāgu ninesen 5, 42 (*jir jāgu* nines eszed 4, 25.; *jāgun* nem vagy, nem voltál [jelen] 5, 60. | *jañu* nein (vg. *añim*) : *opšer j.* gar nicht (äkmos *añim*); *jentä j.* nicht schnell (vg. *qutal*) R. | *jañu* es gibt nicht C.

jāguma semmivé lett, veszett | *jañuma*- sterben R.

jaha folyó 2, 16. | *jaha* fluss (*jahangali* : vg. *jaga-kul* [folyóbeli hal] R. | *jaha* fluss C.

jajepta- keverni (*qpte j.* össze-k.) | *jājepta*- mischen C.

jañgōra mamut, мамонтъ | *jañōra* C. (*ja-n* + *hōra*).

jañu слонца R. | *jēse-jaño* fall-eisen C.

jātoma szén | *jättoma* kohle R. | *jatoma*, *jatama* kohlen (erloschene) C.

jāda- jārni, menni 2, 6.; *jādaś* gyalog menve; — *jāderña- jārni* (*jādi jaderña* jár az esze = búsúl, aggódik; *ñuñ jāder ne járj* 1, 7. *jade* schrittweise (vg. *joamtaxtim*); — *jadoñudum* (vg. *joamem*); — *jadertam* (vg. *jālem*) R. | *jāda-* gehen, *jādarña-* id. C.

jādace bot, istáp (палка, посохъ) : *mañ jādcom* | *jadable* stab, stock C.

jādopta- találkozni vkivel (*hāuiden-ñā* medvével) 1, 1. | *jādabta-* beegnen C.

jādagāsu (elébe) : *j. miñam* elébe megyek, встрѣчу иду | *jāde-ñansu* gegen (vg. *lält*) R. | *jādañansu* entgegen C. (Spr. 327).

jādej rénszarvas (nöstény) | *jahadej* R. | *jahadieje* rentierkuh C.

jade : *tuu jaden* auf das ufer (vg. *pā vātän* [kuaalem]) R. | v. ö. *jad* schwelle C.

jādinta- wärmen R. | *jādemda-* erwärmen C.

jāzik láda, сундукъ (= or. ящикъ).

jasnoj-geś derű-lenni, derűlni (or. ясно).

jañekq csendes, szelid, смирный | *jana* sanft, ruhig C.

jānoc későn, поздно | *janot*, *janoc* spät.

jānalaraj- elkésni 6, 13. | *janalārej-*, *janolāraj-*, *janamda-* sich verspäten; *jano'o-* id. C.

januboj lassan, lassabban [jāri] 6, 20.; *janoboua* lassacskán, помаленьку 6, 14. | *janambouna* etwas ruhig C.

jāpco fark (*jāpcota* farkát 4, 82.) | *jābso* fischschwanz C.

japtik vékony | *japta* eng, *japtaku* dünn R. | *jābta* fein, dünn C.

japto lúd | *japtu* gans R. | *jabto*, *jabtu* C.

japtu- megnyirkosodni, feucht werden (*japture* 5, 6.; *japtuvis* 5, 17.) | v. ö. *jabta* thau C.

jāba szerencsés, счастливъ | *jabetta* glücklich (vg. *sqtñ*) R. | *jāba*, *jāb* loos, glück C.

jābiha- inni [bort] (*jābihadm* вино пью) | *jābie-* trinken C.

jabenno betrunken R. | *jābiena* id. C.

jabeji branntwein R. | *jabiciji'* id. C. (-ji, -ji' wasser).

javebš fliegenschwamm R.

jam tenger : *jau-tani* tengerentúli, заморский 4, 66; *jau-jierne* tenger közepén 4, 75. | *jam* meer C. — V. ö. *jaugau*.

jām hosszú, hosszát : *jaleda jam* nap hosszát, egész nap (ут-
лый день); — *jāmban* hosszát : *pi j.* éj hosszát 2, 19. | *jamp* lang
R. | *jāmb* lang, hoch C.; *jāmban* : *si'u jāle j.* sieben tage lang
(geht er) C. Spr. 312.

jāma verem (*jāman* verembe, *jāmamda* vermét 3, 2. 12.); *jām*
3, 1. = or. яма.

jāma- nem bírni (non posse) : *amgalt gōsi jāmā* semmit sem bír
találni 2, 10.; *amgalt jim nāmas jāmā* semmi gondolatot sem bír
kapni 3, 21. *ūimtesi jāmā* 4, 76.; *jāmī* : *jurkasi j.* nem bír fölkelni
2, 20. | *jāma-*, *jāmaj-* krank sein C.

jamteñu- wandern (vg. *vanteli*) R. | *jamdaj-* in der karawane
ziehen C.

jāmd astspitzen; *jāmda* levél, листъ | *jamt* nadel am holze R. |
jāmd ast, zweig C.

jarña- sirni | *jarta-* weinen R. | *jarña-* weinen, *jārda-* id.
(inch.) C.

jarejdab (*jarej-dab*) sand R. | *jāraej* trockene, sandige stelle,
tab sand C.

jāle nap (nappal), világosság : *tuku jāle e nap* = ma 6, 5. *jāli*
jerkeñe nap közepén, délben 6, 10.; — átvitelesen : «kegyesség» :

jāledujn = da adj nekem világot = légy kegyes. 4, 20. 30. 40. — *jāle*- «lucere»: *jiri* v. *hajar jāle* a hold v. a nap sūt | *jale*, *jali*, *jāli* sonne, tag: *šiu jāli* woche, *jāli jār* mittag; *jali jerne* mittags; *jālin tarpapče* ost, *jālim-pokelče* west R. | *jālea*, *jāle'*, *jāle* tag, licht (lux), hell C.

jālomq megvirradt 5, 46. | *jālima* licht (adj.), *jalema* morgen (reggel); — *jalemta* tagen R. | v. ö. *jālomda'*, *jālemd'* tagesanbruch C.

jalema weiss, *jālena* rein R. | *jalenāna* weiss; milch C.

je sark (láb-sark) R. | *je és jēnad* ferse C.

jej (tulajdon, birtok): *mañ jeju* az enyém, *pur jejer* a tiéd, *jeide* övé | *jēj*, *jej* teil, eigentum: *jēju* mein eigen, *jējer* dein eigen, *jēide* sein eigen C.

jeuvaj suppe R. | *jevaej* fischsuppe C.

jeka- leoldani, szétoldani: *jekaus* развязать | *jekuñu-* auskleiden R. | *jeka-*, *jēka-* losbinden C.

jiega lépés, шагъ (opoј j.); — *jiegāl* egyet lépett, шагнулъ *jieña* schritt; *jieñahalpi-*, *jieñalñā-* einmal schreiten C.

jehena оцетръ R. | *jehena* stör C.

jejä dach aus häuten (am zelt) K. R. | *jejea*, *jeje* wand C.

jēña bach R.

jēñaj halbäugig R. | *jañaej* schieläugig, einäugig C.

jeññe, *jeñeñe*: *ñob jeññe* tizenegy, *šidi jeñeñe* tizenkét R. | *ñob-jaññā* elf, *side-jaññā* zwölf C.

ječerta- auflösen R. | *jeterña-*, *jecerña-* losbinden C.

jeter (nép, emberek): *āñi-jeter* idegen ember, másunнан való, иностранный | *jēnder*: *ñuka j.* volk R. | *jānder*, *jāter* einwohner C.

jed, *jied* üst, котель: *jiedimda* üstjét 5, 44. | *jāda* id.: *jedem pi-riñu-* kochen R. | *jead*, *jied* kessel C.

jeädä- (1. *jeädām*) wachen R. | v. ö. *jiena*, *jieñe* wächter C.

jedaj új 4, 22. | *jedaj* neu R. | *jiedaej*, *jiedaj* neu, frisch C.

jedea- beteg lenni: *jedeam* я боленъ; *jedie* beteg; *jēdesi*, *jedisi* (nem beteg) egészséges, здоровъ; *jiedesi* id. 6, 17. | *jedie-* krank sein; *jedie* krank; *jedeče* [teui] als kranker [gekommen]; — *jederña-* krank werden R. | *jēdie-* krank sein: *jēdeta* krank; *jēdesi* gesund C.

jiedu: *jiedun*, *jiedūn* beleim, кишки мои | *jiedu*, *jēdu* darm C.

jēsi (vas): *jēsi-dēdu* szeg, гвоздь (vas-szeg) | *ježā* eisen, *ježū* geld

(kupfer od. papier); — *jeziku* : *ñob j. kopeke R.* | *jěsea, jěse'*
eisen : *jěse-deab eiserner nagel C.*

jieser (ieser) vitorla, парусъ : *harabli-j.* | *jezär* пологъ R. | *jěser*
segel; *mückenvorhang* (пологъ) C.

jěserda- vakarni (schaben) скоблить; — *jěserbo- faragni, gya-*
lulni, строгать : *jěserbogu* строгать буду | *ješett* = *hobeln R.* |
jasea-, jěsea- *hobeln, schaben C.*

ježu- (1. *ježudam*) schwimmen (vg. *ujălem*) R. | v. ö. *jieserña-*
jiesierña- waten C.

jen : *in-jen iv-ideg* | *jen* bogenschnur R. | *jien* bogensehne,
 hanf.

jieñer lábsark, пята (1. *je*).

jeñederña- rúgni, лягать (*rénszarvasról*).

jeni gegenüber, gegen (*j. muădom [szemközti vagyok]*), (vg. *tori* :
ăm toriăm mir gegenüber) R.

jenta sebes folyású | *jentă* schnell (fluss) R. | *jiend', jient* rasch,
 reissend C.

jentana besonders (vg. *janes*) R. | *jandahana, jandăna* beson-
 ders C.

jenši loch in der erde (vg. *ma-as*) R. (*ja-n + sī*).

jenšidej : vg. *sui pill* | *jiensidei, jiend'idej* preiselbeere C.

jepie, jieppi hō, hōséges, жарко; *jiepi meleg* 3, 20. | *ippi* heiss
 R. | *jibi, jipi, jepada, jepidea* heiss C.

jemñe ért, miatt 3, 22. | *jămñe, jemne* : *amki jămñe* für was (vg.
mănr mqs); *tiki jemne* darum (*titi maos*) R. | *jēmñe, jemñe*
 für: *amge-jemñe* weshalb C.

jemñe- (*jemñegu-*) foltozni | *jemniñu-* flicken R. | *jemña-, jemñeñu-*
 id. C.

jiemneme folt, заплатка | *jemnimea, jēnimea, jēmea* flick C.

jiembutaj- (1. *-aju*) öltözködni | *jiembataj (-aju)* sich ankleiden;
jiembă- ankleiden C.; *jiembi* er kleidete sich C. Spr. 316.

jimbite hemd R. | *jiembit, jimbuit* id. C.

jer, jier, jár közép : *jier udau közép ujjam*; *jăle jár dél, jăli jer-*
keñe délben; — *jieñe* : *jau jierñe tenger közepén* | *jier', jer'* mitte:
jierñe, jierkana in der mitte C.

jiere- ōrizni (jieregu); *jierigōda ōrizō, ōr* | *jiera-, jierămbi-* be-
 wachen; *jierañoda* wächter C.

jeru úr 4, 87. 65. | *jieru, jeru, jiervu* wirt, herr, richter, fürst C.

ji ész, gondolat : *jir jāgu* (eszed nincs) ostoba te; *jihenda* eszében magában [szól] 2, 5.; *jidi jāderña* esze jár, búsúl 3, 4.; *jin-u'*, *ji-u'* (-ut) ész-út, gondolat, tanács 3, 7. 11. *jin-ut-s* 3, 24.; *ji-ukina* 3, 25. | *ji* verstand C.

jisialma- esztelenné lenni, megalondulni 4, 41. | *jisi* unverständig, dumm; *jisealma-* unvernünftig werden C.

ji (*jid*) víz : *jidu sātām* vizet meritek (magamnak); *jidm* vizet (bort, pálinkát) 4, 66. | *ji* wasser R. | *ji'* id. C.

jiä сосна R. | *jie* kiefer, fichte C.

jik nyak, шея (1. rag. : *jiku*) | *ik* (*iku*) id. R.

jikida, *jikoda* gallér, воротникъ 2, 5. 9.

jihera- nem tudni, не знать : *jiheram* nem tudok [fogni] 2, 16; *jiheram* nem tudom [mit csinálok majd] 5, 21.; *jiheraña* nem tudnak (ketten) 3, 4. | *jeherana* unbekannt R. | *jihera-* nicht wissen, nicht verstehen C.

jihĩñu- schmieren R. | *jihea-* schmieren; *jihembu*, *jihĩñu* ich schmiere C.

jij вѣ, зять (1. rag. : *jiju*) | *jii* schwiegersohn C.

jĩñej посомаха R. | *jigñej*, *jieñnej* vielfrass C.

jiderga- vizet inni | *ituñarta-* trinken R. | *jiderña-* trinken (wasser) C.

jidimbej bőrkéreg (schwiele, мозоль).

jidurčā : vg. *suker* (hal) R. | *jidurtea*, *jidursea* tschir (salmonasus) C.

jiñe szij, ремень; *ine* : *muett-ine* gyeplő, *jo-ine* bauchgurt | *ine* : *muettä-ine* leitseil, *jo-ine* bauchgurt R. | *jiñea*, *jinea*, *jiñe* riemen (*muejta jiñe* v. *jinea* starker riemen, lenkriemen) C.

jĩnd lélek, душа (*mañe jĩndam*); *jintta* lélekzete 1, 3. | *jĩnd* seele, luft, dampf C.

jĩbie- : *jĩbiegu* meleg lesz 6, 27.; 1. fent *jiepi*.

jivimda : *ša j.* mikor lesz meleg 5, 18.

jivie енув, клей | *ibe* leim R. | *jĩbea*, *jĩbie*, *jivie* id. C.

jivĩa, *jivĩa* okos, умный | *ibittä* gescheidt R. | *jĩbea*, *jĩbie*, *jĩbeta* klug C.

jiri nagyapa, дѣдъ | *jiri* grossvater C.

jiri hold 6, 2. | *jiri* mond R. | *jirĩ*, *jirĩ* mond, monat C.

jirte egyenes, igaz (*jirte ā* правда, вѣрно rectum, verum est); *jirta* egyenes (jóformán *jirte ā* helyett); *jirde* : *j.* lahana igazat

szól 6, 29. | *jirtiña* grade (szintén *jirte-ña* h. = *jirte ā* «rectum est») | *jirt'* eben, grade; *jirt* grade, entgegen.

jirime- találni (vmire), kerülni, odajutni: *jikoda-as* j. subagallérrá talált lenni (odajutott hogy subagallér lett) 3, 25. | *jerime-*: lásd alább *sean* alatt: *šanoboj jerime* R. | *jierimea-* treffen C.

jile-, *jilea-* élni, lakni, lenni; *jilean*, *jileade* élsz, éltek 6, 16. *jileaban* élvém 4, 75. *jilie* él, élt 5, 50. *jiliña* élnek, laknak (ketten) 4, 1. *jile* élj 4, 10.; *māserānaš jileā* szolgálú vannak, főlsholgálúknak 4, 65.; — *jile*, *jile* élő: *squ-jile* gazdag (jól-élő), *oj-iliko* szegény (rosszúl-élő) | *ile*, *ile* (élő): *saua-ile*, *sau-ile* reich; *voj-ile* arm R. | *jilea-*, *jilie-*, *jile-* leben; *sauwa jilea* reich, *vai-jiliko* arm C.

jilibcu (élet): *jilibcu jāgu* szegény vagyok, nincs miből élni (у меня живота нѣтъ) | *jilebso'*, *jilebs*, *jilebc* leben (vita) C.

jileambartje «isten» 6, 18. | *jilibeambaerte*, *-baerta*, *jileum-baerte*, *jilibeapaerta* «beschützer des lebendigen, d. h. gott» C.

jilepce vad rénszarvas | *ilepše* дикий олень R. | *jilebte*, *jilebce*, wildes rentier C.

jilteñu- wahrsagen R. | (*jilte* «ein holz, eine halbe elle lang, auf dessen ende der Schamane erde legt und die bewegungen derselben erforscht») : *jilteta-*, *jiltetañu-* zaubern C.

jili-, *jilimbi-*, *jilbi-* fölemelni: *jiliede* fölemelte (a galyakat) 3, 17. | *jilä-* heben R. (*jiläd* tkp. = emeld föl) | *jila-*, *jila-*, *jilimbi-* aufheben C.

jilda (?) : *jildir jāguma* «eszed veszett» 4, 53.

jo : *jo-iñe* bauchgurt (l. *jine*) | id. R.

joa- elvesztetni | *juq-* потерять (*juqu* потерялъ, vg. *kot vuostislem* R. | *juo-* verlieren C.

joerče, *joerča* неводъ; — *joerta-* неводить R. | *juorte*, *juorc'* netz C.

jorouka kötél (= or. веревка).

jori mély 4, 13.; *jüre* tief; — *jorda* mély, mélység: *jau jordan* tenger mélyébe 4, 83. | *jure* tief R. | *juorea*, *juore* tief C.

ju tíz : *ju-jur* ezer | *ju* zehn : *jujurr* tausend R. | *ju'* zehn (v. *lūca-ju'*, de *hāsava-ju'* neun) C. — *jud jāle* zehn tage C. Spr. 326.

judimdej tizedik (-*dejde*) | *jutumdej* zehnte R. | *judmdaej*, *judem-diej* C.

ju : vg. *arpi* R. | *ju* stromwehre C.

juolce mérték, мѣра 6, 25.; — *juolci-* (*juolcigu*) mérni, мѣрять |

jolši : *j. heñeč* = vg. *marsätl* v. *morsel olne kum*, ладошь живеть R. *jolčeñu-* messen R. | *juolte, juolce', juolc* maass, zeitpunkt, bei-spiel; — *juolte-, juolce-* messen C.

juoñena- (*juoñenāgu*) tréfálni, шутить | *juonina-* scherzen, spassen C.

juku- eltévedni (*jukum* заблудился) | *juku-* (1. *jukudum*) sich verirren R. | *juhi-, juhoda-* id. C.

jujur ezer 3, 7. (1. *ju és jur*).

judea-, juderña- álmodni (*judeamaś álmodtam*); — *judobc* álom-látás, traum : *judobcon mana'au* álomban láttam | *judea-, juderña-* träumen; — *juda, judea* traum C.

jüsida- feküdni 1, 3. 2, 4. 3, 16. | *jusida-* liegen; *jusibtāj-* sich schlafen legen C.

juna pferd R. | *junna, juna* id. C.

juna- melegedni (sich wärmen) : *tū-gauhana junākī* alkalmasint a tűznél melegszik 5, 24. | *jū-* warm werden C.

jundirga- kérdezni 5, 48.; 2, 9.; *jundirña-, junderña-* 4, 58. — *jundalī-* kérdezni, megkérdezni | *jundarña-, junarña-* fragen C.

juvā meleg | *jubā* warm R. | *juba, jiba* id. C.

jur zsír : *hāle-jur* halzsír, *tī-jur* szalonna (*tī rénszarvas*) | *jur* fischfett, *ili-jur* speck, *horei-jur* butter, *pilu-jur* honig R. | *jur* fett, butter C.

jur száz | *jurr* id. R. | *jur* hundred C.

jurua- felejtteni, забыть | *jurrla-* vergessen R. | *jura-, jurañu-* vergessen, *jurla-* : *jurlāu* ich vergass C.

jurka- fölkelni : *jurkasi jāmi* nem bír fölkelni 2, 20.; — *jurkotale* föl akar kelni | *jurkñu-* aufstehen R. | *jurki-* id. C., *jurkad* steh auf! C. Spr. 328.

tañña fölfelé 3, 2. — *tañiad* fölülről | *tañiā* nach oben, *tañiād* von oben C.

tañj fölső (superus) 6, 18.

taña : *jaha t. madarā* átkelt, átment a folyón (перемель чрезъ рѣку) | *tahaña* über (által), vg. *ulte* R. | *taha', tahañā* hinterwärts C. (V. ö. az or. za használatát : за границу = über die gränze).

tañād mögöl, hátulról, изъ зади | *tahañād* von hinten C.

tani : *jau-tani* tengeren-túli, заморскій 4, 65.

takune : *teptej t.* übermorgen (vg. *mot kqtel*) R.

taño kevés, мало | *tānu* wenig, vg. *molče*; — *tañumta* weniger, (vg. *mañut*) R. | *tāño*, *tānu* wenig C.

tabihuta- unatkozni (1. *tabihutam* мѣбъ скучно) | *tābiki-*, *tābi-huñu-* langweilig werden, *tābihuvi* langweilig C.

tam íme 5, 19. | *tam* sieh da! C. | *tem* : *t.* *teädä* eben jetzt; *teäm* : *teäm-ñadje* видно, vg. *nangi* R.

tar- elosztani 5, 56. 57. (*tarš* *tārā* el kell osztani; *tarjeda* elosztották; *tarkana* osszuk el) | *tarña-*, *tarta-*, *tarpi-* teilen C.

teäu szeg : *jěsi-deäu* | *jěse-deab* eiserner nagel C.

tée (? *teü*) vorher (gestern v. vorgestern, vg. *moläl*), gestern (vg. *mql kqtel*) R. | *te'*, *tie'*, *tenāna* gestern; *tei*, *tiei* gestrig (pl. *jālea* tag) C.

teabce- : *teabceki* majd megadja 4, 28. | *taejbte-* dim. alak, *tā-* «bringen, geben»-hez C.

tät négy | *teät* id. R. | *tēt*, *tiet*, *tiet* vier C.

tetimdej-de negyedik | *teättumde* id. R. | *tētimdae*j, *tietimdae*j, *tē-tumdae*j der vierte C.

teñuva-, *teñiva-* tudni (*teñuvavi* tudott 1, 4. *tenivan* 5, 19. *teñuvan* 5, 28. *teñuvāu* tudom 5, 25.) | *teñua-* wissen (1. *teñuau*); — *teñeu* sich erinnern; *tenevannau* (sic) bekannt werden R. | *teñe-*, *tēñe-* wissen, sich erinnern, denken; *tēnuva-*, *tēñeva-* (1. *-vau*) wissen; *tēñevana* der wissende C.

tepta morgen (vg. *koliitän*); *teptej* : *t.* *takune* übermorgen R. | *tebta'*, *tiebta'* morgen; *tebtai* morgendig C.

tersi üres | *terši* leer; — *tersälmteñu-* leeren R. | *teresi* ohne netznadel, leer, arm (*terea*, *tēri* netznadel) C.

tārvua spanne R. | *terua*, *tervua* ein viertel C. (azaz: четверть : $\frac{1}{4}$ arsin, = 4 versok).

tī-, *tīgu-* fésülni, чечать (*tīgum* öptu fésülöm a hajamat) | *tī-*, *tīmbi-* kämmen 3.

tī- repülni, elrepülni 3, 3. 24. — *tīrceta-* repülni (repülőben lenni) 3, 2. | *tiriña-* fliegen; *tirti* *sarmik* vogel R. | *tij-* (1. *tiju*) davon-fliegen; *tir'a* fliegend; *tīrña-*, *tīrña-* fliegen C.

tieda most 4, 48. *tēda* 5, 2. : — *tiediri*, *tiederi* csak most (most mindjárt) 5, 19. 20. | *teädä* : *tem* *t.* eben jetzt R., *tēda* (*dēda*) jetzt; — *tiedä* des tags (vg. *kqtel*) R. | *tēda*, *tieda'*, *tēdaj*, *tieda'* nun C.

tience tegez, колчанъ (3. rag. *tiencenda*) | *teänäc* köcher R. | *tienete* id. C.

tiu bélhártya, брюшина (darm-, bauchfell) | *tiu* magen C.

tiki az, azon, amaz (der, jener) 4, 29. — *tiken*, *tikinde* akkor 2, 6. 17.; *tikan* oda (*teuve* érkezett) 5, 42. | *tiki* : *t.* jemne darum; *t. níni* ausser diesem, e fölött (vg. *tí* tármel); *tikin* pune nachdem (vg. *tí* juipalt); *tikahad* von da (vg. *túl* uill) R. | *tikí*, *tekí* jener : *t.* jemne deshalb; *tikan* dahin; *tikahad* daher : *tikahana*, *tikehena*, *tikēna* da C.

tibe : vg. *táll* (*tiben-gäu* halb-táll) R. | *tívie* klaffer C.

tíveä fog, зубъ (*mañ* *tivuan*, *tíveen* fogaim) | *tiuen* zahn (tkp. fogaim R.) | *tíbea*, *tívie* C.

tíviej savanyú, кисло | *tíbej* gefault R. | *tíbeaj*, *tíbej* sauer, verfault C.

tíme- faulen R. | *tímea*-, *tímie*- zu faulen anfangen C.

tír, *tier* felhő (*tírde* *jägu* 5, 18. 28.) | *tír* wolke R. | *tír* wolke, schneewolke C.

tírive икра | *tiribe* id. R. | *tiríbea* fischrogen C.

tírce fésű, gereben | *tírte*-, *tírce* kamm C. | R.-nál *tírs* «sich kämmen?»; *nyilván* helyesen : «kamm».

tore hang, голосъ; — *toriej* kiáltott, rákiáltott 13, 49. 3, 24.; *torina*- kiáltani 2, 21. | *torena*- schreien (vg. *hrangém*); *torinorga*- кричать R. | *tór*, *tor* stimme; *törina*-, *töríña*-, *töríña*-, *törinorña*- schreien C.

tu ruhaújj, рукавь | *tu* ärmel C.

tuu aufwärts (*t.* paen, hoen berg aufw.); *tuuñ* hinauf (vg. *nang*, *nangäle*); *tuunä* oben (vg. *numen*); *tuud* von oben R. | *tü*-, *tu'u* nach oben; *tu'ud*, *tüd* von oben C.

tuóne, *tuqñe*, *tāñe*, *toñe* róka 2, 8. 4. 6. (*tuonau* rókám 2, 11.) | *tuñe* fuchs R. | *tōña* id. C.

tuku ez, ezen 5, 37. | *tuki* : *t.* hasau dieser (vg. *te* kum); *t.* jále heute; *tukimbo* heuer; — *tukohañe*, *tukuhane* hier здѣсь (vg. *tít*); *tukehane* dieser hier; *tukuan* hierher (vg. *tí*); *tukuhad* von hier (vg. *tíl*) R. | *tukí* dieser hier; — *tukon*, *tukan* hierher; *tukohona*, *tukahana*, *tukōna* hier; *tukohod*, *tukōd*, *tukahad* von hier C.

tuñāna hinten (vg. *pui* palt) R. | *de* C. *tuñāna* «oben».

tuñu- (1. *tuñudum*) : vg. *šältem* (intrare) R. | *tü*-, *tuñu*- (*tuñudm*) angehen, kommen, eingehen C.

tuñuba- megszagolni 1, 3. | *tiñibi*- riechen, vg. *ätimtaxti* R. | *tiñie*-, *tiñe*- riechen; *tiñimbi*- C.

tund : vg. urr R. (bergrücken).

tümüi feuerherd R. | tümju, tümü ofen C.

tur treibstock für rentiere R. | tur fahrstange.

tulga- kihúzni (tulgāde kihúzta 3, 19.) | tuhulña- herausziehen C.

ša steil R.

ša-meän jedesmal R. (vg. mänä sãmpilt šos) | sea-mean wieviel, wie gross C.

ša mikor 5, 17. | šjahə wann (vg. kuñi) R. | seaha', šaha wann C.

šjau schuppe R.

šauta нельма (-fisch) R. | šauta, šāuta njelma C.

šakelta- beleharapni, pedzeni (halról) 2, 17. | šakelña- beissen R. | seakalña-, šakalña- id. C.

šankota- spielen (1. šankotam) R. | seanoku-, šanoku-, seanokoda- spielen (seano, šanu spiel) C.

šadulari- (1. -riu) sich schämen R. | seadolaju id. C.

šanšu оленьё варенное сало R. | seandü, šandü, seanšo talg C.

šapt : peñšapt rinde R. (peä fa) | seabt, šabt rinde C.

šjabär brust R. | (C.-nél seabur «gehauenes wegzeichen am baume», seaburña- behauen).

šabu : šabu latta der boden um den feuerherd R. | v. ö. seabu, šabu unreiner schlittten, lastschlitten C.

šar tabak R. | sear, šar, šör id. C.

šalta- : vg. sailep- [befedni, elrejteni] R.

šeäñānu floss [tutaj] R. (šeä-ñānu, v. ö. ñano csónak, kis hajó).

šeär дѣло, vg. varmel R. | sier, šer sache C.

šenša тетеревъ R. | seansea, seande auerhahn C.

šer (mód, szer) : pādana šer jāgu nincs mód írni, nem lehet írni (не можно писать) — sir : lásd husir, fent 334. l. | šer : ñob-šer R. (l. ezt fent 326. l.); — šir : ñañ-šir, ñañin-šer anders (l. fent añi alatt); — huñ-šär wie R. = husir | sier : hunsier C. (= husir).

šerda- rászedni, megesalni 2, 24.

šelkovej ezüstrubel, цѣлковый (l. noimean).

šinši, šineme luftloch R.

šitta magát, magukat : š. marije 5, 52. — L. alább : šuj.

šojer : nū-šojer szivárvány (isten-ive) | šojer, šojor bogen C.

šozindäre, šozendeäre gyomor, желудокъ | šuñža bauch R. | šondea, šonzea magen, eingeweide C.

śu köldök, пунокъ (1. rag. śum, 2. śul, 3. śute) | śu, śun nabel C.

śuj, mañ-śuj engem 2, 11. 4, 6.; śitta magát 5, 52.; śidin, śidajn minket (kettőt) 5, 54. | mañ-śum mich, pudere śitte dich, pude śitte ihn; mañe sinne uns, pudere śitte euch (vos), pudu śittu sie R. | (mañ) siem, sim mich, (pudar) siet dich, (puda) site ihn; (mañi') siedni' v. siedañi' uns zwei; (maña') siedna' uns, pudara' siedda' euch, pudu' (sieddu') sie C.

śudebe лѣмакъ (erdei manó, waldteufel) R.

śudeberta- erzählen R.

śuderta- pfeifen R. | śuderña-, śudarña- pfeifen C.

śuri : śuri-derim szántsándékkal, akarva, нарочно | śuri absichtlich C.

śurhali- megfordulni : valka śurhal' alighogy megfordult 3, 23. | śurhaliem herum (rund h.), vg. multime R. | śurhale-, śurile- wälzen, rollen; śureña rund C.

śurta- elrejtteni, запрягать | śiurta- graben R. | siurta-, siurpi-, siurña- verbergen, begraben C.

śurumba- szaladni : śurumbas szaladva, futva [jöttek] 2, 22.; śurmbagum szaladok | śurmpañu- : vg. kajtem R. | śurumbi- laufen C.

ña testvér, társ; a másik (ñade társa, a társ 5, 8. ñada társa 1, 5.; ñanda, ñānda az egyikhez, társához 1, 3. 5.; ñānda a másikat 5, 28. ñāana társsal 1, 6.; ñajte (gen. plur.) 5, 48. | ña bruder (1. rag. ñau) R. | ña bruder, kamerad, nachbar.

ñāju, ñaju, ñaj az egyik, a másik 1, 2. 6. 5, 15.; ñaj ānda egyik lábát 3, 5.; ñaju mueua másodszor 4, 4.; ñaji 5, 24.; ñajde a második.

ña száj : 1. rag. ñām (szám); — ñaši, ñasi néma (mundlos) | ñam mund (szám) R. | ña' mund (Kond. ñañ) C.

ñāuko nyúl, заяцъ | ñaua hase R. | ñava, ñavako (dim.) id. C.

ñauta- szaladni : ñautas haije szaladva ment, elszaladt 2, 23. ñauti szalad, szaladt 2, 22. 3, 2.; — ñautirña-, ñautorña- szaladni, szaladgálni 3, 5. — ñautali- kezd szaladni 3, 18. | ñauttaluñu- : vg. suoltet- (galoppiren); ñauttaluñu galoppirend (vg. suoltetim) R.

ña -vel, -val 4, 1. — ñāna rajt 5, 39.; ñānda rajtuk, nekik 4, 67.;

tu nánda a tűz mellett 5, 48. *mañ nānen* nekem 4, 55. (4, 75. *nen* nekem); *nānin* rajtunk (kettőn) 5, 55.; *nāda* : *vuasko-nāda* az öreghez [szól] 5, 9. | *nāna* : *maha n.* hinten (vg. *sispalt*); *nānta* bei [ihm], vg. *poalte*; — *mañ-nān* mir, *mañe-nāna* uns; *pudu nāntu* ihnen | *nā'* zu, gegen (versus); *nāna* bei, mit; *nād* von; — *mañ-nān* mir, *mañā'-nāna'* uns, *puda-nānda* ihm, *pudu'-nāndu'* ihnen.

nagerta-, *nagirda-* nyitni, kinyitni (отворить, открыть ajtót, ládát); — *nagirga-* ásítani, ásítózni (*nagirgim* зеваю) | *ñañerña-*, *ñañerta-* angähnen C.

ñahar sár, mocsok, грязь | *ñahar*, *ñahal* schmutz C.

ñañu (orcza, щека) : *ñañujon* orczáim (dual. 1. szem., -jon = -hajun C.) | v. ö. *ñañu* kinn, *ñañuj* kinnlade C.

nanko hashártya, gyomor, брюшина (*nankou* бр. моя) | *nān*, *ñan*, dim. *nanko* tiermagen, blase (am tiere) C.

ñaño dick R. | *ñañota*, *ñavota* dick C.

ñatta schief (vg. *jeri*) R.

nāda- segíteni (*site nādam* segítettetek, пособи́лъ) — *nādabogum* fogok segíteni, пособи́ю | *nāda-*, *nādau-* hinzufügen, helfen; *nādambi-* id. C.

nādaj rénszarvasnak való moh | *nādej* rentier-moos | *nāda* moos C.

ñas : *ñas ñeñec* barát, друг 1, 1. | *ñās* vetter C.

ñañ brod R. | *nāñ* id. C.

ñanaj pénz 5, 48. *ñenaj* : *ñenāen* pénzeim 6, 28. | *ñenej* silber R. | *nienaej*, *ñenaej*, (Kanini szóúl) *ñanaej* silber C.

nānda éle vminek : *har nāndada* kés éle | *nānd*, *nand* schneide C.

nāba mostoha anya, мачиха | *nāba* mutterschwester, stiefmutter, frau des älteren bruders C.

ñabuko néne, большая сестра (1. rag. *ñabukqu*) | *ñabko* ältere schwester R. | *ñabako*, *ñabuko* id. C.

ñabi ente R. | *nābi*, *nabi* ente mit langem halse C.

ñāmi (1. *nāmīu*) nyelv | *nāmi-u* zunge : *ñamīute* jañu stumm R. | *nāmi* id. C.

nāmta szarv, ро́гъ | *nāmta-ta* ро́гъ R. | *nāmd*, *namd* horn C.

ñama- kapni, fogni 3, 21. (inf. *ñamas*) | *ñemuñu-* (1. -ñudum) packen R. | *ñama-* fangen, festhalten C.

ñambo barát, társ (другъ, товарищъ) : *mañe ñambou* | *ñambo* freund C. (kanini szóónak jelezve).

háar három 4, 2. 5, 1. háarju, háarju harminez 4, 2. 6, 7. — háarimdej, háarmdaj-de harmadik 4, 4. | háahar három; háaharíju harminez; — háaharumde tperiü; háaharumtej : á. jáli vorgestern (vg. kormit kg-tel) R. | háahar, háar drei; — háahar ju' dreissig; — háaharumdae, -daj, -dej der dritte C.

háarau kupfer R. | háarava id. C.

háaru : á. nie még férjetlen nő, hajadon, бѣлая баба | háaru, háaru rein; ohne mann (á. hie) C.

hárhala- : hárhalaqu keresztbe teszem, положу поперегъ | v. ö. háar, háarpoj in die quer C.

háarhalta : vg. kulup R. [háló — alkalmasint folyón keresztül állított háló, переставъ, v. ö. hárhala-].

háarja, háarjan piros, vörös 4, 46. | háarkena rot R. | háāra, háarijā id. C.

háarco moh (sárga, nem a rénszarvasnak való) | háarsu moos R. | háarso moos (isländisches) C.

háalk : vg. ánull (пихта, edeltanne) R.

háalku schöpflöffel R. [v. ö. hu löffel].

háuhi, háuhi régi 4, 84. 78. háuži 6, 24. | háuhi alt, vg. katra R. | háuhi alt, abgenutzt C.

háuhaldādinda, háuhaldāde még inkább, még jobban 4, 25. 31.

háedele hét (woche) 4, 50. = or. неделя.

háeka (1. rag. háekau) älterer bruder R. | háeka, háieka älterer bruder, oheim C.

háajelta- őrleni, молоть | háajalāa-, háajalta- mahlen C.

háesetgāu- beten (-tañudu[m]) R.

háesetorāa- heulen R.

háéna nőtestvér (schwester, сестра) : 1. rag. háénau | háéna-u id. R. | háéna, háéna jüngere schwester C. — v. ö. háa bruder.

háena igen (á. vaevan igen gonosz vagy) 3, 18. | háene sehr C.

háénece, háénece ember 5, 7. 1, 1.; háenciau-vada (ebből : háencia'-vada) emberi szó, emberi nyelv; aciki á. fiatal ember 5, 7. háas háénece barát | háénece, háénece mensch, mann : áudin á. junger mann; háuka háénece volk R. | háenete', háenecete' mensch, Samojede C.

háeniše wahr R. | háenasia wahrheit C.

háenik szúnyog | háéneñ mücke R. | háénañ id. C.

háeni- : háenim megharagudtam, усердился | háeni- sich ärgern, böse werden C.

nenovoj rechts [gehen], vg. *jommas päll nobel* R. | *nanavaej, nie-navaej* recht (pl. hand) C.

neñu tochter R. | *neñu, nieñu* id. C.; — v. ö. *ñu* filius.

ñensad выдра R. | *ñensad, niensad* otter. C.

näptie in die nähe; *näptiene* nahe; *näptied* aus der nähe (vg. *läpän, läpäť, läpäñl*) R. | v. ö. (Tavgi szam.) *mābtā* nahe C.

nābe : *ñ.* *häüdä* halb, vg. *äk pale* R. | *nābi, nabi* ein anderer C.

ñecea (anya) : *ñeveau* anyám, моя мать; *ñeven-neve* nagyanya, бабушка | *ñebe-u* mutter R. | *ñecea, niecea* mutter C.

ñem-papa (1. rag. -*papau*) jüngere schwester R.

ñema álmom : *ñemasi* álmatlan | *ñema* schlaf, *ñemasi* schlaflos C.

ñemaj agyvelő | *ñemaej, ñiemaej* gehirn C.

ñemea kemény, твердо | *ñameä* hart R. | *ñamea, ñamena* fest, hart, zäh C.

ñemku- picken R.

ñer elő, előrés, előtér : *ñer-jani* elül (elő helyen) 2, 6., *ñerñau* 6, 1. *ñerñau* 1, 6. előre, ezentúl (a jövőben); — *ñerte, ñerte* első, первый (*ñertei* *ñiede* *ñu* első feleségének fia) | *ñer* : *ñerñá* voraus (vg. *elül*), *ñerñana* vorne (vg. *eln*); *ñernede* von vorn; — *ñeär* vordem (давше), vg. *mont*, nun vordem, vg. *äñ mont*; — *ñiripte* zuerst, vg. *sartn* R. | *ñer, nier* das vordere, frühere : *ñerñā* vornhin, *ñerñād* von vorn; — *ñeribtej* der erste C.

ñeru, ñero vessző, galy (*ñero-poj* vesszővel) 5, 21. *ñieru, ñiero* 3, 17. 8. | *ñeru* : vg. *ñir-iju* (vessző-fa) R. | *ñeru, ñero* weidengebüsch (rote weide) C.

ñerko vessző, прутьи 5, 52.; *ñierka* fűzfa (ива) | *ñerka* : vg. *tip iju* (талник) R. | *ñerka, ñeroko* weide C.

ñiercea szemöldök, бровь | *ñirte, ñirci* augenbraue C.

ñälamta- elnyelni, проглотить | *ñalñā, ñalta-* schlucken C.

ñälena- szőrét hullatni, линять, пускать волосы | *ñälie-* Haare lassen C.

ñi öv | *ñi* (1. rag. *ñiu*) gürtel : *ñim šaruñu-* sich gürtен R. | *ñi* id. C.

ñi- tagadó ige (teljes ragozású) : *ñim harua* nem akarok, *ñi harua* nem akar 4, 74. 80. *ñivie sauiligu* nem leszünk gazdagok 6, 26.; *ñiu tāgu* nem adom, nem fogom adni 6, 34.; *ñide masaptāgu* nem érinti (öt)

1, 4.; — *ñivi namda* nem hallott 4, 8.; *ñiver harua* nem akartad 4, 16.; *ñiuki* (ebből: *ñiviki*): *ñiuki ā* alkalmasint nem volt 2, 12.; — *manas ñiriam* nem látnék-e talán 5, 10.; — ger. 2. szem. *ñibat*: *ñibat puneriu* ha talán nem hiszel 6, 2.; — imper. 3. sing. *ñiji jāder* ne járjon 4, 33.; — *ñie* = *ñi*: *ñirgaldā ñie* nem tekintett 2, 23. — *ñiñi*-, *ñiñe*- (töismétlés): *ñiñi-ña* non est, non 5, 11. *ñiñes harua* nem akartam (*ñiñes h.*) 4, 14. | *ñi*:- *ñiña* nicht (tkp. *ñi-ña* non est); *ñidom* nicht (tkp. nicht ich = C. *ñidm*); *ñi* namtur taub (non audit) R. | *ñi*:- sing. 1. *ñidm*, *ñim*, 2. *ñin*, 3. *ñi* stb., sing. 1. *ñiu*, 2. *ñir*, 3. *ñida* stb. C. (gramm. §. 500).

ñi -ra, -re (*vuosdi-ñi* fuvarjára (dobta) 2, 6.; *ñeñ*, *ñen* id. (*pea-ñeñ fára* 5, 10. *pea-ñen* 1, 2.; — *ñiñe* rajt, -on (*vuosin-ñiñe a fuvaron* 2, 10. *pōroga-ñiñe* a küszöbön 4, 84.); *ñeñe* 4, 45.; — *ñida*, *ñide* -ról (*handā-ñide* szánjáról 2, 4. *handā-ñida* 2, 8.); — *ñimñe* -on át, -on túl (*ñeuhidi-ñimñe* a régin túl, előbbinél jobban 4, 78.) | *ñiñe* auf, vg. *tārmel*; *tiki ñiñe* ausser diesem, e felett, vg. *tī tārmel* R. | *ñi* auf (hin); *ñiñe* auf (loc.), *ñid* von (herab); *ñimñe* nach oben, über C.

ñie nő, asszony 2, 20. 5, 48. *ñie-jervu* házi asszony, хозяйка; *ñienda mue* nőt veszen, nőtül; — *ñesi* nőtelen | *ñeā* weib; *ñe-gan*, *ñen-gan* weberschlitten; *ñem-pani* weiberkleid R. | *ñe*, *ñie*, *nie* weib; *ñejieru*, *ñejiervu* hausfrau C.

ñiedevi bér (наемъ, miete) | *ñedole*- mieten (*ñedoleñu*) R. | *ñedebēa* miete; *ñeduale*-, *ñedavale*- (-tēu) mieten C.

ñieboj múlt (év): *ñ. puone* múlt évben, tavál 6, 4. | *ñieboj* vergangen, vorig (*po jahr*) C.

ñieñiuke haragos (*ñ. puhuce* h. asszony 4, 32.) | l. *ñeni*-.

ñiensime- megharagudni 4, 54. | *ñenasemea*-, *ñienesemea*- sich ärgern C.

ñierma- (inf. *ñiermas*) lékelni (lékből vizet merni) 2, 21.; — *ñiermea* lék 2, 16. | *ñeremea* wuhne C.

ñida, *ñiede* út 1, 1. 2, 3. (*ñiede minē* út mellett) 5, 2. (*ñiede mün* az úton) | *ñeda*, *nieda* karawanenweg C.

ñisea (1. rag. *ñiseau* 6, 32.), *ñisie* atya: *nisen-ñisie* nagyatya, дѣдъ | *ñiža-u* vater R. | *ñisea*, *nisea* vater C.

ñizim íný (gaumen, zahnfleisch) | *ñinze*°, *ñindī*°, *ñinze*° gaumen C.

ñinahanda ha nem, külömben (sonst, widrigenfalls) 4, 55. v. ő. *ñi*- verb. neg.

níne szíj, riemen (tkp. *ní-jíne* öv-szíj).

nípte hadd, es möge R.

níbič spinne R. | *níbi*, *níbítea*, *níbicea* id. C.

níbru : vg. *kāpši* (előző szó: *neieñ* mücke) R. | *níberu*, *níberu* moschka (thrips); kleine mücke mit grossen flügeln C.

níve tű | *níbe* nadel R. | *níbea*, *níbea* id. C.

ním név; — *nímsi* névtelen : *nímsi* udau negyedik újj | *ním*, *ním*, *ním*, *ním* name : *nímdí*, *nímzi* ohne namen C.

nímte- kimondani (nevezni) 4, 76. | *nímde*- nennen C.

nílok : vg. *meul* (сельдь hering) R. (v. ö. vog. *nälák* сельдь).

no ajtó (*noana* ajtóban 4, 69.) | *no* türe R. | *no* id. C.

nóha- (1. -hām), *nóhobi*- (6, 23.) izzadni | *nóho*- schwitzen (*nóhom* : vg. *munmitauesem*) R. | *nóha* (1. *nóhām*) schwitzen, *nóhaj*- : *nóhaj*u ich geriet in schweiss C.

nódañu- jagen R. | *nóda*-, *nódambi*- id. C.

nóre faul, trägt R. | v. ö. (Tavgi szam.) *nar'u* faul (von rentieren) C.

nu fiú (filius) | *nu* Sohn, сынъ : *nusuvaj* schwanger (fiás) R. | *nu* Sohn C.

nuocko kicsiny, kicsid, маленький : *nuocku* *neñau* hugom, меньшая сестра | *nuocko* klein C.

nujá налимъ (quappe) R.

nucea- (*nuceagu*-) csókolni, поцеловать | *núta*-, *nute*- küssen C.

núde, *nudje* jung, klein : *nudin* *neñé* junger mann R. | *núdea* klein C.

núderga- hurczolni, тащить, húzgálni : *núderáde* húzgálja (öket) 4, 47. | *núderña*- schleppen, ziehen C.

nuñ (tiltó ige, sing. 2.) «ne [te]» : *nuñ jäder* ne járj 1, 7. *non* «ne te» 4, 23. — *nuñun* id. (*nuñun* *pečalvajse* ne búsulj 4, 32.; — *nuñujud* «ne te öket (kettőt)» : *nuñujud* *haudis ver* ne verd meg öket (kettőt) 5, 40. | *non* «ne te», *nóda'* «ne ti»; *nór* «ne te öt», *nóra'* «ne ti öt» C.

nürkä осина R. | *núrka* espe C.

nuršem lustig, vg. *šaskěš* R.

núlje-, *núlembi*- húzni, hurczolni (*núljēde* húzták (ketten a szánt) 5, 47. | *núhile*-, *núhili*- ziehen, schleppen C.

núlok weich R. | *núlak*, *núlk* id. C.

ta : *ta-jer* nyár (tkp. nyár közepe); — *tauko*, *tavuko* nyár | *ta* sommer, des summers (vg. *tui*) R. | *ta'* sommer C.

ta (*az*) : *tañāna*, *tañan* ott 5, 23. 1, 2. | *ta* : *ta malinkene* damals (vg. *te kajll*); — *taiju* dort (vg. *tôt*, *totta*), *tajun* dorthin (vg. *tū*), *tajda* von dort; — *taññ* ñädje dieser dort, vg. *täu* *tottä* [tkp. «ott való» *taju-ñāde*]; — *taki* der, jener, vg. *tä* *kum*; — *tada* so (vg. *tīl*, *teil*) R. | *ta* : *tañāna* dort, *ta-jemñe* deshalb; *taki* dieser dort; *ta maleñana* da C.

tā- nyirfakéreg, беpecta (*tāmda* *habarts*) | *tāe* birkenrinde, dach aus birkenrinde; — *taju* : *san* aus birkenrinde (vog. *san* «schale aus birkenrinde für die speisen») R. | *tāe* birkenrinde C.

tā- hozni, adni (*tāmas* *hoztam* 2, 9. *tā* adj 4, 20. *tauan* *haruas* akart adni 4, 14. *taue* adott 5, 56. *tāgum* fogok adni 5, 17. *taeda* elhozta [a teheneket] 5, 48. — *tāmbi*- id. : *ñi-dāmbi* nem ad [nyugtot] 4, 31. 31. | *tā-* ide hozni, привѣсти сюда, adni (*tāje*- hozzon, *tāda* hozzatok, *taše* hozni, *tābi* mi ketten hozzuk, *tāri* ti ketten hozzatok, *tādu* ök hozzák, stb. — *tatta-* hozni : *mañ* *tattau* én hozom, *puder* *tattar* hozod, *tattada* hozza stb. R. | *tā-* bringen, geben; — *tambi*-, *tata*- id. C.

(*taua* = *tāva*, a *tā* «adni, hozni» igéhez?) : *pīr* *tauer* a te vált-ságod 4, 10.

da és (= or. да) : *tuonē* *da* *haŕo* a róka és a daru 3, 17.

tājri-dārim hiába, ingyen, даромъ | *taeri* leer, *taeri'* umsonst, ... vergebens C.

tajlcun ide (*t.* = *da* add ide, gib her 5, 36.).

tajl homlok (rénszarvasnál) | *tāj*, *taj* stirnhaut, kopfhaut C.

tquolpi- rágni, жевать.

tañeta sommerkiefel (vg. *suoja* *vaj*) R. | *tañad* sommerschuh C.

tātq (5, 8.), *tātu* szikra : *munda* *tātu* villám, молнія | *tātu*, *tāto* funke C.

tādibe jós, varázsló | *tadībe*- zauberer R. | *tādibea* schaman, zauberer C.

tādebeo = C. *tadiebtu*, *tadiebo* dienender geist des schamans.

tāsa egész 2, 19. 5, 49. (*t.* po egész év).

tasi le, внизь (*t.* = *gāmij* leszállt) 1, 5. | *tāsi* unten, (vg. *jqln*); *tāsiñ* (vg. *jqlä*), *tesin* hinab, nach dem ufer (vg. *nalve*); *tāsent* von unten (*jqlēl*) : *tāsiñe* unten am ufer (vg. *nälvät*); *tāsiña* weg vom

ufer (vg. *nalvel*) R. | *tasi'*, *tasiñā'* abwärts, nach unten; *tasiñāna* unten; *tasīd*, *tasiñād* von unten C.

tāsihej sárga, желтый | *taśahāj* gelb R. | *tāsihaej* id. C.

tañā, *taña* van, megvan 4, 46. *tañegu* meglesz [neked új teknőd] 4, 23. *tañevu āv* ha megvolt volna [pénzem] | *manñānan tañūe* besitzten R. [tkp. nekem megvolt] | *tañā* es gibt, ist da C.

tana-, *tāna-* fölmenni, kelni, fölhágni, mászni (fára): *tanaj* hágott, mászott (fára) 1, 2. *tanagu* majd fölmászok (fára) 5, 10.; *ñuñ udn tānak* ne kelj útra 1, 7. — *tanace*, *tance* lépcső, treppe (*tan-cindinda* 4, 45.) | *tanuñu-* steigen R. | *tāna-* treten; *tānabte'*, *tanace'* treppenstufe C.

tañu zopf; — *tañunta-* flechten R. | *tāño'*, *tāñu'* haarflechte C.

tapahalña- rúgni, megrúgni, лягать (ember) | *taphalña-* einmal ausschlagen, *taparña-* hinten ausschlagen C.

tapstañu- anzünden (*tum*, огонь) R.

taba, *tabe* fővény, homok, песокъ | *l. jarej-dab* R. | *tab* sand C.

tābak burnót (schnupf-tabak) | *tabka* tabak R.

tabeda- mutatni (kézzel) 5, 12. | *tābeda-* zeigen, befehlen C.

tamna, *tamne* még, еще (pl. не поправи́лась); *tamna ājede* jēpi még meleg a teste 3, 20. | *tamna* noch [nicht], vg. *ing* ätt R. | *tamna* schon, zufrüh, noch C.

tar körperhaar od. feder (ein); *tarte* id. (viel) R. | *tar* haar, kleine feder C.

tarkoinkore einjähriges rentier (mann) R. (*kore* = *horä*, lásd: *hōrie*).

tārā kell, надо: *amga tārā* mi kell? 4, 79. *siegaś tārā* meg kell hálni 5, 4. | *tarre*: *manñān t.* nötig haben (tkp. «nekem kell»); *tarra* lieben R. (v. ö. *manñān t.*) | *tārā* es ist nötig C.

tārolga- birkozni, бороться | *tāroña-* ringen, *tāro* das ringen C.

tārhaltij- támaszkodni, напираться | *tārhalñ-* sich stützen C.

-daraha mint, -ként: *haběj-d.* mint a halott 2, 5. — v. ö. 3, 16. *habāj ādera* id. és C. Spr. 313. *ñie ~ aedaraha* «einem weibe gleich.»

tarim: *optarēm* egyazonképen 5, 8. | *tārem* so (vg. *toko*, *te kqilt*); *ñop-tārem* gleicher wise; *tārem ñiña* не можно, нельзя, vg. *āt tāi* R. | *tarem*, *taremñōd* so C.

tarce ilyen 1, 6. | *tarce* solcher (vg. *tāmle*, *te vājpi*, *te kurip*) R. | *taritea*, *tartea*, *tarcea* ein solcher C.

tarbugu- kimenni, elszabadulni 3, 5. 21. (*tarbugocnan*); — *tarbe-sali-* elmenni, kimenni 6, 6. | *tarpapše* : *jašin* t. ost [napkelet] R. *tarpaj-* ausgehen, zum vorschein kommen; *tarpaseti-* id. frequ. C. *talē* dumm R.

tāle- lopni; — *tālej* tolvaj, воръ | *talīñu-* stehlen R. | *tāle-*, *tālie-* stehlen; *tālej* dieb C.

talbe abgrund, vg. *kusāp* R. (Reguly másutt a *kusāp*-et «thal-schlucht»-nak fordítja, s hozzá teszi, hogy «Sam. *talbikko*»).

talvoda- drücken R. (vg. *tāñerteln*; imper. 2., a melynek a föl-hozott *talvodad* felel meg).

talla- zárni, bezárni, заперать; — *tallambi-* id. (*tallambiues* bezártam) | *talluñu-* zumachen R. | *talla-*, *tallambi-*, *tallañu-* zu-schliessen C.

teasak csepp, капля | *teas* tropfen, *teasaku* dim. C.

teamda- venni, megvenni, купить (*teamdagu*, *teamdugu* куплю); váltságúl adni 4, 7.; *temda-* megvenni 6, 27. | *tiemdeñu-* kaufen R. | *teamda-* id. C.

teamdorta kereskedő, купецъ | *teamdarta* kaufmann; *teamdara-* verkaufen C.

teu- hozzá menni, érkezni (*teuvi*, *teui* hozzáment, oda ment 2, 10. 4. 1, 3. *teui* érkezett [haza] 2, 8. | *teui* vg. *joyts*, gekommen; *teuñu-* : *teuñudum* vg. *joytem* R. | *taeva-* erreichen; *taeu-* : *taeubata* wenn er kommt C. (Spr. 327.).

teumbi-, *teubi-* hordani, kocsin vinni (*teumbinas* hordottál 5, 55. *teubi* hordott [fát, füvet] 5, 49.

teuva schweif (*teuvada*) R. | *taeva*, *taeuva* id. C.

tēettā- abwischen (vg. *vāškejilm*) R. | *tae-*, *taepi-*, *taeta-*, dim. *taeible-* abwischen C.

tāhetta trabend, laufend (vg. *kajtel*) R. | v. ö. *tana-* fahren, jagen : dim. *tanaeible-* C.

täre бѣлка R. | *tařau*, *tařaha* eichhorn C.

derau gyanánt, -ként : *hābaj-d.* halott gyanánt 1, 2. | *dařeu* : *tean* d. wie eine sehne C. (Spr. 335); *tařau* gleich (Spr. 336); *tařeu* wie, gleichsam C.

teritarče schmutzig R.

telhēñi diesseits (vg. *ti pāl*) R. | *talhā'* hierher, hier; *talēri'* dies-seits C. (Spr. 335).

tie rénszarvas | *tie* rentier : *tem podertam* ich spanne ein; —

tihanunte sarmik wolf (ti hanunte s. rén-vadászó vad; v. ö. *hañe*.)
R. | *tī*, *te*, *tō* rentier C.

tiādorña- egyre szidni, szitkozódni 4, 31.; — *tiādoli*- szidni, ráförmedni 2, 11. 4, 17. *tiedoli*- 3, 20. | *teadorña*- schelten C., *teador-mahadanda* nachdem er gezankt C. (Spr. 329.).

tiābara- megesalni, обмануть 2, 11.

tieci, *tiēti* hideg; *tieci*- hideg lenni: *tieci* hideg van, *tieces* hideg volt 5, 7. *tiecigu* hideg lesz 5, 18. *tiecivanda* 5, 19. | *diēi* kalt R. | *tīci*, *tīti* kalt, *tiēterka* etwas kalt C.

tieva- találni, treffen (*muñu tiēvā* nyilam talált, *попала въ цель* | *tēeba*- treffen, vg. *kajes* (срѣла *попала*) R. | *teba*- schlagen, treffen C.

tiuka tüdő | *tiuka* lunge R. | *tivvak*, *tivok*, *tivi* id. C.

tijiko, *tijik* szűk, keskeny, узко (v. ö. *lātari* тѣсно) | *tījea*, *tījek*, *tījeak* eng, schmal C.

tide ceder R. | *tidi*' ceder, zirbelfichte C.

tinha, *tinēha* tompa, тупой | *tinha* stumpf R.

tivie öl, сажень | *tīvie* klafter C.

tira ököl | *tīra*, *tira* faust C.

tiribaj, *tirivaj*, *tirvaj* száraz, száradt, сухой; — *tiripta*- sütni (süteményt) 2, 2. | *tirabaj* getrocknet; — *tirepta*- (*tireptañu*) trocknen R. | *tirabaj* trocken; *tīra*- trocken werden; *tīrabta*- trocken machen C.

to tó | *to* teich, see: *to-hali* карась (l. *halē*) R. | *to'* binnensee C.

tō toll (*tōda*); *tuo*: *tuōda* szárnyait 3, 24. | *tu* (*tuda*) lange federn R. | *tu*, *to* feder C.

toa zobor R. | *to'* (g. *tōs*) id. C.

tō-, *tā*- jönni, eljönni (*tō* jött 4, 29. *tōnñ* jönnél bár 5, 25. *tōue* jött 5, 10. *touvi* *huiri* az eljött ember 5, 27.; *tā* 3, 12. 4, 4. | *tō*-, *toq*- (kommen): *pudā* *tōje* (jöjjön), vg. *tāu* *vos jū*, *pudere* *toqda* (ti jöjjetek); *tōunde* (*ñenē*) vg. *jine* (*kum*); *tōui*: vog. *jim*; — *tutta*-, *tutta* -: *mañ* *dutam* (ich komme), 2. *puder* *tutta*n, 3. *pudā* *dutta*; *mañe* *duttau* (wir kommen). | *tō*- (1. *tōdm*, *tōm*) kommen C.

tā- elhozni, herbringen 4, 72. (*vaskomda* *tāda*); v. ö. *tā*-.

toho leinwand R. | *tohe*', *toho*', *tuho*' leinwand, hemd C

tohodaj- tanulni (*tohodajivas* я учился, *tanultam*); — *tohol-lāmbi* -: *tohollāmbq*' tanulnak, учатся; — *toholkāda*-, *-de* tanító,

учитель | *tohi-* (1. *tohĩdm*) sich gewöhnen, lernen; *tohoda-* id., *tohola-* gewöhnen, lehren; *toholaju* ich gewöhnte mich, lernte; *toholkōda* lehrer.

tohorta- pflücken R

tōdnorda- köpni, плевать | *tōdnorña-* speien, *tōd* das speien C.
tosäli vg. *amp pill* (beere) R. | *tōsaʼle*, -*ʼlea* wasserbeere (*empetrum nigrum*) C.

tāner tengeri fű (hinár-féle) 4, 4.

tonoñ jeder (vg. *kumitlätl*) R.

tōnda- befedni 3, 1. *tōndavi* befedett | *tunteñu-* zudecken R. | *tōnda-* bedecken : *tōndañudm* C.

tobjá csizma (*tobjá* muä 4, 48.) | v. ö. *tōbak* strumpf, oberstiefel C.

tovo (*tovoda*) pata (rénszarvasé) | *tobo* (*toboda*) huf (beim *ren-tier*) | v. ö. (Oszk. szam.) *top*, *tōba* fuss C.

tomna ; *mašin-t.* vielleicht, vg. *ēriñi* R.

targue, *targu* üdvöz! 2, 14. 5, 15. (= or. здорово).

tora fischflosse R. | *tora* fischflosse ; steuerruder C.

tōrik sekély (seicht) ; *tōriki* ; *t. jān* a 4-dik mesében így fordítva «a száraz földre» [följött a hal], de itt is jobban illik a «sekély helyre» — azaz «közel a parthoz» | *tōra* es ist seicht ; *tōrik*, *tōra-vaej* seicht C.

tōlir szám, число | *toluñu-* zählen R. | *tōlir* zahl, *tōla-* zählen : *tōlambi-*, *tōluñu-* C.

tolaha : *ñop -t.* gleich [tkp. egy olyan], vg. *āk-kurip* R. | *tōlaha* ein solcher C.

tu tűz 5, 5. (*tū-gauhana* tűz mellett 5, 24.) ; *tūzive* hamu | *tu* feuer : *tu-leju* flamme ; *hähän-tu* blitzen (tkp. blitz) ; — *tuśibe* asche R. | *tu* feuer : *tūsibea*, *tunzibea* asche, kohlen C.

tū- jönni, eljönni (*tūdam* eljövök 6, 31.) ; — *turña-* jönni (frequ.) 6, 4. — v. ö. *tō-* | *tūrña-* kommen C.

*tuana*ko in | *teān* sehne (zum nähen) R. | *tean*, *tea'*, *tē'* ader, sehne, *teanaku* dim. C.

tui xapiycъ (äsche, bunt gefleckter salm) R.

tuju'o-, *tuju'a-* imádkozni, imádkozva leborúlni 6, 19. 4, 59. | *tu-jutta-* (1. *tujuttam*) grüssen ; *tijutta-* opfern R. | *tuijo'o-*, *tijo'a-*, *tiju'a-* sich verneigen, beten C.

tudoku pilz R. | *tutuko* schwamm, zunder C.

tuñi flinte : *tuñi munk* kugel (tkp. puska nyíl) | *tūñi flinte* C.
tupka fejsze; — *tupce* kis fejsze 4, 67. (*tupcita*) | *tupka* топоръ R. | *tubka* axt C.

tumda- megtudni, узнать | *tumda-* erfahren C.

turka дробовикъ (srétpuska) R. = vog. *turkä*.

sa riemen R. | *sa'* zugriemen C.

saua jó 4, 14. 66. *savo-s* jó volt 6, 24. — *sāubou* jól, derekasan 2, 28. — *sauiligu* gazdag lesz (l. *jile-*) | *saua* gut; *sava-ile*, *sauille* reich; — *saumi* reif (maturus) R. | *sauva*, *sava* gut : *sauvajilea* reich; *sauvama-* gut werden C.

squq sapka | *saua* mütze R. | *savua*, *sauva* id. C.

sauñe copoka R. (= oszt. *savne*, *savinē* elster Ahlq.).

sakkata- 5, 21. *sakkada-* 5, 29. *sākata-* 3, 82. csapni, megcsapni, ütni (pl. vesszővel; *sañeta* *sākata* farkát csapta, farkával csapott).

sahalta- schöpfen R. | *sahala-*, *sāla-* id. C.

sañua schwer R. | *sañovo* id. C.

sajomnoj kölcsön 2, 24. (= or. заемное).

sace- igen, nagyon 5, 7. *sat* *squa* igen jó, jobb | *sači* : s. *merče* stürmisch [erős szél]; *säc* sehr R. | *sače*, *sac*, *sade* sehr C.

sada grosser sumpf R. | *sāda*, *sada* pfütze, lache C.

sāda- meríteni : *jidu* *sādam* vizet meríték [magamnak] : черпаю воду | v. ö. *so'o-* schöpfen C.; és Oszt. szam. *sotta-*, *suotta-* schöpfen.

sādara-, *sāda-* varrni, шить; — *sāderpi-* чинить (flicken) | *seduñu-* nähén; — *sedoma* zwirn R. | *saeda-*, *saedara-*, *saedarambi-* nähén C.

sañe fark (*sañer* farkad 2, 16. *sañeta-* farka 2, 17. 4, 82.) | *sañ* schwanz R. | *sañe'* id. C.

sañuj nedves | *sañuj* nass R. | id. C.

sappa- vágni, levágni (*sappa* *haceāde* majd hogy le nem vágja 4, 70.) | *sopiñu-* hacken R. | *sap'a-* hauen C.

sapka- ásni (*sapkā* ás 3, 1.); — *sapkambi-* ásni, fölászni (havat) 5, 8. | *sabka-*, *sabkambi-* graben C.

saviko suba | *saukka* : vg. *kūsj* R. | *savik*, *sauk* oberpelz C.

savu hólyag, пузырь | *sabu*, *savi* blase C.

savihajde még jobban, erősebben 3, 20.

samce nyál, köpedék; — *samcegu-* köpni, плевать | *sapšiñu-* spucken (vg. *polož sallem*) R. | *sabte'*, *sabce'* speichel; *sabte-*, *sabce-* speien C.

sambedañu- hexen R.

samlak öt; *samlasimdej* ötödik | *sambelañ* fünf R. | *sambelañ*, *samblañ*, *sambelank*, *samlañ* fünf; *samlasimdaej* der fünfte C.

sāra esö : *sārda* hāmerga esö esik, дождь идетъ; — *sāru-si* luftloch (tkp. esö-lyuk) | *sariu* regnen R. (tkp. esö [van]) | *sārū*, *sāro* regen, es regnet C.

sarkabtime dugó, затычка | *sarkabtama* pfpopen, stöpsel; *sar-kabta-* verstopfen C.

sārda- kivájni, kiszürni (a szemet), выколотъ 6, 21.

sarñe tojás, яйцо | *sarñu* ei R. | *sārñu* ei C.

sārmik farkas 2, 13, | *sarmik* tier : hore s. bār (mann), tirtí s. vogel R. | *sārmik*, *sārmiñ*, *sārmink*, *sarmik* wildes tier, wolf C.

sālaba jég 2, 13, | *salaba* eis R. | *sālaba* id. C.

salikq fatő, tönk (baumstumpf) | *sālik* stamm R. | *sal*, *salik* pfahl, pfosten, säule C.

salla bolond 3, 8, | *salla* narr C.

salda- megfizetni, visszafizetni (*saldagun* 2, 24.) | *salda-* (*saldañu*) bezahlen R.

salle visszatért 4, 11, | *salí-*, *sal-* (1. *salu*) zurückkehren C.

sea' arcz | *sea'*, *śa'*, *sea* gesicht, gegenwand C.

sea hegy | *sea'*, *śa'* berg C.

sean : *sean-oka* mennyi, hány (wie viel); *seañok* 6, 7, *sean-biru* mennyi, mennyire | *śan* wie viel (vg. *mṇaṣ*, *mānā* saoit); *śan-muār* wie oft (vg. *monaṣ* šos); *śanomboj* etliche (vg. *motq*); *śanomboj* jerime wenig mal (vg. *molše* šos) R. [lásd fent: *jīrime-*] | *sean*, *śan* wie viel, wie gross; *sean-ñoka*, *seambir* id. C.

seadañi : s. *hāuñi* bal oldal, лѣвая сторона (v. *inkább* a baloldali) | *seatañāñi* link C.

seani előbbi, elmúlt, прошлый; — *señiñi* eddig, mostanig доселѣ | *šeñej* šiu vorige woche, vergangene woche (vg. *elmiñ* v. *mḡlil* sāt) R. | *seañi*, *śañi* früher C.

seano játék, игра; — *seanogo-* játszani (*seanogoda* играютъ, *mañe seanogūa* játszunk) | *seano* spiel, *seanoku-* spielen C.

sear só | *serutta-* salzen R. | *sear*, *sēr* salz; weiss; eis; — *searata-*, *sēruta-* salzen C.

seara- kötni, rákötni (*pean seargu fára* kötöm, связу на дерево); — *searña-* befogni (szánba) 5, 47.; — *siera-* kötni, fölkötni (hótalpat) 5, 13. | *śaruñu-* binden : *ñim* š. sich gürten; — *śēaruñu-*

anziehen (kleid) R. | *seara-*, *šara-* anbinden, anstecken; — *siera-* anziehen (pelz) C.

searat ködeső, читуха | *searabt*, *sērabt* reif C.

seu 6, 21. *säu* szem, *seuta jāgu* nincs szeme, vak; — *seusi* vak | *seu* auge : *seuši* blind R. | *saeu* és *saeusi* id. C.

säuteja grütze R.

sähä thal, niedersetzung (vg. *sqri*) R.

serko fehér | v. ö. *sear*, *sēr* salz; weiss C.

sälä gebirgsvorsprung (vg. *häll*) R.

si e h. *sim* engem 6, 30.; l. *šuj*.

si, *ši* lyuk, seb: *sider-si* ablak 4, 35. *sāru-si* esőlyuk, szelelő; -*si* «-be»: *hāot-si* füleidbe 1, 6. — *si'* (*sit-* v. *sid-*) átlukasztani (*sici jamāde* 3, 9.) | *sī* loch: *sin* «in» (C. Spr. 322. *mokodanda sin* in das rauchloch); *si'i*- aushöhlen, ein loch machen C.

siaga harang, колоколь | *seaña*, *sieña* glocke C.

siadaj bálvány | *šadej* götze (aus holz) R.

[herz C.]

siej szív (*sieju* szivem) | *šej* (1. rag. *šejju*) herz R. | *siej*, *seaj*

siera, *siera* özvegy, вдова | *siera*, *sēra* witwe, witwer C.

siega- meghálni 5, 2. | *sieña*- die nacht zubringen C.

siece tűzütő acél (3. rag.: *siecete*) 5, 5. 8.; *siecisi* tűzütő nélkül 5, 15. | *seadace'* feuerstahl C. (mint Kan. szó).

siera- fölkötni (hótalpat) 5, 13. — *siergu* fölöltöm (*malceau subámat*); — l. *seara-*.

siu hét; — *siumdej* hetedik | *šiu* sieben; woche; *šiu jāli* woche | *vujum šiu* künftige woche, *šeñej šiu* vergangene woche | *siu*, *šeu* sieben; *siu jālea* woche; — *sivimdaej*, *siumdej* der siebente C.

sije- hazudni: *ni sijegu* nem hazudik 6, 29.; — *sijeka* hazug | *šiek* falsch R. | *šije-* lügen; *šijek*, *sijak* lügner C.

sitte téged 4, 56. — l. *šuj*.

side-, *sidea-* fölkeltetni, ébresztteni (*sideaus* fölkeltettem); *sidiñu* felkeltetni fogom, разбудю; — *sidišati-* fölkelni 6, 12. | *šidij-* (*šidiju*) aufwachen (vg. *sajkelesem*) R. | *sidie-*, *side-* (1. *sidiu*) wecken; *sidiu* ich erwache C.

sidi két 1, 1. 3, 5. *sidea horovam* két tehenet 5, 31. — *sittä* mind a kettő 3, 4.; — *sidimanda* kétfelé (jobbra-balra) 4, 66. — *sidi-ju* húsz, *sidi-jegnē* tizenkét | *šidje* két, *šidiju* húsz, *šidi-jeñeñe* tizenkét; *sidepti* beide R. | *sidea*, *side* zwei, *side-ju'* zwanzig, *side-jañañā'* zwölf; *sidebtihi'*, *sidebti'* beide C.

sidndet nyolcz; *sidndetimdej de* nyolczadik | *sedndeüt* nyolcz R. | *sidendët, sidndët* acht; *sidndetimdiej* der achte C.

sider : *siderde sieñe* az ablakban 4, 35. (l. *si lyuk*) | *sider* fenesterglas C.

sistoj ji tiszta víz (чистой).

siñoj kék (= or. синій).

sivie könnyű | *šubičaku* leicht R. | *sibi*, dim. *sibiteku* leicht C.

sira, sire, sire hó, tél 2, 19. (*sirim* havat 5, 3.); *sirahana* на снѣгъ; — *sirimie, sirimda* зима, tél [tél van, tkp. hó esik] | *sirä* schnee; *sire hamurña v. hadoma* schneien [es schneit] R. | *sira, sire* (*sira, sire*) schnee; *sirimea-, sirimda* es schneit C.

sirej egyéves rénszarvas | *sirej* id. R. | *siraej* jähriges rentier-kalb C. *sirña-, sirña-* nézni, körülnézni 2, 20. 3, 2. (*sir* nézz 5, 25.); — *sirgaldä-* tekinteni (*pirdari sirgaldä nie* vissza sem tekintett) 2, 23. — *silalde-* id. (*silalde ni rá* sem tekintett 4, 69.). | *siloiju* (1. szem.) : vg. *angrätem* (blicken, глянуть) R. | *sirña-, sirpi-* sehen: *sirma* blick C.

silta- köszörülni, точить | *silta-* schleifen R. | *silta-, silña-, silpi-* id. C.

soumta- (*sountañu*) heilen R. | *sauvanda-* bessern C. — l. fent : *saua* jó.

soja- születni (*sojaš* született); *sōjepta-* szülni, родить (*sōjep-tāde*) | *sojja-* geboren werden R. | *sōja-, soja-* id., *sōjepta-* gebären C.

zolotoj aranyos (z. *hāle, hāleko*) 4. = or. золотой.

suhomta- (*suhomtagu*), *suhomda-* fojtani, megfojtani, давить: *harta-vidomda suhomdāde* megfojtotta (fölkasztotta) magát, задавился; — *suhoma, suhomi* задавился | *sohomda-* würgen, tődten C. *suju* пѣшка [rentierkalb, v. fell vom demselben] | *suju, suiju* kalb, rentierkalb C.

sušeda szomszéd = or. сусѣдъ, сосѣдъ.

stol asztal : *stol zgaughana* asztal mellett 4, 64.; = or. столъ.

smeloj, smieloj bátor, merész = or. смѣлый.

naj tuch R. | *noj, nōj* id. C. (= vog. *nuj*, oszt. *noj, nuj* id.)

nahar пишка (zapfenfrucht) : *naharn-seu* орѣхи (= oszt. B. *nōgor* cederzapfen, *nōgor-sēm* cedernuss Ahlq.)

nañadje- ganz, gesund (vg. *pussi*) R. | *nañedea* ganz C.

nañemta- (1. -*tadom*) gähnen R. | *ñañerta-*, *ñañerña-* id. C.

nactej (*natstej*) rose R. (mellette «knospe, beere» szavak).

nād (*nāda-m*) takony, возгри, сопли : — *nādovorña-* orrát fújni, sich schnäuzen (соплюсь) | *nad* : *pujān nad haurañu-* schnäuzen (l. *haura-*) R. | *nād* rotz; *nādoñorña-*, *nādovorña-* sich schnäuzen C.

nādo (1. rag. *nādou*) sógor (feleség fitestvére, братъ жены) | *nādo*, *nado* bruder der frau (bes. jüngerer) C.

naboku schwamm R.

namda- hallani 4, s. 3, 13. (*nanda-* 2, 18. szót fogadni); — *nandorña-* szót fogadni: *nandorbqtq* ő szót fogadván 4, 75. | *namta-* hören; *namturña-* verstehen : *ñi namtur* taub R. | *namda-* hören, *namdorña-* lauschen, horchen C.

narej tavasz | *narej* frühling; *nara* des frühlings R. | *naraej*, *nāraej* frühling, frühlings anfang (wenn noch schnee liegt) C. — v. ö. *nāra*, *nara* schneekruste C.

narea kopja, gerely, копье | *narea* speer C.

nā- (*nāgu-*) nyitni, kinyitni, отворить | *net* aufmachen R. (tkp. «nyisd ki») | *nae-*, *naembi-*, *naeñu-* öffnen C.

nākīlga- kihúzni, fogni (hálólal) 4, 12.; — *nākolorña-*, *nākolarña-* fogni (halat, kerítő hálólal) 4, s. 8. | *negelta-* ziehen; — *nēgelta-* riechen (vg. *kartilem* [«húzni» v. «színi» dohányt, burnótot, нюхать] | *naekola-* netz ziehen; *neakalña-* ergreifen, an sich ziehen C.

niesimda- egyenesíteni, kiterjesztteni (szárnyait) 3, 24. | *ñensenda-*, *ñendemda-* grade machen (*ñensa* grade) C.

nīkīlī- elszakítani (*sañeta a farkát* 2, 23.) | *nīkalña-*, *nīkalta-*, *nīkalpi-* abbrechen, zerteilen C.

nīgba- (*nīgbagu*) koppasztani (madarat), ошипать | *nīña-*, *nīñapi-*, *nīñañu-* rupfen (vögel) C.

nīhea, *nīhia*, *nī'a* erős; *nīhisi*, *nīhizi* erőtlén, gyenge; — *nīhiri* erővel, erőszakkal 4, 56. | *nīha* stark; *nīhiži* schwach R. | *nīhi* kraft, stärke; *nīhita* stark, *nīhisi* ohne kraft; *nīhiri* mit gewalt C.

nīñeka, *nīñika* (6, s.) bátya, большой братъ (-*kau* bátyám) | *nīñeka*, *nīeka* (*nīñeka*, *nīeka*) oheim, älterer bruder C.

nīlice nyugalom, béke 4, 21. 31. 41. (*nīlicendū*, -*cindū*, -*cetu*, -*centu* nekem békét [nī dāmbi nem ad] | *nīleharči-* (-*čiu*) : vg. *ušlaytem* (sic), отдохнуть R. | *nīlea-*, *nīlaj-* (-*aju*) ausruhen C.

noimean ezüst rubel, цѣлковый | noimān rubel R. | noimean id. C.

nodu vysokijj beregъ [magas part] R.

norru wald R.

nū- állani 4, 45. 47. 5, 9. 26. (nū áll, nūm állok); nūlta- (nultagu) állitani, поставить | nu- stehen R. | nū-(1. nūdm, num) stehen, nūlta- stellen C.

num isten; ég, időjárás 4, 23. sauva num jó idő 6, 31.; váltakozva «isten» és «ég» 5, 19.; nūm (talán = num-m «isten vagyok») 5, 19. 28.; nū taue íanaajna istenadta pénzünk 5, 56.; — nū-šojer szivárvány | num gott, himmel R. : nū-bān пайдыра R. | num himmel, luft, gott : nū-pān himmelsrand, regenbogen C.

numgi csillag | numgi stern R. | numgi id. C.

pae, pā kő, камень | pae stein v. íqrr (vg.) : pāen nīlne abwärts den berg R. | pae stein C.

paeye, paivi sötét | paibi finster R. | paebi dunkel, finster C.

pāedada- fölpofozni 4, 54. (paedadāde pofozza) | v. ö. pādu, pādi wange C.

paebta- bonyolítani (āde paehtajede bonyolítá a lábait 3, 3.) | paej- (1. -ju) sich verwickeln (in schnüren), paebta- verwickeln C.

paj ferde, görbe | paj krumm R. | pāje, pāj, paj schief, schräg (pl. pāje pea) C.

pajha : (hal fajta) sirok (or. сырокъ, salmo vimba) R. | paja, pajha peljedka (fisch) C.

pakkali утонулъ (elmerült, vízbe fúlt).

pagalta- fonni (a haját), заплести | pañalña- flechten, zwirnen; pañalteti- (frequ.) C.

paju : p. pueđara súrti (рыстой) erdő.

pada sack R. | pād sack, ledersack C.

padalta- állitani, fölállitani, поставить | padalña- aufrichten; padalaj- stehen C.

pade epe | podjerraha gelb R. | padea galle; paderaha blau sic) C.

pāda- írni (pādana śer írni mód [ninesen] 6, 33. — padana- írni (1. padanam) | pādeñu- : pāderem p. schreiben, vg. nāpāk kannsé.n R. | pāda- bunt machen, schreiben; pādana-, pādna- schreiben C.

pader : *meäre p.* книга, könyv | *pāder*, *pader* papier R. | *pādar* schreiben, brief C.

padui scheckig R. | *pādavi* bunt C.

pasie tetű, вошь | *panže* laus R. | *panzie*, *pandie*, *pande* id. C.

pana, *pāni* tele (plenus); — *pānda*- megtölteni 5, 36. | *pana* voll; *pandañu*- füllen | *pāni*, *pānta* voll; *pānda*- anfüllen, voll machen.

pān : *nū-bān* пайдуга; — *pante* pelzsaum R. | *pān* der untere saum am Samojeden-pelz; *nū-pān* regenbogen (1. num); — *pānde* der ganze saum am pelz C.

pani ruha, одѣжда | *pani* suba, шуба (vg. *saki*) R. | *pani* kleidung, oberkleid der weiber C.

pāuvan vāk затылокъ, nacken (tkp. nacken-grube) | *pāvaej* nacken C.

pāpa öcs (*pāpau* öcsém) | *pāpa* : *papa* jüngerer bruder (*papau*); *ñem-papau* j. schwester R. | *pāpa*, *papa* jüngerer bruder, j. schwester; sohn des älteren bruders C.

pamea éles | *pamä* schneidend R. | *pamea* scharf C.

para- égni 5, 6. (*ñi para* nem ég); — *parana*-, *parina*- égni (*tu paranā* a tűz ég 5, 12.); *parinagu* fog égni 5, 37. | *porra*- brennen R. | *para*- verbrannt sein (*parādm*); *parana*- brennen C.

pāradu (alkalm. *pārad-u* 1. raggal) könyök, локоть.

pares disznó | *pares*, *pores* schwein C.

paridie, *paride* fekete; *paridieñe* fekete, sötét 4, 9. 77. | *paridie* schwarz R. | *paridie*, *paridieñe*, *paridiena* id. C.

parmij (és *varmij*) feketedett, sötétedett 4, 57. | *parmaj*- (1. *parmaju*, *parmju* bin schwarz geworden); v. ö. *parimde*-, *paromdie*-schwärzen C.

parombi- sietni, торопиться | *porumbi*- eilen (1. *porumbidum*) R. | *parombi*- sich beeilen, *parola*- zur eile treiben C.

paruata- fúrni, сверлить | *pare* bohrer; *pareño'o*-, *pareño'ta*- bohren C.

pāruvada gabadéne 4, 61. *pāruvada* habedéne 4, 52. királyasszony, царица | *pareñoda* kaiser (eig. «besitzer des bohrers»[?]) C.

parka : vg. *porka* R. (R. vog. szójegyzékben: «*pārkä*, szamoj. *parka* kleidungsstück aus dem fell der jungen rentiere, wird zwischen *malica* und *savik* getragen»; v. ö. Osztszamoj. *porg* klei-

dung; v. ö. osztB. (Ahlqv.) *porça, parça* pelz von leichten und dünnen rentierfellen).

parni толстая кишка, végbél (vastag bél).

pali kard | id. schwert C.

palka szar (каль, merda): *palka hamdaues* (szart öntöttem) *polkinku-* scheissen R. | *palka, palkka* kot; *palterña-, palcerña-* seine notdurft verrichten C. [chen C.]

palta- (*paltagu*) bemártani, макать | *palabta-, palata-* eintau-
pea fa 1, 2. 5, 9.: *pea-gqba* fa héj | *peä* baum: *peanguba*, vg. *tip salt* (weidenbast); *peñsapt* rinde R. | *pea* baum: *pea hōba, peañōba* baumrinde C.

peä dorf R. (mellette: »haus« és »stadt« szavai).

peätta- (*peättam*) atmen; — *pëädij-*: *pëädiju* vg. *ušsem* (усталъ); *puedjuttä* (*teui*) ermüdet (gekommen), vg. *usim* (jožts) R. | *pueda-, pueđaj-* ermüden, müde werden C.

päušeme, päušem este, вечеръ | *peušäme* abend; — *pajušem*: *p. ñaana* abends, vg. *eti palen*; *pajušemš* nach abenddämmerung, vg. *seri poss karilem grmt* (alkony-fény elalvásakor), tkp. *elestveledt*) R. | *paeusemea* es wird abend, abend C.

pečalvajse-: *ñuñun pečalvajse* ne búsulj 4, 33; *ñon =večalvajse* id. 4, 23. (= or. печаловаться).

pereäde-: *pereädegu* szokott fonni 4, 2. (= or. прядать spinnen).

pärña-, perga- (=värña-, verga-: *haudis pergau* megverem (ich schlage ihn: *haudis-pärjada* v. *värjade* veri öket [tut sie schlagen] 4, 47., *haudis vergajude* veri öket [kettöt], er tut sie beide schlagen 5, 53; *ñuñujud* *haudis ver* ne verd öket [kettöt], tue nicht sie beide schlagen 5, 40. | *paerña-* tun, machen: *ñar amge paerña* »was macht dein bruder« C. Spr. 389; *mōš paerñāda* »er warf ihn« C. 335. *mun paerñajea* »er mag einen ton erregen« (machen) C. 325; *ñānamde paerñara* »fangt an zu beten« (tut beten) C. 329.

pārta- csinálni: *jiharam amgim pärtavam* nem tudom mit csinállok majd (was ich mache) 5, 21 | *paerta-* weiden R. | *paerta*: *jilibea-p.*, *jilibeam-baerte* »beschützer des lebendigen (=gott)« C. (l. fent *jileam-bartje*); megjegyzendő, hogy C. német-szamojed szó-jegyzékében *paerña-* is »hüten« jelentéssel fordul elő, mely a fenti »tun, machen«-félének csak szűkebb alkalmazásának látszik.

pi éj 2, 19. | *pi* nacht, des nachts: *pi jerni* zu mitternacht (vg. *et kvätl porät*) R. | *pi* nacht, *pi'* nachts C.

pi- megfőni (coqui): *pi* сварился megfőtt: *piu* főtt (pl. *amsa* hús); — *pirie* főzni: *jiedimda pirie* megfőzte az üstjét (ebédet főzött) 5, 45. | *pivuiñ* gekocht; *piri-* (*piriñu*): *jedem p.* kochen R. | *pi-* reifen; *pivi* gekocht; *pirie-*, *piri-* kochen (coquere) C.

pia-, *pie-* kezdeni: *piāda* kezdik [őt ütni] 2, 22; *piejde* kezdte [őket dobni] 2, 4. | *pea-* (1. *peau*) anfangen C.

piāzer zaubertrommel | *penžer*: *p.* *tađibe* vg. *kvājpiñ najt* R. | *peander*, *peanser*, *peanzer* zaubertrommel.

piebme tapló (3. rag. *piebmete*) 5, 4. *piebmeau* taplóm 5, 17. | *peamea* baumschwamm, zunder C.

piele fél (hálfta): *jan p.* | *pealea*, *pealea* hálfta C.

piur- (? *piurña-*) keresni: *piurc* keresve, keresni 3, 3; *purña-*, *purñaus* kerestem, k. volt | *pürta-* suchen R. | *piu-*, *piurña-*, *pürña-*, *piula-*, *püula-* suchen C.

piua csizma | *piua* stiefel, vg. *vaj* R. | *piva* samojed. winterstiefel C.

pikca hüvelyk (1. rag. *pikcau*) | *pikicea*, *piketea* daumen, finger C.

pihiñe künt (*p.* *muā* künt van; *pihin*, *pin* ki, kifelé (*pihiñ -gañ* menj ki) | *pihiñe* aussen, vg. *kvänn*; *pin* hinaus; *pihid* von aussen R. | *pihi* das äussere: *pihiñe* aussen; *pihin*, *pin* hinaus, *pihid* von aussen C.

pijeku hölgymenyét | *pijea*, dim. *pījeku* hermelin C.

piti- (*pitiñu-*) treiben R. | *pīdie-* treiben, jagen C.

pid, *pida*: *mañe -bidu* én lelkem, душа моя; *harn pidu* hädagum magam magamat ölöm meg, я убью самъ себя; *harta-bidamda* maga magát [dicséri] 6, 22. — *pidar* te (tkp. magad) 4, 15. *pīr* id. 4, 10. 25. *pīra* (*gañ*) te (menj) 5, 24. *pure* te [menj] 5, 12. 4, 48, 6, 2. — *pīre* ti 6, 17. — *pida* (e h. *pidada*) ő 1, 5. *pīde* 1, 3. *puda* ő 5, 6. — *puidi* ők ketten 5, 53. — *pudu* ők 6, 26, | *puder* du, *pudä*, *pude* er; *puderin* ihr zwei, *pudji* sie zwei; *pudere* ihr, *pudu* sie R. | *pudar* du, *puda* er; *pudari* ihr zwei, *pudi* sie zwei; *pudara* ihr, *pudu* sie C.

pidea fészek, гнѣздо (*pideanda* āmdi fészkén ül) | *pidea* nest C.

pidelta- weichen [azaz: weich machen, gerben]; vg. *tinteluñ*, *kamiltungve* | *pidelta-*, *pidelña-* gerben, weich machen C.

pīsea, *pīsea* (6, 19.) egér | *pīze* maus R. | *pīsea* id. C.

pīseña, *pīsiña*- nevetni 4, 70. | *pīshintā*- lachen R. | *pīseña*- lachen, *pīse* gelächter C.

pissa- csudálkozni, sich verwundern 4, 7. 11,
pīna- félni (*pīnam* боюсь) | *pina-* sich fürchten: *pinne* *niēē*
 furchtsam, vg. *roxtelānne* v. *pīlne*(*kum*) R. | *pīna-* sich fürchten C.
pibte *ajak* | *pibte*, *pibti'* lippe C.

pimie *nadrág* | *pime* hosen R. | (Kam. szam.) *pīhā* id. C.

pīr te (l. *pīd* alatt).

piripte *leány* (mädchen) | *piripte* id. R. | *pirībtea*, *pirībcea* mäd-
 chen C.

pīr: *seam-bir* mennyi, сколько (*seambiru* mennyire); *tam-bir*
annyi (*tambirou*); — *pīrcea*, *pīrceā* magas, hoch | *pēr*: *amkum-*
pērm[*tatta*] wie teuer, für wie viel [gibt er], vg. *mane* *kem* [*mi*]; —
pīrcā hoch; — *pīrsaha*: *ñop-p.* gleich gross, vg. *āk* *luliti* R. | *pīr*,
pīr hoch, höhe: *seam-bir* wie gross, wie viel; *pīrtea*, *pīrcea* hoch C.

pīrdari 1, 5. 2, 23. 4, 26. *purdari* 4, 73. *vissza* (*p. -gañ* menj vissza) |
purdari' zurück.

pīla fürész (säge) = or. пила.

pīli mindig 6, 29. | *pīli'*, *pīli'* ganz und gar C.

pīlu' оводъ | *pīlu* id.: *pīlu-jur* honig R. | *pīlo*, *pīlu* bremse C.

po, *puo* év 4, 2. 6, 14. *nieboj puone* v. *vuone* múlt évben; *sidi pou*
 v. *puou ārka* két évvel nagyobb (öregebb) 6, 8. | *po* jahr C.

pojkoj munkás, dolgos (arbeitsam) = or. бойкій (gewandt, rasch).

-*poj*, -*mboj* -vel, -val (mit): *ñero-poj* vesszővel 5, 20. *udu-poj* kéz-
 zel 5, 12. *puijimboj* orrval 3, 9. 11. | -*mboj*, -*poj* (zum ausdrück des
 instructivus) C. Gramm. §. 240 | v. ö. még C. Spr. 375. *tubkam-*
pohon «mit meinem beil».

pōga háló 4, 2. 3. | *poña* мерѣжа R. | *poña* netz, reuse C.

pokolče: *jalim-p.* west R; v. ö. fent: *pakkali*.

pogna, *puogna* között: *hardam-pognade* maguk közt 5, 2., *mañe*
puognana mi köztünk, между нами | *poñana* zwischen (*po'* zwi-
 schenraum: dat. *pond*, abl. *poñad*).

posi *pina* R. | *passi* das weibliche glied C.

poder nyakszíj (halsgurt R.) — *puoderña-* befogni (a szánba) |
podjer halsgurt; *poderta-* einspannen (*tem-p.*) R. | *poder* gurt zum
 schiffziehen; *poderña-* den ziehgurt anlegen C.

poriša- ellentmondani, perelni (pr. 2. *porišan*) 4, 54. (= or. спо-
 рится).

pōrog küszöb (türschwelle) 4, 84; = or. порогъ.

porha puskapor | id. pulver R. (= or. порохъ).

- porne weiblicher лѣмакъ R. | parne waldteufel C.
 polša haszon (nutzen) polšāda 4, 26. = or. польза.
 puāje homlok, любовь | puajea, peajea stirn C.
 puedara erdő 5, 1. 3, 1. | puedara wald C.
 puembi- bele tenni (pl. zacskóba) 5, 44. 30. | puente «legen» R.
 (tkp. «lege es, tedd» = C. puend, a pueña- igétől) | pueña- legen C.
 puerke- (1. puerkedam) furzen, vg. ponungve, ponumäsem R.
 puja (1. -jāu) orr: pujimboj orrval 3, 6. | puja, pujä nase: pujän-
 nad haurañu sich schnäuzen R. | pujea nase, schnabel C.
 pujum šiu künftige woche, vg. jui sāt R. | v. ö. pui das hinten
 befindliche C.
 puon soká 2, 17. | pōna, pōn lange C.
 puona: jam-p. földön túl = valamennyire innen 5, 11. | pūna
 hinten, später.
 būgera kunyhó (= or. бугра) 4, 84. — būgerako, bugirako 4, 2.
 bugorāko id. dim.
 puhutē, puhucea 4, 15. puhuce (puhuēa-nda) 2, 1. puhuce 2, 10.
 feleség, asszony: старуха, жена | puhucēe старуха | puhutea, pu-
 hucea altes weib C.
 pūta- fűjni, дуть | putta- blasen, vg. pūlilem | pu'u- blasen:
 pupi-, puta- C.
 pudjuko fein, мелкий, vg. rau (pl. solvel [só]) R.
 puskece darab: nañ p. darab kenyér | pusak stück (dat. pus-
 kan) C.
 puneri- hinni: nábat puneriu ha talán nem hiszed 6, 2. | punerej-
 glauben (1. -eju) R. | punrej, punraj-(1. -eju) id. C.
 punä später, vg. täjž, täjžnu; — puñane hinten, puña nach
 hinten, puñad von hinten; puñäñä zuletzt, vg. juj gult; — punärkä
 später, vg. jotl, jotlnu (d. h. morgen, übermorgen) R. | pūna hinten,
 später, darauf; puñāna hinten; puñā' nach hinten, zurück; pūñād
 von hinten C.
 puno moha (moos, — у озера).
 puda 3, pudar te (pure te): l. fent pīd alatt.
 pirdari vissza, назад: l. pirdari.
 pūroj vihar: pūroj naś vihar volt 4, 77. | v. ö. or. буря (sturm).
 purie hecht R. | puřea, puře id. C.
 pull híd | id. brücke, vg. kajtep R.
 pūli térd | pule(-u) knie R. | pūli, pūle id. C.

pulka golyó (puska-g.) = or. пулька.

pruosti- megbocsátani, verzeihen 5, 56. = or. прости-ть.

vq talán: «hiszen (ja doch)»: *vq* *nim* *nā* hiszen nem vagyok 5, 85.

va'a fölös, sok, лишне | *voč* überflüssig, *vg. ärieti* R. | *va'* (*vat*) stark, überflüssig: *va'adm* bin stark; *vata* überflüssig, *vate* zuviel. *vaeva* rosz, худо; bolond, ostoba 4, 15. 25. (*vaevan* bolond vagy); *voevo* id. | *voevo*, *voevu* schlecht, mager; — *vojile* arm R. (l. fent *ojiliko*) | *vaevo* schlecht, arm; *vaijiliko* arm C.

vqu: *vqusi* *jisealma* szertelen megbolondult 4, 60; *tkp.* «*vau-talan*»: magának a *vqu*-nak jelentése még meg nem határozódik; talán = C. *vānu* «verstand»: *vqusi* «esztelenül [bolondúlt]».

vau schlaf- und sitzstelle im hause R. | *va'u*, *vau*, *vāu* schlafstelle, ruhelager C.

vqubi- vagdosni (madár az orrával = picken) 3, 6., *vuaubi-* 3. 11., *jārim vqubide* a földet vagdossa; — *vauarmalda*: v. āudaj vagdosni megszünt 5, 14.

vajera- múltni; *vajeraui jiri* múlt hónap | *vajera-* vergehen: *va-jeravui* vergangen C.

vāk: *pāuvan-vāk* nacken (*tkp.* nackengrube) | *vañ* grube, *vg. vuonga* R. | *vāñ* grube, grab C.

vāda, *vada* szó, beszéd (nyelv) 4, 5. 8, | *vada*, *vata*: *habiu vada-une* (*lahanam*) wogulisch [vogul nyelven] (spreche ich), *vg. mañsi mqs* v. *latiñel* (*potertēm*); *mañe vataunane* nach unserer sprache, *vg. man lateñutl* R. | *vada*, *vāda* wort C.

vādindorgña- слова переводить (szavakat átvinni: pletykálni) | *vādindorña-* prahlen C.

vadamboju ritkán, редко; *vuqdrī* id. | *uadamboj*, *vadamboj* selten. C.

vāna, *vuāna* gyökér | *vuanu* wurzel, *vg. tar* R. | *vuana*, *vāna*, *vānu* id. C.

var szél (rand): *vi varin* mocsár széléhez 5, 3. — *vardi* szélső: *vardi häuci* крайное ребро, szélső oldalborda; *varda*: *vardau* (*tkp.* a szélsőm = kis ujjam | *vār* rand, das äusserste: *vārte*, *vārti* der kleine finger. C.

vark medve (fehér m., ellenben: *häuide* fekete m.) | *vark*, *vork* bär C.

valka alighogy (pl. megfordult) 3, 25. | *valk*, *valkada* nur, bloss C.

verga- l. fent *pārña*-.

vi mocsár 5, s. | *vi* sumpf R. | *vi'*, *vui'* tundra, moor. C.

vorña varjú, ворона | *vorñe* id. R. | *varña*, *varñe* Krähe C.

volno szabad, szabadság 5, 19. = or. *вольно*.

vuata han proviantschlitten | *vuantaku* id. R.

vuadalta- vezetni, vinni | *vāda*- ziehen, schleppen; *vādalti*-, *vādolña*-, *vādalta*- führen C.

vuasako, *vuasako*, *vuasko*, *vasko*, *vuäsako* öreg, öreg ember, старикъ; férj 2, 1. 11. 4, 54. 5, s. | *vueseke* alt (vg. *mätäm*), старикъ R. | *vasako*, *vesako*, greis; *uasej*, *vasej*, alt C.

vugba, *vuav* falevél (*vuavamna* faleveleken) 5. 89. | *reba* blatt R. | *vueba*, *uaba* blatt, blüte C.

vuqrr russ R. | *var* schmutz auf dem schnee C.

vuejjä blut R. | v. ö. (Jen. sham.) buija abgezapftes blut C.

vuäniko kutya | *vuän* hund R. | *vueno*, *vueñ*, dim. *vueniko*, *vueniko* id. C.

vuenali- megijedni (*vuenali* megijedt 4. s. 13); — *vuenalta*- elkergetni, прогнать 4, 69. | *vuenolaj*- (1. -*aju*) sich erschrecken; — *vuenolta*- erschrecken, in furcht setzen.

vuere-, *vuerana*- elmúlni (idő) vergehen (zeit) 4, 71. 50.

vujerta- hajtani, hajlítani, загибать | *vuiřiña*- (1. -*au*) biegen, vg. *kuotltäslem* R. | *vujerpi*-, *vujerña*-, *vujerta*- biegen; *vuejui* gebogen, gebeugt C.

vuokela- behúzni: *vuokelaide* behúzta (lábait) 3, 15.

vuos fuvar, szántéher 2, 2. = or. *возъ*.

mā-, *māna*- (*mādna*-) mondani: *māda* mondja (azt mondja) 5, 15.; *pīr mān* te mondd meg 5, 18.; *ha mase* mit mondott 1, 6. *māmā* mondanak (ketten) 5, 54; *mādna* mond (úgy mond, azt mondja) 1, s. 2, c. 3, 7. 4, 69. 5, 85. | *mā*- sagen, сказать, mondani: 1. *mādam* (præt. *mādamš*), 2. *mān* (*māneš*), 3. *mā* (*māš*); plur. 1. præt. *mauac*, 2. *mādač*, 3. *mač*; — *manta*-: 1. *mantam* я скажу, 2. *mantan*, 3. *manta* R. | *mā*- (1. *mādm*, *madm*, 2. *mān*, *man*, 3. *mā*, *ma*) sagen; *man* sage; *māmbiu* ich sage C.

mā' kebel; *mākin* kebelbe, *mām* kebelt 5, 86. | *mā'*, *ma'* busen C.

maiš, *majši* elég (ist genug) 4, 49. 68. | *maes*, *maes* genug C.

maeda- sántítani (*maedū* хромаеть) | *maeda*- hinken C.

majbi-, *majibi-* örülni, örvendeni (*majbim*, *majibim* я радъ) | *majbi-*, *majmbi-* sich freuen C.

māgobi- szegénynek lenni (*māgobi* онъ бѣденъ); *māgobada* szegény, бѣдный | *māñ* not, *māñobi-* arm sein, *māñobada* arm C.

maha hát, спина: *mahalli* (e h. *mahan-li*) hátgerincez, хребетъ | *maha* (1. *mahau*) rücken: *maha* *ñāna* hinten, vg. *sis* *palt* R. | *maha* rücken; *mahalei* fischgräte (rückenknöchel) C.

mahañi: m. *hāuñi* jobb oldal, правая сторона (tkp. j. *oldali*) | *mahañi*, *mahani* rechts C.

macitā-, *macitiā-* dobni: *macitāde* dobja (a *rókát* a *szánra*) 2, s. *macitiāde* dobja [öt] 3, 23. | Megjegyzendő C. *macite-* «verschneiden», a mi *matetea*-hoz tartozik.

matte hat; *madamdaj-de* hatodik | *matta* R. | *mat'* sechs; *matum-daej*, *matadum-daej* der sechste C.

matorogu- vágni, рубить | v. ö. *matorpi-* a *mada-* «hauen, schneiden» szó czikkben; C. Spr. 331. *matoré-* abschneiden.

matirña- visszatartani (lélekzetét, *jintta*) 1, s.

matetea- (*mateteagu*) leszúrni, leölni, заколоть | v. ö. *macite-*, *maste-* verschneiden C.

madie-: *madiegun* megdöföm [az oldalaidat] 3, 22.

mada- metszeni, vágni («schneiden, сѣкать», nem: «hauen, рубить»); *udau* *madau* kezemet megvágтам (habe mich in die hand geschnitten) | *madañu-* schneiden R. | *mada-* hauen, schneiden C.

madara- átmenni, átkelni (folyón: *jaha* *taña* *madarā* перемель, переправился [черезъ рѣку].

maderña- ugatni | *māderñā-* bellen R. | *māderña-* id. [mād gebell] C.

maš nur, vg. *tī* us; *mašin*: m. *tamna* vielleicht, vg. *ēriñi*; *mašin* *tiedā* kann sein nun, можегъ быть нонче, vg. *āñ* *eriñ* R. | *masi* vielleicht C.

māsa- mosni 6, 9. (*māsagu* mosdom); *māsbi-*: *šam* *māsbiu* megmosom arczomat | *māsa-* waschen C.

māsara-, *masara-* dolgozni 5, 39. 6, 23. (*maserānaš* dolgoztál 5, 54.); *maserāna* szolgál (m. *maserānide* szolgálai 4, 46.; *maserānate* szolgálainak 4, 60.; *maseranam* работникъ [sc. я, munkás vagyok] | *manzera-* arbeiten: *manserana* работникъ R. | *mansara-* sich rühren, sich bewegen, arbeiten: *manserāna* arbeiter C.

masapta-, *masaptāgu-* megérinteni (mozgatni) 1, 4. — *masaptu-*

mozdúlni (*ni maraptu* nem mozdúl 3, 18. 2, 4.) | *mansabta-* rühren, bewegen C.

māsta árbocz = or. *мачта* (mast).

mañ én 9, 15. *mañe* (*m. hōritau* az én teknőm) 4, 16. — *mañe* mí (mí ketten 5, 56.) | *mañ* ich, *mañi* wir zwei; *mañä*, *mañe* wir R. | *mañ* ich, *mañi'* wir zwei, *maña'* wir C.

mañi höhle R.

mana'a- látni (*mana'ā* lát 3, 17. *manaāde* látja 2, 3. *mana'aj* látott 1, 1.) — *mañeje-*, *mañije-* látni, meglátni (*mañejāde* látja, meglátja 4, 84.: *mañijede* 4, 84.) | *manne-* (1. *manneu*) sehen (vg. *sunzem*) R. | *mana'a-*, *mane'e-*, *mañije-* sehen C.

manacat- nézni, megnézni (besehen: *manacākir* 6, 5.)

mansir- (? *mansirña-*) megnézni (besehen, besichtigen: *mansir-mas* 3, 12) | *manaserña-*, *maneserña-*, *manserña* betrachten C.

mari-: 5, 52. *mañije* [két tehene] megcsökönysödött, заправили | v. ö. *madari-* sich zurückhalten C. (Az idézett helyen van *sitta mañije*, az ebbeli *sitta* talán helyesebben «mind a kettő» = *sittä* 3, 4.)

mañe fősvény, *скупой* | v. ö. *maro* geizig C.

maréo (*maréon*) váll, плечо: *marécoto ñiñe* vállukon 4, 87. | *marçi*: *marçitü* flügel R. | *marçi*, *marci*, *marš* schulter. C.

marrāñ: vg. *marqax pill* (beere) R. | *maraña* schellbeere C.

māl, *mal* vég: végig való, mind, egész: *šidi mālhadē* két végébe 3, 18. *māl mallaide* mind gyűjté, összegyűjté 2, 18. *māl hornāde* végig tapogatja, meg-t. 3, 19. *mal tañā* minden megvan, все есть; *malda* vége, конецъ. — *mālbujū* mind, egészen: *m. moiñeda* mind ledobta (a halakat) 2, 7. *pure m. maiš* egészen megelégedtél 4, 48. | *mall* überall, vg. *sāha (olst)* v. *ākmos* R. | *māl* ende, höhe; ganz; *mālamboj*, *mālmboj* gänzlich C.

malla- gyűjteni: *mallaide* gyűjté (mind a halakat) 2, 14. | *mal-lañu-* sammeln, vg. *ātem* R. | *malla-* id. C. [livi satt.]

mallegu jól laktam, (я) сытъ | *mallij-* (1. -*iju*) sich sättigen: *mal-mallē-*, *mañije-* (*mañijegu-*) eltörni, széttörni, разломать: *mal-tieuvi* eltört, zerbrochen 4, 85. *malñegu-* id. | *mallie-*, *mallije-*, *mañe-* zerbrechen C.

malca (1. rag. *malcau*) suba, малиця | *malče* id. R. | *mālīte*, -*tea*, -*cea*, *mālice* pelz C.

maltä spitzig R. — *malta-* spitzen («?»-vel; tkp. *maltad* van, a mi sing. 2. imper. alak) R.

mea ház, sátor; meakanda haza (házába) 2, 8. 5, 46. | meä haus: mäkene zu hause (vg. jun), mäkentä nach hause (vg. ju), mäketenta, von hause (juil) | mea' zelt: meakana daheim, meakad von hause her. C.

meāda- vendégül lenni, látogatni 6, 4.

meana: meanau meglehet hogy én . . , mory 5, 20. | mean'a- (1. mean'au) können C.

mear hamar, mindjárt, скоро: mear tūdam mindjárt jövök; — miarboj, mārboj mindjárt, сейчас; — miertäue hamar [jöjj meg] 5, 25. | meär geschwind, vg. molož R. | mear, mēr bald, schnell C.

meja (1. rag. mejau) meny | mējea, mēje, meajea schwieger-tochter C.

meharaldī- lélekzeni: meharaldī űi nem lélekzik 3, 16. | mea-hera-, mehara- atmen, seufzen C.

meadorda: m. acikí árva gyermek | meadorta waise, meodorña-betteln C.

mēro коростина, kosz, var | mēro wunde, schorf C.

mī, mī has, gyomor (1. rag. mīm, mīm, pl. mīm -bāna hasam tele van, jóllaktam | miu: miuñane im inneren (vg. keurt), miuñaju nach innen (keurn), miuñad von innen (keurl) R. | mī' magen, inneres; — mīu: mīuñe, mīuñāna innen; mīuj, mīu', mīuñā nach innen; mīuid, mīud, mīuñād von innen C.

mīa-: mīaus adtam, подаль я; mīpi-: mīpim adok, fogok adni 5, 35. | mītta- geben, verkaufen R. | mī'i- (1. mī'idm) geben; mīpiu, mītau ich gebe C.

mīe- (miegu-) csinálni: űide miegu nem csinálja; — mīvi csinált: jāde mīvi földbe csinált [kunyhó] 4, 1. | mī-, mī- (1. mīu) machen C.

mīerte szél | merče wind R. | mērtea, mērcea, mērce, mearcea id. C.

mīil: űbin m. a keztyűbe bele 5, 36. (e h. mīujn, l. mī).

mīña-, mīñe- menni: jādagāsu mīñam elibe megyek, иду на встречу; mīñe megyen [mellette el] 2, 14. megyen v. jön, идетъ 3, 13. mīñā mennek 2, 21. | mīña- fahren C. (Spr. 329. «si' u jale mīña er fährt sieben tage»); — minda-: Spr. 328 mindān du fährst [wirst fahren].

minhände mellette el (vorbei) 2, 14. minhade által (fúrni) 3, 9. — mīñe: űiede mīñe út mellett, az úton 2, 8. űiede mūn id. 5, 2. | mī-

nähän vorbei, durch, vg. *tare* (pauln jáli); — *mümne* längs, vg. *kosit* R. | *minha'*, *minhanda* vorbei (*minhanda jádā* er geht vorüber Spr. 313); — *mimne*: *niede* m. auf dem wege [fahren] Spr. 316. C.

minnérie- szállítani, vinni (pl. szánon) 2, 3. 5, 51. | *minrie*- führen, bringen, holen C.

min -ben: *q̄b'de-min* a keztyüben 5, 48. | v. ö. *mí* alatt *miüne* «innen» R.

mir dij. ár: *mirmananda* díjért 4, 6; — *mirite* drága 4, 6. — *miria* id. — *mirci* olesó | *mirrie* teuer; *mirrei* wolfeil | *mir* preis: *miria*, *mirite*, *miricea* teuer; *mirte-da*, *mirce-da* billig C.

mirdata- eladni 6, 27. — *mirdatana* árus | *mirda'a*-, *mirdapi*-, *mirdata* verkaufen (*mirdatau* ich werde verkaufen); *mirdatana* verkäufer C.

mo: *moda* ast R. | *mo* zweig, ast C.

mō- (*mōgu-*) vetni (pl. hálót): *pōgomda mōede* 4. s. *moijeda* levetette, ledobta [öket] 2, 7. — *mōjpi-*: *mōjpoš* dobni v. dobálni [kezdté] 2, 6. | *moñu*-werfen (*joerča* m. неводъ бросить); *mo-*: *mod* werfen (tkp. «vesd») | *mō-* werfen (*mōmbiu* ich werfe); *mōje*-, *moje'pi*- fortwerfen. C.

mokoda rauchloch R. | *mokoda* id. C.

mānaj-, *mōnaj*- esni: *mānaj* esett 1, 2. 3, 15; *mōnaj*- уналь: *manam*, *manim* esett (*jaman* verembe 3, 2. 4. *manamaj* estek (ketten) 3, 17. | *mōnaj*- (1. -aju) fallen C.

morä: vg. *rq̄ži* (ezt a vog. szót R. másutt «weiberrock»-nak fordítja, de a szamojed jegyzékben a «háló» nevek közt áll).

molinkana: *ñob* m. auf einmal: vg. *äk šos* R. | *ñob maleñana* plötzlich C.; *maleñana* C. Gr.-ban postp. «vor»; Spr. 313. *azomban*: *hunna maleñana* «wann einmal» [gelangen wir hin].

mue- lenni (esse): *ādne ní mue* procul non est, nem messze 5, 51., *huñāna muasin* hol voltál (hol jártál — oly soká) 5, 29. | *muä*- (sein, verweilen, sich wo aufhalten), vg. *ol*-, *rq̄š*-: 1. *muädām*, 2. *muän*, 3. *muä* (vg. *ölem*, *ölein*, *oli*); *poni muädāms* (ich verweilte lange: vg. *rq̄šsem*) R. | *mí*-: C. Spr. 322. *pōna nísi mí* «es war nicht lange» (akár így: «es dauerte nicht l.»)

mue- kézbe fogni, venni, elfogadni; bírni, viselni (ruhát), használni: *muede* fogta [a rókát s rádobta a szánra] 2, 6.; *muede* vette, elővette [tűzűtő aczélját] 5, 4; *mueuvan níver harua* nem akartad elfogadni v. elvenni 4, 14; *huñice-qabom muä* nyestbőrt visel; *mue*-

naš használtál (minket, dolgoztál rajtunk) 5. 54. | *mu'e-* halten, gebrauchen, pflegen C.

mue: *muesi* dolog nélkül, munka nélkül: *mañ muesim* я безъ дѣла | *mueje*: *muejesi*, *muejeseda* untätig C.

mueua, *mueu*, *maua* -szer: *ñaju mueua* másodszor 4, 4; *opoj mueu* egyszer 4, 3; *opoj maua* 5, 51. | *meän*: *šaa meän* jedesmal R. | *mueu*, *muau*, (Kond.) *muem* mal.

muejua erős, kemény, крѣпкій; — *muebie* id. | *muju* fest R. | *mueju*, *muajo* hart, fest, zäh (pl. *ñamsa* fleisch); *muejea* stark, beleiht (Dud.); *muebie* stark C.

muejerdana- erősebbé válni: *muejerdanā* покрѣпче дѣлается | *mujera-* stark, fest machen C.

muejdañu- weichen [weich machen], vg. *tinteluñ*, *kamiltungve* R. | v. ö. *muejeta-*, *mujeta-* arbeiten [bearbeiten, sc. felle: *muejetable* schabeisen zum bearbeiten der felle]; *muejtana* arbeiter C.

muete: *muete jiñe* v. *muett-iñe* gyeplő (szíj, lenkriemen) | *muettä iñe* leitseil | *muejta* stark: *muejta jiñe* starker riemen, lenkriemen C.

mued máj (*muedu* májam) | *mud'* (*mudh'*) leber R. | *mued*, *muid*, *müd* id. C.

muesana csinos öltözet, ruhadisz, хороший нарядъ (платье); — *muecaj* diszesen öltözött (geputzt) | *muesana* putz, staat; *muesaej*, *mucaeaj* geputzt.

mueñea- (1. *mueñeau*) szeretni, любить (pl. дитя, пиво).

mūkq nyíl | *munk* pfeil (*tuñi* m. kugel) | *muñ*, *mueñ* pfeil C. (Tavgi szam. *munka*).

mūše- (1. *mūšeu*) kallgatni, молчать; — *mūsealma-* elhallgatni 3, 14. | *muñši*, *muñšu* langsam, leise, vg. *lažel*, *asstal* R. | *muntí*, *munteda* lautlos, stumm; *muntí-* (1. *muntídm*) schweigen; *muntelma-* inch. [elhallgatni] C.

muna'á-, *munu'a-* hangzani (csengeni, dörögni), звонить; *siaga* *muua'ā* szól a harang; *mūnda* *munu'a* mennydörög, гремитъ; — *mūnuda*, *mūnda* menydörgés, громъ | *munu-*: *hähä* *munu* donnern R. [mennydörög] | *mu'*, *mun* laut: *munā-* tőnen C.

munaci szakál, борода: *munacijin*, *muncijin* szakálam | *munuc* bart R. | *munuce*, *munac'*, *munate*, *munabc'*, *munabt'* bart, *munatendi* bartlos C.

mur lábsark пята (1. rag, *murm*) | v. ö. *muron* sohle R.

mūraucik fúró, буравъ (= or. буравчикъ).

muldirta- baden R.

rieska (holmi sütemény, pirog) 2, 2. (*rieskāduj* rieskát nekem).
-ri (enclit.) «csak (nur)»: *jārim* (*jā-ri-m*) csak z földet 3, 6; *tu-ri*
 a tűz 5, 42; *opuriš* (*opaj-ri-š* csak egy levén) egyedül 5, 14. *tiederi*
 csak most 6, 20. (l. *tieda*) | *-ri, -li* (enclit.) «nur» C., pl. Spr. 325.
mērtleko-ri ein windhauch nur, *ñuvu-ri* nur gras (*ñum*).

lāk lusta | *laek* faul (träge).

lqkri auf einmal, plötzlich (вдругъ, наразъ), vg. *rotti* R. | *lak*
 schnell, bald, sogleich: *lakeri, lakkeri* schneller.

lakcembej egy keveset 6, 11. | (*lakce* «kevés»: v. ö. Osz. szam.
laga «stück, bissen».)

lahana-, lāna- szólni, beszélni, говорить: *lahanā* 2, 1. 5, 6.
 (*lānā*), szólnak 5, 2. — *lahanali* kezdett szólni, megszólalt 5, 15. |
lahana- говорить R. | *lahana-, lāna-* sprechen, antworten C.

laña низкий берегъ (alacsony part) R.

latta széles | *latta* breit; — *šabu latta* der boden (um den feuer-
 herd) R.

lātari szoros, тѣсно (nem: узко); — *lātera-* szorítani: *laterāde*
 szorítja (testéhez a lábát) 3, 6. | *lātera-* würgen C.

lātto, luqto, lieto vastag | *leato* dick C.

lāda- megütni (einen schlag geben): *lādāda* 5, 29. — *lādīrpi-*
 inf. *lādīrpos* 2, 22. ütni, ütögetni 2, 22. — *lādīrña-* id.: *lādīrñāra*
 üssétek 2, 21. | *ladorta-, ladurta-* schlagen, stossen (vg. *säketung*)
 R. | *lāda-* schlagen, klopfen; *lādorpi-, lādorña-* C.

lapcie- hozzáragadni (*sālāban lapciej* a jéghez hozzáragadt, fror
 ans eis an) 2, 20. | *labtie-, labcie-* haften C.

lāpta- mutatni, показать | *lābta-* zeigen C.

labie evezőlapát | *labe* ruder; — *ladetta-* rudern R. | *labea, lābe*
 ruder; *labeta-* rudern C.

lamada- szenvedni, страдать, терпѣть: *mañ okau lamadauas*
 sokat szenvedtem | *lamada-* leiden C.

lāmtikq alacsony; — *lōmtikie* völgy, lapály (tal, niederung) |
 v. ö. *lopteje* | *lamdik* niedrig R. | *lamdo, lamdu, lamdik* id., *lab-*
tahī niedrig belegen C.

lamba hótalp 5. 13. (*lambidi*) | *lamba* schneeschuh C.

lar окунь, ерпъ R. | *leara*, *lear* barsch, kaulbarsch C.

*leāka*j- szétrepedni (*leāka*j szétrepedt [a teknő] 4, 17. — *lākapt*-hasítani, КОЛОТЬ (spalten) | v. ö. *leaka*-bta schneiden, *lekabta*-spalten, teilen C.

leādriā- zittern, vg. *tariuñ* pätsem R. | *ledriña*-, (Kan.) *ledrie*-zittern C.

leādehej- széthasadni, repedni 4, 22. | v. ö. *leāda*-spalten C.

leaderambi-, *lāderambi*- kikötni a parton (anlanden, приставать къ берегу).

leju láng: *tu leju* láng | *tu leju* flamme R. | *leajo*, *leju* flamme C.

li csont: *lin* v. *harn lin* csontjaim (a magam csontjai) | *li* knochen R. | *li*, *le'* id. C.

lieñudje черемуха (*ñudja* beere) R.

liežu faulenzen («?»-val, tkr. »faul»), *liža* faul, träg R. | v. ö. (Tavgi szam.) *lišu* faul, träg C.

liebe tál (schüssel).

ligaraj- elrejtőzni (sich verbergen) 1, 2. | v. ö. (Tavgi) *linkura'a*-sich verstecken C.

liđi hátgerincz, хребетъ | *leadi*, *liđi* rückgrat C. — v. ö. *li*.

lideñ biber R. | *lideñ*, *lideña* id. C.

ližu язь (kühlung) | *lišu*, *leasu* rotfeder, plötze (copora) C.

liñžerme: vg. *taxt pill* (rauschbeere) R. | *lindermea*, *linzermea*, *lišerma* blaubeere C.

lib weisser hund (dickes haar) R.

lipta harisnya | *liepta* strümpfe, vg. *keens* | *libt'*, *liebt*, *libt'* strumpf C.

libiri pillangó | *leberu* schmetterling; *liberabso*, *liberābcu* id. C.

limbara (1. rag. -rau) mell | *leambara* brust C.

limbe sas; *libie* madár (sas) | *limbe* adler R. | *limbea*, *limbea* id. C.

lirurtä: *l. nēnc* = pinne *nēnc* furchtsam, vg. *roxtelänne* kum R. *lērī*-, *lerie*- erschrecken C.

loina égni, lángolni: *tu loinā* a tűz ég (lánggal); *liina*- id.

loho bolha R.

lohompi- forni, кипѣтъ | *lohompi*-sieden R. | (C.-nél van *siuna*-).

lohorña- fließen R.

loñon mony (? *loño*-n) | *loñu* hode C.

lobotka falu (= or. слободка).

loptejje Ebene R. (? *loptej-je*, e h. -ja) | v. ö. *labtahī* niedrig, niedrig belegen C.

lūca orosz, orosz ember 3, 1. | *luca* russe: *luce-ju* zehn R. | *lūca*, *lūsa*, *lusa* russe C.

lucuku (*lucu-ku*) kanál | *lūca hu* löffel (russisches schöpfgefäß) C.

Az Ugor Nyelvek Összehasonlító Alaktanához.

Budenz József hagyatékából.*)

C) A numerus kifejezése a névszótón.

a) Többes és kettős szám.

50. §. Számképzés (numerus).

Valamennyi ugor nyelv kétféle nyelvtani számot (numerus) különböztet meg a névszótón: egyes- és többes-számot

*) Midőn átvettem a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztését, első gondom az volt, hogy felejtethetlen Budenzünk hátrahagyott irataiból kiszemeljem mindazt, a mi közölhető. Legfontosabb természetesen az Alaktan folytatása, s ennek a számképzésről szóló szakaszait teljesen kidolgozva találtam a kéziratok között (kivéve a collectiv számneveket). Budenz e szakaszokon, mint a kézirat szélére jegyzett dátumok mutatják, 1888 májusától időközönként egész 1892 február haváig dolgoztatott. Az Alaktannak többi részei — a ragozásról szólók — csak vázlatban maradtak s ezt a boldogult már 1874 óta könyomatban adogatta tanítványai kezébe. Legközelebbi füzetekben ezt a vázlatot is közölni fogjuk.

Egy külön lapra jegyzett terv szerint a számképzés után a «személyragok» következtek volna, még pedig — úgy látszik — mind a birtokos, mind az igei (alanyi s tárgyi) személyragok, azután a «tempus és modus», végre a «névragozás.» Ezen szakaszczímek után azt jegyezte a boldogult: «Ezt összefoglaló külön címmel kellene megkülönböztetni — a szóképzés ellenébe állítva. De a numerus is még lényegében töképzés — néhutt a személyragos névszó is ragozandó tö. — Vajjon II. Rész csak numerus és személyragokról szóljon? III. Igeragozás (ill. modus és tempus). IV. Névszóragozás.» — Minthogy így a boldogult szerző

(singularis, pluralis), és pedig külön tőképzéssel fejezván ki az utóbbit, a többest, a számajelőletlen egyesí tő ellenében. Csak néhány ugor nyelvben, a vogul-osztjakban meg a lappban, fordul elé még kisebb-nagyobb terjedelemben az általános pluralison kívül a kettős-számnak (dualis), mint szűkebb pluralisnak jelölése is. Habár tehát most az ugarságnak csak aránylag kis része él a megkülönböztetett dualis-alakkal, ezt megis réginek, az ugor alapnyelvből valónak kell tartanunk, tekintve hogy még más ugor nyelvekből is kifejthető a dualisnak némi alaki nyoma (lásd alább) s hogy az ugarsághoz amúgy is legközelebb álló altaji nyelvcsoporthban is, a szamojéd nyelvekben a dualis-jelölés még általános és rendes divatú. E nézet mellett még az is szólhat némileg, hogy a mordvin nyelv közönséges pluralisának bizonyos pleonasticus használata csakis a megvolt dualis-kategoriából érthető meg; ez t. i. abban áll, hogy párként egymáshoz tartozó két egyén külön-külön pluralis-alakkal neveztetik, pl. «férj-feleség» így «férjek-feleségek» (*atát-babát*), csak úgy mint a vogulban épen a kellő dualis alakkal, pl. *egvai-ojkäi* «asszony-férj» (tkp. «két-asszony—két-férj»), *jägäum-anqvaum* «atyám-anyám» (tkp. «két-atyám—két-anyám»). S végre egy tekintet az indogermán nyelvekbeli régi dualis alaknak sorsára csakis azt teszi hihetővé, hogy az ugarságban is a megfelelő alak eredetileg általános volt, de későbbi korban, mint nem igen szükségesnek érzett fejlődés, a legtöbb egyes nyelvből kiveszett.

A numerus (pluralis, dualis) jelölése az ugor nyelvekben — a névszóra nézve közvetlenül a névszón történik, s nem a viszonyragos alakokon (mint pl. az indogermán nyelvekben: gör. *ἱπποῦς* = krétai *ἱπποῦ-ς* | lat. *fratribu-s*, szkr. *brātrbhja-s*) — vagyis az egyes-számmra szolgáló csupa névszótötől alakul többesi (illetőleg dualisi) névszótötő, a melyhez megint viszonyragok járulnak. Csak annyiban

még nem határozta el magát végképpen a részek megkülönböztetésére nézve, legcélszerűbbnek gondoltam, ha megtartom a már kinyomatott részekben jelzett fölosztást, mely szerint (l. 2. §.) «a numerus kifejezése a névszótötön» a Névszóképzésnek harmadik (C) fejezetéül volt tervezve. S ugyancsak a 2. §-t követve csatoltam a pluralis- és dualis-képzés mellé (a) a collectiv számneveket (b), de az utóbbi szakaszt már a könyomatú vázlat szerint. S. Zs.

különbözik ezen, csupán csak a számot, tehát egy külső esetleges momentumot kifejező többes- (és dualis-) képzés a többi fogalomhatározó névszóképzéstől, hogy amaz további (fogalomhatározó) töképzésnek alapjául rendszerint nem szolgál. A verbum finitum alakjain kifejezendő többes- és kettős-szám nagyobbbrészt az alanyra mutató személyragokat, tehát tkp. az ezeket szolgáltatató névszótöket vagyis a személynévmásokat illeti; részint azonban a csupa modus- és tempus-tők veszik föl, harmadik személy értelmében, a számjelölést, mint névszójellemű (többnyire nomen verbale-féle) tők. — J e g y z e t. Csak a mordvinban fordul elő a többes-jelölő *t*-nek azon szabadabb használata, hogy praedicatumúl álló adverbiumhoz (casusalakhoz) is járulhat, pl. mordM. *son tása* «ő itt (sc. van)», többesben: *sin tasiht* «ők itt (sc. vannak)», pedig szó szerint: «ők ittek v. ittenek»; *pilmanžava-t panarınza* «térdig [való]-k az ingei». E használat vagy a praes. 3. szem. segédige szokott kihagyásából magyarázandó (számba véve, hogy a praes. 3. szem. ige különben is névszótól, illetőleg nomen verbale, tehát «ők ittek» e h. «ők itt valók») vagy pedig a nominativusban kitett névszói praedicatum analogiájával (*son tása* és *sin tasiht* épen úgy van mint: *son para* «ő jó» és *sin parht* «ők jók»).

51. §. Számképzés: 1. Többes-szám (Pluralis).

A névszónak többesi alakjával egy ugor nyelv sűrűbben él mint a másik, jelesen a finn nyelv kedveli kiválóan, a mennyiben nem csak a jelző névszót (melléknevet) is szokta többesíteni (pl. *hyvät herrat* «jó urak»), hanem collectivum gyanánt is használja, sok részletből álló egészet jelölve vele (pl. *tappajaiset* festum mactationis, disznó-tor, *hautajaiset* begräbniss: l. fent 30. §., 192. l., meg *häät* hochzeit, *pidot* gastmahl); szintűgy a «bizonyos állapotot» jelentő névszóknak többes-számi casusai szerepelnek határozóként (pl. *on iloissaan* örömében van, *tainnoksissa* ájultságban, elájulva; *on näkyvissä* látszóban v. látható állapotban van; *päsemättömissä* oly helyzetben, a melyből ki nem juthatni=szabadulhatatlanságban, odaveszve, stb.: l. Finn nyelvtan, 48. §., 43. l.; — *hyvillä* v. *pahoilla* mielin jó v. rossz kedvben; különösen rendes a többesi instructivus mint módhatározó: *hyvin* jól, igen; *kovin* erősen, nagyon; *usein* gyakran stb.; — *on itkevänänsä* v.

itkevinänsä síró minőségben van = úgy tesz mint ha sírna: l. Finn nyelvt. 66. §.). — A *mordvin* nyelvben ellenben csak a végarticulussal determinált névszónak van teljes többes-számi ragozása, míg az egyszerű *t*-vel való pluralistó a nominativusra szorítkozik; határozó casusok pedig, ha többesi alannal állnak is kapcsolatban, az egyes-számi tőt veszik alapúl (l. Wiedemann, *Erza-mord. gramm.* 56. §.). Mind a mellett van a *mordvinban* *pleonasticus* többes-jelölés is, a fent említett *alat-babat-félékben*.

A többes-szám kifejezésére az ugor nyelvekben többféle képzőt találunk, még pedig azonagy nyelvben is van esetleg különbség részint a több. nominativus alakja és a többi casusokbeli többesi névszótó között (finn, lapp nyelv), részint az egyszerűen többesített és casusragot is elfogadó névszótó között és a még hozzájáruló birtokos személyragok előtt mutatkozó többesi tő között (magyar, vogul, osztják, *mordvin* nyelv). Ezekhez járul még, hogy sokhelyt a személynévmások és a tőlük való személyragok többesítése a rendes névszótöbbesítéstől elütő. De a többesítésnek ezen különböző alakjaiban jobbadán rövid, egy szótágot tevő képzők szerepelnek, melyeknek csak egyetlenegy consonans elemük van (pl. *t*, *k*, *-j* és $\angle i$), kivéve a hol két ilyen képző egybekapcsolva fordul elé (pl. a finnben *j+t = \angle ite*, a lappban $\angle ida$). Egészen ki is rekesztendők tehát az ugor többesképzés tárgyalásából egy-két nyelvnek testesebb alakú többes-képzői, melyek az illeszkedés hiányát tekintve inkább csak képzőszerű szók s nyilván csak újabb korban keletkeztek, annál fogva csakis egy-egy nyelvre (vagy épen dialectusra) szorítkoznak s mellettük (a személynévmások és ragokban vagy a 3. személybeli igealakokban) még másféle, a többi ugarsággal közös többesítésnek is nyoma maradt. Ilyenek: 1. a *zürjén -jas*, *Udori -jös*, *P. jes* és *votják jos*¹⁾ pl. *mortjas* emberek (*mortjös*, *mortjes*, *murtjos*); *töljas*, *tövjös* szelek; *kijas*, *kijes* (iness. *kijezi*) kezek; megjegyzendő *zürj. sija-jas* «ők» vagy pedig *nija*; *votj. so-jos* «ők». — 2. *Cseremisiz*: *CserS. šamoč*:²⁾ *kudošamoč* házuk, *ämnešamoč* lovuk; dativusrag-

¹⁾ Eredeti szójelentésére nézve v. ö. *zürj. jöz* «nép, emberek, társaság» = *votj. joz* «rokon, társ»: lásd *MÜgSzót.* 404. l. (a *nyáj* czikk végén).

²⁾ *Kuznyeczov Sz. a «cseremisiz pogányság maradványairól»*

gal -šamočlan és -šamoŋlan; megjegyzendő: kōšamoč kik, mošamoč mik, de tudo «az, ő» mellett van nuno «azok, ők». | cserM. -vülä, vlä²⁾, pl. pörtvülä házak, jumavülä istenek.

A többesítő alakok átnézete, az egyes ugor nyelvek szerint.

Finn. Rendes több. képző a ragtalan nominativus alakban -t, illetőleg -d, mely vocalissal -te, -de a genitivusban is előfordul: -ten, -den, -'en: finnS. kalat halak, hevoset lovak (egy. tők: kala, hevose): gen. kala'in e h. kala'en, kaladen; hevosten | maat földek, kivet kövek, silmüt szemek, karjat nyájak, linnut madarak (lntu), jo'et folyók (joke) stb. | finnK. szintén több. nom. -t: kalat stb. | finnVp. -d: nom. kalad, silmad szemek, lindud (= S. linnut), kived stb. | finnE. -d: kalad, silmad, karjad nyájak, linnud stb.; gen. kalade e h. kaladen, silmade, lindude | finnL. -d: nom. jalgad lábak, pävad napok, kield nyelvek (gen. a rag elkoptával = nom.). — Igealakok, 3. szem.: finnS. tulevat jönnek, tulivat és tulit jövőnek, tulkoot jöjjenek = E. tulevad, tulivad, tulid és tulgu'. | finnVp. andaba adnak, tegeba tesznek (= S. antavat, tekerät); andoiba adának, tegiba tevének.

Személynévmások: finnS. me, te, he «mi, ti, ők» (egy. minä, sinä, hän; s casusokbeli egy. tők: minu, sinu, häne) | finnK. müö, tüö, hüö | finnVp. mö, tö, hö (egy. mina, sina, hän) | finnV. mō, tō (3. nāmä, tkp. mutató névmás) | Kemi-ben: me, te, he és met, tet, het | Ingriában: mō, tō, hö és hōt, hōn | finnE. mei'e, tei'e (3. nemad, mutató névm.) és me, te.

Személyragok: finnS. 1. -mme, 2. -nne (birtokos r.), -tte (alanyi rag.); (3. -nsa, -nsä meg -h-n = egyes sz.) | finnK. 1. 2. -na, -nä birt.

szóló értekezésében a šamič szónak a család (or. semja) jelentését tulajdonítja, szemben a nagyobb nemzetséggel (rod); egy ott közölt imádság textusában ugyancsak előfordul mint többesítő: mükš-šamič méhek, mari-šamič cseremiszek. — A másik dialectusbeli -vülä képzőnek magyarázata önként kínálkozik a cserM. pülä «multus» szóban; v. ö. mord. velä «falu» (meš-velä «méh-raj»). De megjegyzendő, hogy Genetznnek legújabban megjelent textusai (Suom.-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja VII. Helsingfors 1889.), melyek az úgyn. keleti dialectusból valók, nyilván ugyanezt a képzőt -wlak, -blak alakban mutatják, mely a birt. személyragok után áll: jomakwlak mesék, imñemblak lovaik (mintegy «lova-mok»), imñestplak lovaik (lovuk-o-k).

rag (3. -ššeh, -sseh v. -že, ze, meg -h = egyes sz.); és alanyragok: 1. -mma, -mmä, 2. -tta, -ttä, vagy: 1. -ma, -mä, 2. -'a, -'ä. (pl. *neämmä, neättä* = S. *näemme, näette*; *nägimä, nägiä* = S. *näimme, näitte*) | Ingríában: 1. -mme, 2. -nne (birt.) és -mmek, -nnek; 3. -sse és -ssek (birt.); — alanyragok: 1. -mma, -man (-mman), -ma, 2. -tta. | finnE. alany-ragok: 1. -me, 2. te (pl. *oleme, olete* = S. *olemme, olette*; *pühime, pühite* (ettől: *pühki-*)) | finnVp. 1. -moi, (-mai) 2. -tei (pl. a személynévmás több. partitivusa: *meidamoi, teidatei*; *andamai, andatei* = S. *annamme, annatte*; *tegemai, tegetei* = S. *teemme, teette*; az északi Vp-ben azomban 1. -mme, 2. -tte: *andamme, andatte-*).

Többes-számi tö -j (<i>) képzővel, mely a nominativuson és az ezzel egyalakú accusativuson kívül meg a genitivuson kívül a többi casusok alapjául szolgál; a genitivusban pedig a -te (-de)-féle tö helyett is szerepel -te (de)-vel egybekapcsolva (-ite, -ide), s így nagyobb terjedelemben használatos mintsem az egyszerű -t(d)-vel alakult többesi tö: finnS. *kaloj* (iness. *kaloissa* halakban): egy. *kala*; *silmi* (iness. *silmissä, part. silmiä* e h. *silmidä*): *silmä*; *mai* (egy. *maa* föld), *lintuj* (allat. *linnuille, part. lintuja* e h. *lintuj-da*): *lintu*; *käsi* (egy. *käte*; iness. *kädissä, egy. kädessä*) stb.; genitivus: *kalojen* e h. *kaloïen, kaloiden* (mellette: *kalai'n* e h. *kala'en, kaladen*), *silmien* e h. *silmiden*; *maiden* (vagy hangerősbüféssel: *maitten*) ; *lintujen, käsien* (*kätten* mellett) | finnK. *kaloj*: *kaloissa, g. kalojen*; *käzi* (egy. *käde*: *käzissä*); *silmi* (egy. *silmä*) stb. | Ingr. *jalkoi* (*jalka* láb), *päi* (*pää* fej), *käsi* (*käte*) stb. | Vp. *pui* (*pu* fa), *kaloï* (*kala*), *silmi* (*silma*), *lindï* e h. *lindui* (*lindu*) stb. | V. *pui* (*pü*), *mai* (*mä*), *lintui* (*lintu*), *siltoi* (*silta* híd), *ëiväi* (*ëive* kö), *oposi* (*opose* ló) stb. | finnE.-ben általános a j v. <i>-vel alakult tö a több. partitivusban (csakhogy maga a -j gyakran már eltűnt, csak az alaptő végvocalis-változásában hagyván nyomot); a többi casusokban rendszeren csak a déli nyelvjárások élnek ilyen több. tövel (meg -ide-féle genitivussal is), míg a revali nyelv a -de-féle több. genitivust terjesztette ki a többesszámi casusok alapjává: pl. *hobusi* (part. *hobusid*: *hobuse* ló), *nörikui* (part. -*kuid*: *nöriku* menyecske), *nahku* (= fS. *nahkoi*; part. *nahku*: alaptő *nahka*); Verroi nyelv: gen. *hobeside* (és *hobeste*), adess. *hobesil*, elat. *hobesist* (nem *hobestel, hobestest*); *silmi-st* (s nem *silmadest*) stb. — A -j (i)-féle tövel élnek a több. casusokban az eltérő nomi-

nativussal való személynévmások is: finnS. nom. *me, te, he* : pl. part. *meitä, teitä, heitä* iness. *meissä, teissä, heissä* ; gen. *meidän, teidän, heidän* (acc. szintúgy, vagy: *meidät* stb.) | fK. müö *mi* : part. *meidä, elat. meistä* ; gen. *me'än, miän* (= S. *meidän*) | Ingr. *mō* : part. *meidä, iness. meist* ; gen. *meijen, acc. meijet* | Vp. *mō* : part. *meida-moi, adess. meilamoi, gen. meidemoi* | finnE. *mei'e, me* : part. *meid, elat. meist* ; gen. *meie* (= fS. *meidän* ; de van *meite, mede, mete* is, s innen új part. *meitid, elat. meitest*).

Alaptőváltozással a több. mutatónévmás-tők: *nä, ne (ni), nuo*, az egyesszámi *tä, se (si), tuo* ellenében: finnS. nom. *nämä* (úgy mint egy. *tämä*, l. fent 48. §. 1.), *ne, nuo* (és *nämät, net, nuot*) ; a többi casusokbeli tők a rendes -j (i) képzővel: *näi, nii, noi*, pl. part. *näitä, niitä, noita*, instr. *näin, niin, noin* iness. *näissä, niissä, noissa* stb. | finnK. *nämä, ne, noa* (egy. *toa*) : part. *näidä, niidä, naida* | Ingr. *nämä* (és *nämät*), *ne, nō* (egy. *tō*) : part. *näidä, niidä, noida* | Vp. *ned* (egy. *se*) : part. *nid, iness. niš, vagy nyomatékosító előraggal: nened* (egy. *netse*), *nenid, neniš* stb. | finnE. *nemad* (*nād, nemä', neä*), *nēd* (*nē, egy. sē*), *nō'* (és *tōd, egy. tō*) : part. *neid* (*näid*), *neid, noid* | finnV. *nämä, ned, part. näitä, niitä*.

Lapp. Többes-képző a nominativusban, külön dialectusokban: lpF. -k, lpS. -h ('), lpE. -h ; pl. lpF. *joyak* (egy. *jokka* folyó ; v. ö. finnS. *jo'et, egy. joki*) ; *muorak* (*muorra fa*) ; *sanek* (egy. *sadne* szó), *čalmek szemek* (egy. *čalbme*) | lpS. *čalmeh* (*čalmē'*), egy. *čalbme*), *almačeh* (*almačē'*, egy. nom. *almač* ember), *juolkeh* (egy. *juolke* láb) stb.*) | lpE. *juölgeh* (egy. *juölge*), *iveh* évek (egy. *ihe, gen. ive*). — Igealakok, 3. szem.: lpF. *lokkek* olvasnak (egy. 1. *loyam, 3. lokka, inf. lokka-t*) ; megjegyzendő *äi* verb. neg. (præs. 3. plur., finn *eivät*), 1. *äp, 2. äppet* | lpS. *lokkeh* olvasnak (*lokka-*) ; *äh* vrb. neg. lpE. *lokeh* id. (egy. 1. *luovum, 3. loha*) ; *eäh* vrb. neg.

A präteritum több. 3. szem., lpS. még -n-en végződik, a mely a lpF. E-ben már nincs meg: lpS. *sorganijen* megijedtek (egy. 1.

*) Az 1647-ban megjelent «Manuale Lapponicum», melynek Torneo-vidéki nyelve a lpS.-hez csatlakozik, *g, gh*-val írja a több. nom. alakot: *piednag* kutyák, *tagh* (S. *tah*) ezek, *mubbeg* mások ; Ganander grammatikája (1743-ból), szintén torneo-vidéki nyelvvél, *ch*-val: *puolvach* térdek, *viessuoch* házak, *kabmagach* csizmák (egy. *puolva, viessuo, kabmag*).

sorganib, 3. -*nī*; *lijen*, *lien*, *līn* voltak (egy. 1. *lijeb*, *lijib*, *lib*, 3. *lei*, *li*); *lokkīn* olvastak (egy. 1. *lokkib*, 3. *lokkai*) | lpF. *lokke* (egy. 1. *lokkim*, 3. *lojai*); *suorganegje* ijedtek; *legje* voltak (egy. 1. *legjim*, 3. *lāi*) | lpE. *luhī* olvastak (egy. 1. *lūhim*, 3. *lurvui*); *lijjī* voltak (egy. 1. *lijjim*, 3. *lāi*).

Személynévmások: lpS. *mije*, *tije*, *sije* «mi, ti, ők» (egy. *mon*, *ton*, *son* v. *todn*, *sodn*, *sodne*) | lpF. *mi*, *di*, *si* (egy. *mon*, *don*, *son*) | lpE. *mī*, *tī*, *sī* (egy. *mun*, *tun*, *sun*) | lpK. *mī*, *tī*, *sī*. — Egyes vidéken -*n*-es alak is mutatkozik: *min*, *din* «mi, ti», S. *siñe* ők.

Személyragok: lpF. 1. *mek*, 2. *dek*, 3. *sek* birtokos és alanyragok (a präteritum és -*sek* az imperat. alakjain) | lpS. -*ne*, -*te*, -*se* (-*ne* helyett alanyrag: -*me*) | lpE. -*m*, -*d*, -*s* (birt. és alanyragok).

Többes-számi *tő* -*j* (<*i*, *ī*) képzővel, a nominativuson kívül való casusokban; e mellett hozzájárult -*t* (-*d*)-vel való vagyis <*it* (*id*) végű *tő* mutatkozik még az illativus-allativus-ban: lpF. nom. *jorak*: gen. (ragvesztett) *jorai*, part. (acc.) *jorai-d*, allat. *joraidi* v. birtokos személyrag előtt *jorajdass-* (v. ö. egy. *jokki* és *jokkas-*); nom. *sanek*: *sani*, *sani-d*, *sanidi* v. *sanidass-* | lpS. nom. *almačeh*: *almači*, *almači-t*, *almačiti* (-*čita*, -*čit*). | lpE. nom. *juolgeh*: gen. *juolgī* (*jułgī*), part. *juolgīd*, all. *juolgīd*; — a gen. teljesebb alakjára nézve v. ö. lpF. *vielljacidam fratrum meorum*, S. *suddoitanne peccatorum nostrorum*, E. *kalkuited uxorum vestrarum*. — Személynévmások megtartják a casusokban az <*i*-féle *tőt*, mely különben már a nominativusban is megvan: lpF. *mi*: acc. gen. *min*, loc. *mist*, allat. *miggidi* | lpS. *mije*: gen. *mijen* (*mijan*, *mija*), acc. *mijeb*, loc. *mijesne*, allat. *mijit*, *miji* | E. *mī*: gen. *mī*, acc. *mī*, allat. *mījan*, loc. *mist* | lpK. *mī*: gen. *minī* (*min*), acc. *minīt* (*mijit*), loc. *minest* (*mist*), allat. *mijje*.

A mutató névmások többese rendes módon alakul (S. *ta* ez: *tah* és casusokbeli *taj*, lpF. *da*: *dak* és *dai*); kezdő *n*-vel való *tő* csak néhány adverbiumban maradt meg: lpF. *naft* így, *nuft* úgy; S. *naute* így, úgy (v. ö. finn. *näin*, *nüin*, *noin*).

Mordvin. Rendes többes-képző, nominativusban: -*t* mind a két dial.-ban: *avat* (egy. *ava* asszony); M. *keft*, E. *kävt* (*kev*, *käv* kö); M. *kutt*, E. *kudot* (*kud*, *kudo* ház); M. *pilkt*, E. *pilget* (*pilge* láb). Determinált több. nom. *avat-nä*, *avat-ne*, mely a genitivusnak és a többi casusoknak alapul szolgál. Nem tudható már, vajjon

régiiben a mordvin is élt-e a finn -j-féle (pl. *kaloi*) többes-képzésnek megfelelő külön főalakkal a többesi casusokban. — Igealakok, 3. szem.: M. *sodajht, eräjht, kuliht, peliht* (egy. *sodaj* tud, *eräj* él, *kulī* meghal, *peli* fél) = E. *sodī, erit, kulit, pelit* (egy. *sodī, eri, kulī, peli*); præt. *sodašt, pelšt* (egy. *sodaš, pelš*).

Személynévmások: több. nom. *min, tin, sin*, E. *min, tñ, siñ* «mi, ti, ők» (egy. *mon, ton, son*); ugyanezek mint tők a casusokban: pl. elat. *miñstink*, E. *miñstenek*; illat. *miñzink, miñzenek*, abl. E. *miñdenek*, stb.

Személyragok: M. 1. -nk, 2. -ntt, 3. -st = E. 1. -nok, -nek, 2. -nk, 3. -st és -sk, mint birtokosragok | M. 1. -ma, -mä, 2. -da, 3. -st; E. 1. -nok, -nek, 2. -do, -de, 3. -st alanyi ragokúl. A tárgyias igeragozás némely M. alakjában csak -k és -t maradt meg mint több. 1. és 2. személymutató (*sodasašk* tudjuk őt, *sodasašt* tudjátok őt, v. ö. E. 1. *sodasinek*, 2. *sodasink*).

Mutató névmások: M. *tä* «ez»: több.-tő *nä* (több. nom. *ñat*) = E. *te*: több. *ne* (nom. *ne, net*) | M. E. *tona* «az, amaz»: több. *nona* (nom. *nonat*).

Cseremisz. (Lásd fentebb -šamoč, -vülä-ről). — Igealakok, több. 3. szem.: *poktat* v. *poktad* «hajtanak» (egy. *pokta*), *ulut* v. *ulod* «vannak» (egy. *ulo*).

Személynévmások: 1. *me* (*mä*), 2. *te* (*tä*) «mi, ti» (egy. 1. *meñ, miñ*, 2. *teñ, tiñ*); (*nuno* «ők», tkp. «azok»). — Személyragok: 1. -na, 2. -da, 3. -št. — Mutató névmások: *nine* ezek, *nuno* azok (egy. *tide, tudo*).

Zürjén-votják. (A -jas, -jos többesítőről, fen.). — Igealakokban: a) egyes-számi tagadósító ige mellett a főigén jelzi a többest zürj. <ö, votj. <ä, pl. *og setö* nem adunk, *eg setö* nem adánk (egy. *og set, eg set* nem adok, nem adék): votj. (részint szintén többesi tag. ige mellett): 1. *um šotä*, 2. *ud šotä*, 3. *uz šotä* (egy. 1. *ug šot*, 2. *ud šot*, 3. *uz šot*); præt. 1. 2. 3. *öm, öd, öz šotä* (vagy *ömi, ödi, özi šotä*; egy. 1. 2. 3. *öj, öd, öz šot*); — b) az imperativus egy. 2. szem. az igetővel egyező (*set, šot* adj), míg a több. 2. szem. <ö, <ä-végű (*setö, šotä*, adjatok); szintűgy tiltólag: *en set, en šot* ne adj, több. *en setö, en šotä* ne adjatok; a zürjP. az <ö-végű 2. személyhez még hozzáteszi a -te többesi személyragot: *en setö* v. *setöte* «ne adjatok» (egy. *set* «adj»).

Ezen <ö féle többeshez csatlakozik azon zürj. <ös, votj.

<e> alak is, melyet többes-számi alanyra vonatkozó állítmánybeli névszók (melléknevek) fogadnak el: pl. «legyetek ti szintoly jók (*burös*)»; «a nyúlnak fülehegyei feketék (*sodes*)». De ezen alak «lenni (vlmivé), tenni (vlmivé)» igék mellett is előfordul, pl. «szépekké (*éberes*) teszitek a sirokat», s így a vég *s* eredetileg bár translativus-essivus értékű casusrag lehetett (a milyen a mordvin *-ks*, finn *-ksi*).

Személyragok: a votjákban 1. *-m̃*, 2. *-d̃*, 3. *-z̃*, melyeket a megmaradt végvocalis különböztet meg az egy. *-m*, *-d*, *-z* ragoktól; — a zürjP-ben alanymutató ragúl így még 3. szem. *-sö*, míg több. 1. 2. szem. rendesen már csak *-m*, *-t* (az utóbbi csak az imper.-ban *-te*), pl. *setam*, *setat*, *setasö* «adunk, adtok, adnak» (egy. 1. *seta*, 2. *setan*, 3. *setas*); a többi zürjénben szintilyen a több. 1., pl. *setam* «adunk» (egy. *seta*); eltérő a 2. 3. szem. *setanid*, *setasni*; — birtokosragokul pedig az egész zürjénségben *ñ* előrésszel való új alakok szolgálnak: 1. *-nim*, 2. *-nid* (P. *-nit*), 3. *-nis*, (egy. *-m*, *-d* (P. *-t*), *-s* ellenében): 1. alább a személyragok tárgyalását.

Többesi mutató nevmások kezdő *n*-vel csak a zürjénben: *nija*, *ñ* «azok, ők»; *naja*, *na* «ezek, ők» (egy. *sija*, *s̃* és *taja*, *ta*).

Személynévmások: több. nom. 1. *mi*, 2. *ti* (zürj. egy. *me*, *te*; acc. *menö*, *tenö*: votj. *mon*, *ton*: acc. *monä*, *tonä*); e mellett casusokbeli tők: votj. 1. *m̃le* (pl. acc. *m̃lemez*, elat. *m̃lestim*), 2. *t̃le* (acc. *t̃ledez*, elat. *t̃lestid*); — zürj. 1. *mijan*, 2. *tijan* (acc. *mijanös*, *tijanös*; elat. *mijaniš*, *tijaniš*).

Vogul. Rendes többes-képző, nominativusban: *-t*: *kwol* ház: *kwolet* házak; *kav* kő: *kavet* (vogK.); *lū* ló: *lūt*. — Igealakok, 3. szem.: *ol̃et* vannak (egy. *oli*), *ol̃set* voltak (egy. *ols*). — Személynévmások, több. nom.: *mān* mi (acc. *mānau*, dat. *mānaun*), *nān* ti (acc. *nānān*), *tān* ők (acc. *tānānl*), || egy.: *ām* én, *nāñ* te, *tāu* ő; dual. *mēn*, *nēn*, *tēn*. — Személyragok: 1. *-u* (*-uw*), 2. *-n* (*-än*), 3. *-nl*, *-nel*, pl. *mānau* minket, *nānān* titeket, *tāuānl* őket; *olsu* voltunk, *olsen* voltak.

Különös alakja van a birtokszó többesének, a birtokos személyragok előtt: *kwol* ház: *kwolānem* v. *kwolanem* «házaim», *kwolānā* v. *kwolanā* «házai»; — szintilyen vocalissal a dualisi birtokszó is: *kwolārem* v. *kwolarem* «két házam» (birtokosrag nélkül, nom. *kwol̃i* «két ház»).

Osztják. Rendes több. nominativus alak: oszt. Irt. B. -t, osztS. -l (-tl): pl. Irt. *kerap* hajó: *kerabet* hajók, *jügot* fák (*jüχ*), *pesant* asztalok (*pesan*), B. *poget* fiúk (*poχ*), *kevet* kövek (*kevi*), *lovet* lovak (*lovi*); S. *vondal* hegyek (*vont*), *kösl* csillagok (*kös*), *ikil* öregek (*iki*); — casusragbeli vocalis előtt, lágy -d, -l: dat. *kerabeda*, *pugeda*, *vondala*. — Igealakok, 3. szem.: Irt. *mentet*, B. *manlet*, S. *menlet*, **mennek** (egy. 3. *ment*, *manl*, *menl*, több. 1. *mendeu*, *manleu*, *menleuχ*); B. *manset* mentek (egy. 3. *mans*, több. 1. *mansu*, 2. *manseta*). — Személynévmások, több. nom.: Irt. *meñ* mi (dat. *meñeva*), *neñ* ti (dat. *neñeda*), *teg* ők (dat. *teget*) | B. *muñ* mi (dat. *muñeu*), *neñ* ti (dat. *neñän*, *nenilana*), *li* (*liv*) ők (dat. *liel*, *livel*, *liela*) || egy. *ma* én, *neñ* te, *teu*, B. *lu* ő; dual. *mīn*, *nīn*, *tīn* (Irt.); *min*, *nin*, *lin* (B.). — Személyragok: 1. -u (S. -uχ), 2. -da (B. -ta, S. -dex); 3. Irt. -t, B. -l, S. -l (= egy. -t, -l, -l): pl. 1. *mendeu*, *menleuχ*, *manlu* megyünk, 2. *mendeda*, *menledex*, *manleta* mentek; 3. Irt. *kerabet* «hajójuk» (és «hajója»), B. *pogel* «fjuk» («fia»), S. *ūžil* «juhuk» (*ūžel* «juha»).

A birtokos-személyragok előtt való birtokszó többese: Irt. *keraptam*, *kerapteu* «hajóim, hajóink»; *pōgor* sziget: *pōgordam*, *pōgordeu*; B. *navremlam*, *navremlau* «gyerrekeim, gyerrekeink»; S. *āč juh*: *ātłam*, *ātłauχ* «juhaim, juhaink»; — megjegyzendő, hogy az osztS. B.-ban még a dualisi birtokszóhoz is hozzájárul ugyanily -l (-l): S. *āčxalam*, *āčxalauχ* «két juhom, két juhunk», B. *poχ*: *jiw-poχñalan* «két testvéred», *sem*: *semgalan* «két szemed».

Magyar. Rendes több. nom.: -k, a névszó teljesb tőalakja után: pl. *lovak*, *halak*, *kövek*, *fajok*; *fák*, *atyák*, *gyengék*; *hálók*, *erdők* stb. (acc. *lovaka-t*, *köveke-t*). — Személynévmások, több. nom.: *mi* nos, *ti* vos (egy. *te*), 3. ő, ű, pl. az ő v. ű *házuk*, *külömben* *ők*, *ük* (egy. ő, ű); HBeszédben: *miv*, *tiv*, *iv*; mai dial.: *mü*, *tü*; s még rendes névszótöbbsítővel: *mük*, *tük*; — possessiv alakok: *miénk*, *tiétek* (*mijénk*, *tijétek*), *övék*.

Személyragok: 1. -nk (-mk: -muk, -mük); 2. -tok, -tök; 3. -uk, -ük [v. -ok, -ök]; -juk, -jük [-jok, -jök] és alanymutató ragúl: -nak, -nek (pl. *tudnak*, *vernek*; *tudának*, *verének*).

Birtokszó többese, birtokos-személyragok előtt: *lovai-m*, *lovai-d*, *lovai* (*lovaji*); *lovaink*, *lovaitok*, *lovaik* | *köveim* stb. || *napjai-m*, *napjai-d* *napjai* (v. ő. egy. birtokról: *napja*).

A fent kimutatott többes-képzések közt legelterjedtebb a *-t* (*-d*) képző: a finn, mord., cser., vog. és oszt. nyelvekben. Hozzá tartoznak még, mint a dentalis explosiva változatai: *a*) az egyik osztják dial.-beli, osztS. *l* (*l*), az osztB. *-t*, és vog. *-t* ellenében, a miért is el kell fogadnunk, hogy csakugyan *t*, *d* helyébe lépett ezen *l*-féle hang (tkp. vegyes *^{tl}*, *^{dl}*). Meg kell jegyezni, hogy az osztB., a melylyel a *t*, *d*-vel szemben álló *l*-féle hangra nézve az osztS. rendszeren megegyezik, szintén *l* (*l*)-et mutat többesképzőül, t. i. a dualisi birtokszónak többes-képzővel toldott alakjában: *-ñal*, *-pal* (l. fent *požñalan*, *semqalan*); példák az *l* hangban való egyezésre: S. *vělem*, B. *vělim* velő = finn *üdime*, mord. *udime*; S. *āl-*, *ōl-*, B. *ol-* = mord. *udo-*, lp. *ode-* [*oqtie-*], *oaðde*.

b) A lpF. *-k*, s gyengült másai: lpS. *-h* (*'*), E. *-h*, — a finn *-t* (*-d*)-vel szemben, pl. *čalmek*, *čalmeh* = f. *silmät* szemek. Tekintetbe jö ugyanis, hogy egy másik esetben is, hol előbb bizonyosan szóvégi *t* volt, a lpF. *-k*, lpS. *-h* mutatkozik: egy. 2. személyrag az igen, pl. *manak*, S. *manah* mégy (1. szem. *manam*, *manab*) = f. *menet* (1. sz. *menen*). Még azért is azonegynek kell tartanunk a több. nom. *čalmek* és f. *silmät* alakokat, mert a lp. nyelv a casusokbeli *i*-féle többes-képzésre nézve is megegyezik a finnel.

c) A mordvin többesi személyragokbeli *-k* (1. *-nok*, *nek*, M. *-nk*; 2. E. *-nk*, 3. *-sk* a még szokottabb *-st* mellett); a 2. szem. *-nk*-nak M. *-ntt* áll ellenében, miszerint előző *-n-tet*, *-n-tek* vehe-tők föl, mely utóbbi *-ntk*-vá vonódván össze, végre *nk*-vá gyengült.

d) A votják *mile-*, *tile-* (acc. *milemez*, *tiledez*) megfelel a finn *mejdä*, *tejdä*-nek (g. *meidän*, *teidän*), annál fogva hogy *l* (*l*) eredeti szóközépi *d* helyett a zürj.-votj.-ban közönséges. E szerint a zürj. *mijan-*, *tijan*-beli *j* is *l'* útján a többes-képző *d*-vel azonegynek mutatkozik.

Szinte azonosoknak tetszenek a m. *-k* és lpF. *-k* többes-képzésnek ilyen esetei: *szemek*, lpF. *čalmak*, *kezek*: *gieðak*, miszerint a m. *-k* képző is csak változata lenne az ugor *-t* (*d*)-nek, vagyis *szemek*, *kezek* = finn *silmät*, *küdet*. Ámde számbaveendő, hogy a lpF.-ben az egy. 2. személyrag is *k* alakban van (a finn *-t* ellenében), míg a magyarban *-l* van (*alszo-l*, *valá-l*), tehát nincs meg itt ugyanoly hajlandóság a *t*: *k*-cserére. Azután meg a vocalis-elisió-nak be nem állása ilyen esetekben, mint: *lovak*, *kövek* (meg: *lova-kat*, *lovakon*, *köveket*, *köveken*), holott bár *lók*, *kők* lehetett volna

(v. ö. vog. *lūt*, mord. *keft*), arra utalnak, hogy a m. -k több. képző régiebben nem is állott csak egyszerű mássalhangzóból, s így egyszerű eredetibb *t* (*d*)-nek sem lépett helyébe. V. ö. ellentétül az elisiót ebben: *fészek*: acc. *fészket*.

A másik többes-képző, melyet a -*t* (*d*) és ennek esetleges változásai mellett főleg a finn és lapp nyelv használ, -*j* gutturalis spirans (teljesebb -*j_s*, -*j_s* helyett), illetőleg a szótőnek végvocalisával <*oj*, <*öj*, <*i* alakban van meg a consonans-kezdetű casusragok előtt: f. *kaloj-na*, *kivi-nä* (e h. *kivej-nä*). Hasonló tehát a -*j* nom. verbale alakjához, miszerint eleve is annak eredetibb -*g* alakját is tarthatjuk lehetségesnek (l. 30. §. *b*) s e lehetőséget további nyomozásában számba vehetjük. Ezt fölvéve ugyanis azt láthatjuk, hogy a -*j* (*g*) képző megvan még a finn személy-név-mások nominativus alakjában is: *me*, *te*, *he* (tkp. *me'* stb.) = casusokbeli: *mej*, *tej*, *hej* (*meissä* stb.), s természetesen a többesi személyragok végén is: -*mme*, -*nne* (e h. -*nde'*) és -*tte'*, mert a mint fentebb láttuk, csakugyan még -*j*-végűek ezek a finnVp.-ben: -*moj* (*maj*), -*tej*. — A lapp nyelvben meg amúgy is *i*-féle vocaliséval tűnik szembe a többesi személynévmásnak *j*-vel való képzése, a nominativusban is: nom. *mije*, *tije*, *sije* (lpF. *mi*, *di*, *si*) az egyes-sz.-alakok *mon*, *ton*, *son* ellenében, vagyis *mi*, *mij* e h. van: *mej*, s nyilván ez a *j* okozta, hogy a vocalis nem változott mély hanguvá mint az egy. számban (tekintve, hogy az ugor személynévmástók eredeti alakját magashangúnak kell tartanunk: *m_s* stb.). Egyéb-iránt a hosszabb lpS. *mije* alkalmasint *mije'* (azaz *mije-t*) h. való, még egy másik több. képzővel, úgy mint a finnségben is előfordúlnak még hozzátoldott -*t*-vel való nom. alakok: Kemi-ben *met*, *tet*, *het* (*me*, *te*, *he* mellett), Ingriában: *höt* (*hō* mellett); v. ö. *nämä* és *nämät* «ezek».

b) Könnyen felismerhetők a finnségen és lappságon kívül is a -*j*-féle többes-képzésnek nyomai a többesi személynévmástók-ben: mord. *mi-n*, *ti-n*, *si-n*, (egy. *mo-n*, *to-n*, *so-n* ellenében, melyek valaha *mō-n* stb. voltak, az abl. *moñden* stb. szerint*) | zürj.-votj. *mi*, *ti* nom. alakok, (egy. sz. votj. *mon*, *ton*, zürj. *me*, *te*, acc.

*) T. i. a *moñden* palatalizált *n* hangja eredeti magas magánhangzóra mutat.
S. Zs.

menő, tenő) | magy. *tí* (*ti*) nom., *tijé*-tek possessiv alak (*tije*-teljesb tőtől): egy. *te*; szintígy *mí* (*mi*) «nos», *mijé*-nk «noster» (tő: *mije*-), mely szerint az egy. nom. *én* helyett valaha **mén*, *mén* volt. Megjegyezzük, hogy a szintén elég régen előforduló, de kevésbé elterjedt *mü*, *tü* mellékalakok, mint az *i*-vel való változatai, az *i* : *ü* váltakozásnak ismeretes eseteihez csatlakoznak (pl. *bín* : *bün*, *fil* : *fül*, *idő* : *üdő* stb.). Sőt a néhány régi nyelvemlékben *iv*-vel írt alak; pl. *miv* HB. (*myw* és *mew* LevT.) sem vehető másnak mint *mü* v. *mü*-nek, külön hangzó *v* nélkül. *)

A közönséges m. -k többes-képző, mely az egyes sz. tőnek teljes alakjához járul (végvocalisa elisiója nélkül: *emberek*, *embereke*-t, *embereke*-n, míg ellenben dim. -ka képzővel lesz *emberke*; *lovak*, *lovaka*-t v. *lovako*-t, s nem *lókát*), s mely nem csak szó végén áll mint kemény hangzó, azt sejteti velünk, hogy előző teljesebb alakja -kk volt (-kka, -kke) vagyis hogy az *örök* (*örökö*-t) szónak *k*-jához hasonlít, mely régibben még *kk*-nak hangzott (*örökkül*-*örökké*). Hogy továbbá a többesi -k (-ko) helyett fölvehető -kk (-kko) milyen elemekből alakult és állapotodott meg, biztosan már meg nem határozhatjuk; csak azt kell elfogadnunk, hogy része van benne az egyik ugor többes-képzőnek a -j-nek, illetőleg régibb -g-nek. Ehhez ugyanis bár a másik képző, a -t (-d) járulhatott, úgy hogy -g-t, illetőleg -kt keletkezett (vagyis *lovakko*

*) A HB.-beli *miv*, *tiv* alakokat *mü*, *tü*-nek (illetőleg *mü*, *tü*-nek) olvasván, korántsem feledtem el, hogy a 3-dik több. személynévmás (mint birtokos jelző), szintén *iv*-nek van írva, a mi tehát *ü* (*ü*) volna. Ámde az egyes-számi «ő» *vv* (egyszer *uv*) írással, úgy látszik, ettől meg van különböztetve: pedig ezt is leginkább *ü* (*ü*)-nek olvasnók. Ezen azonhangúságban magában ugyan semmi baj sincs: mert megvan ez a legrégebbi codexek nyelvében is (ő, mint birt. jelző, egyes és többes-sz. alak, pl. Bécsi és Münch. codd.). Annyi bizonyos, hogy az *iv* írás az *ü* hang kifejezésére szolgálhatott: mert a KT-ben ugyanez *iu*-val van írva (*sciulhesen* = szülhessen); s ha épen az *vv* (egy.) és *iv* (több.) különböző hangértékét követeljük, a régi helyesírásnak az *ő* és *ü* hangok kifejezésében való nagy ingadozását és zavaros voltát tekintve, amazt bátran *ő*-nek is olvashatjuk (hiszen az *ev* vagy *ew*, mely főképen az *ő*-re illik, mégis *ü*-t is jelent: pl. Ehrenf. cod. 78. *zewz* és *zewles* = szűz, szülés).

ebből: *lovakto*) — ugyanoly képzőhalmozás, a milyen a finnben az <i-te több.-genitivusban, vagy akár a toldott *met, tet, het* nom. alakokban. De az a lehetőség is számba jöhet, hogy a -k-t-beli -t demonstratív (determináló) elem, a milyent a m. accusativusban is föl kell ismernünk, s e mellett az volna fölhozható, hogy a mordvinban a többesi ragozásnak nagyobbrészt determinált többesi tö (-t-ne) szolgál alapjául.

Megjegyezni való, hogy a magyarban a többesi személyragokon is az általánossá vált névszótöbbsesítő -k képző fejezi ki a numerust (-*muk* [-*mk*], -*nk*], -*tok*, -*uk*) — pedig maguk a többesi személynévmások, az *ők* kivételével, -*i*, *i* (illetőleg *ü*, *ü*) végűek. Ebben nyilván utólagos megtoldást kell látnunk, melyre alkalmasint az a körülmény vitte rá a nyelvet, hogy a szó végén levő vagy vége felé kerülő r agban a többesi névmásnak jellemző vocalisszinezete (*i*, *ü*) gyengülni kezdett s nem tetszett már biztos numerus-jelölőnek (pl. **uromu* [ebből: *uro-mü*] nem különbözött eléggé az egy. *urom*-tól, melynek szintén valaha még véghangzója volt: **uromu*); hiszen hasonló okból kapta a több. 3. személynévmás *ők* is a közönséges numerus-jegyet, míg az 1. 2. *mük*, *tük* (*mi*, *ti* mellett) meg csak egyes vidék használatára szorítkozik. — Hasonló módon megtoldott többesi személyragokat találunk még a mordvinban: 1. -*ma*, 2. -*da* ellenében, 1. -*nok*, 2. -*ntt* (e h. -*ntet*) és -*nk* (e h. -*ntek*), s jóformán ilyen a 3. szem. -*st* (s vele váltakozva -*sk*) is, mert az 1. 2. -*ma*, *da* szerint képezhető több. *-*sa* (illetőleg -*za*) semmiben sem különbözött az egy. -*za*-tól; a cseremiszből szintén van több. 3. -*št* az 1. 2. -*na*, -*da* mellett; — meg a lappF.-ben van több. 1. -*mek*, 2. -*dek*, 3. -*sek* (változással e h. -*met*, *det*, *set*), míg a megfelelő névmások 1. *mi*, 2. -*di*, 3. *si*. — Végre egészen sajátos módon érte el a zürjén nyelv kopott végű többesi személyragjainak megerősítését: az egyes számiakkal egybeeső -*m*, -*d*, -*s* elébe toldotta a *ni* többesi dem. névmástöt: -*nim*, -*nid*, -*nis*; pedig a votjákban még -*mi*, -*di*, -*zi* van az egy. -*m*, -*d*, -*z* ellenében.

Külön többes-alakja van a birtok-szónak hozzájáruló birtokos-személyragok előtt a magyar és a vogul nyelvben: magy. *lő*, *kéz* (tő: *lova*, *keze*): *lovaim* (azaz *lova'im*), *lovid*, *lovai* stb., *kezeim*, *kezeid*, *kezei* stb. | vog. *kwol ház*, *lū lő* (magára való többes sz. *kwolét*, *lūt* v. *luwét*), birtokos-ragokkal többes birtok: *kwo-*

länem házaim, 2. kwolänén, 3. kwolänä stb., 1. luwanëm, 2. luwanén, 3. luwanä stb.

Amannak a magy. *lovai-m* stb.-féle alaknak egyszerű magyarázatául ajánlkozik a *-j* (ered.: *-g*) ugor többes-képző, miszerint *lovai-m* előző *lova-jo-m*-ra vihető vissza.

Hogy mi elemnek tekintendő a vogul *-än* (*-äne*), a melyre birtokos személyragok előtt többes érték kifejezése jut, azt a tárgy-as igeragozásban a többes-számi 3. személyi tárgy-ra mutató alakok egybevetése mutathatja meg; pl. *rät-* (verni) igétől præs. egy. 3. *räti* ver, 3. szem. egy. tárgy-ra mutatólag *rätitü* «veri őt», több. *rätianä* «veri őket»; szintígy præt. egy. 3. *rätés* vert, 3. szem. egy. tárgy-ra mutatólag *rätéstü* «verte őt», több. *rätsänä* «verte őket». Továbbá, egyéb alany személy mellett: *rätianem* verem őket, *rätsänem* vertem őket, *rätianén* vered őket, *rätsänén* verted őket, *rätianuw* verjük őket, *rätianemën* «mi ketten (*-mën*) verjük őket». Szembetűnőleg egybevágó alakok: *räti-än-ä* = ver-üket-ő (veri őket) és *kwol-än-ä* = ház-ak-ő (házai) | *räti-äne-m* ver-üket-én (verem őket) és *kwol-äne-m* = ház-ak-m (házaim). stb. Bizonyos pedig, hogy a tárgy-as igeragozásbeli *-än* (*-äne*)-ben 3. személynévmás foglaltatik, mely az egyes számban ugyan *-tä* (*räsitü, rätüstü*), de szintén már kezdő *t* nélkül fordul elő a *rätianl* «ver-őt-ők» (verik), *räts-änl* (verték őt) alakokban. Vagyis: alakra nézve az *-än* e h. való: *-tän* v. *-län* (a szerint hogy a 3. tárgyrag kezdőhangzója *t* és részint *l*: *rätilem* verem, *rätislëm* vertem.). S ez szépen egyezik azzal, hogy a vogul személynévmások többes-számi töje *-n* végű: 1. *man* mi, 2. *nan* ti, 3. *tan* ök. Ha ezek szerint a *kwolanem* stb.-féle alakok végében többesi 3. személynévmás foglaltatik, ez a névmás természetesen csak olyan funcióval érthető, mely különben is szerepel a vogulban: t. i. általános determinativumnak vagyis végarticulus-félének.

Megjegyzendő, hogy az osztjában is meglehetősen egybevágók a birtokszó többes-számi ragja, és az igeragozásbeli többesi tárgyrag (mely csak 3. tárgyszemélyre vonatkozik, noha esetleg 2-dik személyt is jelent); még pedig legalkalmasabb ennek föltüntetése az osztB. dialectus, a hol az egyszerű többes szám jelölője *t* különbözik a 3. személyrag *l* (*l*)-től, míg az osztIrt.-ban mindkettő egyformán *t* (*d*)-nek hangzik. Ugyanis pl. osztB. *apsilal* «az ő öcséi», *jojlal* az ő emberei (seine männer), *jažlal* «seine kame-

radin» (Ahlq. 13.), *ńavremlam* «gyermekeim», *kalańlam* «néneim» || *leltisla* megrakták (a szánjaikat); *moritlam* szétzúzom (őket: *lūlen* csontjaid); *verlalan* «csinálod» («őket» *aratel veret an verlan* valamennyi dolgot nem csinálod meg). Látni való, hogy a *-lam*, *-lan*, *-lal*-ban az első *-l* 3.-dik személy mutatója, mely az egyes számban is *-l* (pl. tárgyrágul *-le*), s a végén van az alany-mutató rész: *-m*, *-n*, *-l*; szintígy az *apsila*, *ńavremlam*, *kalańlam*-ban az első *l*-nek, illetőleg *-la*-nak többes-szám értéke van, mely azonban csak úgy fér össze a többes-számi 3. tárgyszeméllyel (*leltis-lal*), hogy azt determinativumnak (articulus-félének) vehetjük. Egyébiránt a *-lam*, *-lan*, *-lal* nem teljes alakok, hanem ki lehet őket egészíteni a vogulból, a mennyiben a megfelelő *-anem*, *-anen*, *-anū* (e h. *-tanem* v. *lanem* stb. lásd fentebb) alakokból régibb osztják *-lanem*, *-lanen*, *-lanel* következik (hasonló összevonással van a vogulban is pl. *Lozvai-vog. luām* lovaím, *luān* lovaidd, és *luān* (e h. *luānū*) lovai.).

E szerint a vog. *-ānem* (e h. *-tanem*) s a tőle el nem választható oszt. *-lam* stb. birtokszó-többesítésben voltaképen csak többesített végarticulust kell látnunk, melyben a többes jelölése az *-n*-re jut. Ez pedig nem lehet más, mint a külön vogul személynévmások többes-képzője (*ma-n*, *na-n*, *ta-n*), a mely jóformán azonég a több ugor nyelvben még meglevő *n*, *n* többes-számi mutató névmástővel (finn *nä*, *ne*, *no*, cser. *ni*, *nu*, zürj. *nī*, *na*, mord. *nä*, *no*).

52. §. Számképzés. 2. Kettős-szám (Dualis).

Kettős szám-alak jelenleg az ugor-nyelvek közül csak a vogul-osztjában meg a lapp-nyelvben fordul elő, az utóbbiban csak a személynévmásokra és személyragokra szorítkozva. Némi nyoma van még a zürjénben és a mordvinban.

Osztják. Az osztírt. dialectusban a dualisnak még *-g*-vel, vagy az alapszó véghangzója szerint *k*-val, *χ*-val kezdődő képzőalakja van: *-gan* vagy *-kan*, *-χan* (*-gen*, *-ken*, *-χen*), pl. *iki* öreg, *ikigen*, *vont* hegy: *vontχan*, *vīt* csónak: *vītχen*; *maχ* hód: *makkan*; néha el is kopott a képzőnek kezdő gutturalisa: *lenkep* lyuk: *lenkepan*, *jāk* irnok: *jākan*. — Az osztB.-ben a képzőnek kezdő gutturalisa (*g*, *k*, *χ*) gutt. nasalissá vált: *-ńen*, pl. *sēmńen* két szem,

χōtñen két ház, *toylñ-tōrīmñen* két angyal (szárnyas-isten). — Megjegyzendő a dualis-alak pleonastikus használata, ilyenekben: *imeñen ojkeñen* asszony (és) férfi, *atñen pa χadlñen* éj és nap, *akarñen pūrisñen* orosz-kutya (és) disznó (Ahlquistnál találós mesében = az üstnek két füle, *put-palñen*). — Dualis alakú a *-χem*, *-en* végű «kettő» számnév is: osztS. *kātχen* (meg *kāt*), Irt. *kāden*, *kādn*, osztB. *kadn* «kettő, egy pár», *katteñen* (*joχtīm k.* die gekommenen zwei Ahlq. 32.); megjegyzendő, hogy jelző alakul az egyszerű *kat*, *kad* szolgál, de e mellett a jelzett főnév még fölveheti a dualis-képzőt: *kad i-jiv-pogñen* «két egyatyafia (zwei brüder)».

Személynévmások dualisa: osztIrt. 1. *mñn* (mi ketten), 2. *nñn*, 3. *tñn* (egyes sz. *ma* én, *neñ* te, *teu* ő; több. *meñ* mi, *neñ* ti, *teg* ők); osztO. 1. *mñn*, 2. *nñn*, 3. *lñn* (de több. 1. *muñ* mi, 2. *neñ* (*nññ*) ti, 3. *lñ* (*lñ*) ők).

Személyragok, dualis: osztIrt. 1. *-men*, 2. *-den*, 3. *-den* (birt. ragok) | 1. *-men*, 2. *-den*, 3. *-gen* (alany mutatók); pl. *mendemen* ketten megyünk, *mendegen k.* mennek; osztB. 1. *-men*, 2. *-ten*, 3. *-ñen* (pl. *menlemen*, 3. *menleñen*; *osñen* voltak ketten, *lisñen* ettek k.).

Külön alakja van a birtokszó dualisának (birtokos személyragok hozzájárultával): osztS. *ač juh*: *ačχalam* két juhom, *ačχalan* két juhod, *ačχalaux* két juhunk, *ačχalal* két juhuk; akad erre az osztB.-ban is példa: *kat jiv-poχñalan* «deine zwei brüder» (Ahlq. 14.); *semgalan* «a te két szemed» (Volog. mondatai. NyK. XVII, 164. l.).

Vogul. Dualisi tőalak főnévi névszón: <*i*' (vogB.) vagy <*i* (lozvai): pl. *āmp* eb: dual. nom. *āmpi'*, *kwol* ház: *kwoli'*, *p'i* fiú: *p'iγi'*, *lū* (*lūw*) ló: *luwi'*; lozvai: *šāmi* két szem, *kwāli* két ház (vagy alsólozvai: *lū*, *lūi* meg *luvvi* Ahlquist); Kondai: <*i*, pl. *kul-kispi* két halász. — Igen szokott a pleonastikus dualis-jelölés: *māi' tārmi'* «föld és ég», *vit'i' tārmi'* «víz és ég», *jāγārem ānkvārem* atyám-anyám, *ēkwāi' ājkāi'* «asszony és öregember».

Személynévmások, dualis alakok: 1. *mñn*, 2. *nñn*, 3. *tñn* (vagy lozvai dial. *mñn*, *nñn*, *tñn*; ellenben többes: *man*, *nan*, *tan*). — Személyragok, dualis alakok: 1. *-mñn*, 2. *-ñn*, 3. *-tñn*, *-ñn* (birt. ragok, pl. *kwolēmñn* kettőnk háza, *sālītñn* kettejük rén-szarvasa); birtokos ragok, vogB. | 1. *minēsēmñn* mentünk ketten,

2. *minēsēn*, 3. *minēsī'* mentek ketten (alanymutató ragok, a 3-dik személyben *minēsī'* voltaképen nincs személyrag, hanem csak a tempustól dualisa, úgymint a praes.-ben *minēi'*; lozvai nyelven: *minsi* és *minēji*; *joxtije* az egyes sz. *joxti* ellenében).

Birtokszó dualisa (birtokos személyragok előtt): *kwol* ház: *kwolärem* két házam, 2. *kwolären* két házad, 3. *kwolärä*; *kwoläremēn* kettőnk két háza, *kwolärūw* kettőnk két háza, *kwoläränl* kettőjük két háza, *säli* rén: *säliärem* két rénem, 2. *säliären*, 3. *säliärä* stb. Munkácsi megjegyzése szerint az -*äg* helyett -*ar* is hallható (*samarēm*: NyK. XXI. 332); a Reguly jegyezte alakok: -*aum* (*äum*), -*aen*, -*age* végűek — azaz -*agm* illetőleg -*arm*, -*aren*, -*are* helyett valók (*äm kwolaum* én két házam).

Kérdés lehet, hogy mily viszonyban van a vog. <*i*, -*i* dualis-képző az oszt. -*gan*, -*gen*-hez (a mely alapalakra az osztB. -*nen* változat is utal)? A két nyelv szorosb rokonságához képest azt kell hinnünk, hogy azon egy képzővel van dolgunk. Lehet is a kettőt egyazonnak tartanunk, ha számba vesszük, hogy az oszt. -*man* végű gerundiumnak a vogulban csak -*me*, sőt csak -*m* felel meg, tehát a -*gan*, -*gen*-nek illetőleg -*ran*, -*ren*-nek elég, ha a vogulban -*re* felel meg, ilyen végű tö pedig, mely a ragozásból kivethető, a vogulban szóvégileg -*i'*-félélévé alakul (pl. *ērī'* ének: nom. plur. *ērre-t*).

Más kérdés, vajjon a -*gan*, -*nen*-beli *n* eredeti képző-rész, vagy új alkalmas járulék? Itt számba jönnek a személynév-mások dualis alakjai: *mēn*, *nēn*, *tēn* (v. Lozv. *min*, *nin*, *tin*, osztB. *lēn*, *lin*). Úgy látjuk, hogy a dualis-jelölés az *ē*, *i*, *i*-ben rejlik, mely beolvadt *j*, *g* (*γ*)-re utal; de *n*-végűek a többesi személynév-mások is (vog. *man*, *nan*, *tan*) ez az *n* pedig jóformán a többesi mutató névmástöbblől (= f. *nä*, *ne*, *no*) ered. E szerint *g-n* (*ga-n*) = -*g* (v. -*ga*) tkpi dualisképző, mely *n*-vel, mint általános többesi mutató elemmel bővült.

Vége különvaló dualis-alaknak tartjuk a vogulban azon -*are-t*, mely a birtokszó dualisát teszi. Mivoltát egyszeriben világosabbá teszi, hogy ugyanez alakja van a dualisi tárgyszemélyragnak a tárgyas igeragozásban (pl. *rätiärem* «ich schlage sie beide», *rätiären*, *rätiärä* stb.), épen úgy mint -*än* v. -*an* a többesszámra nézve *rätiänem* «verem őket» stb. Vagyis, *are*-ban is az *a* előrész *ta-*, -*la* helyett való 3-dik személynév-más vagyis inkább

mutató névmás, végarticulus gyanánt, pl. *āmparem* a két kutyám (tkp. *āmp-a-γe-m*), ellemben *āmpi* 'két kutya' = *āmp-γe*, mutató elem nélkül való.

Az osztj. *sem-galam*-félékben a *-ga* egyenes dualis (*-gan* h.); a *-lam* (*-la-m*) pedig vagy ugyanaz, a mely a többesi birtokszón fordul elő (ebből: **-lanem*), vagy akár **-laγem*-ből való, úgy hogy a mutató elem itt szintén dualis-féle alakuláson ment által = vog. *'arem*.

Lapp. Az igeragozás dualisi alakjai között tisztán kiválik a numerus-jelölés a præt. 3. személyben, mely tulajdonképi személyrag nélkül való: *-ga*, *-ka* (*-gan*, *-kan*): pl. lpF. *loγai* «olvasa» mellett *loγaiga* «olvasának ketten» | *boði* jött: *boðiga* «jöttek ketten» (többesi 3. *lohke*, *botte*); lpS. *vattī* «ada»: dual. *vattika* (NyK. XXII, 309), *kīsi* húzott: d. *kīsikan*, *pōti*: *pōtikan* (ib. 292) | *valdiken* vevének ketten, *manniken* menének ketten; *varresteika* *kuektes* «futa a kettő». Ugyanezen dualis-jelölő fordul elő az *-s* 3-dik személyraggal: *-ska* (*-sga*), *-skan*, pl. lpF. *lokkusga* «olvassanak ketten» (*lokkusok* olvassanak többen, *lokkus* olvasson egy); lpS. *lekuska*, *lekuskan* legyenek ketten; meg *-ska* mint birtokos személyrag: *obbabska* «a kettőnek testvérét»; *ečabska* magukat (kettőt) = lpF. *ječasga* v. *-sge* (pl. *soj* [Adam ja Eva] *pajika* *pettet ečabska* ők [Á. és É.] engedék magukat csalni).

A præsensbeli dualis 3. szem. alakja rendszeren *-ba*, de előfordul még *-ban* is: lpF. *lokkaba* ketten olvasnak, *bontteba* ketten jönnek; lpS. *lokkoba* v. *lokkeba* v. *-ban* ketten olvasnak, *eceban* ketten szeretnek; sőt a *-bekan* Friisnél Vefsenből följegyzett alakon kívül talált még Halász is sajátos eltérést egy *-ponk* végű alakban Undersåkerben (pl. *cöchteaponk* föllállnak ketten NyK. XXII, 253; több példa egy undersåkeri textusban: Ugor füzetek 8. szám, 42. l.). Mindez igazolja Setälänek abbeli fölfogását, hogy a *-ba* dualisi alakban már nincsen számjelölő elem, hanem csak præsensstő van, a melyhez még egyéb alakok is tartoznak; de az eredeti dualisi szám-jelölést még fenntartja némileg *-ban* (*-pan*), s még jobban a Vefseni *-bekan* alak.*) Megjegyzendő, hogy *-ban* mellett van *-bak* és (Ofoten, Ibbestad).

*) Setälä, Tempus- und Modusstammbildung. 20 l.

Dualisi személyragok: lpF. 1. *-me*, 2. *-de* (pl. 1. *lojaime* olvasánk ketten, *lojaide* olvasatok ketten, ellenben többes szám szerint: 1. *lojaimek*, 2. *lojaidek*; — *gvađest* házból: *gvađestäme* kettőnk házából, *gvađestäde* kettőtök házából); — lpS. 1. *-men*, 2. *-ten* (*-mien*, *-tien*), pl. 1. *viesoimen* laktunk ketten, 2. *viesoiten*; 1. *kisimien* húztunk ketten, 2. *kisitien* (a többes-szám meg 1. *-m*, 2. *-tie*-vel: NyK. XXII, 242). Az *-ska*, *-skan* 3. személyragot lásd fent. — Látni való, hogy a lpS. *-men*, *-mien* 1. szem. dualisrag a lpF. *me*-nél teljesebb egy vég *n*-vel, csak úgy mint pl. ebben a dialectusban a genitivus-rag *n* eltűnt, de a lpS.-ben még megmaradt. A *-men* (*-mien*) rag egyébiránt szemebetűnőleg egybevág a vog.-oszt. *-mēn*, *-men*-vel, s itt bátran fölvehető, hogy e dualisi személyragok a rövid névmástőn kívül még dualis-képzőből állanak, mely ugyanis *-k* (*g*)-vel kezdődött és *n*-vel végződött (*-s-k-n* 3. személyrag módjára): *-m-k-n*, *-t-k-n*; könnyen elfogadható pedig hogy ilyen alakból, teszem *-me-k-n*, *-te-k-n*, a középső gutturalis kiszorult; hiszen a lpF.-ben a pluralis-ragok mind a hárman *-k*-val végződnek (*t* helyett): *-mek*, *-dek*, *-sek* (e h. *-met*, *-det*, *-set*) s e szerint a dualisiaknak is egyforma alakja volna várható: *-men*, *-ten* mellett 3-dikül *-sen*, pedig *skan*, *-ska* van; vagy pedig *-men*, *-ten* helyett *-mekan*, *-tekan* volna várható.

Vége a dualisi személynévadások ilyen alakokkal és változatokkal mutatkoznak (fölhozva a teljesebb tő föltüntetetésére a nom. mellett még néhány casusalakot is):

lpF. nom.	1. <i>moaj</i> ,	2. <i>doaj</i> ,	3. <i>soaj</i>
gen.	<i>monno</i>	<i>dodno</i>	<i>sodno</i>
allat.	<i>monnojdi</i>	<i>dodnojdi</i>	<i>sodnojdi</i>

v. ö. több.: *mi*, *di*, *si*,
 g. *min*, *din*, *sin*
 all. *miggidi*, *digjidi*, *sigjidi*

lpS. nom.	1. <i>moj</i>	2. <i>toj</i>	3. <i>soj</i> és <i>sōnoj</i>
gen.	<i>mōnon</i> , <i>monnon</i>	<i>tōnon</i>	<i>sōnon</i>
acc.	<i>mōnob</i> , <i>monnob</i>	stb.	stb.
all.	<i>mōnoj</i> , <i>monnoj</i> , <i>mōnojt</i>		

Megjegyzendő még a Lulei 1. *mōđla* nom. = *moj* (NyK.

XXII, 306); Viklundnál *mōda* és *mōj* de a casusokban *munnu*; többes nom. *midda*.

Meglátszik hogy a *moj* (*moaj*) stb. egytagu nom. alakok a kéttagú *mōnoj*-félekből rövidültek (v. ö. a még meglevő nom. *sōnoj*-t, meg a casusokbeli *mōno*, *monno*, *munnu*-féle tőt). De a *mōnoj* stb. alak föltűnik hosszúsága által a személyrag *mēn*, *men* ellenében, pedig ez = vog. oszt. *mēn*, *men* személyrag, mely egyszerűsrimd külön álló személynévmás. A dualisi casusok közül kiváló az allativus *mōnoidi*, *monnojdi* stb., mert a többesi allativus-raggal végződnek, t. i. *-idi*, a melyben *-i-d-* tkp. többesi számjelölő = finn *-i-te*) s ebből az következik, hogy a dualisi *mōnoj* tkp. többes-jelöléssel végződven már *mōno*-, *monno*-ban megvan a tképi egyszerű dualis-jelölés = *-mēn*, vagyis = *m-k(g)-n* (teszem *mo-gon*). A megtoldást nyilván az okozta, hogy ilyen egyszerűbb dualis alak már nem különbözött kellőleg az egyes-számtól (mely most *mon*, sőt *monno* is).

Jegyzet.

Dualisnak vehető a zürjén-ben azon *<a* végű alak, melyben két egymással működő (bár nem is egymáshoz tartozó) egyén megnevezése történik, egészen a vogul-osztják pleonastikus dualis módjára; pl. *soča-voka* soror et frater | *vōla-čāna* ló és csikó | *šira-kaña* egér és macska. Megjegyzendő *goz* (tője: *gozj.*) mellett: *gozja* «hitvestársak (ehepaar, gatten)». Lehet bár, hogy ez az *<a* valahogy az oszt.-vog. *-g* (*-γ*, *-gan*)-nak felel meg, talán *g* : *v* változással; mert az ilyen zürj. *<a* különben = votj. *o*, meg a finn *-v*, (pl. *sinma*, votj. *sinmo*, f. *silmävä*, m. szemű).

Számbavéve hogy a mordvin-ban a pleonastikus dualis módjára pleonastikus pluralis van, mely megvolt ilyen dualisra utal (pl. *aľat-babat* «öreg ember és asszony»), lehet bár az additionalis számnevekhez hozzájáruló *-g* (elváltozva *-v*, *-j*) képzőnek dualis-féle értéket tulajdonítani, a mennyiben «két» számnak (bár nem is ugyanazon egy számnak) összefoglalására vonatkozik: pl. *kem + kolmo* (tíz + három) : *kem-golmo-vo* tizenhárom : *kem-sisem-gā* v. *kem-sisemeje*, *-siseve* tizenhét, *komš-vejke-je* v. *-ve* huszonegy. Érdekes hasonlításul szolgálhat a jakut *ikki* «két» használata (Böhtlingk, Jak. Wbueh): «*ikki*, *zwei*» drückt nach *zwei* coordinierten nominibus die zusammengehörigkeit derselben aus und über-

nimmt statt dieser die flexion pl. *min aya uol ikkini kördüm* ich habe vater und sohn gesehen.*¹⁾

b) 53. §. Collectiv számnevek.

Annak kifejezésére, hogy a számjelentő szók csakis «egmás mellett, együtt levő és működő, vagyis valamennyien megint collectiv egységet tevő egyesekre» (nem pedig elszórt és külön működő egyesekre) értendők, — némely ugor nyelvek is külön tökép-zéssel élnek, mely a számneveken, azaz (az «egy»-et kivéve) magukra többséget jelentő szókon az összefoglalás által támadó egységet, tehát mintegy «numerus singularis-t» fejez ki, — a miből is érthető, hogy esetleg maga az «egy» számnév is, természetesen csak pleonastice, veszi föl e collectiv (singularis)-képzést. V. ö. ném. *all-ein*.²⁾

Zürjén: *kik:* *kiknan* mind a kettő (оба вмѣстѣ) (двое)
íol: *íolnan* mind a négy (всѣ четыре)
das: *dasnan* mind a tíz
daskik: *daskiknan* mind a tizenkettő stb. Savv. 30. l.³⁾

zürj. P. *kiknan* 2, *kuimnan* 3, — Попов. 28. l.
íolnan 4 (всѣ четыре, четверо)

¹⁾ A collectiv számnevekhez való előkészületet tartalmazó régiebb kéziratban Budenznek köv. megjegyzését találjuk:

Wied. § 60. s. 48: «Die einer werden nachgesetzt, u. zwar wie es scheint ursprünglich in der prolativform, z. b. 16 = zehn an 6 vorüber.» Doch der prolativ ist immer mit *a*, auch im Erza (*va, ga: kudova, lišmeva*). Inkább collectiv képzőnek vehető ez a *go (vo, je*. — Vagy tán cf. *f[inn]-kä (gä)* ,que'.

S. Zs.

²⁾ Ezt Budenz a zürjén *ötñas* mellé jegyezte egy kézirati összeállításban, mely nyilván előkészületül szolgált a könyomatú íveknek a collectiv számnevekről szóló szakaszához; ugyanott találtam az adatok forrásainak megjelölését, melylyel itt kiegészítettem az ívek szövegét. — Az *all-ein*-t nyilván az *alle drei, alle vier*-félekkel akarta itt egybevetni.

S. Zs.

³⁾ A könyomatú íveknek egyik példányán ezen zürjén alakok mellé ezt jegyezte Budenz: «-n lehet bár több[esi] névmás» [*finn nã, ne, no, v. ö. az előbbi §-okat*].

S. Zs.

dasnan 10 (всѣ десять, десятеро)

daskiknan 12 (всѣ двѣнадцать, -цатеро).

Személyragokkal (zürj. P.): *kiknanim* mind a kettőnk (оба мы)

kiknanit mind a kettőtök (оба вы)

kiknanis mind a kettejük (оба они)

kuimnanim mind a hármunk, трое мы

kuimnanit mind a hármotok трое вы

kuimnanis mind a hármuk трое они

ötnam egy magam (одинъ я; acc. -ös, elat. -is): *öt* (*ötpir* egyszer)

ötнат egy magad (одинъ ты)

ötнас egy maga (одинъ онъ; acc. -ös) | zürj. *ötнас* одинъ только

ötнанim egymagunk, csak mi magunk, egyedül mi (acc. *ötнанimös*
[elat. *ötнанimis*])

ötнанit одни вы | *ötнанis* одни они | zürj. acc. *ötнанisö*.

Votják: *kiknazi* mind a kettejük (v. ö. zürj. *kiknanis*), sie beide
sizimnazili mind a hetőjüknek (ihnen allen sieben).

voćnad mindnyájakok (ihr alle): *voć* mind.

ognam, *ognad*, *ognaz* egymagam stb.

ognami, *ognadi*, *ognazi* wir, ihr, sie allein.

(*og pol* egy-szer). — V. ö. Wied. 99. l.

NB. Distributív kifejezés *): *votj. kiken-kiken* (*kut'skiz*
sojossä istini kiken-kiken kezdte őket küldeni kettenként, je zwei,
paar-weise). || zürj. *kikön* kettenként, *kuimön* hármanként stb.
Votj. monä ognamä (acc.) *öz kelli* me solum non reliquit.

Cseremisiz. a) *kogeńeg* mind a kettő (v. kettőt) | *cserM. kokonek*

kumeńeg mind a három (v. hármat)

lueńeg, *luńeg* mind a tíz (tízet)

šüdöńeg mind a száz (százat) NyK. III. 440.

NB. *kudoteńeg* v. *kudeńeg* mind a hat (hatot)

-g (*k*) nélkül, személyragokkal:

memam koguńam (*koguńnam*) mind a kettőnket

tendam kogeńdam mind a kettőtöket

nunom koguńuštom mind a kettőjüket

kumeńam (*kumeńnam*) mind a hármunkat.

*) E mellé a fönt említett példányon ezt jegyezte Budenz:
«adverb.» S. Zs.

b) <i>kokton</i> ketten	<i>šukon</i> sokan
<i>kandakšen nyolczan</i>	<i>šagalen</i> kevesen
<i>luun tizen</i>	<i>čelan</i> mindnyájan
<i>kolun húszan</i>	<i>meńaren</i> hányan
<i>šüdön százan</i>	NyK. III. 439.

NB. <i>kumuton</i> hárman	cser M. <i>kumutin</i>
<i>nilitin</i> négyen	<i>nilitin</i>
<i>vizitin</i> öten	<i>šimitin</i> heten
<i>šemeten</i> heten	<i>šukan, čilan.</i>

pl. *nuno tište kokton* (*kumuton* stb.) *ulod* ők itten ketten (hárman stb.) vannak. NyK. III. 100. cser. mond. 35. *nuno tište šukon iläd* ők itt sokan élnek.

«egy maga» *škedak* (*šked* + nyomat. *ak*), v. ö. *šket jing magára* való ember: *eške* maga).

Mordvin. a) *kafinek* mi ketten, kettőnk e h. *kaftin-nek*

kafinentt ti ketten, kettőtök

kafinest ők ketten, kettejük — Ahlq. 30. l.

mord E. *kavtonek* (*kavtonnek*), *kavtonenk*, *kavtonest*

kolmonek (*kolmonnek*) mi hárman, *kolmonenk* ti hárman, *kolmonest* ők hárman. — Wied. 48—49. l.

NB. mord E. *kolmonesk* mind a három, *sisemnesk* mind a hét.

b) mord M. *kaftskä* mind a kettő, *kolmitskä* mind a három, *niletskä* mind a négy, *vetetskä* mind az öt stb.

(*kolmit*, *nilet*, *vetet* nyilván pluralis-alak, v. ö. cser. *kumuton*; *-skä* meg 3. birt. szem. rag *sk* (*st*) + névhatározó; v. ö. M. *-nkä*, *-nttä* «-unk, -tok»).

NB. mord M. *kaftinsa* duplex, kettős, *kolminsa* triplex, hármas.

NB. «egy maga» <i>skam</i> :	<i>skamin</i> egymagam	E. <i>skamon</i>
(v. ö. <i>es</i> maga,	<i>skamt</i> egymagad	<i>skamot</i>
cser. <i>eške</i>)	<i>skamĩnza</i> egymaga	<i>skamonzo</i>
	<i>skamonek</i> mi magunk	
	<i>skamonk</i> ti magatok (egyedül ti)	
	<i>skamost</i> ők maguk (egyedül ők)	

NB. mord E. *vesenek*, *vesenk*, *vesest* mindnyájunk, -atok, -jok
vagy: *vesemenek*, *vesemenk*, *vesemest*
vagy: *vesemenenk*, *vesemenest*.

Lapp: lpF. *guöft-es* kettő, *zwei* zusammen lpS. *kuoktes* kettő: *k. mi-jest*, duo nostrorum Friis 57. l. [man

<i>golmas</i> három együtt, hárman	<i>kolmas, kolmos</i> hár-
<i>njälljes</i> négy együtt, négyen	<i>neljes</i> négyen
<i>viđas</i> (gen. <i>vittas</i>) öten	<i>vitas</i> öten,
<i>gudás</i> (g. <i>guttas</i>) hatan.	<i>kotos, kotes</i> hatan,
<i>čiečas</i> heten, hét együtt	<i>čečas</i> heten.
<i>gavces</i> nyolcz együtt	
<i>ovces</i> kilencz együtt	
<i>loyes</i> (g. <i>lokkas</i>) tíz együtt	

pl. lpS. *aicei sono kuektaseb illos ambos conspiciebat* | *neljes* *lēpe* négyen vagyunk | *hōlebe kolmos* beszélünk hárman.

b) lpS. *kuekta, kuektak* duo soli (*moj, toj* *kuekta* csak mi, ti ketten) | *kolmuk tantum tres* (*mije kolmuk* mi hárman), *neljok* (*mije neljok*).

Finn. Rendes collectiv számnévképzés ugyan nincsen a finnben — de mégis némi nyoma látszik ilyen származékokban: *kolminaise* triplex, *kuutinaise* hatszoros (v. ö. mord. *kaftinsa, kolminsä*).*)

b) *kaksoise unus binorum, gemellus* (*kakso-ise*)
kolmoise unus ternorum (*drilling*) (*sai kolmoisä*).

NB. mord. *kaftas*, plur. *kaftasť* ikrek;
 osztB. *katpaň* zwillling, (*k. návirem*).

Magyar. a) *kettő* (két), *hármó* (hármójuk), *ötő* (ötőjük), *ható* (hatójuk, hatónk). — NB. *monnó*.

b) ketten, hárman, négyen, húszan, százan stb. (pl. vagyunk, vannak, mentek stb.) || kettenként, hármanként, százanként stb. — egyenként || darabonként (e h. egy darabon-ként), emberenként, fejenként, naponként stb. || NB. ketten-ként és kettejével | százanként és százszámra | mázsánként (azaz: egy mázsánként) és [egy] mázsa szám-ra || NB. Másképen az *n-es* számnév-alakokat (ketten, hárman stb.) adverbiumnak tartják (casus-

*) A finn rovat mellé azt jegyezte Budenz: «nem sokat ér, kétes magyarázatú.» S. Zs.

ragos alaknak, ez esetben módhatározónak); e fölfogást védi
Lehr: Nyelvőr 1875, 8. l. stb., 541. s. köv. l.*)

NB. *hetevény* «fias-tyúk, sie bengestirn» (Székl.: Tájszó-
tár, SzD.). — v. ö. *hármó*-, **hármovo*?

*) Az említett példánynak e helyén a köv. toldást találjuk:
«Simonyi: M. Határozók I. 208. sk. — Hogy nem ragoztatik *an*,
még nem dönti [el a kérdést], cf. *-stúl*.»
S. Zs.

Ismertetések és bírálatok.

Извѣстія общества археологій, исторіи и этнографіи при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ. Томъ. х. вып. 2.

Munkácsi B. Votják szótár. Első füzet. Bpest. 1890.¹⁾

Mindez ideig összesen egy kis votják szójegyzék jelent meg nyomtatásban, mely Wiedemann zürjén-német szótárához van függetlenül csatolva (461—501. ll.). A magyar tudósnak czimben jelzett műve a legelső kísérlet a votják nyelv tudományos szótárához. M. úr 1884-ben maga látogatta meg a votjakok vidékét s megismerkedett mindazon munkákkal, melyek e népre vonatkozólag a külföldinek hozzáférhetők ²⁾ (az orosz munkák közül idézgeti Verescsagint, Gavrilovot, Kosurnyikovot, Potanint s a mi «Votjakok» czímű munkánkat). Minden egyes votják szó mellett közölve van annak fordítása mindenelőtt magyar, aztán német nyelven; igen sok szónál, melyet maga a szótáríró jegyzett először föl, mellékelve van amaz orosz magyarázat, illetőleg fordítás is, melylyel a votjakok az illető szót neki értelmezték. Egyik másik szó jelentésének meghatározása után egész sora következik a szó-

¹⁾ Egy orosz tudósnak a Votják Szótár-ra való észrevételeit egyrészt azért közöljük, mert a folyóiratot, melyben megjelentek, nálunk nem igen olvassák, másrészt, hogy a szerző e helyen — fölszólításunkra — megtehesse viszont azokra a maga megjegyzéseit.

S. Zs.

²⁾ Nem hozzáférhetők a külföldinek, de az én czélom szempontjából nem is voltak lényegesek a vjatkai, permi stb. városbeli helyi lapok és naptárak közleményei, melyeknek régibb évfolyamai csak archivumokban és magánkönyvtárakban találhatók.

M. B.

lásoknak, melyekben ama szó használatos, pontos megjelölésével a forrásnak, illetőleg a szólás előfordulása helyének a följegyzett népies, avagy vallásos irodalomban. Némely esetekben az ily szólások idézetei egész lapot, sőt többet is elfoglalnak. Már maguk ezen sajátságai igen becses alkotássá teszik M. úrnak megkezdett szótárát a finnség tudománya terén. De érdemét még inkább gyarapítja azon körülmény, hogy M. úr külön megjelöli azokat a szokat, melyeket a votjások idegen nyelvekből vettek által s rámutat azoknak eredetére, hol a tatárban, hol az arab és perzsa nyelvekben, melyekből azok a tatár, vagy talán már a régi bolgár nyelv útján hatoltak be a votjákba. Ezen irányban a szótár írója még Oroszországba való utazása előtt kezdte meg előkészítő munkáit.

M. úrnak nyelvészeti szempontból nagybecsű szótára idővel természetesen nélkülözhetetlen segédeszköze lesz a keleti finn népek műveltségtörténete kutatójának is. Ismeretes dolog, hogy bizonyos szavak jelentésfejlődése adatokat tartalmazhat a velük jelzett fogalmak, illetőleg kulturjelenségek történetéhez is. Hogy ezen szempontból is minő okulást szerezhet a történetbúvár M. úr szótárából, annak mutatványául szolgáljon a *kar* szó czikke. Általánosan elterjedt értelme e szónak: «város, várrom». Azon alapon, hogy a *kar* szót igen gyakran alkalmazzák földrajzi helynevekre a votják vidéken, igen fantasztikus képzetelek támadhatnak a votjások régi műveltségére vonatkozólag. Azonban ha tekintetbe vesszük a *kar*-nak azon eredetibb jelentését, melyben M. úr szótárának adatai föltüntetik, («fészek; állatok lakóhelye: barlang, lyuk, vaczok»; pl. *tilo-burdo kar lešti* a madár fészket készít. Votj. Népk. Hagy. 6. | *učied čěrdoz karjosaz* fülemiléd énekel fészkeiben. Gavrilov. d. 141. | *parš karaz kuro nullä* a disznó szalmát hord almába. Votj. Népk. Hagy. bab. 6. | *đučėjoslän karzē van* a rókáknak van lakó lyukok. Mát. evang. 8, 20); továbbá azon összetételeket, melyekben használatos (*šir-kar* egérlyuk, *kuzili-kar* hangyaboly, *pênē-kar* kutyaól): kiderül, hogy ép úgy mint a nyugati finn *linna* «város, vár», eredetileg mindenféle «lakóhelyet» jelöl*), nemcsak «várost» és «várat».

*) Nem tudom, hogy honnan veszi Szmirnov a *linna* eredetibb általános «lakóhely» értelmét. Ahlquist tárgyalja e szót (Culturw. 181. l.) s azt deríti ki, hogy eredeti jelentése: «anhöhe, berges-

Egyik másik műveltségszónál nagyobb teljességét lehetne kivánni a jelentés megállapításának, ilyenek:

azbar «udvar». — Jelent egyszersmind «környéképületeket, azon épületek összeségét, melyeket egy nemzetség elfoglal».

in-vožo «hullócsillag, meteor». — Jelent egyszersmind «varázsló, vagy halott lelkét, mely amolyan alakban az élőkhez röpül».

Inmar-miž «Inmar (Isten) követelése bizonyos fölfogadott, de még nem teljesített áldozatra vonatkozólag». — Tulajdonképpen azon «büntetést» (*miž*) jelöli, melyet az istenség, vagy az elhunytak az emberre bocsátanak a nem teljesített fogadalom miatt. (L. Szmirnov: Permjaki.)

ubir «gonosz szellem». — Jelent «halottnak (néhol varázslónak) lelkét, mely az élők vérét szívja, vampir».

urt (mint egyelőre nem igazolható adat idézve Wiedemann-tól): «seele, geist (von verstorbenen), gespenst, vision». — Jelentése általában «szellem»: *ju-urt* «a gabona fölött örökdő szellem».

kart «férj». — Jelent még «öreget, családfőt, áldozót».

SZMIRNOV IVÁN.

Megjegyzések:

azbar tatár eredetű szó: *azbar* «stall, pferdestall, hof» (дворъ) Budagov. I, 36; tat. *abzar* ól, istálló. Bálint. — A votjákban tágabb «udvar» értelemben használatos természetesen a rajta levő épületekkel (ólakkal, istállókkal) együtt. Az «ól, istálló» külön neve a votjákban: *gid, gid'*. — Hogy magát az emberek lakta házat (*kwa, kwala*) is beleérténék az *azbar*-ba, azt Szmirnovnak nyelvbéli példákkal kellene igazolni.

in-vožo 2. «lidércztüz» jelentése mellett utalás van a szótárban VNpk. 40. babonára, melynek szószerinti szövege: «Ha éjjel lidérczfényt (*in-vožoüz*) látsz, mondd: «uram!» (*ostä!*). Az egy meghalt boszorkánynak (varázslónak) a lelke, az embernek lelkét elragadni jár úgy». — Úgy látszik ezt a dolgot Szmirnov az én könyvemből tudja s aztán elfelejtve a forrást végre ő figyelmeztet rá engem. — Külömben, hogy minő babonák fű-

höhe», ebből fejlődött «feste, festung, schloss», ebből «stadt» a jámi dialektusokban.

M. B.

zódnek valamely természeti jelenséghez, annak följegyzése nem a szótáríró dolga. E szót *üstökös* nem lehet így meghatározni: «a néphit szerint háborút, vagy vést jelentő csillag».

Inmar-miž szó utórészének tüzetes tárgyalása a *m* betűben lesz. A *miž* szót votják tanítóm Ivanov így határozza meg: *требование на кого-нибудь божества относительно жертвоприношения, которое было обещано еще заранее* (az istenségnek követelése valakivel szemben vmely fogadott, de nem teljesített áldozat miatt). Van aztán egy szólás: *miž kutiz* «a *m.* megfogott», azaz «büntetésért» a nem teljesített áldozatfogadalom miatt. V. ö. *miž-vošan* «egy régibb áldozatfogadalom teljesítése» (*m.* -áldozás).

ubir tatár eredetű szó (VNyt. 444.) tat. *ubir* fresser, vielfrass; hexe, böser geist (Budag. I. 108.); ettől *ub-*, *up-* elnyelni. — Természetes, hogy jelenthet «halott gonosz lelkét» is. Hogy egy ilyen rossz lélek miket vihet végbe, azt hiszem szintén nem a szótáríró feladata összejegyezni, bár én sok esetben, hol t. i. a működés köre jellemzetes (pl. *Albastı, Busturgan, Inmar* stb.), megtettem.

urt szót a nép nyelvéből «szellem»-féle értelemben nem igazolhattam. Azért megcsillagozva jelzem, mint Wied. adatát. — Találtam ellenben a vallásos könyvekben (Istor. 40, 49, 115): *urtsē potām*, melynek megfelelő tatár fordítása: *kotlarē čēkkam* «elveszett a bátorságuk». Tat. *kot* (= *urt*) «lélekjelenlét, bátorság». [Szó szerint: elveszett a lelkük? Szerk.]

Vajjon a votják fordító félreértése-e az *urt*-nak ilyen használata? Megjegyzem: osztj. *urt*, *ūr* «úr» s egyszersmind többrendű bálványnak «szelleme», mint a vog. *ātēr*. Budenz a magy. *úr*, *zürj. verös* «mann, herr» szókkal egyezteteti. — Bizony egy «úr, gazda»-féle szó vehet fel «szellem» jelentést; v. ö. pl. csak votj. *kužo* «gazda, úr, birtokos»: *korka-kužo* a ház őrszelleme | *gid-k.* az istálló őrszelleme | *to-k.* a tó ő. | *vu-k.* a víz manója | *muńčo-k.* a fürdőkamrában lakó szellem stb. Ugyanigy használatos tat. *ege*, *eje* «úr» és «szellem».

kart a votjában hallomásom szerint mindig «férj»: *kartli sotni* férjhez adni | *kartli bižni* férjhez menni (tkp. futni). De nincs kizárva, hogy még eredetibb «öreg»-féle jelentése is használatos valahol, t. i. tat. *kart* «öreg, vén»; *auēl kartē* a falu véne,

sztarosztá. Rendes votj. szó erre: *peres* : *peresjos uli-vuísli veralo* az öregek beszélnek a fölserdülő nemzedéknek. VNpk. 61. l.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Egy osztják nyelvemlék. — Ilyen cízzel olvasunk Andersontól egy érdekes fejtegetést a Tudós Észt Társaság közleményeiben (*Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat* 1891.). Abból indul ki, hogy a *Togata* folyónevet — melyet Kézai Simon s a Bécsi Krónika említenek a *regnum Jurianorum* folyói közt — Hunfalvy Pál az Irtisre magyarázza (*Vámbéry's Ursprung der Magyaren* 46. l.). Ezt a föltevést Anderson a következő okoskodással erősíti meg :

«*Togata* nem egyéb, mint egy latinositott **togat*, **tagat* v. **tañat* alak, s ez a név a szurguti osztjákban ma is így hangzik *thlañethl* s az északi osztjákban *laññal-jogan* és *loñga-jogan* (Irtis-folyó). *Tañat* nyilván azonos a vogul *tañt*, *taut* szóval, melylyel a vogulok az északi s déli Szoszvát jelölik; emezt a Lozvával való egyesülése után az oroszok is *Tavdának* nevezik, ami csak a vogul *taut* átalakulása. — A *togata* alak nyelvtörténeti szempontból kétképpen érdekes : 1. meghatározza az időt, mikor ment végbe az osztják-vogult jellemző *s* : *t* hangváltozás, mely a magyarban ismeretlen [de v. ö. a *tolvaj* szót]; 2. bizonyítja, hogy az osztjások mintegy 600 évvel ezelőtt legalább ebben a szóban a gutturalist még nem ejtették orrhanggal, melynek a rokon nyelvekben sincs nyoma, v. ö. vog. *taut*. Emez kétségekívül azonos a *tājt*, *teñt*, *ujj* (ärmel) szóval s a vége híján a magyar *ujj* szóval is. Továbbá megfelelnek neki a svéd-lapp *sasse* 'ärmel' (a szárnyat jelentő *soje* szóból), norvég-lapp *soagje*, *soagja*, *ujj*, 'szárny'; zürj. *soj* (votj. *suj*) felső kar, *sos* *ujj* (ärmel; votj. *sajas*, *sajes*, *saes*); cser. *soks* *ujj*; mord. *oza* e h. **soza* *ujj*; finn *hia*, *hija*, *hiha* (észt *iha*) *ujj*. A zürj. *Sosva* tkp. *sos-va* 'ärmel-fluss' azaz mellékfolyó (v. ö. orosz *pykabъ* 'ärmel' és 'fluss-arm'), tehát fordítása a vogul névnek, s ennek régiebb osztják-vogul alapalakja **sages* v. **sagas* lehetett, mely közel jár a votj. *sajes*, cser. *soks* alakokhoz.» — Hogy az osztjások a ruhaujjat ma más hangfejlődésű alakkkal *lit*, *tit*-nek mondják, az Andersen véleménye szerint nem áll útjában a fentebbi magyarázatnak.

SIMONYI ZSIGMOND.

Kisebb közlések.

A magyar szókincs eredetéhez — szóegyeztési adatok.*)

Tudvalevő, hogy a magyar szókincsben is az ugor örökségből való alaptökhéhez sokféle vendégelem csatlakozott: a részint merőben idegen nyelvekből, részint közvetett rokonságban levő nyelvekből (az ugarságon kívül való altaji csoportokból) került kölcsönzők. Az is tudva van, mily fontos valamely nyelv etymologiai fejtegetésére nézve a benne meghonosult idegen elemek kifürkészése, mely a szónyomozót esetleg kínálkozó hiú és eltévesztett kísérletektől óvja meg, vagyis attól, hogy «fejszójét köbe ne vágja»; sőt már az is jó szolgálatot tesz neki, ha valamely szó idegen eredetének csupa lehetősége mutatható ki, mert ez is vigyázatra inti s elhamarkodott magyarázatnak elejét veszi. Egyéb tanuságról ne is szóljunk, mely a vendégszók kimutatásából méríthető — néptörténeti, jelesen míveltség-történeti viszonyok megvilágításánál.

A merőben idegen nyelvekből került elemek megítélése és megállapítása némi részben aránylag könnyen és biztosan esik meg, a hol az illető szó hangalakra, származásra és jelentésének fogalomkörére való tekintetből határozottan az idegen nyelv eredeti, vagy legalább a kölcsönnevőt megelőző korbéli tulajdonának mutatkozik. E mellett azonban néha csak arra kell szorítkoznunk, hogy az idegen nyelvvel való szóegyeztést nem csak véletlen talál-

*) Ilyen cím alatt indította meg Budenz József a NyK. XX. kötetében újabb adalékait a magyar szókincs eredetéhez, s nyilván ezekhez való bevezetésnek volt szánva az itt közölt töredék, melyet «Magyar szók eredetéhez» fölirattal találtam hátrahagyott iratai között.

kozásnak, hanem igazán történetileg lehetségesnek ismerjük föl, a szónak eredetileg ide- vagy oda-tartozását függőben hagyván. Rendszerint kevesebb kritériummal kell beérnünk, különösen a hangalaki tekinteteknek alig számbajöhetése miatt, midőn rokon nyelvcsoporthoz való szóegyeztetés forog fenn, a melynek megítélésében egyszersmind a történeti kölcsönvételnek az ősrakonsági közöségtől való különválasztása nem ritkán kétséget okozhat.

Mint merőben idegenekből legtöbb vendégszó jutott be a magyar szókincsbe a szláv nyelvekből; kevesebb számmal más nyugateurópai indogermányságból (főleg a latin, olasz, német nyelvekből); a magyar kölcsönvételnek ez a része már meglehetősen össze van állítva vagy folyamatban van a nyomozás és bírálgatás munkája (Miklosich: «Die slavischen Elemente im Magyarischen»; a Nyelvőrben Szarvasnak «Szómagyarázatok» cz. czikkei; Körösi Sándor: «Olasz kölcsönszók», Edelsbacher: «Rumun elemek a m. nyelvben»). A mi ilyen az arab és perzsa nyelvekből került, jobbadán nem közvetetlen kölcsönvétel, hanem első sorban az oszmán-törökség s ezután a déli szlávtság útján hatolt be. A mi a nem ugor altaji csoportokat illeti, a magyarral való szóegyeztetésnek meglehetősen anyagát összehordta Vámbéry több rendbeli dolgozataiban a törökségből, de a kölcsönvételi résznek meghatározása nélkül, mindent egy . . .*)

kutya «hund». — Megvan e szó a keleti-orosz tájbeszédekben is: *kuta* (кутя), dim. *kutka*, *kutonok* (кутка, кутенокъ) «kis kutya, kutyakölyök»; sőt *kutut* (кутютъ) is («kleiner hofhund, дворняжка», a vjatikai gub.-ban: lásd Dal orosz szótárát), a mi föltűnően a m. *kutyus* dim. alakra emlékeztet. — Ahlqvist (Kulturwörter 2. l.), ugyancsak az or. *kutonok* miatt, a melyhez még a lett *kutsa* «hündin» és *kutsens* «welp (kölyök)» szótart tartja a m. *kutya*-t a vele egybevetett észt *kuts*, *kutsik* (lív *kutški*) «kutyakölyök» és votj. *kuča*-val együtt. Wiedemann észt szótára ezen alakokat hozza föl: *kuts*, gen. *kutsi* | *kuts* gen. *kutsu* | *kutsik*, gen. *kutsiku* | *kutsikas*, gen.

*) . . . kalap alá fogva; vagy . . . kaptafára verve. — Folytatólag Budenz bizonyára megemlíttette volna saját bírálatait Vámbéry szóegyeztetéseiről, továbbá Munkácsi Bernátnak török eredetű szavainkhoz való adalékait.
S. Zs.

kutsika «hündchen»; — zürjén és votják szótárában meg a votjákot így: *kuča-pi*, *kuča-pi* (tkp. kutya-fi) «hundejunges». — V. ő. még a MUGSzótárban: votj. *kuča* kutya, zürj. *kiči* kutyakölyök | mordE. *kutka*, mordM. *kuču-lefks* kutyakölyök | vog. *kuša* kutya.

A törökben *küçük*, melyet Vámbéry M. Er. 289. a m. *kutya*-val egybevetetőknek talál, nem csak «kutyakölyköt», hanem másfajta állatfít is jelent (*deve küçükü* das junge des kamels), minthogy amúgy is «kicsiny»-t teszen; hibásan idézi ott ugor szóúl Vámbéry ezt: *kuta*. Igaz, hogy némely török dialektusban főképen vagy kizárólag «kutyakölyök» értelemben használatos: Kaz. *küçük* (Bál. *köcök*) | altaji-tör. *kučuk* щенок (ellenben: *küü*, *kičik*, *kücenek*, *kičenek* «kicsiny, маленький») || innen m o n g. *kičik* id. (Bál.; Budagov II, 146. a tör. *küçük* mellett).

Bálint (Párh. 32) a mong. *χuco-* (*χuca-*) «ugatni» igével magyarázza a székely *kuszika* (= kutya) szót; de ez csak etymologia. Csakhogy ez a *kuszika* is demin. társa a *kutya*-nak, mely történetesen nagyon szépen találkozik egybe az észtk *kutsik*, *kutsikas*-val.

De vajjon már most ugor eredetű-e a m. *kutya*? Nagyon is meglehet, hogy nem az, s hogy e szó közvetlenül a szláváságból került. Annyiban szlávós alakú ugyanis az or. *кутя* (*kutja*), hogy ennek az orosz hangfejlődés szerint fölvehető eredetibb *kutjen-* töje egyrészt a lett *kucen*-ben (nom. *kucens*) tükröződik, másrészt az or. *kutjenek* (mai or. ejtés: *kutjonok*) dim. alakból is kifejtethető (v. ő. *rebja* *ребя* mellett: *ребенок*, *rebjenok*, *rebjonok*).

E mellett latba vethető az is, hogy egy másik specialis m. kutyanév is egyezik szláv, még pedig az oroszban is meglevő szóval: *vizsla* «canis sagax» = or. *vyžla* (-lja, *выжля*) «junger jagdhund» (egyik dim. alakja: *vyžlenok*, -lonok; nom. plur. *vyžlata*, úgy mint *rebja*-tól *rebjata*, *ребята*): Miklosich már a Slaw. Elem. im. M.-ban fölvette ez egyezést, de csak a cseh *vyžel* és tót *vižla*-val mutatván be a szláváságot; most a nem rég megjelent «Etymol. Wörterbuch der Sl. Spr.»-ben *vyžilü* alatt szintén a m. *vizsla*-ra utal (megemlítván az ellenvetést is «das wort soll von *vizsgál*, *vizslat* stammen»), s a szláv szókhöz hozzáadván még: lengy. *wyżel*, kis. or. *vyžel*, *vyžla*, or. *vyžlec*, *vyžlik*, *vyžlica*. Látni való, hogy a m. *vizsla*-nak voltaképi mása a *выжля* (я-val, a mint Csopei rutén szótára is adja); e mellett lehet hogy a tót *vižla* csak utóbb került vissza a magyarból.

hodály «juhász-ház és juh-akol vagyis juhtanya» Tájsz. (*hodáj* «birkaszín; rossz épület» Nyr. XV, 45.): tör. (csag.) *kotan* «eingezäunter ort, wo die schafe übernachten» (Vámb.-Sprachst.), Budagov II, 70. kirg. «az aul közepén való hely, hova éjjelre a barmokat állatják» | tör. (jakut) *χoton* «stall, warmer winterstall.» | mands. *χoton* «stadt; mauer, schanze» (Gabl.); «fallal v. földhányással bekerített lakóhely» (Zach.). | tung. *koton* hof ohne (?) umhegung (Castr.); a gold dialektusban: *χoton* «város» | mong. *χoton* ville, village, *χoto* ville, forteresse (Kow. 918) és *χota* «ville, forteresse; monceau, amas» (Kow. 908); Schmidt szótára a *χotan* alakot is adja «város (городъ)» jelentéssel. | mint vendégszó az oroszban: *χoton* «kalmuk aul» (Dal). — Ez a *kotan*, *χoton* szó tehát bizonyos bekerített helyet jelent, a törökben különösen «baromkertet», s ezen jelentésben jól összefér a m. *hodály*-val, szövégi n : l-csere fölvételével. — Más nézetet nyilvánított a h. szóról Edelsbacher A. (NyK. XII, 101): «*hodály* hely, hol a juhok tanyázní szoktak, különösen juhakol; Ball., *hodáj* alsó épület, különösen gazdasági v. cselédház (Arad): rumun *odaje*, vulg. *hodaje* (zimmer, stube, kammer). A kezdő h és a végtoldat arra utal, hogy e török eredetű szó (oszm. *oda*) délszláv réven jutott a rumunba.» Igaz hogy Miklosich (Türk. Elem.) a tör. *oda*-t kimutatja a déli szlávtságban: bolg. *odaja*, szerb *odaja*, *hodaja* (rum. *odaje*) s az sem lehet komoly nehézség, hogy a «szoba» értelmet egész «ház, épület» váltotta volna föl; sőt a budai Lex. Valachicum szerint a rum. *odaje* és *hodaje* többet jelent a «szoba»-nál, t. i. «major, majorház, mezei szállás». Mindamellet a tör. *kotan* is számbavételt követel azon lehetőségnél fogva, hogy a *hodaja*, *hodaje* alak a magyarból került s az úgyis rokon értelmű és hasonló hangú *odaja*-val egyszóvá olvadt; föltetsző ugyanis, hogy más o-kezdetű török szót (Mikl. kimutatását nézve) a déli szlávtság nem toldott meg kezdő h-val; sőt pl. a szerb inkább a kezdő h elhagyására hajlandó (*alas*, *anta* = m. *halász*, *hant*).

A Peer codexben (78.) «ház, szoba»-féle értelemmel előforduló *gada*j («az belső [*gaday*] gazdaia . . . felele»), mely első tekintetre a *hodály*-val egyazonnak látszik, nézetem szerint más eredetű; szorosabb alaki egyezés (első szótagbeli g és a) ajánlja, hogy vele egynek tartsuk a német *gaden* «gemach» szót (*gaden* der v.

das, Délnémetországban divatos; kfném. *gadem*, ófném. *kadum*, *kadam*, *gadam*; l. Weigand, D. Wörterbuch).¹⁾

BUDENZ JÓZSEF.

Egy homályos vogul szó.²⁾ P. Hunfalvy hat in seinem wörterbuch zu der Konda-wogulischen Matthæus-übersetzung (Popov's) und dem ergänzenden wortverzeichnisse zur Markübersetzung (NyK. IX. X.) sich hie und da noch versagen müssen die bedeutung einzelner wörter genau zu bestimmen; obwol er dabei den nordwogulischen wortschatz (nach Reguly's materialien) zur vergleichung herbeiziehen konnte. Bekanntlich genügt zu solchem zwecke oft nicht eine geringere anzahl von sätzen, welche die betreffenden wörter enthalten, wenn auch der totalsinn vollkommen feststeht. Und selbst der unmittelbare forschler, der die wortbedeutung der mündlichen überlieferung seines nationalen dolmetsches entnehmen sollte, muss von diesem unterfangen abstehen und sieht sich auf die analyse gegebener sätze verwiesen. Jedenfalls aber frommt es, das deutungs-material für so ein dunkles wort zu mehren, und namentlich die spur desselben in nächst- oder nahverwandten dialekten ausfindig zu machen. Wir wollen in dieser richtung zu etlichen undeutlichen, d. h. noch nicht sicher gedeuteten insassen des Konda-wogulischen wörterbuchs aufklärende bemerkungen versuchen.

¹⁾ Ez a *gada*j szó már a Nyr. I. kötetében is (54) kérdés tárgya volt s a Nyelvtört. Szótárban is föl van véve, még pedig azzal a hibával, hogy el van mellőle hagyva a rekeszjel, mely a Nyelvemléktárban azt jelenti, hogy e szó az eredeti kéziratban ki van törölve. Azért van pedig kitörölve, mert tollhiba volt. A leíró hamarjában hiányosan kezdte írni a *gazdája* szót (z nélkül), de észrevette a hibát, mielőtt befejezte volna, s akkor kitörölve újra írta. Ilyen tollhibák törlésével gyakran találkozunk codexeinkben; v. ö. pl. magában a PeerC.-ben 95. 120. Nézetem szerint tehát a *gada*j szó törlendő a NySz.-ból. A PeerC. mondatában vagy az *belső* van főnévül értve vagy ki van felejtve mellőle az ott volt főnév.

S. Zs.

²⁾ E czikkecskét így, németül fogalmazva találtam Budenz hagyatékában (talán más effélékkel megtoldva — mert «*Vogulica. Dunkle Wörter*» volt föléje írva czímül — valamely külföldi folyóiratban akarta közzétenni) és én nem akartam fordítással változtatni rajta.

S. Zs.

ńute «nál? magában?» (bei? bei sich, für sich? — das ?-zeichen von Hunf.). Die fundstellen sind folgende: Matth. 12, 25 *şoxen naerlay tak ńute pali urtyatep* jedes reich selbst in sich sich zerteilend (само въ себѣ раздѣлившееся) | 21, 38. *lavekteset tank ńute* sie sagten unter sich (между собою) | 18, 15. *latkaten ńute por ńolestal* ermahne ihn *ń.* ohne zeugen (между тобою и имъ однимъ zwischen dir und ihm allein) | 24, 10. *motem motenme mişw jejmtitá i jaystat ńute* einer wird den anderen verraten und sie hassen einander (возненавидятъ другъ друга) | 13, 57. *şox-telaytset ńute tav mosá* sie nahmen ärgerniss seinetwegen (an ihm: соблазнились о немъ) | Mark. 9, 33 *nar latsan ńute* was redetet ihr unter euch (междъ собою) | Mr. 10, 26. *ńute latsit* sie sagten zu einander (говорили другъ другу).

Ganz ebenso gebraucht finden wir unser wort in der von Ahlqvist neu revidirten ausgabe der beiden konda-wog. texte, nur dass es als *ńote* erscheint: M. 12, 34. *táku ńote pali-urtkatip*; 21, 38. *lavikteset táku ńote*; 18, 15. *latkaten ńote por kolestal*; 24, 10. *jaysitat ńote*; 13, 57. *şoxtelaytset ńote*; Mr. 9, 33. *nar latsán ńote*; 10, 26. *ńote latset*.

Aus den angeführten textstellen ist leicht zu ersehen, dass *ńute* (*ńote*) fast ausschliesslich als adverb gilt, welches das gegenseitige verhältniss zweier oder mehrerer bezeichnet: «einander» = einer den andern, einer dem andern, unter einander (другъ друга, другъ другу, между собою). Als postposition könnte man es allenfalls in *tak ńute* fassen, doch ist hier auch vom verhältniss mehrerer (der theile des in sich entzweiten reiches) die rede; auch ist in ähnlicher stelle Mr. 3, 24. statt *ńute* die wirkliche postp. *keurt* gebraucht: *urtyati naerlay taku keuretat* (Ahl.urtkati n. táku keuretát es teilt sich das reich selbst in sich od. in sich selbst (само въ себѣ)). Ebenso lässt sich *lavekteset tank ńute* ungezwungen übersetzen: «sie sagten selbst (sie selbst) unter einander.» Wir brauchen also in *ńute* als einfachem adverb, nicht mit Hunfalvy (NyK. IX, 58) ein affix 3. person anzunehmen (*ńut-e*); auch kann das wort mit dem comparativischen *ńu* od. *ńuv* (*jáni-ńuv* major) nichts zu schaffen haben.

Im Nordwogulischen habe ich das adverb *ńute* (*ńote*) noch nicht entdecken können; nur scheint mir damit das verb *ńqt* (= vogK. *ńot-*) «helfen» zusammenzuhängen, in dessen bedeutung

ja auch der begriff «gegenseitig, einander» enthalten ist. Dagegen stimmt deutlich mit *ńute* das ostjakische *ńula* (verkürzt *ńul*) überein, welcher nach Ahlqvist (Nordostj. 112) „adverb = «gegenseitig, gegen einander», z. b. *nerlem kat sōrim już nula* ich reibe zwei trockene hölzer gegen einander; *ńul-velta* «einander schlagen [tödten], sich schlagen»; cf. in Vologodski's Wörterbuch: *ńul-velipsa* бой, драка (kampf, schlägerei), und bei Castrén (Irtisch dial.) *ńut-ved-* «sich schlagen». Im ostj. *ńula* steht dem *t* von vog. *ńote* grade vo weiter entwickeltes *l* gegenüber, wie z. b. in ostjB. (nord ostj.) *mugol* leber = vog. *majt* | ostjB. *ēbīl* (*ēpl*) geruch = vog. *āt*, *at*; der form nach zeigt sich *ńula* als lativ eines stammes **ńul*, wie auch das wog. *ńote* von **ńot*. — Noch sei bemerkt, dass das wog. *ńgt-*, *ńot-* «helfen», welches vielleicht mit *ńote* zusammengehört, sich auch im ostj. findet: *ńot-*, *ńotti* «helfen, mitwirken», aber auch «zufügen, zulegen» (Ahl. *ńot-*, *ńotti-*).

BUDENZ JÓZSEF.

Van-e «senki» jelentésű középlovvai vogul *khqls*?
A középlovvai vog. nyelvjárásnak Munkácsitól eredő ismertetésében ezt olvassuk: «*at-khañkhā senki, khqls id.* (pl. *khqls tit at ōlēs senki sem volt itt*)» (NyK. XXII. 11.). De ez a *khqls* jelent ám vogul-ságszerte «ember»-t is; és hogy megvan ebben a jelentésben a középlovvai nyelvjárásban is, világosan mutatja a 16. lapon olvasható következő példa: *khwgnqtēl khqls ākwi jel-khqli* egykor v. idővel úgyis meghal az ember. És bizony az előbb említett mondatban is csak ezt jelenti, a mennyiben az a mondat szó szerint lefordítva így hangzik: «ember itt nem volt». *Khqls* magában tehát csak «ember»-t jelent; és csak *khqls ... at* jelenthet annyit mint «senki sem, senki». *Khqls tit at ōlēs* egészen olyan mint Arany János «Tetemre hívásának» ez a helye: «Lélek az ajtón se be, se ki». Itt a «lélek» szó egész szépen fordítható németre «*niemand*»-dal; sőt az egyszerű «*seele*» nem is használható ezen a helyen, hanem vagy így kell mondanunk «*keine seele*» vagy «*nicht eine seele*», jóllehet a «*se ... se*» szavakban levő negatíot a németben is már a kötőszón fejezzük ki: *weder ... noch*. De mindezek ellenére mégsem volna szótárba tehető, hogy «lélek» jelent «senki»-t is; mert ezt az értelmet csak az összefüggés hozza létre.

Egészen más a francia *personne*, a mely jelent bizony «személy»-t is, «valaki»-t is meg «senki»-t is (még pedig minden más tagadó szó nélkül is): 1. *il est la première personne du royaume* ő a királyság legelső személye (a királyságban a legelőkelőbb ember); 2. *il a parlé sans que personne le contredit* beszélt, a nélkül hogy valaki ellent mondott volna neki; 3. *qui avez-vous vu?* kit látott (maga)? *personne* senkit. — De mint a Munkácsitól idézett vogul példa mutatja, *khqls* ennyire még nincs és csak tagadó szó kíséretében fordítható esetleg «senki»-vel. VASVERŐ RAJMUND.

Kérdés a felsőlozvai vogul nyelvjárásra vonatkozólag. — A NyK. XXII. kötetének 53. lapján ezt olvassuk Munkácsi tollából: A «kiveszett felsőlozvai nyelvjárás . . . egyedüli emlékei a Reguly hagyatékában található Jurkin és Pachtjár-féle közlemények». A 48. lapon pedig ezen felírás alatt «Mutatvány a Reguly-féle középlozvai nyelvemlékekből» egy Jurkin-féle bohózatot találunk. Az már most a kérdés, a Jurkin-tól való dolgok a kiveszett felsőlozvai nyelvjáráson vagy középlozvai nyelven vannak-e írva.

Ugyanez a középlozvai vagy felsőlozvai Jurkin ugyancsak a 48. lapon *Tat-tit-paul*-ból valónak van mondva. De *Tat-tit-paul*-belinek van állítva ugyanezen a lapon Szotyinoва is, a kinek kiejtése szerint van átírva a Jurkin-féle bohózat. Összehasonlítva már most a Jurkin-féle eredetit és a Szotyinoва-féle átírást, mindenekelőtt azt vesszük észre, hogy nyelvük, jóllehet *Tat-tit-paul*-belinek kell hinnünk mind a kettőt, meglehetősen különbözik egymástól; másodszor meg látni fogjuk, ha jól megnézzük, hogy a Szotyinoва-féle átírás északi nyelvjárású. Kérdés már most, milyen nyelven beszél *Tat-tit-paul*. Ugy látszik, hogy *Tat-tit-paul*-nak eredeti felsőlozvai (?) nyelvjárását kiszorította az északi.

VASVERŐ RAJMUND.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva 3 frt.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—90. 8-adrét.
 I. kötet. Bécsi Codex. Müncheni Cod. Közzéteszi: Volf Gy.
 II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.
 III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.
 IV. V. kötet. Érdy C. — VI. kötet. Tihanyi C. Kazinezy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld Cod. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulcsár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömör C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Festetics Cod. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolczy töredék. — XIV. köt. Lobkowitz C. Batthyányi C. Czech C. — Közzéteszi Volf Gy. Ára kötetenként 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemesz-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. Ára 6 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA. (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.

CODEX CUMANICUS bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kuun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.

UGOR FÜZETEK. Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. (Különnyomatok a Nyelvtudományi Közleményekből.)

- I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.
- II. sz. Zürjén nyelvmutatványok. Közl. Budenz J. s Halász I. 1180. Ára 60 kr.
- III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.
- IV. szám. Máté evangélioma moksamordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. Ára 60 kr.
- V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. Ára 60 kr.
- VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár 1885. Ára 1 frt 20 kr.
- VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. 1886. Ára 60 kr.
- IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. 1887 Ára 1 frt 20 kr.

- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy F. 1866. Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI.** A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál 1864. Ára 2 frt.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHAONLÍTÓ SZÓTÁR.** Irta Budenz J. 1873—81. Ára 5 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK.** Irta Szarvas Gábor 1872. Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEL.** Irta P. Thewrewk Emil. 1873. Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJITÁS** óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. 1873. Ára 1 frt.
- KALEVALA.** A finnek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖREBŐL.** Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65 kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. — X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt. 1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886 Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt. 1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.) . . . Ára 4 frt 65 kr.
- AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHAONLÍTÓ ALAKTANA.** Irta Budenz J. Első füzet: Igeképzés. 1884. (Különnyomat a Nyelvt. Közl.-ből.) Ára 1 frt. Második füzet: Névszóképzés. 1887. Ára 80 kr.
- KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK.** Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 1875. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 1876. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 1877. Egy-egy füzetnek. . . Ára 1 frt.
- SZINNYEI JÓZSEF.** Finn-magyar szótár 1884. Ára 3 frt.
- SIMONYI ZS.** A magyar kötésszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. I. kötet. (A mellérendelő kötőszók.) 1881. Ára 1 frt 20 kr. II. III. köt. (Az alárendelő kötőszók) 1882—83. Ára 2 frt 70 kr.
- SIMONYI ZS.** A magyar határozók. I. köt. 1. és 2. fele 1888 és 1890 Ára 3 frt 20 kr.
- SIMONYI ZS.** A magyar nyelv. A művelt közönségnek. I. k. A magyar nyelv élete. II. k. A magyar nyelv szerkezete 1889. Ára 2 frt.
- BALASSA JÓZSEF.** A Phonetika Elemei, különös tekintettel a magyar nyelvre. 1886. Ára 70 kr.
- BALASSA JÓZSEF.** A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése. Melléklet: A magyar nyelvjárások térképe 1891 Ára 1 frt 80 kr.
- OSZMAN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYÜJTEMÉNY.** I., II. köt.: *Oszmán-török népmesék és népdalok.* Gyűjtötte dr. Kúnos Ignác. 1887—89. Ára 5 frt 10 kr.
- HÁROM KARAGÖZ-JÁTÉK.** Török szövegét följegyezte és magyarra fordította dr. Kúnos Ignác. 1886. (Különnyomat a Nyelvtud. Közl.-ből. Ára 1 frt.
- VOTJÁK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK.** Gyűjtötte és fordította dr. Munkácsi Bernát 1887. Ára 2 frt.
- MUNKÁCSI BERNÁT.** A Votják Nyelv Szótára 1. és 2. füzet 1890—92 Ára 3 frt.
- MUNKÁCSI BERNÁT.** Vogul Népköltési Gyűjtemény. 1892.
- I. köt. 1. füz. Regék és énekek a világ teremtéséről. . . Ára 1 frt 50 kr.
- II. köt. 1. füz. Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi Ára 4 frt.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

HUSZONKETTEDIK KÖTET.

VI. FÜZET.

Ara 50 kr.

BUDAPEST, 1892.

TARTALOM.

Az ugor nyelvek összehasonlító alaktanához. *Budenz József* hagyatékából

Az igeragozás; alanyi, birtokos és tárgyi személyragok	417
A mordvin határozók tekintettel a finn nyelvre. <i>Steuer János</i>	441
Egy ó-török nyelvemlék. <i>Kúnos Ignác</i>	476

Ismertetések és bírálatok.

K. Krohn. Die geogr. Verbreitung estnischer Lieder. — <i>Katona Lajos</i>	505
Kovács Gy. Latin elemek a magyar nyelvben. — <i>Kalmár Elek</i>	510

Kisebb közlések.

A Besztercei Szójegyzék. — <i>Simonyi Zsigmond</i>	523
Török népdalok. — <i>Halász Ignác</i>	526

A Nyelvtudományi Közlemények jövődöbeli programja.

1878-ban, midőn Budenz József vette át a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztését, a folyóiratnak munkakörét, mely ezelőtt tágabb volt, meg kellett szorítani, mert a Budenz irodalmi s egyetemi működése által fölvirágzó ugor nyelvészet mindig nagyobb tért kívánt s ezt egyebütt nem kaphatta, mint a Ny. Közleményekben.

Azóta azonban a hazánkbeli ugor és altaji nyelvészet annyira megtermékenyedett, hogy a Ny. Közlemények tere is szűknek bizonyult. A bold. szerkesztő buzgólkodása s az Akadémia nagylelkű támogatása nagyobb-szabású külön munkák kiadását tette lehetővé. Mig azelőtt Hunfalvy vogul s osztják könyvei a Ny. Közlemények egy-egy kötetét foglalták el, addig most Munkácsi votják s vogul, Halász lapp, Kúnos török gyűjtései és Munkácsi Votják Szótára több testes kötetre terjedő külön kiadványok alakjában láthatnak napvilágot. Ennélfogva a Ny. Közleményeknek ma már csak a kisebb anyaggyűjtő és földolgozó munkálatok maradnak.

Másfelől az Egyetemes Philologiai Közlöny, melyre bízva volt eddig a többi nyelvészeti ágaknak magyar nyelven való művelése, rendkívül terjedelmes tárgykörénél fogva — mely magában foglalja a régi s újabb irodalmak történetét, a klasszikus régiségant s egyáta-

Folytatás a boríték 3. lapján.

lán a klasszikus nyelvek egész philológiáját, — kevés tért adhatott a tulajdonképi nyelvészetnek. Már pedig kívánatos, hogy pl. a *hazai népfajokra való tekintettel megfelelő tért nyissunk a germán, szláv és román nyelvészetnek*, — kívánatos, hogy tért adjunk a nálunk mindinkább kifejlő *keleti nyelvészet* művelésének, azonfölül mindnyájunk okulására az *általános nyelvészetnek* is, melynek, a Steinthal és Techmer-féle folyóiratok megszűnése óta, amúgy sincs könnyen hozzáférhető organuma.

Végül szükség van arra, a mit eddig majdnem teljesen elhanyagoltunk: *hogy a külföldi nyelvészet fontosabb jelenségeit lehetőleg rendszeresen ismertessük*. Tapasztalatból tudjuk, hogy nyelvészeink s kivált középiskolai professzoraink kevésbé ismerik a *külföldi szaklapokat* s általában a *virágzó szakbeli irodalmat*, pedig ha időről időre figyelmeztetni fogjuk rá, a *termékenyítő hatás bizonyára nem fog elmaradni*. E cél elérésére szükséges, hogy *folyóiratunk sokoldalú és érdekes tartalommal igyekezzék magának újabb s nagyobb olvasóközönséget hódítani*.

Mindezen okoknál fogva a *Ny. Közlemények* ezentúl általánosabb körű folyóirattá fog válni, ámbár magától értetődik, hogy a magyar s ugor nyelvészet természetszerűleg meg fogják benne tartani hagyományos elsőbbségüket. Az előadottak szerint tehát folyóiratunk közölni fog:

1. magyar s egyéb ugor s általában urál-altaji tárgyú értekezéseket s anyaggyűjteményeket;

2. germán, szláv, román, sémi s általános nyelvészeti munkákat;

3. esetleg ethnographiai, műveltségtörténeti, mythologiai értekezéseket, a mennyiben nyelvészeti eszközökkel dolgoznak (pl. a kultúra szavairól);

4. bíráló és tájékoztató ismertetéseket a nyelvészeti irodalomnak minden ágából;

5. kisebb közléseket: szófejtéseket, magyarázatokat, nyelvészeti híreket stb.

A folyóirat ezentúl negyedévenként fog megjelenni, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből fog állani s ára 3 frt vagyis 6 korona lesz. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához czímezendő.

Az Ugor Nyelvek Összehasonlító Alaktanához.

Budenz József hagyatékából.

MÁSODIK RÉSZ.

Az ugor nyelvek szóragozása.

I. Igeragozás.

54. §.*)

Alanyra (meg tárgyra) mutató személyragok, — melyek többször egyszersmind birtokosragok (a névszón).

Eleve is föl kell tennünk, hogy a személyragok eredetileg csak encliticus személynévmások s így ez utóbbiaknak legalább egyszerű alaptőjével egyeztek. Ebhez képest találunk is még teljes alakú személynévmást személyragnak használva, pl. a törökben 1. *ben, men* én, *biz, miz* mi, 2. *sen te, siz ti*; mint ragok (özbég-tatár): 1. *alırman, itermen*, 2. *alırsan, itersen*, több. 1. *alırmız, itermiz*, 2. *alırsız, itersiz* (az oszmanliban már: 1. *alırım, iderim*, több. 1. *alırız, ideriz*): e mellett azonban rövidült alakok is fordulnak elő: praet. 1. *aldım*, 2. *aldıñ*, s ugyanily *m, ñ* mint 1. 2. birtokosrag (pl. *bařım* fejem, *bařıñ* fejed, *bařımız* fejünk, *bařıñız* fejetek); — néha azonban a személyrag akár még teljesebb alakú mintsem maga a különálló személynévmás, pl. több. 2. *-sıñız* (e h. *siz*) az oszmanliban: *alırsıñız* = tat. *alırsız*.

Az ugor nyelvekben azonban a személyragok mostani alakjukban sok esetben meglehetősen eltérők, sőt néha merőben különbözök a különálló személynévmásoktól, s gyakran többféle alakkal

*) A könyomatú íveken 61. §.

is jelennek meg, pl. a magyarban *-k* mint 1. szem. alanyi ragja (*tudok, tudék, tudnék, tudjak*) a különben 1. személyt jellemző *-m* ellenében; a mordvinban több. 2. *ntt*, E. *-nk*, és *-da*, E. *-do*, *-de*; a finnben több. 2. *-nne'* (birt.) és *-tte* (al. rag). Ennek okát és magyarázatát *a*) abban kell keresnünk, hogy a ragokká vált személynévmások jellemző kezdő-mássalhangzói más hangtani helyzetben (t. i. szóközépi és szóvégi helyzetben) estek az egyes nyelvekbeli általános alakfejlődés alá; — *b*) abban, hogy a személyragokul használt névmástökhöz még határozó vagy nyomatékosító ragok (még pedig előragok is) járultak, s a tisztán személykülömböztető elemekkel összeszorulva, ezeknek eredeti alakjukat többé-kevésbbé elváltoztatták vagy egészen fölismerhetetlenné tették, pl. mordM. *avazä* e h. *avan-sä*, *avam-sä* 1. birtokosrag névhatározó raggal; a magy.-ban, finnben *-n* 3. al. rag (*veszen, éljen, finn eläköön* e h. **eläköönsä*). Természetesen a különálló személynévmások kezdőhangzói (a személykülönbségnek fő kifejezői) sem maradhattak az ugor alapnyelv egysége óta minden egyes ugor nyelvben változatlanul; — s mindenek előtt ezeknek eredeti ugor alakját kell nyomoznunk, hogy magukat a személyragokat is, a tisztán személymutató elemekre nézve, az eredeti ugor alakban konstruálhassuk.

a) I. személynévmásnak jellemző kezdő és alaphangzója már az ugor alakban kétség nélkül *-m* volt; lásd a névmásképzésről szóló 54. §-ban: f. *minä* én (*me mi*), cser. *meñ* (*me*), votj. *mon* (*mi*), lp. *mon* (*mije*) stb., csak magy. *én* (*engem, enyém*),*) de több. még *mi*.

b) II. Személynévmás: déli-ugor: f. *tinä* (*sinä*), *te* | cser. *teñ*: *te* | mord. *ton* (*tñ*)

északi-ugor: m. *te*: *tì* | lp. *todn*: *tije* [F. *don*: *di*] | votj *ton*: *tì* | zürj. *te*: *tì* || oszt. *neñ*: *nen* | vog. *nän*: *nan*.

E szerint jellemző hangzók *t* és *n*, — az utóbbi csak egyik ugor fő nyelvben, miszerint csak explosiva: nasalis-esere folytán keletkezettnek látszik, s eredeti ugor hangzó az esetben dentalis explosiva volt; csak az kérdés, *t-e* vagy *d*?

*) Vog. *am* (*äm*).

c) III. személynévmás (a mennyiben még a közönséges mutató névmástól eltérő alakja van);

déli-ugor: mord. *son* ő : *sin* ök | finn *hän* : *he* (e h. *sän* : *se*) | (csér.-ben = mut. névm.).

északi-ugor: lapp. *sodn* : *sije* | (zürj. votj. = mut.) | magy. 'ő (övé) : *ők* || vog. *täu*, vogK. *tav* : *tan* | oszt. *teu* : *teg*, osztB. *lu* : *li*.

E szerint itt is utolsó fokon dentalis explosiva a jellemző hangzó, csak hogy ez több egyes ugor nyelvben gyengülő fejlődés útján haladt. — A különbség a III. II. személyjellemzők közt tehát korántsem éles, sőt egészen elenyésző, — s erre nézve még az az expediens sem látszik elfogadhatónak, hogy az egyik, pl. a II. személy jellemzője *d* volt volna (*d* : *n* szerint, a vog. oszt. *neñ* után), a III. személyé pedig *t*,¹⁾ — mert itt is van változatképen *l* (mely *d*-re mutat: osztB. *lu*, *li*), s végre a személynévmások egyeredetűek a mutató névmásokkal, melyeknél a közelre- meg távolra-mutatás megkülönböztetése nem a dentalisban, hanem a magas- vagy mélyhangú önhangzóban rejlik; s meg kell jegyezni, hogy az ugor nyelvekbeli mutató névmásnak kezdő dentalis explosívája általában váltakozik *n*-vel, úgy hogy tekintet nélkül a közel- vagy távol-mutatásra, eredeti ugor kezdőhangzóúl lágy *d*-t kell fölvennünk. Ha ennél fogva föl is kell vennünk, hogy a II. III. személynévmások sem különböztek eredetileg a kezdő mássalhangzójuk által, de mégis látjuk, hogy az ily biztosabb megkülönböztetés csakhamar létrejött egyik vagy másik (főleg a III.) személynévmáston beállott hangváltozás által.

II. szem. $\overbrace{t \quad d \quad n}^{d}$ (? *d_s*) III. szem. $\overbrace{s \quad (h,') \quad t \quad l}^{d}$ (? *d_s*)²⁾

¹⁾ Cf. ad *öl*, *asz*, *hét* MUgSz. [Későbbi bejegyzés].

²⁾ Vagy II. szem. *t*, III. *s*? — NyK. XXI. 190. stb. «A III. személynévmás az ugor nyelvekben.»

55. §.*)

Egyszerű és (nyomatekositó) segédraggal kapcsolt személy-
ragok.

a) **MordE.**-ban egyes-számi 3. birtokosrag (nominativus alakon): *-zo, -ze*, ellenben a többi casus-alakokon (a tisztán önhangzó-végűeken is): *-nzo, -nze* = **mordM.** *-nza*, pl. **mordE.** *kudozo* háza: *kudosonzo* házában, *kudostonzo* házából = **mordM.** *kutsinza, kutsinza*; **E.** *lišmeze* lova: *lišmestenze* lovából.

Ennek megfelelőleg a **finn**-ben: *-nsa, -nsä* (egyes- és többes-számi-rag: «*-ja, -jok*») — a *-h-n* (*s-n, 'n*), azaz a teljesb 3. személynévmástóval (*häne*) egyező ragalak ellenében, pl. **luonansa** és **luonahan** (*luonaan*) nála, náluk, **luoksensa** és **luoksehen** (*luokseen*) hozzája, hozzájuk; *kädestänsä* (kezéből) és *kädestähän* (*kädestään*).

b) **MordM.** *-ntt*, **E.** *nk* több. 2. birt. rag. — **M.** *-da*, **E.** *-do, -de* al. rag (pl. **M.** *kutstintt*, **E.** *kudostonk* házatokból — *vanida*, **E.** *vanodo* nézzetek) || **NB.** **E.** *-nk* e h. *-ntk, -k* többesjelölő (§. 50. B.)

MordE. *-nok, -nek*, **M.** *-nk* több. 1. birt. rag. — **M.** *-ma* (de **E.** szintén *-nok, -nek*) al. rag, pl. **E.** *kudostonok*, **M.** *kutstink* házunkból — **M.** *kulitama* halunk (**E.** *kuldanok*).

Fin. *-nne'* (e h. *-nde + '*) több. 2. birt. rag — *-tte* (*-tta, -ttä* — dial.) al. rag, pl. *luonanne'* nálatok, *kädestänne'* kezetekből — *tulette* (*tuletta*) «venitis»; **NB.** déli Pohjanmaa dialectusában a præt. és conditionalisbeli több. 2. ragalakot egyszerű *t*-vel ejtik vagy egészen el is ejtik a dent. explosívát, pl. *saita* (= *saitte*), *tuli'a tulitte*, *sanoosi'a sanoisitte*, *sanoota v. sanoja* = *sanoitte*, *lupasi'a* = *lupasitte* (lásd: Suomi IX, 284.) || v. ö. *maa*-tól: *maiden* (*mai'en*) és *maitten* gen. plur.

Fin. *-mme'* (e h. *nme + '*) több. 1. birt. rag — szintén *-mme* (*-mma, -mmä*) al. rag (v. ö. **mordE.**), pl. *luonamme* nálunk, *kädestämme'* kezünkől — *tulenime* jövőnk, *tulinime* jövőnk, — azonban déli Pohjanman-ban a 2. *-ta* (*-a*)-nak megfelelőleg: *-ma*: *muistima* emlékezünk (*muistamma* emlékezünk), *muistaasima* (*muistaisimme*), *lupasima* ígérünk (*lupaamma* ígérünk).

*) A könyomatú íveken 62. §.

c) **Finn.** -si (* -ti) egyes-számi 2. birt. rag helyett régibb iratokban előfordul *nsi* (lásd Suomi IX, 275)¹⁾: pl. 1714-ből: *ole terve tultuansi* (= *tultuasi*) | *tuoppas rauha tullesansi* (= *tullesasi*); 1733-ból (Maxenius : Loihtorunot) : *tuo rauta-rukkaisens* (= -esi); még most is van ennek nyoma liti-ben: *älä anna hattuens* «ne add a kalapodat» (*hattuasi*) | *sin tuvassans, sin kontistans* (= *sinun tuvassasi, kontistasi*). E szerint pl. a mostani *luonasi* «nálad» régibb *luonansi* helyett való, illetőleg **luonati* régibb **luonanti* helyett || v. ö. *kolmas* harmadik, e h. *kolmansi* (**kolmanti*, tő: *kolmante*).

d) **Cseremis.** -na több. 1. birt. és al. rag (egyes-számi -m ellenében; több. 2. -da egy. -d ellenében), pl. *kudona* «házunk» — *tolona* «jövünk» (v. ö. mord. -nok : *kudonok* és finn *tulemme*).

e) **LappS.** -n egy. 1. birt. rag (csak a nominativus alakon -m : *aččam* atyám) pl. *aččestan* atyámból, -tól, *kojkosan* ad me (v. ö. *kojkosat* ad te, *kojkosas* ad se) — ellenben al. rag *m* helyett -b : *lokkab* olvasok, *leb* vagyok || a lpF.-ben birt. és al. rag csak *m* : *lusam* hozzám, *lokkam* olvasok, *lüm* vagyok.

lpS. -ne több. 1. birt. rag — ellenben -me és -be al. rag (*leime* valánk, *lokkabe* olvasunk). || lpF.-ben -mek birt. rag és al. rag, s ezenkívül még *p* al. rag (*lokkap*).

Találunk tehát némely személyragalakban, a személynévmás-tóval egyező részen kívül, még megelőző *n*-t, még pedig egyaránt mind a három személy ragjaiban, miszerint az nem tekinthető személykülömböztető, hanem csak mutató, vagy a névmásban kifejezett mutatót nyomatékosító elemnek. Nevezhetjük tehát «nyomatékosító segéd-ragnak».

56. §.²⁾

Nyomatékosító *n*-vel alakult személyragok vannak a fent említetteken kívül olyanok is, a melyekben maga az *n*, az egyes ugor nyelvek hangfejlődése következtében lappangásba jutott.

a) **Zürjén.** -d egyes sz. 2. birt. rag, pl. *vokid* testvéred (*vok*), *purtid* késed, *sinmid* szemed, *dorišid* töled. — Tudva hogy a zürjén

¹⁾ Setälä Äänn. 57. (Agr. *sinun edestens, päänsi, tulduansi*).

²⁾ A könyomatú íveken 63. §.

nyelv eredetibb *-nd*-ből el szokta ejteni a nasalist (*kíd* kedv = oszt-kend | *ud*- adni, nyujtani = f. *anda-*), de egyszerű *d-t l*-vé változtatni (*sölöm* : *sydäme*) : *vokíd* helyett régibb *vok-nd* vehető föl. || NB. zürj. *kojmöd* «harmad» (*kolmande*), *doröd*- (frequ. *dor-*) szerint tkp. **voköd* kellene, s csakugyan még tükröz is ilyen alakot a *v o t j á k*, pl. *užed* dolgozod, *oskoned* hited, *kebered* gondod (nem *užid* vagy *užid*, *oskonid*, *keberid*), tehát zürjén ö-nek megfelelő *e*-vel — mely önhangzó színezetben pedig még némi nyoma van a megvolt nasalisnak.

b) Cseremisiz: egy. 1. *-m*, 2. *-d* birt. ragok. Ezeket lehetne bár egyszerű (névmástóvel egyező) ragalakoknak tekinteni (mint-hogy eredeti *d* a cseremisizben meg szokott maradni) — ha ezen ragok előtt a szótőnek végvocalisa nem változnék, a mi *m*, *d* hozzájárultával különben nem történik (pl. *jumo* ,isten'-től: acc. *jumom*, *jumum*, *tolo-d* jönnek):

1. *jumem*, 2. *jumed* | 3. *jumožo*

1. *kudem*, 2. *kuded* | 3. *kudožo* háza

több. 1. *jumuna*, 2. *jumuda*, 3. *jumušt*

több. 1. *kudona*, 2. *kudoda*, 3. *kudošt*.

Ez alakok (*jumem*, *jumed*) pedig magyarázhatók régibb **jumonm*, **jumond*-ból, közvetítő **jumojm*, **jumojd*-val (v. ö. magy. *tanojt* : *tanét*; v. ö. finn *neide* e h. *neide* «nedv» MUGSz. 419. sz.; — v. ö. votj. *peñmit*, *pejmit* = zürj. *pemid*, f. *pimiä* sötét); v. ö. magában a cseremisizben az <ed frequ. igeképzést, pl. *tol-* (*tolo-*)-tól *toled-*, *kodo-* ,hagyni'-től: *koded-* (*tolond-*, *kodond-* helyett, az utóbbi = mordM. *kadind-*).

c) **Magy.** *-d* egy. 2. birt. rag; pl. *véred*, *fejed*, *házad*, *hozzád* stb., — a mennyiben pl. *véred* épen úgy eredetibb **vérend* helyett való, mint *harmad*, *negyed* = f. *kolmante*, *neljante*; v. ö. még frequ. *-d* (*köpöd-*, *rakod-*) = ug. *-nd*; — ellenben egy. 2. al. rag *-l* (*alszol*, *tudol*, *tudál*, *tudnál*) = egyszerű 2. *-d* rag (*d* : *l*-váltás: *velő*, *álm*, *nyél*, *dobol*, *ölel*).

d) **Magy.** *-nk* több. 1. birt. és al. rag (*urunk* [*uronk*, *urank*], *kezünk* [*kezőnk*, *-énk*] — *vagyunk*, *-onk*, *tudunk*, *tudonk*, *verünk*, *verőnk*, *-énk*) — tudvalevőleg régibb *-muk*, *-mük* helyett való (*vogy-muk*, *vimadjomuk*, *uromk* HBeszéd); — több. 1. al. rag még (tárgyi rag után) <*uk*, *ük* (<*ok*, *ök*), pl. *tudjuk*, *verjük*, s ezekben *-juk*,

-jűk régibb -javok, *jevők*-re utal (v. ö. *tudjátok*, *verítek* e h. *verjétek*); s az ezekbeli -vok, -vők-ben a személymutató hangzó nyilván *v* (*m* helyett, v. ö. *név*, *leves*, *nyelve* stb.), mi szerint a *tudjuk*-beli *u* épen úgy lett mint pl. *nyúl*, *nyulat*-ban = mord. *numil*, *numolo*) :

urunk (*uromk*) : **uromuk* *tudunk* : **tudomuk*

kezünk (*kezőmk*) : **kezemük* *verünk* : **veremük*

-mmok, -mmök — -nmok, -nmök (v. ö. mordE. -nok, -nek)

tudjuk (*tudjűk*) : **tudjavok* : **tudjamok*

verjük (*verjűk*) : **verjevők* : **verjemök*

-mok, -mök (v. ö. mordM. -ma).

e) **Magy.** -m, egy. 1. birt. rag: *uram*, *kezem* | *lovam*, *fejem*; — ezenkívül -m egy. 1. al. rag, a tárgyi igeragozáson kívül is: *alszom* (v. ö. 2. *alszol*), *nyugszom* stb.

NB. 1. a megfelelő többes-sz. ragban (*uramk*, **uramuk*) az előbbi pont szerint az *m* = régibb *mm*, ebből: *n-m*;

2. a magyarban, szóközépén és végén, főleg akkor maradt meg *m*, ha megelőző consonanssal (*l*, *r*, *j*) érintkezett s arra támaszkodott, s maga e támasztó consonans nagyrészt elenyészett, — azaz *m*-hez assimilálódott, úgy hogy a mostani megmaradt *m*-et kettős *mm* előzte meg (v. ö. *hárho*, *álmo*, *félelm*, *hím* = vog. *kajm*; *szeme* = f. *silmä*, *csomó* — f. *solme*, *hom-lok* — f. *kulma*, *emel* — vog. *oszt. alm*- stb.). — Eszerint *uram* (*urama-t*) = régibb **uramma*-nak vehető, a mi **uranma*-ból lett; v. ö. *urada* = ered. **uranda*

Finn. -ni egy. 1. birt. rag: *jalkani* lábam, *käteni* kezem (*jallassani*, *jalastani* lábamban, -ból, *luonani* nálam stb.) — -nmi (v. ö. 2. birt. rag -si e h. -nsi, nti), — mert egyszerű -mi-nek nem kellett -ni-vé változni, minthogy az *m* még nem került szóvégre (*sydän* e h. *sydäme*, *pahin* e h. *pahimpa*, *onneton* e h. *onnettoma*), v. ö. *nimi*, *lumi*, *liemi* stb.; — ellenben az -n al. rag (*tulen* jövök, *olen* vagyok) lehet = egyszerű -m.

57. §.¹⁾Személyrag nyomatékösítő *k* (*g*).²⁾

a) **Magy.** -*k* egy. 1. al. rag: *tudok, verék, leszek* | *tudjak, verjek* | *tudék, verék, tudnék, vernék* (v. ö. 2. *tudol, leszel* | *tudál, verél* | *tudnál, vernél*).

Zürjén-votj. tagadó-ige («nem» — v. ö. finn. *en, et, ei*; *emme, ette, eivüt* a rendes igeragozással egyezőleg):

Præsens:

Zürj. 1. *og set* (nem adok)
2. *on set*
3. *oz set*

Votj. 1. *ug šot*
2. *ud šot*
3. *uz šot*

zürjP.

plur. 1. *og setö* *og setö*
2. *on setö* *od setö*
3. *oz setni* *oz setö*

plur. 1. *um šotä*
2. *ud šotä*
3. *uz šotä*

Præteritum:

zürj. 1. *eg set*
2. *en set*
3. *ez set*
plur. 1. *eg setö*
(P. ed)- 2. *en setö*
3. *ez setni*

(Udori) *ig set*
in set
iz set
plur. *ig setö*
in setö
iz setniš

Votj. 1. *öj šot*
2. *öd šot*
3. *öz šot*
plur. 1. *öm šotä*
2. *öd šotä*
3. *öz šotä*.

Itt tehát -*g* (csak votj. præt. -*j*) az 1. szem. ragja, még pedig tkp. egyes-számi, noha a zürjénben a többes-számban is jár (a votjákban azonban *om, öm*), — de csak úgy, hogy a többes-szám a mellékelt igetön van kifejezve (*setö* = votj. *šotä*).

NB. A zürjén-votják tagadó igének többi ragozása lényegesen egyező egyéb igéknek præs. præt. alakjaival:

zürj.

præt.

2. *on* — v. ö. *setan* adsz, *keran* csinálsz | 2. *en* (*in*) — v. ö. *setin, kerin*
3. *oz* — *setas* ád, *keras* csinál | 3. *ez* (*iz*) — v. ö. *setis, keris*.

¹⁾ A könyomatú íveken 64. §.

²⁾ Cf. pronomenképzés.

	votj.		præt.
	2. <i>ud</i> — v. ö. <i>šotod</i>		2. <i>öd</i> — v. ö. <i>šotid</i>
	3. <i>uz</i> — v. ö. <i>šotoz</i>		3. <i>öz</i> — <i>šotiz</i>
plur.	1. <i>um</i> — <i>šotom</i> (- <i>mĩ</i>)	plur.	1. <i>öm</i> — <i>šotim</i> (- <i>mĩ</i>)
	2. <i>ud</i> — <i>šotodĩ</i>		2. <i>öd</i> — <i>šotidĩ</i>
	3. <i>uz</i> — <i>šotozi</i>		3. <i>öz</i> — <i>šotizi</i>

Ebből az látszik, hogy a közönséges egy. 1. személyalak, mely most ragtalan (zürj. *seta*, votj. *šoto* adok | præt. *seti*, *šoti* adtam), régebben a tagadó igéével azonos raggal birt, azaz **setag*, **setig*, votj. **šotog*, **šotig* (**šotij*) volt, — vagyis hogy a ragra nézve ugyanaz a különbség volt az egy. és többes-sz. 1. személyalakok közt, a mely van a magyarban *tudok* és a többesi *tudom*[*k*] közt.

Ezen egy. 1. ragalakok (magy. -*k*, zürj. votj. -*g*) sehogy sem vihetők vissza az 1. szem. eredeti jellemzőjére, -*m*-re; — ezért a *k*, *g*-ben csak segédragot láthatunk, mely mellett a természetesen valaha megvolt tkpi személymutató *m* lappangásba jutott. Csak az a kérdés, vajjon a *k* (*g*) nyomatékositó az eredeti teljes ragalakban előtte állt-e a személymutató *m*-nek vagy utána? vagyis -*k-m* volt-e vagy -*m-k*? A magyarban az *m* bizonyosan *v*-vé gyengült, s így csakhamar -*k-v* vagy -*v-k* lett, s csakugyan akármelyikből válhatott könnyen -*k*, pl. *tudok* akár **tudokv*, **tudokv*-ből (v. ö. *mag* : *magva*), akár **tudov-k*, **tudovk*, **tudokk*-ből. Az utóbbit már a zürj. votj. *g*, mely megelőző *ng* (*mg*)-re mutat, teszi valószínűbbé; — ezen kívül még számba kell venni, hogy a vogul a különálló szem. névmást is -*k* képzővel nyomatékositja: v o g K. *amk* magam, *nak* magad, *tak* maga, több. *mank*, *nank*, *tank*, vogB. *ämki*, *nänki* stb. — (v. ö. mordM. *řaka*, *řaka*, mordE. *teke*, *seke* ugyanez, ugyanaz | lpS. *tatek* ugyanez, *tahkak* hi ipsi); — végre hogy szintén a magyarban van még egy személyrag, melyben *k* a személymutató részt nem megelőzi, hanem követi (lásd *b*) alatt).

b) Magy. <*ik* (-*jsk*, -*jsk*), egy. 3. al. rag : *) *alszik*, *lépik* (*lép* helyett) | *eszik*, *iszik* | *ennék* (e h. *enneik*, *ennejek*), *innék* (*innaik*) || Göcsejben még hébe-hóba hallható pl. *fáznaik* (= *fáznék*), *történnejek* (= *történnék*). A tkpi személymutató itt nyilván az *i*-ben foglaltatik, mely -*js*, -*js* helyett való, vagyis a 3. birt. rag -*ja*, -*je*-vel

*) Nem refl., pl. *lépik*, *állapik*.

egyező. E szerint *-ik* = *-j_s* (*j_s*) + nyomatékosító *-k* (v. ö. *vogK. tak*, *tav-k* ő maga), pl. *válik* ebből: **válojok*, *válojk*, *válék*, *válík*.

NB. Az *-ik*-nek esetleges reflexív értéke (*törík*, *hallík*, *szüle-tik*) csak a tkpi reflexív képzés lappangásánál fogva támadt (lásd 18. §.) || NB. *eszen* : *eszik* | *aluszon*, *aludjon* : *aluszik*, *aludjék* | *adjon*, *legyen* : *adjék*, *legyék* Debreczenben.

Cseremisiz. Tagadó-ige:

1. *om*, 2. *od*, 3. *og* (*ok*), pl. *og pokto* nem hajt
 plur. 1. *ona*, 2. *oda*, 3. *og* (*ok*), pl. *og poktep* nem hajtának
 cserM. 1. *am*, 2. *at*, 3. *ak* Conj. 1. *enem*, 2. *ened*, 3. *éneže*
ama, *ada*, *ak* *enena*, *eneda*, *enešt*.

Egyszerű 3. személyrag a cser.-ben *-žo*, *-že* (*-š*), több. *-št* — s ennek a nyomatékosító *k* mellett megmaradt volna nyoma (*-šk*, *-kš*); — ezért a tagadó 3. szem. *og* (*ok*), *ak*-ban csak 3. szem. értékű csupa tőalakhoz járulhatott a *k* (*o-k*, *a-k*).

NB. Az egyik cser. igeragozásban az egy. 3. præs. vocalis végű, pl. *pokto*-tól (1. *poktem*, 2. *pokted*), 3. *poktá* (több. *poktád*): — de nem igen lehet itt (a tagadó *og*, *ok*, *ak* szerint) ellap-pangott ragot (t. i. *g*, *k-t*) venni föl.

58. §.*) Nyomatékosító *-p* (*-b*) az igeragozásban.

A finn-ben a *-pa*, *-pä* (*-ba*, *-bä*) nyomatékosító encl. particula (*sepä*, *jopa*, *miksipä* — *siksipä*), különösen az akár csak gyengén kiemelt prædicatum-szóhoz szokott járulni (*olipa impi ilman tyttö* . . . | *nousipa merestä miesi* | *tulipa merestä Tursas, uros aaloista yleni* | Kalevala; l. Finn gr. §. 33.). Innen gyengült vocalissal *-pi*, mely az ind. præs. és concess. egyes-sz. 3. személyalakjához gyakran hozzájárul, de kivált egytagú ilyen alakon rendszeren előfordul: *antaa* vagy *antaapi*, conc. *antane* v. *-neepi* | *tulee* : *tuleepi* | *saapi* (v. *saa*), *käypi* (v. *käy*), *juopi* (*juo*) stb. Némely finn dialectusban ez a *-pi* az egy. 3. személyalakban egészen állandóvá vált, pl. és z t *andab*, *tuleb*, *saab*, *joob* = *antaapi* stb.), *parandab*, *valab*, *pezeb* stb. (NB. [*ep-ole*], *'pole* nincsen = f. *eipä-ole*); — s a nyugati-finnben is ilyen *pi* (*-pa*, *-pä*)-vel megtöltött alak teszi a

*) A könyomatú íveken 65. §.

több. 3. személyalak alapját: *antavat adnak, antanevat, antoivat | elävät, elivät* stb. | *tulivat = tulipa + t.*

NB. Déli Pohjanmaa-ban meg több. 3. *muistaavat, tuloovat, löytävät* (egy. 3. *tuloo, muistaa, löytää*), s más tájon meg az egyes számban is rövid tövéggel: *tulevi, antavi (tuleepi, antaapi helyett)* || NB. a præt.-ban pl. *tulivat* mellett *tulit* is; így az észten: *tulid és tulivad, joid v. joivad* (de præs. csak: *tulevad, joovad*).

Lapp. 1 p F. præs., dual. 2. -bätte, 3. -ba : plur. 1. p, 2. bättet.
1 p S. „ -beten, 3. -ba ; plur. 1. -be, 2. -bete.

Pl. 1 p F.-ben a *lokka* «olvasni» igének ind. præsense :

egy. 1. <i>lojam</i>	dual. 1. <i>lokke</i>	több. 1. <i>lokkap</i>
2. <i>lojak</i>	2. <i>lokkabätte</i>	2. <i>lokkabättet</i>
3. <i>lokka</i>	3. <i>lokkek</i>	3. <i>lokkek</i>

cf. præt. 1. <i>lokkim</i>	dual. <i>lojaime</i>	több. <i>lojaimek</i>
2. <i>lokkik</i>	<i>lojaide</i>	<i>lojaidek</i>
3. <i>lojai</i>	<i>lojaiga</i>	<i>lokke</i>

1 p S. ece- szeretni: præs., dual. 1. <i>ecen</i>	több. 1. <i>ecebe</i>
2. <i>ecebeten</i>	2. <i>ecete</i>
3. <i>eceba</i>	3. <i>ecch</i>

cf. præt., dual. 1. <i>ecimen</i>	több. 1. <i>ecime</i>
2. <i>eciten</i>	2. <i>ecite</i>
3. <i>ecika</i>	3. <i>ecin.</i>

Cseremisiz. -ve több. 3. (ind. præt.-ban = finn -vat, -vät),
pl. *ele vala*: *eleve valának, tolo jött*: *toleve jöttek* (f. *tuli* : *tulivat*),
kondeve hoztak (kantoivat), pokteve hajtottak.

cser M.-ben: *užebe videbant, jüebe bibebant.*

cser M.-ben néha az ind. præs., több. 3. is -ebeš végű,*)
egyesszámi -eš*) ellenében (*tolebeš* : *toleš*).

NB. *og-ul* (finn. *ei ole*) : *og ulep* «*eivät ole*» | *og pokto* nem
hajt: *og poktep* nem hajtának.

*) Bed[eutet] št.

59. §.¹⁾

A tisztán alanyi, meg birtokos-mutató *személyragok*, a mint az egyes ugor nyelvekben egymás mellett előfordulnak.

I. Finn. a) Birt. ragok: egy. 1. -ni, 2. -si (-nsi), 3. -nsa, -nsä; v. -h-n
több. 1. -mme', 2. -nne', 3. „ „ „

egy. 3. Savo-dial. -nsa h. -sek, pl. *itsensä* h. *ihtesek* «magát, magukat».

b) al. ragok: egy. 1. -n, 2. -t 3. —, -n (-nsa)

több. 1. -mme', 2. -tte, 3. — (több. -t)

meg: 1. -ma, 2. -ta (-'a).

1. <i>tulen</i>	tb. <i>tulemme</i>	præt. 1. <i>tulin</i> tb. <i>tulimme</i>
2. <i>tulet</i>	<i>tulette</i>	2. <i>tulit</i> <i>tulitte</i>
3. <i>tulee</i> ²⁾ (<i>tuleepi</i>)	<i>tulerat</i>	3. <i>tuli</i> <i>tulivat</i> (<i>tulit</i>)
tb. <i>tulima</i> 2. <i>tuli'a</i>		

Imper. (opt.) egy. 3. *tulkohon*, *tulkahan* (*tulkahansa*)

több. 3. *tulkohot* *tulkahat*

NB. præs. egy. 3.: *tule-*: *tulee* (dial. *tuloo*), *anta-*: *antaa*,
synty-: *syntyty*, *mene-* (*mänöö*): *menee*, *sano-*: *sanoo*, *ampu*:
ampuu.

NB. imper., egy. 3. -nsa: Kalevala 36, 185. 171. 199. *kun lie*
kuollut, *kuolkahansa*.

II. Cseremisiz. a) Birt. ragok: 1. -m, 2. -d, 3. -žo, -že

több. 1. -na, 2. -da, 3. -št

pl. *kudo*: 1. *kudem*, 2. *kudet*, 3. *kudožo*
kudona *kudoda* *kudošt*

jumo: 1. *jumem*, 2. *jumed*, 3. *jumužo*

erge fiú: 1. *ergem*, 2. *erged*, 3. *ergeže*

olá város: 1. *olam*, 2. *olad*, 3. *olaže*.

b) al. ragok: egy. 1. -m 2. -d (-t, é) 3. —, š (-žo, -že)
tb. 1. -na 2. -da 3. (tb. -d), št, -ve'

pl. *pokto-*, *tolo-tól*:

¹⁾ A könyomatú íveken 66. §.

²⁾ Cf. cser. *toleš*, vp. *tulehe-k!* — *On*, *ompi*.

Ind. præs. 1. <i>poktem</i>	<i>tolam</i>	több. 1. <i>poktena</i>	<i>tolona</i>
2. <i>pokted</i>	<i>tolad</i>	2. <i>pokteda</i>	<i>toloda</i>
3. <i>pokta</i>	<i>toleş</i>	3. <i>poktad</i>	<i>tolod</i>
præt. 1. <i>tolom</i>	tb. <i>tolna</i>	conj. 1. <i>tolnem</i>	tb. <i>tolnena</i>
2. <i>toluē</i>	<i>tolda</i>	2. <i>tolned</i>	<i>tolneda</i>
3. <i>tolo</i>	<i>toleve</i>	3. <i>tolneže</i>	<i>tolnešt.</i>

III. Mordvin.

a) Birt. ragok: egy. 1. <i>-n</i> (<i>m</i>)	2. <i>-t</i> (<i>k</i>)	3. <i>-nza</i> , E. <i>-nzo</i> (és <i>-zo</i> ,
tb. 1. <i>-nk</i>	2. <i>ntt</i>	3. <i>-st</i> (<i>-sk</i>) [<i>-ze</i>]
E. <i>-nok</i> , <i>-nek</i> E. <i>nk</i>		
pl. E. <i>kudoson</i> ,	<i>kudosot</i> ,	<i>kudosonzo</i>
M. <i>kutsin</i> ,	<i>kutsit</i> ,	<i>kutsinza</i>
<i>kudosonok</i> , <i>kudosonk</i> , <i>kudosost</i>		
<i>kutsink</i> , <i>kutsintt</i> , <i>kutsist</i>		

NB. E. *kudom* házam: M. *kudizä* névhatározóval; *kudozo* háza: M. *kudits* (v. ö. Mord. Nytan. 21. §.)

b) al. ragok: egy. 1. <i>-n</i>	2. <i>-t</i>	3. —, <i>-za</i> , E. <i>-zo</i> , <i>-ze</i>
tb. 1. <i>-ma</i>	2. <i>-da</i>	3. (tb. <i>-t</i>), <i>st</i>
E. <i>-nok</i> , <i>-nek</i> E. <i>-do</i> , <i>-de</i>		

pl. ind. præs. (*kulī-*, *kulo-* halni):

1. <i>kulan</i> , 2. <i>kulat</i> , 3. <i>kulī</i> , tb. 1. <i>kulitama-</i> , 2. <i>-tada</i> , 3. <i>-iht</i> .	
E. <i>kuldanok</i> , <i>kuldado</i> , <i>kulit</i> .	

imper. 2. *kulik* (E. *kulok*, *kult*) | 3. *kuliza*, E. *kulozo*
tb. 2. *kulida*, E. *kulodo* | 3. *kulist*, E. *kulost*.

Ind. præt.

egy. 1. <i>kulīn</i>	E. <i>kulīn</i>	<i>sodan</i>	E. <i>sodīn</i>
2. <i>kulit</i>	<i>kulit</i>	<i>sodat</i>	<i>sodit</i>
3. <i>kulis</i> *)	<i>kulož</i> , <i>-oš</i> *)	<i>sodaš</i>	<i>sodaž</i> , <i>-aš</i>
tb. 1. <i>kulīmā</i>	<i>kulīnek</i>	<i>sodamā</i>	<i>sodīnek</i>
2. <i>kulidā</i>	<i>kulide</i>	<i>sodadā</i>	<i>sodide</i>
3. <i>kulist</i>	<i>kulošt</i>	<i>sodašt</i>	<i>sodašt</i>

(*soda-* tudni).

*) Egy másik præt.-tő (cf. [cser.] *poktošo* — a melybe belé-
kerül *poktēve*); cf. vog. *mines* — alk[almasint] mom. *-ks*. — NB.

**kuloks-i* = finn conditionalis [V. ö. Mord. Nytan. 28. §. 2.).

egy. <i>pelim</i>	E. <i>pelin</i>	tb. <i>pelimä</i>	E. <i>pelinek</i>
<i>pelit</i>	<i>pelit</i>	<i>pelidä</i>	<i>pelide</i>
<i>pels</i>	<i>pelež, -eš</i>	<i>pelst</i>	<i>pelešt (pele- félni).</i>

Imp. egy. 2. *pelht*, E. *pelt*; 3. *peleza*, *peleze*;
tb. 2. *peleda*, E. *pelide*; 3. *pelest*, *pelest*.

IV. Lapp. a) Birt. ragok:

1p S. egy.	1. -n, -m	2. -t	3. -s
dual.	—	2. -ten	3. -ska
több.	1. -ne, -me	2. -te	3. -se
1p F. egy.	1. -m	2. -d	3. -s
dual.	1. -me	2. -de	3. -sga
több.	1. -mek	2. -dek	3. -sek

pl. lpS. *kojkosan* hozzám, *kojkosat*, *kojkosas*; — *aččam* atyám;
kaskabten inter vos, *eččeska* se ipsos (duos)
lusame ad nos, *lusate* ad vos.
aččestane atyánktól | *aččestate* | *aččestase* atyjoktól.

lpF. <i>ječčam</i> magam(at)	<i>ječad</i> magad	<i>ječas</i> magát
<i>ječčame</i>	<i>ječade</i>	<i>ječasga</i>
<i>ječčamek</i> magunkat	<i>ječadek</i>	<i>ječasek</i> magukat

giettasam, -sad, -sis kezembe stb.

-samek, -sadek, -sasek | *lusam* hozzám stb.

b) Al. ragok:

1p S. egy.	1. -b	2. -h, —	3. —, -s	[-ba
dual.	1. -men, -n	2. -ten; -beten	3. (dual. kan); -skan;	
több.	1. -me; -be, -b	2. -te; -bete	3. (több.); -se; -n.	
1p F. egy.	1. -m	2. -k, —	3. —, -s	
dual.	1. -me; —	2. -de, -t; -bätte	3. (du. ga), -sga, -ba	
több.	1. -mek; -p	2. -dek, -bättet	3. (tb.), -sek	

pl. lpS. ind. præs.	1. <i>orrob</i>	2. <i>orroh</i>	3. (<i>orro</i>)
dual.	<i>orron</i>	<i>orrobeten</i>	<i>orroba</i>
több.	<i>orrobe</i>	<i>orrobete</i>	(<i>orroh</i>).

Ind. præt. 1. <i>ecib</i>	2. <i>ecih</i>	3. <i>eci</i>
<i>ecimen</i>	<i>eciten</i>	<i>ecika[n]</i>
<i>ecime</i>	<i>ecite</i>	<i>ecien [ecin]</i>

Imper. egy. 1. <i>ecom</i>	2. <i>ecoh</i>	3. <i>ecos</i> (<i>lẽ- : lẽkus legyen</i>)
dual. <i>econ</i>	<i>ecoten</i>	<i>ecoska[n]</i>
több. <i>ecob</i>	<i>ecote</i>	<i>ecose</i>

pl. lpF. ind. præs. egy. 1. <i>lořam</i>	2. <i>lořak</i>	3. <i>lokka</i>
dual. 1. <i>lokke</i>	<i>lokkabätte</i>	<i>lokkaba</i>
több. 1. <i>lokkap</i>	<i>lokkabättet</i>	<i>lokkek</i>
præt. egy. 1. <i>lokkim</i>	2. <i>lokkik</i>	3. <i>lořai</i>
dual. 1. <i>lořaima</i>	<i>lořaide</i>	<i>lořaiga</i>
több. 1. <i>lořaimek</i>	<i>lořaidek</i>	<i>lokke.</i>

lpF. imper. egy. 1.	2. <i>lořa</i>	3. <i>lokkus</i>
dual. 1. <i>lokku</i>	<i>lokke</i>	<i>lokkusga</i>
több. 1. <i>lokkop</i>	<i>lokkat</i>	<i>lokkusek</i>

lekkus legyen, du. lekkusga, tb. lekkusek legyenek.

NB. *lẽkus* (lpF. *lekkus*) : finn. *antakoon[sa]*, *eläkõõn(sä)*.

V. Votják.

a) Birt. ragok: egy. 1. <i>-m</i> és <i><ä (i)</i> 2. <i>-d</i> (<i><ed, id</i>)	
több. 1. <i>-mi</i> 2. <i>-di</i>	
egy. 3. <i>-z</i> (<i><ez, iz</i>)	
több. 3. <i>-zi</i>	

pl. *sinmištĩm* szememből, *sinmištĩd*, *sinmištĩz*
nĩlũ (*nĩli*) leányom | 2. *uskoned* hited, *mĩlũd* eszed
 3. *sionez* étele, *nĩlĩz* leánya.

több. 1. *bordištĩmi* tölünk, 2. *-di*, 3. *bordištĩzi* tölük
 1. *atajmi* atyánk, 2. *atajdĩ*, 3. *kuzĩmzi* erejük.

b) Al. ragok: egy. 1. <i>[-g, j]</i>	2. <i>-d</i>	3. <i>-z</i> , (<i><ä</i>).*)
több. 1. <i>-mi</i> (<i>-m</i>)	2. <i>-di</i>	3. <i>-zi</i>

præs. egy. 1. *soto* és *ug* (§. 57.) 2. *sotod* 3. *sotoz* és *sotũ*
 több. 1. *sotomi* (*sotom*) 2. *sotodi* 3. *sotozi*

Præt. egy. 1. *soti* és *õj* stb. (lásd §. 57).

(Imper. egy. 2. *sot*, tb. 2. *sotũ*).

*) Nom[en] verb[ale] -j — v. finn *<aa*, cf. illativus-végzet.

Zürjén.

a) Birt. ragok: egy. 1. -m és <öj, ej (P. ö, e) 2. -d (P. -t, -d) 3. -s
több. 1. -nim 2. -nid (P. -nit) 3. -nis

pl. vok frater: 1. voköj, (kiej kezem) 2. vokid 3. vokis
elat. voksim voksid voksis
1. voknim 2. voknid 3. voknis
voksinim voksinid voksinis

b) Al. ragok:

egy. 1. [g] 2. -n 3. -s, (<ö).
több. 1. -m 2. -nnid 3. -sni (-snis), (<öni)
(P. -m, mö) (P. -t, tö) (P. -sö)

pl. præs. egy. 1. seta és og (§. 57) 2. setan 3. setas és setö
több. 1. setam setannid setasni és setöni
(P. setat) (P. setasö)

præt. egy. 1. setin és eg, ig 2. setin 3. setis
több. setim setinnid setisni
(P. setit) (P. setisö)

NB. Zürj.-Udor: völim valánk, völinnid valátok, völisnis valának.

Imper. egy. 2. set, több. 2. setö. (P. setö, setöte).

Jegyzet. a)

Zürj. birt. egy. 1. -m és <öj, ö = votj. -m és <ä
zürj. birt. egy. 2. -d, 3. -s = votj. 2. -d, 3. -z
zürj. al. több. 1. -m = votj. több. 1. -mi (-m)
zürjP. al. több. 2. -t (-tö), 3. -sö = votj. 2. -di, 3. -zi
zürj. al. egy. 1. -g, 3. -s = votj. egy. 1. g (j), 3. -z.

Mindezeket tekintetbe véve, azt látjuk, hogy a zürj. birt. több. 1. -nim, 2. -nid, 3. -nis-ből csak -m, -d, -s = votj. -mi, -di, -zi, melyek pedig már többesi alakok, hogy tehát amazok -nimi, -nidi, -nisi (illetőleg zürjP. -nimö, -nitö, -nisö) helyett valók. Látni való hogy a -nim, -nid, -nis ragok előrsze ni olyan segédrag, melyet a zürjén (csak a votjától különválta után) a végett alkalmazott, hogy a nagyon elkopott többesszámi személyragokat (v. ö. setam = votj. sotomi) megkülönböztesse az egyes-számiaktól, me-

lyekkel egyenlőkké váltak volt. Ezen *ni*-ben, tekintve annak csak többesítő értékét — (a miért nem lehet csak az egyéb ragok előtt, pl. *-d*, *-di* előtt lappangó nyomatékosító *n*-nek ismétlése) — fölismerhető a zürj. *si* mutató névmástőnek több. alakja *ni*, miszerint *-nim* (*-ni*, *-mi*), *-nid*, *-nis* tkp. határozott (még pedig többesszámra utalólag határozott) személyragok (v. ö. a mordM.-ban a névhatározóval v. végarticulussal kapcsolt birtokos-személyrag-alakokat).

J e g y z e t. b)

Zürj. al. rag. több. 2. *-nnid* = *-d* + *nid* (v. ö. zürjP.-ben még csak *-t* = votj. *-di*); — s szintígy a több. 3. *-sni* rag először is teljesebb *-snis* helyett való (v. ö. zürj.-Udor *völisni*) = *s* + *nis* (többesi *-s* = votj. *-zi*, v. ö. zürjP. *-sö*); tehát több. 3. *setöni* is tkp. *setö-nis*.

J e g y z e t. c)

Zürj. al. rag egy. 2. *-n* = votj. *-d* (*setan* = *śotod*), mindkettő = régibb *-nd* (**setand*, *śotond*) — s miképen magyarázható votj. *śotod* ellenében a zürj. *śetan*, tekintve hogy különben a zürjénben és votjákban egyaránt *-d* = *ered. nd*? — V. ö. zürj.-votj *zin*, *ziñ* a MÜgSz.-ban *szag* cz. alatt, 265 l.; v. ö. votj. *puñ*, zürj *pon*, *pom* vég; votj. zürj. *piñ* «fog».

J e g y z e t. d)

Zürj. birt. egy. 1. (nominativus) <őj, ő, votj. <ä (?) -re nézve v. ö. votj. *-mtä* = *-mtem* (*vormemtä* bírhatatlan, *kilimtem* nem halló; zürj.-ben csak *-töm*); — meg zürj. votj. <őj, ä és *m*-re nézve *): lpS. *-m* és *-n* (*ačcam* és *aččestan*).

VI. Osztják. a) Birt. ragok:

osztIrt. egy. 1. <i>-m</i>	2. <i>-n</i>	3. <i>-t</i> (<i>-l</i>)
dual. 1. <i>-men</i>	2. <i>-den</i> (S. < <i>in</i>)	3. <i>-den</i> (< <i>in</i>)
több. 1. <i>-u</i> (< <i>eu</i>),	2. <i>-den</i> (< <i>in</i>)	3. <i>-t</i> (<i>-l</i>)
(S. <i>-uχ</i> , < <i>euχ</i>)		
osztB. egy. 1. <i>-m</i>	2. <i>-n</i>	3. <i>-l</i>
több. 1. <i>-u</i> (< <i>en</i>)	2. <i>-n</i>	3. <i>-l</i>

*) Arra nézve t. i. hogy a nominativusban s a viszonyragos alakokban különböző alakja van a személyragoknak. — S. Zs.

pl. oszt Irt. (kerap hajó):

egy. 1. kerabem	2. keraben	3. kerabet
dual. 1. kerabemen	2. kerabeden	3. kerabeden
több. 1. kerabeu	2. kerabeden	3. kerabet
NB. menem nekem	neñen neked	tevet neki
dual. mīnemen	nīneden	tīneden
több. meñeva nekünk	neñeda nektek	teget nekik

Surg. kara föld: egy. 1. karam	2. karan	3. karal
dual. 1. karamen	karin	karin
több. 1. karauz	karin	karil

osztB. 1. pogem fiam	2. pogen	3. poget
1. pogeu	pogen	pogel

b) Alanyi ragok:

osztIrt. egy. 1. -m	2. -n	3. —
dual. 1. -men	2. -den	3. (dual. -gen)
több. 1. -u (<eu),	2. -da (S. -dex)	3. (több. -t)
(S. -uz, <eu)		

osztB. egy. 1. -m	2. -n	3. —
több. 1. <u	2. -ta	3. (több. -t)

pl. oszt Irt. (men- menni):

præs. egy. 1. mendam	2. mendan	3. ment
dual. mendemen	mendeden	mendegen
több. mendeu	mendeda	mendet
(S. menleuz)	(menledez)	(menlet)

osztB. egy. 1. malem adok	2. malen	3. mal
több. 1. malu	2. maleta	3. malet
manlem megyek stb.		

egy. 1. mansem mentem	2. mansen	3. mans
több. 1. mansu	2. manseta	3. manset

Vogul. a) Birt. ragok:

vogB. egy. 1. -m	2. -n	3. -tä (-ä, -e)
dual. 1. -men	2. <en	3. <en
több. 1. <u	2. <en	3. -nl

pl. (lū ló):

egy. 1. lūm	2. lūn	3. lūe (nētā, kumitā, ajtā)
dual. lumen	lūen	lūen
több. luu	lūen	luanl

egy. 1. *kvolem* házam 2. *kvoln* 3. *kvole*
több. *kvolu* *krolen* *kvolänl*

NB. *mānau* nekünk, *nānān* nektek, *tānānl* nekik.
(V. ö. oszt. *meñeva* oszt. *neñeda* oszt. *teget*, -l.)

b) Alanyi ragok:

vogB. egy. 1. -*m* 2. -*n* 3. —
dual. 1. -*men* 2. -*n* (<*en*) 3. (dual.)
több. 1. <*u* (<*eu*) 2. -*n* (<*en*) 3. (több. -*t*)

vogK. egy. 1. -*m* 2. -*n* 3. —
dual. 1. -*men* 3. (dual. <*a*)
több. 1. <*ov* 2. -*ne*,*) <*an* 3. (több. -*t*).

pl. vogB. (*ol-* lenni): praes. egy. 1. *olēm* 2. *olēn* 3. *oli*
dual. *olimen* *oleen* *olei*
több. *oleu* *oleen* *olēt*
praet. egy. 1. *olsem* 2. *olsen* 3. *ols*
dual. *olsämen* *olsän* *ols*,
több. *olsu* *olsen* *olset*.

Imper. 2. *oln* légy.

vogK. praes. egy. 1. *olem*, 2. *olen*, 3. *oli*
több. 1. *olov*, 2. *oline* (*olne*), 3. *olat*
praet. egy. 1. *olsem*, 2. *olsen*, 3. *ols*
több. *olsov*, *olsan*, *olset*.

Jegyzet. Vog. birt. al. több. 1. <*u* (*eu*) <*ov* = osztj. -*u*,
uχ (<*eu*) || v. ö. lpS. egy. 1. *b* és magy. több. 1. <*uk* (*j-uk* :
tudjuk).

Jegyzet. Vog. birt. al. egy. 2. -*n* = oszt. -*n*. Vog. birt. al.
több. 2. -*n* (-*ne*) = oszt. -*da* (*ta*), -*dex*. || v. ö. zürj. egy. 2. *n* =
votj. -*d* (*seton* : *šotod*).

Jegyzet. Vog. birt. egy. 3. -*tä* (<*ä*), több. 3. -*nl*, -*nel* =
osztB. egy. 3. -*l*, több. 3. -*l*, osztirt. -*t*, -*t*. || v. ö. zürj. -*nīs* vagy
finn -*nsa*', -*nsä*'.

*) Cf. finn -*nne*.

VII. Magyar. a) Birt. ragok:

egy. 1. -m 2. -d 3. -ja, -je és <a, e
több. 1. -nk (-mk) 2. -tok, -tök 3. -jok, -jök, -juk, -jük és <ok, ök,
[uk, ük.

pl. egy. 1. *napom*, 2. *napod*, 3. *napja*, *kertje*, *ura*, *lova*, *keze*;

NB. *akaratja* és *akarata*, *életi* (*életje*) és *élete*.

több. 1. *napunk*, 2. *napotok*, 3. *napjuk*, *kertjük*, *uruk*, *lovuk*,
kezüik.

b) Al. ragok:

egy. 1. -m, -k 2. -l; [sz] 3. -n, <ik; —
több. 1. -nk (-mk, -muk) 2. -tok, -tök 3. -nak, -nek; -k (*tud-já-k*)
pl. egy. 1. *alszom* 2. *alszol* 3. *alszon*, *alszik*
tudok *tudol* [*tudsz*]
több. 1. *alszunk* *alusztok* *aluszna* stb.

NB. birt., egy. 3. -ja, -je, pl. *napja*, érthető régibb: **napoja*,
**napola*, **napol*, alakból || v. ö. osztB. -l, vog. (n)-l.

birt., egy. 3. <a, e, pl. *lova*, *keze*: **lova-j*, *lova-l*; **keze-j*,
**keze-l* || *lovát*, *kezét*: **lovaj-t*, **kezeje-t*;

több. 3. <uk, ük, pl. *lovuk*, *kezüik*: **lova-j*, *lova-l*, *-v*; **keze-j*,
**keze-l*, **keze-j*, **keze-l*, *-v*.

NB. al., egy. 3. -n (*leszen*, *tudjon*, *éljen*): v. ö. finn -n(sa),
-n(sü); *kuolkahan(sa)*; vagyis -n e h. -nl, -nl;

al., több. 3. -nak, -nek: v. ö. finn -nsa', -nsä' (lp. -sek e h.
-nsek), a mennyiben -nak, -nek érthető régibb -n-l, -n-l (=n-j, k,
n-j, k) alakból.

v. ö. *tudunk* (*tudonmuk*) : *tudjuk* (*tudj, muk*, *-vuk*)
tudnak (*tudonl, k*, *-nj, k*) : *tudják* (*tudja-j, k*).

NB. több. 2. -tok, -tök s nem -dok, -dök.¹⁾

NB. al. egy. 2. -sz (*tudsz*, *mondasz*, *versz*) eredeti értékére
nézve v. ö. praesenstő: *sz* (*lesz*, *tesz*, *vonsz* stb., *votják*: -*sk*:
todiško = frequ. -*sk*) és v. ö. *te vagy*, *te még*.

60. §. 2) Tárgyszemélyre mutató ragok.

Mind a három személyre való tárgyragok (az alanyi ragok
mellett az igen) — még csak a mordvin-ban vannak meg, hol a

¹⁾ Nur lautlich. — ²⁾ A könyomatú íveken 67. §.

tárgyi igeragozás, legalább részben (egyes-számi alany mellett), a tárgyszemélynek egyes- vagy többes-számi voltát is megkülönbözteti. (Lásd Moksa-Erza mord. nyelvtan 19—31. §. Nyelvt. Közl. XIII.).

Præsens ind.

(Csak alanyi raggal: ,tudok' 1. *sodan*, 2. *sodat*, 3. *sodaj*, E. *sodi*.)

III. tárgyszemély egyes: ,tudom őt.'	II. tárgyszemély egyes: ,tudlak téged.'	I. tárgyszemély egyes: ,tudsz engem'.
1. <i>sodasa</i>	1. <i>sodatä</i> , E. <i>sodatan</i>	1. —
2. <i>sodasak</i>	2. —	2. <i>sodasamak</i>
3. <i>sodasi</i> , E. <i>sodasazo</i>	3. <i>sodatensa</i> , E. <i>-tanzat</i>	3. <i>sodasaman</i> , E. <i>-samam</i>
tb.: ,tudom őket.'	tb.: ,tudlak titeket'.	tb.: ,tudsz minket'.
1. <i>sodasajnä</i>	1. (<i>mon</i>) <i>sodatädüz</i> E. <i>-tadiz</i>	1. —
2. <i>sodasajt</i>	2. —	2. (<i>ton</i>) <i>sodasamašt</i> E. <i>-samiz</i> .
3. <i>sodasinä</i>	3. (<i>son</i>) <i>sodatädüz</i> , E. <i>-tadiz</i>	3. (<i>son</i>) <i>sodasamaz</i> E. <i>-samiz</i> .

Præt. ind.

(Csak alanyi raggal: ,tudék' 1. *sodan*, 2. *sodat*, 3. *sodas*
E. *sodin*, 2. *sodit*, 3. *sodas*.)

III. tárgyszemély ,tudám őt'	II. tárgyszemély ,tudálak téged'.	I. tárgyszemély ,tudál engem'.
1. <i>sodajnä</i> E. <i>sodija</i>	1. <i>sodajhten</i> E. <i>soditin</i>	1. —
2. <i>sodajt</i> <i>sodik</i>	2. —	2. <i>sodamajt</i> E. <i>sodimik</i>
3. <i>sodazä</i> <i>sodize</i>	3. <i>sodajnsä</i> <i>sodinžit</i>	3. <i>sodaman</i> <i>sodimim</i>

(A teljes paradigmákat l. Mordvin Nyelvtan 29—31. §§).

Vogul. Csak al. raggal:

III. tárgyszem. («őt»):

Ind. præs.

egy. 1. <i>kietēm</i>	vgK. 1. <i>ketem</i>	1. <i>kietilem</i>	vgK. 1. <i>ketilem</i>
2. <i>kietēn</i>	2. <i>keten</i>	2. <i>kietilen</i>	2. <i>ketilen</i>
3. <i>kieti</i>	3. <i>keti</i>	3. <i>kietilä</i>	3. <i>ketitä</i>

Ind. præs.

több. 1. <i>kieteu</i>	vgK. 1. <i>ketov</i>	1. <i>kietilu</i>	vgK. 1. <i>ketilov</i>
2. <i>kieteën</i>	2. <i>ketine</i>	2. <i>kietilen</i>	2. <i>ketilan</i>
3. <i>kietët</i>	3. <i>ketet</i>	3. <i>kietünl</i> *)	3. <i>ketianel</i> (ur- [ganel])

Ind. præf.

egy. 1. <i>kietsen</i>	1. <i>kietislem</i>	egy. 1. <i>ketssem</i>	1. <i>keteslem</i>
2. <i>kietsen</i>	2. <i>kietislen</i>	2. <i>ketsen</i>	2. <i>keteslen</i>
3. <i>kietes</i>	3. <i>kietistä</i>	3. <i>ketes</i>	3. <i>ketestä</i>
több. 1. <i>kietsu</i>	1. <i>kietislu</i>	több. 1. <i>ketsov</i>	1. <i>keteslov</i>
2. <i>kietsen</i>	2. <i>kietislän</i>	2. <i>ketsan</i>	2. <i>keteslan</i>
3. <i>kietset</i>	3. <i>kietsänl</i>	3. <i>ketset</i>	3. <i>ketsanel</i>

Imper. (egy. 2.) *kvone toteln vidd ki öt* (totn, toten vigy) | *kot peseteln oldjad meg*.

Jegyzet. *kietitü* és *kietänl*-re nézve, v. ö. *pi-töl piä* «fia» — *nē, aj, kumi-töl: nētä, ajtä, kumitü* (neje, leánya, embere, férje).

Jegyzet. II. tárgyszem. (= III), pl. *nängen kietilem* téged küldlek (Vog. föld 180. l.) | *nängen ät taretilem* nem bocsátlak 179. | *nängen puilem* foglak, tartóztatlak 181. n. *lauilem* áldlak 122. | *milem* adlak 124. v o gK. *nagen uslov, ti teslov, ajteslov* téged láttunk, etettünk, itattunk | *nagen mašteslov* téged ruháztunk.

Jegyzet. I. tárgyszem. (= al. rag) *ānom pättēn* engem ejtesz (Vog. föld 148) || (= III.) *ānom kvone putmestü* engem kihajított | v o gK. *anem migtä* engem ad | *anem at žančilen* engem nem ismeresz | *anem tuleslan* engem befogadtatok.

Osztják. Tárgyi ragozás nyomai az o s z tB.-ban: *lu imel visle* ő nejét vette (*vis* vett); *lu još joulman lucl žatsasle* (megütötte őt, ударилъ его) | *ma liel arattel oltman vislam* (я нхъ ераду всѣхъ передралъ) | *lucl eslale* őt ereszti (*esl-: csak al. ragozás: esll /eslil/*) | v. *mijila add* (*mija* adj) | *ušlalan* megismeritek őket (*ušleta* ismertek) | *purindlalal* tapossák őket.

*) NB. *nl s* nem plur. *t.* — Tárgyrag után a pluralis már csak szintén pluralis személyrag által fejezhető ki. [Későbbi megjegyzések.]

Reguly följegyzése:

al. rag. 1. <i>eutlem</i> metszek	III. tárgy. 1. <i>eutlilem</i>
2. <i>eutlen</i>	2. <i>eutlilen</i>
3. <i>eutl</i>	3. <i>eutlile</i> .

Oszts. (Castrén): ind. præs.

egy. 3. *panladax* (oda teszi) — csak al. rag.: *menl* (nagyon)dual. 1. *panladamen* : *menlemen*több. 1. *panladaux* : *menleux*

NB. vog. *kietilem*, *kietislem* v. ö. osztB. *eutlilem*, *vislam* | vog. *kietilu* v. ö. osztS. *panladaux* | vog. *kietitü*, *kietistü* v. ö. osztB. *eutlile*, *visle*.

E szerint III. tárgyszem. ragnak eredeti oszt.-vog. alakjául fölvehető: *d* — mely többnyire *l*-vé vált, s egy esetben egészen el is tűnt (vog. *kietianl* — v. ö. *kietiti* | *kietsänl* — *kietistü*).

Magyar. A) II. tárgyszem.: *tudlak*,¹⁾ *verlek* (*tudálak*, *verélek* | *tudtalak*, *vertelek* | *tudjalak*, *verjelek* | *tudnülak*, *vernélek*) || v. ö. *tudol*, *alszol* (*l* mint II. szem. al. rag).

NB. ragok rendje: *-l-k* (tárgy-alany).

B) III. tárgyszem. *tudja* (*tudi*) — *veri* || **tudo-ja'* (*tudo-la'*) — v. ö. *napja* || oszt. *eutlile*, *visle*.

tudjuk verjük || **tudo-j_s-ruk* || v. ö. oszt. *panladaux*, vog. *kietilu*.*tudják verik* || **tudo-j_s-jok**tudjátok veritek* || **tudo-já-tok* (NB. *jā* talán²⁾ eredetileg «öket»).NB. Imper. *tudja*, *tudjuk*, *tudják*, *tudjátok* || **tudjo-ja*, *tudjo-juk* stb.*verje* (ind. *veri*), *verjük*, *verjék* (ind. *verik*), *verjétek* (ind. *veritek*).Érdy cod. *zeressee* (*szeressē*), *vezessee* (*vezessē*).b) *tudá*, *veré* || **e h. tudája*, *veréje*NB. HBesz. *tilutoa*, *mundoa*, *hadlava* (olv. *āva*), *feledeve*, *veteve* (olv. *ēve*) ; — *-v-* és *-j-* er. *l*-ből.*tudná*, *verné* || *e h. tudnája*, *vernéje*¹⁾ NB. *a* [nyílt magánhangzó, nem *o*/].²⁾ ? — *jā* (cf. vog. *tä*, 'ä, osztj. *-le*) wol casus?

tudák, verék || **tudájok, veréjék*
tudnák, vernék || **tudnájok, vernéjék*.

Régi nyelvbeli példák (Révai 756, 752): *vigasztalnája, tehetnéje, azt mivelnéje, mutatnája stb.* — *hívnájak, mernéjek, megkeresnéik és megfognájak stb.*

c) *tudók* *) (al. *tudánk*), *verők*
tudnók (al. *tudnánk*), *vernők*

Régi alakok (Révai 759): *akarnájuk, — adnójok, látnójok, szeretnőjök, ennőjök stb.*

d) *tudom, verēm, tudjam, verjem, tudám, verém tudnám, verném, tudod, veréd, tudjad, verjed, tudád, veréd tudnád, vernéd, *tudolm, *tudold.*

e) *tudtam, vertem* (= al. *tudtam, vertem*) || v. ö. d).

tudtad, verted || v. ö. d)

tudta, verte || v. ö. lova, vére

tudtuk, vertük || v. ö. karancsvidéki palócz *dobuk* e h. *dobjuk*.

tudtátok, vertétek

tudták, verték

f) *tudátok, verétek* || = al.

tudnátok, vernétek || = al.

(v. ö. *tudánk, tudnánk* e h. *tudnók, tudók*).

Jegyzet. A mordvinban némely gerundiumhoz is járulnak tárgyra mutató személyragok, a birtokos ragokéval egyező alakban (§. 59.), pl. *karmas šerftimīn* kezdett «engem himbálni» || (mord. E.) *karmīt maksmonk fognak* «titeket adni» | *vātnemsist* «vezetni őket» (L. Mordvin nyelvtan §. 33, 2.).

*) *-ávk.

A mordvin határozók,

tekintettel a finn nyelvre.*)

E munkámban a finn nyelvre is tekintettel voltam, s azért egészben véve Budenz «Finn Nyelvtan»-ának mondattani részét választottam dolgozatom alapjául; onnan vettem a finn példák nagy részét. A mordvin nyelvre nézve forrásaim voltak: 1. Budenz «Moksa- és erza-mordvin nyelvtan»; 2. Budenz József «Mordvin Közlések» NyK. V.; 3. Budenz J. «Máté evangélioma moksa-mordvin nyelven» NyK. XVI.; 4. Kúnos Ignác «Erza-mordvin nyelvmutatvány» NyK. XIX.; 5. F. J. Wiedemann «Grammatik der ersa-mordvinischen Sprache» Sz. Pétervár, 1865; 6. Образцы мордовской народной словесности пѣсни «Mordvin Pésni» Kazán, 1882; 7. Образцы мордовской народной словесности сказки и загадки «Mordvin Skazki» Kazán, 1883. Ezekből szedtem a mordvin példamondatokat. Még megemlítem, hogy a mordvin nyelv moksa dialectusából vett példákat minden jel nélkül hozom fel, az erza-mordvin dialectusból vett példákat pedig röviden E. jellel különböztetem meg.

Az összehasonlító nyelvészet kiderítette, hogy a testesebb casusragok, mint pl. a speciálisabb értékű helyviszonyragok eredete

*) E dolgozatot 1886-ban írtam. Ez évre ugyanis a budapesti tud. egyetem bölcészeti kara ily czímű ugor nyelvészeti pályakérdést tűzött ki: «A helyviszonyi casusok használata a mordvin nyelvben, tekintettel a finn nyelvre». Budenz többször buzdított, hogy dolgozzam át és rendezzem sajtó alá. Meg is kezdtem a javítgatást, de később közbe jött akadályok miatt abba kellett hagynom. Ez az oka annak, hogy az újabb mordvin közlemények nincsenek benne földolgozva. Azóta több évig hevert asztalfiókomban, majd Budenz asztalfiókjában, s Budenz már kiadására készült, midőn a halál utólérte. Most némi javításokkal, pótlásokkal megigazítva útnak eresztjük. Valeat, quantum valere potest.
St. J.

tileg postpositiók voltak, s tulajdonképeni helyviszonyt jelölő névragokúl csak az általános locativus, lativus és ablativus alakjai tekinthetők. Az ugor nyelvek mai állapotában is postpositiók egészítik ki a casusalakokat, sőt részben már pótolják az eredeti egyszerű viszonyítókat.

A helyviszonyragok eredetileg csak térbeli viszonyt fejeztek ki, de azután átvitelesen sok másodlagos functiót végeznek; s az egyes ugor nyelvek gyakran ugyanazon különösebb viszonyokat különböző értékű ragokkal fejezik ki. Így pl. a mord. inessivus -so, -se instrumentalis-féle v. eszközhatározó jelentéssel: *kedse* kézben meg kézzel, a mit a finn nyelv az adessivussal fejez ki: *kädellä* kézen v. kéznél és kézzel, s a magyar a -val, -vel raggal: *kézzel*. Mord. *son korti Mojszejn šačomado* ő beszél Mózes születésétől: f. *hän puhuu Mooseksen syntymästä* ő beszél Mózes születéséből: magy. *beszél Mózes születéséről*. Ugyancsak a helyviszonyragok szolgálnak a postpositiók képzésére is.

A mordvin nyelvben hét helyviszonyi casus van, ú. m. 1. ablativus (*partitivus*), 2. translativus (*praedicativus*), 3. prolativus, 4. inessivus, 5. elativus, 6. illativus, 7. allativus (*dativus*). Ezen hét rendes helyviszonyi casusalakon kívül előfordul még két helyviszonyi casus, de már csak szűkebb körű alkalmazással; ez a két casus az általános lativus és locativus. E részben tehát a mord. nyelv szegényebb a finn nyelvénél, melyben legalább tíz rendes helyviszonyi casust lehet megkülönböztetni. Első tekintetre föltűnik a finnben található *külső helyviszonyi casusalakok* hiánya a mord. nyelvben, a melyeket sokszor kénytelen *postpositiókkal* pótolni; pl. finn *pöydä-llä*: mordE. *stol' velksse* asztalon, *pöydä-ltä*: *stol' velkste* asztalról, *pöydä-lle*: *stol' velkses* asztalra.

Vannak ezenkívül magában a mord. nyelvben is egymással váltakozó casusalakok és postpositiók egy és ugyanazon viszony kitételére. Pl. *postufoks* v. *postufindi sivetkšnes* pásztornak szegődött; *ocu varmane* v. *varmasta* nagy szélben; *kafto kizestä* v. *kizeti vest ulen* két évben egyszer voltam; *pikss* v. *piksti kundaš* kötélbe fogódzott lovát *pramda* v. *prams er šinä toza jakalen* mielőtt hó esett, mindennap oda jártam; *šit lisemesta* v. *lisemä jotksta* napfölkeltkor; *koza kadžü* v. *kona vastti kadžü* a hol hagyta; *corada* v. *coran kätsta* fiútól; *art bajarti* v. *bajart tes* menj az úrhoz; *peilse* v. *peil marto* késsel; *vij marto* v. *vijnek* erővel; *panarsa* v. *panar-*

neg v. panar marto ingben; *avardemada v. avardemati v. avardema marta silmenza jakstergitst* a sírástól a szemei megvörösödtek; *son tän ručanksa maksizä* ő ezt egy kendőért adta: *mon tän valfta ramajnä* én ezt egy rúbelért vettem; *nalks liis v. nal latsa liis* nyíl-ként repült.

De viszont a finnel szemben a mord. nyelvben kétféle névragozást találunk, t. i. egy határozatlan és egy határozott névragozást. A mi a helyviszonyi casusokat illeti, azok az egyes számban mind a határozatlan, mind a határozott alakban előfordulnak, a translativus kivételével, mely csakis határozatlan alakban használatos; a többes számban azonban csak a határozott alak szerepel. Pl. mordM. *urmada kaldaugits* betegségtől megsoványodott; *urmat-ezda kaldaugits* a betegségtől megsoványodott | *tä šäjs psida košks* e mocsár hőségtől kiszáradt; *tä šäjs psit-ezda košks* e mocsár a hőségtől kiszáradt | *son äšelemada särätksts* ő fürdéstől megbetegedett; *son äšelemat-ezda särätksts* ő a fürdéstől megbetegedett | *pikss kundaš* kötélbe kapaszkodott; *pikst-es kundaš* a kötélbe kapaszkodott || mordE. *ve čide mejle* egy nap múlva; *te čideñt mejle* e nap után | *pureš vinado jon* a méhser bornál jobb; *te vinaš ikeleñ vinadoñt jon* ez a bor az előbbi bornál jobb | *kalatne vedse erit* a halak vízben élnek; *kalatne vedeñt-esne* (v. *vedseñt*) erit a halak a vízben élnek | *son saš gorodsto* ő városból jött; *son saš gorodoñt-este* (v. *gorodstoñt*) ő a városból jött.

Jegyzet. A mord. nyelvben a melléknév mint jelző nem veszi fel a jelzett főnév viszonyragját, mint a finn nyelvben. A melléknév ragozása különben is csak néhány casusra szorítkozik (translativus és elativus mint modalis). V. ö. Budenz: Mord. Ny. 30. lap.

I. Casusok használata.

1. §. Ablativus. — Eredetileg általános ablativus, s azután, részben a finn külső helyviszonyt jelölő ablativusnak megfelelően, ablativ-féle helyhatározók kitételére szolgál (e kérdésre: «honnan?»); pl. *mon sajan pakšada* (v. *pakšat-ezda*) a mezőről jövök | *coraš ilada saš* a fiú máshonnan jött | E. *pilg-alдост tolt vergedit* lábaik alól tüzek fénylenek | E. *čoraš lijado saš* a fiú máshonnan jött.

V. ö. finn: *kirja putosi pöydältä* a könyv leesett az asztalról |

tyttö meni kaivolta kotia a leány haza ment a kútról | *ota kirves seinältä* vedd el a fejszét a faltól (fal mellől) | *palasi mereltä* vissza-jött a tengerről.

2. §. Az *ablativus*-nak egyéb használatában már nagyrészt háttérbe lép a helyhatározó jelentés, s ilyen használatában hol a finn *ablativus*nak, hol az *elativus*nak felel meg. Ilyen átvitt értelemben való használata van az *ablativus*nak a következő esetekben:

a) *Eredethatározó* kitételére némely távolodást v. elválást jelentő szavak mellett, nevezetesen ilyenek mellett, mint: *E. kardan* megakadályozok, megtiltok, *orgodan* menekülök, *pelan* félek, *razdan* leszakítok, *razdevan* elszakadok, *vanan* őrizek, óvok, *vizdilgadan* szégyellek, *asodiks tejan* eltagadok, *vasolo* messze, *salava* titkon; pl. *son sárs möiden* (v. *moi kätsten*) ő elvette tőlem | *E. tujiin mon sisem ortso sokiädonit* elmentem a hét medvével szántótól | *E. vanodo pränk söidenze* (v. *söidedenze*) óvakodjatok tőle (tkp. óvjatok fejeteket, magatokat) | *E. mätze pälsinze činemneš lävkskenze* mitől félti a činem a fiait? | *E. pokš aroido pälsinze, lävksiin salä kavaldo vansinze* nagy sástól félti, madárfiat orzó héjától óvja | *E. Mazi Damajde a-vasolo eräs sisemprämo Karäz* M. Damajtól nem messzire lakott a hétfejű Karáz.

V. ö. finn: *vieraat lähtevät nyt meiltä* a vendégek elmennek most mi tőlünk | *sain rahaa Paavalilta* kaptam pénzt Páltól | *varkailta otettiin rahoja* a tolvajoktól elvettek pénzt | *suojeli tavaransa varkailta lujilla lukuilta* óvta a jóságát a tolvajoktól erős lakatokkal | *pelasti kaupungin vihollisilta* megmentette a várost az ellenségektől | *en kiellä sinulta mitään* nem tagadok meg semmit sem tőled | *äiti kätki avaimet lapsilta* az anya elrejtette a kulcsokat a gyermekek elől | *pieni tyttö pelkää koiraa* a kis leány fél a kutyától | *koetti salata rikostansa tuomarilta* igyekezett a vétkét eltitkolni a bíró előtt | *vaimo teki sen mieheltänsä salaa* az asszony a férje előtt titkolva (tkp. férjétől titkon) tette ezt || *varjeli veljensä vahingosta* megóvta a testvérét kártól | *kätkee tavaransa vihollisten saaliinhiemosta* elrejtí a jóságát az ellenségek zsákmányvágyától (v. elől).

b) *Eredethatározó* kitételére ilyenek mellett, mint «vmivel fölthagyni, megszűnni»; pl. *son lotkas kalin kundamda* ő megszűnt halászni | *trupkaso targamati pehnä lotkajht särädemda*

a pipázástól a fogak megszűnnek fájni (v. ö. ablativus-gerundium).

A finnben többnyire elativussal: *nyt minä lakkaan* (herkeän) *työstä* most fölhangyok a munkával (elállok a munkától) | *lakkaan kalaa pyytämästä* megszűnök halászni. De ablativussal is: *herkesimme keilasilta* megszűntünk kuglizni (elálltunk a kuglizástól).

c) Eredethatározó kitételére; jelöli azt a tárgyat, a melyről beszélünk, mondunk, gondolunk, hallunk, olvasunk, tanítunk vmit; pl. E. *son korti éoranzo kulomado* beszél fia haláláról | E. *tondet joutan toso* te rólad azt mondom ott | E. *meze ton joutat ezedet* mit mondasz magadról? | E. *mariñ tede* hallottam róla | E. *meze tiñ arsilado te lomañde* mit gondoltok erről az emberről? | E. *ezideli lovnok vojnado* nem olvastatok a háborúról? | E. *kevstlezt se jovkstodo* erről a történetről kérdezősködtek | E. *altaž maksomodo tenk* megigérte, hogy ad nektek | E. *tonavts minek lamodo* sok mindenre tanított minket | E. *Mojsejñ šačomado* M. születéséről | E. *Aravijañ pustinaso jevrejtnenen nevtēž* cüdätneđe az arábiai pusztában a hébereknék mutatott csudákról.

A finnben ezt a functiót az elativus végzi; pl. *hän puhuu viimeisestä sodasta* az utolsó háborúról beszél | *ei hän sinusta mitään virkkanut* nem szólt te rólad semmit | *minä en ajattele hänestä hyvää* nem gondolok róla jót | *Mooseksen syntymästä* Mózes születéséről.

d) Okhatározó kitételére; jelöli különösen az indító okot is; pl. *urmada* (urmat-ezda) *kaldaugits* a betegségtől megsoványodott | *tü šäjs psida* (psit-ezda) *košks* e mocsár a hőségtől kiszáradt | *psit-ezda kajäzä oronts* a hőségtől (a hőség miatt) levettette a subáját | *javidemat-ezda ašez mašto kortamo* az ijedtségtől nem tudott szólni | *pizimt-ezda ašen moļu* az esőtől nem mehetttem | *robotada sizen* elfáradtam a munkától | *tü vinat-ezde ireden* e bortól megrészegedtem | *vajgelents-ezda vorgedema* a hangjától el kell szaladni | E. *čuvto raštamodo sodavi* a fát gyümölcséről ismerik meg | E. *mandodo čini* bottól szalad | E. *kečan tede* örvendek rajta | E. *ukstažt pelemdē* félelemből kiáltottak | E. *avoļ ančak kšede živ uli lomañ* nemcsak kenyérrel él az ember | E. *pazdo te tejevi* ez istentől tevődik (ez isten által történik).

A finnben elativussal: *hän suuttui yhdestä sanasta* megharagudott egy szó miatt | *mies viettiin varkaudesta linnaan* az ember

lopásért a várba vitetett | *vapisee vilusta* reszket a hidegtől | *lapsista on aina vaiva* a gyermekek miatt mindig baj van | *kuoli kirveen haavasta* meghalt egy fejszesebtől | *iloitsen onnestasi* örvendek szerencsédén | *höyhenistään lintu, tavoistaan mies tutaan* tollairól megismerik a madarat, szokásairól az embert | *sanasta miestä, sarvesta härkää* embert a szaváról, ökröt a szarváról (km.).

Az ablativus csak azt az okot jelöli, a mely miatt valami nem történik *); pl. *laiva ei päässyt jäältä* a hajó nem jutott át a jégtől | *en tohdi isältäni* nem merek az atyámtól | *ei nukkunut murheelta* nem aludt el a bűtől | *lapsen itkulta ei äiti saanut lepoa koko yönä* a gyermek sírásától az anya nem nyugodhatott egész éjjel.

e) Az *aequivalens* vagy a vételár kitételére; pl. *mon tän valfta ramajnä* én ezt egy rúbelen (rúbeltért) vettem | *jarmakta robotaj* pénzért dolgozik | *mon tonafnemda mezevik af šavan* én a tanításért semmit sem kapok | *alašazen simdemda maksin kati-meze lovam* itatásáért adtam neki valamit | *toñ kudu uskomdit maksin valf* azért hogy téged haza vitt, adtam egy rúbelt | *E. ramams v. mikšnems lamodo drágán* (sokért) venni v. eladni | *E. te mätze ašči* ennek mi az ára? | *E. trudiča ašči es pandomodo* a napszámos megérdemli bérét (v. ö. ablativus-gerundium).

A finnben elativussal és ablativussal teszik ki: *rukiista sain viisitoista markkaa* a rozsért 15 márkát kaptam | *lehmistä pyydetiin sata markkaa* a tehenekért 100 márkát kértek | *maksoin pojalle markan hänen vaivastansa* a fiúnak egy márkát fizettem fáradságáért || *annettiin kopeikka kappaleelta* egy kopékát adtak darabjáért | *kaksi markkaa hengeltä* két márkát egy lélekért (lélektől) | *tyttö sai viisikymmentä penniä päivältä* a leány 50 pennit kapott napjáért.

f) Valamiben gazdag, valamiben szegény-félék kitételére; pl. *E. Mazi Damaj šupav erva mezde, anšak sajeñ polado, piže vastado avul šupav M. D.* mindenben gazdag, csak elvett feleségben, kedves házastársban nem gazdag.

A finnben elativussal teszik ki: *mies on rikas hyivistä avuista, mutta köyhä rahoista* az ember gazdag erényekben, de sze-

*) V. ö. a magyar -tól-nek ilyen használatát, l. A M. Határozók I. 264. S. Zs.

gény pénzben (arm an geld) | *maa on köyhtynynt väestä* az ország elszegényedett népben.

g) Közvetett eszközhatározó kitételére; pl. *pilkta* (v. *pilgedä*) *pouftaf* lábával (lábánál fogva) fölakasztva. — V. ö. finn: *sokeata talutetaan küdestä* a vakot kézen vezetik | *ranki oli jalois-taan seinässä kiinni* a fogoly lábainál fogva volt a falhoz kötve.

h) Ablativus-gerundium: *mon märgan krandast us-kemda* (v. *uskemdenza*) parancsolom, hogy vigyék a szekeret | *mon tonafnemda mezevik af šavan* én a tanításért mit sem kapok | *avar-demada silmenza jakstert* sírástól a szemei vörösek | *son äšelemada särätksts* ő fürdéstől megbetegedett | *son lotkaš kalin kundamda* ő megszűnt halászni. — Lásd alább.

Megfelel neki a finn ablativus- illetőleg elativus-gerundium: *lapsen itkemältä en voinut tulla* a miatt, hogy a gyermek sirt (a gyermek sírásától) nem jöhettam || *isä kieltää poikaansa lähtemästä* az atya fiát eltiltja a menéstől | *herkesi itkemästä* megszűnt sírni (a sírástól elállott) | *herkesin kalaa pyytämästä* megszűntem halászni.

3. §. Ablativus comparationis; jelöli azt a tárgyat, a melylyel valamit összehasonlítunk; pl. *coraš kolma kizista tonats, i atada lamo sodaj* a fiú három évig tanult, s egy öregnél is többet tud | *tä tonada päk sizes* ez inkább fáradt el, mint amaz | *šada lama makss, mizara antsen* többet adott, mint a mennyit kértem | *mon soñdedenza kurok pačken* én nálánál hamarabb érkeztem | *sembeda cebär karandas, konañ tis* (v. *sembeda cebäresta tif karandas*) a legjobb szekér, melyet csinált | *täčien kundamaš isakcen kundamada cebärel* a mai fogás a tegnapi fogásnál jobb volt | *simmada ilä mezevik af anaj* azon kívül hogy igyék (ivásnál egyebet), nem kér semmit | *mimda moñts kanesa* semhogy eladjam, inkább magam hordozom | *mon soñdedenza lats sodaza* én jobban tudom, mint ő | E. *te vinaš ikeleñ vinadoñt sede jon* ez a bor az előbbi bornál jobb | E. *ođužanzo sede kurok kajinze* ruháját igen gyorsan levetette | E. *part, part ulnešt Mazi Damaj sodamoť jš-menze, sede-jak part ulnešt palanzo ođužanzo* jók, nagyon jók voltak M. D. vöd lovai, annál is jobbak voltak inge és ruhái | E. *Purgine inazoro pazon tejtereze Mazi Damajnen ponksto part ponkst, palado palat kanšes* Purgine isten leánya M. Damajnak a legjobb nadrágokat, s a legjobb ingeket hozta | E. *Paz Jovoñ ikeldende-jak*

sede pek šupalgavtize, ikeldende-jak sede talanovsto tejize Isten Jóbót az előbbinél is inkább meggazdagította, az előbbinél is szerencsésebbé tette | *E. sonzo rašti skotinanzo, narmonze ikeldende kavst sede lamo tejevst* az ő szaporodó marhái, szárnyasai az előbbinél kétszer annyian lettek | *E. son lomañde mejle vesemedede prevej ulneš* ő az ember után valamennyinél okosabb volt.

V. ö. finn partitivus comparationis (a partitivus eredeti ablativus-értékével): *mänty on koivua korkeampi* a fenyő magasabb a nyírfánál | *vesi pysyi yhä siltää ylempänä* a víz mindig magasabban állt, mint a híd (a hídnál m.) | *hän on entistänsä terveempi* ő egészségeesebb mintsem előbb.

Jegyzet. Van még a finnbén a fokozásnak egy saját-szerű módja, módhatározó-féle instructivus-alakok segélyével; pl. *suuren suuri* nagyon nagy | *pienen pieni* igen kicsiny. — A mord. nyelvben is találunk ilyenféle különös fokozást (lát-szólag genitivus-alakokkal); pl. *E. Mazi Damaj sodamot kudanzo paron part, bojaron bojart ulnešt* M. D. vöd násznépei igen jók, igen úriak voltak. — V. ö. magy. «jobb nál jobb», «szebb nál szebb» stb.

4. §. Az ablativus mint partitivus a részleges fogalmú tárgy kitételére:

a) Részleges tárgy (különösen nem teljes fogalmú igék mellett): *kantti es vinadit* hozz a borodból (magad borából) | *E. saš rivež, kundaš ojde jarsamo* jött a róka, s kezdett a vajból enni (k. a vaját enni) | *E. tede mejle žanaanskoj mastordoñt Altaž mastor mereme karmašt* ezután a kánaáni földről A. föld kezdtek mondani (a k. földet A. földnek k. m.) stb. (v. ö. fönt c) | *E. jevrejtnenen se veddeñt simeme mers; se veddeñt simež, čumort lomatne vese kulšešt* a hébereknék mondta, hogy igyanak abból a vízből; abból a vízből iván, a bűnös emberek mind meghaltak.

V. ö. finn partitivus: *kissa syö kalaa* a macska halat eszik | *miehet toivat herosia* a férfiak lovakat hoztak.

b) Genitivus partitivus értelmében, különösen mennyiség- v. mérték-jelentő szavak mellett: *tasa lama pengada* itt sok tűzifa (van) | *ošt perf lamo valeda* a város körül sok falu van | *kit kuvalmis lamo ärkta näivi* az út hosszában sok tó látható | *soñ lama pengada neki sok fája van* | *soñ kerža lomañdenza neki kevés embere van* || *mizara toñ alašaded* (v. *alašadne*) hány lovad van

neked? | *nilä alašaden* (v. *alašanä* négy lovam van || E. *kona min-denek* ? melyik közülünk ? *quis nostrum* ?

A finnben szintén partitívus-sal: *joukko ihmisiä* egy sereg ember | *iso joukko rahaa* nagy rakás pénz | *minulla on pivo täysi marjoja* nekem egy marok bogyóm van | *hänellä on paljo rahaa* neki sok pénze van || *hänellä on neljä hevosta* neki négy lova van.

Jegyzet. Efféléket, mint «valamiben gazdag», «valamiben szegény» a mord. nyelv szintén ablatívus (partitívus)-sal fejez ki, eltérőleg a finntől, mely ez esetben elatíviszt használ. (Lásd fent 2. §. f).

5. §. Translatívus. Eredetileg általános latívus, s azután

a) Állapothatározó a mondat alanyára vagy tárgyára vonatkozólag, a finn essívus-nak megfelelőleg; részben mint praedicatívus némely nem teljes fogalmú igék mellett: pl. *saldatks* (v. *saldatiks*) *služas* katonául szolgált | *aša, šafta atán kudu dädätsen päli inžiks* gyere, elviszlek az öreg házába anyádhoz vendégül | E. *ulezan mon pokšoks* legyen én nagyul (elsőszülöttül).

b) Cél- és véghatározó, különösen mint praedicatívus a «lenni, válni, tenni, mondani, vélni»-féle nem teljes fogalmú igék mellett, s ilyen használatában tökéletesen megfelel a finn translatívusnak. Pl. *tä užir-käčkiks* ez fejsze-nyélre való | *postufoks sivetkšnes* pásztornak szegődött | *son teinä märks saldatks ulemda* ő nekem parancsolta, hogy katonává legyen | *robotnikesta kupeceks araš* napszámosból kereskedő lett | *alaks vaststa bajarks araš* parasztból (p. helyből) úrrá lett | *mon soň saldatks tienä* én öt katonává tettem | *popoksta (popoks šiste) saldatks tienä* papból (papságból) katonává tettem | *miñ son tisamaz sakolks* ő minket sólymokká tesz | E. *pokšoks velavs* nagygyá változott | E. *mon seste odov velmež od-čoraks velartan* én akkor újra föléledve új-emberré változom | E. *vese kudonk-čink kulovoks velartož varma melga ponžavsın* egész házatok táját hamúvá változtatva a szél iránt elszörom | E. *son kulortneñ tusto peleks kepedež kovja sravtinze* ő a hamvakat sűrű felhővé emelve szerte-széjjel szórta.

c) Mó d h a t á r o z ó: *son mokšiks kortaj* ő mordvinül (mok-sául) beszél | *son stama lats kortaj ruziks, kodanä tatariks kortaj* ő oly jól beszél oroszúl, mint tatárul | *stama lomañ, kona mokšaks*

kortamo lats af mašti, af pičkäj tein tolmačendi olyan ember, a ki mordvinúl beszélni jól nem tud, nem való nekem tolmácsnak | *nalks liis nyilként repült* | *son eräj kožä lomaniks* ő gazdag ember módjára él | *lomaniks ašei emberül áll* | *E. pilg' aldost tolt pikster-iaž jondolks vergedit* lábaik alól tüzek szikrázva villámokúl fénylenek | *E. pilest štereks šterdit, pilgest petkelks nalkit, pulost judmaks juvodit* fülök orsóként fon, lábuk mozsártöröként tánczol, farkuk szórólapátként gabonát szór | *ilaks E. liaks* másképen.

d) Translativus-gerundium, részint mint tekintet-határozó: *tä kerža teenza maksims* ez kevés, hogy neki adjuk (um ihm zu geben) | *soñdeenza kerža nedelati vest äncäk molems* neki kevés egy héten csak egyszer menni. — Lásd alább.

V. ö. a) finn essivus állapot-határozó kitételére; részint mint állítmány: pl. *pienenä poikana jo tunsin tuon miehen* már mint kis fiú (kis fiú koromban) ismertem azt az embert | *tapasin hänet surullisena* szomorúan (szomorú állapotban) talál-
tam őt | *minä sinuna en sinne menisi* én, ha neked volnék (an deiner stelle), nem mennék oda || *hän on opettajana Helsingissä* ő tanító Helsinkiben | *pitivät sen häpeänä* szégyennek tartották.

b) Translativus mint cél- és vég-határozó, — főleg nem teljes fogalmú igék mellett praedicativus értékével. Pl. *tule avukseni* jöjj segítségemre | *antoi rahaa lainaksi* adott pénzt kölcsön | *sovelias sotamieheksi* alkalmas katonának | *löi lasin palasiksi* az üveget darabokká ütötte || *tulin sairaaksi* beteggé lettem | *rupee suutariksi* beáll csizmadiának | *luulin sinun hulluksi* bolondnak véltelek.

c) Translativus mint mód-határozó: *kirjoita kirjeesi suomeksi* írd a leveledet finnül | *riitelivät venäjäksi* oroszúl veszekedtek || *hän elää herroiksi* úri módon él (urak módjára).

d) Tekintet-határozó és translativus-gerundium: *niin nuoreksi on hänellä kyllin voimaa* tekintve, hogy oly fiatal, van neki elég ereje || *kivi on raskas kantaakseni* a kő nehéz hordanom | *mies on tietääksemme rikas* az ember tudtunkra gazdag.

Jegyzet. A finn nyelvben a «tettetés» kifejezésére az *oleige* mellett a part. præs. essivusa használatos; pl. *tyttö on itkevinänsä* a leány sírást tett | *hän on kovin iloinen olevanansa* ő nagyon jókedvűnek tette magát. — A mord. nyelv a *tijan* «tenni» igét használja e célra, pl. *mon tijan prea särädiks* én betegnek tettem magam.

Jegyzet. A véghatározó translativus, midőn mint praedicativus szerepel: «valamivé lenni» stb., váltakozik az allativus (dativus)-sal; pl. *postufoks sivetkšnes* és *postufindi sivetkšnes* pásztornak szegődött. V. ö. még: *lomaniks näivi* embernek tűnik föl: finn *hän näyttää ihmislle* v. *ihmiseltä* emberi képe van (sieht aus wie ein mensch) || *son eräj közä lomaniks* ő gazdag emberként (gazdag ember módjára) él: f. *hän elää herroiksi* úri módon él; — v. ö. némi jelentésbeli árnyalattal az elativus: *hän käy herrasta* elkél úrnak; *hän kävi rikkaan miehen pojusta* ő gazdag ember fiának hírében állt (galt für den sohn eines reichen mannes).

Jegyzet. Azonkívül, hogy a translativussal más casusok is váltakoznak, a postpositiók, mint egyebütt, úgy itt is sokszor a casusalak helyébe lépnek. Pl. *nalks liis* és *nal latsa liis* nyilként repült (módhatár.). Erre nézve bővebben alább a postpositiók és adverbiumok tárgyalásánál.

6. §. Prolativus lativ helyirányi értékkel: *molih* *kigä* mennek az úton | *es pränts näjsi šama-varžamava* maga magát látja a tükörben | *tä virgä jakamaš pelks* az erdön át a járás félelmes | *mizaris apak sott-el, kolaj ulicava arnes* a mig nem volt megkötve, mindig az utezán futosott | *kosta krandasesa, costa vedgä uskez* hol szekéren, hol vizen vitték | *ocu ervänünts kočkäravat panarinza, pilmanžavat šormanza, sur-preavat ožanza, kener-pakařga šormanza* a nagy feleségének sarkig ér az inge, térdig a himzése, ujjá végéig a ruhaujjá, könyökig a himzése | *virgä jotas javsez, pakšava jotas väškiz, veleti suvaš moraš* az erdön átment jajgatva, a mezön át fütyölve, a faluba dalolva ment be | *mon tä vastiva jotan* én ezen a helyen mentem át | *af sodasa, mezama jotaj preävan* nem tudom, mi történik velem | *kolmova, niluva, kemengä säzuš* háromfelé, négyfelé, tízfelé szakadt || E. *sinst ardomstost ovt vergezt tondadež virga argolit* az ő vágatásukkor a medvék, farkasok megrémülve az erdőbe futnak | E. *Mazi Damajeñ svadbazo sisem-prämo Kařazoni pakšava jut* érva mezeñ *stadanzo jutkova* M. D. násznépe a hétfejű Kařaz mezején áthalad, mindenféle nyáján keresztül | E. *kudat-svatt es kudovast sralešt* a násznépek haza széledtek | E. *jevrejtna se koške kijavanit sirgašt moleme* a héberek azon a száraz úton elindultak | E. *pokš virganit* a nagy erdön át | E. *pustiñavanit* a sivatagon át | E. *pletuškan peva sodnomo* kosár végére kötni | E. *či-pazos mon pira pesin, a kov-*

pazos pilge pesin, bokenevan valdo tešetne a nap-isten fejem végén, s a hold-isten lábam végén, oldalam mellett a fényes csillagocskák | E. Maša pšti sablasonzo ked-kirga vidga kedenze kavnesk kerinze M. éles kardjával kéz-fejig (csuklónál) kezét ketté vágta | E. zňardo kuva jutí Maži Damaj sodamot mikor átal megyen M. D. vöd | E. kortlät jutkovast beszélnek egymással | E. vese kudonk-čink kulovoks velavtož varma melga ponžafsin egész házatok táját hamuvá változtatva a szél iránt (szerint) elszórom.

V. ö. finn prolativus, tiszta lativ helyirányi értékkel; pl. *minä tulin meritse, mutta isäni tuli maitse* én tengeren jöttem, de az atyám száraz úton (tkp. földön) | *juoppo kulkee seinitse* a részeges ember a fal mellett halad. — Főleg egyes névutók képzésére szolgál: *alatse, ylitse, sivutse, ohitse* stb.

7. §. Inessivus, elativus, illativus; három belső helyviszonyi casus locativ, ablativ, lativ-féle helyhatározók kitételére (e kérdésre: «miben, miből, mibe»). Használatuk, mint a finnben, úgy a mordvinban is nagyrészt correlativ a háromféle helyviszony szerint.

a) Példák: *ulen ošsa, äncäk af tüči* voltam a városban, de nem ma | *mon af ošsa erän, a velesa* nem a városban élek, hanem falun | *E. vedse langstonzo odužanzo sēde kurok kajinze* a vízben magáról ruháját igen gyorsan levetette | *E. kujt molēma kisest engamit* a kígyók menő útjokban összezsugorodnak | *son toñ kudოსот svadba nalkseme purni* ő a te házadban násznépet gyűjt mulatni | *E. lomañ kudoso, lomañ uli paroso kavanit* az ember házában, az ember jószágában vendégeskednek | *E. altaž mastorsoñt* a megigért földön | *E. rajseñt lijat erva kodat zvertneñ jutksost guj-gak ulneš* a paradicsomban mindenféle más állatok közt kígyó is volt | *E. mon kisēt kortamo karman* én a te helyedben (= helyetted) beszélni fogok || *ton moñ kutsta pañtsamak* te engem elűzől a házból | *keskavsta roz pājari* a zsákból kihull a rozs | *kosta ošsta saš, kolaj teink tušents mezevik* mikor a városból jött, mindig hozott nekünk valamit | *E. lejsteñt lijat sisem skalt lišt* a folyóból más hét téhen jött ki | *E. rajsteñt sinst pañinze* a paradicsomból kikergette őket | *E. jišmenze selmste tolt vergedit, sudo-vařastost kačamo lisi* lovainak szeméből tüzek fénylenek, orrlýukaikból füst jó ki || *veles suvatama* bemegyünk a faluba | *arak näimä vasts* állj olyan helyre, a hol

megláthatnak | *E. list kardajs jakamo pakamo* kimentek az udvarra (v. kivé) járni-kelni.

b) *stenaso nurgi a falon függ* (seinässä) | *E. sabansoít avul alašat* az ekében (eke előtt) nincsenek lovak || *stenasto a falról* (seinästä) || *pikss* (v. *pikst-es*) *kundaš* kötélbe (a kötélbe) fogott (kapaszkodott).

Jegyzet. Az inessivusnak érdekes használata van a következőkben: *valf jarmaksa makss* egy rúbelt adott pénzben (rahassa) | *E. ki prokaza ormaso seredi, se lomaneit a velese, a gorodso, a lijaso koso a kirdit* a ki belpoklosságban megbetegszik, azt az embert sem faluban, sem városban, sem máshol meg nem tűrik. V. ö. finn: *hän on vilutaudissa* hideglelésben van.

Az inessivus, elativus, illativus a finnben helyhatározók kitételére:

a) *hän asuu kaupungissa a városban lakik* | *hän on pidoissa* vendégségben van | *onpa hänessä aika mies* egész férfiú van benne | *hän on iloissaan* örömében van (örül) | *hän on väsyksissä el van* fáradva | *karhu on näkyvissä a medve látszóban van* | *kuun valossa* holdvilágban | *sateessa, tuulessa* esőben, szélben | *lapsi ei ollut ihmisissä a gyermek nem volt emberek közt* | *miehissä* tömegesen | *vieraisa* látogatóban | *poika on paimenessa a fiú pásztorkodik* | *on kalassa* (= *kalaa pyytämässä*) halászik || *tulin myllystä kotia haza* jöttem a malomból | *mies palasi sodasta* az ember visszatért a háborúból | *myrsky särki koko perän laivasta a vihar* kitörte a hajónak az egész farát | *valehtelijan sanasta on koko arvo hävinnyt a hazug szavának minden bece* elveszett | *työnteke ajaa pahat taipumukset ulos ihmisestä a munka* kihajtja a rossz hajlamokat az emberből | *minusta tulee pappi* belőlem pap lesz | *suuri osa isä-vainajan tavarasta annettiin velkamiehille* egy nagy rész boldogult atyám jószágából a hitelezőknek adatott | *hän heräsi tainnoksistaan fölébredt* az ájultságból | *karhu katosi näkyvistä a medve eltűnt szemünkből* | *mies selkeni humalastaan* az ember kijózanodott (részeg állapotából) | *reki viettiin sateesta vajaan a szánt az esőből a fészerbe vitték* | *kuka teistä tulee minulle apuun ki jön* közületek segítségemre | *tuli paimenesta pásztorságból jött* | *tulivat marjasta eprészésből jöttek* || *menen kirkkoon a templomba megyek* | *älä johdata meitä kiüsaukseen ne* vigy minket kísértetbe | *teen orea tupa* an ajtót csinállok a szobába |

poika tulee isäänsä a fiú apjára üt | lapsi meni eksiysiin a gyermek tévelygöbe ment (eltévedt) | karhu joutui näkyviin a medve szem elé került (láthatóvá lett) | hän tulee humalaan megrészegszik | toh-ditko lähteä tuuleen mersz-e elindúlni a szélbe? | tyttö menee her-rasväkeen palvelukseen a leány urasághoz megyen szolgálatba | mennä keisariin a császárhoz fölmenni | menivät marjaan eprészni mentek.

b) *kirves on seinässä a fejsze a falon van | lakki on päässä kalap van a fejben | kala on ongessa a hal megakadt a horgon || otti kirveen seinästä levette a fejszét a falról || pane sormus sormeesi tedd a gyűrűt az ujjadra | mihin tämän ripustan mire akasz-szam ezt? — naulaan a szegre | opetus ei pysty häneen a tanítás nem fog rajta | rupesti työhön belefogott a munkába | hän tarttui minuun belém kapott (megragadott).*

8. §. Inessivus (külön). a) Inessivus-gerundium: *cer-kavu molemsta sátnen ščasinä templomba menéskor azokat fölölti | samstín muinä jöttömben találtam | E. mujinze siñst udomsto alvás közben találta őket | E. siñst ardomstost mastor zernež zerni vágta-tásukkor a föld dörögve dörg | E. mon kedstet lamo a vešan: erva samstom anšak mešok sarazt én töled sokat nem kérek: minden jövéseinkor csak egy zsák tyúkot. — Lásd alább.*

V. ö. finn inessivus-gerundium: *sen kuulin tullessani ezt jöttömben hallottam | lasten nukkuessa voimme lukea mig a gyerme-kek alusznak, olvashatunk | olin kävelemässä sétálgattam (sétálás-ban voltam).*

A finn nyelvtől eltérőleg használtatik az inessivus a kö-vetkezőkben:

b) Mó d h a t á r o z ó, s k ü l ö n ö s e n e s z k ö z h a t á r o z ó k i t é t e-lére, a mit a finn nyelv az adessivus-sal szokott kifejezni: *käpä pilksa mezítláb | krandaso (nurtsa) jakaj szekéren (szánon) jár | lotkasa ujendi csónakon jár (úszik) | kit vajjelbesa uksnez az utat versztel mérték | mon soñ lemsenze serinä én őt nevével kiál-tottam | peilsa kersán késsel vágok | kätša amelaj kézzel merit | mon soñ mantsa piksinä megvertem őt bottal | vihtsa nelgezä erővel (erőszakkal) vette el | mon soñ valinä lakaj vetsa leöntöttem forró vízzel | E. Prádiŋa! meri tenst Maša čora-valgejse elvégeztem, mondja nekik M. fiú (férjfiú)-hangon | E. Purgine inazoro paz pur-gine kevsenze ledtadiž, tolonzo pultatadiž, varmazonzo kulovonk-kak*

ponžarsinze P. úristen mennykövével sújt benneteket. tűzével (vil-
lámával) eléget, szelével hamvaitokat is szétszórja | *E. kildeñ buka-*
sot sokamstonok mikor igás ökreiddel szántottunk | *E. kuvañ tago*
vide vañks sedset kemež Pazoñ počitajamonzo karmat sokáig megint
igaz tiszta sziveddel imádkozva fogod az Istent tisztelni | *E. Paz*
Mojsejnen mořant langa odov palkasoñt vačkodeme merš az Isten
mondta Mózesnek, hogy a sziklára újból üssön a bottal | *E. ve*
lomañ sabanso luga soki egy ember ekével szántja a mezőt.

V. ö. finn adessivus, mint mód-illet. eszköz-hatá-
rozó: *lapsi täyttää vanhempainsa tahdon ilolla* a gyermek örömmel
teljesíti szüleinek akaratját | *ihmeellisellä tavalla* csodálatos mó-
don | *tulen mielelläni* szívesen jövök | *löi kirveellä kuoliaksi* agyon-
ütötte fejszével. — A cselekvés eszközét (de nem a külsőt) a finn
nyelv néha az instructivus-sal fejezi ki, noha az instructivus
tulajdonképen nem eszköz-, hanem mód-határozó: pl. *minä*
näin omin silmin, mitä nyt kerron saját szemüleg láttam, a mit most
elbeszélek | *yksin käsin* egy kézzel. Eredeti locativus értéke érez-
hető még ilyenekben: *kesken* közbe; *aamuin* reggel; *muinoin* régen
(l. Finn Nytan, 88. l.).

Jegyzet. A mord. nyelvben ilyenkor az inessivus-sal
váltakozik a comitativus és a *marhta*, *E. marto* (v. ö. finn
kanssa) postpositio; pl. *vijse* : *vijnek* : *vij marto* erővel.

Jegyzet. A finn nyelv a vételár kitételére is adessivussal
él; pl. *ostin hevosen sadalla markalla* vettem lovat száz márkán |
sillä hinnalla kelpaa ottaa azon az áron elfogadható. De itt a
mord. nyelv ablativust használ, pl. *mon tän valfta ramajnä* én ezt
egy rúbelen vettem; (v. ö. -*inkssa*).

c) Inessivus-alak mint jelző. Pl. *sä-meldä tisamaz fkä-*
ponasa ajgirks azután egy színű (tkp. egy szőrben) lovakká változ-
tat minket | *E. sašt Savej lemse lomañ* jöttek Savej nevű emberek |
E. Paz vaksto tujež satana Jov langs prokaza lemse orma noldaš az
Istentől elmenvén a sátán, Jóbra belpoklosság nevű nyavalyát bo-
csátott | *E. Sinajse zakonoñ maksomado* a sinai törvény adásáról |
E. esenze langso odužanzo šačk sezize a rajta levő ruháját széjjel
tépte. — Az inessivus-alak egyenesen tőül van használva, a «való,
levő» hozzáértésével; (v. ö. a magy. tejbekásaféléket). Ez ala-
kok aztán többesítve is használatosak: pl. *E. vedsetne* a vízbéliek;
masťorsotne a földbéliek v. a földön levők; *ved langsoťne* a vizen

levők; (I. NyK. XIX. 128. 1.). — Egyéb *praedicatum*úl álló határozó *casus*-alakok (részben többesítve is): pl. *mon toselen (tosa ulen)* én ott voltam | *min tasit-ama* mi itt vagyunk | *vest stanä velet malaselen, pinetnen maräjnä uvama* egyszer oly közel voltam a faluhoz, hogy a kutyákat hallottam ugatni | *vets vajgel-pen kelese* a víz egy versztnyi széles (egy verszt szélességében) | *tän kuval-masa* ily hosszú (ennek hosszúságában) | *äsien kirkalmasa* kút-mélységű || E. *son toso* ő ott (van) | *siñ tost* ők ott vannak (tkp. «ott-ak») | *mon a sodasiñ nej siñ kosot* nem tudom, most ők hol vannak.

Jegyzet. Nem csak az *inessivus*, hanem más *casus*ok is (elativus, translativus, prolativus) szolgálnak ilyen jelzőül vagy *praedicatum*úl álló határozó-alakok képzésére: E. *velestan* (= *veleste an*) faluból való vagyok | E. *te oštot-anok* e városból (valók) vagyunk || *jolmaks pinksten kigä* kiskorom óta | E. *son ikeleñ kondamoks šumbra velavš* ő előbbiként (e. módon) egészséges lett | E. *ez pokšoksonzo mijež maksze* a maga nagyságát (= nagyúl voltát) eladta || *pilmanžavat panarinza, kener-pakarğat ožanza, sur-preavat šurildanza* térdig (vannak, érnek) az ingei, könyökéig a ruha-ujjai, az ujjja végéig a czafrangjai.

Jegyzet. Állapot-határozó, melynek szava jobbadán fokozati ellentéttel való vagy képzelhető helyzetet jelent, a finnben *adessivus* (illet. *ablativus*, *allativus*)-sal készül; pl. *pallo on korkealla ilmassa* a golyó magasban (magas fokon) van a levegőben | *lehti on hiiren korvalla* a levél egér-fülnyire nőtt | *sairas oli huonoimmallansa* a beteg éppen legrosszabbúl volt || *kivi putosi korkealta maahan* a kő leesett magasról a földre | *teen työtä seisoalta* állva dolgozom | *koira nieli oravan elävältä* a kutya elnyelte a mókust amúgy elevenen || *nousta korkealle, korkeammalle* magasra, magasabbra emelkedni stb. — A mordvinban itt is az *inessivus*-féle határozó alakokat találjuk: *son tä šuftt seresä jordaj* oly magasra hajít, mint ez a fa (e fa magasságában) | *son sän seresä jordaj, konañ seresä mon jordan* ő oly magasra hajít, a mily magasra én hajítok. — V. ö. még -ška ezekben: *vets vajgelpen kelesa* (lásd fönt) és *vett vajgelpeska kelets* a víznek egy versztnyi a szélessége | E. *puřsez kajš pokš tuvoška* a malacz megnőtt nagy disznónyira || *son saška vasts jordaj, konaška vasts mon jordan* oly messzire hajít, a mily messzire én hajítok stb. (Lásd: -ška «-nyi», Mord. Nyelvtan 33. 1.).

9. §. Az (elativussal alakilag egyező) *inessivus*-alak főleg mint *temporalis*. Pl. *kaldau kiste* rossz útkor (bei schlechtem

wege) | *coraš kolma kizista tonats* a fiú három évig tanult | *kafto kizestä vest ulen* két évben egyszer voltam (itt) | *kolmo šista tisa* három nap alatt megcsinálom | *kolmo šista* (v. *šiškasta*) kenri három nap alatt megérik | *tä pinksta soñ tesenza eräñ* ez időben ő nála laktam | *odsta kulis* fiatalon (fiatal korban) halt meg | *kosta saš, esta näinä* a mikor jött, akkor láttam őt | *E. siñ erä ciste ve bratost turtov promsilt* ők mindennap egy testvérükhöz gyülekeztek | *E. kona vesteñt* a mely éjben | *E. teke cisteñt* ugyanazon a napon | *E. son pek širedemazonzo efaž šireste kuloš* ő nagyon megöregedett, s örege (= öreg korában) halt meg | *E. mon seste odov velmež od-čoraks velavtan* én akkor újra föltámadva új emberré leszek.

Jegyzet. Ide valók: *ombicesta* (E. *omboceste*) másodszor, *kolmicesta* (E. *kolmoceste*) harmadszor; v. ö. finn: *ensiksi, toiseksi* stb. De ablativussal is; pl. *kolmiceda tisamaz guliks* harmadszor galambokká változtat minket | *E. siñst ombocede samodost* az ő másodszor (való) jövetelükről.

Jegyzet. Evvel a temporalis-alakkal váltakozik azután az általános locativus alakja; pl. *ocu varmasta* v. *ocu varmane aš kodanä molems Volgava* nagy szélben (bei grossem winde) nem lehet a Volgán menni | *taftama irdažista* v. *irdažne* ilyen sárban | *kaldau kiste* v. *kine* bei schlechtem wege; v. ö. finn *essivus* mint időhatározó: *tänä vuonna, tänä päivänä* stb. — Lásd alább.

V. ö. finn időhatározók (*essivussal, adessivussal, inessivussal*). Pl. *tulevana vuonna* jövő évben | *keskiviikkona* szerdán | *onnen hetkinä* a szerencse óráiban | *tämä työ valmistui viitenä vuotena* ez a munka elkészült öt év alatt || *kuivalla säällä* száraz időben (bei trockenem wetter) | *sateella* esőkor, esős időben | *tuulella* szeles időben | *yöllä* éjjel; *hämärällä* szürkületkor; *talvella* télen | *ajallansa* a maga idején | *sillä ajalla* az alatt | *samalla* ugyanakkor | *tällä hetkellä* e perczben | *lapsi on kolmannella vuodella* a gyermek a harmadik évben *van* || *minä olin matkalla sateessa ja tulessa* úton voltam esőben és szélben (az esőnek, szélnek kitéve) | *hän kutoo verkon viikossa* ő egy hálót köt egy hét alatt | *kerran päivässä* egyszer egy nap alatt | *Tammikuussa* januáriusban | *samassa* ugyanakkor (egyszeriben) stb.

b) Ugyanezen *inessivus*-alakkal készül az *inessivus-gerundium* (l. alább).

10. §. Elativus (külön); a belső térre vonatkozás háttérbe lép, s inkább csak eredethatározó-féle functióval használják:

a) *modamarista tif vina* (= *modamarin vina*) krumpliból csinált pálinka (krumpli-p.) | *lovista lomañ tien* (*lovin lomañ t.*) hóból embert (hőembert) csináltam.

b) Valamely állapotból kijövést jelent (v. ö. a finn dialectusokban előforduló *excessivus*): pl. *kožasta skudnadjats* gazdagból szegény lett | *robotnik-esta kupeceks aras* munkásból kereskedő lett | *alaks vaststa bajarks aras* parasztból (paraszt helyből) úrrá lett | *popoksta (popoks šiste) saldatiks tienä* papságból katonává tettem | *serista alnenesta tienä* magasból alacsonynyá tettem | *ocusta jolma tien* nagyból kicsinyt csináltam | *akšasta raučkits* fehérből fekete lett | *rileste karksa tiis* négyből nyolczat csinált.

c) Elativus-alak mint modalis; — részben állapot-határozó-féle értékkel is; pl. *videsta kortas* igazán mondta | *stanä äräst arts, pita liez* oly sebesen vágatott, mintha repült volna | *stama ärästa tiis, pita nal* oly sebesen repült, mint akár egy nyíl | *lämbesta ščas* melegen öltözött | *akšinasta štak* mosd ki fehéren | *pokarävsta kerizä* kivágta gömbölyűen (= gömbölyűre) | E. *kemeste* erősen | E. *saš son vidste sisem-pramo* Karaznen jött ő egyenesen a hétfejű Karazhoz | E. *Purgine inazoro pazuen-gak ista štaposto saš* P. úristenhez is amúgy meztelenül jött | E. *takosto* valahogy || *tü šuftš serista kasis* ez a fa fölnőtt magasan | *serista alnenesta tienä* magasból alacsonynyá (tkp. alacsonyan) tettem | E. *siñ Jovoñ šumbrasto nejež vese pek raduvašt* ök Jóbot egészségesen (egészséges állapotban) látván, mindnyájan igen örültek.

d) Állítmány-részes: *akšasta näivi* fehérnek látszik. — V. ö. translativus: *lomaniks näivi* embernek látszik.

e) Elativus-gérundium: *pälkštimsta sokirhnä šalindims* feleselés után (miután feleseltek) a vakok (elkezdenek) veszekedni. — Lásd alább.

V. ö. a finnből: a) *pöytä on puusta tehty* az asztal fából van készítve | *tyhjästä loi jumala taivaan ja maan* semmiből teremtette isten az eget és a földet.

b) *poika tuli paimenesta* a fiú pásztorságból jött | *tulivat kalasta* halászatból jöttek | *minusta tulee pappi* belőlem pap lesz || *minä tulen ongelta* horgászásból jövők | *herkesimme keilasilta* meg-

szüntünk kuglizni || *tyttö tuli kaupungista palvelijanta* a leány a városból jött szolgálatból; stb.

c) Finn modalis, ered. elativus (és ablativus): *kovasti* keményen | *tavallisesti* közönségesen | *kahdesti* kétszer; *kolmesti* v. *kolmasti* háromszor; *kolmannesti* harmadszor | *toisesti* (*toisti*) másszor | *enemmälti* többnyire (l. Finn Ny. 39. l.). — V. ö. Ablativus állapothatározó-féle értékkel: *koira nieli oravan elävältä* a kutya elnyelte a mókust elevenen | *teen työtä seisoalta* állva dolgozom; stb.

Jegyzet. A f. *kahdesti*, *kolmasti* stb. mennyiségre, számra vonatkozó adverbialis alakok; megfelel nekik a mord. *kafkst*, E. *kavkst*, *kavst* kétszer | *kolmīkst*, E. *kolmokst*, *kolmost* háromszor stb. (Mord. Ny. 42. l.).

d) Állítmány-részes (ablativus és allativus): *tuntuu kovalta* keménynek érezhető (es fühlte sich hart an) | *tyttö näyttää kauniilta* a leány szépnek látszik (speciem præfert, apparet) || *ilma näyttää kauniille* az idő szépnek látszik (mutatkozik) | *hän näyttää ihmiselle* er sieht aus wie ein mensch.

e) Elativus-gerundium — lásd alább.

Eltérő használatot találunk a két nyelvben a következőkben (v. ö. még az ablativusnál mondottakat):

a) «beszélni valamiről» a finnben elativussal, a mord. nyelvben pedig ablativussal: *hän puhuu viimeisestä sodasta* az utolsó háborúról beszél | E. *son korti Mojsejen šačomado* ő Mózes születéséről beszél; — v. ö. 2. §. c.

b) *capisee vilusta* reszket a hidegtől | *mies viettiin varkaudesta linnaan* az ember lopásért (lopás miatt) a várba vitetett. — Azon oknak kifejezésére, mely miatt valami nem történik, a finnben is ablativus áll, mint a mordvinban, l. fönt 2. §. d.

c) *pidä häntä kiinni korvasta* tartsd őt a fülénél fogva; a mordvinban ablativussal, l. 2. §. g.

d) *nyt minä lakkaan (herkeän) työstä* most fölhagyok a munkával (elállok a munkától) | *lakkaan kalaa pyytämystä* megszünök halászni. De ablativussal is: *herkesimme keilasilta* megszöntünk kuglizni (elálltunk a kuglizástól). — V. ö. mord. ablativus-sal: *son lotkaš kalin kundamda* ő megszűnt halászni | *trupkaso targa-mati pehnä lotkajht särädemda* a pipázástól a fogak megszünnek fájni; — v. ö. 2. §. h.

e) «Valamiben gazdag»-félék, a finnben elativus-sal, a mord. nyelvben ablativus-sal: *mies on rikas hyvistä avuista, mutta köyhä rahoista* az ember gazdag erényekben, de szegény pénzben || *E. son supav erä mezeä stadado, jarmakto ö gazdag* mindenféle nyájban, pénzben; — v. ö. 2. §. f.

Jegyzet. A finnben az elativus (és ablativus) időhatározó értékkel is használtatik; pl. *hamasta ikivanhoista ajoista* a legrégibb időktől fogva | *alkuviikosta oltiin elossa* a hét kezdetén aratással foglalkoztak | *kuukauden päästä* egy hónap múlva || *kello kuudelta aamulla nousin lukemaan* hat órakor reggel fölkeltem olvasni; stb. — V. ö. mord. ablativus ilyenekben: *kolmiceda tisa-maz guliks* harmadszor galambokká változtat minket; (váltakozik vele: *kolmicesta* stb.). Egyébként a rendes temporalis, vagy körülírás pótolja (l. a postpositiók- és adverbiumoknál).

11. §. Illativus (külön). Az illativus külön használatában is, úgy mint az elativuséban, már nagyrészt háttérbe lép a belső térre való vonatkozás.

a) *kais tuš* halért ment | *inizis tuš* málnáért ment | *vandi, vets* molemsten, *azisa* holnap, *mikor* vízért megyek, megmondom (v. ö. finn *lähtee vettä t. i. tuomaan* vízért megy) | *täci* *bajars* *aš kutsa*, *mondinä* *možna* *numils* *molems* ma az úr nincs itthon, lehet nekem nyulászni menni. — V. ö. -*inksa*: *kals* v. *kalinksu* *tuš* halért ment | *inizis* v. *inizinksa* málnáért.

b) *E. melezet paro va nej* kedved (v. kívánságod) szerint *van* im most (tkp. kedvedbe jó most) | *E. melezenze tuš* kedvébe ment, indúlt; stb.

c) Illativus-gerundium: *E. teste Purgine inazoro pazon tujemazonzo ila listnek* innen P. úristen elmentéig ki ne jöjj. — Lásd alább.

V. ö. a finnből: a) *menivät kalaan, marjaan* mentek halászni, epret szedni stb.

Jegyzet. Megjegyzendő: *käy vettä* menj vízért, hozz vizet.

b) *hän tuli hyvillensä (hyville mielin)* jó kedvbe jött || *isä on hyvällä mielellä* az atya jó kedvben van (bei guter laune).

c) Illativus-gerundium — l. alább.

12. §. Allativus. — Eredetileg maga is latív értékű postpositio, azután — részben a finn allativusnak megfelelőleg — latív-féle helyhatározók kitételére szolgál (e kérdésre: «mi-

hez, minek, mire): *art bajarti* menj az úrhoz | *maksiz corasnen atandi tonafnems* adták fiukat egy öreghez (öregnek) tanításra | *E. rivez molš, molš, Purgine inazoro paznen pačkodš a róka* ment, mendegélt, P. úristenhez érkezett | *E. koda Purgine inazoro paznen moldano* mikor P. úristenhez megyünk. — Találjuk ott is, a hol belső helyviszonyt váránk; pl. *piksti kundaš* (v. ö. *pikss kundaš*) a kötélbe kapaszkodott | *ozašt nurtti, tušt inžiks* fölültek a szánra (beleültek a szánba), elmentek vendégségbe | *veleti suvaš moraž* a faluba bement dalolva | *kalin kundamsta vetti praš* halfogás közben a vízbe esett | *son peli, sin vetti prajht* fél, hogy a vízbe esnek. — A finnben illativus-sal: pl. *hän putosi veteen* ő a vízbe esett; stb.

V. ö. a finnben: *läksivät pellolle* elmentek a szántóföldre | *meille tulee vieraita huomenna* hozzánk holnap vendégek jönnek || *poika menee ongelle* a fiú horgászni megyen | *nyt on aika mennä päicälliselle* most az ideje, hogy ebédre menjünk; stb.

13. §. Az allativusnak egyéb használata a mordvin nyelvben:

a) Cél- és véghatározó, a finnel egyezőleg különösen a távolabbi tárgy kitételére, melyre az állítmányszó vonatkozik, vagy a melynek érdekét illeti: dativus (részes határozó). E véghatározó némelykor lényeges részét teszi az állítmánynak (prædicativus) nem teljes fogalmú igék mellett (v. ö. translativus): pl. *son šävs mon kätsten, ašezä azinda* mezendi elvette tőlem, s nem mondta, mire | *uzirkäčiksendi uskin* fejsze-nyelnek hoztam | *obetti pii* fő az ebédre | *pervaj tonaftizä sembü lomañ-kälhnendi, tosa tonaftizä žuvatañ kälti, i mekeli ton. narmin-kälti* először minden emberi nyelvre tanította őt, azután megtanította az állatok nyelvére, s végre a madarak nyelvére || *babaš korhtaj atati* az anyus szól az atyusnak | *mon tet af azsa* én neked nem mondom | *mon tejenze obmančik mergen* én őt csalónak mondtam | *mon tet ervä šnan* neked feleséget ajánlok | *son tein märks tozo molemda* ő nekem parancsolt oda menni | *son märks teest, lihtezaz tän* (lihtemda, v. *štohi lihtezaz*) parancsolta nekik, hogy vigyék ki ezt | *tein viziks morams* szégyeniek dalolni | *sondeenza kerža, nedelati vest äncäk molems* neki kevés, egy hétre (héten) csak egyszer menni | *stama lomañ af pičkäj tein tolmačendi* ilyen ember nem való nekem tolmácsnak | *mondein taftama alašaš af erävi, kuli af*

päk ardi nekem az ilyen ló nem kell, ha jól nem fut | *moñdinä aram, sin sodasaz* nekem úgy látszik, ök tudják | *soñdeenza aram, miñ tazk kenersámaz* azt gondolja, minket itt utólér | *kuñ sašt, kuñ aš, moñdein sembä šaka* akár jöttek, akár nem, nekem mindegy | *E. rivež meri Purgine inäzoro paznen* a róka mondja P. istennek | *E. rivež inäldi tenze* a róka kéri őt (könyörög neki) | *E. tejteret pek talanov, nesak koso tenze M. Damajeñ* koras mirde mujeme leányod nagyon szerencsés, mert hol (lehet) neki M. Damajhoz hasonló férjet találni | *E. vana kodamo son minek!* ime, milyen ő nekünk! | *E. seste už P. inäzoro pazon vijeze tem a sati* akkor már P. isten ereje nem árt nekem (hozzám nem ér) || *šavk estit vedd* magadnak | *af kenerf mař makss tein* éretlen almát adott nekem | *sembendi, kiä saj soñ pülenzä, kazi mezevik* mindenkinek, a ki hozzá jön, ajánlékoz valamit | *E. mon tent lamo paro tejan* én neked sok jót teszek | *E. kodamo paro tejat ton monen* mi jót teszél te nekem | *E. Mazi Damaj riveznen mešok sarazon tarkas mešok tužat kiskat kučš* M. D. a rókának egy zsák tyúk helyett egy zsák rőt kutyát küldött || *postufñdi sivetkšnes* pásztornak szegődött | *popindi tienä* pappá tettem (őt) | *kočkaš golovandi* bírónak választottuk.

V. ö. finn allativus mint vég határozó (dativus): *annoin leipää kerjülüiselle* adtam kenyeret a koldúsnek | *lupasin hänelle rahaa* ígertem neki pénzt | *isä toi makeisia lapsillensa* az atya édeségeket hozott gyermekeinek | *sanoo kuninkaalle asiansa* mondja a királynak a maga ügyét || *kun tämän armo-työn teit minulle* hogy nekem ezen irgalmasságot tetted | *ei muuta parempaa paikkaa ollut vieraillesa* nem volt más jobb hely vendégei számára || *tämä ei kelpaa minulle* ez nem jó (nem alkalmas) nekem | *ei se takki sinulle sovi* ez a kabát nem illik neked | *kuorma on raskas nuorelle hevoselle* a teher nehéz a fiatal lónak || *ole armelias köyhille* legy kegyes a szegényekhez (a szeg. iránt); stb.

Jegyzet. A «valamivé lenni» stb. félékkel álló allativus váltakozik a translativus-sal (l. 5. §. b) alatt): pl. *postufñdi* és *postufoks* arás pásztorrá lett. — V. ö. még: *tä užir-käčiks* (v. *käčiks*) ez fejsze-nyélre való (на топорице) és: *ужir-käčiksendi uskin* fejsze-nyélnek hoztam | *stama lomañ af pičkaj tolmačendi* ilyen ember nem alkalmas tolmácsnak (*tolmačiks*) : f. *tämä lauta kelpaa pöydäksi* ez a deszka jó (alkalmas) asztalnak | *sovelias sotamieheksi* alkalmas katonának || *hän kelpaa siihen virkkaan* ő alkalmas arra a hivatalra | *hän ky-*

kenee vaikka mihin ő tehetős akár *mire* | *tähän sovelias v. sopiva* erre alkalmas | *kelvoton sota-palvelukseen* alkalmatlan a hadi szolgálatra || *tulla apuun* és *avuksi* segítségre és segítségül jönni.

b) *jaksanti tärnäj* reszket a hidegtől | *javidemati tärnazus* az ijedtségtől elkezdett reszketni | *avardemati silmenza jakstergetst* a sírástól (tkp. a sírásra) szemei megvörösödtek | *trupkaso targa-mati pehnä (pejhnä)* lotkajht *särädemda* a pipázástól a fogak megszűnnek fájni. — Váltakozik vele az *ablativus*: *avardemada silmenza jakstert* sírástól a szemei vörösek; stb. (l. 2. §. d) alatt).

V. ö. a *finnből* *elativus*-sal: *vapisee vilusta* reszket a hidegtől | *kuoli kirveen haavasta* meghalt egy fejsze-sebtől. — Az *ok*, mely miatt valami *nem* történik, *ablativus*-sal, l. 2. §. d. — Végül *illativus*-sal: *nääntyi nälkään* az éhség miatt össze-rogyott | *kuoli nälkään* éhen halt.

c) *Tekintet-határozó*: *ton nolat robotamati* rest vagy a dolgozásra | *son toždenä laškemati* ő könnyű a futásra (zum laufen) | *son nengä kaldau molemati* ő még gyenge a menésre (сладъ ндти) | *son nengä od erväjamati* ő még fiatal a nősülésre (l. Mord. Nyelvtan 93. l.).

V. ö. *finn*: *tyttö on paha taroillensa* a leány szokásaira *rossz* | *poika on hyvä taidollensa* a fiú tudásra, ügyességre nézve jó | *joutsi tarkka ammunalle* lövésre jó íj (jó lövésű íj). L. Finn Ny. 107. l.

d) *Időhatározó*: *jotaj kizäti äsinä näj* mult nyárig nem láttam őt | *kafto kizeti vest ulen* két évben egyszer voltam | *soñdenzena kerža, nedelati vest äncäk molems neki* kevés, egy hétre (héten) csak egyszer menni || *kulimati* «bis zum sterben» Ahlq. — V. ö. *illativus-gerundium*: *i tosa kulimizist erašt marsa s ott holtiglan* (holtukig) együtt éltek | *jartsamizink semben anoklazen* addig hogy ettünk, mindent elkészítettek | *E. teste Purgine inazoro pazon tujemazonzo ilä listnek* innen P. isten elmentéig (míg elmegy) ki ne jöjj. — Az *allativus*-alakkal váltakozik még a szokott *temporalis* is: pl. *kafto kizestä vest ulen* két évben egyszer voltam (itt).

V. ö. *finn* *illativus* és *translativus*: *vieras viipyy meillä viikon loppuun (asti)* a vendég nálunk marad a hét végéig | *joulusta pääsiäiseen* karácsonztól húsvétig || *en ole isääni nähnyt kah-teen vuoteen* nem láttam atyámat két év óta | *emme lähde merelle kolmeen viikkoon* nem megyünk tengerre egész három hétig | *tähän*

aikaan ez időben (ez idő szerint) | *joulun aikaan* karácson tájt | *hän* kuoli tänäpä^{nä} aamupuoleen ő meghalt ma reggel felé (v. délelőtt) || *kolmasti päiväänsä* háromszor napjában | *hevonen juoksi peninkulman tuntiinsa* a ló egy mérföldet futott egy óra alatt || *hän menee kalaan kuudeksi viikoksi* halászni megy hat hétre | *muutti ulkomaille vuodeksi v. iäksi* külföldre költözött egy évre v. örökre | *tämä kirja jouluksi valmistuu* ez a könyv karácsonyig elkészül.

e) A mord. reflexiv ige mellett a «tehetés (posse)» kifejezésére: *alasta^{nä} tet af muviht* «lovaidd neked nem találódnak (lovaidat meg nem találhatod)» | *mon tet kepid^{evan}* «én neked emelődöm (engem te fölemelhetsz)» | *taftama krantas teingä tievi* ilyen szekér nekem is csinálódik (én is csinálhatok) | *mon tejenzu af kerde^{van}* ő engem nem tarthat | *son taza, teenza kepid^{evi}* ő erős, fölemelheti | *tein kepid^{evi}* én fölemelhetem | *mondinä tievi* én csinálhatom | *E. te kinengak a tejevi* ezt senki sem teheti | *E. monen te kand^{ovi}* én ezt hordhatom | *E. es čorazo van^{ovi} tenze* megmentheti a maga fiát | *E. ne kostortne a ledevit, a pultavit tent* azokat a farakásokat nem lőheted meg, nem égetheted el | *E. ne pengtne pultamos pultavst, kulovost tent a ponžavtovit* azok a fák elégni elégtek, hamvaik neked szét nem szóródnak (szét nem szórhatod) || *mindeink aš koda tosa ulendems* nekünk nem lehet ott lennünk | *moⁿ-dinä aš koda molems* nekem nem lehet menni | *täci bajars aš kutsa, mondinä možna numils molems* ma az úr nincs itthon, lehet nekem nyulak után menni.

NB. E. *siⁿst vejkest turtov-gak ešt tolkuvavt* egyikük sem magyarázhatta meg.

f) A szükségesség «kell» kifejezésére: *moⁿdein toza molems* érävi nekem oda kell menni | *moⁿdein toza molems* erävel nekem oda kellett menni || *moⁿdein toza molema* nekem oda kell menni | *mondien täci lamo sokams* nekem ma sokat kell szántani | *teink ošu molema* nekünk a városba kell menni | *tein täci ošu molemal* nekem ma a városba kellett menni | *täräj tein treama, kuli af robotaj* vajjon etessem-e (nekem etetnem kell-e) őt, ha nem dolgozik? | *kiä sindezä, sändi pandima* a ki eltörte, annak fizetni kell | *soⁿdeinza kozä ulemal, kuli lama šuvatats* neki gazdagnak kell lenni, ha sok marhája van | *teint täcijok tuma, vandi šobdavati toza kenereda* nektek még ma kell elindulni, hogy holnap reggelre oda érjete^k.

V. ö. finn genitivus-sal: *minun täytyy lähteä pois* nekem

el kell mennem | *meidän pitää auttaman toisiamme* nekünk egymást segitenünk kell | *ei minun tarvitse tulla* nem szükség jönnöm (ich brauche nicht zu kommen) | *ei minun kelpaa sanoa* nekem nem lehet mondanom (nem mondhatom) || *tässä meidän on istuminen* itt nekünk ülnünk kell | *pojan tulee totella* a fiú dolga lesz engedelmeskedni («pueri fit obedire» = a fiúnak engedelmeskedni kell).

NB. *alätsen ulemez tet lad eräms* míg atyád él, neked jó élni | *mizaris teet lats, senaris eräk task* a míg neked jól lesz (jó dolgod lesz), addig élj itten | *kosta kozäl, esta sembä skudnahnendi ceberel* mikor gazdag volt, akkor minden szegényeknek jó volt (jó dolguk volt) | *sändi cebär, konañ jarmakınza uliht* annak jó, a kinek pénze van. — Finn: *minun on hyvä* nekem jó (jó dolgom van) | *nyt minun hyvä tulee* most jó dolgom lesz (jetzt wird mir's gut gehen).

NB. Finn: *minun on nälkä* éhezem, éhes vagyok (ich habe hunger, j'ai faim) | *minun on jano, vilu, kiire, ikävä, sääli* (ich habe durst, frost, eile, unlust, sehnsucht, mitleid = szomjazom, fázom, sietek, unatkozom, epedek, sajnálkozom) | *minun on tarve* szükségem van || *minun tulee nälkä* megéhezem (ich bekomme hunger). — V. ö. mord. *simmazä säš* ihatnám | *säremazä säš* hugyozhatnám | *udimazä säš* alhatnám (tkp. álmom jött, enать хочется).

A mord. nyelv mind a belső, mind a külső birtokot *genitivus*-alakkal fejezi ki, nem úgy mint a finn nyelv, mely a belsőbirtokot *genitivussal*, a külsőt azonban *adessivussal* (illet. *ablativus*-v. *allativussal*), azaz a külső helyviszonyi *casusokkal* fejezi ki. Pl. *moñ uli alašazä* nekem van lovam | *moñ uliht alašanä* nekem vannak lovaím | *ulihht-elli ton jarmakne* van-e neked pénzed? | *moñ kafto traksanä* nekem két tehenem van | *soñ kemen velenzä* neki tíz faluja van | *moñ uli stama kotfizä, kodama tet erävi* nekem van olyan vászنام, a milyen neked kell | *kin jarmakınza uliht, tüni ramaza* a kinek pénze van, vegyen most | E. *Mazi Damajen skal-oj-parneze ulneš* M. Damajnak téhénvajas kádja volt. — V. ö. finn (külső birtok): *minulla on kello* nekem van óráم | *hänellä ei ole kynä* neki nincs írótolla | *pojalla on mustat silmät* a fiúnak fekete szeme van | *isännältä kuoli vaimo* a gazdának meghalt a felesége | *Matille tulee vieraita* Mátyásnak vendégei jönnek (M. bekommt gäste) || *tä alašas moñ* ez a ló az enyém | *tä moñ ala*.

śas ez az én lovam | moñ kafto traksanä az én két tehenem | E. rivež sarazon vaničatneñ kevtñi: «te kiñ, meri, sarazon stadaš?» a róka a tyúkörzöket kérdezi: «ez, úgymond, kinek a tyúknyája?» | E. «te sarazon stadaš sisem-pramo Karazon», joutašt tenze vaničatne «ez a tyúk-nyája hétfejű Karaz-é», mondták neki az örök. — V. ö. finn: tämä kirja on minun ez a könyv az enyém | tämä on minun kirjani ez az én könyvem | nämät pellot ovat teidän ezek a szántóföldek a tieitek (gehören euch).

14. §. Lativus, czél felé haladó iránnyról: pl. ušu, E. ušov ki (hinaus) | viri, E. virev az erdőnek, erdő felé (nach dem walde) | cerkavu templomba | E. mastorov földre || vort širi eredj félre | son corants šavizä kudu ő a fiát haza vitte | suvaš kudu bement a házba | son märks, kudu ilädezama ő mondta, maradjunk itthon | mon joran täti ošu molems ma a városba akarok menni | E. moiš ino kov tujan hát én magam hová menjek? | E. mon tov kučan tent mešok sarazt én oda küldök neked egy zsák tyúkot | E. ne sisem kostortne alov kekšt azon hét fa-rakás alá bújj | E. rivež mekev kudov murdamodonzo mejle M. Damajnen meri a róka hazatérése után M. Damajnak mondja | E. rivež ikelev valtamo karmaš, pulozo anšak erva jnov juvni, svadbanit vasov udalov kadize a róka előre elillanni kezdett, csak farkát csóválja minden felé; a násznépet messze hátra hagyta.

15. §. Locativus, főleg mint temporalis: fka šinä egy napon | fka talnä egy télben (egy tél alatt) | taftama irdazne ilyen sárban | ocu varmane bei grossem winde | kaldau kine rossz útban, rossz útkor | son teni paška eräj ő most külön él (v. lakik) | jakšamnävik moliht hideg időben is mennek | E. čine, vene nappal, éjjel | E. škane időn (tempore) | E. telne télen | E. rivežke se škane už pejdi a róka akkor már nevet | E. ve vene Faraon kavto ont nejš egy éjjel Fáraó két álmot látott.

NB. E. kardasna künt, — még az eredeti locativus értékkel.

Ez a locativus mint időhatározó váltakozik a szokásos (inessivus-alakú) temporalissal: pl. čine és čiste; vene és veste | ocu varmane és ocu varmasta | taftama irdazne és t. irdazišta | kaldau kine és k. kiste stb.

V. ö. finn essivus, eredetileg locativus, azután állapothatározó (essivus) 5. §., és — mint a mordvinban — időhatározó: pl. maanantaina hétfőn | menneenä kesänä a múlt.

nyáron | *huomenna holnap* | *nuoruutensa aikana ifjúsága idején* | *minä kävelin yhtenä päivänä kotoa tänne egy napon (egy nap alatt) sétáltam hazulról ide; stb.*

16. §. Jegyzetek. a) A «maradni» és «hagyni»-féle igék latív-féle határozóval: *veli ilädi a faluban marad (jää kylään) | ilädest kudu maradjanak itthon | kadešt ilädi kudu hagyjátok, maradjon itthon | mon sodasa sä vastt, koza kadizä (v. kona vastti k.) tudom a helyet, a hol hagyta. — V. ö. finn: lapsi jäi kotiin a gyermek otthon maradt | jäin kaupunkiin a városban maradtam | jätin (unhotin) rahami puotiin pöydälle a pénzemet ott hagytam (elfeledtem) a boltban az asztalon.*

NB. Magy. «oda van, oda marad, oda hagy».

b) Belső helyviszonyi casus: *stenaso nurgi a falon függ (falban, seinässä) | E. pakšaso a mezőn (mezőben) | E. ve ezemnes kuloš tetanok, omoce ezems (= ezemse) kuloš avanok egyik lóczán halott atyánk, a másik lóczán (lóczában) halott anyánk. — V. ö. finn: lintu istuu puussa a madár a fán ül | kapusi puuhun fölmászott a fára | putosi puusta maahan leesett a fáról a földre | maassa a földön; maasta földről; maahan földre.*

c) Belső és külső helyviszonyi casus: *pikss kundaš és piksti kundaš a kötélbe fogódzott | vets praš és vetti praš a vízbe esett. — V. ö. finn: pihassa, pihaan az udvarban, az udvarba; és pihalla, pihalle az udvaron, az udvarra; stb.*

17. §. Comitativus (l. bővebben NyK. XX. 155) a magyar -stul értelmében: *šufta taradnek lopanek a fa ágastul levelestül, važneg ašči sapkában áll stb. | E. mujize tejterinze kumbranek, ergenek megtalálta a leányát kagylóstul gyöngyöstül | E. komaš, komaš, pargonek da puk, tolganek tosto uštize hajolt, hajolt, kosarastul és pehely-, tollastul onnan leesett | E. kudoš, longadš da ejdet-kakšot sluganek mezne meškaš merkinze a ház leomlott és gyermekeidet szolgástul mistül összezúzta.*

A finn nyelv a comitativust mindig a többes számban használja, még ha csak egy kísérőről van is szó, továbbá még annyiban tér el a mordvintól, hogy rendszeren csak birtokos személyragokkal alkalmazza e casust: *) *išä poikineen tuli kaupunkiin az atya fiával*

*) A finn comitativusra nézve v. ö. *Komitativus- eli seurasijasta*, Kieletär 1. füz. 37. és *Vielä sananen komitatiivista* u. o. 2. füz. 26.

v. fiaival (fiastul) jött a városba | *laiva hukku* *kaikkine tavaroinen* a hajó elveszett minden áruival együtt. — Figyelmet érdemelnek az ilyen kifejezések, mint: *hän meni perheineen kaikkineen* elment családotul mindenestül | *talo myytiin kirjojenensa kirjojenensa* a ház eladatott mindenestül stb. Szintügy m. szőröstül bőrostül, iastul fiastul stb. V. ö. mord. *preanek tolganek* fejestül tollastul, E. *lovažanek pakarnek* tetemestül csontostul.

II. Postpositiók.

18. §. A postpositiók (névutók) a szorosabb névszóviszonyítás kitételére szolgálnak, s eredetükre nézve névszók (névutói alapszók)-tól való casusalakok (locativus, ablativus, lativus, prolativus; inessivus, elativus, illativus). — Némelyikük egyszersmind adverbium is, pl. *ingeli* «elé» és «előre» (l. Mord. Ny. 35. lap).

A) Nominativus-sal*) és genitivus-sal járó postpositiók. Pl.

E. *ne kostortne alost* azon fa-rakások alatt | E. *ne kostortne alov* azon fa-rakások alá.

E. *pir udalov* az udvarba hátra | E. *karsigat menel' jožov, peľ udalov* kehšnit a héják ég felé, a felhők mögé bújnak.

moñ ingelden coram me | E. *sodamot ikele vöd* előtt.

sett langa moli a hídon megyen | *pengätinen langa jotas* átment a hasábfákon | *sedi langa tokamañ* szívemre (hason) ütött | *moñ er-vezä šačeftemä lanksa* feleségem azon van, hogy szüljön (v. ö. halálán van: *on kuolemaisillaan*) | *alinza lihtemä lanksit* tojásai kiköltésen vannak | *min valktama fkä olginä lanks* mi egy rüdra szállunk | *pränts lanks vets praš* fejével (fejére) esett a vízbe | *käžgirdi mon lanksin* haragszik én reám | *iat sembä od lomatt, konat strug lanks jakajht* ezek mind fiatal emberek, kik bárkára járnak (t. i. bárkát vontatnak) | E. *vese mastor lango jutak* az egész földet járd be | E. *sed langa jutamsto* a hídon átmenéskor | E. *luga langa jakamo* a réten szántani | E. *eräs ajšš mastor langso Mazi Damaj* élt volt a földön M. D.

šufto preästa fáról | *kučt kud preäv* mászsz föl a házra | E. *šukš praso* a szemétdombon | E. *oj-parneze kudo prasonzo aštes* vajas kádja a padláson (ház tetejében) volt.

*) Vagy akár ragtalan (kopott, rövidült végű) genitivus-alakkal (Wiedemann). [V. ö. m. *fa mögött* és *fának mögötte*. S. Zs.]

pikst velf askildaš a kötélén által lépett | robotnik veldä kučiz egy munkástól (munkás által) küldték el | soñ veldenza ert part kučin ő tőle (általa) üdvözetet küldtem | E. stol velksse az asztalon; stol velksste az asztalról; stol velkses az asztalra.

počovnen potmos ele a lisztben vala.

E. gorod ušov a városból ki; gorodoñt ušoso a városon kívül.

E. Kařazoñ kardaz kunškasonzo K. udvara közepén.

alašatnen jotkova jakaj a lovak között jár | alašatnen jotksta kafta kočkan a lovak közül kiválasztottam kettőt | coratnen jotksta konan konan piksen a fiúk közül néhányat megvertem | šin-lisemä jotksta nap-fölkeltekor | E. erva mezeñ stadanzo jutkova mindenféle nyája közt el | E. loma jutkso emberek közt (ihmisissä).

cerkavt karšesa eräj a templomnak átellenében lakik | inžihnen karšes molan eleibe megyek a vendégeknek | son tuš alants karsis ő elment atyja elé.

vett turks uiz jotani a vízen keresztül úszva keltem át | E. zaboroñ troks a kerítésen át | E. pokš vedeñt troks a nagy vízen át | E. se pokš vedeñt trokska azon a nagy vízen keresztül | E. se sisem-pramo Kařazoñt pakšanzo trokska jutamsto azon hét-fejű K. mezején átmenvén.

sedavın pačk lätsenden a deszkán keresztül löttem | ošin pačk a városon keresztül | ko molat pizem pačk hova mégy az esőben.

alašan kuvalmo kortaň beszéltem (vele) a lóról | alütsen kuvalma kerđan a te atyáért (atyádra való tekintetből) túróm | mon soñ martinza kortaň tostın torgovamat kuvalma beszéltem vele az ottani kereskedésről | soñ kuvalmanza saň, eran tasa ő érte jöttem, élek itt | ulicät kuvalmis jakaň az utcán végig jártam.

tü velet perf vešema soñ e falu körül kell őt keresni | ošt perf v. perfsa lamo valeda a város körül sok falu van | šobdavan perf laki egész reggel fő már | šin perf tasa nuriksan egész nap itt lebzselek | šin perf sareñdi egész nap kószál | očežin perf tosa eräñ egész húsvéton át ott éltem | talin perf nä pengetnä af satiht egész télre e tűzifa nem lesz elég | E. kin pert az egész úton.

arak lomaň malas állj oda az emberek mellé.

alüzen kätšä atyámnál | coran kätsta a fiútól | son sävs mon kätsten elvette tőlem | E. pokš bratost kedse nagy testvérüknél.

läjt vakska jakamä a patak mentében jártunk | cercavt vakssa eräj a templom mellett lakik | mon kolaj karandazt vakssa aščikš-ñan mindig a szekér mellett maradok | käškavt vaksssta, vakss a zsák mellől, mellé | cercavt vaksssta miñ kudinken vakss kolaj ved a templomtól a mi házunkig mindenütt víz van | E. pando vakss egy hegy mellé.

ilü šires tuš más vidékre (másfelé) ment | E. Nil lemse lejeñ

éirese Nilus nevű folyam mellett | E. vana pačkodst M. D. marto rivež pokš ved éires ime, M. D. és a róka egy nagy vízhez érkeztek.

aläzen pälä atyámnál | tin pelint nálatok | pälve päldü éjszakeről | šin-valgoma päldü nyugatról | ošt päldü saš a város felől jött | ošt päli tuš elment a város felé | atät päli az öreg felé | šit peli šarftš a nap felé fordult | soň pälenzä hozzája | saratšt lomaň pälgä emberek szerte széledtek el (szétmentek más-más emberekhez).

E. bratost turtov testvérükhöz.

popin tesa eräj a papnál él (lakik) | soň tesenza ő nála | tona atüt testa saj attól az öregtől jön | bajart tes ilats az úrnál maradt | lomaň tes moľan emberhez (valakihez) megyek | soň tejesenza ő hozzä.

tä peilt marhta ezzel a késsel | alants marta saš eljött az ő atyjával | šabanä marta saš gyermekkel jött | pejedema marto kulšun meghalok a nevetéstől | kalin kundamants marto eräj halászatból (halfogással) él | togovamants marto kožakats kereskedés által meggazdagodott | moň kucuvizen marto jartsaj az én kanallammal eszik | moň martin fti én velem egyenlő | E. Purgine inazoro paz dumaš-arseš tejterenze marto P. úristen tanakodott leányával | E. kudatne marto a násznépekkel | E. vese martonzo mindnyájukkal | E. svatonzo maro nászurával | E. rivež Mazi Damaj maro a róka M. Damajjal.

coran vastisa fiú helyett | son es vastazanza moň kućumaň ő maga helyett (helyébe) engem küldött.

E. mešok sarazon tarkas egy zsák tyúk helyett.

jarmaknen äzems tovar makss pénz helyett árút adott.

tän valf kiğä maksizä ezt egy rubel helyett adta | E. i esenze i M. D. sodamonzo kise mind a maga, mind M. D. veje számára | E. kirdemanzo kise türelméért.

vorovamanksa (vorovamants-inksa) piksez lopásért (lopásaért) megverték őt | kalinksa tuš halért ment | inizinksa málnáért | inžit-inksa ramajnä a vendég számára vettem | alašanksa saš a lóért jött | son tän rućanksa maksizä ő ezt egy kendőért adta.

šiš tućü äškssa a nap felhő mögött van | arak moň äšksezen állj mögém | E. maksik tejteret M. Damajeň ekšes add leányodat M. Damajhoz | E. makssa ino, meri, istamo šupavon ekšes oda-adom hát, úgymond, olyan gazdaghoz.

E. ved melga noldinze a vízen (v. szerint, után) eleresztette őket | E. varma melga a szél után.

Volgat tirvas a Volgához.

E. ne kostortne vids lotkaš azon farakásoknak átellenében megállott.

E. pakša jondo mező felől | E. karsigat menel jožov, pel' udalov kehšnit a héják az ég felé, a felhők mögé bújnak.

E. *vejken pes egyig* (egynek végébe, egytől egyig).

jakamants koräs sodavi járása szerint ismerhető meg | *pilge-kinken koräs numaz* lábnyomunk után talált meg bennünket | *mon soñ vazents koräs sodajnä* megismertem őt sapkájáról | *ruzin goräs jakaj orosz* módra jár | E. *Mazi Damajen koräs mirde* M. Damaj-hoz hasonló férj.

varsi latso ravža oly fekete, mint egy varjú | *nal latsa liis* nyílként (nyíl módjára) repült | *son mon alazen latsa tii* úgy tesz, mint az atyám (atyám módjára) | *son mon kelsaman es corants latsa* ő engem szeret, mint a maga fiát | *mon latson ečka* oly vastag mint én; stb.

B) Ablativus-sal járó postpositiók. Pl.

kidü širisa eräj az úttól félre lakik.

oči-žida ingelä húsvét előtt | *šit volgimda ingelä tosa ulan nap* leszállta előtt ott leszek | *moñdeden ingelä saš, mon samdin ingelä s.* előttem, jöttöm előtt jött el.

očida melä húsvét után | *šado melä* az után | *samdin melä ašinä näj* eljöttöm óta nem láttam őt | *kolma kizida melä* három év mulva | E. *tejterenze čijamodo mejle* leánya megszerzése után | E. *kudov murdamodonzó mejle* hazatérte után | E. *tede mejle Paz Jovon vijentize* ez után az Isten Jóbot meggyógyította | E. *te čideñt mejle e nap* után | E. *vese naroddonit mejle* az egész nép után.

stamada baška valf tii a varráson kívül egy rúbelbe kerül | *šado baška* azon kívül | *šavomda para, fkevik ašemä näj* nemcsak hogy nem öltünk, hanem egyet sem láttunk; stb.

NB. Sok postpositió egyszersmind adverbium; azonkívül majdnem mind előfordul önállóan és személyragozva is; pl. *martink* magunkkal | *ážkä martot kelgin* nemrég szerettük egymást | *pälin* hozzám | *ančak vergätan langezenza, son javidi* csak neki húzalkodom, s ő megijed | *langizinja, E. langozonzo rája* | E. *langozonok ránk* | E. *rivež, langsom ila pejdt róka, rajtam* ne ne vess | E. *a pejdan langso* nem nevetek rajtad | *karšizist, E. karšozost* velük szembe | E. *kedstem, kedstet* tőlem, tőled | E. *mon P. inazoro pazon tejterenze ekšezet čijasa* én P. úristen leányát megszerzem számodra; stb.

A finn postpositiók genitivus-sal és partitivus-sal járnak. L. Finn Ny. 108. l.

III. Adverbiumok.

A) Névszótól származó adverbiumok (igehatározók).

19. §. Az adverbiumok szintén a helyviszonyi casusalakkal készülnek (L. Mord. Ny. 39. l.).

1. A helyre vonatkozók locativus, ablativus, lati-

vus, prolativus; inessivus, elativus, illativus ragokkal: pl. *kosa*, E. *koso* hol | *kosta*, E. *kosto* honnan | *koza*, E. *kos* hová || *kov*, *ko*, E. *kov*, *koj* hova | *kuva*, *kuvanä* merre, E. *kuva* hol || *kovilda*, *kolda*, E. *kovoldo* honnét. — NB. *ilada*, E. *lijado* máshonnan.

2. Az időre vonatkozók az említett helyviszonyi casusragokon kívül főleg az (elativussal alakilag egyező) inessivust mint temporalist használják föl: pl. *tä pinksta* ez időben | *tä pinki*, *tä pinkti* eddig || E. *te škane*, *te škasto* ez időben | E. *te škas* eddig.

3. A módhatározók képzésére rendes modalis-ragúl az elativus szolgál (v. ö. 10. §. c) alatt): pl. *cebärsta* jól, E. *parsto* jól. — De v. ö. még: *sä latsa*, E. *se latso* akképen | *lats* jól, *af-lats* nem jól | *ilaks*, E. *liaks* másképen; stb.

B) Igeszótól származó adverbiumok (gerundiumok).

20. §. Itt csak az -*m* (M. -*ma*, -*mä*, E. -*mo*, -*me*) képzős nomen actionistól a helyviszonyi casusok (lativus, translativus, ablativus, inessivus, elativus, illativus) segítségével származó, s főleg célhatározó (infinitivus) és időhatározó gerundiumokat tárgyaljuk. (L. Mord. Ny. 90. l.).

a) Lativus-gerundium mint cél-határozó az «indulást, haladást, nekimenést» jelentő igék mellett: pl. *tuš alašan vešendimä* elindult lovat keresni | *karmašt tumin kerimä* kezdtek tölgyfát vágni | *noldamak simemä* ereszszengettem inni | *posablan kandima* segíték (neki) hordani | E. *matšt udomo* lefeküdtek alunni | E. *tuš kijava moleme* elindult az úton menni | E. *sovaž vanomo* oázátnevel bement megnézni a vendégeket | E. *karmašt kšnavdost jartsamo* elkezdtek borsójukat enni || *ušits kereminza* kezdte őt vágni | *jal-ganza tušt vešendiminza* társai elindultak őt keresni | E. *toit noruvit kundamot* téged igyekeznek megfogni | E. *konaš karmi vanomonzo es ojmenze* a ki kezdi megóvni a maga lelkét.

V. ö. finn illativus-gerundium (II. infinitivus): *mene noutamaan hevonon kotia* menj haza hozni a lovat | *rupeen lukemaan* elkezdlek olvasni | *kehoita ystävääsi tulemaan tänne* késztesd barátodat, hogy ide jöjjön.

b) Translativus-gerundium — mint cél- és végh.; pl. *kandan ved štams* vizet hozok mosásra (mosni) | *ved uli, a simems*

aš mezza víz van, de inni nincs mivel | päkštīmsta sokirhnä šalindims feleselés után a vakok (kezdenek) veszekedni | *moñdien teči lama sokams* nekem ma sokat (kell) szántani | *uskoms usktä vinni* ugyan viszlek | *jorañ valgims, a valgims aš kodanä* akartam leszállni, de leszállni nincs hogyan | *alazä teinza af jorasamañ maksims* atyám neki engem nem akar adni | *joraj simems* akar inni | E. *kučinke sluganzo tergems tergezetneñ* küldte az ő szolgálait elhívni a hivatalosokat | E. *satotš numoloñt sevmeks* kijött, hogy a nyulat kell megenni | E. *arsemi karmašt*: koda *erāmks* kezdtek gondolkozni, hogyan élni | E. *olazo uli noldams pežetet* hatalma van megbocsátani a vétkeket | E. *ili učoms minenek ombocēñ* vagy (kell-e) nekünk mást várni | E. *sonenze eravi moloms* neki kell menni | E. *kiñ sede ikele sevmeks* kit kell legelőbb megenni || *kona teist maksifil siñ vätnemsist* a mely nekik adva volt, hogy őket vezesse; stb. (l. Mord. Ny. 91. l.).

V. ö. finn *translativus-gerundium* (I. infinitívus): pl. *tuo tänne kirja, muidenkin nähä* hozd ide a könyvet, hogy mások is lássák | *ostivat leluja lasten leikkiä* vettek játékszereket, hogy a gyermekek játszzanak || *huomenna tahdon lähteä kanssanne* holnap el akarok menni veletek | *linnut alkavat laulaa viserrellä* a madarak kezdenek énekelni, csicseregni | *käski miesten istua* er hiess die männer sitzen || *maaherran on valta eroittaa nimismies virasta* a kormányzónak hatalma van, a szolgabíróét hivatalától elmozdítani | *minun täytyy lähteä pois* nekem el kell mennem | *minun tulee vielä lisätä* még hozzá kell adnom | *juomaveden pitää olla suolatointa* az ivóvíznek sótalannak kell lennie; stb. (l. Finn Ny. 125. lap).

Tekintet-határozó: pl. *tä kerä teenza maksims* ez kevés, hogy neki adjuk (um ihm zu geben) | *tä toždene lihtems* ez könnyű kivinni v. kihordani (könnyen kivihető). — V. ö. finn: *kivi on raskas kantaakseni* a kő nehéz hordanom | *mies on tietääksemme rikas* az ember tudtunkra gazdag; stb.

NB. *tä cebär kalin kundams* ez jó halat fogni (halfogásra); de v. ö. *son loka kalin kundamati* ő ügyes (ОНЪ ЛОВОКЪ) a halfogásra. — Finn *illativus-gerundium*, mint «kés z ü l t s é g e t» kifejező névszói állítmányhoz tartozó cél- és véghatározó: *hevonon on hytä juoksemaan* a ló jó futni (jó futásra, tüchtig) | *härkä on sovelias vetämään iso kuorma* az ökör alkalmas nagy terhet húzni; stb. (l. Finn Ny. 133. l.).

c) Ablativus-gerundium, — ablativ-féle határozót kívánó igék mellett; — az okot (a finnben gátló okot) tevő cselekvés kitételére; — az előző cselekvés kitételére: pl. *pelin maksimda šormattnen tet* feltem neked adni az írásaidat | *pilgenzen pelsi modarāmda, panarints pelsi rasajamda* fél hogy a lábai megsárosodnak, fél hogy az inge megnedvesedik | *mon mārigan krandast uskemda* (v. *uskemdenza*) parancsolom, hogy vigyék a széke-
ret | *tāni mārğida teintt moramda most* parancsoljatok nektek muzsikálni (hogy én nektek muzsikáljak) *mon tonafnemda mezevik af šavan* én a tanításért mit sem kapok | *alašazen simdemda maksin kati-mez* azért hogy lovamat itatta, adtam neki valamit (lovamat itatásért) | *moramā tonafnīmda er maksisašk tonafnems raznaj kšls* semhogy énekelni tanítsuk, (inkább) adjuk őt tanítani különféle nyelvre | *son lotkaš kalin kundamda* ő megszűnt halászni | *trupkaso targamati pejhnā lotkajht sārādemda* a pipázástól a fogak megszünnnek fájni || *avardemada silmenza jakstert* sírástól a szemei vörösek | *son āselemada sārātksts* ő a fürdéstől megbetegedett || E. *samodo mejle malav jovtaž* miután közel jött, mondta (közeljövés után) | E. *lišež nejmede ikele soīze* kiment, mielőtt őt látta volna || *sindimāst melā kiziftit* miután megittatad, kérdezd őket | *tumdišt melā tumiš velāš* miután ők elmentek (elmentük után), a tölgyfa ledőlt; stb.

V. ö. finn: *tuli viemästä hevosen laitumelle* jött attól el, hogy a lovat legelőre vitte | *että kansa tottuksi pois püspoja välttämättömänä pitämästä* hogy a nép attól elszoknék, hogy püspököket elkerülhetetlenül szükségeseeknek tartson | *ystäväni esti minua pulaan joutumasta* barátom megóvott, hogy bajba ne jussak | *kielsi häntä auttamasta minua* megtiltotta neki, hogy ne segítsen nekem | *herkesi (lakkasi) itkemästä* megszűnt sírni | *herkesin kalaa pyytämästä* megszűntem halászni || *lapsen itkemältä en voinut tulla* a miatt, hogy a gyermek sírt (a gyermek sírásától) nem jöhöttem || *väsyit kohta rupeemaltasi* elfáradtál mindjárt az után, hogy elkezdél; stb.

d) Inessivus-gerundium, — locativ-féle határozót kívánó igék mellett; — de főleg mint időhatározó: pl. E. *mujinze siñst udomsto aluva* (alvás közben) találta őket | E. *ināltš tenze kortlemste* könyörgött neki mondván || *cerkavu molemsta šatnen ščasinä* templomba menetkor (mikor templomba megy) felölti

őket | *coras tuš i molemszinza näjus oc-azirin kud* a fiú elindult s a közben hogy ment, föltűnt egy királyi palota | *kosa udit torgovamstit* a hol aludtál, mikor kereskedtél | *samstin muinä jöttömben* (mikor jöttem) találtam | *E. ulmestenze kudoso* a közben hogy a házban volt (mikor a házban volt) | *E. karmamostonzo lovnomo vedize sonenze takodamoŋ* mikor ő kezdett számot vetni, vezettek hozzá valakit; stb. (Mord. Ny. 92. l.).

V. ö. finn: *tyttö kohti kävi isältänsä lupaa kysymässä* a leány mindjárt ment az atyjától engedelmet kérni | *pitäisikö minun istua täällä häntä odottamassa* itt üljek-e őt várván || *talven tullessa läh-tevät muuttolinnut muille maille* mikor a tél jön, elmennek a költöző madarak más országokba | *isäni lauloi kirvesvartta vuolles-sansa* atyám dalolt fejszenyelet faragván (a közben hogy faragott) | *aika menec arvellessa* az idő múlik, míg az ember meggondolja magát | *kirkkoa rakennettaessa tapahtui suuri onnettomuus* mikor (az alatt hogy) a templomot építették, nagy szerencsétlenség történt; stb. (l. Finn Ny. 130. l.).

NB. *E. muŋize siŋst udomsto* alvás közben (aluva) találta őket: finn *minä tapasin opettajan lukemasta* olvasás közben (a közben hogy olvasott) találtam a tanítót.

e) *Elativus-gerundium*, — mint időhatározó az előző cselekvés kitételére; pl. *pälkstimsta sokirhnä šalindims, a šalindimsta fkä fkän marhta turgatst* feleselés után (miután feleseltek) a vakok (elkezdene) veszekedni, veszekedés után meg egymással összeverekedtek | *jot šit lisemesta* nap fölkelte óta. — V. ö. finn: *väsyit kohti rupeemaltasi* elfáradtál mindjárt az után, hogy belekezdte (alig hogy kezdte, már el is fáradtál); stb.

f) *Illativus-gerundium*, — időhatározó értékkel, főleg mint *terminativus*: pl. *fkä fkän kulims šavst* egymást halálíg (halálra, agyon) ütötték | *i tosa kulimizist cräst marsa* s ott holtig. lan (holtukig) együtt éltek | *ilatt moŋ samozen* maradj, míg eljövök | *jartsamezink semben anoklazen* addig hogy ettünk, mindent elkészítettek | *ten tiems af noldan* míg ezt meg nem csinálja, nem eresztsem őt | *E. samozonzo* míg eljön | *E. čavize soŋze kulomozonzo* ütötték őt, míg meg nem halt (holtáig, halálára).

NB. *fkä fkän kulims šavst* és *kulimati* «bis zum sterben» Ahlq. = löivät toinen toisen kuolijaksi (l. Mord. Ny. 93. l.).

STEUER JÁNOS.

Egy ó-török nyelvemlék.

Régóta foglalkoznak már a török nyelvekhez értő tudósok egy ó-török nyelvemlékkel, a Rebáb-náme-beli szeldsuki versekkel. A 'Rebáb-náme' tudvalevőleg Szultán Velednek, a misztikus Mevláná Dseláleddin fiának a műve, és e könyv egyik kézirati példányában, mely a bécsi udvari könyvtár tulajdona, benne van ez a 156 párversből álló török költemény, a legrégibbnek ismert szeldsuki nyelvemlék.

Legelsőnek a bécsi 'Jahrbücher der Literatur' (1829 Anzeige-Blatt) ismertette e kéziratot, melynek ősi nyelvezete arról győzte meg a kiadót, hogy a török-szeldsuki nyelv legalább is kétszáz esztendővel előzte meg a csagatájt és hogy emennél jóval fejlettebb és kiműveltebb fokon áll. A legrégibb csagatáj szövegek írója ugyanis Mir-áli-sir 1500-ban halt meg, és a szóban levő szeldsuki szövegek legalább is kétszáz évvel idősebbek. Mint figyelemreméltó sajátságát e verseknek, azt is felemlíti a bécsi tudós kiadó, hogy az arab elem aránylag csekély bennök és hogy a szeldsuki nyelvbe nem is férkőztek még be idegen elemek. E kissé nagyon is merész állítás ellen Wickerhauser kelt legott sikra. A 'Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft' 20-ik kötetében előveszi ugyanis a szeldsuki szöveget, és vagy hetven arab kifejezést mutat ki belőle, közöttük olyan arabos összetételeket, mint *žehd etmek* (igyekezni, törekedni), *fehml etmek* (megérteni), *kahr ejlemek* (sujtani, átkozni), *zehr ejlemek* (megmérgezni) stb. Együttal fonétikus, vagy jobban mondva grafikus átírásban is közli a szöveget, hozzácsatolván a lehetőleg hű fordítását is. Hogy ez a munkája csak részben sikerült, annak több rendbéli oka volt. Az eredeti szöveg arab alfabetjében annyi a hiba és következetlenség, egyazon szónak oly különfélek a leírásai, és a már elavult grammatikai alakok használásából

annyiféle kiejtést lehet kikövetkeztetni, hogy az értelmezést lépten nyomon megzavarhatták. De meg homályban maradt előtte sok oly szólás és kifejezés, melyeket részben félre- és meg nem értés, részben pedig a hibás olvasás következtében is, rosszul és erőltetve értelmezett. E hiányok egy részét ugyancsak a *Zeitschrift*-nek 23-ik kötetében Behrnauer igyekezett kijavítani és noha olyan tudós segítette e munkájában mint a nagynevű Fleischer, a szeldsuki szöveget még se tudták kellően megvilágítani. Főleg aprólékos és a szöveget csak itt ott magyarázó megjegyzéseik inkább az arab alfabetre vonatkoznak és első sorban a helyesírást igyekeznek megállapítani. A voltaképpeni lényegest mellőzik.

Ilyen előzmények után éppen nem mondhatók feleslegesnek azok a legújabb nyomozások, melyekkel az orosz Radloff és utána Salemann próbálkozott meg. Radloff értekezése *) az egész anyagot felöleli és mindenekelőtt Wickerhauser amaz eljárását itéli el, hogy grafikus átírásban közölte a szeldsuki szöveget. Szerinte az ilyen eljárásnak csak akkor van némi tudományos jogosultsága, ha vele nyelvi sajátságokat akarunk feltüntetni és mindenféle átírás csak akkor okadatolt, ha képletileg rekonstruáljuk a nyelvet. Ezúttal nyilván olyan nyelvi sajátságok feltüntetésére gondol, melyek a török-szeldsuki dialektust tükröznék vissza. Hogy mind e hiányokat pótolja, újból lemásolta a bécsi kéziratot és hibástul mindenestül kiadta. Ezenkívül még nyelvészi vizsgálat alá is veszi, összeállítja belőle a grammatikai eltéréseket és miután a szójegyzéket is megcsinálja, ő is megpróbálkozik egy átírással. Olyannal, mely a XIV. századbeli szeldsuki dialektusnak volna hivatva a képét visszatükrözni. Védi e versek tiszta törököségét és Wickerhausernek azt az állítását, hogy e szeldsuki versekben már érvényesült volna az arab nyelv befolyása, erősen tagadja. Ez idegen elemek, szerinte csak az író saját kifejezései, melyek a nép nyelvében teljesen hiányzanak és a melyek az ötszáz évvel ezelőtti népnyelvben még ritkábban kellett hogy előforduljanak. Ez állítására csak azt jegyezhetjük meg, hogy a népnyelvben igen is hiányzottak, de nem az irodalmiban, mely a mi szövegünknek is a nyelve. Elannyira, hogy fordítás útján készült.

*) Über Alttürkische Dialekte. I. Die seldschukischen Verse in Rebab-nameh von W. Radloff. St. Pétersbourg, 1890.

Érdekesebb azonban Radloff átírási kísérlete, melyben a szeldsuki kiejtést akarja rekonstruálni. Hogy az efféle próbálkozás ezúttal nem sikerülhetett, azt úgy a szöveg csekély és népietlen volta, mint az arab írás tökéletlensége nyilvánvalóvá teszi. Érezte ezt Radloff maga is, s a hol csak lehetett, mint például az arab szóknál, a mai török kiejtéshez tért. Egyébüttl pedig az alfabethez ragaszkodott és így az ő átírása is részben grafikus, részben pedig az eredeti szöveg alapján rekonstruált fonetikus kiadás. A szeldsuki nyelvet ép úgy nem fedezte fel belőle mint Wickerhauser, noha a szöveget kísérő nyelvi megjegyzései, főleg pedig rekonstruált kis grammatikai rajza, becses adalékot nyújtanak a régi török nyelvnek és nyelvjárások ismeretéhez. Igaz, hogy e fejtegetéseiben sok a felesleges és lényegtelen, és hogy sok oly alakot nem fejtett meg, melyeket csak a szöveg írásbeli fogyatékosága tett ismeretlenné.

A másik nyomozó Salemann, a kit ép Radloff értekezése birt rá, hogy újból elővegye a szeldsuki szövegeket. Dolgozata, melyet ugyancsak a pétervári akadémia adott ki,*) az orosz főváros ázsiai muzeuma egy kézirati példányára támaszkodik. Az ázsiai muzeumban ugyanis szintén van egy *Rebáb-náme*, melyben e szeldsuki versek is benne vannak. Minthogy a muzeumbeli kézirat jóval későbbi keletű mint a bécsi, és mivel pontosabb és modernebb leírását nem egy homályosabb helyét fejtí meg a régibb codexnek, Salemann kiadta ezt a variációt is közölve a szöveget és mellékelvén hozzá a fordítást is. Füzetében nemcsak a szeldsuki verset közli, hanem a versekhez fűződő perzsa textust is, nem különben azokat a görög verseket, melyeket a *Rebáb-náme* budapesti példányában talált és a melyekről Vámbéry is megemlékezett az angol *Athenæum* 1888-ik évfolyamában. A muzeumbeli szöveg apróbb eltéréseken kívül teljesen megegyez a jóval régibb bécsi szöveggel és kiadása főleg azért jogosult, hogy a régibb kiejtés inkább megállapítható belőle. Mindössze is hat párverssel foglal magában többet a muzeumi kézirat, és egy néhány váriánssal, melyek azonban a szókinésre kevésbé tanulságosak. Így a fordítása is tisztább és áttekinthetőbb és irodalmi értéke is feltetszőbb. A bennünket

*) Noch einmal die Seldschukischen Verse. Von C. Salemann. St. Pétersbourg, 1891.

érdeklő czélt, vagyis a szeldsuki dialektus visszatükrözését, ő sem érte el.

Mind ez okok arra birtak rá engem, hogy újból elővegyem a szöveget és a homályosabb helyek felderítésével én is hozzájáruljak e fontos nyelvemlék tisztázásához. Sőt még egy újabb átírástól sem rettentem vissza. És e feladatomat az a körülmény is megkönnyítette, hogy hosszabb ideig foglalkozván a kisázsiai nyelvjárásokkal, nem is volt oly nehéz ez anatóliaias szöveg megértése. Hisz lényegesebb eltérést alig is mutat fel a mai nyelvjárásoktól. Egyes, ma már jobbára elavult kifejezések és a név- s igeragozásnak azerbajdsánias eltérései azok, melyeket a szöveg nyelvét leginkább jellemzik. Tanulságos azonban ez az ó-török emlék főleg nyelvtörténeti szempontból. A legrégibb fokán mutatja be nekünk az oszmánlivá fejlődött török nyelvet és kijelöli egyúttal azt a helyet, melyet a csagatáj és azerbajdsán nyelvek mellett elfoglal. A szeldsuki, mely nem is válhatott irodalmi nyelvvé, és a csagatáj, mely mint ilyen már meg is szűnt, a kisázsiai tájszólásokba olvadtak és azokba olvadt az azerbajdsáni is, az úgynevezett iráni török nyelv. Nem is egyebek hát a mai török nyelvjárások, mint e régibb török nyelvek maradványai, a minthogy a szeldsuki szöveg java szókincse még mai nap is meg van az ájdinvidéki dialektusban.

A szöveg versformájáról még csak azt jegyzem meg, hogy ugyanazzal a népies versalakokkal van benne dolgunk, mely a mai kisázsiai népdaloknak és a desztánoknak is a kedvelt formája. Tizenegy szótagot számít egy-egy soruk, mely három ritmikus egésze oszolván, négy + négy + három szótagossort ad. Nem ismeretlen forma a magyar népköltészetben sem. P. a 3-ik sor: *kanki kişi | kim bu sōzden | jol vara*; 35-ik sor: *Salih iēün | togdī tajdan | bir deve*; 105-ik sor: *kim ki biri | iki görür | šaši dir* stb. Ez utóbbinak magyar fordítása: a ki egyet | kettőnek lát | kancsal az.

Ezzel eljutottunk az átíráshoz. Mellőzvéen úgy a grafikus, mint a fonétikus módszert, a kisázsiai tájszólást vettem alapnak, mely e szöveg megállapításánál a legbiztosabb kisegítőnek bizonyult. Az arab ábécze következetlenségeit helyreigazítva, az ingadozó vocalisatiót egyöntetűvé téve, azt hiszem, hogy még legjobban közelítettem meg a valót, a régi szeldsuki dialektus rekonstruálását. Nem tettem különbséget a kétféle *t* (*ta* és *te*), *z* (*zal* és *ze*), és *h* (*ha* és *he*) közt, melyek csak az arab írást jellemzik, és a he-

lyett, hogy a *kaf* (mély hangú) és *kef* (magas hangú) hangokat megkülömböztetném egymástól, a mint Radloff teszi, elégnek tartom annak a megemlítését, hogy a mély hangú szóban *kaf*, a magas hangúban meg *kef* értendő vagy olvasandó. Az *ng* hangot, melyet Wickerhauser hol *ng* hol *nk*-nak ír, *ñ*-nel jelöltem; azt a *g*-t pedig, mely a sztambuli dialektusban *j*-vé, a kisázsiaiakban meg *γ*-vá gyengült, *g*-val jelöltem. A nyelvi megjegyzéseket függeléknek szánván, nem különben Salemann nyelvi magyarázatainak bírálását, ime az átírás és a fordítás.

I.

- 1 *Mevlana dir evlija kutbi biliñ*
ne kim ol bujurdı-se anı kiliñ
tañrıdan rahmet dir anıñ sözleri
körler okur-sa ačila gözleri
kanki kişi kim bu sözden jol vara
tañrı anıñ müzdini baña vire
jok idi malım tavarım kim virem
dostlığın mal ile bellü gösterem
 5 *malı kim tañrı baña virdi bu-dur*
kim bu malı isteje ol uslu-dur
uslu kişiniñ malı sözler olur
malını virir bu sözleri alır
malı tobrak dir bu sözler žan durur

Tudjátok meg, hogy Mevláná a szentek pólusa,
 azt tegyétek a mit ő parancsolt.
 Istentől való irgalom az ő szavai,
 ha vakok elmondják, megnyilnak a szemei.
 A mely ember e szavak útját követi,
 bár nekem adná Isten annak a jutalmát.
 Nem volt vagyonom marhám, hogy oda adhatnám,
 hogy a barátságot pénzzel is nyilváníthatnám.

- 5 A vagyon, melyet Isten adott nekem, ime ez,
 okos az, a ki ilyen vagyont kíván.
 Az okos ember vagyona szavakból áll,
 pénzét odaadja, szókat vesz érte.
 A vagyon por, de a szavakban lélek van,

- uslular andan kaçar bunda durur
 söz kalir baki, tavar fani olur
 diriji dut kogil anı kim ölür
 tañriji dut kim kalasın sen ebed
 gün-ü-giçe tañridan iste meded
 10 jalvarib zari kilib digil aña
 rahmet itgil kendü lutfinden baña
 gözümi aç kim seni bellü görem
 tamla gibi deñize girem duram
 nite kim tamla deñize karilir
 iki kalmaz tamla deñiz bir olur
 ben daki tamla beñi deñiz olam
 ölmejem deñiz gibi diri kalam
 uslular hajran kalir bu sözlere
 kim xalajik xaliki nite göre
 15 ben bulara ejdürem kim ol jüzi
 kimse görmez girü görür kendözi
 tañri kendü nurini aña virir

az okosok amattól futnak, emitt megállanak.

A szó öröknek marad, a jószág mulandó,

az elevent tartsd meg és hagyd a mi meghal.

Istenhez ragaszkodj hogy örökké maradj,

éjjel-nappal Istentől kérj engedelmet.

- 10 Könyörögvén rimánkodván mondd neki:

irgalmaz a magad kegyességével.

Nyisd meg szemeim hogy tisztán lássalak,

hogy mint a csepp, úgy jussak a tengerbe.

A hogyan vegyül a vízcsepp a tengerbe,

s nem marad kettőnek, csepp és tenger eggyé lesz;

én is vízcseppként úgy váljak tengerré,

meg ne haljak, de mint a tenger élőnek maradjak.

Az eszesek csodálkoznak e szokon:

a teremtetten lássa a teremtőt?

- 15 Én azt mondom ezeknek hogy amaz arezot

nem látja senki, de önön magát látja.

A maga fényét adja oda Isten,

ol nur ile tañriji bilü görür
 harf içinde bu kadar ma'na sığar
 bu sözile uslu jokarı ağıar
 fehm ider kim tañri gördi tañriji
 tañri nuri dir ki sordı tañriji
 mevlana-gibi žihanda olmadı
 anžilejin kimse hakdan tolmadı
 20 ol güneş dir evlijalar jıldüzi
 dükeline ol degirir o ruzi
 tañridan her bir kişi bağışış bulur
 ıaslarin bağışışı ajriksi olur
 bağışışı kim virdi hak mevlanaja
 anı ne joksula virdi ne baja
 siz anı benim gözümle görüñüz
 anıñ esrarını benden soruñuz
 ben dijem sözler ki kimse dimedi
 ben virem ni'met ki kimse jimedi
 25 ben virem ııl'at ki kişi gjimedi

s ama fénnnyel látja meg az Istent.
 A szóba pusztán ennyi értelem fér,
 és felhatol e szóval az eszes.
 Megérti, hogy csak Isten látja Istent,
 és Isten fénye az, a mely Istent kívánta.
 Nem volt olyan mint Mevlána a világon,
 az igazságtól senki úgy mint ő megtelve.
 20 A szenteknek csillagja a nap ő,
 mindnyájának csak ő juttat nappalt.
 Istentől minden ember kapja ajándékát,
 A kiválók ajándéka külön van.
 Az adomány, melyet Mevlánának adott,
 nem adta se szegénynek se gazdagnak.
 Az én szemeimmel nézzétek őt,
 az ő titokzatosságát tőlem kérdezzétek.
 Mondok szokat, minőket senki se mondott,
 adok jólétet, minőben senki se részesült.
 25 Adok díszruhát, minőt senki se hordott,

kimse benim baŗşisimi saŗmadi
 sordilar benden řalajik bu siri
 ölüji Isa nite kildi diri
 Mustafa kökle nite jardi aŗi
 niŗe ajirdi řavuzlardan geji
 Musa ilinden nite oldi asa
 düŗmeniniŗ körliŗine eŗdeha
 nite oldi gark Firavun-i la'in
 ejle kim isittiŗ ol itüŗ çavın
 80 kan olurdi aŗi su kjaŗirlere
 řanlari olur idi andan kara
 taŗridan her gün bunuŗ gibi bela
 dürlü dürlü gelir idi anlara
 od řalil içün nite oldi kelef
 oda düŗiŗek odi buldi gülef
 bir uŗuzla Nemrudi kahr ejledi
 aŗa dünja ni'metin zehr ejledi
 kaŗir un olur idi Ibrahime

az én adományomat senki sem számlálta meg.
 Az emberek a titkot kérdék tőlem,
 a halottat hogyan támasztá fel Jézus?
 Hogyan hasítá Musztafa az égi holdat ketté,
 A jót a rosztól hogyan választotta el.
 Mózes kezéből hogyan lett a bot
 az ellenség előtt kigyóvá.
 Hogyan sülyedt el az átkozott Faraó?
 Hisz hallottad ama kutya esetét.
 80 A hitetleneknek vérré vált a tiszta víz,
 feketévé lett a lelkek tőle.
 Istentől minden nap ilyes csapás,
 többféle képpen eljutott reájok.
 Hogyan lett Halilnak a tűz csapássá
 s a mint beléesett, lett belőle rózsa.
 Betegséggel sújtotta ő Nimródöt,
 s megmérgezé világa gyönyörét.
 Ibrahím számára liszté lőn a por,

mu'žize bunuñ gibi bin dajime

35 *Salih için toğdı tağdan bir deve*

ümmeti iltirdi Sudandan eve

Hud için jıl kirdi ol münkirleri

tağa taşa urdı ol kjafirleri

anlari kim Hud dilerdi kirmadi

anlariñ arasına jıl girmedi

Nuh için tufan kamu kjafirleri

boğdı sudan komadi kimse diri

kajnadı sular žihan oldı deñiz

ne ata kodi su ne oğul ne kız

40 *su tenürden kajnadı biñar beñi*

bujruğın duttı Nuhıñ kullar beñi

kendöziçün bir gemi Nuh ejledi

ümmetini sudan anda bekledi

Nuh adam gibi ikinži atamız

adam anı bilürüz biz kamumız

bu öğüt dir hak çasine siğiniñ

s hány ezerszer lön ilyen csoda.

35 A hegy szülte Szálihnak a tevét

s honába vitte Szudánból faját.

A rosszakat Hudért megsemmisité,

s hegyen köven hitetlent szétveré.

Nem bántá a kikért Hud könyörgött,

s ezek közé vihar nem juthatott.

Nuh kedvéért az áradat fulasztá

összes pogányokat, a vízből egy se szabadult.

Vizek forrongtak, víz lett a világ,

apát nem kimélt, se fiut se lányt.

40 Mint a tűzből forrt a víz, akár a forrás,

Nuh parancsát szolgamód követte.

Önmagának Nuh egy hajót készíté,

s a vízből őrizé a népét.

Ádám módjára második apánk Nuh,

megannyian ismerjük annak őt.

Im a tanács: Isten emberében bizzatok

*gemi dir anıñ ögüti tez biniñ
biñ bunuñ gibi keramet yaşlara
virđi tañrı girü itti ol bela*

45 *tañrı itti ne kim anlar ittiler
tañrı hazır dir gör anlar gittiler
tañrıdan gör ne kim anlardan gelir
tañrıdan bil ne kim anlardan kalır
sen veliden ajrı görme tañrıjı
andan iste çalka sorma tañrıjı
benden işit tañrı hazır iste bul
anı dut çandan olgıl aña kul
tañrı çası hak siri dir dünjada
sir dilerdin anı dutgıl ej dada*

50 *ben nite ejdem eren sirin size
ol kulak kanı ki bu sirler sığa
sir dile sığmaz kulaklar ne alır
bu ekiden kim çıkarsa o bulur
ol neseji kim kimesne bulmadı*

tanácsa egy hajó, legott rászálljatok.

A kiválóknak ezer ily csodát

adott Isten, s megszüntete csapást.

45 Isten tevé mit azok tevének,
Isten jelen, lásd azok elmenének,
Istentől lásd, a mi tőlök származik,
Istentől tudd, a mi tőlök megmarad.
Istentől te ne tudd külön a szentet,
ne a néptől, tőle kérd az Istened.
Tőlem halljad: Isten itt van, kérd, kutasd,
benne bízzál, szívvel légy a szolgálja.
a világon Isten titka a kegyelt,
titkot akarsz? benne bízzál óh apó.

50 Hogyan fejtsem meg én a titkot nektek,
hol ez a fül hová a titkok járnak?
Titok nyelvbe se fér, mit vehetnek fülek,
e kettőből a mit kivesznek, azt találják.
Azt a mit még senki sem talált meg,

*ol kim anı buldı žani olmadı
 usuñi kogıl delü ol bu jola
 bu jola bir žan viren jüz žan ala
 tañrıdan dir žan girü vergil aña
 kim evaz vere ögüş žanlar saña
 55 ol jere ek žani kim bir jüz ola
 ekmejen anda halı javuz ola
 ujkuda gör žaniñi kanda gider
 sensiz anda žan neže işler ider
 sen jatižak gevdeden žaniñ uçar
 kuş beñi kanda olursa jir içer
 kendözinden jüz suret bir žan alır
 šehr alır bazar alır dükan alır
 kendüden hem jer olur hem gök olur
 žan ujanik dir eger gevde jatiř
 60 böjle bilgil sen öližek žaniñi
 žan varırken gej sakın imaniñi
 kim bile ilte anı žan tañrıja*

csak az találta, kinek lelke nem volt.
 Hagyd eszed, bolond légy e miatt,
 száz lelket kap, ki egyet ad ezért.
 Istentől van a lélek, add vissza azt neki,
 hogy jutalmat adjon lelkeket neked.
 55 Vesd a lelket olyan helyre, hogy százszá legyen,
 ha el nem veted, rossz legyen sora.
 Lásd álmodban, hogy lelked merre megy,
 hogy nélküled miket művel a lélek.
 Mig aluszol, repül a lelked testből,
 mint a madár eszik iszik akárhol.
 Önmagából egy lélek száz formát vált,
 város vásárt boltot vált.
 Önmagából hol földdé lesz, hol éggé,
 lelked éber hogyha a test aluszik.
 60 Úgy tudd hogy ha meghalsz,
 lelked adván őrizd meg a hited és lelked.
 Hogy magával elvigye az Istenhez,

- uĉmak iĉreje hurlarla jüriye
 baytli ol žan ki žani aški dir
 kulaki bu jolda safi sidiĉ dir
 ašksiz žani ölü bilmek gerek
 ol ki ašik dir ani bulmak gerek
 kim žanini ašk ile diri ide
 hem nurinden bu karañilik gide
 65 kendözi beñi seni ğas ejleje
 raymetinden jazikiñ bağıšlaja
 bu žihanda ol eri geĵ istegil
 ani dutgil ajriķin elden kogil
 ani dutanlar žihan esi olur
 belki anlardan žihan diri kalir
 bu žihan gevde beñi bunlar žani
 gevdeje bakma iĉi gör žan kani
 gevde görünür žani göz görmedi
 žan niteliğini uslu sormadi
 70 žan görünmez kim jüzün gözler göre

- elrepülve hürük közé elvigye.
 Boldog az a lélek, a ki még szeret,
 a ki hallgat még a tiszta hűségre.
 Holtnak tudd a lelket ha nincs szerelme,
 s meg kell találni azt, a melyik még szeret,
 hogy lelkedet szerelem által felélessze,
 s fénye által menjen el a sötétség.
 65 Mint önmagát kiválóvá tegyen téged,
 irgalomból hibádat elengedje.
 E világon azt a férfit óhajtozd,
 ahhoz húzódj, a többijével ne törődj.
 Világ ura lesz ki őket akarja,
 ő miattok marad tán meg a világ.
 E világ a test, a lelkei meg ők,
 ne testet nézz, hanem belsőt, a lelket.
 Látszik a test, lelket még szem nem látott,
 lélek minőségét okos nem kérdi.
 70 Nem látható a lélek, szem hogy látná hát arczát,

gevde degil kim gele karsı dura
 ilm ile gör zan jüzün ko bu gözi
 ejle kim usuñ görür her bir sözi
 her nesenin gözleri ajriksi dir
 sende jüz göz var dükelini görür
 sözleriñ gözi bajık kulak olur
 gej sözi javuz sözi kulak bilir
 tadmağın gözi ağır dir gevdede
 tatlıjı ağıdan ol gej fark ide

75 her nesneje anın gözi ile bak
 kim göresin düşmejesin sen irak
 zan jüzine zanla bakmak gerek
 zan dilersin gevdeden çıkmak gerek
 nur dilersin var nur algıl nuriğin
 hur dilersin var hur algıl huriğin
 atile bilgin deve çift olmadı
 ejle kim javuz eden gej bulmadı
 her ki ister tañrıjı ol uslu dir

nem test ő hogy jövén előtted megálljon.
 Judással nézd lélek arczát, szemed hagyd,
 a hogy az eszed csak meglát minden szót.
 Minden dolognak mások a szemei,
 száz szemed van, velük mindent meglátsz.
 A szavaknak szeme a fül bizonynal,
 jó rossz szót a fül tud meg.
 Torok szeme mélyen benn van a törzsben,
 édeset a keserőtől jól megkülönböztet.

75 Minden dolgot nézz meg saját szemével,
 hogy meglássad s el ne kerülj messzire.
 Lélek arczára lélekkel kell nézni,
 lelket kívánsz, úgy a testből menned kell.
 Fényt ha kívánsz, menj és hozz fényt fényedhez,
 hurit kívánsz, menj huriért hurikhoz.
 Lóval tudod a teve nem párosul,
 mint a rosszat tevő hogy jót nem talált.
 Eszes az, a ki Isten után vágyik,

halk arasında güneşden bellü dir
 80 gürlü jüzi kimseje hiç beñzemez
 tañrı katında beñi bire simez
 tañrıjı gören kişi gözler açar
 karañı şanlar üzere nur saçar
 aj beñi alemde ajdınlık verir
 jüzi nurinden karañılık varır
 diri ejler ölüjü İsa beñi
 yol açar deñizde ol Musa beñi
 biñ bunun gibi ider bir demde ol
 degme bir joksula virir mal bol
 85 ne ki bajgamberleriñ var ol bilir
 kim anı duttı kamusını bulur
 nuri bir dir mumlarıñ gör jüz-se
 iki göre her kim ol ussuz-se
 susadıñ-sa bardaka bakma su iç
 surete nefsiñ bakar başıñı biç
 gevdeden geç katı dut bunda şanı

nap módjára kiviláglik a népből.
 80 Fénylő arcza senkihez nem hasonlít,
 s mint az Isten senkivel sem egyenlő.
 Istent látó ember szemét kinyitja,
 a sötét lelkekre fényt szór.
 Mint a hold úgy fényesíti a világot,
 s arcza fényétől eltün a sötétség.
 Feléleszti ő a holtat mint Jézus,
 utat nyit a tengerben ő mint Mózes.
 Ezer illet cselekszik egy perczen ő,
 bárki szegénynek vagy onból bőven ad.
 85 Tudja ő, a mennyi prófétád csak van,
 és a kik követik, mindet ismeri.
 Egy a fány, hogy ha gyertyád száz is van,
 és kettőnek ha ki látja esztelen.
 Ha szomjazol, ne nézz edényt, de igyál,
 ha képre néz a szenvedélyed, fejezd le.
 Hagyd a testet, tartsd erősen a lelket,

kim bulasıñ žaniñ içinde ani
 žaniñ içinde dur ol gej istegil
 ani dutgil berk ajrıǵın kogıl
 90 kim göresin žaniñ içre tañrıǵı
 gösteresin kamusına tañrıǵı
 türkçe bilsejdim ben ejdejdım size
 sırları kim tañrıdan deǵdı bize
 bildirejdım söz ile bildüğimi
 buldurajdım ben size bulduğımı
 dilerim kim göreler kamu ani
 žümle joksullar ola benden gani
 bildirem dükeline bildüğimi
 bulalar ulı gızi bulduğımı
 95 jalvarım tañrıja ben dün-ü gün
 kim dükelin jarlıǵa benimiçün
 ata gibi dükelini severim
 kamuja tañrıdan ejlik dilerim
 siz daki beni seviñ ejle ki ben

hogy megtalálhasd őt a te lelkedben.
 Ott van ő a lelkedben, csak jól kívánd,
 őt tartsd meg csak, a többijét hagyd oda;
 90 hogy megláthasd Istent ennen lelkedben,
 Hogy az Istent mindenkinek mutathasd.
 Ha törökül tudnék, nektek elmondanám
 a titkokat, a mik Istentől valók;
 tudtokra adnám, a mit megtudtam,
 mással találhatnám meg, a mit én találtam.
 Kivánom, hogy mindnyájan meglássák őt,
 hogy a sok szegény gazdagabb legyen mint én.
 Mindnyájukkal tudatnám, a mit tudok,
 hogy megtalálná nagy és kicsiny a mit én.
 95 Fohászkodom éjjel nappal Istenhez,
 hogy mindnyáján miattam irgalmazzon.
 Mindnyáját úgy mint egy apa szeretem,
 mindnyájának Istentől jót kívánok.
 Ti is úgy szeressetek a mint hogy én,

- sizi severim nite kim žani ten*
ben siziñcün geĵ dilerüm siz baña
geĵ dilemezsiz kačarsiz dört jaña
gözüñüzi tañrı ačarsa buni
göresiz ejle ki görürsiz günü
 100 *beni kañi dutasiz bu dünjada*
ol ki benden ajrıla kanda gide
jol bu-dur ol žan ki bu joldan čika
deĵmeje gjavur gibi ol žan haka
tañrıĵi beĵgamberiñden istegil
zinhar ani hakdan ajrı sanmagil
ol ki buldı tañrıĵi geĵ dut ani
ani bulıžak deme tañrı kani
tañrı andan ajrı degil ač gözüñ
ol verir saña hemiše uruzēñ
 105 *kim ki biri iki görür šaşı dir*
sözünü ištmeĵil kılmaşı dir
ej karındaš bu sözi ejle ki var

- lelket a test úgy szeretlek titeket.
 Ti nektek csak jót kívánok, ti nekem
 jót nem kívántok, szerte széjjel szaladtok.
 Ha kinyitná Isten a ti szemetek,
 látnátok ti úgy a hogy napot láttok.
 100 Higyjetek erősen bennem a földön,
 a ki én tölem elválík hová megy!
 Az út a lélek, s a ki letér az útról
 ne érje lelke Istent mint a pogány.
 A prófétádtól kérjed az Istent,
 vigyázz hogy attól őt külön ne véld.
 Ahhoz húzódj, ki Istent megtalálta,
 s őt megtalálva ne mondd hogy hol az Isten.
 Nincs Isten tőle ám külön, nyisd fel szemed,
 ő adja neked mindig csillagod.
 105 Kancsal a ki egyet kettőnek lát,
 szavát ne halljad mert csinált dolog;
 e szómat testvér úgy a hogy vagyon,

- ol bile kim tañrîji žandan sever*
gök-ü jer anıñ katında bir ola
tañrıdan içi taşı bir sir ola
jüz olursa harflar bir söz olur
sözler ile akıbet bir göz olur
ne ki varsa ölür ol bir žan kalır
 110 *kul-u sultan bir durur iki degil*
ol sıra iäre bir olur bek-u kul
tañrı nurından dolu dir žanları
iki görme gözlü isen anları
suret iäre anlar iki görünür
ma'naje bak kim göresin bir durur
evlere bakan nuri iki görür
eve bakma nura bak kim bir durur
uslu evler iäre nuri bir bile
kanda kim göre çoki anda kila
 115 *dönmedi söz ile kim girü kaja*

- megérta a ki Istent szivéből szereti.
 Elötte ég és föld csak egy,
 Istennek titka belső s külseje.
 Száz betű ha van egy szóvá lesz,
 és a sok szó végül szem elé kerül.
 Elmulik minden csak a lélek nem,
 megmarad mint szolgával a szultán.
 110 Szultán és szolga egyek ök, nem kettő,
 eggyé válik e sorban bég és rab.
 Isten fényével lelkök telve van,
 s öket ne nézd, ha szemed van, kettőnek.
 Kettőt mutatnak ugyan ök a képen,
 de értelmére nézz, hogy egy.
 A házakat ki nézi kettős világot lát,
 a házra ne, a fényre nézz hogy egy.
 Az eszes is a házakban egy fényt lát,
 s ott marad meg a hol sokat megpillant.
 115 Szavát nem szegte meg hogy visszatérjen

bergişüb dir ejle kim tağda kaya
 halk aña dirlerse bu yol hak degil
 bu jolı ko hak jolın geı iste bul
 kulakına kojmaıa ol sözleri
 hak nurıncün bellü gördü gözleri
 sözlerin gör sözlerin sor satmagıl
 dükelı jañlış durur inatmagıl
 söz anın dir kim acık dir gözleri
 ol ne derse tañrıdan dir sözleri
 120 ol kişi kim ejle oldı az dir
 ne kim ol ejde kamusı raz dir
 tañrı razın andan iste ej iži
 geı ulu dir görmegil anı giži
 tañrı didi saırı oldım Musaja
 kendü dostın kişi böyle isteje
 ulu giži geldi beni görmege
 nite dir kim gelmediñ sen sormağa
 Musa didi haşa senden saırılık

mint a szikla oda tapadt a hegyen.
 És ha mondaná a nép: nem ez az igaz út,
 hagyđ azt az utat és igaz utat keress;
 nem engedi füléhez eme szókat,
 mert Isten fényétől tisztán lát a szeme.
 Szavait nézd, csak szavait kérdezzed,
 ne hidd neki, a többi mind hamis.
 Azé a szó kinek nyilt a szeme,
 a mit az mond Istentől a mondása.
 120 Kevés az az ember a ki ilyen lett,
 s mint titok az a mit eddig műveltek.
 Isten titkát ő tőlük kérd óh ember,
 jó nagy ő és ne nézzed őt kicsinynek.
 Isten mondá: Musa betegje lettem,
 a barátját így óhajtja az ember.
 Kicsiny és nagy jöttek engem megnézni,
 hogy van az, hogy tudakolni se jöttél.
 Musa mondá: távol tőled betegség,

- sen çalik sin saña kandan sajrilik*
 125 *jine didi sajri oldim gelmediñ*
didigim sözi hisaba almediñ
Musa didi bu siri anlamazim
maksudiñ ne dir bu sirden bilmezim
tañri didi sajri oldi bir velim
dünja içre sajrilik dartti delim
bir gün anı nite varib görmediñ
nite sin dejib halinden sormadiñ
ben anıñ sajriğindan sajri-im
sanma kim ben ol veliden ajri-im
 130 *kim anı göre beni görmüş dir ol*
kim anı sora beni sormış dir ol
beni anda anı bende görünüz
beni andan anı benden sorunuz
gevde dir ol ben çanı biliñ buni
gül beñi dir köksi anıñ ben günü
ikimiz bir-üz iki görmeñ bizi

teremtő vagy, hogy érhetne betegség.

- 125 Ismét mondá: beteg lettem nem jöttél,
 a mondottam szókat számba se vetted.
 Musa így szólt: nem értem én a titkot,
 a titokból szándékozt nem értem.
 Isten így szólt: beteg lett egy prófétám,
 e világon a betegség húzott meg (?).
 Hogy van az, hogy meg nem néztél egyszer őt,
 hogy van az, hogy állapotát nem kérdéd.
 A bajánál nagyobb lett az én bajom,
 ne hidd hogy nem egy vagyok én e szenttel.
 130 Engem látott az, a ki őt meglátta,
 engem kérdett, a ki őt megkérdette.
 Engem benne, őt meg bennem lássátok,
 engem tőle, őt meg tőlem kérjétek.
 Ő a test, én meg a lélek, tudjátok,
 mint a rózsa s rózsa tője én vagyok,
 Ketten egyek, kettőnek ne lássátok,

- dutuñ anı jarlıgaja ol sızı*
kim anı benden secerse ol bajık
düşmenim dir evini başına jık
 185 *ben anıñ içün jarattım alemi*
ol velimcün getirdim ben Ademi
kim doğa andan sağıssız kişiler
züft olalar irkek ile dişiler
hem bulardan doğalar ças kullarım
kim bular kanatlarım dir kollarım
beni ol çaslar bile kim ben ne-vim
anları sevenleri ben geј sevem
çaslarım benim sirim dir biliñiz
ne kim ol ejderse anı kiliñiz
 140 *kim sevem kamuñızı anıñıçün*
kamuñız açıñ gözi anıñ içün
aña bakiñ bakmañız ajrık jüze
kim nurinden nur gire gözüñize
raχmetim ol dir žihanda geј biliñ

- higyjétek őt s megjutalmaz titeket.
 A ki őt én tőlem elválasztaná,
 ellenségem, pusztítsad el a házát.
 135 Ő érette teremtem a világot,
 prófétámért hoztam én el Ádámot;
 hogy ő tőle származzanak emberek,
 férfiak és nők hogy eggyé legyenek.
 Származzanak ezektől a híveim,
 mert ezek az én szárnyaim, karjaim.
 Hogy azok megtudják, hogy én ki vagyok,
 hogy szeressem, a ki őket szereti.
 Tudjátok meg, ők képezik a titkom,
 azt tegyétek a mit ők cselekszenek;
 140 hogy szeresselek ő érte titeket,
 és nyissátok fel ő érte szemetek.
 Rá nézzetek, ne lássatok más arcot,
 hogy fényéből fény menjen szemetekbe.
 Tudjátok hogy irgalmam e világon ő,

etekin dutuñ beni andan buluñ
 kim sizi uçmaķa ol ıas getire
 nefsiñiz kim jol urur bojnun ura
 kamuñizi ol tamudan geçire
 uçmak içre şerbetinden içire

- 145 hurilarla anda içesiz süži
 görmejesiz kimsede anda giži
 ol süžiden kim tuhur oldı adı
 tañrı kuranda adın ejle didi
 uçmak içre adl olur güž jok durur
 ne kim anda siz dilersiz çok durur
 jemek içmek anda dajım dir biliñ
 žehd ediñ uçmaķı bunda buluñ
 ger veresiz bu žıhanı uçmaķı
 alasız bunda göresiz haķı
- 150 gördiler bunda erenler ne ki var
 baķdı bugün jarına baķmadılar
 sen daki uçmaķı bunda istegil

tiszteljétek és megtaláltak benne;
 hogy édenbe vigyen ő majd titeket,
 s ha szenvedélyetek útról letér, üssétek le;
 a pokolból hogy mentsen meg titeket,
 s az édenben hadd itasson serbetet.

- 145 A hurikkal italt ottan igyatok,
 senkinél se bajt ottan ne lássatok.
 Az italból, melynek tuhur volt neve,
 Isten így mondá a könyvben a nevét.
 Az édenben igazság van, nincsen baj,
 sok van ottan, a mit csak megkívántok.
 Tudjátok meg, étel ital mindig van,
 törekedjétek édenbe jussatok.
 Ha e világot oda adjátok, az édent
 veszítek és Istent meg is látjátok.
- 150 Láttak ott a férfiak mindent mi van,
 a máť nézték, a holnapra nem néztek.
 Te is itten csak az édent kívánjad,

uĉmakiĉün dünjajĉ elden kogil
 bunda buldilar erenler bil buni
 dün içinde gördiler bellü günü
 karañıda gördiler hak nurini
 div içinde buldilar hurini
 küfr içinde din-ü iman buldilar
 kendülerden öldüler hak oldilar

155 tamla beñi ol deñize girdiler
 kendülerini deñize virdiler
 tamla dime anlara deñiz digil
 anlari dutgil kalanini kogil.

az édenért a világot hagyd el.
 A férfiak mindent itt megtaláltak,
 éjszakában megpillanták a napot.
 Sötétségben Isten fényét látták meg,
 ördögök közt találták meg a hurit.
 Hit és vallást pogányok közt találtak,
 önkényt haltak meg és Istenné váltak.

155 Mint a vízcsepp befolytak a tengerbe,
 enmagukat a tengerbe bocsáták.
 Ne vízcseppnek, nevezd őket tengernek,
 ő bennök higgy, a többijét hagyhatod.

II.

A szöveg nyelvi sajátóságaira sort kerítve, mindenek előtt a hangtani részével kell beszámolnunk. A textus számos következtetlenségei bármennyire is nehezítik a feladatunkat, még se lehetetlen megállapítani a teljes hangsort, mely az ájdini és brusszai nyelvjárásokban is megvan. A török nyelvek ama sajátága, hogy egy hangsorban vagy csak gutturális (*a, o, u, i*), vagy pedig csak palatális (*e, ö, ü, i*) hangzók fordulhatnak elő, a szeldsuki szövegre is illenek. Az egyes hangsorokban levő eltérések pedig, minő a szorosabb illeszkedések gyengülése, a mely főleg a dialektusokban van meg, itt is mutatkoznak. — A kemény és lágy mássalhangzók illeszkedése, mely a *t + d*-ből *tt*, *k + d*-ből *kt*, *t + g*-ből *th* hangozat olvasztott össze, szintén kimutatható a szövegből.

Az explosívák mai lágy alakja helyett keménynyel találkozzunk a következő szókban: *tiri* (eleven) e h. *diri*; *körür*, *kördi* (lát, látott) e h. *görür*, *gördü*; *tamla* cs(epp) e h. *damla*; *teñiz* (tenger) e h. *deniz*. Mind e régibb alakok a nyelvjáráásokból is ösmereteseek. A szóközépi explosíva változásra a *kanki* (melyik) szó mutat fel érdekes példát, mely a mai *kangi*, *hangí* alaknak a megfelelője. — A *daki* (is) a mai *dahi*, *daži*-nak a megfelelője, a legrégibb török divánban Ahmed pasa költeménykötetében is előfordul. Az arab *daži* ugyanis, mely ma már *dahi*-vá gyengült, a régi nyelvben *daki*-nak hangzott. — Figyelemre méltó jelenség a pronominalis *bu* (ez) ilyen többese: *bular* (ezek), a mai *bunlar* h., *bulara* e h. *bunlara*, *bulardan* e h. *bunlardan*; de már *anlar*, *anlara*, *anlardan* megvan, valamint *bunı*, *bunda*, *bunın*.

Az alaktani eltérések közül jellemzések a verbum ily összevonásai, mint *olam* (legyek) e h. *olajım*, *gösterem* (mutassak) e h. *gösterejim*, *sevem* (szeressek) e h. *sevejim*, *bildirem* (tudassak) e h. *bildirejim* stb. Ép úgy a tagadó formában pl. *ölmejem* (ne haljak meg) e h. *ölmejejim*. — A második személyi alakok ilyen összevonásai mint: *kaçarsız* (futtok) e h. *kaçarsınız*, *görürsüz* (láttok) e h. *görürsünüz*, *dilersız* (kértek) e h. *dilersiniz* még a század elejebeli nyomtatványokban is megvannak.

A teljesebb alak maradt meg a tagadó igék első személyében, pl. *anlamazım* (ma: *anlamam*), *bilmezim* (ma: *bilmem*) stb. Összevonás mutatkozik ellenben ugyanezen igealak pluralisában: *dilemezsiz* e h. *dilemezsiziniz*.

Legérdekesebb alaktani jelensége e szövegnek az imperativus 2-ik személyének a nyomatékosabb képzése. Példák: *kogıl* (*ko* hagyd), *digil* (*di* mondd), *olgıl* (*ol* légy), *dutgıl* (*dut* fogd), *vergıl* (*ver* adj), *bilgıl* (*bil* tudj), *istegil* (*iste* kívánj), *algıl* (*al* végy) *sanmagıl* (*sanma* ne vélj), *işitmegil* (*işitme* ne hallj) stb. Nyilvánvaló hogy ez igealak, mely mellett az egyszerűbb alak is előfordul, összetételből származott. A konstantinápolyi nép számára nyomatott régi desztánok egyikéből már ismertem e különös alakot, mely a sztambuli ember szájából *gel* alakjában kerülván elő, hajlandó voltam a *gelmek* (jönni), igéből származtatni. A szeldsuki szöveg azonban következetesen írja e szót hol mélyhangú *k*-val (*kef*) a mélyhangú szókban és *g*-vel (*gain*) a magashangúakban, úgy hogy

Radloff olvasását kellett elfogadnom, a ki *gil*-nak és *gil*-nek olvassa, a nélkül azonban, hogy e képző eredetét csak meg is próbálná fejteni. Fentebbi magyarázatom mellé egy másodikat is fűzök, melyre főleg a *gil*, *gil*-féle olvasás vezetett. És ez a *kil*mak (tenni, cselekedni) ige, vagyis ez igének *kil* imperativusi formája, mely a magashangú szókban, elveszítvén eredeti jelentésének tudatát, könnyen illeszkedhetett *kil*-lé. Ez esetben a fentebbi szókat mindenütt *k*-val kellene olvasni: *ko-kil*, *di-kil*, *ol-kil* stb. — A szöveg egyéb, főleg szótani sajátosságai a következő jegyzékben vannak összefoglalva. Összeállítottam e helyütt mindama szókat, melyek a mai nyelvből hiányozván, vagy csak nyelvjárásokban ismeretesek vagy pedig egészen elavultak. A hangtanilag eltérőket is közzéjük vettem, nem különben azokat, a melyekről Radloff tévesen azt állítja, hogy a mai törökségben nincsenek meg. Ilyen a legelső szó

ajrî: 'elválasztott, elkülönített'; származékai: *ajrîl*mak, 'elválni' köztörök szó, de ilyen alakjában is megvan a mai nyelvben: *ben jarîmdan ajrî düştüm* (különváltam a rózsámtól).

ajrîk: 'más, a többi'; az előbbi szó továbbképzése; *bakmanîz ajrîk jûze*: ne nézzetek más arczra; *ajrîkin elden kogil*: a többijét engedd el.

ajrîksi: 'kiválasztott, rendkívüli'; szintén az előbbiekből származéka; *başîşi ajrîksi olur*: ajándéka különös lesz; *her nesenîñ gözleri ajrîksi dir*: minden dolognak a szemei különvalók.

a gar-: 'felemelkedik'; *uslu jokarî agar*: az eszes felfelé törekszik.

anşilejin: 'ilyen módon', ahhoz hasonló; *anşilejin kimse hakdan tolmadı*; hozzá hasonlóan senki se telt meg igazsággal. A mai nyelvben is megvan, sőt *bunşilejin* változatában is (ehhez hasonlóan).

arî: 'tisztá'; *arî su*: tiszta víz.

ejle: 'így', v. ö. oszm. *öjle*; *ejle dedi*: így szólt; *ejle oldî*: így lett,

eltmek: 'hozni', helyesebb az *iltmek* olvasás, *iltirmek* l. 61. verssor. Összevethető vele a népies *iletmek*, *eletmek* alak, melynek hasonló jelentése van. Pl. *şunu elet-sene*: hozzad csak ezt, *eleti-ver bakajim*: nosza csak hozzad stb.

ejtmek, *ajtmak*: 'mondani'; *ben bulara ejdürem*: én ezeknek

azt mondom. A mai nyelvben *itmek*-ké vonódott össze, de csak régebbi nyomtatványokban található.

es: ,úr'; *ġihan esi*: a világ ura.

okırsa: Radloff ,hívni, szólítani'-nak fordítja; *körler okırsa*: wenn er die Blinden ruft. Wickerhauser fordításában *okursa*-t olvas és ,nachsagt'-nak fordítja. Előtte ez utóbbi olvasása látszik a helyesebbnek.

öz: ,maga', többnyire a *kendi* (maga) szóval fordul elő ilyen összetételben *kendözi*: ő maga; *kendözünden*: önnön magától, *kendöziün*: önnön magáért.

iüre, a mai *içeri*-nek megfelelő jelentéssel; *ġanin iüre*: lelkedben; *ol sıra iüre*: ama sorban; *suret iüre*: a képen; *dünja iüre*: a világban. A mai nyelvben *içinde* felel meg neki.

içi, iġi: ,úr'; *ej iġi*: óh uram.

us: ,ész, értelem'; *usuñ*: eszed. A mai nyelvben csak tovább képzésben van meg: *uslu*: szerény, míg az *ész*-re az arab ,akil' használatos. Előfordul e szövegben *ussuz* is: esztelen, értelmetlen.

ügüş, eġiş: Radloff szerint ,sokat' jelent.

üjez: ,légy, lóbögöly', ugyancsak Radloff szerint, *üez*-nek hangzik a kurdak-tatároknál is.

kaj-: ,fordulni'; *kim gerü kaja*: hogy visszaforduljon; összefügg a mai nyelvbeli *kajmak*: csúszeni igével.

kajır: ,homok, futóhomok'; *kajır un olurdı*: a por homokká lett.

kanda, kandan: ,hol, honnan', a régi nyelvben, sőt a népkönyvekben is gyakran előfordul, a mai nyelv *nerde, nerden*-nel helyettesíti őket.

karañi: ,sötétség', a *kara* (sötét) továbbképzett alakja, a mai nyelvben *karanlık* használatos. Előfordul még a szövegben *karañilik* is; *karañi ġanlar*: fekete lelkek; *karañilik verir*: sötétséget ad.

karılmak: ,elegyülni, vegyülni'; *tamla deñize karılır*: a csepp a tengerbe vegyül. A töszó a mai *karma-karışık* (összeelegyedett) alakban még megvan, s használatos ezenkívül *karışmak* alak is.

kamu; ,mind, mindnyája'; *kamusu*: megannyija; *kamumuz*: mindnyájan; *kamuñizi*: mindötöket. Az azerbajdsán nyelvben is megvan, az ujburban *kamuk*-nak hangzik.

kuj-: ,önteni'; *kujmaja*: hogy ne öntse. A mai nyelvbeli *kujumži* (ékszerész, ötvös) nyilván összefügg vele.

gej, *geji*: ,jó'; *gej sakın*: jól őríz; *gej söz*: jó szó, *ajirdi javuzlardın geji*: elválasztó a jót a rosztól.

görgklü, *gürklü*: ,szép, tetszetős'; *görklü jüz*: szép arcz. Összevethető vele a mai *görgülü*, mely a *görmek* származéka.

giži: ,kicsiny'; *ulu giži*: nagy és kicsiny; a mai nyelvben *küçük*; a kun nyelvben *kiži*.

jarliga-: ,kegyelmezni, irgalmazni'; *jarliga ol sizi*: irgalmazzon ő rajtatok.

javuz: ,rosz, gonosz'; *javuz söz*: rosz szó; l. *gej* alatt. A mai kisázsiai népnelvben ,jó, pompás' jelentése van pl. *javuz at*: pompás ló stb.

joksul: ,szegény, nyomorult'. Radloff mint olyan szót említi fel, mely a mai nyelvben nem használatos, holott a legközönségesebbek közé tartozik, épp úgy mint a *jokari* (fent), *gerü* (vissza), *datlı* (édes), *szók*, melyek pedig szintén használatosak.

nete: ,talán', helyesebbnek tetszik ,hogyan, mint'-tel fordítani; s az utána következő *kim*-mel együttesen *nitekim*-et mondani Emez alakjában a mai nyelv szava. Egyedül is előfordul: *nite kıldı diri*: hogyan tette elevenné; *nite jardı aji*: mint hasítottá ketté a holdat stb. E szóból van tovább képezve a *netelik*, *nitelik* is, mely alak a mai nyelvben ismeretlen; *žan niteliği*: a lélek hogyan és mint volta.

nese: ,dolog', v. ö. mai *nesne*; *her nesenin gözleri*: minden dolognak szemei; *ol neseji*: azt a dolgot.

dadmak, *tadmak*: ,torok'.

daš, *taš*: ,külső'; *iči daši*: belseje külseje. Összefügg vele a *dışarı* alak, vagy a régi nyelvbeli *tašra*, melynek ugyanaz a jelentése.

damu, *tamu*: ,pokol'; *tamudan*: pokolból. A népkönyvekben az újabb ,*žehennem*' szó helyett még a *tamu* található; ma már elavult kifejezés.

deg-: ,érinteni, illetni'; *tañridan degdi bize*: Istentől érintett bennünket. Ugyane szóval van etimológiai összefüggésben a *degme*, melynek ,minden, bármely' jelentése van. A mai népnelvben *dejme*-nek hangzik: *dejme adam bunu japamaz*: minden ember nem teheti ezt meg.

dükel-: ,mind, az egész'; uigurban *tügel*; *dükel* *jañlis*
durur: mind tévedés; *dükeline*: mindnyájának; *dükeline* *severim*:
mindnyáját szeretem.

sajru, *sajrı*: ,beteg'; *sajrı* *oldum*: beteg lettem; *sajrı*
jim: beteg vagyok. Tovább képezve *sajrılik*: ,betegség'; *sana*
kandan sajrılik: honnan a betegséged?

sagişsiz: ,számtalan'; uigurban *sagiş*: szám; *sagişsiz* *kişiler*: számtalan személy. A mai köztörök *sajmak*-kal van összefüggben, melyből a mai nyelv szintén képezett egy névszói *sajım* alakot. A szövegbeli alakból a *saj*-eredetibb *sag*-alakjára lehet következtetni.

si-: ,hasonlítani'; *simez*: nem hasonlít.

süşü: ,édes'; uigurul: *süşük*; *ičesiz süşü*: édeset igyatok.

šaşı: ,bolond'; e mondatot: *kim ki bizi iki görür şaşıdır*: Radloff úgy fordítja hogy ,bolond az, a ki egyet kettőnek lát', holott a *şaşı*-nak a mai nyelvben is ,kancsal' jelentése van. Nyilván a *şasmak*, *şaşırmak*-kal zavarta össze, mely azt jelenti ,zavarba jönni, megzavarni'.

başık: ,biztos, bizonyos', l. 73. és 134. sort.

beñ: ,arcz, külső'; *beñ bire simez*: arcza egyhez sem hasonlít. A mai köztörök *beñzemek* (hasonlítani) igének valószínűleg ez a *beñ* az alapszava. Ugyancsak összefügg vele a *beñi*: ,hasonlóan, képen' szó is; *tamla beñi*: mint a hullám; *musa beñi*: mózes képp; *kendözi beñi*: mint önnönmaga stb.

bergiş: ,megerősíteni'; *bergişükdir*: oda erősödött.

bujrug: ,parancs'; *bujrugın duttı*: parancsát megtartotta. A *bujurmak* (parancsolni) ige származéka.

Salemann nyelvi megjegyzései főleg Radloff szójegyzékét pótolják. Az átírás hiányában egyes grammatikai alakok olvasását is megállapítja, de nem mindig a kellő sikerrel. Így meglehetősen merész ama következtetése, hogy a gerundiumi alakok mindig *ü*-nek olvasandók pl. *jalvarüp*, *kilüp*, nem különben az *-ür* és *-dük* igei képzések, továbbá a pronominalis *-üm*, *-ümüz*, *-üz*, *-üñ*, *-üñüz* alakok és az *-ü* *-ük*, *-lül*, *-lülük* végű saffixumok. Ha ez állítása helyes volna, akkor egyszerűen a török nyelvek hangrend-illeszkedő törvénye volna megdöntve, melyet pedig Salemann úr is aligha merne kétségbe vonni. Nyilván a görög átírás vezette a tudós urat félre, mert hivatkozik is arra a török-görög szövegre, a melyekből

e következtetését levonta. Épp oly eljárás mintha a mai török nyelvet a görög átírás után olvasnám és e szerint akarnám a kiejtést megállapítani. A muzeumi példány öt uj verssora íme az ő átírásában is:

*,Nur eger ola gözinde nur göre,
güneşin nuri aña gele dura.
nuri bir dur, iki görme sen anı,
şan olur-se (-sa) kişide, göre şanı.
her nese kim senden, andan yok durur,
ol nesi gerçi şihanda çok durur.
us gerek, kim usları göre bile,
delüniñ kim ussı yok nete göre.
bil bunı kim ussuñ anı bilmeje,
ejle (öjle) kim şansız kişi şan görmeje.*

A *sajmak* (számolni) ige felemlítésénél tanulságos a *sajın* alakhoz fűződő magyarázata. Ez alak ugyanis a kazáni tatárságban postpositio pl. *kön sajın* minden nap, *kişi sajın* minden embernek. Felismeri benne az ó-török casus adverbialist, melyet Radloff a Kudatku-bilikben is kimutat. Ide tartoznak szerinte ezek a már adverbiumokká merevedett alakok is: *altın lent*, *üstün fent*, *ansızın hirtelen*, *jazın nyáron*, *kişin télen* és az *içün ért* (üç uç vég). Ide vonja a *-lejn*, *-şilejn* alakot is, e szókban *anşilejn* stb. E régi casus alak egyéb esetekben is kimutatható az oszmánliságból, úgy hogy elavultnak egyáltalában nem tartható.

Radloff glossariumát a következő adatokkal egészíti ki:

al és *al-tamga* város pecsétje; a mai törökségben *damga* béleget is jelent.

alaçuk sátor, kunyhó.

alp hős, vitéz.

aça idősebb testvér.

ejbek szolgál v. ö. Radloffnál *ebek* fürge, gyors.

ulag futár, előfordul 'reittier' jelentésben is.

ulug nagy, v. ö. *ulu*, mely szintén nagyot jelent.

konuk vendég, v. ö. *konak*, nem ugyan 'vendég' jelentéssel mint S. hiszi, hanem az a hely a hol megszáll az ember. A *konuk* előfordul a népnyelvben is.

kurnak szolgáló, cseléd, ágyas.

jasa szabály, törvény.

japanli vásártér a városon kívül, karaván.

tutmaž egy fajtája a metéltnek. Barbier de Meynarddal szemben, a ki e szót perzsa eredetűnek tartja, S. török eredetét vitatja, és több. -*maž* végű török ételnevekre hivatkozik: *omaž*, *gümež*, *bulamaž*. Ezekhez még a *sütlaž* (tejétel) szót is hozzá fűgeszthetjük, melynek *sütlü-aš* (tejes étel) az eredete.

čirk (?) szenny, piszok. Perzsa eredetét kétségbe vonja és hivatkozik a *čirkenmek*, *čirenmek*, *čirenüč* török származékaira, melyekhez a köztörök *čirkin* (rút) szót is odacsatolhatjuk.

žugrat aludt tej.

sunkur sólyom.

A füzetet egy függelék egészíti ki, melyben az akadémiai 'Collectio Szilagyiana' egyik becses kéziratát a Rebáb-námét ismer-teti. Erről majd adandó alkalommal.

Dr. KÚNOS IGNÁCZ.

Ismertetések és bírálatok.

Die geographische Verbreitung estnischer Lieder durch eine Karte erläutert von Kaarle Krohn. (Separatabdruck aus den Berichten der Geographischen Gesellschaft in Finnland. Kuopio 1892, O. W. Backman's Buchdruckerei.) 30. l. és egy térkép.

Az észti folklóre iránti érdeklődés kezdetei körülbelül egykorúak a kereszténységnek az észtek közt való terjesztése legelső kísérleteivel. (Lett Henrik: «Origines Livoniæ sacræ et civilis», a XIII. sz.-ból.) Ez első nyomok után, melyek kivált régiségüknél fogva igen becses adalékokat őriztek meg számunkra az észtek pogány vallásáról és szokásairól, egész a XVII. sz. közepéig szünetelni látszik e tárgy iránt minden érdek, mely csak G u t s l e f f J. (Kurzer Bericht und Unterricht von den falsch heilig genannten Bächen in Liefland Wöhlanda. 1644) és utóbb Bœcler J. W. (helyesebben Forselius J.) «Der einfältigen Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten» (1685) cz. munkái, nemkülönb Gœseken H. liv nyelvtanának egyes elszórt helyeiben ad újabb életjelt magáról. Kelch K r. «Lifländische Historiä»-ja (1695) ugyane sz. végén már az észti népköltés első adalékaival is gyarapítja az eddigi szórványos feljegyzéseket, melyekhez a XVIII. sz.-nak folyamán G u t s l e f f E. (1732) és H u p e l A. W. (1780) nyelvtanaiban százával járulnak a népies nyelvet feltüntetni hivatott közmondások, találós mesék, sőt egy-egy dal is.

Jóval többet nyújt már az észti nép hagyományos irodalmából Rosenplänter J. H. «Beiträge zur genaueren Kenntniss der estnischen Sprache» cz. munkája, mely 1813-tól 1832-ig jelent meg 20 füzetben, hogy az I. Sándor császár uralkodása alatt felszabadított észti jobbágy-ság között a szellemi felvilágosodást immár szabadabban s így fokozott buzgalommal terjeszteni törekvő német protestáns papság népművelő és erkölcsnemesítő munkásságának, a nép nyelve ismertetésével, úttörője legyen. Rosenpläntert, kinek a népdalt, mesét, főleg az állatmesét, babonát, közmondást és találós mesét bőven felölelő gyűjteménye még ma is egyike az e nemből legkitűnőbbeknek, leginkább K n ü p f e r Fr. J és v o n L u c e J. W. L. szorgalmas gyűjtései támogatták. Az előb-

binek kizárólag a saját wierlandi plébániájában gyűjtött 600 népdala még ma is egyike a legnevezetesebb helyi gyűjtéseknek; a második pedig (Ösel szigetén plébános, orvos és bíró egyúttal a maga községében) a Kotzebue-féle «*Monatsschrift für Geist und Herz*» (II. 199—215 és III. 275—587) lapjain leírta az észtek keresztelési, lakodalmi és temetési szokásait.

De csak az 1838-ban alapított dorpai «*gelehrte Ehstnische Gesellschaft*»-ban kaptak mindez eddig elszigetelt törekvések szervezettebb központot. E társaság két legrégebb és legbuzgóbb tagja, F ä h l m a n n R. és K r e u t z w a l d Fr. R., mindkettő orvos, az előbbi pedig utóbb az észti nyelv tanára a dorpai egyetemen, lőnek ez újabb erővel és igyekezettel nekilendült munkásság oszlopai. Az előbbi igen becses járulékokkal gyarapította az említett társaság irataiban (*Verhandlungen der gel. Ehstn. Ges.*), nemkülönben, az «*Inland*» cz. folyóiratban hona folklórejének ismeretét, az utóbbi pedig az óhitű észtek lakta kis Werro városban, a pskowi kormányzóság határán telepedvén meg, ennek a régibb hagyományokat tisztábban és épebben megőrző lakossága között feljegyzett gyűjtései eredményét Neus H. revali tanítóval adta ki, 1850 és 1852 között három füzetben «*Ehstnische Volkslieder*», majd 1854-ben egy újabb kis gyűjteményben kizárólag epikus és varázsdalokat «*Mythische und magische Lieder der Ehsten*» czímen. Ugyanez évben Boecler-Forselius előbb idézett munkáját is kiadván, ennek régibb adatait az észti nép közt még ma is elterjedt babonákra vonatkozó becses jegyzeteivel bővítette.

A Kalevala mintájára az észtek epikus dalaiból is egy nagyobb elbeszélő mythikus költemény egybefűzése Fählmann gondolata volt, de Kreutzwald valószínűleg az 1857 és 1861 közt, az észti tudom. társulat költségén megjelent «*Kalewi poeg*» 20 énekében, melynek 19,000 versből álló eredeti szövegét német fordítás kíséri. Kreutzwaldnak mintegy 2000 dal állott az összes párhuzamok és változatok beszámításával rendelkezésére, de a kezdetleges módszerrel s a nyelvnek néha hiányos ismeretével gyűjtött daltöredékek sokszor vajmi hézagosa volta a rendezőt nem csekély toldásokra és ugyan az egésznek szellemében maradé, de mégis csak részben a saját divinációjából merített kiegészítésekre és simításokra kényszerítette. Ennek folytán semmi sem kívánatosabb a folklorisztika mai tudományos állása szempontjából, mint ugyanazon munkát, a melyet a Lönnrot Kalevalájára vonatkozólag a finn irodalmi társaság áldozatkészsége és páratlan buzgalmából, nemkülönben a népnyelv hagyományok tudományos vizsgálata kimondhatatlan veszteségére korán elhunyt Krohn Gyula lankadatlan szorgalmából első sorban, már rendszeres feldolgozásra majdnem készen birunk, — ugyane munkát a

Kalewi poegre nézvést is ugyanazzal a lelkiismeretes és szakértő módszerességgel ismételve látni.

Az észti tudós társaság ugyan Kreutzwald első gyűjteményeinek kiadása után kevésbé a kebelében felszínre került másnemű irányzatok miatt elvonta az ilyféle törekvésektől anyagi támogatását, úgy, hogy Hurt J. «Beiträge zur Kenntniss estnischer Sagen und Überlieferungen. Aus dem Kirchspiel Pölwe» cz. munkájának kiadása után (1863: Schriften der Estn. Ges.), Kreutzwald 1866-ban már a finn irodalmi társasághoz volt kénytelen folyamodni észti meséi kiadása érdekében (Eesti rahwa ennemuistessed jutud), melyek Löwe-féle német fordításának I. kötete 1869-ben jelent meg (Halle) Köhler Reinhold és Schiefner nagybecsű jegyzeteivel. (A II. kötet csak 1881-ben követte az előbbi.) Ily körülmények közt igazán szerencse volt az észti folklóre ügyére nézve, hogy ugyanez idő tájban a szentpétervári akadémia kebelében hatalmasabb pártfogásra akadt, mint a minőben saját kis szülőhazája szerényebb eszközei részesíthették. Hurt és fáradatlan munkatársai különben nem riasztatták el magukat az egy ideig tartott mostohább körülményektől sem, s kitartó buzgalommal folytatták gyűjtéseiket addig is, míg az említett orosz tudós társaság, Wiedemann «Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten» cz. nagy műve (1876) érdekében, munkájukat támogatásával eredményesebbé nem tette. Azóta pedig valóban páratlan szorgalommal és ehhez teljesen méltó sikerrel is látván hozzá a kedvezőtlenebb időkben sem szünetelt gyűjtéshez, ennek ma már oly gyűjtemölcsével rendelkeznek, a minő valóban ritkítja párját az egész világ folklóre-gyűjteményeinek sorában.

A 70-es évek folyamán különben észti földön is megint kedvezőbb napok virradnak Hurt törekvéseire, melyeket most már itt is újból istapolni kezd az ezen idő tájt megalakult dorpati «Eesti Kirjameeste Selts» (Észti írók társasága), s a melyek észti és liv területen folytatott kutatásai eredményeképen elég a «Wana Kannel» (régí hárfa) két kötetére hivatkoznunk.

A 80-as években Hurt Szent-Pétervárott telepedvén le, az itteni akadémia segítségével még nagyobb és hálásabb munkásságot folytathat, melynek 600 gyűjtő dolgozótárs (!) közreműködésével felhalmozott kincsei egyedül állnak a maguk nemében. Míg ugyanis 1887-ben az összes észti népköltési gyűjtemények dalai, meséi, találós meséi, közmondásai stb. nem rúgtak többre 20,000 darabnál, addig e szám 1891-ben már 90—100,000-re emelkedett, s alig van az egész észti nyelvterületnek csak egy talpalatnyi földdarabkája is, a mely e gyűjtésekben képviselve ne volna.

A legértékesebb e gyűjtemények sorában a mintegy 30,000 darabra

tehető népdaloké, s ezek közül alig 2000 azon régiebbek száma, melyek a Kalewi poeg megjelenése előtt láttak napvilágot; ezeknek kéziratái részben az észti tudományos társulat könyvtárában, részben Kreutzwald hagyatékából vejenek, Blumberg tanárnak tulajdonában vannak. Az «Eesti Kirjameeste Selts»-nek a 70-es évekből való gyűjtései a Hurt családja tagjaitól régebben szerzetekkel együtt (mintegy 6000 db.) az ő kezeinél van, a későbbiek közül azonban körülbelül 1200 db. dr. Weskéhez Dorpatba került 1883-ban, s e tudós Kazánban történt elhalálózása óta, mint Krohn Károly e sorok élén idézett értekezésében (3. l.) mondja, nem tudni, hová lett Weske saját gyűjtéseivel együtt. Ugyanez időből való néhány száz észti dal Lönbohm feljegyzéseiből a helsingforsi finn irod. társ. könyvtárában, végül a többi Hurt magángyűjteményeiben található, még pedig az 1883-tól 1887-ig terjedő időből 1350 db., az 1888—1891. évekből pedig mintegy 20,000.

Krohn Károly, előbb említett jeles atyjának hozzá teljesen méltó fia és tudományos munkásságának folytatója, minde gyűjteményeket átvizsgálta utóbbi időben s futólagos szemléje eredményeiből hat példán világítja meg az észti dalok földrajzi elterjedését egyben változataik sűrűségével; e mellett pedig egy igen ügyesen szerkesztett térképen az összes dalok általános elosztódását tünteti fel akként, hogy öt fokozatát különbözteti meg előfordulásuk gyakoriságának a következőképen:

1. Oly területek, melyeken majdnem az összes dalokat éneklik (Harrien, Wierland, Jerwen, Wiek kerületek, Pernau, Fellin és Dorpat vidéke).

2. Oly helyek, a hol a dalok nagy része ismeretes. (Werro kerülete. Peterhof és Gacsina környéke, meg a Szent-Pétervár vidékétől éjszakra egész Käkisalmiig huzódó terület).

3. Csak kevesebb számú dalt éneklő vidékek. (Az éjszaki szélesség 64—62°-a és a keleti hosszúság 48—50°-a között délkeletről éjszakyugatnak keskeny V-betű alakban elnyúló s felfelé szűkülő terület.)

4. Még kevesebb dalt ismerő helyek. (Az előbbtől éjszakra, az éjszaki szélesség 64—65°-a és a keleti hosszúság 48—50°-a közötti patkóalakú terület, melynek nyugat felé nyílik az íve).

5. Szórványosan előforduló dalok, a tömegesebb elterjedés határain kívül. (Ilyenekül megjelölt területek közt csak a legéjszakibbat, a svéd Haparanda közelében fekvő Kemit említjük, megjegyezvén, hogy vele majdnem egy hosszúság alatt találjuk a legnyugotibbat is, míg a déli és keleti elszigetelt területek a dalokban gazdagabb vidékek, vagy legalább azok közelében lelhetők, a melyeken még elég nagy számú dal forog a nép ajkán.

A Krohntól közelebb vizsgálat alá vetett dalok első csoportja.

egy teremtménymondát tartalmaz s a földnek meg az égi világitótesteknek alkotását mondja el a bogomili legendák szellemében, többféle, még pedig más-más eredetre és felfogásra valló változattal. A második, a tojásból született Helena mondájának párjául tekinthető dal «Salme szűzről s az égi világitók leánykéréséről» szól. A harmadik igen érdekes világot vet az észti varázsló igék eredetére és átalakulásaira, s egyúttal nevezetes példája a néphumor nagyító kedvének, a minő nálunk az u. n. bolondmeséknek egészen a szláv népek hasonló termékei mellé állítható példáiban tűnik ki leginkább. A negyedik a hárfa és a hajózás eredetét éneкли meg; az ötödik pedig az arany s ezüst feleség mondáját tartalmazza. E kettő azonnal finn hatás szülöttének ismerszik fel s Wäinämöinen és Ilmarinen alakjaihoz fűződik. Hatodik helyen az u. n. setukések, vagyis az óhitű észtek saját-szerű dalairól szól általában, melyeknek a többi vidékek e nemű termékeitől elütő s feltűnőbben keresztény legendai színezete kiválóan érdekes tárgya lehet a néplélektani buvárlatnak.

Hogy még az ezen egyes fejezetek keretén belül alkalmazott módszer és a dalok elterjedése meg sűrűségének feltüntetésére használt igen egyszerű és követésre méltó eljárást is ismertessem, például feltüntettem Krohn nyomán egy dalnak, «a megholt rokonok feltámasztásáról» szólnak schematikus elosztódási statistikáját. E dal 296 változat- és párhuzamban (!) van meg az összes gyűjteményekben, a mi eléggé jellemezheti ezek teljességét és gazdagságát. E 296 feljegyzés a következőképen oszlik meg az egyes alábbi területek között. (Krohn egyszer s mindenkorra felírja az első dal tárgyalásánál a köv. térrajzi rendben a kerületeket, s alájok jön minden egyes dalnál külön rovatokban az egy-egy vidékre eső dalok száma.) Tehát:

	Wiek.	Harrien és	Wierland.	
		Jerwen.		
Ösel.	Pernau.	Fellin.	Dorpat.	
			Werro.	Pleskau.

A például választott dalra (Neus, i. h. 42. 95 A.) nézve az elosztás a következő, a koczkáknak a fönti jegyzék sorrendjét követő elhelyezése szerint:

	10	35	51	
11	62	55	57	
			11	3

Nem fejezhetem be e nagy részben Krohn Károlynak a czímben idézett dolgozata bevezetését követő és egy más ezzel rokontárgyú értekezésének¹⁾ adataival kiegészített ismertetést a nélkül, hogy a kis észt nemzet népnyelvhagyományainak ily dús kincse s ennek ekkora buzgalommal való egybegyűjtése és megmentése láttára majdnem az irigység egy nemével ne sohajtsak fel: Mikor tesz a mi akademiánk csak fele annyit a saját folklóre-unkért s ennek mentésre már alig sokáig várható árváiért, mint a mennyit a szentpétervári orosz tudós társaság tett a czár ropant birodalmának egy az uralkodó népfajjal nem is rokon maroknyi néptörödékeért, mikor annak különben könnyen veszendőbe mehetett szóbeli hagyományai egybegyűjtését erkölcsi és anyagi támogatásával tetemesen előmozdította! Jó részben neki köszönhető, ha ma az észt népdalok Hurt-féle feljegyzései nem csak gazdagság, de érték dolgában is első helyen állnak az egész világ folklóre-irodalmában.

Követést érdemel azonban nemcsak a nagy pénzerővel rendelkező orosz cs. akadémia bőkezősége minden néprajzi érdekű ügy iránt, hanem a finn és a vele testvér észt nép, e két éjszaki rokonunk azon ügyszólván genuin kegyelele is saját bárminemű hagyományaival szemben, mely eredményeivel számos nagyobb nemzet e téren való munkásságát túlszárnyalta már s jobban és rövidebben semmivel sem jellemezhető, mint egyszerűen annak felemlítésével, hogy tisztán a folklóre tudományának művelésére az egész világon csak Helsingforsban van egyetemi tanszék. Igaz, hogy egyelőre csupán magántanári, de az itt ismertetett értekezés szerzőjében oly férfival betöltve, kit már apjától reá maradt dús szellemi öröksége is kizárólag ez ismeretág fejlesztésére praedestinált mintegy. Hogy Krohn K. ez örökségének méltó gyarapítója, arról öröndetesen tanúskodnak sűrűn egymásra következő s a folklóre tudományának módszeres művelésében mindig irányt jelző dolgozatai.

Budapest, 1892. nov. 5.

KATONA LAJOS.

Latin elemek a magyar nyelvben. Irta *Kovács Gyula*. Budapest, Pallas részvénytársaság nyomdája 1892. Ára 50 kr. — 8. r. 69 l.²⁾

Sok körülményből világos, hogy doktori értekezés a nagy feladatra vállalkozó füzet. Nem vallja ugyan be, de azért mégis azzal a

¹⁾ Histoire du Traditionisme en Esthonie. Traduite par Otto Florell. Egybefűzve a szerző egy német nyelvű értekezésével (mely a Virittáj II. 36—50. lapján megjelent eredeti után van fordítva), 1889-ből.

²⁾ Több szem többet lát. Ezt a dolgotat Kőrösi Sándor is megbirálta a Nyr. XXI. 408. s kk. l., és számos, nálam nem tárgyalt szóról kideríti, hogy nem egyenes latin, hanem olasz átvételek. Magyarázatai

mértékkel fogunk mérni neki, mert sok dolog van, a mit ily műveknél tekintetbe kell venni, holott másoknál hibául rónánk fel. El nem ejthető mellétekintet néha pl. az, hogy a dolgozatnak rövidnek kell maradnia, s a célba vett időre készen kell lennie, ha még olyan kimeríthetetlennek mutatkozik is a munka közben az anyag. — Így ha a szerző személyét s erejét nem vesszük is számba, teljes sikerre csak annak lehet kilátása, kit «nyájas istene» kegygyel vezérel — kurta tárgy felé.

Ez a kegy nem jutott osztályrészül a Latin elemek szerzőjének. Érti is, és bevallja, hogy a «nagy és fontos kérdést nem oldotta meg» és «sok, sok gyengéje van» munkájának. Megbocsáthatunk neki, a megoldás nem egy ember műve, meghaladja a magános egyénnek, annál inkább pedig egy doktori értekezésnek erejét s idejét. Azért azonban részünkről a gyengeségek részletezése jogosult marad, s talán asz-nára fog válni a szerzőnek, vagy másnak, ki a kérdést újra kezébe találná venni.

A dolgozat több részre oszlik. *Bevezetésül* a 3. lapon azokat a *tényezők*-et mondja el történetileg, melyek a latin szókat a *magyarba* *behozták*. A latin hatás szerinte a kereszténységgel egykorú, de azt hiszem, ha tekintetbe vesszük, hogy szláv és német kerülő uton is vettünk át latin szókat, a nem egyenes hatást még régibbnek kell elismernünk. — Legfő befolyással az egyház volt nyelvünkre, nem csak a templomban, hanem az iskola és tudomány útján is, de nézetem szerint a mezei gazdaság latin szavait nem szükség épen a szerzeteseknek tulajdonítanunk, kik mezei gazdasággal is foglalkoztak, ezeket a későbbi diákos világban maguk a magyar gazdák is beolthatták nyelv-

igen egészséges alapon állnak, s különösen ott, hol a magyar szó alakja a latinnak is megfelelhethetne, nagy szolgálatot tesznek. De általános fejtegetéseiből nem osztozom abban a véleményében, hogy a németből, szlávból, olaszból stb. átvett latin szóknál «a nyelvünkre gyakorolt latin hatás és csatornáról szó se lehet». Bejutottak volna-e ezen szók nyelvünkbe, ha latin nyelv nem lett volna? és elég hű történeti képét adjuk-e a latin nyelv világralmának, ha elhallgatjuk, hogy alig van körülöttünk nyelv, mely ne lenne annyira át meg átitatva, impregnálva latin elemekkel, hogy azok már mint az illető nyelv tulajdonai nyomulnak tovább újra más és más nyelvekbe? Gondoljunk csak az ú. n. világtörténelmi események «közvetett következményei»-re. [Míg e sorok sajtó alatt voltak, Kovács dolgozatának még egy ismertetése megjelent Balassa Józseftől Phil. Közl. XVI. 757. Ha a három bíráló tovább is így érdeklődik a dolog iránt, akkor latin szavaink nemsokára össze lesznek gyűjtve; mindenesetre többre fognak menni a bírált munka szerzőjénél. — S. Zs.]

vünkbe. A kérdést legegyszerűbben ezen átvételek korának megállapítása oldaná meg.

A Latin hatás történetének vázlata után egy lapon dolgozatának *célját és módszerét* tüzi ki a szerző. A berendezésben *Alexics Magyar* elemek az oláh nyelvben című dolgozatát akarta követni, azért a címben is utánozta őt. Csakhogy aztán most, midőn *célját* kitüzi, azt mondja, hogy *a nyelvünkben meghonosodott latin szokat célja kimutatni*, mi pedig a hangtant feladata körén kívül helyezi. Cím és cél tehát összeegyeztethetlenek, annyival inkább, mert nem csak a szók és azoknak átgyúrása az, a mit a magyar nyelvben latin hatásnak, elemnek kell tulajdonítani, a mint hogy *Alexics* dolgozata sem csupán szójegyzékből és hangtanból áll. Egy oly nyelvnek hatása, mely annyi szóval tömte meg nyelvünket, nemcsak a szóseregben, hanem bizonyára a nyelv, tehát *a nyelvtan összes területén* nyilvánkozik. Nem csak egyenest latin szók, hanem latinból fordított magyar szók, latin képzők, latinos kifejezések, metaforák s mondattani főkép szórendi sajátságok is mutathatók ki mint latin elemek nyelvünkben.

Némi mentsége különben szerzőnknek, hogy példák vonzzák, s ő nem egyedül áll céljának korlátoltságával, hanem ama példákat követi. Ugyanis az az iskola, mely őt a jelen munka megírására ösztönözte, egy másik igen rokon kérdéssel: a magyarországi latin nyelv kérdésével is foglalkozik, s eddigelé ebben az irányban is oly szűk határok közt mozog, mint a jelen dolgozat, t. i. a pusztá szók körül; a nyelvtan többi fejezeteire nézve a kényelmes *níl mihi nunc agendum puto* áll a dolgozatokban. De a mi halad, el nem marad. Reméljük, hogy a könnyebb munka elvégezttével a nehezebbre is jutni fog idő és erő, hisz mind több és több példán fognak a munkások okulni, s a teendő mind tisztább és határozottabb körvonalok közt fog kibontakozni előttünk. Mert a jelen dolgozatnak is egyik fő gyengéje onnan származik, hogy *célját és módszerét* nem tudta határozottan megállapítani.

Ugyanis egyedül a nyelvünkben századok óta *meghonosodott* «polgárjogot nyert» és nyelvünk szelleméhez simult szokat akarja kimutatni; csak nagyjából, szándékszik fölvenni a nem közvetlenül a latinból vett szokat, egyáltalában nem akarja említeni: 1. a pusztán egyes latinos képzettségű egyénektől önkényesen használt szokat, melyeknek «történeti múltjuk nem igen van,» 2. a műszokat, 3. «a tulajdonneveket, személy- és helyneveket».

A cél tehát a szók megválasztására nézve sem egészen helyes, mert mindent ki kell mutatni, a mi nyelvünkben egyenest, vagy kerülő úton a latinból származott. A szerző felfogása (a «polgárjog») pedig mintha azt mutatná, hogy az egyes «latinos képzettségű» egyének szá-

vait, vagy a *tájszók*at összegyűjteni egyáltalában fölösleges volna. Pedig a tájszók rendkívül érdekesek. Mődfellett meglepő, ha halljuk pl. azt, hogy «ejnye de *festomos* ez a kis lány», a mi annyi mint *csifra, kevély*, azaz ünnepiesen, *festum*-osan van öltözve teste-lelke. A latinos képzettségű egyének szavai pedig szintén nem egyebek, mint tájszók, azon műveltségi szintájnak szavai, melyben ez egyének vannak, s történeti múltjuk nem hogy nem igen van, de épen az, a mi a többi, sűrűbben használt szavaké: a *latinos műveltség*, és egy század, sőt talán fél század múlva is nagyon érdekes lesz tudni, hogy pl. a tizenkilencedik század végén még voltak, a kik ezen és ezen szókat használták beszédükben és a közönség — *megértette őket*. Nem is egyebek ezek a «latinos műveltségű egyének», mint az irodalomtörténetből jól ismert divatnak folytatói, minél fogva szókészletüktől az irodalomtörténeti érdeket meg nem tagadhatjuk.

Abban sem értek egészen egyet a szerzővel, hogy azért mellőzheti el a kerülő úton átvett szókat, mert tárgyalásuk az «összehasonlító nyelvészet tág mezejére» vezetné. A többi latin szók tárgyalása is «összehasonlító» nyelvészet, csak hogy csupán a könnyebbik vége.

De tegyük fel, hogy a szerző — úgy, mint a másik ágon dolgozó társai — csak könnyebbség okáért, idő és munkakímélés végett fordul el a jelentől, s azért akarja *csupán a múlt századok szavait* kimutatni. Ámde még így is kimeríthetetlen a végezni való, és senki sem győzné annyi század szavait összeszedni, hát engedjük meg a szerzőnek, hogy ebből a tömegből is csak egy csoportot szakaszszon ki, a múlt századokban *meghonosult* szavakat.

Hanem itt már aztán igazán határozatlanná válik és ködbe foszlik szét a cél, homályosakká mosódnak széjjel a módszer határai. A keresés a múlt századokban jár, a felvétel kritériuma, a meghonosultság, a jelenben van, s a szerző ki munkáját egyszerűsíteni akarta, mégis a feladat egész tömegével áll szemben. Hozzájárul magának a kritériumnak, tehát a módszernek homályos, határozatlan volta. Még senki sem mondta meg, hogy mi a meghonosodott szó, miben áll a szónak polgárjoga, s a nyelv szelleméhez való simulás, (mert legtöbbször nem a magyar, hanem a szláv vagy német nyelv szelleméhez simult az a szó, melyet elég átalakítottak tartunk), s magának a szerzőnek sem jutott eszé ágába sem, hogy ezeket a fogalmakat legalább a maga céljaira nézve megállapítsa. Bizonytalankodva jegyzi meg, hogy «mind e szók között szigorú határt vonni lehetetlen», s azért bár maga is tűzhetett volna ki önkényes határokat a fölveendő szók számára, zsinórmértéket választ magának, a Nyelvtörténeti Szótárt. Ez helyes eljárás volt, azaz hogy lett volna, ha *módszerében* szigorúan következetes,

vagyis semmit ki nem hagy, a mit a szótár bevett és csak részletes megokolással vesz föl olyat, a mi belőle kimaradt. Csakhogy szerzőnk a Nyelvőrt, Diezet és Miklosichot is átbavárolta, mi még jobban a jelen napok közé zökkentette őt és segített célját szétfoszlatni, munkáját bonyolódottabbá tenni. Nem sikerült tehát határozott és egységes, tiszta és világos célzt tűzni ki a munkának, pedig még akkor is új erőt és nagy fegyelmet kívánt volna a módszer következetessége, mely így tisztára lehetetlenné vált. Ime a szétágazó, határozatlan cél okozta *módszerbeli következetlenségek*:

A módszer a régi szók vizsgálatán alapult, így kikerülték figyelmét nagy számú meghonosodott szavaink, melyeknek általános használatát, tehát nagy részt régiségét is alig vonhatná kétségbe a szerző. Pl. csak az *a* betűből *ábécze, ágál, ágens, akadémia, akkurátus, album ámbó, amulet, anekdóta, antiszemita, április, (gumi)-árábikum, árki (-szám), ármádia, ász, aszfalt, asztma, atlasz, atléta, atom, audienzia, augusztus, autonóm, autonómia, ávemária*.

A módszer csak az egyenes származású szókra terjed ki, vagyis csak azok teljessége és magyarázatuk helyessége tekintetében vállal felelősséget a szerző, de forgatta Miklosich és Diez munkáit is, és meg nem állhatta, hogy «nagyjában» föl ne említsen a kerülő származású szók közül is egy jó csomót, az egésznek (638) majdnem egyharmadrészét, 183-at, ha a sajtóhibák kijavítása után számláljuk meg. Sőt a többi tekintetben tanúsított határozatlanság kiterjed a kerülő származás felfogására is, mert mint latin elem van felvéve, pl. a *kulcs* szó, melyet nem a latin alakból, vagy a latinból átvett szláv, vagy más nyelvi alakból magyaráz meg a szerző, hanem csupán a közös indogermán gyökből származó szláv alakból, mely tehát eljutott volna hozzánk, ha soha római birodalom, vagy latin nyelv nem alakul is. Latin elemekül vannak továbbá felvéve olyan szók is, melyek egy középkori szláv, román, vagy germán nyelvből átjutottak ugyan a latin nyelvbe, de hozzánk nem a latinból, hanem valamelyik más, vagy az eredeti nyelvből jutottak el, tehát szintén nem latin elemek nálunk. Ilyen pl. a *hering*. Ezek a fölöslegességek Miklosich és Diez műveinek olvasásából, tehát az egyenes és kerülő származás összekeveréséből és egy kis hiszékenységből származnak, másrészt a Nyelvőr lapozgatása és a polgárjognak szem elől eltévesztése egyes tájszóknak juttatott helyet a gyűjteményben, mint a *kosolyá-nak, borbát-nak, kujter-nak, pöttön-nak*.

A bizonytalan cél és habozó módszer következményének veszem azt is, hogy számos magyar továbbképzés van külön latin szónak feltüntetve, pl. a *forma* és *formál* után a *formás, dupla* után *dupláz, meg-*

dupláz, mise után misét szolgáltat, — holott ezekben nincs semmi újabb latin elem, s az ily továbbképzéseket is összeszedve a végtelenségig lehetne fokozni latin szavaink számát. A képzett szónak csak akkor volna helye, ha a fő külön nem fordul elő nálunk. Hanem a mint az eddigi tévedéseket Miklosich, Diez és a Nyelvőr olvasásának tulajdoníthattuk, úgy ebben a Nyelvtörténeti Szótár a ludas, mert minden ily szó ottan külön szóul áll, helyesen a szótár, de nem helyesen a szerző céljaira nézve. Ily továbbképzések: *ceremóniáz, dupláz, megdupláz, formás, kintornás, kólikás, komédiáz, konzulság, koronás, koronáz, pádimento-moz, piperéz, sommás, sorsol, szentencziáz, taksás, téglavető-hely, trónol, virgácsol.*

Ezekben a nehézségekben, melyeket a tárgy természete s a kérdés jelenlegi állása szült, már arról is megtudtunk valamit, hogy mint tud a szerző elbánni forrásaival. Nem igen vas kézzel fogja a gyep-lőt, s a szilaj paripák a helyett, hogy egyenest a cél felé ragadnák, a hányan vannak, annyi irányban ránczigálják félre útjából. Maga a *források jegyzéke*, a cél és módszer kitűzése után, a 7. l. következik. Nincsenek benne az úgynevezett tisztí szótárak, melyek legspecziálisabb forrásai nyelvünk latin szavainak, ha már nem közvetlenül a könyvek-ből és okiratokból gyűjtünk. A «Philol. társaság» 1891-iki elnöki be-széde eléggé felhívta rájuk a figyelmet, elsorolva e szótárakat. Följegyzéseit talán nem lesz helyén kívül való dolog, a mennyire tudom, kiegészítenem. *Reméle:* Magy. tisztí írásmód példákban. (Muzeumi ktár). *Fogarasi J.* Diák-magyar műszókönyv törvény és országtudományok-ból. 1833. (Egyetemi ktár). *Pest-Pilis és Solt* megyék tisztí szótára, *Puki:* Honni törvénysszótár. Pozsony 1831. (Muzeumi ktár).

Fozder K. értekezését is (Idegen szók a görögben és latinban) könnyen megkaphatta volna a szerző (Akad. érték. nyelvtud. XI. k. 4. sz.). Ide vág *Saalfeld A.* könyve is: Index græcorum vocabulorum in lat. linguam translatorum. Berlin 1874. (Akad. ktár.) A hangtanhoz becses lett volna: *Schuchardt H.:* Der Vokalismus des Vulgärlateins. Leipzig, 1866 8. 3. köt. (Akad. ktár).

Hogy minő eljárással használta szerzőnk a forrásokat, azzal nem vagyok tisztában. A Nyelvőrnek úgy látszik a szómutatóját nézte végig, s a mit tárgyára tartozónak sejtett, azt elolvasta, nem is maradt ki sok. Az a betűből *admirál, adutt, áfiom, aggastyán, alpári, ária* hiányzanak. Természetesen nem csak a szómutató után indulva, több hiányt lehetne találni. Már a Nyelvtört. Szótár, Forcellini és Du Cange fölhasználásának módját nem tudom elképzelni, mert a túpróba a Ny. Sz.-nak csak a betűs szavaiból 23-nak a hiányát deríti ki, melyekkel együtt szerzőnk gyűjteménye 37-ről 60-ra, tehát majdnem még egyszer akkorára növe-

kedett volna. Hiányzanak: *addál*, *adjutáns* (*adia* is csak *idea* alatt van meg) *áfíom*, *ágál*, *akadémia*, *alaputréta* (*olla potrida*), *alleluja*, *áloe*, *amazon*, *ambo*, *ámen*, *ametiszt*, *angária*, *apiom*, *április*, *áprilizál*, *árguál*, *árgolódik*, *ária*, *ármádia*, *ármás*, *atlaez*, *augusztus*. Ha ezt a «forrást» (és nem «segédkönyvet») is úgy végig nézte volna, mint a Nyelvőr szömutatóját, ez a hézag be nem jut könyvébe, hisz kifogása nem lehetett e szavak egyike ellen sem, mikor a *kolláció* és *mórál* szókat a Ny. Sz. alapján vette föl gyűjteményébe.

Világos hát, hogy a felsorolt forrásokat nem aknázza ki kellőleg, a szerző, s az új munkásoknak ép úgy át kell majd búvárolniok azokat, mintha ő nem dolgozott volna belőlük. Ez áll az értekezésekre nézve is, mert pl. a *bliktri* szóról azt mondja, hogy Kőrösi a latin *blitum*-tól származtatja, pedig Kőrösi említi ugyan a *blitum*-ot, de csak azért, hogy elvesse és tulajdonképen máshonnan származtatja a szót.*) Így már fölébred a kétségem az iránt is, vajjon a latinból vett kölcsönvételek-e mind azok a szláv szók, melyekből Miklosich *Die fremdwörter im slavischen cz.* munkája alapján magyarázza szerzőnk szavainkat, s melyet nem áll módomban úgy föl-fölesapni, mint a Nyelvőrt. Kétséget még megerősíti egy paszszus, mely szerint a *temjén* szót «a szláv nyelv is a latintól vette.» Diezczel is megjárta egy párszor a szerző. A *mester* szó alatt azt mondja «*wal. mester*»; a *pint* alatt «*wal. pinte*» s nem veszi észre, hogy *wal.* = *walachisch*, mit ő magyarul *rum.* vagy *oláh* jelzéssel fejez ki. *Orgona* alatt pláne ezt is mondja «*wal. orgán*» «*az oláhban organü*», pedig a kettő egy, csak kétféle helyesírással van írva.

A forrásjegyzék és rövidítések magyarázata után maguk a *szók* következnek a 8—45. lapokon, majd *Pótlék* (különös, hogy Alexicsnél is van pótlék!) a 47—52-ig.

A szók kissé alkalmatlan sorrendbe vannak állítva, mert szerzőnk külön választja a rövid hangzókat a hosszútól az *a-t e-t o-t az á é ó-tól*, s jobb akar lenni a Ny. Sz. nál, hol előbb áll az *áúáúgát* mint az *aba* szó.

Hogy a szók kissé bizonytalan rendszer szerint vannak megválasztva, azt általánosságban már láttuk, most csak azokat az apróságokat említem föl, melyeket egyenest a dolgozat olvasása következtében veszt észre az olvasó. Így pl. a *fundál* igét fölvette a szerző, a nem kevésbé használatos *fundáció* főnevet nem, a *püspök* ott áll, az *érsek* hiányzik, a *márka* szó alatt megjegyzi, hogy régebben *girá*-nak hívták, de a *gira* szót nem vette be a maga helyére. Saját szövegében él több szóval, melyeket jegyzékébe nem vett föl, pl. *constatál* (9. l. s. v. *áspis*), *kultura*,

*) L. még Nyr. XXI. 415—6. l.

kultúr (61. 1.) Fejtegetései közben hivatkozik oly alakokra, sőt szókra, melyeket a magyarázandók közé nem tartott érdemeseknek fölvenni. Ilyenek *martel* (57), *majszer* (58) *barát*, *fráter* (59), *terjék* (62).

A fölvelt szókkal általában *úgy jár el*, hogy előbb a jelentésüket mondja meg hol magyarul, hol más nyelveken is, vagy leírja a dolgot, azután az idegen nyelvekbeli alakjaikat sorolja el, s ezek közül a magyar szó legközelebbi törzsét kövérebb nyomással emeli ki, néha hangtani magyarázatok és a *Ny. Sz.-ból vett* történeti idézetek is vannak közbe szöve. *Fejtegetéseire* a következő megjegyzéseim vannak:

Több szót helytelenül származtat, mert a magyar és a törzs szó végződése nem felelnek meg egymásnak.

Igy *almáriom* nem lehet a német *almer*-ből véve, mert akkor nem *-iom*, hanem *-ár*, *-ér*, vagy *-or*, *-er* végzete volna. Az *r : l* változtatást német segítség nélkül is elvégezhattük. A *galles* nem magyarázható egyenest *galla*-ból, *interes* *interesse*-ből. Ha *kalamáris* és *kaláris* az *-ium* végű alakokból származnának, úgy végződnének, mint a *kalendáriom*. *Kurucz*-ban az *-ius*, *spínác*-ban az *-id*, *spikinárd*-ban az *-us*, *palánk*-ban az *-a*, *tárgy*-ban az *ea* kihagyása nem származhatik a magyartól, mert különben máshol is kihagytuk volna e végzeteket.

Baraboly-ra vonatkozólag a *Ny. Sz.* és *Alexics* véleménye összefér a *Diez*ével, mert az előbbieket fordítják, *Diez* származtatja a szót, s így a szerzőnek nem kell elfordulnia amazoktól, ha *Diez*hez akar állni. *Balaena*: *bálna*, ha egyenes latin átvétel volna, a hosszú *é* (*ae*) kihagyását nehéz lenne megmagyarázni. A *bérma* nem deverbális főnév, legalább nem magyar visszaképzés, mert a szlávban is megvan, s ott német kölcsönvétel a *fírme*-ből (*L. Nyr.* VI. 510.) A *borbély*-ről *Kőrösi után**) azt mondja szerzőnk, hogy nem vehettük a németből, mert németül «*balbierer*» volna a szó, s ennek kellene megfelelnie a mi alakunknak is, pedig itt okoskodásnak nincs helye, mert tény, hogy a magyarországi német közönség további németesítés nélkül «*barbier*»-nek olvassa a «*barbier*» francia feliratokat, s az *ír : ély* hangváltozás is egészen a német származás mellett tanuskodik. A *csámpás* szónak három törzsalakja is van jelezve, de mindenikben *k-t* kell ejteni a szó elején, s azt mi nem változtathattuk *cs-* re, s így mégis csak egy negyedik nyelvben kell keresnünk a legközelebbi törzsalakot. A *csizió* merész származtatása a *Nyr.* XXI. fejtegetése után végkép elesik. Ép ily merész és elfogadhatatlan származtatások: *alafa* (török szó, *l. Nyr.* XII. 351), *dorgál*, *gémberedik*, *hörpöl*, *mustra*, *gyűrű*. A *dusta* és *flastrom* se lesz egyenes latin átvétel, a mint hogy a *pondo p-*je is a német *pfund* révén lett nálunk *f-* vé. A *fáklya*, *kámzsa*, *kázsla*, *tábla*, és más hasonlók magyarossága ellen is vannak aggodalmaim, nálunk elfér a hangsúlyos szótag után több rövid hangzó is, mint *bakulus*, *kólika* stb. és nem is valószínű, hogy éppen mi torlasztottuk volna össze a másalhangzókat, mikor mindenütt épp az ellenkező törekvést tanúsítjuk. A *fuszuly* szóra a szerző azt mondja, hogy ma már csak a *paszuly* alakot használjuk, de

*) *De l. Nyr.* XXI. 416.

téved, mert ezt az oláh szót, a megfelelő vidékeken igen is ma is használják, főképp kicsinyítve: *fuszujka*. A *gesztenye* talán egyszerűen a közolász szó többeséből is megmagyarázható. A *hártya* szó *h*-ja nem lehet egyenest a latin *ch*-ből s a *kehely*-é sem a német *kelch*-ből, mert a latin és német *ch* sokkal keményebb, hogysem nálunk egyéb lehetne, mint *k*, ellenben a szláv *ch* elég kemény arra, hogy a szlávnak a német *ch*-t helyettesítse, és elég lágy is, hogy nekünk meg csak *h*-nak hallatszódjék. V. ö. *irha*, *konyha* stb. *Ispót* német átvétel, mit a *spattha* véghangzójának hiányán kívül az *ó* is mutat, mely csak német szókból állhat a helyett: *lager*: *lóger*, *strafe*: *stróf* és itt sem magyar változtatás, hanem német tájnyelvi ejtés, pl. alsó szepeességi. Viszont a *jurista* nincs a német *jurist*-ből véve, hanem a középkori és így egyúttal magyarországi latinság *-ista* képzőjével van alkotva, mely mint minden nyelvben, úgy nálunk is élő képzőnek mondható, pl. *banda*: *bandista*, *Apponyi Apponyista*, *Tisza Tiszaista*, *fuvola fuvolista*. A *kar* még népetimológiával is nehezen érthető a német *chör*-ből, viszont *krajczár* a német *kreuzer*-ből. Az utóbbit a tótból vettük, melynek *krajcar*-ja lehetett *kreuzer*-ből s válhatott nálunk *krajczár*-ra. Magánhangzó-nyújtást inkább csak a hosszú likvidán végződő, tehát hangsúlyos végű német szóban végeztünk: *bordell bordély*. A *keresztényt* nem tartom szükségesnek népetimológiával magyarázni, lehet az egyszerű metatezise a jésülésnek. A *lecze* (*lecke*) egyenes származása gyanús előttem, a *lencse* végző *e*-jét sem magyarázhatjuk meg a pusztá *lens*-ből, az újszlóven *leca* közelebb áll a mi szavunkhoz, annyival inkább, mert sok szláv szó van, melyből az eredeti orrhang kimaradt s csak a magyar átvétel őrizte meg a bizonyosságát. A nyelvemlékek *lensse* alakját aligha szintén *lencse*-nek nem kell olvasni. *Letácsol* egyszerű oláh szó; az a *tačě*, hallgatni parancsolója: *tač* (*tács*) «hallgass.» Az *onka* és *uncia* közt nagy a távolság, a *róza* és *rosa* közt pedig kicsiny. Ezt nem szükség szláv kerülő uton levezetnünk; a hangsúlyos hangzó napjaink előtt mindig megnyúlt, az s jegyet szó közepén is ejtették *latinul* s (-*sch*)-nek, P. Párizsnál többször így áll: *rosa*, miből a *zs* változás magyar területen is érthető, bár többnyire csak idegen szókön megy végbe. A *ruzsika* nem bizonyít sem ellene, sem mellette a *róza* szlávságának, neki külön útjai lehetnek. *Petács* a *petechia*-tól (olv-*petékia*), *póris* a *borax*-tól nem származhatik egyenesen, a *strucz*-ot pedig, ha a németből van átvéve, nem a mai *strauss*-szal, hanem a régi ű hangzós alakkal kell magyarázni.

Itt a szófejtések során szakítok alkalmat magamnak a tulajdonképpen nem latin szavakat is, melyeket általánosságban már említettem, részletesebben elsorolni. Ilyenek *alafa*, török szó, Nyr. XII. 351. *bordély*. németből lett olasz, olaszból újra német és ebből magyar; a latint nem is említi a szerző. *Cserebuly*: ószlov. *čruvi*, szerb *črv*-ből, mely úgy látszik szintén csak az «indogermán gyök»-ben találkozik a *scarabaeus*-szal. *Löre*: «valószínűleg a németből került nyelvünkbe», ott pedig fel az ó-felnémetig törvényes származása van, s így ha mi onnan vettük, az eredeti forrásból merítettünk német s nem latin elemet. Értesíthetem is a szerzőt, hogy az «ófelnémet» *lüre* alak *lyüre* ejtéssel ma is él a szepeziek ajkán és szintén *lörét* jelent. A *palást* törzsszava az ószl. *plásti*, illetőleg cseh *plast* nincs (legalább Mikl. Szláv szók a magyarb. cz.

dolgozata után itélve) a lat. *pallium*-tól kölcsönözve, s így nem «latin elem» nálunk. *Paripa* a perzsa *peripaj*-ból van, mely nem a görög *πάριπος* kölcsönzött alakja. A *zsolozsma* kereszttel van jelezve és törzsszavául az ószlov. *služba* van feltüntetve, mely nem a *celeusma* szótól, hanem a *sluga* (szolga) szótól származik.

A származtató fejtegetéseken kívül fontos, és a szerzőnek szabad uralkodását a tárgy és munka felett jellemzően mutatja a *jelentések felsorolásában* és *tárgyi magyarázatokban* való egyenletesség. Ámde ezt a tekintetet lényegtelennek ítélte a szerző, főkép a magyarázásban, s így néhol bőszavú, néhol hézagos.

Pl. *áréná*-nak hiányzik a «szinkör» jelentése, *borbély*-nak egy jelentése sincs kitéve, pedig kettő van: fodrász és orvos, főkép fogorvos; a *czirkalom* szerzőnkül csak «szinkör», a «körző»-ról nem tesz említést. A *kántál*-ról sem tesz ki egy jelentést sem, pedig sok is van, a *kántor*-t mint a *kántorbőjt* részét kifejezti; a *makulá*-hoz is, ha a «falat» jelentést kitétte, oda kellett volna tenni a «szem» «szemecske», «körmöfekete» jelentést is, v. ö. «*makula-mákszem*». A *trakta* és *traktál* a szerzőnél csak annyi, mint «értekezés», «értekezik», a vendégség és «megvendégel» jelentést elejti. Magyarázatbeli egyenlőtlenség több van. Általán ismert dolgokat bőven leír, vagy magyaráz, így az *ámpolnát*, *bullát* (5 sorban), *taksást* (7 sorban), a *czeruzát* kétszeresen is fordítja, a *trónol*-t, hogy «trónuson ül», hosszasan fejtegeti az *asszekurál*-t, a *minisztrál*-t, hogy «egyházi szó. a. m. a miséző papnak segédkezik»; ellenben hallgat, a mikor jobb néven vennők a szavait: *abruta*, *centike*, *mordály*, *petecs*, *pópium*, *póris* mellett.

A szók jelentésén kívül *magyar alakjaiknak változataira* is ügyet vet a szerző, de följegyzései természetesen nem mindig teljesek, mert pl. az *ákác* *ákác* is, az *appetitus* *ápetitus* mellett *ápitus* is van, a *familia* néhol *falamia*, a *konvenczió* pedig *kommenczió*, végül, hogy sok itten szükségtelen példával ne töltsen a helyet, a *gimnázium*-ot *gimíziom*-nak is hallani, meg *-um*, *-jum* és *-jom* végzettel s *g* vagy *gy* kezdő hanggal is ejtik.

Imitt-amott megjelölte a szerző azt a görög szót is, a melyből a latin származott (pl. a *czitérá*-nál), de akkor a *czimbalom*, *cziprus*, *eklézsia* és egyéb szavaknál is elvártuk volna ezt tőle.

Az *írásra* nem sokat ügyelt szerzőnk, csak «nyomorult eszköznek» tartja gondolatai megrögzítésére, melylyel nem érdemes sokat törődni. Egyszer ezt írja: *centike cet*, máskor *párducz jáczint* s ennyieske még nem nagy baj, mert nem szül kétséget, sőt azért is megbocsátunk, ha pl. az 58. lapon ezt olvassuk «*metathesiszszel*», ámbár nem tudjuk, melyik a szerző szándéka szerint való írás, a magyaros (*szsz*), vagy a latinos (*th s*), de baj, mikor aztán az ejtést nem tudjuk olvasni: *explikál* (v. ö. *egzisztál*), *présmitál*, *resula*, *herbaté*, *-tej* (17. l.): *thé thea* (43. l.), *té herbaté* (54), *theatrum* (43) (nem is *-átrum* ?), *paróchi* (32) és ezt

már igazán nem tudom, hogy ejthette az, a kitől a szerző hallotta. Abban sem bízhatom, hogy pontos írás, vagy hanyagság van-e ezekben: *prémás, evangeliom regula tuja talián*. Hogy az írással nem törődik szerzőnk, azt az is mutatja, hogy a szótárban magyarosan írja a latin származású szokat, de a szövegben többnyire (ámbar csak többnyire!) latinosan, tehát nem gondolkozott a kérdésen annyit, hogy saját szüksége, e szótár írása meggyőzte volna, hogy lehetetlen a magyarban az idegen szót másképp, mint magyarosan, tisztességesen leírni. Vagy jó az idegen írás, vagy nem. Ha jó, akkor a cikkelyszók, lemmák, írására is jónak kell lennie, ha nem jó, és arra nem jó, akkor a szöveget sem szabad elrontani vele.

Az írásban tapasztalt figyelmetlenséggel összefüggőnek tartom a törzsszó nyomásában és a kerülő származást jelző kereszt elhagyásában mutatkozó rendtelenségeket. A *baraboly* előtt kereszt áll, és szláv kölcsönshónak van mondva, mégis a *jovis barba* van kövéren nyomva törzsszóul. Csámpás-nak, dongá nak 3—3 törzsszavuk van jelezve, a *czimbordáról* az van mondva, hogy a rumunyan lett a *symbola* l-je r-vé, de kereszt még sincs elébe téve, s a latin szó van legközelebbi törzsszóul nyomtatva. A szerző előadása szerint is kereszt kellene még ezek elé: *alamizsna, csemete, jurista, kémény, kosolya, meregle, sindely, szent, terpen-tina*. Lehet, hogy a szerző nem úgy gondolta, de világosan kereszt kell ezek elé: *amaránt* (-us!), *czirkusz, eben* (-us!), *gallér* (-us -a!), *gödölye* (h : g) *jázmin, kármány, sekrestye, serte, smaragd, skarablya szerezsen*.

A szóczikkelyekre az 53—59. lapokon *hangtan* következik, mely össze akarja foglalni a fejtegetések alatt talált hangváltozásokat. Nem mindeniket veszi fel itten újra. Így *kimaradt* az *u : i : globus golyó-bics, gradus garádics*, a magánhangzó-dissimiláció: *diamant gyémánt*, mely példát a szófejtések közt a szerző is említ, *reperál, preperándia, kontrektus, trékta (trakta)*, melyeket ő nem ismer. Hiányzik a *t : ty, charta : hártya, sc : cs, scilla : csilla* (a szerző legalább hisz ebben a változásban). Némely hangjelenségről sem a szófejtések alatt, sem itt nem vesz tudomást, így a magánhangzó-rövidülésről (*fátum fatális*), *k : t-ről (canistra tarisznja)*, a latinositó *a*-val való toldásról *adresse addressza, glied, gléda*, stb.

Talán még fontosabb, hogy a mely hangváltozást föl is említ, homályos *általánosságba* burkolja, vagy annyit zsúfol részletezés nélkül egybe, hogy a szabály értéke elvész. Nem mondja meg, miféle mássalhangzók szoktak rövidülni, melyek szenvednek dissimilatiót, s ilyen kijelentésekkel is megelégszik: «Az idegen szók magánhangzói gyakran felcseréltetnek». «Igy az *a, o, u ; e, ö, ü ; é, i*.» Vagyis az összes hangváltozó-változások egy rakásra vannak hányva. Homályos az 57. l. «A labialis(ok) gutturalis(ok) és dentalis(ok) felcserélődnek egymás között». Az ember azt gondolná, az van itt értve, hogy a gutturalisból dentális, vagy labiális lesz és viszont, de a szerző erről a jelenségről nem tud semmit (a *lectica : laptiká*-t csak dissimilatiónak nézi) és itt csak azt mondja,

hogy a tenuis, media, spirans és nasalis labiálisok felcserélődnek egymás között, már hogy a nyilvessző melyik irányában, vagy ugrások szerint is, azt csak a példái vizsgálatából tudhatjuk meg, illetőleg, mivel a példák csak korlátozott számúak, hát onnan sem. És a határozatlanság annyival is nagyobbodik, mert e sokféle labiálison kívül ugyanannyi dentális és gutturális is be van gyömöszölve abba az egy sorba, mely ennél fogva oly sokat jelent, hogy mondani már nem mondhat semmit.

De legfő hiánya mégis az marad a hangtannak, hogy semmikép sem különbözteti meg a magyar változtatásokat az idegenektől, s mindazok a hangváltozások, melyeket más nyelv okozott a latin szón, melyek tehát német, olasz, vagy szláv nyelvsajátságok, sőt néha maguk az eredeti latin hangváltozások is, nála a magyar szellem műveleteinek vannak feltüntetve. Az ószlovénben nem volt *f*, tehát *b* lépett a helyébe: *firma*, ném. *firme*: *bérma*, a szerző szerint ez a szó a mi nyelvünk szelleméhez simult, s ugyancsak a mi szellemünk csinált az egyetlen latin *s*-ből (a szerző elfelejti, hogy már a latinban sem egyetlen hang ez a betű, hanem kettő: *sz* és *z*) *sz*, *s*, *z*, *zs*, *cz*, *cs* hangokat, csak úgy, okkal vagy ok nélkül. Így aztán semminemű képet nem nyerünk arról a harczról, melyet a magyar torok megvív a latin hangokkal, mikor a római szókat elhódítja magának, sőt általában véve is a hangváltozások csak a nyelv (s nem is az ember) szeszélyes, kifürkészhetetlen eredetű játékaül tűnnek föl előttünk.

Ezen általános jellemvonások elég világosan megállapítják a hangtan értékét, a részletek egy csoportjára tulajdonkép már a szómagyarázatok alkalmával megtettem megjegyzéseimet, a többi apróságok közül pedig csak egynéhányat igazítok helyre: hogy a magyarban az első szótag nem gyökszótag (53. l.) s a hangsúly nem «rendesen», hanem mindig az első szótagon van (54. l.); a metathesis nem annyira szótag, mint mássalhangzó változás (58. l.), és az *ángolna*, *ámpolna* és *kápolna* nem külön megjegyzendő és osztályozhatatlan jelenségek, hanem csak egyszerű dissimilatiók.

A kissé könnyen dolgozott hangtan után a 62—64. lapokon *tanulmány* cím alatt 15 csoportba gyűjtött példák az világítja meg a szerző, hogy minő fogalmi körökbe tartozó szavakat vettünk a latinból. Itt csak egyenest latin átvételek vannak számba véve, de ezek közé becsúsztott a szlávból jött *paraj* s a német *rubint* is. (Ilyen felsorolásokban én fölösleges idő- és költségpazarlásnak tartom annyi száz meg száz szó közé vesszőket rakogatni.)

A munka utolsó fejezete (tartalom-mutató nincs) a 65—69. ll. levő betűrendes *szómutató*. Kiestek belőle a *thé* és *thea* szók, s belekerült a nem magyarázott *terjek*.

A dolgozatnak *stilusa* azt mutatja, hogy szerző jól tud magyarul, de kissé pongyolán ír. A következő pontatlanságokon akadt meg a szemem: «El nem mulaszthatom, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki» (6) e h. «hogya ki ne fejezzem». Helytelenül vannak kihagyva a ragok ezekben: «A labialis, gutturalis és dentalisok felcserélődnek egymás között» (57). «Némely szót nemcsak a latinból, hanem más nyelvből, német, szláv stb. vettünk» (58). Idegenszerű a névelő elhagyása ezekben: «Múlt század elején már előfordúl nyelvünkben». (9. árestom). «Ármálisnak nevezték a levelet *arma* (czímer) szótól» (9). «Egy-két régiebb írónknál előfordúl: *bustya* szó is, mely valószínűleg *bestia*-val azonos» (10). «A népnél halljuk *csimota* szót is» (12).

Sajtóhiba sok van, de itt csak egyeseket javítunk ki: 23: *korrigál* és 24: *kurátor* új bekezdéssel szedendő, 31: (onka) *felix* h. *felis*, 32: *παοιζια* h. *παοιζια*, *phingsten* h. *píngsten*, 41: *svetü* h. *svetü* kell, u. o. *szóror* nincs vastagon nyomva és fölösleges zárójelbe szorítani, 43: «a latin *thea*» oly vastagon van nyomva, mint a czikkelyszók, 48: *föredő* h. *föredő*, 49: *bervény*, *börvény* h. *bercéng*, *börvéng* (l. Ny. Sz.), u. o. *borrago* h. *borrágó*, 52: *jószág* h. *jóság*, 54: *Ford. c.* h. *Jord. c.*, 56: *czinóber* h. *czinóber*.

Figyelemmel végig olvastam a művet s láttuk, hogy általában véve majdnem megmérhetetlen anyaggal s nem tisztán kibontakozott feladattal, — személyileg pedig főkép a hangtanban némi nyelvészeti fegyelmezetlenséggel kellett küzdenie a szerzőnek, s innen származnak műve hiányai. Abban helyes úton jár, hogy első sorban a múlt idők szavainak összegyűjtését tartja szükségesnek. Annyival helyesebb ez, mert az irodalmi művek és az oklevelek pozitív forrásokat nyújtanak e szavak kikeresésére, s a mi ezekben nincs meg, azokért emberileg nem lehet felelős senki, míg a jelenkor szavai talán nem találhatók meg mindnyájan könyvben, s mégis felelősek vagyunk kihagyásukért. De inkább azt szeretném attól, ki a kérdés további kimerítéséhez hozzá akar járulni, hogy ne a Ny. Sz. bolygója legyen, hanem igyekezzék azt kiegészíteni. Nem ismerjük a Ny. Sz. elveit és eljárását az idegen szók felvételében, de láttuk, hogy mindent ki kell mutatni, a mi idegen szó magyar beszédbe szöve előfordúl. Minthogy azonban főkép a deákos századok műveiben hemzsegő latin kitételek miatt kielégíthetetlennek látszik ez a követelés, mert oly szavak kerülnének jegyzékünkbe, melyeket külön soha sem mondhattak magyar beszédben, kiegészítő eljárás-hoz kellene fordulni. Az első az volna, hogy egy-egy munkás csak egy-egy irodalmi korszakot, vagy iskolát, műfajt, vagy abban is talán csak a fő képviselőket venné át első sorban oly műveikkel, melyek a Ny. Sz.-ban nincsenek feldolgozva. Így aztán nemcsak a szójegyzékben lehetne

a munkás kimerítő, hanem ráérne az összes nyelvtani sajátságokat tanulmányozni, s magára nézve is tanulságosabb, gyümölcsözőbb munkát végezne, mint a pusztá szógyűjtéssel. Új szófejtéseket felfödözni nem volna első sorban álló feladata. A második kiegészítő mód az lenne, hogy a hosszabb kitételeket külön választanák a magánosan is előforduló szóktól, és betűrendbe, vagy más kínálkozó, pl. fogalmi csoportokba gyűjték, s egyes szavaikat csak külön jelzéssel vennék fel a szójegyzékbe, melyből azonnal észre lehetne venni, hogy nem önállóan használt szók. A többi szavakon is jelölni kellene, hogy sűrűn, vagy ritkán használatosak-e az átvizsgált területen.

KALMÁR ELEK.

Kisebb közlések.

A Beszterczei Szójegyzék. 1891 végén értesültünk, hogy Berger dr. Besztercze-Naszód megye levéltárában egy latin-magyar kézirati szójegyzéket fődözött föl, mely mintegy 1300 szót foglal magában. Szakértő palaeographusaink e kéziratot határozottan a XV. század első feléből valónak mondják, tehát még az EhrC. és BécsiC.-nél is régibb, úgy hogy minden esetre sokat várhatunk belőle régi szókincsünk ismeretére nézve. Csak az a baj, hogy mind a latinja, mind a magyarja nagyon hibásan van írva, a magyar azért, mert írója — mint egy bejegyzése mondja — szlávóniai volt, a latin pedig azért, mert e nyelvben is járatlan kezdő. A szójegyzéknek átirata Finály H. rövid magyarázataival s hozzávetéseivel sajtó alatt van, s tervben van az egésznek hasonmásban való kiadása is, hogy az érdeklődők saját szemükkel lássák és szólhassanak hozzá. Addig is közöljük itt a biztosabb olvasatú szók közül a legérdekesebbeket, köztük főleg azokat a ritka kifejezéseket, melyekre eddig csak egy-két példánk volt, s melyeknek egy részében éppen azért nem igen mertünk még megbízni.

A rokonsági nevek közt ott találjuk ezeket: *Eg veng* uterinus, *apaua* *eguang* patruelis, *eguangfiv* fratrueis. A NySz.-ban még megkérdőjeleztem, mert csak Nyirkállai szójegyzékéből ismertük: *atyam egyvenghy* patruelis. Ez az *egyveng* alkalmasint olyan összetétel, mint a vele egyjelentésű *egy-test-vér*; de hogy mi lehet az a *veng*, nem tudom megmondani. — *Fyal* privignus; Nyirkállainál ép úgy, míg a MünchC. két helyén *fial* filiolus. De nevezetes a BesztSz.-ben a *fial*-nak párja: *athval* (talán így értendő: *athyal*) vitricus, tehát mostoha atya, mint amaz mostoha fiú. — *Yker* gemellus; azért emlitem, mert a NySz.-ban csak oklevelekből és szótárakból idézhettem. — *Rere* (olv. *rere*) sororius;

a NySz.-ban ugyanily jelentéssel, de csak négy idézettel; ma is élt Szlavóniában, Nyr. V. 12.

Kutyanevek: *Camaz* sil[v]ens; ép így Nyirkállainál *kamaz* silvens; hogy a *kamasz* eredetileg ebet jelentett, azt több adat is bizonyítja a NySz.-ban. — *Chenk*: turper (?); a *czenk* MA.-nál is kutyát jelent, továbbá Rákóczy Gy. Leveleiben. — Unikuma a BesztSz.-nek a *hort* szó: *aga[r]* *uag* *horth* veltér; Finály megtalálta eredetijét a szláv *chrt* szóban. — Kérdéses, mi a *vesuck* 'investigator'?

Másféle állatok: *Rouaz vulpes*, vagyis *rovasz*, ravasz, l. NySz. — *Helg* *hermelus*, azaz *helgy*, hölgy, l. NySz. — *Nerce*: fiber; *nércz* v. *nyércz* más források szerint a. m. *martes fœnaria*, *heumarder*, *sumpfotter*, s németül is *nerz* v. *nörz*. — *Strak*: *ciconia*, vagyis *szttrak*; az ószl. *strūkū*-hoz legközelebb álló alakja az *esztrag* szónak. — *Cherebeth*: *brutus* (olv. *bruchus*) és *acalabus* (olv. *scarabæus*); talán *chereboh* akar lenni, mint a DöbrC. nevezi a cserebulyt vagyis cserebogarat (l. Szarvas magyarázatát Nyr. XVII. 219). — *Hornyo* *eruca*; a NySz. ilyen alakot nem említ, de Gömörben ma is *hornyú* a hernyó, Nyr. III. 185.

Szerszámnevek: *Hagman* *subsellium*, a lószerszámok közt fordul elő, tehát a. m. a *sella* vagyis nyereg alá való takaró, s ez megerősíti a NySz. két idézetét, melyek közül az egyik így hangzik: Egy háts lónak nyereg alá való posztó nélkül való hagyánt adjanak. — *Enle habena*, olv. *emle* s v. ö. a NySz.-ban *emlő* (ez csak szótárakból idézve), *eremlő* és *fékemlő* (van *eremlé-je* és *fékemlé-je* is); midezeknek 'lorum, habena' volt a jelentésük. — *Here camus*, olv. *ere*; v. ö. *ere*: *camus*, *frenum*, *zaum* od. *halfter* MA. PP. s az imént említett összetételt: *eremlő* = *ere* + *emlő*. — *Fen* *cos* vagyis köszörűkő; így magában a NySz. nem idézhette, csak a *fenkő*, *fénkő* összetételekben, de a népnyelvben ma is megvan maga a *fen* (Pest m. Nyr. IV. 3) és Tompánál előkerül a *kaszafén* (id. uo. 393. Tompa: Költ. V. 57). — *Vereu malleus*; a kalapácsnak eredeti magyar neve, mint a NySz. számos adata bizonyítja (v. ö. a szláv eredetű *kovács* mellett a hétfalusi *vasverőt* Nyr. V. 378). — *Zalu* vagyis *szalú* *ascia* és *planetum* (?); a *szalu* ma is él, «a székelyeknél és az Őrségben váluzó, hornyoló, völgyelő görbe fejsze» CzF. (az igéje *szalul* és *szalval*). — *Horlo capatorium*, olv. *hornyoló* *cavatorium*? — *Nyhtow*: *longale*, v. ö. *nyujtó* *longale* Nyirk. — *Eplen furale*, v. ö. *eplény* *forale* Nyirk.

Fegyverek, öltözetek, ékszerek: *Kep venaculum*, vagyis *kép* *venabulum*, így MA. s PPB. szótáraiban *venabulum*, *jaculum*, *telum*, *jägerspiess*; előfordul a JordC.-ben, de legtöbbször Heltainál, s még Forró Pálnál is a XVII. sz. elején. — *Piconhog cassis*, *pokenhog sudia* (?) és *celibrum* (?); az EhrC.-ben is *pykonhok galea* s ezt Szarvas a német *pichelhaube*-val fordította (de többesnek

nézte), Finály pedig helyesen jegyzi meg, hogy a magyar szó forrása nem egyéb, mint e német szónak régibb *beckenhub(e)* alakja. — *Salap* *cerenum* és *culpitrum*; a latin szók ismeretlenek ugyan, de minthogy e szók a fegyverzet részei közt állnak, a *salap* szó nem lehet más, mint a göcseji *silap*, mely sisakot jelent, Tájsz. (mind a kettő a német *schlapphut*-ból, v. ö. *salapos süveg* Szegedi Theophaniájában s l. NySz. I. k. XI. l.) — *Bolda* *pelta*, alkalmasint hanghasonlóság okozta tévedés, mert a *bóda*, *bolda* szó a NySz. összes adatai szerint markolatot jelentett. — A *zászlónak* megvan eredeti *zazto* alakja, mint a codexekben. — *Engual* *armilla*, talán mert a karpereczet az ing ujján is viselték? (Az *ing*-nek *eng* alakja csak az EhrC.-ben van.) — *Chepez* *vitta* stb.; különös, hogy a régiségből nincs rá más adatunk, holott a székelyek sok helyt még ma is *csepsz*, *csepesz*-nek mondják a fejkötőt (szláv eredetű szó, ószl. **čepiči* stb. Mikl., a finnbe is belekerült *säpsä* s az oláhba *čápsă* alakban, v. ö. NyK. XII, 98). — *Hyg* *inauris* és *aurifilia*; a BécsiC. két helyén is előfordul *higy* s csakugyan itt is mind a kétszer 'inauris' fordítása. — *Lelah* vagyis *léllah* *linteamen*, mint a MünchC. JordC. ÉrdyC.-ben (ném. *leilach*).

Más érdekes szók: *Gerla* *gerleta*, *gabonamérték*, mint a BécsiC.-ben, NémGl.-ban stb. (l. NySz. *gírla*). — *Venerék* azaz *venerék* *potus*, mint a codexekben, l. NySz. — *Moruan* *formula*: a NySz. nem idézhette PP.-nál régibb forrásból; a palócok, barokk ma is *morvány*-nak hívják a fonott kalácsot (tót *mrván* Mikl.). — *Kuthew* *gurgustium*, olv. *kuthea* azaz *kútya*, l. ezt a NySz.-ban. — *Heg mal* vagyis *hegymál* *gricorium* (?), l. NySz. 2. Mál. — *Herenj* *abissus*, olv. *érény*, a mi a. m. örvény, l. NySz. *örém*, *örény*. — *Kífeldy* *acola*; így hangzik még a XVII. században is a 'külföldi'. — *Kíssa* *rixa* = *késa*, *késaság* *seditio* MünchC.; *kísál*, *késálkodik* más codexekben is előkerül s még a XVI. század közepén is.

Or yeg *coma*; de hogy egyeztethetni ezt össze a BécsiC. *orjegy*-ével, mely *conopeum*-ot jelent s mely maga is annyira titokszertű?

Ayancha *trenus*: kétségkívül *ayantho*-nak olvasandó. Egy 1370-iki okiratban ugyanis a *rudas zeker* mellett előfordul az *ayanthos zeker* is, «melyek közül amaz nagyobb, emez kisebb vala» (Szilády: Temesvári Pelbárt 72). Minthogy csak ezt az egy adatot ismertem, nem mertem fölvenni a NySz.-ba; most azonban a két adat kiegészíti s megerősíti egymást, ámbár a szó azért homályos.

Ágylep: *canapea* 7. l. vánkös, kárpit, matrác s más effélék közt fordul elő, tehát világos, hogy ágyneműt jelent. Igen ritka szó, a NySz.-ban nincs meg, csak egy székely szógyűjteményben olvassuk. «*ágylep* ágynemű» (MNyszet. VI. 316. a közlő azt mondja: «tán gyergyói szó»). — Finály *ágyler*-nek olvassa, de a

papirosban jól meglátszanak a *p* nyomai, ill. a toll benyomása, ámbár a tinta kikopott.

Tar posztó virgulatus és szir (zyr) griseus arra vallanak, hogy a *tarka* és *szürke* melléknevek kicsinyítők. — A szóképzésre nézve érdekesek még: *ag sig* senectus, tehát aggság, és *aleth seg* antempna, tehát alattság; a *ség, sig* képző nincs bennük illeszkedve (ámbár már a HB.-ben van *uruzag* és *uimadsag*, de v. ö. a Bécsi, Müncheneri codexekben *magasségő, kazdagségő* stb.)

A Beszt. Szójegyzéknek hangtani jelleme csak egy tekintetben régiesebb a codexekénél, abban t. i. hogy a hosszú *ó* helyett sokszor még *ou* dipthongus van benne, mint az árpádkori oklevelekben, pl. *low, tarthow, pothow*.

SIMONYI ZSIGMOND.

Török dalok. Az 1885—86. évben Székes-Fehérvárott több török ember tartózkodott és a kedvező alkalmat felhasználva, gyakoroltam velük az oszmanlit. A többi között néhány török dalt is jegyeztem le tőlük. Most hogy Kúnos igen érdekes és értékes Oszmán-török népköltési gyűjteménye napvilágot látott, talán nem lesz egészen haszon nélküli dolog, ha ennek mintegy pótlásául a magam gyűjtötte néhány dalt is közzéteszem. Nem mind közlöm, a mit lejegyeztem, hanem csak azokat, a melyek vagy tisztán népdalok, vagy a népdalhoz igen közel állnak.

Tiszta népdalok a következők:

1.

*Nerede sin, nerede ?
derede-im, derede ;
derede bulsam sini,
berelerdim ben seni.
sür, gidelim ! hajdındı bas gide-
lim !*

Merre vagy te, merre vagy ?
patakban vagyok én, patakban ;
patakban ha találalak,
felkarcoználak tégedet.
Hajts, menjünk ! hát rajta, szo-
ritsd, előre !

2.

*Gemide jim, gemide,
ajagim jemenide.
alma beni kurāji,
nišanlim var geride.*

*sür gidelim ! hajdındı bas gide-
lim !*

Hajón vagyok, a hajón,
lábam a lábbeliben ;
ne végy engem sorozó,
a jegyesem otthon (tkp. mö-
gött) van.

Hajts, menjünk ! hát rajta, szo-
ritsd, előre !

3.

*Gemi gelir janaşır,
iskelijı dolaşır.*

Jön a hajó, közeleg,
kikötőt megkerüli

*jarım hamamdan cikmiş,
bakan gözler kamaşır.
sür gidelim! hajdındı bas gide-
lim!*

fürdöből szállt ki rózsám,
néző szemek kápráznak
Hajts, menjünk! hát rajta, szo-
ritsd, előre!

Jegyzetek: Az 1. számhoz. — *dere* rendes jelentése 'völgy', mellékjelentése azonban 'ruisseau' is, és a dalközlő szerint a versben ez utóbbit jelenti. — *sini* = *seni* 'tegedet' — *sür gidelim* stb. refrain egészben a magy. *heje-hujá*-nak felel meg. — *sürmek* = *mener ou pousser en avant*; *faire avancer*. — *hajdındı* összetett szó *hajdı* = *allons!* *vayons!* eh *bien!* en *avant!* en *route* és *imdi* = *donc, or*; *hajdındı* (irod. *hajdı imdi*) = *allons donc*. — *basmak* presser, opprimer; *mettre le pied, marcher*.

E népdalhoz hasonlókat találunk Kúnos Oszmán-török népköltési gyűjteménye II. kötetének 385. lapján.

A 2. számhoz. — *ajagım* irodalmi kiejtés; népiesen: *aja'im*. — *kurāži* a katona-sorozó bizottság tagja, a ki a sorsot húzza. — *geride* tkp. 'mögött, hátul', de a dalközlő szerint itt 'otthon'-t jelent.

E dalt majdnem teljesen úgy találjuk Kúnosnál (II. 211. lap 174. dal).

A 3. dal itt jelenik meg először. Első sorát megtaláljuk Kúnosnál is (u. o. 171. dal). Mind a három dalnál új a *sür gidelim* stb. kezdetű refrain.

Talán még egészen népdalok a következők is:

4.

*Benim göñüm kaldı sende.
gönül senden ajrılir mı?*

Az én szívem nálad maradt,
szívem tőled elválík-e?

5.

*Niže jüz bin žefā itsen?
gönül senden ajrılir-mi?*

Hány százezer bajt szereznel?
szívem tőled elválík-e?

Jegyzet. — *itsen* = *etsen*, ha csinálnál.

6.

*Bir dilberi sevmejinže,
konže gülün dermejinže,*

Egy szépet míg nem szeretünk,
rózsabimbót míg nem szakítottunk,

ja sen ja ben ölmäjinže,

vagy te vagy én míg meg nem haltunk,

gönül senden ajrılir-mi?

szívem tőled elválík-e?

Şarki-k, vagyis valószínűleg már műköltőtől származó népdalutánszatok a következők:

7.

Gülşeni hüsnüne kimler varijor?

kim ajagın öperek jalvarijor?

*ba'rimî (ba'rîmî) şâne gibi kim
jarijor?*

sevdijim zülfünü kimler tarijor?

Szépséged rózsakertjébe kik
mennek?

ki esedez a lábadat csókolva?
a keblemet fésűként ki hasítja?

kedvesem, a hajadat kik fésü-
lik?

8.

*Pek harüb oldum, ki sevdim ben
seni.*

*sarı saçlîm, pek şeker dir leb-
lerin.*

geşe-gündüz gözlerim gözler sini.

*mavi gözlüm, pek tatlı dir söz-
lerin.*

Nagyon tönkre jutottam, hogy
szerettelek tégedet.

szőke (tkp. sárga) hajúm, na-
gyon édes ajakad.

éjjel-nappal téged néznek sze-
meim,

te kék szemúm, nagyon édes
beszéded.

9.

Jandım âteşlere, ajım,

seni gördüm görelî.

ah ne bajgîn bakışın var,

ah bejaz şemsijeli (v. şemsijeli).

Égtem, holdam, a tüzedtől,
a mióta láttalak.

óh nézésed mily epedő,

óh te fehér napérnyős!

čeşmî mahmurların kahr

olajım? yok bedeli!

ah ne bajgîn bakışın var,

ah bejaz şemsijeli!

Tönkre menjek epekedő

szemeidtől? nincs párja!

óh nézésed mily epedő,

óh te fehér napérnyős!

Jegyzetek. — A 7. számhoz: *ba'rimî* irod. kiejtés; népiesen *bā'rîmî*.

A 8. számhoz; *leblerin* 'ajkaid'; *sözlerin* 'szavaid'.

A 9. számhoz: *maşmur* arab eredetű szó = 1. ivre; 2. qui a la tête lourde après le sommeil, qui a suivi l'ivresse; *čeşm m.* = oeuil langoureux, epekedő szem.

(A török szók franczia magyarázatát Ch. Samy-bey Fraschery török-franczia szótára szerint adom.)

HALÁSZ IGNÁCZ.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

- NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK.** Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XXI. köt. 1862—1890. Ára kötetenként. II—X-ig 1 frt 50 kr., XI-től fogva 3 frt.
- NYELVEMLÉKTÁR.** Régi Magyar Codexek és Nyomtatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1874—90. 8-adrét.
- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf Gy.
- II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: Volf Gy.
- III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: Komáromy L. és Király P.
- IV. V. kötet. Érdy C. — VI. kötet. Tihanyi C. Kazinczy Codex. Horvát Codex. — VII. kötet. Ehrenfeld C. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulcsár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömöry C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Festetics C. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolczy töredék. — XIV. köt. Lobkowitz C. Batthyányi C. Czech C. — Közzéteszi Volf Gy. Ára kötetenként 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V. kötet: A Jordánszky-codex bibliafordítása. Kinyomatta Toldy; a Csemesz-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta Volf Gy. 1888. Ára 6 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II.—V. kötet: XVI. századbeli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.
- CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta gr. Kun Géza. 1880. N. 8-rét. Ára 5 frt.
- UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. (Különnyomatok a Nyelvtudományi Közleményekből.)
- I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatványok. 1879. Ára 60 kr.
- II. sz. Zúrnén nyelvmutatványok, Közl. Budenz J. s Halász I. 1880. Ára 60 kr.
- III. szám. Halász I. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 1881. Ára 60 kr.
- IV. szám. Máté evangélioma moksá-mordvin nyelven. Tyumenyev fordításából közölte Budenz J. 1881. Ára 60 kr.
- V. szám. Munkácsi Bernát. Votják nyelvmutatványok és nyelvtanulmányok I. 1884. Ára 60 kr.
- VII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. I. Lule- és Pite-lappmarki nyelvmutatványok és szótár 1885. Ára 1 frt 20 kr.
- VIII. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. 1886. Ára 60 kr.
- IX. szám. Halász Ignác. Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. 1887 Ára 1 frt 20 kr.